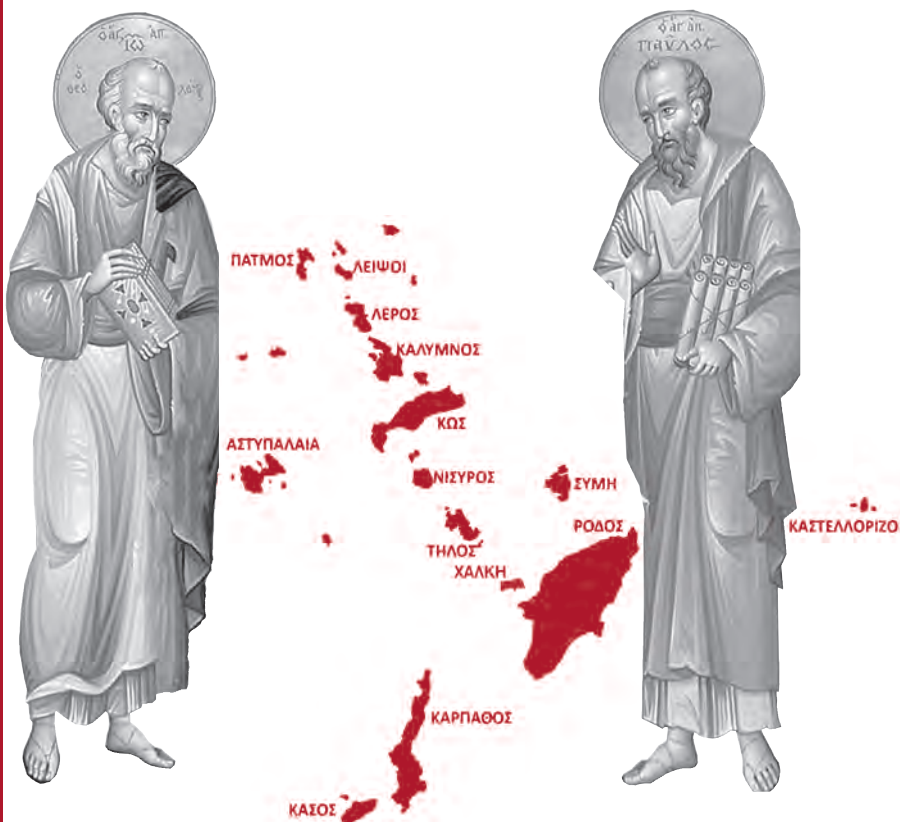

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α',
ΕΤΟΣ ΙΔ',
ΤΕΥΧΟΣ ΚΗ',
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-
ΙΟΥΝΙΟΣ
2022

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α', ΕΤΟΣ ΙΔ', ΤΕΥΧΟΣ ΚΗ',
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2022

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΔ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΚΗ΄,
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2022
ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Ἀθανάσιος Μουστάκης
Τερά Μητρόπολις Κώου καὶ Νισύρου
2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Τερά Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καὶ Ἀστυπαλαίας
3. Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Τερά Μητρόπολις Καρπάθου καὶ Κάσου
4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Τερά Μητρόπολις Σύμης
5. Ἀρχιμανδρίτης Πολύκαρπος Γρύλλης
Πατριαρχική Ἐξαρχία Πάτμου

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»

Τερά Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεῖα Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος
Τηλ. 22410-44555, Fax 22410-73480
e-mail: imrodou@gmail.com

Ἐκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Ἀρδητοῦ 12-16, 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Πατριαρχικά Μηνύματα

Λόγος Κατηχητήριος επί τῇ ἐνάρξει τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς.....	7
Πατριαρχική Ἀπόδειξις ἐπὶ τῷ Ἀγίῳ Πάσχα	13

ΜΕΡΟΣ Β΄

Μελέτες

Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος. Μία μεγάλη μορφή τῆς Κῶ <i>Μητροπολίτης Ναθαναήλ-Φίλιππος Διακοπαναγιώτης</i>	19
Σαράντα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τό ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου (1842-1872) <i>Δρ Ἰωάννης Ἡλ. Βολανάκης</i>	127
Συμπληρωματικοὶ Πίνακες ἀπὸ τὰ ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια στή Ρόδο <i>Ἀνδρέας Θεοδοσίου</i>	221
Ζητήματα Δικαίου καὶ ἀπονομῆς δικαιοσύνης στή Ρόδο καὶ τίς νότιες Σποράδες κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἱπποτοκρατίας (1309-1522) <i>Μιχαήλ-Πανορμίτης Ν. Οἰκονόμου</i>	369
Ἅγιος Κύριλλος Λούκαρις: Τὸ ἀνακαλυφθὲν Συναξάριό του καὶ ἡ «περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκκλησίας» ἀνέκδοτος πραγματεία του <i>Νικόλαος Μάννης</i>	455
Πτυχὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἱεροῦ Μετοχίου τῆς Ἀναλήψεως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας στὸν Βύρωνα Ἀττικῆς <i>Ἀρχιμανδρίτης Τιμόθεος Γ. Ἀγγελῆς</i>	485
Ὁ Μοναχισμὸς μέσα ἀπὸ τίς Ἐπιστολές τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως καὶ τοῦ Ὁσίου Δανιὴλ τοῦ Κατουνακιώτου <i>Γερομόναχος Ἀντώνιος Τάρταλης</i>	499

Ἡ Ἐκκλησία καί τά ἔθιμα τοῦ Δωδεκαημέρου Γιάννης Γ. Τσερεβελάκης.....	525
--	-----

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Βιβλιοπαρουσίαση

Βιβλιοκριτική τοῦ κ. Μηνᾶ Ἀλ. Ἀλεξιάδη, Ὁμότιμου καθηγητοῦ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ καί Ἀρχοντος Ὑπομνηματογράφου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου	541
---	-----

An ornate, black and white decorative border frames the entire page. It features intricate floral and scrollwork patterns, with larger, more complex designs at the corners and repeating motifs along the sides.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΗΡΙΟΣ
ΕΠΙ Τῆ ΕΝΑΡΞΕΙ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ
ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΧΑΡΙΣ ΕΙΗ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ,
ΠΑΡ' ΗΜΩΝ ΔΕ ΕΥΧΗ, ΕΥΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΧΩΡΗΣΙΣ

Τιμιώτατοι ἀδελφοί καί προσφιλέστατα τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Δοξάζομεν τόν ἐν Τριάδι Θεόν, τόν ἀγαγόντα ἡμᾶς ἐν Ἐκκλησίᾳ καί πάλιν εἰς τήν πάνσεπτον καί εὐλογημένην περίοδον τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, εἰς τό στάδιον τῆς σωματικῆς καί πνευματικῆς γυμνασίας καί τῶν ἀσκητικῶν ἀγώνων, διὰ νά προετοιμασθῶμεν χριστοπρεπῶς καί νά πορευθῶμεν ἐν ταπεινώσει πρὸς τήν Ἁγίαν καί Μεγάλην Ἑβδομάδα καί τήν ζωηφόρον Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἀσκησις δέν εἶναι, βεβαίως, χαρακτηριστικόν μόνον τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, οὔτε μόνον ὑπόθεσις καί καθῆκον τῶν μοναστῶν, οὔτε ἀποτέλεσμα ἔξωθεν ἐπιρροῶν ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἥθους, παρείσακτον δηλαδή στοιχείον εἰς τήν εὐσέβειάν μας. Ὁ ἀσκητισμός ἀνήκει εἰς τόν πυρῆνα τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως καί τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποτελεῖ κλῆσιν τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς πιστοὺς καί μαρτυρίαν τῆς σωστικῆς παρουσίας Του εἰς τήν ζωήν μας. Δέν ἀπευθυνόμεθα οἱ πιστοὶ εἰς ἓνα Θεόν ἀπρόσωπον καί ἀπρόσιτον, ἀλλὰ εἰς τόν σαρκωθέντα Λόγον, τόν ἀποκαλύ-

παντα τήν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καί Πατρός καί τήν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τό πλήρωμα τῆς χάριτος καί τῆς ἐλευθερίας. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, ἡ πλήρης θείων εὐλογιῶν καί ἰδιαιτέρων βαθέων βιωμάτων Ἁγία καί Μεγάλη Τεσσαρακοστή, παραμένει δυναμική ἔκφρασις καί ἀποκάλυψις τοῦ πλούτου καί τῆς ἀληθείας συνόλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Τίποτε εἰς τήν ζωήν τῶν πιστῶν δέν εἶναι ἀποσπασματικόν καί αὐτοσκοπός. Ἡ ἐν Χριστῷ ζωή εἶναι ὀλιστική καί ἀδιαίρετος. Μετάνοια, ταπεινοφροσύνη, προσευχή, νηστεία, ἔργα εὐποιῆς, εἶναι ἀλληλένδετα καί προσανατολίζουν τόν πιστόν εἰς τήν Εὐχαριστίαν τῆς Ἐκκλησίας, τό ἐσχατολογικόν μυστήριον τῆς Βασιλείας. Οἱ ἀσκητικοί ἀγῶνες εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ «στενή πύλη», ἡ ὁποία μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τά Ἁγία τῶν Ἀγίων. Δέν ὑπάρχει εἰς τήν Παράδοσίν μας «ἄσκησις διὰ τήν ἄσκησιν». Ὁ ἀσκητισμός εἶναι πάντοτε πορεία, καί ὁλοκληρώνεται ὅταν ἐκκλησιαστικοποιηθῇ, ὅταν μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τήν κοινωνίαν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, διὰ τῆς ὁποίας ἐνσωματωνόμεθα εἰς τήν κίνησιν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τά Ἑσχάτα.

Ὑπενθυμίζομεν τό παράδειγμα τῆς τιμωμένης κατὰ τήν Εἰς Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν Ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, ἡ ὁποία, μετὰ ἀπὸ τεσσαράκοντα ἔτη σκληρᾶς ἀσκήσεως καί ἀδιαλείπτου προσευχῆς, ἐπεδίωξε τήν μετάληψιν τοῦ Σώματος καί τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Ἁγίου Ζωσιμᾶ, ἐν ἐπιγνώσει ὅτι ἡ Θεία Κοινωνία εἶναι ἡ πηγή τῆς ζωῆς καί φάρμακον ἀθανασίας. Καί ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη, 2016), ἡ ὁποία ἀπεκάλεσε τήν νηστείαν «μέγα πνευματικόν ἀγώνισμα» καί «τὴν κατ' ἐξοχὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀσκητικοῦ ἰδεώδους τῆς Ὁρθοδοξίας», τονίζει ὅτι «ἡ ἀληθὴς νηστεία ἀναφέρεται εἰς τὴν καθ' ὅλου ἐν Χριστῷ ζωήν τῶν πιστῶν καί κορυφοῦται διὰ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν θεῖαν λατρείαν καί ἰδίᾳ εἰς τό μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας» (Ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καί ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον, § 1 καί 3).

Δέν νοεῖται Ὁρθόδοξος πνευματικότης ἄνευ μετοχῆς εἰς τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν, διὰ τῆς ὁποίας οἱ πιστοὶ καθιστάμεθα ἐν σῶμα, κοινωνία προσώπων, κοινότης ζωῆς, μέτοχοι τῆς «κοινῆς σωτηρίας» ἐν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, ὁ ὁποῖος εἶναι «κοινόν ἀγαθόν». Οὕτω ἡ νηστεία εἶναι ὑποταγή καί ὑπακοή εἰς τόν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας, κοινοτική

ἐμπειρία. Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Τεσσαρακοστή εἶναι πρόσκλησις νά ἀνακαλύψωμεν τὴν Ἐκκλησίαν ὡς τόπον καὶ τρόπον ἀγιασμοῦ καὶ ἀγιότητος, ὡς πρόγευσιν καὶ εἰκόνα τῆς ἐκπάγλου φωτοχυσίας, τῆς πληρότητος ζωῆς καὶ τῆς πεπληρωμένης χαρᾶς τῆς ἐσχατολογικῆς Βασιλείας. Βιωματικῶς καὶ θεολογικῶς εἶναι ἀδύνατον νά κατανοήσωμεν τό πνεῦμα τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἐάν δέν τὴν θεωρήσωμεν ὡς πορείαν πρὸς τό Πάσχα. Καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς νηστείας διασώζεται μία «*πασχαλινὴ ἀντίληψις*» διὰ τὴν ζωήν. Ὁ σκυθρωπὸς ἀσκητισμὸς εἶναι κακὴ ἀλλοίωσις τοῦ χριστιανικοῦ βιώματος, λήθη τῆς ἐλθούσης χάριτος καὶ τῆς ἐρχομένης Βασιλείας, ζωὴ «*σάν νά μὴν ἦλθε ποτέ ὁ Χριστός*», χωρὶς τὴν προσδοκίαν τῆς «*ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν*» καὶ τῆς «*ζωῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος*».

Αὐτὸ τό πνεῦμα ἐνεσάρκωνεν ἡ πρό τοῦ Πάσχα νηστεία καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, ὡς καιρὸς προετοιμασίας τῶν κατηχομένων διὰ τό Ἅγιον Βάπτισμα κατὰ τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν τῆς Ἀναστάσεως. Καὶ ὅταν, ἀργότερα, ὁ κατηχητικὸς χαρακτήρ τῆς περιόδου τῆς νηστείας αὐτῆς ἀντικατεστάθῃ ἀπὸ τό ἦθος τῆς μετάνοιας, διεσώθῃ καὶ παραμένει ὡς ὑπαρξιακὸν ὑπόβαθρον ἡ βίωσις τῆς «*μετανοίας*» ὡς «*δευτέρου βαπτίσματος*», τό ὅποιον μᾶς ὁδηγεῖ ἐκ νέου εἰς τὴν πασχάλιον εὐχαριστιακὴν πληρότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, εἰς τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς, εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἐδῶ ἡ «*ἄρσις τοῦ σταυροῦ*» ἀποτελεῖ ὁδὸν πρὸς τὴν ἀνεκλάλητον χαρὰν τῆς Ἀναστάσεως.

Τὸν ἰδικὸν του βαρύν Σταυρόν αἶρει κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς ὁ εὐσεβὴς Οὐκρανικὸς λαός, ὑφιστάμενος τὰ ἀνείπωτα δεινὰ ἐνός ἀπροκλήτου καὶ παραλόγου ἐπιθετικοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος σκορπᾷ τὸν πόνον καὶ τὸν θάνατον. Συμπάσχοντες μετὰ τῶν δοκιμαζομένων ἀδελφῶν καὶ τέκνων ἡμῶν, ἐντείνομεν τὰς δεήσεις μας πρὸς τὸν Κύριον τοῦ ἐλέους καὶ Θεόν τῆς εἰρήνης ὑπὲρ ἀμέσου καταπαύσεως τοῦ πυρός καὶ ἐπικρατήσεως τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης, αἱ ὁποῖαι εἶναι πρόγευσις τῆς πεπληρωμένης χαρᾶς τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Αὐτὴν τὴν σωτηριώδη ἀλήθειαν τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, εὐσεβείας καὶ πνευματικότητος προβάλλει καὶ τό γεγονός τοῦ καθαγιασμοῦ τοῦ Ἁγίου Μύρου, τό ὅποιον, χάριτι Θεοῦ, θά τελέσωμεν ἐφέτος τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα εἰς τό καθ' ἡμᾶς Ἱερόν Κέντρον.

Τό εὐλογημένον «*θεουργικότατον*» ἔλαιον αὐτῆς τῆς «*Εὐχαριστίας τοῦ Μύρου*» μεταδίδει διὰ τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χρίσματος τὰς ποικίλας δωρεάς καί τὰ πολυειδῆ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς τόν νεοφώτιστον «*οὐρανοπολίτην*», πρὸς κραταίωσιν αὐτοῦ εἰς τό μετέχειν εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας μέ ἀπαρχὴν τὴν κοινωνίαν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, καί εἰς ἔνθεον παρουσίαν καί μαρτυρίαν περὶ τῆς δωρεᾶς τῆς χάριτος καί τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος ἐν τῷ κόσμῳ.

Ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς «*δυνάμεως κοινωνίας*» ἀναδεικνύεται καί εἰς τόν τρόπον παρασκευῆς τοῦ Ἁγίου Μύρου διὰ τῆς ἐψήσεως συστατικῶν, προσφερομένων ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καί εἰς τόν τόπον καί τόν χρόνον εὐλογίας του ἐντός τῆς εὐχαριστιακῆς Συνάξεως, ἀμέσως μετὰ τόν καθαγιασμόν τῶν Τιμίων Δώρων, ἐξ ἴσου δέ καί εἰς τὰς ἄλλας ἐκκλησιαστικὰς χρήσεις τοῦ Ἁγίου Μύρου, ὡς ἡ χρῆσις προσερχομένων εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἑτεροδόξων καί πεπτωκότων, εἰς τὰ ἐγκαίνια ναῶν, εἰς τὴν καθιέρωσιν Ἀγίων Τραπεζῶν, Ἀντιμνησίων καί ἀλλαχοῦ.

Μέ αὐτὰ τὰ αἰσθήματα, εὐχόμενοι εὐδρομον τό τῆς νηστείας στάδιον καί ἀνεμπόδιστον τὴν δολιχοδρομίαν πρὸς τό Πάσχα τοῦ Κυρίου, ἐπικαλούμεθα ἐφ' ὑμᾶς, τοὺς τιμιωτάτους ἐν Χριστῷ ἀδελφούς καί τὰ ἀνά τὴν οἰκουμένην τέκνα τῆς Μητρός Κωνσταντινουπολίτιδος Ἐκκλησίας, τὴν ζείδωρον χάριν καί τό μέγα ἔλεος τοῦ αἰεὶ εὐλογοῦντος τὰ ἀσκητικά κατορθώματα τοῦ λαοῦ Αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ἁγία καὶ Μεγάλη Τεσσαρακοστή ,βκβ'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΠΙ Τῷ ΑΓΙῳ ΠΑΣΧΑ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ Τῷ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΩΣ ΑΝΑΣΤΑΝΤΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Διατρέξαντες τόν δόλιχον τῶν ἀσκητικῶν ἀγώνων τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί βιώσαντες ἐν κατανύξει τά σεπτά Πάθη τοῦ Κυρίου, ἔμπλεοι νῦν τοῦ αἰδίου φωτός τῆς λαμπροφόρου Αὐτοῦ Ἐγέρσεως, ὑμνοῦμεν καί δοξολογοῦμεν τό ὑπερουράνιον ὄνομα Αὐτοῦ, ἀναβοῶντες τό κοσμοχαρμόσυνον «Χριστός Ἀνέστη!».

Ἀνάστασις εἶναι ὁ πυρήν τῆς πίστεως, τῆς εὐσεβείας, τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς ἐλπίδος τῶν Ὁρθοδόξων. Ἡ ζωή τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τήν θεανθρωπίνην μυστηριακήν καί λατρευτικήν, πνευματικήν, ἠθικήν καί ποιμαντικήν ἔκφρασίν της καί εἰς τήν καλήν μαρτυρίαν περί τῆς ἐλθούσης ἐν Χριστῷ χάριτος καί τῆς προσδοκωμένης «κοινῆς ἀναστάσεως», ἐνσαρκώνει καί ἀντανεκλαί τήν συντριβήν τοῦ κράτους τοῦ θανάτου διά τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καί τήν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς «δουλείας τοῦ ἀλλοτρίου».

Ἀνάστασιν μαρτυροῦν οἱ Ἅγιοι καί οἱ Μάρτυρες τῆς πίστεως, τό δόγμα, τό ἥθος, ἡ κανονική δομή καί λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ἱεροί ναοί, τά μοναστήρια καί τά σεπτά προσκυνήματά μας, ὁ ἔνθεος ζήλος τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ἡ ἀπροϋπόθετος ἀφιέρωσις τοῦ ἔχειν καί τοῦ εἶναι τῶν μοναχῶν εἰς τόν Χριστόν, τό ὀρθόδοξον φρόνημα

τῶν πιστῶν καί ἡ ἐσχατολογική ὁρμή συνόλου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τρόπου τοῦ βίου.

Ὁ ἑορτασμός τοῦ Πάσχα δέν εἶναι διὰ τούς Ὁρθοδόξους μία προσωρινή ἀπόδρασις ἀπό τήν ἐγκόσμιον πραγματικότητα καί τās ἀντιφάσεις της, ἀλλά διατράνωσις τῆς ἀκλονήτου πίστεως, ὅτι ὁ πατήσας θανάτῳ τόν θάνατον Λυτρωτής τοῦ ἀδαμαίου γένους εἶναι ὁ Κύριος τῆς ἱστορίας, ὁ αἰ «μεθ' ἡμῶν» καί «ὑπέρ ὑμῶν» Θεός τῆς ἀγάπης.

Πάσχα εἶναι ἡ βιωματική βεβαιότης, ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἡ ἐλευθεροποιός Ἀλήθεια, τό θεμέλιον, ὁ ὑπαρκτικός ἄξων καί ὀρίζων τῆς ζωῆς μας. «Χωρίς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν» (Ἰωάν. ιε', 5). Οὐδεμία περίστασις, «θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμός ἢ λοιμός ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα» (Ῥωμ. η', 35) δύναται νά χωρίσῃ τούς πιστούς ἀπό τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ.

Αὕτη ἡ ἀκλόνητος πεποίθησις ἐμπνέει καί ἐνισχύει τήν δημιουργικότητά μας καί τήν βούλησιν νά καθιστάμεθα ἐν τῷ κόσμῳ «Θεοῦ συνεργοί» (Α' Κορ. γ', 9). Ἐγγυᾶται, ὅτι ἀπέναντι εἰς ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια καί ἀδιέξοδα, ἐκεῖ ὅπου κατ' ἄνθρωπον δέν διαφαίνεται λύσις, ὑπάρχει ἐλπίς καί προοπτική.

«Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ» (Φιλιπ. δ', 13). Ἐν Χριστῷ ἀναστάντι γνωρίζομεν ὅτι τό κακόν, ὑπό ὅλας του τās μορφάς, δέν ἔχει τόν τελευταῖον λόγον εἰς τήν πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Πεπληρωμένοι εὐγνωμοσύνης καί χαρᾶς διὰ τήν ἀποδοθεῖσαν ὑπό τοῦ Κυρίου τῆς δόξης τιμήν καί ὑψίστην ἀξίαν εἰς τόν ἄνθρωπον, θλιβόμεθα ἐνώπιον τῆς πολυκεφάλου βίας, τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας καί τῆς καταπατήσεως τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων εἰς τήν ἐποχήν μας.

«Τό παιδρόν τῆς ἀναστάσεως κήρυγμα» καί τό «Χριστός Ἀνέστη» συνηχοῦν σήμερον μέ τήν κλαγγήν τῶν ὅπλων, τήν κραυγήν ἀγωνίας τῶν ἀθῶων θυμάτων τῆς πολεμικῆς βίας καί τῶν προσφύγων, μεταξύ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται πολυάριθμα ἀθῶα παιδιά.

Διεπιστώσαμεν ἰδίῳις ὅμμασι τά προβλήματα κατὰ τήν πρόσφατον ἐπίσκεψίν μας εἰς τήν Πολωνίαν, ὅπου κατέφυγεν ὁ κύριος ὄγκος τῶν προσφύγων ἐξ Οὐκρανίας. Συμπάσχομεν μέ τόν εὐσεβῆ καί γενναῖον Οὐκρανικόν λαόν, ὁ ὁποῖος αἶρει βαρύν σταυρόν, προ-

σευχόμεθα καί ἀγωνιζόμεθα διά τήν εἰρήνην καί τήν δικαιοσύνην δι' ὅσους τάς στεροῦνται.

Εἶναι ἀδιανόητον δι' ἡμᾶς τούς Χριστιανούς νά σιωπῶμεν ἐνώπιον τῆς καταρρακώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας. Ὁμοῦ μετά τῶν θυμάτων τῶν ἐνόπλων συγκρούσεων, ὁ «μεγάλος ἡττημένος» τῶν πολέμων εἶναι ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ὁποία εἰς τήν μακράν ἱστορίαν της δέν κατώρθωσε νά καταργήσῃ τόν πόλεμον.

Ὁ πόλεμος ὄχι μόνον δέν λύει προβλήματα, ἀλλά δημιουργεῖ νέα καί πολυπλοκώτερα. Σπείρει διχασμόν καί μῖσος, μεγεθύνει τό χάσμα μεταξύ τῶν λαῶν. Ἡμεῖς πιστεύομεν στερρῶς, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δύναται νά ζήσῃ χωρίς πολέμους καί βίαν.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἐκ τῆς φύσεώς της, λειτουργεῖ ὡς παράγων εἰρήνης. Ὅχι μόνον δέεται ὑπέρ τῆς «ἄνωθεν εἰρήνης» καί τῆς «εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου», ἀλλά τονίζει τήν σημασίαν τῆς ἀνθρωπίνης προσπαθείας διά τήν ἐδραίωσίν της. Ἴδιον τοῦ χριστιανοῦ εἶναι πρωτίστως «τό εἰρηνοποιεῖν».

Ὁ Χριστός μακαρίζει τούς εἰρηνοποιούς, ὁ ἀγών τῶν ὁποίων εἶναι ἀπτή παρουσία τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καί εἰκονίζει τήν εἰρήνην τήν «πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν» (Φιλιπ. δ', 7), ἐν τῇ «καινῇ κτίσει», ἐν τῇ εὐλογημένῃ Βασιλείᾳ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

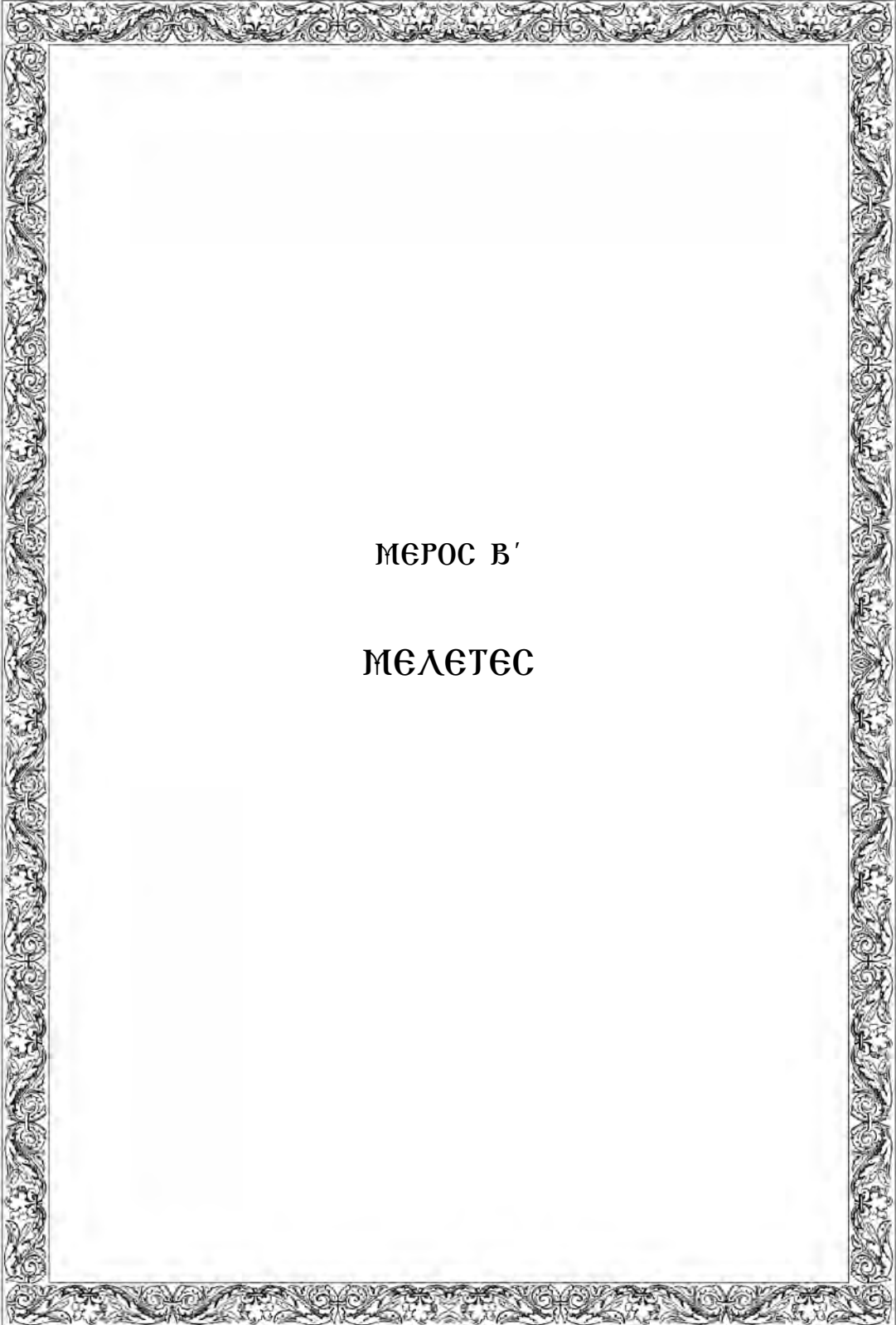
Ἡ Ἐκκλησία μας, ὡς προσφυῶς τονίζεται εἰς τό κείμενον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Ὑπέρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς». Τό κοινωνικό ἦθος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, «τιμᾷ τούς μάρτυρες, οἱ ὅποιοι προσέφεραν τήν ζωή τους γιά τήν εἰρήνην, ὡς μάρτυρες τῆς δύναμης τῆς ἀγάπης, τοῦ κάλλους τῆς δημιουργίας στήν ἀρχική καί τελική της μορφή, καί τῆς ιδεώδους ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς, ὅπως τήν ὑπέδειξε ὁ Χριστός κατά τή διάρκειαν τῆς ἐπίγειας διακονίας Του» (§ 44).

Τό Πάσχα εἶναι πανήγυρις ἐλευθερίας, χαρᾶς καί εἰρήνης. Ἀνυμνοῦντες εὐσεβοφρόνως τήν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καί βιοῦντες ἐν αὐτῇ καί τήν ἰδικήν μας συνανάστασιν, προσκυνοῦντες δέ ἐν πίστει τό μέγα μυστήριον τῆς Θείας Οἰκονομίας, καί μετέχοντες τῆς «κοινῆς τῶν ὅλων πανηγύρεως», ἀπευθύνομεν ἐκ τῆς αἰεί σταυροαναστασίμου πανσέπτου καθέδρας τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως πρός πάντας ὑμᾶς, τιμιώτατοι ἀδελφοί καί προσφιλέστατα

τέκνα, ἐγκάρδιον πασχάλιον χαιρετισμόν, ἐπικαλούμενοι ἐφ' ὑμᾶς
τὴν χάριν καὶ τό ἔλεος τοῦ νεκρώσαντος τὸν Ἄδην καὶ χαρισαμένου
ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωὴν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ παντός.

Φανάριον, Ἅγιον Πάσχα ,βκβ'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Χριστὸν Ἀναστάντα
εὐχέτης πάντων ὑμῶν

A decorative border with a repeating floral and scrollwork pattern surrounds the central text.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΝΑΘΑΝΑΗΛ-ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ ΔΙΑΚΟΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Μητροπολίτης Κώου και Νισύρου

ΟΣΙΟΣ ΑΡΣΕΝΙΟΣ ΣΚΗΝΟΥΡΙΟΣ

Μία μεγάλη μορφή τῆς Κῶ

Στὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο,
περιφανὲς καὶ ἁγιασμένο τέκνο τῆς Κῶ,
ποὺ μὲ μεγάλους κόπους καὶ πολλοὺς ἀγῶνες,
δυναμωμένος ἀπὸ τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό,
ἔνωσε τὴν Κῶ καὶ τὴ Στρόβιλο, τὶς δύο Πατρίδες,
ποὺ θὰ παραμείνουν καὶ στὸ μέλλον ἐνωμένες καὶ ἀδιαίρετες
μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Θεοῦ μας.

† Ὁ Κώου καὶ Νισύρου Ναθαναήλ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Απὸ τὴ στιγμή ποὺ μὲ τὴ Χάρη τοῦ Ἁγίου Θεοῦ μας, καθὼς καὶ
τὶς εὐχὲς καὶ εὐλογίες τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ μας Πα-
τριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, ξεκινήσαμε τὴν ἐπισκοπικὴ διακονία
μας στὴν Κῶ καὶ στὴ Νίσυρο κύρια μέριμνα καὶ φροντίδα μας ἦταν,
ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατὰ Θεὸν διαποίμανση τῶν ἀνθρώπων, νὰ γνωρί-
σουμε σὲ βάθος τὸν εὐλογημένο τοῦτο τόπο καὶ νὰ προστατεύσουμε
ἀπὸ τὴ λήθη, τὴ φθορὰ καὶ τὴν ἐξαφάνιση ὅσα παραλάβामε.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ κατανοήσουμε ἓναν τόπο, ἐὰν δὲν περπατή-
σουμε σὲ αὐτόν, δὲν συναντήσουμε τοὺς ἀνθρώπους του καὶ δὲν
μάθουμε καλὰ τὴν ἱστορία του. Ἐὰν δὲν ἀναζητήσουμε μαρτυρίες

οί όποίες άποκαλύπτουν τὸ παρελθόν, ἔάν δὲν μελετήσουμε καὶ δὲν ἐπισκεφθοῦμε τὰ μνημεῖα ποὺ διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα, ἔάν δὲν ἀνασύρουμε ἀπὸ τὴ λησμονιὰ τοὺς εὐλογημένους προγόνους μας ποὺ μὲ μεγάλο κόπο καὶ πολὺ μόχθο δημιούργησαν τὸν πνευματικὸ πλοῦτο καὶ τὴν ἀπαράμιλλη ὁμορφιὰ ποὺ ἀντικρύζουμε.

Ἕνας τέτοιος πρόγονος, μία ξεχωριστὴ μορφὴ ποὺ προσέφερε τὰ πάντα στὸν τόπο μας, γεννήθηκε στὴν Κῶ πρὶν ἀπὸ χίλια χρόνια περίπου. Ἀνατράφηκε στὸ νησὶ καὶ μορφώθηκε κατὰ Χριστόν, βοήθησε τοὺς συνανθρώπους του, οἰκοδόμησε πολλές μονὲς καὶ ἀγωνίσθηκε διὰ βίου πνευματικά. Ἡ σπουδαία αὐτὴ μορφὴ εἶναι ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος, Κῶος μοναχός, ἀσκητὴς καὶ θεμελιωτὴς τοῦ μοναχισμοῦ στὴν εὐρύτερη περιοχὴ, ὁ ὅποιος, ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ τὰ κείμενα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἔγινε θαυμαστὸ πρότυπο ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο τὸν Λατρινό, ἕναν ἔμπειρο ἀσκητὴ καὶ πνευματικὸ πατέρα ἄλλων μοναχῶν καὶ πολλῶν ἀσκητῶν.

Γιὰ νὰ διατηρήσουμε, ὅπως σημειώσαμε στὴν ἀρχὴ τοῦ παρόντος προλογικοῦ σημειώματος, καί, ἔάν εἶναι δυνατόν, νὰ αὐξήσουμε τὴν πλούσια κληρονομιά ποὺ κληροδότησαν σὲ ἡμᾶς, ὡς πολύτιμη παρακαταθήκη, οἱ πρόγονοί μας, ἐπωμισθήκαμε μὲ χαρὰ τὴν εὐθύνη νὰ ἀποτυπώσουμε σὲ βιβλίό τις πλούσιες μαρτυρίες τῶν πηγῶν καὶ τις ποικίλες πληροφορίες ποὺ ἐδῶ καὶ χρόνια συγκεντρώνουμε γιὰ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο, ὁ ὅποιος μὲ τὴν πνευματικὴ δράση ποὺ ἀνέπτυξε ἄφησε εὐδιάκριτο ἀποτύπωμα στὴν Κῶ, στὴ Στρόβιλο καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸ Νοτιοανατολικὸ Αἰγαῖο.

Δυστυχῶς, πολὺ λίγα ἔχουν γραφεῖ γι' αὐτὴν τὴν ἐξέχουσα μορφὴ τῆς Κῶ, ἡ ὁποία διδάσκει μὲ τὴν ἀνιδιοτέλεια, τὸ φωτεινὸ παράδειγμα καὶ τὸ χριστιανικὸ ἥθος της. Ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ ὀφείλουμε νὰ μνημονεύσουμε τὴ σύντομη, ἀλλὰ πολὺ περιεκτικὴ καὶ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ ἀειμνήστου συντοπίτου μας Ἐλπιδοφόρου Ἀ. Παπαντωνίου, διακεκριμένου ἱατροῦ τῆς Κῶ καὶ τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τίτλο «*Ἡ Συμβολὴ τῆς Μονῆς Καστριανῶν Κῶ στὴν ἰδρυση τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου*» ποὺ ἐξεδόθη τὸ 1988 ἀπὸ τὴν «Ἐνωσι Κῶων ὁ Ἱπποκράτης». Σὲ αὐτὴ ἔχουν καταγραφεῖ καὶ μελετηθεῖ διεξοδικά, μὲ μεγάλη προσοχὴ καὶ ἄκρα ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία, οἱ ὑπάρχουσες πηγές, μέσα ἀπὸ τις ὁποῖες ἀναδεικνύεται, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ

ἄλλα ἐνδιαφέροντα σημεῖα, ἡ ἱερὴ μορφή τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκη-
νουρίου.

Μὲ τις Σεπτὲς εὐχὲς καὶ εὐλογίες τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενι-
κοῦ μας Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, τὸν ὁποῖο διακρίνει μεγάλη
ἀγάπη γιὰ τὴν ἱστορία καὶ ἀξιοθαύμαστη προσήλωση στὴ μελέτη
καὶ ἀνάδειξη τῶν ξεχωριστῶν μορφῶν τοῦ γένους μας, εὐχομαι ὁ ἐν
Ἀγίοις πατὴρ ἡμῶν Ἀρσένιος Σκηνούριος ὁ Κῶος νὰ μᾶς στηρίζει
μὲ τις προσευχὲς του, νὰ ἐνισχύει τὴν πίστη μας καὶ νὰ ὁδηγεῖ τὰ
βήματά μας πρὸς τὸ ἀγαθό, ὅπως φιλοθέως καὶ φιλαδέλφως ἔπραττε
πάντοτε κατὰ τὸν ἐπὶ γῆς βίον του.

Τὸ ἅγιο παράδειγμά του μᾶς προτρέπει νὰ μὴν λησμονοῦμε ποτὲ
πὼς ὅσο διατηρεῖται ἡ ἱστορικὴ μνήμη καὶ ὑπάρχει ἡ ἀγάπη τοῦ
Θεοῦ οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ ἐπιβάλλουν ἓνα τέλος. Πάντα ὁ
Θεὸς θὰ ἔχει τὸν τελευταῖο, καθοριστικὸ καὶ ἀποφασιστικὸ λόγο!

Μὲ θερμὲς εὐχὲς καὶ ἀγάπη ἀνυπόκριτη.

Ἐν Κῷ, ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει, τῇ 7ῃ Μαρτίου 2022,

μνήμη τῶν ἐν Δωδεκανήσῳ Ἀγίων.

Ἐπέτειος Ἐνσωματώσεως τῆς Δωδεκανήσου

μὲ τὴν Μητέρα Πατρίδα.

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ο ΚΩΟΥ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΥ
ΝΑΘΑΝΑΗΛ

Ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος, ἀπὸ τῆ Μονῆ του στὴ Στρόβιλο,
προσκαλεῖ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο Λατρηνὸ στὴν Κῶ
γιὰ νὰ οἰκοδομήσει μεγάλη Μονὴ στὸ νησί.

Καρπὸς αὐτῆς τῆς προσκλήσεως ἦταν ἡ ἱδρυση, τὸ 1080,
τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Καστριανῶν στὸ Παλαιὸ Πυλί.

Ἔργο τῆς Εὐδοκίας Παναγιωτοπούλου.

Ἀπολυτίκιον Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦριου

Τὸ ἦθος τε κόσμιος καὶ πρὸς τὸ εἶδος σεμνός, τῶν Κώων
διδάσκαλος καὶ μοναστῶν ἄρωγός, ἐδείχθης Ἀρσένιε· ὅθεν
τοῦ Χριστοδούλου τοὺς ἐπαίνους βαστάσας, κτήσεις τὰς πα-
τρικὰς σου προσενέγκας Ὁσίῳ· διὸ Σκηνοῦριου σοφοῦ, ὡς
ὀφληταὶ μνημονεύομεν.

α.μ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΩ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 11ο ΑΙΩΝΑ

Α. Σύντομη ιστορική ανασκόπηση

Ἡ Κῶς, νησί μὲ μακρὰ καὶ πλούσια ἱστορία, κατοικεῖται ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἔχοντας κατὰ περιόδους γνωρίσει ἀξιοσημείωτη ἀκμή. Τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα ἦταν σημαντικὸ ἐμπορικὸ καὶ ναυτιλιακὸ κέντρο, τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ διακρίθηκε ὡς ἐξέχουσα κτήση τῶν Πτολεμαίων τῆς Αἰγύπτου, καθὼς σὲ αὐτὴ χρωστοῦσαν σημαντικὸ μέρος τοῦ πλούτου τους, τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο οἰκοδομήθηκαν σπουδαῖα δημόσια κτίσματα, ἀμυδρὴ εἰκόνα τῶν ὁποίων δίνει τὸ Ἀσκληπιεῖο, ἐνῶ στὴ συνέχεια κτίσθηκαν σημαντικὰ παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα, ποὺ φανερώνουν τὴ δόξα τοῦ νησιοῦ, τὴ ζωντανὴ πίστη καὶ τὴν ἐντυπωσιακὴ εὐμάρεια τῶν κατοίκων.

Ἀπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴ περίοδο, ποὺ ἀποτελεῖ ὁρόσημο – ἴσως μελετημένο λιγότερο ἀπὸ ὅσο θὰ ἔπρεπε– στὴν ἱστορία τοῦ νησιοῦ, σώζονται περισσότερες ἀπὸ τριάντα βασιλικὲς καὶ πολλὰ βαπτιστήρια (δέκα περίπου). Κάποια ἀπὸ αὐτὰ διατηροῦνται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση, ὅπως τὰ Ἑπτὰ Βήματα, τὸ ὁποῖο σώζεται ἀνέπαφο καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς Κοιμητηριακὸς Ναός.¹ Τὴν προσοχὴ προσελκύουν ἡ Βασιλικὴ τοῦ Λιμένος, ἡ Βασιλικὴ τοῦ Μαστιχαρίου καὶ τὰ περίφημα μνημεῖα τοῦ δυτικοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς πόλεως Κῶ, στὸν ὁποῖο ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ διασώζονται δύο μεγάλες βασιλικὲς μὲ βαπτιστήριο, θαυμάσια ψηφιδωτὰ δάπεδα, ισόγειο κτηρίο ἐστιάσεως, τὸ ὁποῖο στὸν ὄροφο εἶχε τὴ δυνατότητα φιλοξενίας πιστῶν καί, φυσικά, τὸ ἐντυπωσιακὸ παλαιοχριστιανικὸ Ἐπισκοπεῖο τοῦ νησιοῦ.²

1. Ὁ σημερινὸς Ναὸς ἦταν τὸ Βαπτιστήριο μίας πολὺ μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἡ ὁποία ἐκτείνεται κάτω ἀπὸ τὸ Παλαιὸ Κοιμητήριο τῆς πόλεως Κῶ φθάνοντας μέχρι τὸ Ρωμαϊκὸ Ὁδεῖο. Εἶναι κυκλικὸς Ναὸς καὶ ὀνομάζεται Ἑπτὰ Βήματα, διότι ἔχει ἑπτὰ κόγχες (= ἑπτὰ ἱερὰ βήματα).

2. Στὸν συγκεκριμένο ἀρχαιολογικὸν χώρον, ὅπου μελέτησε ἰδιαίτερος τὸ Ἐπισκοπεῖο, ὅπως καὶ στὴν παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Γαβριὴλ στὸ Ψα-

Ὁ μέγας ἀριθμὸς λατρευτικῶν χώρων στὸ νησί, καὶ τὰ σχετιζόμενα μὲ αὐτὰ κτίσματα, ἦταν καρπὸς τοῦ μεγάλου πλούτου καί, κυρίως, τῆς βαθιᾶς πηγαίας εὐσέβειας τῶν κατοίκων του, οἱ ὅποιοι δέχθηκαν τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τὸν κορυφαῖο Ἀπόστολο τοῦ Χριστοῦ, τὸν φωτιστὴ τῶν Ἑθνῶν καὶ ἰδρυτὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κώου, τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Μάλιστα, ἔχουμε τὴν ἰδιαίτερη εὐλογία νὰ διαθέτουμε μαρτυρία γιὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὸ νησί μας διατυπωμένη ἀπὸ τὰ ἀξιόπιστα χεῖλη τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὁ ὁποῖος στὸ ἔργο του *Πράξεις Ἀποστόλων* περιγράφει τὴν ἐπίσκεψη αὐτῆς μὲ τὰ παρακάτω λόγια: «Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἀπ’ αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶ, τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ῥόδον κάκειθεν εἰς Πάταρα» (Πράξεων 21:1). Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ἀποστόλου διατηρήθηκε ἄσβεστη στὴ συλλογικὴ μνήμη τῶν κατοίκων. Μὲ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο συνδέονται τρία σημαντικὰ μνημεῖα ἢ *Βασιλικὴ τοῦ Σκανδαρίου*, στὴν περιοχὴ τῆς Λάμπης, ἢ *Βασιλικὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, στὴν εἴσοδο τοῦ Ζηπαρίου, καὶ ἢ *Βασιλικὴ* ποὺ βρίσκεται στὴν περιοχὴ τοῦ *Καπαμᾶ*, στὸν δρόμο πρὸς τὸ Ἀσφενδιοῦ.

Μετὰ ἀπὸ τοὺς δύο καταστρεπτικοὺς σεισμοὺς ποὺ ἔγιναν τὸ 469 καὶ τὸ 554 μ.Χ. καὶ γκρέμισαν ὅλα τὰ σημαντικὰ οἰκοδομήματα, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα τὸ σπουδαῖο Ἀσκληπιεῖο καὶ τὶς μεγαλοπρεπεῖς παλαιοχριστιανικὲς βασιλικές, τὸ νησί πέρασε στὴ βυζαντινὴ περίοδο σὲ κατὰστασι παρακμῆς. Στὴν πραγματικότητα ποτὲ δὲν ἀνέκαμψε πλήρως ἀπὸ αὐτὲς τὶς φυσικὲς καταστροφές. Παρὰ ταῦτα, συνέχισαν νὰ ὑπάρχουν σημαντικοὶ οἰκισμοί, ὅπως ἡ Κῶς (ἢ πόλη), ἢ Ἀλάсарνα (ἢ σημερινὴ Καρδάμαινα), ἢ Ἀστυπάλαια (ἢ σημερινὴ Κέφαλος) καὶ τὸ Μαστιχάρι. Ὅλοι ἦταν παραθαλάσσιοι, οἰκοδομημένοι γύρω ἀπὸ τὰ λιμάνια τοῦ νησιοῦ, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν καὶ τὴν κύρια πηγὴ πλούτου, καθὼς ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴ μικρασιατικὴ ἀκτὴ ἦταν συνεχῆς καὶ τὸ ἐμπόριο πολὺ ἀνεπτυγμένο. Τὸ μεγαλύτερο χρονικὸ διάστημα αὐτῆς τῆς περιόδου τὸ νησί ἀνῆκε στὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν καὶ ἦταν διοικητικὰ ἐνωμένο μὲ τὴ Μικρὰ Ἀσία.

λίδι, ἔχει ἐργαστεῖ ἡ διακεκριμένη Ἰταλίδα ἀρχαιολόγος Isabella Baldini, καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μπολόνια. Μάλιστα, ἔχει προχωρήσει σὲ ψηφιακὴ ἀποκατάστασι τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Γαβριὴλ καὶ ἔχει ἐκδώσει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνᾶς της σὲ βιβλίο.

Μέχρι τὸν 7ο αἰῶνα ἀνῆκε στὴν Ἐπαρχία τῶν Νήσων μὲ ἔδρα τὴ Ρόδο. Ἀργότερα, ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν καὶ συνδέθηκε μὲ τὸ θέμα τοῦ Αἰγαίου ἢ μὲ τῆς Σάμου, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς κεντρικῆς διοικήσεως.

Τὸ ἀκμάζον ἐμπόριο καὶ ἡ πλούσια γῆ δὲν μπόρεσαν νὰ σταματήσουν τὴν παρακμὴ στὴν ὁποία ὁδήγησαν τὸ νησι οἱ συχνὲς φυσικὲς καταστροφὲς καὶ οἱ ἐπιδρομὲς τῶν Ἀράβων (παραδείγματος χάριν τὸ 612 καὶ τὸ 654/5, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, κατὰ τὸν 9ο καὶ 10ο αἰῶνα). Αὕτῃ ἡ περίοδος τῆς ὑφeseς διήρκεσε μέχρι τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνα. Οἱ παραλιακοὶ οἰκισμοὶ δέχθηκαν μεγάλες πιέσεις ἀπὸ Σαρακηνοὺς πειρατὲς ποὺ εἶχαν ὡς βάση τὴν Κρήτη, μέχρι ποὺ τὴν ἀπελευθέρωσε τὸ 961 ὁ Αὐτοκράτορας Νικηφόρος Φωκᾶς (963-969) καὶ ἀπάλλαξε τὸ Αἶγαϊο ἀπὸ τὴ μᾶστιγα τῆς πειρατείας. Σὲ αὐτοὺς τοὺς δύσκολους καιροὺς, καὶ παρὰ τὰ συνεχῆ προβλήματα καὶ τὶς σύντομες περιόδους εὐθραυστης εἰρήνης, διατηρήθηκε ἡ μακρὰ χριστιανικὴ παράδοση τοῦ νησιοῦ καὶ συνέχισαν νὰ οἰκοδομοῦνται ναοί, ὄχι μόνο στὶς πόλεις ἀλλὰ καὶ στοὺς οἰκισμοὺς καὶ τὰ χωριὰ τῆς ὑπαίθρου.

Μελετώντας τὰ ἱστορικὰ κείμενα διαπιστώνουμε ὅτι κατὰ τὸν 11ο αἰῶνα ὑπῆρξε ἀξιοσημεῖωτη ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ στὸ νησί. Παρὰ τὴ σχετικὰ περιορισμένη ἔκταση τῶν ὑπαρχουσῶν πηγῶν ἐντοπίζουμε ἀρκετὲς καὶ ἐνδιαφέρουσες ἀναφορὲς σὲ μοναχοὺς, οἱ ὅποιοι ἔζησαν καὶ ἀσκήθηκαν στὴν Κῶ. Οἱ ἀσκητὲς αὐτοί, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ὕλικό, διατηροῦσαν ἐπίσημη ἀλληλογραφία καὶ εἶχαν στενὲς σχέσεις μὲ τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τὴν κεντρικὴ διοίκηση τῆς Αὐτοκρατορίας. Σῶζονται ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Αὐτοκρατορικῆς Γραμματείας (Αὐτοκρατορικά, Πατριαρχικά καὶ Δημοσίων Λειτουργῶν), καθὼς καὶ τὰ τρία σημαντικότερα κείμενα ποὺ συνετάχθησαν ἀπὸ τὸν *Ὅσιο Χριστόδουλο Λατρηνό*, ὡς πολύτιμη παρακαταθήκη τοῦ πρὸς τοὺς πατέρες τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου. Ἡ γνησιότητά τους πιστοποιήθηκε ἤδη ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, χαρακτηρίζονται ἀπὸ σπάνια ἀξιοπιστία καὶ εἶναι πολύτιμα γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα.

Τὸ πρῶτο εἶναι ἡ *Υποτύπωσις* (κατὰ κάποιον τρόπο ἀποτελεῖ τὴν πνευματικὴ διαθήκη του, περιέχει αὐτοβιογραφικὲς πληροφορίες, ὁδηγίες γιὰ τὴν ἄσκηση, πνευματικὲς ὑποθήκες καὶ κανόνες

μοναχικής διαβίωσης πρὸς τοὺς πατέρες ποὺ ἀσκοῦνταν μαζί του). Συνετάχθη στὶς 8 Μαΐου 1091. Τὸ δεύτερο εἶναι ἡ *Μυστικὴ Διαθήκη*, ποὺ συνετάχθη στὴν Εὐβοία στὶς 10 Μαρτίου 1093. Τὸ τρίτο εἶναι ὁ *Κωδίκελλος*, ὁ ὁποῖος συμπλήρωσε τὴ διαθήκη του καὶ συνετάχθη στὶς 15 Μαρτίου 1093, μία μόλις ἡμέρα πρὸ τῆς ὁσιακῆς τελευτῆς του, ποὺ συνέβη στὶς 16 Μαρτίου 1093.

Παρὰ τὴ διαφαινόμενη ὑπαρξὴ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ μοναστῶν στὴν Κῶ δὲν γνωρίζουμε, πρὶν τὸ 1080, τὴ λειτουργία πολὺ μεγάλων μονῶν, οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ προσελκύσουν ἀσκητὲς ἀπὸ τὶς γύρω περιοχές (π.χ. τὰ κοντινὰ νησιὰ καὶ τὶς μικρασιατικὲς ἀκτὲς). Ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τὶς πηγές, καθοριστικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ στὴν Κῶ διαδραμάτισε ὁ Κῶος μοναχὸς Ὁσῖος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος, ὁ ὁποῖος κατεῖχε ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του μεγάλη κτηματικὴ περιουσία καί, ὅπως θὰ δοῦμε, τὴ διέθεσε μὲ πολὺ μεγάλη σύνεση καὶ προσοχὴ γιὰ τὴν ἵδρυση καὶ λειτουργία μονῶν στὴν Κῶ καὶ στὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴ ἀκτὴ, στὴν περιοχὴ τῆς Στροβίλου.

Β. Συλλογὲς κειμένων

Πολύτιμοι ὁδηγοὶ σὲ κάθε ἐπιστημονικὴ ἀναζήτηση γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ εἶναι τὰ κείμενα ποὺ διασώζονται στὸ μοναδικῆς ἐκτάσεως καὶ ἀξίας ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στὴν Πάτμο. Ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα σχετίζονται ἄμεσα μὲ αὐτὴ τὴ Μονὴ ὑπάρχουν καὶ κάποια ποὺ ἀναφέρονται στὶς Μονὲς τῆς Κῶ καὶ μεταφέρθηκαν ἐκεῖ ἀπὸ τὸν Ὁσῖο Χριστόδουλο ὅταν ἡ περιουσία τῶν Μονῶν τῆς Κῶ παραδόθηκε στὸ αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο καὶ ὁ Ὁσῖος, μαζί μὲ τοὺς πατέρες ποὺ ἀσκοῦνταν στὴν Κῶ, μετακινήθηκαν στὴν Πάτμο.³ Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἔχουν ἐκδοθεῖ σὲ δύο σημαντικὲς συλλογές:

α) *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, συναχθέντα καὶ ἐκδοθέντα ὑπὸ Miklosich, Fr. καὶ Müller I., τ. 1-6, Vindobonae: Carolus Gerold, 1860-1890. Στὰ πατμιακὰ ἔγγραφα

3. Τὰ ἔγγραφα ποὺ μετέφερε στὴν Πάτμο ὁ Ὁσῖος Χριστόδουλος ἦταν πενήντα. Ἀπὸ αὐτὰ σώζονται ἓνα γιὰ τὴ Μονὴ τῆς Στροβίλου καὶ τρία γιὰ τὶς Μονὲς τῆς Κῶ.

ἀναφέρεται ὁ ἕκτος τόμος, μὲ ἔτος ἐκδόσεως 1889 [στὸ ἐξῆς *Acta* (6ος τόμος)].

β) *Βυζαντινὰ Ἑγγραφα τῆς Μονῆς Πάτμου. Α΄ Αὐτοκρατορικά*. Διπλωματικὴ ἔκδοσις, γενικὴ εἰσαγωγή-εὑρετήρια-πίνακες ὑπὸ Ἑρας Λ. Βρανούση, Ἀθήναι: Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν (Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν), 1980 [στὸ ἐξῆς «Α΄ Αὐτοκρατορικά»] καὶ *Β΄ Δημοσίων Λειτουργῶν*. Διπλωματικὴ ἔκδοσις ὑπὸ Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Ἀθήναι: Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν (Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν), 1980 [στὸ ἐξῆς «Β΄ Δημοσίων Λειτουργῶν»].

Αὐτὲς οἱ ἰδιαιτέρως σημαντικὲς συλλογὲς ἀποτελοῦν τὴν κύρια πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο. Στὴν πρώτη συλλογὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ αὐτοκρατορικὰ καὶ τὰ λοιπὰ κυβερνητικὰ ἔγγραφα ποὺ σχετίζονται μὲ αὐτὸν καὶ τὶς Μονές του, παρατίθενται ἡ Ὑποτύπωσις,⁴ ἡ Μυστικὴ Διαθήκη⁵ καὶ ὁ Κωδῆκελλος⁶ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου. Στοὺς δύο τόμους τῆς δεύτερης συλλογῆς ἐξεδόθησαν τὰ σωζόμενα στὸ ἀρχεῖο τῆς Μονῆς ἔγγραφα τῶν Αὐτοκρατόρων, ἀπὸ τὴν Ἑρα Βρανούση, καὶ τῶν στελεχῶν τῆς διοικήσεως, ἀπὸ τὴ Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, μὲ χρῆση τῶν σύγχρονων κανόνων τῆς διπλωματικῆς ἐπιστήμης καὶ πλούσιο σχολιασμό.

Γ. Μοναχισμὸς στὴν Κῶ

Στὰ ἔγγραφα τοῦ πολύτιμου ἀρχείου τῆς Πάτμου ἐντοπίζονται ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα ἀπαραίτητα γιὰ τὴ μελέτη τοῦ κωικοῦ μοναχισμοῦ. Ἀνάμεσα σὲ πλῆθος σημαντικῶν πληροφοριῶν γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ μοναχικὴ ἄσκησις στὴν Κῶ, σώζονται τὰ ὀνόματα τριῶν μοναχῶν τῆς περιόδου. Τὰ ὀνόματα αὐτὰ εἶναι πολὺ σπουδαῖα διότι βοηθοῦν νὰ γνωρίσουμε, ἔστω μὲ τὰ λίγα στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε, κάποιους κατοίκους τοῦ νησιοῦ, οἱ ὅποιοι ἦταν ἐπιφανῆ πρόσωπα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ μὲ τὰ ἔργα καὶ τὶς ἐπιλογές τους ἐπέδρασαν στοὺς συντοπίτες τους. Παράλληλα, γνωρίζουμε κάποιους ἀσκητὲς τῆς περιόδου, οἱ ὅποιοι ἀναδεικνύονται μέσα ἀπὸ

4. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 59-80.

5. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 81-85.

6. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 85-90.

τὰ ἔγγραφα ὡς ζωντανὲς μορφὲς καὶ οἰκεῖα σὲ ἐμᾶς πρόσωπα καὶ ὄχι ὡς ἄχρωμες ἀπρόσωπες φιγοῦρες τοῦ παρελθόντος.

Οἱ μορφὲς αὐτές, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο, στὸν ὁποῖο θὰ ἀναφερθοῦμε ἀναλυτικὰ στὴ συνέχεια, εἶναι τῆς μοναχῆς Μαρίας Καβαλλουρίνας καὶ τοῦ μοναχοῦ Νίκωνος τοῦ Ἀσκεποῦς.

Ἡ μοναχὴ *Μαρία Καβαλλουρίνα*, τὴν ὁποία γνωρίζουμε ἀπὸ χρυσόβουλλον λόγον τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου (1078-1081) πρὸς τὴν Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὴ Στρόβιλο,⁷ ἦταν ἀδελφὴ τοῦ ἀξιωματοῦχου τοῦ παλατιοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου Καβαλλούρη, ὁ ὁποῖος ὑπηρετοῦσε στὴν Αὐτοκρατορικὴ Αὐλὴ ὡς βεστάρχης, δηλαδὴ ὡς προϊστάμενος τῆς αὐτοκρατορικῆς ἱματιοθήκης.⁸

Ἡ θέση τοῦ βεστάρχου ἴσως νὰ μὴ φαίνεται πολὺ σπουδαία σήμερα καὶ νὰ νομίζουμε ὅτι ἦταν ἓνα εἶδος προσωπικοῦ βοηθοῦ, ἢ κάτι ἀνάλογο. Τότε, ὅμως, ἦταν ιδιαίτερα σημαντικὴ, καθὼς ἔδινε τὴ δυνατότητα στὸν κάτοχό της νὰ βρίσκεται καθημερινὰ δίπλα στὸν Αὐτοκράτορα, καὶ μάλιστα, σὲ στιγμὲς ποὺ δὲν ἦταν παρόντες πολλοὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι. Ὁ Αὐτοκράτορας, ἐνῶ ἐτοιμαζόταν γιὰ νὰ ξεκινήσει τὴν ἡμέρα του, αἰσθανόταν πιὸ χαλαρός. Εὐκολότερα μποροῦσε νὰ ἀκούσει ὅσους ἦταν γύρω του καὶ νὰ συνομιλήσει μὲ τοὺς λίγους σημαντικοὺς ἀξιωματοῦχους ποὺ τὸν περιστοί-

7. Παρὰ τὸ ὅτι στὰ κείμενα τῆς περιόδου τὸ τοπωνύμιο Στρόβιλος συναντᾶται κυρίως μὲ «η» καὶ σὲ λιγότερες περιπτώσεις μὲ «ι» υἰοθετήσαμε τὴ δευτέρη γραφή, καθὼς αὕτη ἔχει καθιερωθεῖ στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ πρώτη δὲν αἰτιολογεῖται ἐτυμολογικῶς (πρβλ. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αὐτοκρατορικά*: 21, ὑπ. 4, ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὴ Στρόβιλο). Ὁ Μιχάλης Σκανδαλίδης στὸ ἔργο του *«Αἰγαιοπελαγίτικα Γλωσσοῖστορικὰ Μελετήματα. Δωδεκάνησα-Κυκλάδες Εὐβοία-Κρήτη-Κύπρος»* (σελίδες 63 καὶ 70) ἐτυμολογεῖ τὸ τοπωνύμιο Στρόβιλος ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο «στρόβιλος» ποὺ σημαίνει, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων σημασιῶν, τὸ κουκουναρί τοῦ πεύκου (πρβλ. Liddell-Scott, *Lexicon*: 3596 καὶ Δημητράκου, *Λεξικόν*: 6730). Ἡ ἐτυμολογία αὕτη δικαιολογεῖται λόγῳ τοῦ κωνικοῦ σχήματος τοῦ μεγάλου ὑψώματος τῆς Στροβίλου, ποὺ βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Κῶ. Μάλιστα, στὴν περιοχὴ ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἄλλα ὑψώματα μὲ ἠφαιστειογενὴ προέλευση ποὺ ἔχουν τὸ ἴδιο σχῆμα.

8. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αὐτοκρατορικά*: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 2, σελ. 15-22. Ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας στὸν Δ' τόμο τοῦ ἔργου *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη* (: LVI) σημειώνει ὅτι τὸ 1054 τὸν τίτλο αὐτὸν κατεῖχε ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς καὶ τὸν ταυτίζει μὲ τὸν «ἀρχιθαλαμηπόλο» τοῦ Αὐτοκράτορα.

χιζαν. Τέτοιες στιγμές υποβάλλονταν αιτήματα που συνήθως γίνονταν δεκτά δίχως πολλή εξέταση. Έτσι, ο βεστάρχης συγκέντρωνε αξιοσημείωτη εξουσία και συχνά αποκτούσε μεγάλη περιουσία.⁹

Ένδιαφέρον παρουσιάζει παρατήρηση της Έρας Λ. Βρανούση¹⁰ ότι ο Γεώργιος Κεδρηνός, Βυζαντινός Χρονογράφος του 11ου αιώνα που έγραψε *Ίστορία* από τη δημιουργία του κόσμου μέχρι το 1057, αναφέρει έναν άλλον Κωνσταντίνο Καβαλλούρη: «Ἐπεὶ δὲ ἔφθασαν τὰ τῶν Βαρβάρων σκάφη στεφανώσαντα τὸ στόμα κατασχεῖν τοῦ κόλπου καὶ ἄπορος ἦν ἡ πρὸς τὸ πέλαγος διέξοδος, Κωνσταντῖνος μὲν πατρίκιος ὁ Καβαλλούριος, στρατηγὸς ὢν τῶν Κιβυρραιωτῶν, γενναίως ἔστη πρὸς πόλεμον μετὰ τῆς ἑαυτοῦ τριήρους καὶ λοιπῶν δέκα, καὶ εὐρώστως μαχόμενος κατεκόπη [...]».¹¹ Ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Κεδρηνοῦ λαμβάνουμε ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες καὶ στοιχεῖα πὺ συσχετίζουν τὶς δύο μορφές. Σύμφωνα μὲ τὴν Ἔρα Λ. Βρανούση ὁ Κωνσταντῖνος Καβαλλούρης, πὺ ἀναφέρεται στὸν Κεδρηνό, ἦταν βυζαντινὸς στρατηγός, δηλαδὴ διοικητής, στὸ σημαντικὸ ναυτικὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν. Τὸ 1043 συγκρούσθηκε μὲ τοὺς ἐκχριστιανισμένους Ρῶς (Ρώσους ἀπὸ τὴν Ἡγεμονία τοῦ Κιέβου), οἱ ὁποῖοι ἐκείνη τὴ χρονιά πραγματοποιοῖσαν τὴν τελευταία ἐπίθεσή τους στὴν Κωνσταντινούπολη (εἶχαν προηγηθεῖ ἐπιθέσεις τὰ ἔτη 860, 907, 941). Οἱ ἐπιδρομεῖς ἡττήθηκαν καὶ ἀπωθήθηκαν, ἀλλὰ ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος Καβαλλούρης σκοτώθηκε κατὰ τὴ ναυμαχία πὺ ἔγινε.

Ὁ Κωνσταντῖνος Καβαλλούρης, ὡς στρατηγὸς στὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν,¹² δηλαδὴ στὸ θέμα πὺ μέχρι τὸν 9ο αἰῶνα ἦταν τὸ

9. Περισσότερα γιὰ τὸ ἀξίωμα στὸ Alex. Kazhdan *The Oxford Dictionary of Byzantium* (OUP, 1991) στὰ λήμματα «βεστάρχης» καὶ «βεστιάριον», ὅπου μεταξὺ ἄλλων σημειώνεται ὅτι μὲ τὴν πάροδο τῶν ἐτῶν βεστιάριον κατέληξε νὰ σημαίνει τὸ κρατικὸ ταμεῖο καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ βεστάρχου ἔπαιρναν πολλοὶ ὑψηλόβαθμοι ἀξιωματοῦχοι μὲ μεγάλη ἐξουσία.

10. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Αὐτοκρατορικά*: 20-21, σχόλιο 2.

11. J.- P. Migne, *Patrologia Graeca*, τόμος 122, σελ. 288Α. Οἱ ἐπιδρομεῖς στὸ κείμενο καλοῦνται Σκύθες.

12. *ODB*: 1127. Ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν ἦταν ὁ διοικητής τοῦ στόλου του. Διοικοῦσε περίπου 70 πλοῖα καὶ 3.000 ἄνδρες. Ἡ τελευταία ἀναφορὰ στὸν στόλο του γίνεται στὴν πολιορκία τοῦ 1043 καὶ ὁ τελευταῖος ἀρχηγὸς τοῦ στόλου του, πὺ γνωρίζουμε, εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Καβαλλούρης.

μοναδικό ναυτικό θέμα της αυτοκρατορίας και διέθετε αξιόμαχο στόλο, ήταν επιφορτισμένος με το καθήκον να προστατεύει την πρωτεύουσα και να διατηρεί τις θαλάσσιες οδούς ανοικτές και ελεύθερες στη ναυσιπλοΐα και στο εμπόριο. Αργότερα δημιουργήθηκαν και άλλα ναυτικά θέματα και τα νησιά του Αιγαίου αποσπάστηκαν από το θέμα των Κιβυρραιωτών. Με την πάροδο του χρόνου και την ενίσχυση του κεντρικού αυτοκρατορικού στόλου, έχασε την ιδιαίτερη σημασία του για την ασφάλεια της Αυτοκρατορίας.

Τα έδαφη του θέματος ξεκινούσαν νότια της Μιλήτου και αρχικά περιελάμβαναν ολόκληρη τη νότια Μικρά Ασία. Αργότερα αποσπάστηκε το ανατολικό τμήμα του και δημιουργήθηκε το θέμα της Σελευκείας, στο οποίο υπαγόταν ή περιοχή της Κιλικίας. Την περίοδο ακμής του ανήκαν στο θέμα των Κιβυρραιωτών τα νησιά της σημερινής Δωδεκανήσου, μεταξύ των οποίων και η Κως.¹³

Ο στρατηγός Κωνσταντίνος Καβαλλούρης, που αναφέρει ο Κεδρηνός, θα μπορούσε να έχει σχέση με τον βεστάρχη Κωνσταντίνο Καβαλλούρη. Μάλιστα, υπολογίζοντας τη διαφορά των ετών μεταξύ τους, θα μπορούσε να είναι παππούς του δεύτερου.¹⁴

Ο βεστάρχης Κωνσταντίνος Καβαλλούρης ξεκίνησε να οικοδομεί στη Στρόβιλο Μονή, η οποία έτιμάτο στο όνομα του Τιμίου Προδρόμου. Όταν ο βεστάρχης έκοιμήθη, χωρίς να αποκτήσει τέκνα, η ανέγερση της Μονής, για την οποία δεν διαθέτουμε περισσότερες πληροφορίες, συνεχίστηκε από την αδελφή του, μοναχή Μαρία, με βοήθεια, ενίσχυση και επιχορήγηση από τον ίδιο τον Αυτοκράτορα,¹⁵ ο οποίος με αυτόν τον τρόπο τιμούσε τη μνήμη του αξιωματούχου της αυλής Κωνσταντίνου Καβαλλούρη.

Τη συμμετοχή του Αυτοκράτορα στην ανέγερση της Μονής ζή-

13. Μάλιστα, υφιστάμενος του στρατηγού του θέματος ήταν, μεταξύ άλλων, ο διοικητής του νησιού, ο οποίος έφερε τον τίτλο δρουγγάριος της Κω (ODB: 1127).

14. Θάνατος του στρατηγού το 1043 και του βεστάρχου λίγο πριν το 1080. Υπέρ αυτής της υποθέσεως συνηγορεί και η ταυτότητα των βαπτιστικών τους ονομάτων, όπως και η ύπαρξη οικογενειακής περιουσίας στη Στρόβιλο, η οποία ήταν κομμάτι του θέματος των Κιβυρραιωτών. Περισσότερα στοιχεία για την οικογένεια Καβαλλούρη στο ODB: 1087.

15. Έρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αυτοκρατορικά*: 17, χρυσόβουλλος λόγος του Αυτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου (Αύγουστος 1079), ως απάντηση σε σχετικό αίτημά της. Η σχετική αναφορά στους στίχους 4-6 του έγγραφου.

τησε ἡ ἴδια ἡ μοναχὴ Μαρία, ὅπως σημειώνεται στὸν χρυσόβουλλο λόγο («*ἡ ἡμετέρα εὐσέβεια ἐπήκουσεν εὐμενῶς τῆς δεήσεως Μαρίας μοναχῆς, τῆς αὐταδέλφης Κωνσταντίνου τοῦ Καβαλλ[λ]ούρη*», στ. γ-δ) καὶ ἐκεῖνος προθύμως συγκατένευσε ἀποδίδοντας σημαντικὰ φορολογικὰ καὶ διοικητικὰ προνόμια («*αὐτοδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον καθ' ἑαυτὴν ἀγομένην καὶ διευθυνομένην*», στ. 14-15, «*ἐξκουσσεύεσθαι τε ταύτην τὴν μονὴν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ διαφέροντα ἀπὸ πάσης καὶ παντοίας ἐπηρείας τὲ καὶ κακώσεως*», στ. 18-19, καὶ πολλὰ ἄλλα ποὺ καταγράφονται ἀναλυτικὰ στὸ κείμενο) σὲ αὐτὴ τονίζοντας, παράλληλα, ὅτι θὰ πρέπει νὰ ὀργανωθεῖ καταλλήλως καὶ «*ἐπὶ ταύτῃ γενέσθαι παρὰ τῆς δεηθείσης γυναικὸς τυπικόν*». Δηλαδή νὰ συνταχθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑγουμένη Μαρία Καβαλλουρίνα τὸ ἀπαιτούμενο κατὰ τὴ μοναστικὴ τάξη Τυπικό, ὥστε νὰ λειτουργήσῃ ὡς ὀργανωμένη Μονή.¹⁶

Μελετώντας τὶς πηγὲς διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Καβαλλούρης κατεῖχε σημαντικὴ ἀκίνητη περιουσία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Στρόβιλο, καὶ στὴν Κῶ. Σὲ αὐτὴ τὴ διαπίστωση ὁδηγεῖ ἡ ἀναφορὰ στὸν αὐτοκρατορικὸ λόγο στὰ δύο ιδιόκτητά του *προάστια* (ἦταν ιδιόκτητες γεωργικὲς καὶ οἰκιστικὲς μονάδες πλησίον ἀστικῶν περιοχῶν) μὲ τὰ ὀνόματα «*Ἀναβασίδιον*» καὶ «*Καρδιασμένον*», τὰ ὁποῖα τελικὰ παραχωρήθηκαν στὴ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει στὸν Κωδῖκελλο εἴτε ὡς ἄμεση παλαιότερη δωρεὰ τοῦ ἰδίου τοῦ βεστάρχου πρὸς τὸ τέλος τοῦ βίου του, ποὺ συνέβη πρὶν τὸν Αὐγούστο τοῦ 1079 (τότε ἀναφέρεται ὡς ἀποβιώσας),¹⁷ εἴτε ὡς δωρεὰ, μετὰ τὸν θάνατό του, ἀπὸ τὴν ἀδελφή του, μοναχὴ Μαρία Καβαλλουρίνα, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἦταν ἄτεκνος, τὸν εἶχε κληρονομήσει.¹⁸ Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ αὐτὴ κατεῖχε σημαντικὴ περιουσία στὴ Στρόβιλο, στὴν Κῶ καὶ στὴ Λέρο. Ἀξιοποιώντας την, ὀλοκλήρωσε τὴν οἰκοδόμησι τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου

16. Ἐκτενέστερη ἀναφορὰ σὲ προνόμια καὶ φορολογικὲς ἀπαλλαγὲς θὰ γίνῃ στὴ συνέχεια.

17. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 17.

18. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 88: «*ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ τὰ περιελθόντα μοι προάστια δύο βεστάρχου τοῦ Καβαλλουρίου*». Βλ. καὶ μεθεπόμενη ὑποσημείωση.

Προδρόμου,¹⁹ ή οποία δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ Μονὴ ποὺ κατεῖχε ἀπὸ τοὺς προγόνους τοῦ ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος στὴ Στρώβιλο καὶ στὴν ὁποία, ὅπως θὰ δοῦμε, ἐγκατέστησε ἀρχικὰ Ἑγούμενο τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο.

Τὰ δύο προάστια τοῦ Κωνσταντίνου Καβαλλούρη ἐκτιμᾶται ὅτι εἶναι τὰ κτήματα («τόπια») ποὺ ἀναφέρονται στὸ χρυσόβουλλο τοῦ Μαρτίου 1085 τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ (1081-1118),²⁰ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνει παλαιότερο πιττάκιο τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου (τοῦ Μαρτίου 1080)²¹ καὶ ὅτι τὸ δεύτερο ἀπὸ αὐτὰ θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεῖ στὴν περιοχὴ τῆς Καρδάμαινας, ὅπου, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ἀπόγονοι αὐτῆς τῆς ἐπιφανοῦς οἰκογένειας διατηροῦσαν ἀξιόλογη κτηματικὴ περιουσία μέχρι τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα.²²

Δὲν γνωρίζουμε τὴν ἀκριβῆ τοποθεσίαν στὴν ὁποία βρισκόταν ἡ Μονὴ τῆς μοναχῆς Μαρίας, ὀφείλουμε ὅμως νὰ σημειώσουμε ὅτι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς ὑφιστάμενες πηγές, ἀποτελοῦσε πυλῶνα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ στὴν Κῶ καὶ στὴν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου.

Ὁ ἄλλος μοναχὸς ποὺ καταγράφεται στὰ ἔγγραφα τῆς περιόδου εἶναι ὁ *Νίκων ὁ Ἀσκεπής*. Τὸν γνωρίζουμε ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματός του, ὡς δωρητοῦ τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν, στὴν *χρυσόβουλλον γραφὴν* τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ ποὺ ἐξαπελύθη τὸν Μάρτιο τοῦ ἔτους 1085.²³ Μὲ αὐτὴ ἐπεκύρωσε προγενέστερο πιττάκιο τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου μὲ τὸ ὁποῖο ἀναγνώριζε τὴ δωρεὰ καὶ τὶς φορολογικὲς ἀπαλλαγές

19. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αὐτοκρατορικά*: *29. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου Καβαλλούρη τὴ διοίκησιν τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς ἀνέλαβε ἡ ἀδελφὴ του Μαρία.

20. «[...] τὰ ἐν τῇ νήσῳ τῇ Κῳ διακείμενα δύο τόπια (= βυζαντινὴ φορολογικὴ μονάδα)», στὸν στίχο 14 τοῦ χρυσοβούλλου, Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αὐτοκρατορικά*: 33.

21. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αὐτοκρατορικά*: 32.

22. Ὁ Β. Σ. Χατζηβασιλείου (*Ἱστορία*: 233, ὑπ. 39) ἀναφέρει κατοίκους τῆς περιοχῆς μὲ τὸ ἐπώνυμο «Καμπαλούρη», οἱ ὁποῖοι εἶχαν στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὴ Νίσυρο. Στὴν ἴδια ὑποσημείωση παραπέμπει στὸ Ἡρ. Μ. Καραναστάση, *Τὸ χρονικὸ μιᾶς οἰκογένειας*, Ἀθήνα, 1977: 149, στὸ ὁποῖο γίνεται ἐν παρόδῳ ἀναφορὰ σὲ ἄτομα ποὺ ἔφεραν αὐτὸ τὸ ὄνομα.

23. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αὐτοκρατορικά*: σελ. 34, στ. 32.

τῶν δύο τοπίων τῆς Κῶ καὶ δεχόταν ὡς «αὐτοδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον» τῇ Μονῇ τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν.²⁴ Τὸ πιττάκιο αὐτὸ ἐξαπελύθη τὸν Μάρτιο τοῦ 1080 καὶ δυστυχῶς δὲν διεσώθη.²⁵

Δὲν διαθέτουμε περισσότερες πληροφορίες γι' αὐτόν.²⁶ Στὸ χρυσόβουλλο ἀποκαλεῖται καὶ αὐτὸς «φιλόχριστος» καὶ ἐπικυρώνονται οἱ δωρεές του πρὸς τῇ Μονῇ τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν. Ἡ τοποθέτησή του στὸ αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο δίπλα στὴ μοναχὴ Μαρία Καβαλλουρίνα καὶ στὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο, δύο μορφές ποὺ εἶχαν δωρήσει μεγάλης ἀξίας ἀκίνητα, ἴσως εἶναι ἔνδειξη ὅτι καὶ αὐτὸς ἔπραξε τὸ ἴδιο.

Ὁ χαρακτηρισμὸς του στὸ ἔγγραφο ὡς «Ἀσκεποῦς» προφανῶς σχετίζεται μὲ τὶς μοναστικὲς καὶ ἀσκητικὲς ἐπιλογές του καὶ σημαίνει ὅτι, λόγω τελείας πτωχείας καὶ πλήρους ἀκτημοσύνης, ἴσως μετὰ τὴν παραχώρηση ὁλόκληρης τῆς περιουσίας του σὲ κάποια Μονὴ ἢ σὲ ἐμπερίστατους ἀδελφούς του, εἴτε δὲν εἶχε μόνιμο κατάλυμα («στέγη/σκεπὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του» ὅπως συνηθίζουμε νὰ λέμε) εἴτε ἐμφανίζοταν δημοσίως χωρὶς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, κάτι ποὺ τότε ἦταν πολὺ ἀσυνήθιστο, προκαλοῦσε τὴν προσοχὴ καί, τελικά, ὁδήγησε στὴ δημιουργία τοῦ προσωνυμίου.

Δ. Ὅσιος Χριστόδουλος Λατρηνός, ὁ ἐν Κῶ καὶ Πάτμῳ ἀσκήσας

Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ὁ πλέον γνωστὸς μοναχὸς τοῦ 11ου αἰῶνα, πρὶν πάει στὴν Πάτμο, ἔφθασε στὴν Κῶ ὅπου ἔζησε, δραστηριοποιήθηκε πνευματικὰ καὶ ἀσκήθηκε γιὰ περισσότερα ἀπὸ ὀκτῶ χρόνια. Γεννήθηκε στὴ Νίκαια τῆς Βιθυνίας γύρω στὸ 1020. Κατὰ τὴ βάπτισή ἐλαβε τὸ ὄνομα Ἰωάννης καὶ ἀπὸ τὴ νεότητά του ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀκολουθήσει τὴ δύσκολη ὁδὸ τῆς ἀσκήσεως. Ἔτσι, σὲ μικρὴ ἡλικία κατέφυγε στὸ ὄρος Ὀλυμπος τῆς Βιθυνίας, ὅπου ὑπῆρχαν πολλὲς μονές καὶ τὸ ἔτος 1043 ἐκάρη μοναχὸς λαμβάνοντας τὸ ὄνομα Χριστόδουλος. Πραγματοποίησε προσκύνημα στὴ Ρώμη καὶ στοὺς Ἁγίους Τόπους, πῆγε στὴν Παλαιστίνη καὶ ἔπειτα

24. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: σελ. 33 (στ. 24).

25. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: σελ. 31, 33 (στ. 13-17).

26. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 39, σχόλιο 11.

κατευθύνθηκε στο ὄρος Λάτρος κοντὰ στὴ Μίλητο, ὅπου ἐντάχθηκε στὴ μοναστικὴ κοινότητα τῆς Θεοτόκου τοῦ Στύλου ποὺ τότε ἦταν ξακουστή.

Ὁ μοναχισμὸς στὸ ὄρος Λάτρος βρισκόταν σὲ μεγάλη ἀκμὴ καὶ ὁ Ὅσιος μὲ τὸ ἦθος, τοὺς ἀδιάκοπους ἀσκητικούς ἀγῶνες, τὴν ὑψηλὴ κατάρτιση καὶ τὴν πνευματικὴ πρόοδο διακρίθηκε στὴ μοναστικὴ ζωὴ. Σύντομα, οἱ μοναχοὶ τοῦ Στύλου τὸν ἐξέλεξαν Ἡγούμενο τῆς Λαύρας²⁷ καὶ Ἀρχιμανδρίτη ὅλων τῶν Μονῶν ποὺ βρίσκονταν στὴν περιοχὴ. Κατὰ τὴν παραμονή του σὲ αὐτὴν τὴ σημαντικὴ θέση (1076-1079) ἀνέπτυξε ἀξιοσημείωτη δράση, ἡ φήμη του ἐξαπλώθηκε σὲ ὁλόκληρη τὴν αὐτοκρατορία καὶ τοῦ δόθηκε τὸ ἐπίθετο Λατρινός.

Ὁ Ὅσιος, ἀφοῦ μόνασε ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν στὸ ὄρος Λάτρος, ἔφυγε λόγω τοῦ κινδύνου ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Σελτζούκων καί, μετὰ ἀπὸ σχετικὴ πρόσκληση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦρίου, ἐγκαταστάθηκε στὴ Στρόβιλο, στὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, σὲ Μονὴ ποὺ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τοὺς προγόνους του ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος, ὁ ὁποῖος, ἐκτιμώντας τὴν ἀξία του, τὸν ἐγκατέστησε ἐκεῖ Ἡγούμενο.

Σύντομα ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος, ἔχοντας διαπιστώσει τὰ πνευματικά, ἀλλὰ καὶ διοικητικά, χαρίσματα τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου τὸν προσκάλεσε στὴν Κῶ, ὅπου μὲ τὴ γενναία οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ποὺ τοῦ προσέφερε ἱδρυσε τὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν (δηλαδὴ τοῦ Κάστρου) ποὺ ὑπάρχει μέχρι σήμερα στό, ἐγκαταλειμμένο ἀπὸ κατοίκους πλέον, Παλαιὸ Πυλί (Πηλίων ἢ λόφος τοῦ Πιλέ)²⁸.

27. Ὁ ὄρος «Λαύρα» ἀναφέρεται συνήθως σὲ μοναστικούς οἰκισμοὺς ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὴν αἰγυπτιακὴ ἔρημο. Ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πολλὲς καλύβες ἢ σπηλαία, στὰ ὁποῖα κατοικοῦσαν ἀναχωρητές. Χαρακτηριστικὸ αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἀσκήσεως εἶναι ὅτι ἀσκοῦνταν μόνοι τους ἢ σὲ μικρὲς ὁμάδες (δύο ἢ τριῶν ἀτόμων) ὅλη τὴν ἐβδομάδα καὶ συγκεντρώνονταν στὸ Καθολικόν, δηλαδὴ στὸν Ναὸ ποὺ ὑπῆρχε στὸ κέντρο τῆς Λαύρας, τὴν Κυριακὴ γιὰ νὰ ἐκκλησιαστοῦν, νὰ κοινωνήσουν καὶ νὰ συζητήσουν θέματα, πνευματικά καὶ διοικητικά, ποὺ τοὺς ἀφοροῦσαν. Ἀμέσως μετὰ ἐπέστρεφαν στὰ ἀπομονωμένα καταλύματά τους συνεχίζοντας τὴν κατὰ μόνας ἀσκήση. Ἀργότερα αὐτὸ τὸ ὄνομα ἔλαβαν μεγάλες Μονές ὅπως ἡ Μεγίστη Λαύρα στὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ ἡ Ἁγία Λαύρα στὴν Πελοπόννησο.

28. Τὸ τοπωνύμιον στὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα συνήθως φέρει τὸ ὄνομα λόφος τοῦ

Ἀπὸ τὴν Κῶ ἔφυγε μετὰ ἀπὸ ὀκταετῆ παραμονή. Ἐπιλογή του αὐτῇ τῇ φορὰ ἦταν ἡ Πάτμος, νησὶ ἄγονο καὶ χέρσο, τόπος ἐρημικός, ἐρειπωμένος ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν πειρατῶν, ἀπροσπέλαστος γιὰ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, ἀλλὰ, ἐξαιτίας ὄλων αὐτῶν, μὲ σχετικὴ ἀσφάλεια ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν Σελτζούκων καὶ κατάλληλος γιὰ τὴν αὐστηρὴ ἀσκήση ποὺ ἐπιθυμοῦσε ὁ Ὅσιος γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς μοναχοὺς ποὺ τοῦ εἶχαν ἐμπιστευθεῖ τὴν πνευματικὴ τους πορεία.

Τὴν ἀνοιξη τοῦ ἔτους 1088, ἔχοντας συμπαραστάτη καὶ βοηθὸ τὸν Θεό, στηριγμένος σὲ χρυσόβουλλα ποὺ ὑπῆρχαν ἀπὸ παλιὰ καὶ μὲ ἐμπιστοσύνη στὴν Ἄννα Δαλασσινή, μητέρα τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ, μετέβη στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ προσέφερε στὸν Αὐτοκράτορα τὴν ἀκίνητη περιουσία τῆς Μονῆς στὴν Κῶ καὶ στὴ Στρόβιλο (ἡ περιουσία στὴ Στρόβιλο προερχόταν ἀπὸ τὰ κτήματα τῆς ἐκεῖ Μονῆς, τὴν ὁποία ὁ κτήτορας Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος εἶχε παραχωρήσει στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο) ζητώντας του νὰ τὴν ἀνταλλάξει μὲ τὴ νῆσο Πάτμο. Ὁ Αὐτοκράτορας ἀποδέχθηκε τὴν πρόταση διότι ἡ Πάτμος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Κῶ ποὺ ἦταν πολὺ εὐφορη, ἦταν ἐντελῶς ἄνυδρη, ἀκαλλιέργητη καὶ ἔρημη καὶ προφανῶς δὲν προσέφερε πόρους στὸ κρατικὸ ταμεῖο. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1088, ἔσπευσε νὰ ἐκδώσει σχετικὸν χρυσόβουλλον λόγον μὲ τὸν ὁποῖο τοῦ παραχωροῦσε τὸ νησὶ καὶ ὀρίζε νὰ περιέλθουν στὸ δημόσιο τὰ ἀκίνητα ποὺ ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος εἶχε παραχωρήσει γιὰ τὴν οἰκοδόμησι καὶ τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Καστριανῶν καὶ ἀποτελοῦσαν περιουσία αὐτῆς τῆς Μονῆς²⁹.

Πιλὲ ἢ Πηλίον. Πρβλ. σχετικὴ ἀναφορὰ στὴν Ὑποτύπωσιν τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου καὶ στὸν χρυσόβουλλο λόγο τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1085 (Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αὐτοκρατορικά*: 36-37, σχόλιο 4, γιὰ τοὺς στίχους 14-16 τοῦ ἐγγράφου).

29. Μὲ χρυσόβουλλο λόγο τοῦ Μαΐου 1087 ὁ Αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνὸς εἶχε παραχωρήσει στὴν Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας Καστριανῶν τὰ νησιά Λέρο, Λειψὼ καὶ Φαρμακόν (Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αὐτοκρατορικά*: 43, ἐγγραφοὺν ὑπ' ἀρ. 5, ἀναφορὰ στοὺς στίχους 15-17 τοῦ ἐγγράφου), τὰ ὁποῖα ἀπέσπασε ἀπὸ τὸ σκερῆτο τοῦ *Μυρελαίου* (τοῦ εἶχαν δοθεῖ μὲ χρυσόβουλλο, ἀφοῦ ἀποσπᾶσθαι ἀπὸ τὴ νεοσύστατη *Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Παντεπόπτου Σωτήρος*) ἀντικαθιστώντας τα μὲ ἄλλο, ἴσης ἀξίας, κτῆμα (Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α΄ Αὐτοκρατορικά*: 42, ἐγγραφοὺν ὑπ' ἀρ. 5, ἀναφορὰ στοὺς στίχους 54-58 τοῦ ἐγγράφου).

Ἡ Ἱερὰ Νῆσος Πάτμος, πού ἦταν ἀπαράκλητος καὶ ἔρημος τόπος, ἤδη ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἦταν καὶ παραμένει ἰδιαίτερος σημαντικὴ γιὰ κάθε χριστιανό, καθὼς ἐκεῖ ἐξορίστηκε ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Δομιτιανό (81-96 μ.Χ.) καὶ συνέγραψε τὴν Ἀποκάλυψη ὁ Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ὁ ἀγαπημένος μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ χρυσοβούλλου λόγου ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξιο Α΄ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Κῶ συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν κρατικὸ ἀπογραφέα Νικόλαο Τζάντζη, ὁ ὁποῖος παρέλαβε τὰ κτήματα στὴν Κῶ καὶ στὴ Στρόβιλο, ὅπως ὀριζόταν στὸ αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο.

Τὸ καλοκαίρι ἢ τὸ φθινόπωρο τοῦ ἔτους 1088³⁰ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος καὶ οἱ πατέρες τῆς συνοδείας του ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Κῶ, ἐγκαταστάθηκαν στὴν Πάτμο καὶ ἐκεῖ ξεκίνησαν τὴν ἀνέγερση καινούργιας Ἱερᾶς Μονῆς, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου, ἡ ὁποία θὰ γινόταν ὁ νέος τόπος ἀσκήσεώς τους. Δυστυχῶς, ὅμως, τελικὰ καὶ παρὰ τὶς ἐκτιμήσεις τους, δὲν παρέμειναν πολὺ οὔτε σὲ αὐτὴ. Σὲ λιγότερα ἀπὸ τέσσερα χρόνια, τὸν Μάιο τοῦ 1092, ἐπειδὴ ἀντιμετώπιζαν ἄμεσο κίνδυνο ἀπὸ τὶς σελτζουκικὲς ἐπιδρομές, πού εἶχαν πολλαπλασιαστεῖ καὶ ἐνταθεῖ, κατέφυγαν γιὰ ἀσφάλεια στὴ νῆσο Εὐβοία.

Ἐκεῖ, μετὰ ἀπὸ δέκα περίπου μῆνες, στὶς 10 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1093, ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος κάλεσε τὸν πρεσβύτερο καὶ νοτάριο (συμβολαιογράφο) Εὐρίπου Γεώργιο Στροβηλίτη καὶ ἄλλους ἑπτὰ ἀξιωματούχους τῆς πόλεως γιὰ νὰ συντάξει ἐνώπιόν τους τὴ Μυστικὴ Διαθήκη του καὶ νὰ τὴν ὑπογράψουν ὡς μάρτυρες. Σὲ αὐτὴ ὑπέδειξε ὡς διάδοχό του στὴν Ἡγουμενία τῆς Μονῆς Πάτμου τὸν γνώριμό του ἀπὸ τὴν Κῶ Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο, τὸν ὁποῖο ὀριζε γενικὸ κληρονόμο του καὶ στὸν ὁποῖο μεταβίβαζε τὴν ἐν λόγῳ Ἱερὰ Μονή.

30. Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἔφθασε στὴν Κῶ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1079. Ἡ Πάτμος καὶ τὰ ἀκίνητα πού τὴ συνόδεuan τοῦ ἀποδόθηκαν τὸ χρονικὸ διάστημα ἀνάμεσα στὸν Ἰούλιο τοῦ 1087 καὶ στὸν Ἰούνιο τοῦ 1088. Τελικὰ, τὴν πρώτη Σεπτεμβρίου 1088 τοῦ δόθηκε καὶ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ Κάστρου τοῦ Παντελίου στὴ Λέρο καὶ ἔτσι ὁλοκληρώθηκε ἡ διαδικασία τῆς ἀποκτήσεως τῆς Πάτμου (Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Β' Δημοσίων Λειτουργιών*: 65-66). Ἡ Ἔρα Λ. Βρανούση ἐκτιμᾷ ὅτι ἡ Πάτμος παραχωρήθηκε μετὰ τὸν Φεβρουάριο, ἴσως δὲ τὸν Μάιο, τοῦ 1089 (*Α' Αὐτοκρατορικά*: 65, ἔγγραφοn ὑπ' ἀρ. 6, ἀναφορὰ στὴν εἰσαγωγὴ τῶν σχολίων).

Βέβαια, ήδη από το 1080 ο Όσιος Ἀρσένιος Σκηνούριος εἶχε ἐγκαταλείψει τὴν Κῶ καὶ εἶχε μεταβεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἀνάληψη τῆς Ἡγουμενίας ἀπὸ αὐτὸν ἦταν ἐξαιρετικὰ ἀπίθανη.

Παρὰ ταῦτα, ὁ Όσιος Χριστόδουλος, μὲ αὐτὸν τὸν ἐπίσημο τρόπο ἀναγνώριζε καὶ ὑπογράμμιζε τὴν ἐξέχουσα προσφορά καὶ διακεκριμένη συνεισφορά τοῦ ἁγιασμένου Κῶου ἀσκητοῦ στὴν ἵδρυση τῆς πατμιακῆς Μονῆς καὶ ἐξέφραζε τὴν ἀπεριόριστη εὐγνωμοσύνη ποὺ ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν γιὰ τὴν παραχώρηση στὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν τῆς σημαντικῆς ἀκίνητης περιουσίας του, ἡ ὁποία, ὅπως περιγράψαμε, χρησιμοποιήθηκε ἀρχικὰ γιὰ τὴν οἰκοδόμηση καὶ λειτουργία τῆς Μονῆς αὐτῆς καὶ στὴ συνέχεια γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς νήσου Πάτμου καὶ τὴν ἀνέγερση ἐκεῖ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.

Μάλιστα, ὁ Όσιος Χριστόδουλος μὲ τὴ Μυστικὴ Διαθήκη του ὅρισε ὅτι στὴν περίπτωση ποὺ ὁ Όσιος Ἀρσένιος Σκηνούριος δὲν ἐμφανιζόταν γιὰ νὰ ἀναλάβει τὴν Ἡγουμενία στὴν Πάτμο, ὅπως καὶ ἔγινε τελικὰ, Ἡγούμενος θὰ ἀναδεικνυόταν ὁ Χαρτουλάριος καὶ Πατριαρχικὸς Νοτάριος Θεοδόσιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΤΡΟΒΙΛΟΥ ΚΑΙ ΤΑ «ΔΥΟ ΚΕΛΛΙΑ» ΣΤΟΝ ΔΙΚΑΙΟ

Α. Τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου

Ὅπως εἶδαμε ἡ Κῶς κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο εἶχε γνωρίσει αξιοσημείωτη ἀκμὴ καὶ ἀνάπτυξη, παρὰ τὰ σοβαρότατα προβλήματα ποὺ τῆς προκαλοῦσαν οἱ συχνοὶ σεισμοὶ καὶ οἱ συνεχεῖς ἐπιδρομὲς πειρατῶν καὶ ἐχθρῶν, γενικότερα, ποὺ κατέστρεφαν κυρίως τοὺς παραλιακοὺς οἰκισμοὺς. Σὲ αὐτὸ τὸ κλίμα, μέσα στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 11ου αἰῶνα, ἴσως ἀνάμεσα στὸ 1025-1035³¹, γεννήθηκε σὲ εὐκατάστατη οἰκογένεια τοῦ νησιοῦ ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος. Ἄν καὶ πρόκειται γιὰ διακεκριμένη μορφή τῆς ἐποχῆς του δὲν γνωρίζουμε κάτι γιὰ τὰ παιδικὰ του χρόνια, οὔτε κἂν τὸ ὄνομα ποὺ εἶχε πρὶν γίνει μοναχός. Ἀπὸ τὴν κατοπινὴ δράση του μποροῦμε νὰ ἐκτιμήσουμε ὅτι ἔλαβε ἱκανοποιητικὴ χριστιανικὴ καὶ θύραθεν παιδεία, καθὼς ὅλα τὰ δεδομένα τῆς ζωῆς του καὶ ὁ τρόπος ποὺ χειρίσθηκε τὰ διάφορα θέματα στὴ συνέχεια ὁδηγοῦν σὲ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα.

Ἡ χριστιανικὴ παιδεία του, μαζί μὲ τὶς ἰσχυρὲς τοπικὲς πνευματικὲς παραδόσεις ποὺ ἀνθοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴν προστατευτικὴ σκέπη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ ὁποῖο συνεχῶς, ὅπως ἔπραξε πάντοτε καὶ συνεχίζει νὰ πράττει μέχρι σήμερα, φρόντιζε ὡς στοργικὴ μητέρα τὰ τέκνα του καὶ μὲ θυσιαστικὸ πνεῦμα τὰ ὁδηγοῦσε μὲ προσοχὴ καὶ σύνεση, μέσα ἀπὸ ἀντίξοες καὶ συνεχῶς μεταβαλλόμενες συνθῆκες, στὴ σωτηρία, ἀναψε στὴν καρδιά του τὸν πόθο τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἀφιερώσεως στὸν μοναχισμό.

Δὲν πρέπει νὰ παραβλέπουμε ὅτι ὁ πρῶτος ποὺ κήρυξε τὸν χριστιανισμό στὴν Κῶ, σπέρνοντας ὡς πολῦτιμο σπόρο τὸν Λόγο τοῦ Χριστοῦ, ἦταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁ πιὸ φλογερὸς καὶ δυναμικὸς κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου. Κατὰ τὴ συνήθειά του πρῶτα τὸ δίδασκε

31. Πιθανότατα ἦταν νεώτερος ἀπὸ τὸν Ὁσιο Χριστόδουλο, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε τὸ 1020, καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἄφησε διάδοχό του στὴν Ἡγουμενία τῆς Πάτμου.

στούς συμπατριώτες του Ἰσραηλῖτες καὶ ἔπειτα στὰ ἔθνη ἐργαζόμενος ἱεραποστολικά, μὲ πίστη καὶ αὐταπάρνηση, σὲ ὅλη σχεδὸν τὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου γιὰ περισσότερα ἀπὸ τριανταπέντε χρόνια.

Μὲ τὴν ἐπίσκεψη ποὺ πραγματοποιοῖσε στὴν Κῶ, προερχόμενος ἀπὸ τὴ Μίλητο, στὶς ἀρχὲς τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 57 μ.Χ., πρὸς τὸ τέλος τῆς τρίτης ἀποστολικῆς περιόδου του, ἱδρυσε τὴν τοπικὴ Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἀπὸ τότε ἀνθεῖ καὶ ἀναπτύσσεται συνεχῶς παρὰ τὶς μεγάλες δυσκολίες καὶ τὰ σοβαρὰ προβλήματα ἐξαιτίας κατακτῆσεων, οἰκονομικῶν δυσχερειῶν, φυσικῶν καταστροφῶν, ἐπιδρομῶν, πανδημιῶν κ.λπ. ποὺ ἀντιμετώπισε κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ συνεχίζει νὰ ἀντιμετωπίζει ἀκόμη.

Στὸ κεφαλαιώδους ἀξίας γιὰ τὴν πνευματικὴ πρόοδο τῆς Κῶ γεγονὸς τῆς ἐπισκέψεως καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στὸ νησί ὀφείλουμε νὰ προσθέσουμε τὴν καθοριστικὴν σημασίαν παρουσίας τῆς ἁγιασμένης μορφῆς τοῦ σοφοῦ Ἀγίου *Μελίφρονος Ἐπισκόπου Κῶου*, ὁ ὁποῖος ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς 318 Ἀγίους Πατέρες ποὺ συμμετεῖχαν στὴν Πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο ποὺ ἔγινε στὴ Νίκαια τῆς Βιθυνίας, τὸ 325. Ἐπίσης, πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε τὸν σπάνιο, γιὰ τόσο μικρὸ τόπο, πλοῦτο τῶν δεκάδων ἐκκλησιαστικῶν μνημείων ποὺ μᾶς ἐντυπωσιάζουν ἀκόμη καὶ σήμερα. Μόνο ἂν λάβουμε ὅλα αὐτὰ ὑπ' ὄψιν μας θὰ κατορθώσουμε νὰ ἀντιληφθοῦμε πλήρως τὸ ἰδιαίτερο πνευματικὸ κλίμα στὸ ὁποῖο γεννήθηκε, μεγάλωσε καὶ ἀναπτύχθηκε ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος.

Ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸν μοναχισμό, τὰ ἰδανικά τῆς ἐγκατάλειψης τῶν ἐγκοσμίων, τῆς ἀναχώρησης ἀπὸ τὸν θόρυβο καὶ τοὺς περισπασμοὺς τῆς κοσμικῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀπλότητά του φαίνονται ὁλοκάθαρα μέσα ἀπὸ ὅσες ἐπιλογές του γνωρίζουμε μέσῳ τῶν πηγῶν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἀδελφικὴ, ἀπολύτως ἀνιδιοτελεῖ, στάση του ἀπέναντι στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο.

Β. Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Στροβίλου

Ἡ πρώτη ὀνομαστικὴ ἀναφορὰ ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο προέρχεται ἀπὸ μία ἐξαιρετικὰ ἐπίσημη καὶ ἀπολύτως ἀξιόπιστη πηγὴ. Πρόκειται γιὰ χρυσόβουλλο λόγο τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου ποὺ ἐξεδόθη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1079. Μὲ αὐτὸν ὁ Αὐτοκράτορας ὅρισε νὰ ἐνισχύονται ἀπὸ τὸ

δημόσιο ταμείο και παραχώρησε σημαντικές φορολογικές απαλλαγές στα «δύο κελλία» που είχε ιδρύσει ο Όσιος Ἀρσένιος στὸν Δίκαιο καὶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν στὴ συνέχεια.

Ἡ πρώτη, ὅμως, μαρτυρία γι' αὐτὸν εἶναι ἔμμεση. Προέρχεται ἀπὸ κείμενο τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου ποὺ γράφτηκε τὸν Μάρτιο τοῦ 1079, λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸν χρυσόβουλλο λόγο τοῦ Ὁκτωβρίου 1079. Στὸ κείμενο αὐτό, τὸ ὁποῖο παραδίδεται ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς, ἀπευθυνόμενος ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος σὲ δύο πατέρες τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου, ἡ ὁποία βρισκόταν στὸ Λάτρος, τονίζει ὅτι ἀναγκάζεται νὰ ἀποδημήσει, δηλαδή νὰ φύγει ἀπὸ αὐτὴ τὴ Μονή, καὶ γι' αὐτὸ τοὺς παραδίδει τὴ διοίκησή της. Σημειώνει ὅτι γιὰ τὰ πνευματικὰ θέματα καθιστᾶ ὑπεύθυνο τὸν μοναχὸ Σάβα, ἐνῶ ἀναθέτει τὰ οἰκονομικὰ καὶ διαχειριστικὰ ζητήματα στὸν μοναχὸ Λουκά.

Εἶναι ἀξιοπεριέργο, καὶ μᾶλλον ἐνδεικτικὸ τοῦ ὅτι ὅταν ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴ εἶχε φύγει ἀπὸ τὴ Μονὴ τοῦ Στύλου ὅτι ἀποκαλεῖ τὸν μοναχὸ Σάβα «ἐν Κυρίῳ πατέρα» του καὶ ἄλλοῦ «σεβασμιώτατον μοναχὸν καὶ πατέρα» του, καὶ ἀπευθύνεται πρὸς αὐτὸν μὲ πολὺ μεγάλο σεβασμό, σὰν νὰ ἦταν ἐκεῖνος Ἡγούμενος καὶ ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος ὑποτακτικός. Παρὰ ταῦτα, καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς σχέσεως ποὺ εἶχαν μέχρι ἐκείνη τὴ στιγμή, ὁ Ὁσιος στὴν προμετωπίδα τῆς ἐπιστολῆς χαρακτηρίζεται ὡς μοναχὸς καὶ Καθηγούμενος τῆς Μονῆς, ἐνῶ ἀμέσως μετὰ δίνει στοὺς δύο πατέρες πολλὰς πρακτικὰς συμβουλὰς καὶ σαφεῖς κατευθύνσεις γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση πνευματικῶν καὶ μὴ ζητημάτων μὲ τρόπο ποὺ δείχνει ὅτι εἶχε λάβει πλέον τὶς ἀποφάσεις του καὶ δὲν σκόπευε νὰ ἐπιστρέψει στὴ Μονὴ στὸ ἐγγὺς μέλλον.³²

Ἀπὸ τὴ μελέτῃ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος ὄρισε ὑπευθύνους τὸν μοναχὸ Σάβα καὶ τὸν μοναχὸ Λουκά γιὰ νὰ διαχειρίζονται τὶς τρέχουσες ὑποθέσεις τῆς Μονῆς ἤδη κατὰ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ αὐτή. Προφανῶς, τότε σκόπευε νὰ ἐπιστρέψει κάποια στιγμή στὸ μέλλον. Ὅταν, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, συναντήθηκε μὲ τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο στὴ Στρόβιλο καὶ ἐκεῖνος τὸν προσκάλεσε νὰ ἀναλάβει τὴν ἐκεῖ εὐρισκόμενη οἰκογε-

32. Ὁλόκληρη ἡ Ἐπιστολὴ στὸ Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 16-17.

νειακή Μονή του κατάλαβε ότι μπροστά του άνοιγόταν νέο πεδίο ευρείας πνευματικής δράσεως και αποφάσισε να μην επιστρέψει, αλλά να παραμείνει στη Στρόβιλο, στη Μονή του Ὁσίου Ἀρσενίου.

Ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος τονίζει στους δύο μοναχούς ότι ἂν και κατὰ τὸ παρελθὸν ἀναδείχθηκε πνευματικὸς πατέρας τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου πρέπει νὰ παραμείνει μακριὰ τῆς ἐξαιτίας τῆς δύσκολης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, τῶν προβλημάτων υγείας ποὺ εἶχε καὶ «δι' ἀναγκαιοτάτας δουλείας». Δυστυχῶς, δὲν ἀναφέρει τὸν τόπο στὸν ὁποῖο ἐπρόκειτο νὰ πάει οὔτε προσδιορίζει ἀκριβέστερα τὶς ὑποχρεώσεις ποὺ εἶχε καὶ θὰ τὸν κρατοῦσαν μακριὰ ἀπὸ τὴ Μονή. Ἀπὸ ὅσα γνωρίζουμε, ὅμως, μπορούμε μὲ ἀσφάλεια νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφει τὴν ἐπιστολή, δηλαδή τὸν Μάρτιο τοῦ 1079, βρισκόταν στὴ Στρόβιλο, στὰ μικρασιατικὰ παράλια ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Κῶ, καὶ ἐτοιμαζόταν νὰ μετακινηθεῖ στὴ Μονή ποὺ κατεῖχε ἐκεῖ ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος καὶ στὴν ὁποία τὸν εἶχε προσκαλέσει νὰ ἐγκατασταθεῖ ὡς Ἡγούμενος καὶ πνευματικὸς.

Γνωρίζουμε ὅτι ἡ Ἱερὰ Μονὴ Στροβίλου εἶχε οἰκοδομηθεῖ σὲ πατρογονικὰ κτήματα τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἀπὸ τοὺς προγόνους του. Ἀπὸ αὐτοὺς τὴν παρέλαβε ὁ ἴδιος ἐπωμιζόμενος ὅλη τὴν πνευματικὴ εὐθύνη καὶ φροντίδα τῆς μέχρι τὴν ἄφιξη τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, ὁ ὁποῖος ἐγκαταστάθηκε στὴ Μονὴ τῆς Στροβίλου τὸν Μάρτιο (ἢ λίγο μετὰ) τοῦ 1079, ἀφοῦ εἶχε πραγματοποιήσει ταξίδι μεγαλύτερο ἀπὸ ἑκατὸ χιλιόμετρα, σὲ δύσβατες καὶ ὀρεινὲς περιοχές, κατὰ τὴ μετακίνησή του ἀπὸ τὰ ἐνδότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὶς Μονὲς τοῦ Λάτρους.

Ἀμέσως, μετὰ ἀπὸ συνεννόηση καὶ συνεργασία μὲ τὸν ἰδιοκτήτη τῆς Μονῆς, Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος, ἀνέλαβε τὴ διοίκησή της καθορίζοντας τὸν τρόπο λειτουργίας της καὶ τὸ ἡμερήσιο πρόγραμμα ἀσκήσεως τῶν πατέρων, ὥστε αὐτοὶ ἀπερίσπαστοι ἀπὸ βιοτικές μέριμνες νὰ ἐπιδοθοῦν στὰ μοναχικὰ καθήκοντα καὶ στὶς ἀνάλογες πνευματικὲς ὑποχρεώσεις τους.

Μετὰ ἀπὸ ὀλιγόμηνη παραμονὴ τῶν λατρινῶν μοναχῶν στὴ Στρόβιλο, ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος, σχεδιάζοντας τὴν ἵδρυση μεγάλης Μονῆς, προσκάλεσε τὸν Ὁσιο Χριστόδουλο στὴν Κῶ. Τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ τοῦ παραχωρήσει μέρος ἀπὸ τὴ μεγάλη ἀκίνητη περιουσία του γιὰ νὰ ὀργανώσει βιώσιμο καὶ οἰκονομικὰ ἀνεξάρτητο

κοινόβιο, τὸ ὁποῖο ἐκτιμοῦσε ὅτι θὰ ἀναδεικνυόταν σὲ μοναστικὸ φάρο γιὰ τὴν Κῶ, κάτι ποὺ τελικὰ ἔγινε: ἡ Μονὴ ποὺ ἵδρυσε ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ὁδηγήθηκε σὲ ἀξιοσημείωτη πνευματικὴ ἀκμὴ καὶ καθολικὴ ἀναγνώριση.

Μία ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ πτυχὴ τοῦ ἔργου τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, τὴν ὁποία ὀφείλουμε νὰ ὑπογραμμίσουμε εἶναι ἡ συγκρότηση, ἡ λειτουργία καὶ ἡ ὑπαρξὴ μέχρι σήμερα στὴ Βουρρίνα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, στὴν ὁποία, σὲ κατοπινὴ ἐποχὴ (πάντως πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνα), ἀσκήθηκε καὶ ἀγίασε μία ἄλλη ἐξέχουσα μορφή τῆς Κῶ, ἡ Ὁσία Μελῶ.³³

Γ. Χρυσόβουλλος λόγος Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου (Ὁκτώβριος 1079)

Χρόνια πρὶν τὴν ἀφίξιν τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου στὴν Κῶ ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος εἶχε οἰκοδομήσει στὸ ὄρος Δίκαιος «δύο κελλία», γιὰ τὰ ὁποία ἐξεδόθη χρυσόβουλλος λόγος τὸν Ὁκτώβριον τοῦ 1079. Δὲν γνωρίζουμε πότε οἰκοδομήθηκαν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν λόγο μαθαίνουμε ὅτι εἶχαν αὐτονομία, ἦταν αὐτεξούσια καὶ οἱ πατέρες ποὺ ἀσκοῦνταν σὲ αὐτὰ προόδευαν. Αὐτὸ ἔπεισε τὸν Ὅσιο Ἀρσένιον νὰ καλέσει τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο ἀπὸ τὴ Στρόβιλο καὶ νὰ τοῦ ἀναθέσει τὴ σύσταση νέας μονῆς, ποὺ θὰ λειτουργοῦσε ὡς πνευματικὸ κέντρο γιὰ τοὺς μοναχοὺς τῆς Κῶ, ἴσως κατὰ τὸ πρότυπο τῶν μονῶν τοῦ Λάτρου, ὅπου ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος εἶχε διατελέσει Ἀρχιμανδρίτης, ἀσκώντας εὐρύτερη πνευματικὴ καὶ διοικητικὴ ἐποπτεία.

Ἡ οἰκοδόμησις αὐτῶν τῶν «δύο κελλίων» ἀπὸ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο, στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία ἐρμηνεύεται ὡς οἰκοδόμησις ἑνὸς μοναστικοῦ οἴκου μὲ δύο δωμάτια, ὅπου ἀσκοῦνταν λίγοι πατέρες. Ὅπως ὑποστηρίξαμε μὲ πρόσφατο ἄρθρο σὲ ἐκδοθέντα τιμητικὸ τόμο πρὸς τιμὴν τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μας Γεωργίου Π. Πατρώνου, διατελέσαντος Ἀρχοντος Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς Μ.τ.Χ.ῚΕ. καὶ Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μὲ τίτλο «Ὁ Κῶος

33. Περισσότερα γιὰ τὴν Ὁσία Μελῶ καὶ τὴ Μονὴ της βλ. στὸ Ναθαναήλ-Φιλίππου Διακοπαναγιώτη, *Ἡ Ὁσία Μελῶ στὴ Βουρρίνα τῆς Κῶ. Λαϊκὴ παράδοση καὶ λατρεία*, (β' ἔκδ. 2018).

μοναχὸς Ἀρσένιος Σκηνούριος “κελλία δύο ἐδείματο” στὴν Κῳ,³⁴ ἡ ἐρμηνεία καὶ ἡ προσέγγιση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ διότι ἀντιβαίνει σὲ πολλὰ στοιχεῖα τοῦ χρυσοβούλλου λόγου καὶ σὲ γεωγραφικὰ καὶ ἱστορικὰ δεδομένα, τὰ ὁποῖα θὰ παρουσιάσουμε στὴ συνέχεια.

Ἡ μελέτη τοῦ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ' τοῦ Βοτανειάτου, ὁ ὁποῖος ἐξεδόθη μετὰ ἀπὸ αἶτημα τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνουρίου ὁδηγεῖ σὲ ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα γιὰ τὸ ἔργο τοῦ τελευταίου καὶ τὴν κατάσταση τοῦ μοναχισμοῦ στὴν Κῳ πρὸς τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνα.

Τὸ πρωτότυπο αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο (ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑρα Λ. Βρανούση³⁵) φυλάσσεται στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου στὴν Πάτμο. Εἶναι τὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀριθμὸν 3 τοῦ ἐν λόγῳ ἀρχείου. Μὲ αὐτὸ ὁ Αὐτοκράτορας διατάσσει ἀφ' ἐνὸς ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος καὶ οἱ μοναχοὶ πού, ὑπὸ τὴν πνευματικὴ καθοδήγησή του, ἀσκοῦνται στὸ ὅρος Δίκαιος νὰ λαμβάνουν κάθε χρόνο ἀπὸ τὸν διοικητὴ τῶν Κυκλάδων Νήσων σολέμνιον ἐκ 16 νομισμάτων, καὶ ἀφ' ἐτέρου παρέχει ἱκανὲς φορολογικὲς «ἀπαλλαγὲς στὰ ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου ἰδρυθέντα κελλία».³⁶

Τὸ σπουδαῖο αὐτὸ ἔγγραφο εἶναι γραμμένο σὲ χαρτὶ μὲ υπόλευκο χρῶμα καὶ διαστάσεις 1,94 ἐπὶ 0,39 μέτρων. Ἔχει χρησιμοποιηθεῖ μαύρη μελάνη στὸ κείμενο καὶ κιννάβαρη βαθείας ἀποχρώσεως στὶς λέξεις «λόγος», «Ὁκτωβρίου», «τρίτης», «*legimus*» καὶ στὴν ὑπογραφή τοῦ Αὐτοκράτορα (στ. 62-63). Ἡ γραφή εἶναι κανονικὴ καὶ ἐπιμελημένη, ἡ γνωστὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 11ου αἰῶνα. Σὲ μεταγενέστερη ἐποχὴ πίσω ἀπὸ τὸ ἔγγραφο ἐπικολλήθηκε παχὺ λινὸ ὕφασμα γιὰ καλύτερη προστασία.³⁷

Μὲ τὴ βοήθεια ὑπεριωδῶν ἀκτίνων ἡ Ἑρα Λ. Βρανούση ἀνέγνωσε πίσω ἀπὸ τὸ πρωτόκολλο σημείωση ποὺ ἀναφέρεται στὸν Ὁσιο

34. Στὸν τόμο *Ἐκκλησία-Θεολογία-Βασιλεία. Τιμητικὸς Τόμος γιὰ τὸν Καθηγητὴ Γεώργιο Π. Πατῶνο*, Ἐπιστημονικὴ Ἐπιμέλεια [Καθηγητῆς] Κωνσταντῖνος Ἰ. Μπελέζος, Ἀθήνα 2019: 645-660.

35. *Α' Αὐτοκρατορικά*: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 3, σελ. 23-30 (τὸν ἴδιο ἀριθμὸ ἔχει στὸ ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τῆς Πάτμου).

36. Ἑρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 23.

37. Ἑρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 23.

Ἀρσένιο: «† Ἀρσενίου τ(οῦ) (ἐκ) τ(ῆς) νήσ(ου) Κῶ κ(α)τεστρώ(θη) [μηνὶ Νο]εμ(βρίω) (ἰνδικτιῶνος) γ' †/ κατεστρώθη».³⁸

Στὸ προστατευτικὸ ὕφασμα ὑπάρχει ἀντίστοιχη ἐπιγραφή, γραμμένη κατὰ τὴν παλαιὰ ἐποχή, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἐξῆς: «Κῶ· τῆς Κῶ Ἀρσένιος (μον)αχ(ὸς) διὰ τὸ ἐλεύθερον τῶν ἐν τῇ Κῶ κελλίω(ν) αὐτοῦ καὶ λαμβάνειν κατ' ἔτος σιτηρέσιον ἀπὸ τοῦ διοικητοῦ τῶν Κυκλάδων νήσων».³⁹

Ἡ ἀναφερόμενη στὸν δέκατο στίχο τοῦ χρυσοβούλλου λόγου αἴτηση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ καὶ κατὰ συνέπεια, δὲν γνωρίζουμε ἐὰν ὑπεβλήθη γραπτῶς ἢ προφορικῶς.⁴⁰

Δ. Διαπιστώσεις ἀπὸ τὸν χρυσόβουλλο λόγο

Τὸ αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο, μετὰ τὴν ἀναφορὰ στὴν Ἁγία Τριάδα καὶ στὸν Αὐτοκράτορα, μνημονεύει τὸ μοναδικὸ ὄρος τῆς Κῶ, τὸ ὄρος Δίκαιος, ὅπου, παρὰ τὴν ξηρότητα καὶ τὸ «ἀνικμον» τοῦ ἐδάφους, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦν σὲ ἀπουσία κατοίκων, ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος «κελλία δύο ἐδείματο καὶ μοναχοὺς ἐν τούτοις ἀπέκειρε».

Καθὼς δὲν ἔχει διασωθεῖ ἡ αἴτηση ποὺ ὑπέβαλε ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος, δὲν γνωρίζουμε ἀναλυτικὰ καὶ ἐπακριβῶς ποιὸ ἦταν τὸ αἴτημά του πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ὥστε νὰ ἐκτιμήσουμε μὲ ἀκρίβεια τὴν κατάσταση, νὰ περιγράψουμε καταλεπτῶς τὴ δραστηριότητά του στὸ ὄρος Δίκαιος καὶ νὰ ἀξιολογήσουμε τὴ στάση τοῦ τελευταίου ἀπέναντί του.

38. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 23 καὶ 28. Μάλιστα, ἡ ἐκδότης τοῦ ἐγγράφου παρατηρεῖ ὅτι τὸ σημεῖωμα αὐτὸ ἴσως παρέχει «ἐνδείξεις περὶ πιθανῆς ὑπάρξεως εἰδικοῦ βιβλίου ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ γραμματείᾳ, ἔνθα κατεγράφοντο οἱ ἀποδέκται τῶν ἀπολυομένων ἐγγράφων» (σελ. 28).

39. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 23.

40. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 24. Ἡ δευτέρα ἀναφορὰ τῆς αἰτήσως του στὸν στίχο 24 μὲ τὴν χρῆση τῆς λέξεως «καθικέτευσε», ἴσως παραπέμπει σὲ φυσικὴ παρουσία τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἐνώπιον τοῦ Αὐτοκράτορα, σὲ συνάντησιν, ὑπὸ τύπον ἀκροάσεως, κατὰ τὴν ὁποία ὑπέβαλε τὸ αἴτημά του καὶ ὄχι σὲ ἀποστολὴ μίας ἀπλῆς αἰτήσεως, ἡ ὁποία θὰ ἔπαιρνε τὴν ψυχρὴ καὶ ἐν πολλοῖς ἀδιάφορη γραφειοκρατικὴ ὁδό. Ἐπίσης, θὰ ἦταν πιθανόν, μετὰ τὴν παράστασή του ἐνώπιον τοῦ Αὐτοκράτορα, νὰ ἔκανε τυπικὰ καὶ μία αἴτηση πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴ γραμματεία, ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ ὑποδηλώνεται ἀπὸ τὴν λέξη «ἡτήσατο» στὸ τέλος τοῦ ἰδίου στίχου.

Μελετώντας τὸ αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1079 ὁδηγούμαστε στὶς παρακάτω χρήσιμες διαπιστώσεις γιὰ τὴ διερεύνηση τοῦ θέματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ:

1) «κελλία δύο ἐδείματο καὶ μοναχοὺς ἐν τούτοις ἀπέκειρε» (στ. 5-6). Ἡ ἀναφορὰ τοῦ χρυσοβούλλου λόγου σὲ «δύο κελλία» προκαλεῖ εὐλογη καὶ δικαιολογημένη ἀπορία στὸν μελετητὴ. Ἐὰν τὸ αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο ἀναφερόταν σὲ ἓνα ἐνιαῖο μοναστικὸ ἴδρυμα (ἀντίληψη ποὺ κυριαρχεῖ στὴ βιβλιογραφία), τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο δωμάτια, κελλάκια, ὅπως τὰ λέμε συχνά, δὲν θὰ ὑπῆρχε κανένας λόγος νὰ ἀναφέρει ὅτι ἀπέκειρε καὶ στὰ δύο δωμάτια, σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ, μοναχοὺς, οὔτε φυσικὰ θὰ ἦταν ἀναγκαῖο νὰ πληροφορήσει ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτορας, μὲ ἐπίσημο ἔγγραφο, τοὺς παραληπτές τοῦ λόγου (οἱ ὁποῖοι γινώριζαν τὴν κατάσταση τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου καὶ τῶν κτισμάτων της) ὅτι ὑπῆρχαν δύο δωμάτια μὲ μοναχοὺς.

Τὸ «ἐν τούτοις», τοῦ αὐτοκρατορικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο τίθεται σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ, πρέπει νὰ μᾶς προβληματίσει ἀκόμη περισσότερο, καθὼς ἐὰν ἐπρόκειτο γιὰ δύο δωματιάκια ἐνὸς καὶ μοναδικοῦ μοναχικοῦ ιδρύματος θὰ χρησιμοποιοῦσε ἐνικὸ ἀριθμὸ καὶ σαφῶς δὲν θὰ συσχέτιζε τὶς μοναχικὲς κουρὲς μὲ τὰ κελλία-δωμάτια.

Εἶναι παράδοξο ὅτι, ἂν καὶ τὰ κελλία-δωμάτια ἀναφέρονται ἀναλυτικά, δὲν γίνεται καμία μνεῖα ἱεροῦ ναοῦ. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Γ. Μαστορόπουλου (Ταύτιση: 335), ὁ ὁποῖος ἐκτιμᾷ ὅτι ὁ Ναὸς «δὲν θὰ εἶχε ἴσως ἀκόμα ἀνεγερθεῖ», εἶναι ἐνδιαφέρουσα, ἀλλὰ δὲν ἐπιλύει τὸ πρόβλημα. Κατὰ τὴν πάγια ἀσκητικὴ πρακτικὴ ὁ Ναὸς ἦταν ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ μοναχοῦ. Ἀποτελοῦσε ἀναγκαῖο κτίσμα, τὸ κέντρο γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐκτυλισσόταν ἡ καθημερινότητά του καί, συνήθως, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ διάφορα συναξάρια καὶ βίους ἀγίων καὶ ἀσκητῶν, ἦταν τὸ πρῶτο ποὺ ἐκτιζαν. Ἐξάλλου τὸ αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ ἀναφερόμενο σὲ αὐτὸ μοναστικὸ καθίδρυμα τῶν «δύο κελλίων» δὲν ἦταν νεόδομητο. Ἀντιθέτως, εἶχε ἤδη ὑπαρξὴ κάποιων ἐτῶν (ἴσως καὶ δεκαετιῶν) κάτι ποὺ καθιστᾷ ἀπὸ ἀπίθανη ἕως ἀδύνατη τὴν ἀπουσία ναοῦ καὶ μάλιστα λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν εἶχε ἀκόμη κτισθεῖ.⁴¹

41. Ναθαναήλ-Φιλίππου Διακοπαναγιώτη, Κελλία: 649.

2) «τὸ πρὸς(ς) καρπογονίαν δυσκίνητον ἢ ἀκίνητον κατηνάγκα-
σεν τοῦτον τῆς ἐν ὄρει διατριβ(ῆς) ἐπίπροσθεν θεῖναι τὴν ἐνταῦθα
φοίτησιν» (στ. 8-9).

Πράγματι, ἀκόμη καὶ σήμερα, οἱ ὑψηλότερες περιοχὲς τοῦ ὄρους
Δίκαιος εἶναι δύσκολο νὰ καλλιεργηθοῦν καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ
ἀναγκαῖα γιὰ ἐπιβίωση σὲ μία ὁμάδα μοναστῶν. Μάλιστα, τὰ ση-
μεῖα στὰ ὁποῖα σώζονται δύο ναῖδρια (τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ
Σωτῆρος, στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους, καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἐπο-
νομαζομένου τοῦ Βουνοῦ, στὶς νότιες πλαγιές του) εἶναι ἄνυδρα,
ἀπρόσιτα, μὲ μὴ ὁμαλὸ ἐπικλινὲς ἔδαφος καὶ ἀπομακρυσμένα ἀπὸ
κατοικημένες περιοχές.⁴²

3) «ἐξ οἰκείων ἐξόδων καὶ ἀναλωμάτων τὰ κελλία ὁ μοναχὸς(ς)
Ἀρσένιος(ς) οὗτο(ς) ταῦτα ἐδείματο» (στ. 21-22).

Καὶ ἀπὸ τὴ φράση αὐτή, ποὺ ἀναφέρεται στὰ ἐξοδα γιὰ τὴν ἀνέ-
γερση τῶν κελλίων, λείπει κάθε ἀναφορὰ σὲ ἄλλο κτίσμα τοῦ συ-
γκροτήματος ἐκτὸς ἀπὸ τὰ «κελλία». Εἶναι δύσκολο νὰ δεχθοῦμε
ὅτι ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος ἀποφάσισε, μὲ δικά του ἐξοδα καὶ κόπο, νὰ
κτίσει δύο δωμάτια σὲ ἕναν ὀρεινὸ καὶ ἀπαράκλητο τόπο καὶ δὲν
προέβλεψε γιὰ τὰ στοιχειώδη, ἄκρως ἀναγκαῖα, λοιπὰ κτίσματα:
ιερὸ ναό, καταλύματα γιὰ τοὺς πατέρες, ἀποθήκη, μικρὴ δεξαμενὴ
νεροῦ, κάποιον χώρο γιὰ νὰ σταυλίζονται τὰ ζῶα, μαγειρεῖο καὶ
μικρὴ τραπεζαρία κ.λπ. Ἡ ἀπορία γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερη ἐὰν
λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας τὴ φροντίδα, τὴ σοβαρότητα καὶ τὴν ὀργα-
νωτικὴ ἱκανότητα ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, τὴν ὁποία, ὅπως διαπι-
στώνουμε ἀπὸ τὶς πηγές, ἐπέδειξε στὶς σχέσεις καὶ τὴ συνεργασία
μὲ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο.

E. Φορολογικὲς ἀπαλλαγές «δύο κελλίων»⁴³

Μελετώντας τὸ χρυσόβουλλο τοῦ 1079 διαπιστώνουμε ὅτι στὸ
μεγαλύτερο μέρος του περιέχει λεπτομερῆ ἀναλυτικὴ καταγραφὴ
τῶν ἀπαλλαγῶν τῶν «δύο κελλίων» ἀπὸ φορολογικὲς καὶ ἄλλες ὑπο-
χρεώσεις πρὸς τὸ κράτος καὶ πρὸς ιδιώτες. Τίς, κατ' ἐκτίμηση,
σημαντικότερες ἐξετάζουμε στὴ συνέχεια:

42. Ναθαναήλ-Φιλίππου Διακοπαναγιώτη, Κελλία: 649.

43. Περισσότερα στὸ Ναθαναήλ-Φιλίππου Διακοπαναγιώτη, Κελλία: 650-652.

i) «Σολέμνιον» (στ. 14-15, 18, 21). Πρόκειται για πάγια απόδοση όρισμένου ποσού σε κάποιον δικαιοῦχο. Προσφερόταν ως δῶρο ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα. Ἐλάμβανε δύο μορφές: α) *ἄμεση δωρεὰ ἀπὸ τὸ δημόσιο ταμεῖο*. Μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν 10ο μέχρι τὸν 12ο αἰ. σὲ ἔγγραφα τῶν ὁποίων ἀποδέκτης εἶναι ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἢ κάποια Μονὴ στὴν Κωνσταντινούπολη, β) *«σολέμνιον λογίσμον»* (solemnion logisimon). Ὁ Αὐτοκράτορας διέτασσε μία ἀγροτική κοινότητα νὰ πληρώνει, κατ' εὐθείαν, πρὸς τὸν δικαιοῦχο τὸ ἀνάλογο ποσό.⁴⁴

Φαίνεται ὅτι στὴν περίπτωση τῶν κελλίων τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἰσχύει ἡ πρώτη μορφή καθὼς ὁ Αὐτοκράτορας δηλώνει ὅτι θὰ λαμβάνουν κατ' ἔτος *«χάριν σολεμνίου ἀπὸ τοῦ διοικητοῦ τῶν Κυκλάδων νήσων (νομίσματα) δεκαῆξ»* (στ. 14-15).⁴⁵

ii) «Ἀπληκτον» (στ. 30, 31). Ἀρχικὰ σήμαινε τὸ περιτειχισμένο στρατόπεδο. Ἀπὸ τὸν 10ο μέχρι τὸν 14ο αἰῶνα ὑποδηλώνει τὸν χῶρο στρατωνισμοῦ τῶν αὐτοκρατορικῶν δυνάμεων. Μὲ τὴν πάροδο τῶν ἐτῶν ἔφθασε νὰ σημαίνει τὴ σύντομη στρατοπέδευση καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὶς ἀνάλογες ὑποχρεώσεις (σίτιση, ἐγκατάσταση σὲ στοιχειωδῶς ἀσφαλῆ καταλύματα, ἐξασφάλιση ζώων γιὰ τὸ ἵππικὸ καὶ γιὰ μεταφορὰ φορτίων) ποὺ εἶχαν οἱ κάτοικοι καὶ τὰ ἱδρύματα τῶν περιοχῶν ποὺ δέχονταν στρατιωτικὰ τμήματα.⁴⁶

iii) «Μιτάτον» (στ. 30). Προέρχεται ἀπὸ τὸν λατινικὸ ὄρο «metor», ὁ ὁποῖος ἐντοπίζεται στὶς πηγές μὲ δύο κυρίως ἔννοιες: *μετρῶ* καὶ *πήγνυμι στρατόπεδον*. Ἦταν ἓνα εἶδος *ἐπηρείας*, δηλαδὴ ἐμμέσου φόρου ὅπως συνηθίζουμε νὰ λέμε σήμερα (βλ. κατωτέρω). Ἡ λέξη ἐμφανίζεται στὰ νομικὰ καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα ἀπὸ τὸ 974 μέχρι τὸ 1384/5. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογεννήτου (913-959) ἀναφερόταν σὲ ἀγροκτήματα στὴν

44. ODB: 1924.

45. Σύμφωνα με τὴν Ἑρὰ Λ. Βρανούση (Α' Αὐτοκρατορικά: 29) ὁ ὅρος «Κυκλάδες Νῆσοι» ἀναφερόταν σὲ περιοχή ποὺ ἦταν εὐρύτερη ἀπὸ τὴ σημερινή. Μάλιστα, καθὼς ἡ καταβολὴ τοῦ ποσοῦ ἀνατίθεται στὸν διοικητὴ τῶν Κυκλάδων Νήσων πρέπει μὲ ἀσφάλεια νὰ ὀδηγηθοῦμε στὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ τὰ νησιὰ τῆς Δωδεκανήσου ἦταν ὑπὸ τὴν ἐξουσία του.

46. ODB: 131. Ἀναφέρεται σὲ χρυσόβουλλο τοῦ 1086 ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μονὴ Μεγίστης Λαύρας.

Ἀσία καὶ στὴ Φρυγία, ὅπου ἐκτρέφονταν ἡμίονοι καὶ ἄλογα γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ στρατοῦ.⁴⁷

Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἀναφέρεται στὴν ὑποχρεωτικὴ παραχώρηση καταλύματος σὲ στρατιωτικὰ τμήματα ἢ τὸ ἀντιστήκωμα τοῦ φόρου αὐτοῦ.⁴⁸

Οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν ποὺ στρατοπέδευε καὶ διερχόταν κάποιο στρατιωτικὸ τμήμα ἐπιφορτίζονταν μὲ τὴν ὑποχρέωση τῆς ἐνδιαίτησης τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν, ὅπως καὶ ὅλων τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀξιωματάρχων. Αὐτὴ ἡ ὑποχρέωση εἶναι γνωστὴ μὲ τὸν ὅρο *μιτάτον* ἢ *ἄπληκτον*.⁴⁹

Συνεπῶς πρόκειται γιὰ ὑποχρέωση ἐκτροφῆς ζώων γιὰ τὸν αὐτοκρατορικὸ στρατὸ καὶ παροχῆς καταλύματος γιὰ τοὺς ἀξιωματικούς, τοὺς στρατιῶτες καὶ τοὺς ἄλλους κρατικούς ἀξιωματούχους.

iv) «Ἐπήρεια» (στ. 48). Ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λέξεως ἦταν *προσβολή, ὕβρις*. Ὁ ὅρος χρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τοὺς ἀξιωματούχους τῆς οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας γιὰ ἰδιαίτερες ἐπιτάξεις. Στὰ ἐγγραφα ἀναφέρεται συνήθως μαζί μὲ τοὺς ὅρους *μιτάτον*, *ἀγγαρεία*⁵⁰ καὶ *ἄπληκτον*.⁵¹ Πρόκειται γιὰ διάφορες ὑποχρεώσεις πρὸς τὸ κράτος, καθὼς στὰ προνοιακὰ ἐγγραφα οἱ ἐπιβαρύνσεις τῶν πολιτῶν χαρακτηρίζονται μὲ τὴ γενικὴ ὀνομασία «ἐπήρειαι»,⁵² μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὑπῆρχε «προσβολή» ἐκ μέρους τοῦ κράτους πρὸς τοὺς πολῖτες μὲ τὴν ἐπιβολὴ ἐμμέσων φόρων ὑπὸ τὴ μορφή ποικίλων ὑποχρεώσεων.⁵³

v) «Ἐξκουσσεῖαι» (στ. 24).⁵⁴ Τύπος ἀπαλλαγῆς ἀπὸ συγκεκριμένες ὑποχρεώσεις πρὸς τὸ κράτος. Ὅπου εἶχε ἀποδοθεῖ αὐτὸ τὸ δικαίωμα ἀπαγορευόταν ἡ εἴσοδος τῶν κρατικῶν ἀξιωματάρχων («*introitus*») καὶ ἡ διενέργεια οἰκονομικῶν καὶ ἄλλων ἐλέγχων ἀπὸ

47. ODB: 1385.

48. Σὲ περίπτωσι ποὺ δὲν ὑπῆρχε δυνατότητα παραχώρησης καταλύματος προβλεπόταν καταβολὴ ἀπὸ τὸν ὑπόχρεο ἀνάλογου χρηματικοῦ ποσοῦ.

49. Εὐαγγ. Χαριτοπούλου, Στοιχεῖα ὀργάνωσης: 33, ὑπ. 18.

50. Μαζί μὲ τὴν «παραγγαρεία» πρόκειται γιὰ κατηγορίαν «ἐπηρειῶν» κυρίως τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ (Ἀλκμ. Ζαφράκα, Ἀγγαρεία: 23).

51. Εὐαγγ. Χαριτοπούλου, Στοιχεῖα ὀργάνωσης: 28, ὑπ. 18, ἀπὸ τὸ λατινικὸ «*applicatum*» (= ἐφαρμόζεται).

52. Ἀλκμ. Ζαφράκα, Ἀγγαρεία: 23.

53. ODB: 705-706.

54. Ἔρα Λ. Βρανόση, Α' Αὐτοκρατορικά: 30*, 23-30.

αυτούς.⁵⁵ Ὡς φορολογική ἔννοια, πού τελικά ὠφέλησε τοὺς δυνα-
τούς,⁵⁶ ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸν 10ο αἰῶνα μέχρι τὸ τέλος τῆς αὐτοκρα-
τορικής περιόδου καὶ περιλαμβάνει ἀπαλλαγές σὲ γῆ, παροίκους,
πλοῖα, κτίσματα καὶ ζῶα, ὥστε νὰ ἐλαφρύνουν τὰ ἔξοδα καὶ νὰ ἐνι-
σχυθεῖ ἡ οἰκονομία καί, ἐν τέλει, ἡ ἐπιβίωση τοῦ μοναστικοῦ, πα-
ραδείγματος χάριν, ιδρύματος, χωρὶς νὰ χρειαστεῖ νὰ πληρωθοῦν
χρήματα ἀπὸ τὸ κρατικὸ ταμεῖο.

Σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση αὐτῆς τῆς φοροαπαλλαγῆς ὑπάρχουν
δύο ἀπόψεις: α) εἶναι συνώνυμη τῆς δυτικῆς «*immunity*» (= ἀσυ-
λία). Ὑπονοεῖ πλήρη φορολογικὴ ἀτέλεια. Μάλιστα, τὸν 14ο αἰῶνα
συνδυάζεται μὲ ιδιαίτερα νομικὰ προνόμια πού ἀποδίδονταν σὲ κά-
ποια ιδιοκτησία, β) εἶναι ἄσχετη μὲ τὴ δυτικὴ ἔννοια τῆς «ἀσυλίας»,
ἀποτελώντας ἐξαίρεση ὅχι ἀπὸ τὸ «τέλος» (= φόρο), ἀλλὰ ἀπὸ τὴν
«ἐπήρεια» (= ἔκτακτη ἐπιβάρυνση, ἀγγαρεία).⁵⁷

Ἡ ἐξκουσσεία, δηλαδή ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς φόρους καὶ τὶς
ἐπῆρειες πού παραχωροῦνταν σὲ κάποια Μονή, ἀφοροῦσε συνήθως
συγκεκριμένο ἀριθμὸ παρoίκων, ὁ ὁποῖος ἀναφέρονταν στὸ σχετικὸ
ἀπαλλακτικὸ ἔγγραφο.⁵⁸ Οἱ ἀναφερόμενοι στὸ ἔγγραφο πάροικοι
–σὲ κάποιες περιπτώσεις καὶ οἱ ἀπόγονοί τους– δὲν προσέφεραν
τὴν ἐπιπλέον δωρεὰν ἐργασία (ὑπὸ τύπον φορολογήσεως) πρὸς ἐνί-
σχυση τοῦ δημοσίου, ἀλλὰ τῆς Μονῆς στὰ κτήματα τῆς ὁποίας κα-
τοικοῦσαν.

vi) «Ἀγγαρεῖαι» (στ. 48). Ἡ ὑποχρέωση τῶν κατοίκων τῆς αὐτο-
κρατορίας, γιὰ προσφορά ἁμισθης ἐργασίας εἴτε πρὸς τὸ κράτος
εἴτε πρὸς ιδιώτες (π.χ. τῶν ἀγροτῶν πρὸς τοὺς κατόχους τῆς γῆς
τους). Ὡς λέξη ἔχει περσικὴ προέλευση, μὲ ἀρχικὴ σημασία τὴν
ἐννοια «ἀγγελιαφόρος», καὶ ὑποδήλωνε τὴν ὑποχρέωση τοῦ λαοῦ
νὰ ἐξασφαλίζει στὸ κράτος τὰ ζῶα πού ἦταν ἀναγκαῖα γιὰ τὴν
ὁμαλὴ λειτουργία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταχυδρομείου, τὸ ὁποῖο,
ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ἀποτελοῦσε ιδιαίτερα εὐαίσθητη, γιὰ τὴν ἀσφά-

55. Εὐάγγ. Χαριτοπούλου, Στοιχεῖα ὀργάνωσης: 28.

56. J. Rosser, Dictionary: 151-152.

57. ODB: 770. Σύμφωνα μὲ τὸν J. Rosser (Dictionary: 151) ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα
κ.έ. ἦταν μόνιμη φορολογικὴ ἀπαλλαγὴ.

58. Ἀλκμ. Ζαφράκα, Ἀγγαρεία: 43.

λεια τοῦ κράτους, καὶ πολυδάπανη ὑπηρεσία.⁵⁹ Ἀντίστοιχη σημασία σήμερα ἔχει ἡ διασφάλιση, ἀπὸ τὸ κράτος, ἀσφαλοῦς καὶ ἀπρόσκοπτης χρήσης τῶν πάσης φύσεως τηλεπικοινωνιῶν καὶ τοῦ διαδικτύου. Ἀντιλαμβάνεται κάποιος πόσο σημαντικὴ ἦταν ἡ ἀγγαρεία π.χ. σὲ περίπτωση πολέμου.

vii) «Παραγγαρεία» (στ. 48). Συναφὴς πρὸς τὴν ἀγγαρεία. Ἦταν ἰδιαίτερα ἐπαχθὴς ὑποχρέωση, καθὼς ἐξανάγκαζε τοὺς κατοίκους περιοχῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες διέρχονταν πλάγιοι δρόμοι νὰ συνεισφέρουν τὰ ζῶα τους σὲ ἑκτακτες περιστάσεις. Ἀπὸ τὸν 11ο αἰῶνα ἐμφανίζεται μαζί μὲ τὸν ὄρο ἀγγαρεία.⁶⁰

Ἀπὸ τὶς ὑποχρεώσεις τῆς ἀγγαρείας καὶ τῆς παραγγαρείας ἀπαλλάσσονταν οἱ κληρικοὶ καὶ τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν τους, καθὼς καὶ οἱ ἀρτοποιοὶ καὶ τὰ ζῶα τους.⁶¹

Ὅλες οἱ ἄλλες κατηγορίες κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας ἔπρεπε νὰ ἐξαιρεθοῦν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Αὐτοκράτορα γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἀγγαρεία. Ὅφειλουμε νὰ σημειώσουμε ὅτι οὔτε ἡ αὐτοκρατορικὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἀπαλλασσόταν ἀπὸ τὴν ὁδοστρωσία, τὴ γεφυροκτισία, τὴν ἀγγαρεία καὶ τὴν παραγγαρεία, καθὼς οἱ ἐργασίες αὐτὲς κρίνονταν ἰδιαίτερα σημαντικὲς καὶ ἄκρως ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὅπως διαπιστώνουμε, τὰ «κελλία» τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου στὸ ὄρος Δίκαιος ἀπέκτησαν σημαντικὲς ἀπαλλαγὲς χάρις στὸ προαναφερθὲν αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο (στ. 36-37).⁶² Οἱ ἀναφορὲς σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση καὶ τὴ σημασία, ἐκείνη τὴν περίοδο, τῶν φορολογικῶν ὄρων ποὺ περιέχονται στὸν χρυσόβουλλο λόγο ὁδηγοῦν στὰ ἐξῆς συμπεράσματα:

Τὸ συγκεκριμένο ἔγγραφο καὶ τὰ προνόμια ποὺ ὀρίζει εἶναι καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ ἀνάπτυξη τῶν «δύο κελλίων» στὸ δύσκολο περιβάλλον τοῦ Δικαίου, καθὼς τὰ ἀπαλλάσσει

59. ODB: 97, Ἀλκμ. Ζαφράκα, Ἀγγαρεία: 23.

60. Ἀλκμ. Ζαφράκα, Ἀγγαρεία: 35-36.

61. Ἀλκμ. Ζαφράκα, Ἀγγαρεία: 40.

62. Ἀλκμ. Ζαφράκα, Ἀγγαρεία: 40-41. Ὁ Αὐτοκράτορας Τιβέριος (578-582) ὅρισε ὅτι σὲ περίπτωση διελεύσεως τοῦ στρατοῦ ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίζονται εἶδη διατροφῆς (= συνώνη), κατάλυμα (= μιτάτον), ἀγγαρεία, ὁδοστρωσία καὶ γεφυροκτισία.

ἀπὸ μεγάλο ἀριθμὸ ὑποχρεώσεων πρὸς τὸ κράτος καὶ πρὸς τὶς ἰσχυρὲς οἰκογένειες, ποὺ ἴσως ὑπῆρχαν στὴν Κῶ. Ἐὰν δὲν εἶχαν δοθεῖ αὐτὲς οἱ ἀπαλλαγὲς πιθανότατα τὰ «δύο κελλία» θὰ εἶχαν στερηθεῖ τὴ δυνατότητα ἐπιβίωσης στὸ ἄνυδρο καὶ σκληρὸ περιβάλλον τοῦ ὄρους Δίκαιος καὶ σύντομα θὰ εἶχαν παρακμάσει.

Στὸν αὐτοκρατορικὸ χρυσόβουλλο λόγο ὀρίζεται μακρὰ σειρὰ σημαντικῶν φοροαπαλλαγῶν καὶ προνομίων ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντιλαμβανόμαστε τὴν αὐξημένη σπουδαιότητα ποὺ ἀπέδιδε ἡ αὐτοκρατορικὴ διοίκηση στὰ «δύο κελλία», στὸν ἰδρυτὴ τους καί, κατ' ἐπέκτασιν, στὴ σημασία τους γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν πνευματικὴ εὐημερία τοῦ νησιοῦ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερος σημαντικὸ προνόμιο τῆς ἐξκουσσείας ὁ Αὐτοκράτορας ὄρισε νὰ χορηγεῖται κατ' ἔτος, ἀπὸ τὸν διοικητὴ τῶν Κυκλάδων Νήσων, στοὺς πατέρες τῶν ἰδρυμάτων τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου τὸ ποσὸ τῶν δεκαέξι χρυσῶν νομισμάτων μὲ μοναδικὸ ἀντάλλαγμα, ὅπως συνηθιζόταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, τὶς προσευχὲς τους ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας του.⁶³

Ἡ ἀναφορὰ τοῦ χρυσοβούλλου λόγου στὸ ὅτι τὰ «κελλία» ἀπὸ τὴν ἰδρυσή τους ἦταν ἐλεύθερα ἀπὸ κάθε βάρος δείχνει ὅτι ὁ Αὐτοκράτορας γνώριζε, ἀποδεχόταν καὶ ἐπιβεβαίωνε μὲ τὸ ἐπίσημο ἔγγραφο τὴ μέχρι ἐκείνη τὴ στιγμή, προφανῶς ἀξιοσημείωτη, ἱστορία τους.

Γιὰ νὰ προσδιοριστοῦν οἱ ἀπαλλαγὲς χρησιμοποιοῦνται οἱ ἐπίσημοι ὅροι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ διοικητικοῦ μηχανισμοῦ καὶ καταγράφονται σὲ ἐπίσημο αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο μὲ τὴ σφραγίδα καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ Αὐτοκράτορα. Σὲ σημερινὴ γλῶσσα θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ποῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ Προεδρικὸ Διάταγμα ἢ τουλάχιστον Φ.Ε.Κ., τὸ ὁποῖο δημοσιεύτηκε στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, ἀποκτώντας ἔτσι διαχρονικὴ νομικὴ ἰσχὺ.

Ὅπως γνωρίζουμε, οἱ φορολογικὲς ἀπαλλαγὲς (καὶ μάλιστα τόσο σημαντικὲς) ἀπευθύνονταν σὲ συγκεκριμένα νομικὰ πρόσωπα μὲ ὀργανωμένη δομὴ καὶ νόμιμη σύσταση (π.χ. ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ στὴν Κωνσταντινούπολη, σημαντικὲς Μονὲς σὲ ὅλη τὴν ἐπικράτεια

63. «[...] ἵνα τῆς βασιλείας μου ὑπερεύχωνται», Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 25, στ. 17.

τῆς αὐτοκρατορίας, βασιλικές κτήσεις, ἰδιοκτησίες δυνατῶν, δηλαδή μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν ἀρχόντων, κ.λπ.).

ΣΤ. Στοιχεῖα ἀπὸ ἄλλα κείμενα τοῦ 11ου αἱ.

Στὸν χρυσόβουλλο λόγο τοῦ Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου ποὺ ἐξεδόθη τὸν Αὐγούστο τοῦ 1079⁶⁴ καὶ προσδιορίζει τὶς φορολογικὲς ἀπαλλαγές τῆς Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ποὺ εἶχε οἰκοδομηθεῖ στὴ Στρόβιλο, ἀπὸ τὰ ἀδελφία Κωνσταντῖνο Καβαλλούρη καὶ μοναχὴ Μαρία Καβαλλουρίνα, καταγράφονται οἱ ἐξῆς προσδιορισμοί: α) «ἐπεχείρησεν [...] μον(α)στ(ή)ρ(ιον) συστήσασθαι» (στ. στ'), β) «νεοσύστατον μον(ήν) τοῦ Καβαλούρη, τ(ήν) ἐν Στροβίλῳ⁶⁵ διακειμέν(ην) καὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Προδρόμου δεδομμένην» (στ. ιγ'), γ) «ἐξκουσσεύεσθαι τε ταύτην τ(ήν) μονήν» (στ. ιη') καὶ δ) «ἐξκουσσεύεσθαι δὲ αὐτὴ τε ἢ μο(νὴ) καὶ τὰ ὑπ' αὐτήν» (στ. 3-4).⁶⁶

Σὲ ὅλες τὶς ἀναφορὲς τὸ νεοσύστατο ἴδρυμα χαρακτηρίζεται ὡς «μονή» χωρὶς νὰ γίνεῖ ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῶν κτισμάτων του, ἀποκτᾷ δὲ δικό του «Τυπικό», ὅπως καταγράφεται στὸν στίχο 1στ' τοῦ λόγου καὶ ἡ ἴδια μονή «καὶ τὰ ὑπ' αὐτήν» (χωρὶς νὰ ἐξειδικεύονται)⁶⁷ ἀπαλλάσσονται ἀπὸ πλῆθος φορολογικῶν ὑποχρεώσεων.

Ὁ λόγος τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1085 ἀναφέρεται στὴ «νεοσύστατον μονήν ἐπ' ὀνόμ(α)τ(ι) τῆς ὑπεραμώμου δεσποίν(ης) ἡμῶν κ(αὶ) Θε(οτό)κου».⁶⁸ Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀναφορὰ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ προηγούμενο ἔγγραφο μποροῦμε νὰ υποθέσουμε ὅτι ὁ προσδιορισμὸς «Μονή» χρησιμοποιεῖται γιὰ κυρίαρχη Μονὴ ἱκανοῦ μεγέθους καὶ ὄχι γιὰ μικρότερο ἴδρυμα. Αὐτὸ ἐπιβε-

64. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 2, σελ. 15-22.

65. Ἀκολουθοῦμε τὴν ὀρθογραφία τῆς Ἔρας Λ. Βρανούση, ἡ ὁποία στὴ διπλωματικὴ ἔκδοση τοῦ ἐγγράφου δὲν σημειώνει τὶς ὑπογεγραμμένες.

66. Στὴ διπλωματικὴ ἔκδοση χρησιμοποιεῖται ἀρίθμηση τῶν στίχων μὲ ἀριθμούς (καὶ στοιχεῖα 12 στιγμῶν) ὅταν πρόκειται γιὰ τὸ πρωτότυπο ἔγγραφο καὶ ἀρίθμηση μὲ γράμματα καὶ μικρότερα στοιχεῖα ὅταν πρόκειται γιὰ ἀντίγραφα (βλ. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 144*).

67. Τὰ μικρότερα σὲ μέγεθος καὶ ἀριθμὸ μοναχῶν χωρὶς πλήρη διοικητικὴ αὐτονομία μοναστικά ἰδρύματα ποὺ σχετίζονταν μὲ τὸ κυρίως μοναστήρι.

68. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 4, σελ. 31-39, βλ. σελ. 33, στ. 23.

βαιώνεται καὶ ἀπὸ τοὺς στίχους 30-31, στοὺς ὁποίους διαβάζουμε γιὰ τὶς «γεγονυί(ας) τῇ ῥηθείῃ σεβασμία μο(νῇ) δωρεὰς καὶ ἀφιερώσεις ἀκινήτων καὶ ἐτέρων τινῶν παρὰ τινων φιλοχρήστων». Ἀπὸ αὐτὴ τὴ φράση, ὁδηγοῦμαστε στὸ εὐλογο συμπέρασμα, ὅτι ἡ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου εἶχε ὑπὸ τὴν κατοχὴ τῆς ἀξιόλογη περιουσία, ἡ ὁποία προερχόταν ἀπὸ διάφορες ἀφιερώσεις, ἀκίνητα καὶ ἄλλα περιουσιακὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα εἶχαν προσφερθεῖ σὲ αὐτὴ ἀπὸ εὐσεβεῖς χριστιανούς. Δὲν ὑπάρχει ἀναλυτικὴ περιγραφή αὐτῶν τῶν περιουσιακῶν στοιχείων, διαπιστώνουμε, ὅμως, ὅτι ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς πορείας τῆς, ἦταν ἰσχυρὴ καὶ σεβαστὴ καὶ κατεῖχε ἀξιόλογη ἀκίνητη περιουσία, τὸν ἀρχικὸ πυρῆνα καὶ σημαντικὸ μέρος τῆς ὁποίας ἀποτελοῦσαν τὰ ἀκίνητα τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, ποὺ στὴ συνέχεια συμπληρώθηκαν ἀπὸ δωρεὰς καὶ ἄλλων φιλοχρίστων πιστῶν. Στὸν λόγο τοῦ Μαΐου 1087,⁶⁹ τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ, ὁ ὅρος «μονή» χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν Παναγία Καστριανῶν στὸ Παλαιὸ Πυλί (στοὺς στίχους 30, 34 καὶ 61), γεγονὸς ποὺ ὑποδεικνύει ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ γραμματεία χρησιμοποιοῦσε τὸν συγκεκριμένο ὄρο ὅταν ἀναφερόταν σὲ ὀργανωμένο, πιθανότατα μεγάλου μεγέθους, ἴδρυμα.

Ἡ λέξη «κελλία» χρησιμοποιεῖται μία ἀκόμη φορὰ στὰ ἔγγραφα τῆς Πάτμου. Πρόκειται γιὰ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 52 ἔγγραφο, τοῦ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1089, ποὺ εἶναι τὸ πρακτικὸ τῆς καταγραφῆς, ἀπὸ τὸν πατρίκιο Εὐστάθιο Χαρσιανίτη, στρατηγὸ καὶ προνοητὴ Σάμου, καὶ παράδοσης στὸν Ὁσιο Χριστόδουλο τοῦ μισοῦ Κάστρου τοῦ Παντελίου καὶ τῶν προαστίων Παρθένιον καὶ Τεμένια, ποὺ βρίσκονταν στὴ Λέρο.⁷⁰ Στὸ συγκεκριμένο ἔγγραφο χρησιμοποιεῖται κατ' ἐπανάληψιν⁷¹ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ *δωματίου* κατὰ τὴν ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τοῦ κάστρου τοῦ Παντελίου. Ἡ διαφορετικὴ χρήσις τοῦ ὀρου εἶναι ἀναμενόμενη καὶ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τοὺς ἐξῆς λόγους:

α) Τὸ ἀκίνητο ποὺ καταγράφεται γιὰ νὰ παραδοθεῖ ἦταν κάστρο καὶ ὄχι μοναστικὸ ἴδρυμα. Κατὰ συνέπεια ὁ ὅρος δὲν θὰ μπορούσε

69. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 5*, σελ. 40-54.

70. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Β' Δημ. Λειτουργῶν*: 46-69.

71. Παραδείγματος χάριν στὶς σελίδες: 53 («καὶ τῶν κελλίων»), 58 («κελλίτζι σμικρότατον»), 59 («ἕτερα κελλία», «ἕτερον κελλίτζι»).

νὰ εἶχε ἄλλη σημασία ἀπὸ τοῦ δωματίου, καθὼς ἡ ἄλλη ἔννοια τοῦ «κελλίου» ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ σὲ μοναστικὸ ἴδρυμα.

β) Κατὰ τὴν καταγεγραμμένη ἀναλυτικὴ περιγραφὴ ὅλων τῶν κτισμάτων ποὺ βρίσκονταν μέσα στὸ κάστρο, μαζί μὲ τὴ λέξη «κελλίον», συναντοῦμε πολλὰς ἄλλες λέξεις ποὺ ἀναφέρονται σὲ κτίσματα⁷² καὶ περιγράφουν τὴν κατάστασή τους⁷³ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν περίπτωση τῶν «κελλίων» τοῦ Δικαίου.⁷⁴ Στὴν περιγραφὴ δίπλα στὰ «κελλία» ἀναφέρεται «κινστέρνα θολωτὴ», δηλαδὴ θολωτὴ στέρνα, «ὀσπίτιον» μὲ ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῆς καταστάσεώς του, ἐνῶ ἄλλοι περιγράφονται ἐπίσης ἀναλυτικὰ «ἕτερα κελλία» «πρὸς ἀνατολὰς μονόρρυτα τρία», δηλαδὴ τρία δωμάτια μὲ μονόριχτη ἐπικλινῇ στέγη κ.ἄ.

γ) Ἡ ἀπουσία ἀναλυτικῆς περιγραφῆς τῶν κτισμάτων τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦριου στὸν χρυσόβουλλο λόγο τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου ὑποδηλώνει ὅτι ἐκεῖ ἡ λέξη «κελλία» λειτουργεῖ περιεκτικὰ καὶ ὄχι ἀναλυτικὰ/περιγραφικὰ ὅπως στὸ ἔγγραφο τοῦ πατρίκιου Εὐσταθίου Χαρσιανίτη. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου (καταγραφή τῶν ἀκινήτων γιὰ ἀλλαγὴ ἰδιοκτησίας) ὑπαγορεύει τὴν ἐξαντλητικὰ ἀναλυτικὴ περιγραφὴ καὶ ὄχι τὴν περιεκτικὴ ἀναφορά. Ἀντιστοίχως, ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου εἶναι νὰ ἀναφερθοῦν οἱ φορολογικὲς ἀπαλλαγές καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τὸ κρατικὸ ταμεῖο τῶν «δύο κελλίων». Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ προϋποθέτει νὰ γίνει συνοπτικὴ (μονολεκτικὴ) περιεκτικὴ ἀναφορά στὸ ἴδρυμα, ἀλλὰ ἄκρως ἀναλυτικὴ στὶς φοροαπαλλαγές, ποὺ ἀποδίδονται σὲ αὐτό, ὥστε νὰ μὴν ὑπάρξει ἀμφισβήτησή τους καὶ οὔτε νὰ προκύψει πιθανὸ πρόβλημα στὸ μέλλον. Γι' αὐτὸ ἐπιλέγεται ἡ λέξη «κελλία», ποὺ προσδιορίζει μὲν σαφῶς τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ μέγεθος τοῦ

72. Π.χ. «κελλίτζι», «ὀσπίτιον», «ἀγώγειον», «κατώγειον», «ἡλιακὸν δωμάτιον», «κινστέρνα», «μαγειρεῖον καὶ φουρνάριον».

73. Π.χ. «λίθοπηλόκτιστον», «ὑποκέραμον», «μονόρρυτον» (μὲ μονόριχτη ἐπικλινῇ στέγη), «δίρρυτον» (μὲ δίριχτη ἐπικλινῇ στέγη), «ἀθύρωτον» (χωρὶς πόρτα), «τεθυρωμένον» (μὲ πόρτα), «σανιδοπάτωτον» (μὲ πάτωμα στρωμμένο μὲ σανίδες).

74. Μάλιστα, ὅπως διαβάζουμε, στὸ μισὸ κάστρο ποὺ θὰ ἀποδιδόταν στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο «καὶ ἡ ἐκκλησία ἴσταται καὶ τὸ περιτεῖχισμα». Ἀντιθέτως, στὰ «δύο κελλία» τοῦ Δικαίου δὲν ὑπάρχει καμία ἀναφορά σὲ ἱερὸ ναὸ.

συγκεκριμένου μοναστικού ιδρύματος, ή όποία, όμως, δέν ύπεισέρχεται σέ περιττές καί άνούσιες γι' αυτό λεπτομέρειες.

Ζ. Ποϋ βρίσκονταν τὰ «δύο κελλία»;

Οί περισσότεροι έρευνητές ταυτίζουν τὰ «δύο κελλία» μέ τήν περιοχή στήν όποία σήμερα ύπάρχει τò έκκλησάκι τής Μεταμορφώσεως τοϋ Σωτήρος, στήν κορυφή τοϋ όρους Δίκαιος. Τὰ έπιχειρήματα ποϋ ύπάρχουν ύπέρ αυτής τής άποψης είναι πολλά καί ισχυρά, καθώς ή μορφολογία τοϋ έδάφους ταιριάζει άριστα στο μέγεθος τοϋ συγκροτήματος ποϋ φαίνεται νά ύπονοείται στον λόγο τοϋ αυτοκράτορα Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου.

Άναλυτική παρουσίαση τοϋ προβλήματος τής θέσεως τών «δύο κελίων» τοϋ Όσίου Άρσενίου γίνεται άπό τόν Γεώργιο Στ. Μαστορόπουλο,⁷⁵ ό όποιος, άφοϋ πρώτα διαπιστώνει ότι στα έγγραφα δέν έχουμε άκριβή τοπογραφικά στοιχεία γιά νά τοποθετήσουμε τὰ «δύο κελλία» στήν κορυφή τοϋ Δικαίου, ύποστηρίζει ότι αυτά βρίσκονταν στις νότιες ύπώρειες τοϋ όρους στο σημείο όπου σήμερα ύπάρχει τò έκκλησάκι τοϋ Αγίου Ίωάννου Θεολόγου τοϋ Βουνοϋ. Μάλιστα, σημειώνει ότι είναι πιθανό ως έκκλησάκι νά έχει διαμορφωθεί ή παλαιά στέρνα τοϋ μοναστικού συγκροτήματος καί συμπεραίνει ότι αυτό τò παλαιό συγκρότημα ανακαινίσθηκε άργότερα άπό τόν μοναχό Νεόφυτο Άμπελᾶ.⁷⁶

Πράγματι, στήν περιοχή ποϋ σήμερα βρίσκεται ό μικρός Ίερός Ναός τοϋ Αγίου Ίωάννου Θεολόγου (ποϋ φέρει τò προσωνύμιο τοϋ Βουνοϋ) διακρίνονται άκόμη ίχνη βαθμιδωτής καλλιέργειας,⁷⁷ κάτι ποϋ ίσως άποτελεί μία σημαντική ένδειξη γιά τόν τόπο άνεγέρσεως τοϋ ένός άπό τὰ «δύο κελλία» τοϋ Όσίου Άρσενίου (σύμφωνα μέ τή δική μας προσέγγιση). Άνάλογα στοιχεία έγκαταστάσεως έντοπίζονται στήν κορυφή τοϋ όρους Δίκαιος, στο ναΐδριο τής Μεταμορφώσεως τοϋ Σωτήρος, όπου θά μπορούσε νά τοποθετηθεί τò δεύτερο άπό αυτά.

Όπως θά δοϋμε άναλυτικότερα στή συνέχεια, έκτίμησή μας είναι

75. Γ. Μαστορόπουλου, Ταύτιση: 333-356.

76. Γ. Μαστορόπουλου, Ταύτιση: 336.

77. Ό Γ. Μαστορόπουλος (Ταύτιση: 339) ύπολογίζει τήν καλλιεργήσιμη έκταση σέ περίπου 20 μέ 30 στρέμματα.

ὅτι τὰ «δύο κελλία» δὲν ἦταν μόνο δύο δωμάτια μίας μονῆς. Ἐπρόκειτο γιὰ δύο ἀπομακρυσμένα, ἀλλὰ σχετιζόμενα μεταξύ τους, μικρὰ μοναστηράκια. Σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση γιὰ νὰ προσδιοριστεῖ ὀρθὰ ἡ τοποθεσία τους πρέπει νὰ συνδυαστοῦν οἱ μέχρι τώρα ὑπάρχουσες ἐπιστημονικὲς θέσεις ὥστε νὰ τοποθετηθοῦν, τὸ ἓνα στὴν κορυφὴ (ναῖδριο Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος) καὶ τὸ ἄλλο στὶς νότιες ὑπώρειες τοῦ ὄρους (Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου τοῦ Βουνοῦ). Ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος, ποὺ τὰ ἔκτισε, τὰ φρόντιζε ὑλικά καὶ καθοδηγοῦσε τοὺς πατέρες ποὺ ἀσκοῦνταν σὲ αὐτὰ πνευματικά. Μάλιστα, ζοῦσε κοντὰ τους τουλάχιστον μέχρι τὴν ἔκδοση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ χρυσοβούλλου, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα σὲ αὐτὸ: «μεθ' ὧν τοὺς ἀσκητικούς ἰδρῶτας ἄχρι καὶ τήμερον διανύειν ἐπίγεται».⁷⁸

Ἡ πρόσκληση ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο, ἡ προτροπὴ του νὰ οἰκοδομήσει μεγάλη Μονὴ στὰ πατρικά του κτήματα, καὶ ἡ ἐγκατάστασή του σὲ σημεῖο τοῦ ὄρους Δίκαιος, σχετικὰ κοντὰ σὲ αὐτά, πιθανότατα ἀποσκοποῦσε στὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς εὐρύτερου μοναστικοῦ κέντρου ποὺ θὰ κάλυπτε τὸ νησί. Τὸ κέντρο αὐτὸ θὰ εἶχε ὡς πρότυπο τὶς Μονὲς τοῦ ὄρους Λάτρος στὴ Μικρὰ Ἀσία, ποὺ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος γινώριζε καλὰ ἀπὸ τὴν πολυετῆ παραμονή του ἐκεῖ. Ἔτσι, δημιουργοῦσε τὶς βάσεις γιὰ καλύτερη ὀργάνωση τοῦ μοναχισμοῦ στὴν Κῶ.

Ἐὰν οἱ δύο μικρὲς Μονὲς τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἦταν ἐκεῖ ποὺ τὶς τοποθετοῦμε, ἡ μεταξύ τους ἀπόσταση, παρὰ τὸ δύσβατο ἔδαφος, ἐπέτρεπε τὴν ἐπικοινωνία διατηρώντας παράλληλα καὶ τὴν ἀναγκαίᾳ ἀπόσταση ὥστε νὰ μὴν καταλύεται ἡ ἀπομόνωση ποὺ βοηθοῦσε στὴν προσευχὴ καὶ στὴν ἀπρόσκοπτη, δίχως περισπασμούς, ἀσκήση τῶν πατέρων.

Σὲ εὐθεία γραμμὴ ἀπέχουν περίπου χίλια μέτρα μεταξύ τους. Βέβαια, ἡ μετακίνηση ἀπὸ τὴ μίᾳ Μονὴ στὴν ἄλλη δὲν ἦταν τὸ ἴδιο μὲ τὸ βάδισμα χιλίων μέτρων σὲ ἐπίπεδο δρόμο (ποὺ γιὰ νὰ καλυφθοῦν μὲ κανονικὸ βάδισμα ἀπαιτοῦνται 10-12 λεπτά). Τὴ μικρὴ ἀπόσταση δυσχεραίνει ἡ μεταξύ τους ὑψομετρικὴ διαφορά, καθὼς ὁ Ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως βρίσκεται σὲ ὑψόμετρο μεγαλύτερο

78. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 25, στ. 6-7.

ἀπὸ 840 μέτρα καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Βουνοῦ σὲ ὑψόμετρο γύρω στὰ 450 μέτρα. Πέρα ἀπὸ τὴν ἀνωφέρεια ἢ τὴν κατωφέρεια τοῦ ἐδάφους, ποὺ ἀπὸ μόνη της ἦταν μία σοβαρὴ δυσκολία, ἡ πραγματικὴ ἀπόσταση, μέσα ἀπὸ τὰ ὀρεινὰ μονοπάτια, τοὺς χειμάρρους, ὅταν ὑπῆρχαν, καὶ τὶς συνεχεῖς ἀνωμαλίες τοῦ ἐδάφους, ἦταν πολυπλασία καὶ ἡ μετακίνηση ἀπὸ τὸ ἓνα «κελλίον» στὸ ἄλλο θὰ ἀπαιτοῦσε περισσότερο ἀπὸ μισὴ ὥρα. Ἡ ἀπόσταση αὐτὴ δὲν ἦταν ἀπαγορευτικὴ γιὰ συχνὴ ἐπικοινωνία, καὶ μάλιστα, ἀπὸ τοὺς ἐξασκημένους στὸ βάδισμα ἀνθρώπους ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Η. «Δύο κελλία»: δύο ξεχωριστὰ μοναστικὰ καθιδρύματα

Ἦς παρουσιάσουμε ὅμως πιὸ ἀναλυτικὰ τὴ σκέψη μας γιὰ τὰ δύο ξεχωριστὰ μοναστικὰ καθιδρύματα.⁷⁹

Στὴ μέχρι τώρα βιβλιογραφικὴ παραγωγὴ τὰ «δύο κελλία» ἀντιμετωπίζονται ὡς δύο δωμάτια μίας μοναδικῆς μονῆς, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴν προσέγγιση, εἶχε δύο χώρους, δύο δωμάτια, στὰ ὁποῖα κατοικοῦσαν οἱ μοναχοὶ ποὺ εἶχαν δεχθεῖ τὴν κουρὰ ἀπὸ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο.⁸⁰ Μία πρώτη ἀνάγνωση τοῦ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου ἴσως ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὸ εἶναι ὀρθό.

Μελετώντας προσεκτικὰ αὐτὸ τὸ πολύτιμο ἔγγραφο καὶ ἀνάλυντάς το, ὅπως ἤδη πράξαμε, διαπιστώνουμε τὴν ὑπαρξὴ στοιχείων ποὺ ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ «δύο κελλία» δὲν ἦταν δυνατόν νὰ εἶναι δύο δωμάτια, στὰ ὁποῖα διέμεναν καὶ ἀσκοῦνταν κάποιοι μοναχοί, ἀλλὰ δίχως ἀμφιβολία ἐπρόκειτο γιὰ δύο ὁλοκληρωμένα μοναστικὰ συγκροτήματα μικροῦ (ἢ μεσαίου γιὰ τὰ δεδομένα τῆς Κῶ) μεγέθους καὶ περιορισμένης ἐκτάσεως ποὺ εἶχαν ἀνεγερθεῖ στὸ ὄρος Δίκαιος.

Ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ διαθέτουμε μαθαίνουμε ὅτι οἱ μοναχοὶ ποὺ ἀσκοῦνταν σὲ αὐτὰ εἶχαν, ὡς πνευματικὸ πατέρα καὶ καθοδηγητὴ, τὸν ἰδρυτὴ αὐτῶν τῶν Κελλίων-Μονῶν, τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο, ὁ ὁποῖος μεριμνοῦσε, γιὰ τὴν πνευματικὴ πρόοδο καὶ γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν πρὸς τὸ ζῆν, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Αὐτοκρά-

79. Πρβλ. Ναθαναὴλ-Φιλίππου Διακοπαναγιώτη, Κελλία: 655-658.

80. Πρβλ. Γ. Μαστορόπουλου, Ταῦτιση: 335, 336-337.

τορα καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυση τοῦ κρατικοῦ ταμείου, ἔχοντας φροντίσει αὐτὴ ἡ στήριξη νὰ συνεχιστεῖ καὶ μετὰ τὴν ἐκδημία του.

Μὲ τὴν ἀνέγερση, λίγο μετὰ, τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν ἀπὸ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο μὲ τὴν πρόσκληση, τὴν προτροπὴ καὶ τὴν ἐξασφάλιση τῶν ἀναγκαίων μέσων ἀπὸ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο, δημιουργήθηκε ἓνα σημαντικό σημεῖο ἀναφορᾶς, καθὼς συνεστήθη τὸ πνευματικὸ κέντρο μίας σειρᾶς μικρότερων ἀσκητηρίων. Ὅλα μαζὶ θὰ συγκροτοῦσαν μία «λαύρα», ἡ ὁποία θὰ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ διαφορετικοὺς τόπους ἀσκήσεως μὲ ἐνιαῖο δι-οικητικὸ κέντρο. Τὰ μικρότερα αὐτὰ ἱδρύματα πιθανῶς θὰ λειτουργοῦσαν μὲ τὴν ἔννοια τῶν συγχρόνων «Κελλίων» τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τὰ ὁποῖα ἀπολαμβάνουν σχετικὴ αὐτονομία συνδεόμενα πάντοτε μὲ κυρίαρχη μονή.

Εἶναι πολὺ πιθανό, ὁ Ἱερὸς Ναὸς τῆς Ὑπεράγνου Θεοτόκου, ποὺ σώζεται σὲ ἀρίστη κατάσταση μέχρι σήμερα, ἐκτὸς ἀπὸ Ναὸς τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν νὰ λειτουργοῦσε παράλληλα ὡς Κυριακὸ καὶ νὰ φιλοξενοῦσε κατὰ τὴ Θεία Λειτουργία, καὶ σὲ ἄλλες Ἀκολουθίες, τοὺς πατέρες τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας καὶ τοὺς ἄλλους ἀσκητὲς τῆς περιοχῆς.

Οἱ πάμπολλες ἔννοιες φοροαπαλλαγῶν ποὺ ἀποδίδονται στὰ Κελλία-Μονὲς τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου καὶ καταγράφονται ἀναλυτικά, μὲ ἰδιαίτερη ἀκρίβεια, στὸν χρυσόβουλλο λόγο τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1079 εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποδοθοῦν σὲ λίγους μοναχοὺς ποὺ ἀσκήτευαν σὲ δύο μικρὰ δωμάτια, χωρὶς νὰ ὑφίσταται κάποιο ὀργανωμένο μοναστικὸ ἴδρυμα, τὸ ὁποῖο, δίχως ἀμφιβολία, ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ νὰ ἀποδεχθεῖ καὶ νὰ κατορθώσει νὰ διαχειριστεῖ μὲ ἐπιτυχία τὰ αὐτοκρατορικὰ προνόμια.

Ἀκόμη καὶ σήμερα στὴ μοναστικὴ γλῶσσα χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη «Κελλίον» γιὰ νὰ δηλωθεῖ ἡ ὑπαρξὴ ὀργανωμένου μοναστικοῦ συγκροτήματος. Στὸ Ἅγιον Ὅρος, παραδείγματος χάριν, «Κελλίον» εἶναι εὐρύχωρο οἶκημα μὲ Ναὸ καὶ βοηθητικοὺς χώρους ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ σχετικὰ ἄνετη αὐλή. Στὴν ἀγιορείτικη τάξη ἀκολουθεῖ τὶς «Μονές» καὶ τὶς «Σκήτες», καὶ προηγεῖται τῆς «Καλύβης» καὶ τοῦ «Καθίσματος». Ποτὲ δὲν εἶναι ἐντελῶς αὐτόνομο, ἀλλὰ συνδέεται πάντοτε μὲ μία ἀπὸ τὶς εἴκοσι κυρίαρχες ἀγιορείτικες Μονές.

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ χρυσοβούλλου λόγου, μὲ τὴν ἀναφορὰ στὸ ἄνυ-

δρο, ἄνικμο καὶ ἀπαράκλητο τοῦ ἐδάφους, καθὼς καὶ τὰ τοπογραφικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα ἀπὸ τὸν Δίκαιο⁸¹ παραπέμπουν σὲ ἰδρύματα μεσαίου μεγέθους, γιὰ τὰ δεδομένα τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐποχῆς, ἀνάλογα μὲ τὰ ἀγιορείτικα κελλιά, τὰ ὁποῖα θὰ στέγαζαν μικρὲς ὁμάδες (συνοδεῖες) μοναχῶν.⁸²

Πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς σύστασης πολλῶν μικρῶν ἀσκητηρίων ἀπὸ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο ὁδηγοῦν καὶ τὰ σωζόμενα μέχρι τῶν ἡμερῶν μας τμήματα τοῦ συγκροτήματος, τὸ ὁποῖο καλεῖται «Σκηνοῦριον Κάθισμα». Τὰ σημαντικὰ αὐτὰ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα βρίσκονται στὸν ὄρεινὸ ὄγκο τοῦ Σύμπετρου, πλησίον τῆς πόλης τῆς Κῶ, καὶ περιλαμβάνουν τὸν Ναὸ τοῦ Προφήτου Ἡλίου, δίπλα στὸν Ναὸ κελλὶ καὶ ἐντυπωσιακὸ πύργο μὲ βίγλα, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τὸ ὑπερυψωμένο κτίσμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο οἱ μοναχοὶ ἤλεγχαν τὴ θάλασσα ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ καταφύγουν σὲ ἀσφαλὲς μέρος σὲ περίπτωση προσεγγίσεως πειρατῶν ἢ ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς. Τὰ διατηρούμενα κτίσματα, τὰ ὁποῖα ἐπίσης ἀποτελοῦν ἔργο τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦριου, ὑποδεικνύουν τὴν ὕπαρξη στὴν περιοχὴ μοναστικοῦ ἰδρύματος τοῦ τύπου τοῦ «Καθίσματος» (ποὺ εἶναι τὸ μικρότερο κατὰ τὴν ἀγιορείτικη τάξη).

Ἀνάλογα ἰδρύματα, τὰ ὁποῖα, σημειωτέον, ταιριάζουν, ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴ δομὴ, μὲ τὴ σημερινὴ εἰκόνα τοῦ «Σκηνοῦριου Καθίσματος», ἐντοπίζονται ἀκόμη στὴν ἀγιορείτικη παράδοση. Εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ μέγεθος καὶ ἡ παρούσα εἰκόνα τοῦ Καθίσματος τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦριου, ἐνισχύουν τὴ θέση μας γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν «δύο κελλίων», ποὺ ἔκτισε στὸν Δίκαιο, ὡς δύο ξεχωριστῶν μοναστικῶν ἰδρυμάτων (προφανῶς μεγαλύτερων ἀπὸ τὸ Σκηνοῦριον Κάθισμα) μὲ τὰ ἀνάλογα κτίσματα καὶ τοὺς ἀναγκαίους βοηθητικούς χώρους καὶ ὅχι ὡς δύο ἀπλῶν μεμονωμένων δωματίων.

Τὶς ἐνδιαφέρουσες αὐτὲς διαπιστώσεις ἐνισχύει ἡ ὕπαρξη καὶ ἄλλων μοναστικῶν ἰδρυμάτων, τῶν ὁποίων ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος Σκη-

81. Τὸ ὄρος Δίκαιος εἶναι τὸ μοναδικὸ βουνὸ τῆς νήσου Κῶ μὲ ὑψόμετρο 845 μέτρα περίπου.

82. Γ. Μαστορόπουλου, Ταύτιση: 335, 336-337. Σὲ αὐτὸ σημειώνεται ὅτι «δὲν πρόκειται γιὰ μοναστήρι μὲ τὴ συνήθη ἐννοια, ἀλλὰ γιὰ εἶδος μοναστηριακοῦ καθίσματος ἢ μικροῦ ἡσυχαστηρίου ἀποτελούμενου ἀπὸ ἐλάχιστα κτίσματα καὶ μοναχοῦς».

νούριος είτε υποστήριζε έξ ολοκλήρου τή λειτουργία διαθέτοντας τούς ἀναγκαίους πόρους (π.χ. ἡ οἰκογενειακὴ Μονὴ στὴ Στρόβιλο) είτε συνετέλεσε τὰ μέγιστα στὴν ἵδρυση (π.χ. Παναγία Καστριανῶν στὸ Παλαιὸ Πυλὶ = Πηλίον), καθὼς καὶ ἡ εἰκαζόμενη ἀνάλογη δράση του στὰ γύρω νησιά, σὲ κάποια ἀπὸ τὰ ὁποῖα κατεῖχε ἱκανὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα (π.χ. Λέρο).

Ἄν τὰ δύο «κελλία» ἐκληφθοῦν ὡς δύο χῶροι κατοικίας δὲν δικαιολογοῦν τὴν ἔκδοση αὐτοκρατορικοῦ χρυσοβούλλου λόγου, καθὼς, ὅπως ἤδη ὑπογραμμίσαμε, ἀπουσιάζουν σημαντικὰ καὶ ἀναγκαῖα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη κοινοβιακῆς μοναστικῆς ζωῆς: τόπος κοινῆς προσευχῆς (ιερὸς ναός) καὶ βοηθητικοὶ χῶροι (τραπεζαρία, ἀποθήκη, στέρνα, χῶροι ὑγιεινῆς, φιλοξενίας), κτήματα κ.ἄ.

Ἡ προσέγγιση ποὺ προτείνουμε ταιριάζει μὲ τὴ συνήθεια τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦριου νὰ οἰκοδομεῖ μοναστικούς οἴκους σὲ περιοχές στὶς ὁποῖες κατεῖχε πατρογονικά κτήματα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν σημαντικότερο ρόλο ποὺ γνωρίζουμε ὅτι διεδραμάτισε στὴν ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ στὴν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου.

Στοιχεῖα τοῦ ρόλου αὐτοῦ ψηλαφοῦμε ἀκόμη καὶ σήμερα ὄχι μόνο μέσα ἀπὸ τὰ μοναστικά ἱδρύματα ποὺ συγκρότησε, ἀλλὰ καὶ μέσα ἀπὸ τὴ συνεισφορά του στὴν ἔλευση τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου στὴν Κῶ, ἐπιλογή, ἡ ὁποία δείχνει τὴ σοφία, τὴ διάκριση καὶ τὴν πνευματικὴ του ὠριμότητα, ποὺ ἦταν ὑπεράνω προσωπικῶν φιλοδοξιῶν καὶ ἰδιοτελῶν ἐπιδιώξεων. Ἀναμφίβολα, στόχος του ἦταν ἡ πνευματικὴ πρόοδος τῶν μοναχῶν ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ γύρω του καὶ ἀσκοῦνταν στὶς μικρὲς Μονὲς ποὺ εἶχε ὑπὸ τὴν εὐθύνη καὶ τὴν ἐπίβλεψή του.

Ἰδιαιτέρα σημαντικὴ καὶ ἄκρως τιμητικὴ γιὰ τὸν ἴδιο εἶναι ἡ ρητὴ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματός του στὴ Μυστικὴ Διαθήκη τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὸ ὅτι ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Κῶ πρὶν ὀλοκληρωθεῖ τὸ ἔργο τῆς οἰκοδομῆσεως τῆς Μονῆς τῆς Ὑπεράγνου Θεοτόκου στὸ Παλαιὸ Πυλὶ καὶ δὲν τὸν εἶχε συνοδεύσει στὴν Πάτμο, τὸν ἀναγνωρίζει, δικαιοματικά θὰ λέγαμε, ὡς διάδοχο καὶ συνεχιστὴ τοῦ σπουδαίου ἔργου του στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου.⁸³ Ὁ μεγάλος σεβασμὸς μὲ

83. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 82.

τὸν ὁποῖο ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ὁμιλεῖ στὰ κείμενά του γιὰ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο ἀποδεικνύει τὴ βαθύτατη, ἀμείωτη ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἐκτίμηση πού ἔτρεφε πρὸς τὸ ἱερὸ πρόσωπό του. Ἡ ἐκτίμηση αὐτή, πού εἶχε σχηματιστεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη συνάντησή τους καὶ ἐνισχύθηκε ἀπὸ τὴν κατοπινὴ συναναστροφή καὶ συνεργασία τῶν δύο ἀνδρῶν καὶ τὴν ἀνιδιοτελῆ γενναιοδωρία πού εἶχε ἐπιδείξει ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος, διαπιστώνεται εὐκολα καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου ἀρχικὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴ Στρόβιλο καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἐγκαταλείψει τὴ μικρασιατικὴ ἀκτὴ ἀνταποκρινόμενος στὸ αἶτημα τοῦ Ὁσίου Κῶου μοναχοῦ νὰ μεταβεῖ στὴν Κῷ καὶ νὰ ἀναλάβει τὴν ὁργάνωση τοῦ ἐκεῖ μοναστικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἐμπιστοσύνη πού τοῦ ἔδειξε εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς μεγάλης ἀξίας τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικό, καὶ ὀφείλουμε νὰ τὸ τονίσουμε, ὅτι ἡ πάροδος ἀρκετῶν ἐτῶν⁸⁴ ἀπὸ τὴ νυκτερινὴ ἀναχώρηση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἀπὸ τὴν Κῷ⁸⁵ δὲν ἔσβησε, οὔτε κἂν περιορίσε, τὴν ἀγάπη καὶ τὸν σεβασμὸ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου πρὸς αὐτὴ τὴ μεγάλη καὶ σημαντικὴ μορφή τῆς Κῷ.⁸⁶

Πάντως, πέρα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ἄκρως σημαντικὰ καὶ ἰδιαίτερος ἐνδιαφέροντα, ἡ ἐπίσημη γενναιόδωρη αὐτοκρατορικὴ ἀναγνώριση μὲ τὴν ἀποστολὴ χρυσοβούλλου λόγου ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Νικηφόρο Γ' Βοτανειάτη γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν δύο Κελλίων-Μονῶν του ἀπὸ τὴ φορολογία καὶ τὸν ὀρισμὸ τῆς κατ' ἔτος καταβολῆς μετρητῶν ἐκ μέρους τοῦ διοικητοῦ τῶν Κυκλάδων Νήσων ὡς ἐπίσης κρατικῆς ὑποχρέωσης καὶ ἐνίσχυσης, ἀποτελεῖ τὴν πιὸ ξεκάθαρη καὶ πλέον κατηγορηματικὴ σφραγίδα, ἡ ὁποία ἐπιβεβαιώνει τὴν καίρια προσφορά του καὶ τὴ μεγάλη σημασία πού ἡ κεντρικὴ διοίκηση τῆς αὐτοκρατορίας ἀπέδιδε σὲ αὐτὸν γιὰ τὴ σταθερότητα καὶ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῆς εὐρύτερης περιοχῆς.

84. Ὁ Ἑλπ. Α. Παπαντωνίου (*Συμβολή*: 42-43) τὰ προσδιορίζει σὲ δέκα.

85. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 63. Πρβλ. καὶ Ἑλπ. Α. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 33-36.

86. Πρβλ. Ἑλπ. Α. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 43. Ἡ ἀναχώρηση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου θὰ ἐξεταστεῖ στὴ συνέχεια.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΑΛΛΟΣ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΑΡΣΕΝΙΟΥ

Α. Οικογένεια «Σκηνούρη»

Ξεχωριστή σημασία για την ιστορία του μοναχισμού στην Κω, και για έμᾶς που ζοῦμε σὲ αὐτὸν τὸν εὐλογημένο τόπο αἰῶνες μετὰ, ἔχει ἡ ἱερὴ μορφή τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνουρίου, ὁ ὁποῖος καταγόμενος ἀπὸ πλούσια οἰκογένεια τῆς νήσου ἐγκατέλειψε τὰ ἐγκόσμια ἐπιλέγοντας νὰ ἀποσυρθεῖ στὸ ὄρος Δίκαιος, ὅπου «κελλία δύο ἐδείματο».⁸⁷

Στὸν τραχὺ καὶ ἀπαράκλητο τόπο τῆς κορυφῆς καὶ τῆς νότιας πλαγιᾶς τοῦ ὄρους Δίκαιος ἐγκατέστησε μοναχοὺς⁸⁸ καὶ ὅλοι μαζί, μὲ δυσκολίες καὶ κόπο, ζοῦσαν βίο ἀσκήσεως καὶ προσευχῆς. Μὲ μεγάλη φροντίδα καὶ ἀξιοπρόσεκτη σύνεση, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει, λόγω τῆς σκληρότητας τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκαίων, τὴν ἐπιβίωσή τους ζήτησε καὶ ἔλαβε σειρὰ προνομίων ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Νικηφόρο Γ' Βοτανειάτη.⁸⁹

Ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος εἶχε καταγωγή ἀπὸ διακεκριμένη καὶ εὐκστάτατη οἰκογένεια τῆς Κω, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἔφεραν τὸ ἐπώνυμο «Σκηνούρης»,⁹⁰ τὸ ὁποῖο συναντᾶται καὶ σὲ ἄλλες πηγές.

87. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι στὸν χρυσόβουλλο λόγο τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου, ποὺ ἐξαπελύθη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1079, γίνεται ἐκτεταμένη ἀναφορά στὸν Ὁσιο Ἀρσένιο Σκηνούριο, παρέχονται σημαντικές φορολογικὲς ἀπαλλαγές καὶ ὀρίζεται σταθερὴ κρατικὴ ἐνίσχυση πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς πατέρες ποὺ ἀσκοῦνταν στὰ δύο Κελλία-Μονές ποὺ εἶχε οἰκοδομήσει στὸν Δίκαιο (Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 23 κ.έ., πρβλ. Ἑλπ. Α. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 28-29, ὑπ. 12).

88. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 25, στ. 11: «τῶν ἐκεῖσε ἀσκουμένων γερόντων». Εἶτε λόγω σεβασμοῦ εἶτε λόγω ἡλικίας τοὺς ἀποδίδεται ὁ χαρακτηρισμὸς «γέροντες».

89. Στὴν κατακλείδα τοῦ ἐγγράφου ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη σημείωση τῶν γραφῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας: «† Ἀρσενίου τ(οῦ) (ἐκ) τ(ῆς) νήσου Κω», Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 27.

90. Δυστυχῶς, ἂν καὶ ἡ ἐτυμολογία του μᾶλλον προέρχεται ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ σκηνή ἢ τὸ συνηρημένο ρῆμα σκηνόω -ῶ (ποὺ σημαίνει μένω σὲ σκηνή ἢ κατα-

Ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ἀναφέρει γραφέα κωδίκων μὲ τὸ ὄνομα «*Βασίλειος νοτάριος Σκηνούρης*», ὁ ὁποῖος τὸ ἔτος 1167 καὶ τὸ 1174 ἀντέγραψε τοὺς Σιναΐτικους κώδικες 220 καὶ 232 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Λαύρας τοῦ Ὁσίου Σάββα.⁹¹

Σημαντικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰακώβου Ζαρράφτη (Κῶου συγγραφέα, ἐρευνητὴ καὶ ἐμπειρικοῦ ἀρχαιολόγου) γιὰ τὴν οἰκογένεια «Σκηνούρι» (χρησιμοποιεῖ αὐτὴ τὴν ὀρθογραφία) καθὼς σημειώνει⁹² ὅτι κατὰ τὶς ἀνασκαφές τοῦ Ἀσκληπείου βρέθηκε καί, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1920, κατατέθηκε στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Ρόδου⁹³ μολύβδινη σφραγίδα μὲ ἀναφορὰ σὲ κάποιον «Σκηνούρι». Ἡ ἐπιγραφή πού ὑπάρχει κυκλικὰ σὲ αὐτὴ τὴ σφραγίδα ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «+ ΧΑΙ-ΡΙΕΝ ΡΩΜΑΝΩ ΜΑΓΙΣΤΡΩ ΣΚΗΝΟΥΡΙ». Σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή τοῦ Ἰακώβου Ζαρράφτη ἔχει χαραγμένη στὴ μέση μορφὴ Ἀγίου, ὁ ὁποῖος στέκεται ὀρθίος κρατώντας στὸ δεξι χέρι του ράβδο καὶ στὸ ἀριστερὸ ἓνα ψάρι. Μάλιστα, ὁ Κῶος ιστοριοδίφης σημειώνει ὅτι ὑποδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογένειας Σκηνούρη, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἄλλου μοναστηριοῦ.

Τὸ ὄνομα Ρωμανὸς προέρχεται ἀπὸ τὸ λατινικὸ ἐπίθετο *romanus* καὶ σημαίνει «*Ρωμαῖος*». Καθὼς ἡ λεγόμενη Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία εἶχε τὴ συνείδηση ὅτι εἶχε διαδεχθεῖ τὴ Ρωμαϊκὴ, τὸ ὄνομα ἦταν, ὅπως φαίνεται, συνηθισμένο. Στὸ ἐορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχουν δέκα Ἅγιοι πού φέρουν αὐτὸ τὸ ὄνομα μὲ γνωστότερο τὸν Ρωμανὸ Μελωδό. Ἐπίσης τὸ ὄνομα αὐτὸ ἔφεραν τέσσερις Αὐτοκράτορες μὲ τελευταῖο τὸν Ρωμανὸ Δ΄ Διογένη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἧττα πού ὑπέστη στὸ Μαντζικέρτ ἀνατράπηκε, τιμωρήθηκε μὲ τύ-

σκηνώνω) δὲν ἔχουμε περισσότερα στοιχεῖα γιὰ νὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ κάποια ἀκριβέστερα συμπεράσματα. Τὸ ἐπίθετο θὰ μπορούσε νὰ προέρχεται ἀπὸ κάποιον πρόγονο πού κατασκεύαζε σκηνές ἢ πού ὡς στρατιωτικὸς ζοῦσε σὲ σκηνές ἢ ἀπὸ τὸ σκηνάρχης πού δηλώνει τὸν ἀξιοματικὸ ἐπικεφαλῆς ὁμάδας στρατιωτῶν πού κατοικοῦσαν σὲ σκηνές. Δὲν φαίνεται νὰ σχετίζεται ἐτυμολογικὰ μὲ τὸ φυτὸ σχίνος. Πρβλ. Δημητράκου, *Λεξικόν*: 6559-6561, Liddell-Scott, *Lexicon*: 3504-3505.

91. Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Β', σελ. 726. Πρβλ. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Ἀγιολογικά*: 99, ὑπ. 1.

92. Ἰακ. Ζαρράφτη: *Ἱστορία*: 83.

93. Ἐπικοινωνήσαμε μὲ τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου ἀναζητώντας τὴν, ἀλλὰ, δυστυχῶς, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐντοπιστεῖ.

φλωση καὶ πέθανε ἀπὸ μόλυνση τῶν πληγῶν στὰ μάτια. Τὸ ὄνομα, ἂν καὶ σπάνιο, χρησιμοποιεῖται ἀκόμη.

Ἡ σχέση τοῦ μαγίστρου Ρωμανοῦ μὲ τὸν μοναχὸ Ὅσιο Ἀρσένιο δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προσδιορισθεῖ μὲ ἀκρίβεια. Ἀναμφίβολα, θὰ μπορούσε νὰ ἦταν κάποιος πρόγονός του ἢ ἀπόγονος τῆς εὐρύτερης οἰκογένειάς του, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀκολουθήσει καὶ αὐτὸς τὴν ὁδὸ τῆς μοναστικῆς ἀφιερώσεως. Ἡ ράβδος ποὺ κρατᾷ στὸ δεξιὸ χέρι ἴσως δείχνει ὅτι ἦταν ἡγούμενος σὲ κάποια μονή. Τὸ ἴδιο εἶναι πιθανὸ νὰ ὑποδηλώνει καὶ ἡ μορφή τοῦ Ἁγίου στὸ μέσον τῆς σφραγίδας. Ἡ μονὴ αὐτὴ (ὅπως δέχεται καὶ ὁ Ἰάκωβος Ζαρράφτης) θὰ μπορούσε νὰ ταυτίζεται μὲ τὴ Μονὴ τοῦ Ἄλσους ποὺ κατὰ τὸν 13ο αἰῶνα ἀναφέρεται ὡς μετόχι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πάτμου. Εἶχε οἰκοδομηθεῖ στὸν χώρo τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ κατεδαφίστηκε ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ μνημείου. Τὸ πρόσωπο στὸ ὁποῖο ἀνῆκε ἡ σφραγίδα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κάποιος συγγενῆς τοῦ Ὀσίου Ἀρσενίου, ἀπόγονος τῆς οἰκογένειάς του, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ὑπηρεσίας του, ὡς Μάγιστρος στὸν χώρo τῆς διοικήσεως καὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν γραφείων ἀποσύρθηκε στὰ κτήματα ποὺ κατεῖχε στὴν Κῶ καὶ κατέφυγε γιὰ νὰ μονάσει σὲ μονὴ ποὺ ὑπῆρχε ἤδη ἢ ποὺ ἱδρυσε ὁ ἴδιος ἀκολουθώντας τὴν εὐσεβῆ συνήθεια πολλῶν ἐπιφανῶν βυζαντινῶν.

Ἐνδιαφέρον ἔχει νὰ δοῦμε κάπως πιὸ ἀναλυτικὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ «Μαγίστρου». Ἐτυμολογικὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ λέξη «μαῖστωρ», δηλαδὴ μάστορας.⁹⁴ Κατὰ τὸ Λεξικὸ Σουῖδα σημαίνει διδάσκαλος.⁹⁵ Οἱ δύο ἔννοιες συνδυάζονται, καθὼς στὴν ἀρχαιότητα, στὸν μεσαῖωνα, ἀκόμη καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχαν τεχνικὰ σχολεῖα ἢ σχολὲς γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῶν τεχνῶν καὶ τῶν τεχνικῶν ἐπαγγελμάτων, ἐκεῖνος ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ γίνεῖ τεχνίτης ἔπρεπε νὰ μαθητεύσει δίπλα σὲ παλαιότερο μάστορα, ποὺ εἶχε αὐτὴ τὴν πιστοποίηση ἀπὸ τὴν ἀνάλογη συντεχνία. Ἔτσι, ὁ μαῖστωρ, ὁ μάστορας, ὅπως λέμε ἀκόμη καὶ σήμερα, ἦταν ὁ εἰδικὸς σὲ κάποια τέχνη καὶ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὴ διδάξει.⁹⁶

94. Liddell-Scott, *Lexicon*: 2403.

95. Suidae, *Lexicon*: 687.

96. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερα ὁ μεταπτυχιακὸς τίτλος σπουδῶν ὀνομάζεται διεθνῶς «Master of Arts» (δηλαδὴ «Μαῖστωρ τῶν Τεχνῶν»).

Στὰ λατινικὰ ἡ λέξη μαῖστωρ μετετράπη σὲ «magister» καὶ ἐξε-
λίχθηκε σὲ αὐλικὸ τίτλο, ἐπιστρέφοντας στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὡς
ἀντιδάνειο, μὲ τὴ μορφή «μάγιστρος».

Ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα τῆς αὐτοκρα-
τορικῆς αὐλικῆς ἱεραρχίας. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μεγάλου Κωνσταν-
τίνου (306-337) συναντοῦμε τὸν τίτλο «Magister Officiorum» («Μάγι-
στρος τῶν Ὀφφικίων»),⁹⁷ ὁ ὁποῖος ἀποδιδόταν στὸν ἐπικεφαλῆς
τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας. Δὲν διέθετε στρατιωτικὴ ἐξουσία,
ἀλλὰ ἦταν μέλος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου κάτι ποὺ τοῦ
ἐξασφάλιζε μεγάλη πολιτικὴ δύναμη καὶ ἄμεση συμμετοχὴ στὴ λήψη
ἀποφάσεων. Ἀρχικά, εἶχε κυρίως διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ ἐξουσία,
ἐνῶ ἀργότερα συνεργαζόταν μὲ τὸν κυαίστορα (ἀξιωματοῦχο οἰκο-
νομικῶν θεμάτων). Χαρακτηριστικὸ τῆς σημασίας τοῦ ἀξιώματος
εἶναι ὅτι τὸ 535 τὸ κατεῖχε ὁ περιφανὴς νομομαθὴς Τριβωνιανός,
ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη κορυφαῖος νομικὸς σύμβουλος τοῦ Αὐτοκράτορα
Ἰουστινιανοῦ (527-565).

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Αὐτοκράτορα Κωνσταντίου Β' (337-361)
καθιερώθηκε ὁ τίτλος «Magister Militum»,⁹⁸ δηλαδὴ τοῦ ἀρχηγοῦ
τοῦ στρατοῦ, τοῦ στρατηλάτη, ὅπως τὸν βρίσκουμε σὲ ἔγγραφα.
Ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ὑπῆρχε ἓνας στρατηλάτης γιὰ τὴν Ἀνατολή, ἓνας
γιὰ τὴ Γαλατία, καὶ ἓνας γιὰ τὸ Ἰλλυρικό. Συναντᾶμε τὸν τίτλο αὐτὸ
μέχρι τὸν 9ο αἰῶνα. Στὴ συνέχεια γίνεται πάλι ὑψηλόβαθμο αὐλικὸ
ἀξίωμα, χωρὶς στρατιωτικὴ ἐξουσία, μέχρι τὸ 1150, περίπου, ὅποτε
πλέον παύει νὰ ὑφίσταται.⁹⁹

Ἡ ἀναφορὰ στὸν μάγιστρο Ρωμανὸ Σκηνοῦρι προέρχεται ἀπὸ
αὐτὴν τὴν περίοδο, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ σφραγίδα, ἡ ὁποία,
ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὶς χαραγμένες παραστάσεις, δὲν σχετί-
ζεται μὲ στρατιωτικὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ μὲ ὑψηλόβαθμο ἀξιωματοῦχο τῆς
διοικητικῆς μηχανῆς. Ἴσως αὐτὴ ἡ διαπίστωση πρέπει νὰ συνδυα-
στεῖ μὲ τὴ μεγάλη κτηματικὴ περιουσία τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, ὁ
ὁποῖος προφανῶς προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια οἰκογένεια.

Ἐὰν ὁ μάγιστρος Ρωμανὸς ἦταν μεγαλύτερος σὲ ἡλικία καὶ πα-
λαιότερος ἀπὸ τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο, δὲν θὰ ἦταν ἄτοπο νὰ εἰκάσουμε

97. ODB: 1266, Rosser, *Dictionary*: 251.

98. ODB: 1266, Rosser, *Dictionary*: 251.

99. ODB: 1267, Rosser, *Dictionary*: 251.

ὅτι ἡ γραπτὴ ἐπικοινωνία τοῦ Κώου μοναχοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου μετὰ τὸν Αὐτοκράτορα Νικηφόρο Γ' Βοτανειάτη, κατὰ τὸ ἔτος 1079, καὶ ἡ ἐπιτυχὴς ἔκβαση τοῦ αἰτήματος ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν ἴσως νὰ ὀφείλεται καὶ στὴ μεσολάβηση αὐτοῦ τοῦ προσώπου ἧ, ἐὰν αὐτὸς εἶχε πεθάνει, στὴν ἀνάμνηση τῆς παρουσίας του στὰ ἀνάκτορα καὶ στὴν ἀγαθὴ μνήμη ποὺ εἶχε ἀφήσει πίσω του. Μάλιστα, ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ μεταγράφηκε ὀρθὰ ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο Ζαρράφτη ἴσως νὰ δηλώνει ὅτι προσφέρθηκε ὡς δῶρο ἀπὸ κάποιον τρίτο στὸν κάτοχο καὶ χρήστη της, καθὼς φαίνεται νὰ εἶναι γραμμένη σὲ δοτικὴ, τουλάχιστον σύμφωνα μετὰ τὸν Ζαρράφτη, ποὺ ὅμως δὲν βάζει τίς ὑπογεγραμμένες. Θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ ὡς «νὰ χαίρεται ὁ Μάγιστρος Ρωμανὸς Σκηνοῦρι[ο]ς»).

Β. Ἀφιξη Ὁσίου Χριστοδούλου στὴ Στρόβιλο

Ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος, ἀντιμετώπιζε πολλὰ καὶ σοβαρὰ προβλήματα στὴν περιοχὴ τοῦ ὄρους Λάτρος ἀπὸ τὴν ἀνεξέλεγκτη δράση καὶ τίς συχνές, ἄκρως ἐπικίνδυνες, ἐπιδρομὲς τῶν Σελτζούκων Τούρκων (τῶν «*ἀθέων Τούρκων*» ὅπως τοὺς χαρακτηρίζει¹⁰⁰) ποὺ λυμαίνονταν τὴν περιοχὴ. Αὐτὰ τὰ σελτζουκικὰ φύλα εἶχαν ἀποθρασυνθεῖ μετὰ τὴ σημαντικὴ νίκη ποὺ πέτυχαν σὲ βάρος τοῦ Βυζαντινοῦ Στρατοῦ στὸ Ματζικέρτ¹⁰¹ (βρισκόταν στὴν ἀνατολικὴ Μικρὰ Ἀσία, πενήντα χιλιόμετρα περίπου βόρεια ἀπὸ τὴ λίμνη Βὰν

100. Χαρακτηριστικά, ὑπογραμμίζοντας τὴν ἐξ ἀνατολῶν προέλευση τῶν ἐπιδρομῶν, σημειώνει στὴν Ὑποτύπωσιν: «*ἡ τῶν Περσῶν ἐπέλευσις*» [Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62]. Ἐπρόκειτο κυρίως γιὰ Σελτζούκους ποὺ εἶχαν ξεκινήσει ἀπὸ τὰ ἀνατολικά καὶ κινοῦνταν ὀρμητικά, μετὰ ἐπιθετικὲς διαθέσεις, πρὸς τὰ δυτικά.

101. Ἡ μάχη στὸ πέρασμα αὐτό, ποὺ ἤλεγχε τίς μετακινήσεις πρὸς τὴ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία, διεξήχθη στὶς 26 Αὐγούστου 1071. Ὁ Αὐτοκράτορας Ρωμανὸς Δ' Διογένης (1068–1071), ἐξαιτίας τῶν πολλῶν μισθοφόρων ποὺ εἶχε τὸ βυζαντινὸ στράτευμα καὶ τῶν ἀντιθέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἀξιωματικούς του, προδόθηκε καὶ ἡττήθηκε ἀπὸ τὸν Ἄλπ Ἀρσλὰν ἀρχηγὸ τῶν Σελτζούκων, οἱ ὁποῖοι πίεζαν τὸν Βυζαντινὸ Στρατὸ προσπαθώντας νὰ ξεχυθοῦν στὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἀνάμεσα στὸν Αὐτοκράτορα καὶ τὸν Ἄλπ Ἀρσλὰν ὑπεγράφη ἀξιοπρεπής, γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, συνθήκη. Μετὰ τὴν ἐκθρόνιση, τὴ σύλληψη καὶ τὴν τύφλωση τοῦ Αὐτοκράτορα Ρωμανοῦ ἀπὸ τοὺς πολιτικούς καὶ δυναστικούς του ἀντιπάλους, ὁ Σελτζούκος ἡγέτης τὴ θεώρησε ἄκυρη καὶ ξεκίνησε πάλι τίς ἐπιθέσεις στὰ ἐδάφη τῆς Αὐτοκρατορίας.

τῆς Ἀρμενίας¹⁰² σὲ ὁροπέδιο μὲ ὑψόμετρο 1.500 μέτρα) καὶ τὸν ἐξανάγκασαν νὰ μετακινηθεῖ ξανὰ ἀναζητώντας ἀσφαλὲς καταφύγιο.

«Τῷ τοι καὶ εἰς Στρόβιλον ἦλθον»,¹⁰³ ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος σημειώνει, «πόλιν παραθαλασσίαν τὴν τῶν βαρβάρων ὥσανεὶ ἐκκλίνων ἀπήνειαν». ¹⁰⁴ Σὲ αὐτὴ τὴ μετακίνηση δὲν ἦταν μόνος του. Ἀπὸ τὰ Μοναστήρια τοῦ Λάτρος τὸν ἀκολούθησαν συνασκητὲς του¹⁰⁵ καὶ μαζὶ μὲ αὐτούς, μετὰ ἀπὸ μεγάλο καὶ δύσκολο ταξίδι, ἔφτασε στὸν νέο τόπο, πού, ἴσως ἐπειδὴ περιβαλλόταν ἀπὸ χαμηλὰ βουνὰ καὶ ἦταν παραθαλάσσιος, θεωροῦσαν ὅτι ἦταν ἀσφαλέστερος καὶ κατάλληλος γιὰ νέα ἐγκατάσταση.

Μόλις ἡ ὁμάδα τῶν μοναχῶν ἔφθασε στὴ Στρόβιλο συνάντησαν, ὡς δῶρο Θεοῦ, τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο: «έντυχὼν ἡμῖν ἀνὴρ εὐλαβὴς καὶ κατὰ το γένος περίβλεπτος»,¹⁰⁶ τὸν ὁποῖο δὲν γνώριζαν καθόλου μέχρι τότε. Ἀμέσως, οἱ δύο ὁσιοὶ ἀσκητὲς συνδέθηκαν μεταξύ τους, μὲ βαθιὰ χριστιανικὴ καὶ πνευματικὴ ἀγάπη.¹⁰⁷ Ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος

102. Τὰ ἐδάφη τῆς σημερινῆς Ἀρμενίας τότε ἀποτελοῦσαν τμῆμα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

103. Ἡ Στρόβιλος εἶναι ἓνας κωνικός, ἡφαιστειογενεὺς προελεύσεως, λόφος ὕψους 183 μέτρων καὶ ἐμβαδοῦ βάσεως 370 στρεμμάτων στὴ μικρασιατικὴ ἀκτὴ. Ἡ βάση του εἶναι σχεδὸν τέλειος κύκλος ἀκτίνας 350 μέτρων καὶ περιφέρειας 2.170 μέτρων. Οἱ πλαγιές του ἔχουν μεγάλη κλίση καὶ ἡ ἀνάβαση στὴν κορυφή του εἶναι ἰδιαίτερος δύσκολη. Ὁ κῶνος τῆς Στροβίλου δημιουργήθηκε ἀπὸ δυνάμεις τοῦ ἡφαιστείου Akyarlar, τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ δυτικότερο ἡφαιστειο τῆς Τουρκίας. Ἡ ἐντονὴ τοπικὴ δραστηριότητα πρὶν ἀπὸ 2-3 ἑκατομμύρια χρόνια δημιούργησε αὐτὸν τὸν ἡφαιστειακὸ δόμο ἀπὸ κοκκινωπὸ τραχεῖτη πλούσιο σὲ ἄστριους. Στὴν κορυφή του ὑπάρχει μικρὸ κάστρο διαστάσεων περίπου 20 ἐπὶ 12 μέτρων (πληροφορίες στὸν σύνδεσμο <https://www.geodifhs.com/kappaomegaiotaalpha/strobilos> τοῦ Νίκου Ἱερομνήμων, ἀνάκτηση τὴν 1η Ἰουλίου 2021).

104. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «Κι ἔτσι, ἔφτασα στὴ Στρόβιλο, πού ἦταν παραθαλάσσια πόλη [ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Κῶ, χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ κωνικὸ σχῆμα τοῦ λόφου πού διακρίνεται ἀκόμη] ἀλλάζοντας τὴν κατεύθυνση τῆς ζωῆς μου ἐξαιτίας τῆς βιαιότητος [καὶ τῶν συνεχῶν διωγμῶν] τῶν βαρβάρων».

105. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62: «ἔχων ἐφεπομένους μοι καὶ ἐνίους τῶν ἀδελφῶν, οἷς τὸ μεθ' ἡμῶν ξενитеύειν εὐκταῖον ἐδόκει καὶ ἐπιεικῶς καταθύμιον». Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση «ἔχοντας μαζὶ μου καὶ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦσαν βαθεῖα μέσα τους νὰ ξενитеυθοῦν μαζί μου».

106. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση «μᾶς συνάντησε τυχαῖα ἄνδρας μὲ μεγάλῃ εὐλάβεια καὶ ἀπὸ σπουδαία γενιά».

107. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62: «ἐπὶ μᾶλλον τῷ σπαρ-

κατεῖχε ἀπὸ πολλὰ χρόνια («ἀπὸ προγόνων») ¹⁰⁸ Ἰερὰ Μονὴ στὴ Στρόβιλο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, σὲ πατρογονικά κτήματά του, καὶ προφανῶς βρισκόταν στὴ μικρασιατικὴ ἀκτὴ γιὰ νὰ διευθετήσει ζητήματα ποὺ σχετίζονταν μὲ αὐτή. ¹⁰⁹

Μόλις εἶδε τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο, καὶ τοὺς πατέρες ποὺ τὸν συνόδευαν, κατάλαβε τὴν ὁσιότητα καὶ τὸ πνευματικὸ μέγεθος τοῦ ἀνδρός. Δίχως δισταγμὸ τὸν προσκάλεσε μὲ προθυμία νὰ ἐγκατασταθεῖ, μαζί μὲ τὴν ἀκολουθία του, στὴ Μονὴ του καὶ νὰ τὴν ἀναλάβει πνευματικά, δείχνοντας μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὅτι ἀναγνωρίζει ἀνεπιφύλακτα τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου καὶ τὴ βαθύτατη πνευματικὴ καλλιέργειά του.

Πράγματι, ἡ συνεργασία τῶν δύο ὁσίων ἀνδρῶν ξεκίνησε, ἀλλὰ, ἐν τέλει, παρὰ τὴν κοινὴ ἐπιθυμία, ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος δὲν παρέμεινε γιὰ πολὺ στὴ Στρόβιλο. Σύντομα δέχθηκε ἄλλη πρόταση ἀπὸ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο καὶ πέρασε στὴν Κῶ.

Γ. Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος στὴν Κῶ

Λίγο μετὰ τὴν ἐγκατάστασή του στὴ Στρόβιλο, ἐξαιτίας καὶ πάλι τῆς πίεσεως καὶ τοῦ κινδύνου ἀπὸ ἐξ ἀνατολῶν ἐπιδρομεῖς, ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος μετακινήθηκε γιὰ μία ἀκόμη φορά. Ἀφορμὴ στάθηκε ἡ φιλάδελφη πρόσκληση ποὺ τοῦ ἀπηύθυνε ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος νὰ περάσει στὴν Κῶ. Σκοπὸς τῆς προσκλήσεως ἦταν νὰ περιηγηθεῖ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος σὲ κτήματα ποὺ κατεῖχε ἀπὸ παλαιὰ στὸ νησί ἢ οἰκογένεια τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου καὶ νὰ ιδρύσει σὲ αὐτὰ Μονή.

τίς τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης πνευματικῶς συνεδέδετο». Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση «ὁ ὁποῖος συνδέθηκε μαζί μας μὲ τὸν σύνδεσμο τῆς πνευματικῆς ἀγάπης».

108. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62 (Ὑποτύπωσις), Ἑλπ. Α. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 30, ὑπ. 15 (παραπέμπει στὸν χρυσόβουλλο λόγο τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ ποὺ ἐξαπελύθη τὸν Μάρτιο τοῦ 1085). Ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἀθανάσιος στὸ Ἐγκώμιό του γιὰ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο γράφει ὅτι «ἀπὸ προγόνων κατεῖχεν ὁ Ἀρσένιος τὴν ἐν Στροβήλῳ μονήν» (πρβλ. Ἑλπ. Α. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 27).

109. Ἀκόμη καὶ σήμερα, στὰ δυτικά τοῦ λόφου τῆς Στροβίλου, ἀκριβῶς στὴ ρίζα τῶν βράχων, δίπλα σὲ μικρὸ κανάλι, ὑπάρχουν ἐρείπια μικροῦ βυζαντινοῦ συγκροτήματος διαστάσεων 50 ἐπὶ 30 μέτρων περίπου. Αὐτὰ ἴσως εἶναι τὰ μοναδικὰ σωζόμενα κατάλοιπα εἴτε ἀπὸ τὴ Μονὴ τῶν Καβαλλοῦρηδων εἴτε ἀπὸ τὴ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου.

Μάλιστα, πρόθεσή του ήταν να παραχωρήσει αυτά τα κτήματα στη Μονή, ώστε από τα εισοδήματα που θα προέκυπταν άφ' ενός να οικοδομηθούν τα αναγκαία κτίσματα και άφ' ετέρου να εξασφαλιστεί ή, κατά τὸ δυνατόν, αὐτόνομη και ανεξάρτητη λειτουργία της. Αὐτή ή πρόσκληση προσέφερε στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο ἀξιόλογη και σχετικά ἀσφαλὴ προοπτική για τὸ μέλλον, γι' αὐτὸ και τὴν ἀποδέχθηκε χωρὶς δισταγμό.¹¹⁰

Για νὰ τοποθετήσουμε σὲ ὀρθή χρονολογική σειρά τὰ γεγονότα τῆς περιόδου και νὰ ὀρίσουμε χρονικά τὴν ἀφιξη τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου στὴν Κῶ ὀφείλουμε νὰ καταφύγουμε στὰ σωζόμενα ἔγγραφα.¹¹¹

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1079 ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος παρέδωσε ἔγγραφο, μὲ ἐπιστολή που ἀπέστειλε στοὺς μοναχοὺς Σάβα και Λουκά τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου τὶς πνευματικές και τὶς οἰκονομικές ὑποθέσεις τῆς Μονῆς. Συνεπῶς, ὁ Ὅσιος εἶχε ἤδη ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ Μονή. Διαφορετικά, τὸ ἔγγραφο μεταβίβασεως τῆς διοικήσεως δὲν θὰ εἶχε τὴ μορφή ἐπιστολῆς.¹¹² Ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο συναντήθηκε και γνωρίσθηκε μὲ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο στὴ Στρόβιλο και τότε ὁ Κῶς μοναχὸς τὸν προσκάλεσε στὴ Μονή που κατεῖχε ἐκεῖ.

Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος γύρω στὸν Μάρτιο τοῦ 1079 ἔφτασε στὴ Στρόβιλο, ὅπου ἀνέλαβε τὴν Ἡγουμενία τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου. Δὲν σώζεται κάποιο ἔγγραφο που νὰ μᾶς πληροφορεῖ πότε ἀκριβῶς πραγματοποιοῖσε αὐτὸ τὸ ταξίδι και δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ ἀκρίβεια πότε ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μονή τοῦ Στύλου. Τὸ μόνο

110. Fr. Miklosich και I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62.

111. Βλ. Αθ. Μουστάκη, Ἀναχώρηση: 178-180, ὅπου παρατίθενται, ὑπὸ μορφή καταλόγου, τὰ Αὐτοκρατορικά και ἄλλα ἔγγραφα τοῦ Ἀρχαίου τῆς Πάτμου που σχετίζονται μὲ τὴν Κῶ, τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο, τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο, τὶς Μονές τους, τὶς φοροαπαλλαγές που τοὺς παραχωρήθηκαν και τὶς σχετικές μετακινήσεις τῶν δύο ἀνδρῶν.

112. Fr. Miklosich και I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 16-17. Ἡ Ἑρα Λ. Βρανούση ἐκτιμᾷ ὅτι ὁ Ὅσιος ἀφοῦ ἀναχώρησε ἀπὸ τὴ Μονή τοῦ Στύλου πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη για νὰ διευθετήσει τὶς ὑποθέσεις τῆς Μονῆς και νὰ τὴν παραδώσει στοὺς διαδόχους του δίχως προβλήματα και δεσμεύσεις. Ἀμέσως μετά, σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια ἔρευνήτρια, πῆγε στὴ Στρόβιλο (Α' Αὐτοκρατορικά: 35), ὅπου συνάντησε τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο.

σταθερό χρονικό σημείο που έχουμε είναι η έπιστολή που απευθύνει στους διαδόχους του και γράφθηκε τὸν Μάρτιο τοῦ 1079. Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας τὰ προβλήματα στὶς μετακινήσεις τὸν χειμῶνα θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἴσως ἔλειπε ἀπὸ τὴ Μονὴ τοῦ Στύλου ἀπὸ τὸ προηγούμενο φθινόπωρο (1078). Αὐτό, ὅμως, εἶναι μόνο μία ὑπόθεση, καθὼς μπορεῖ νὰ ξεκίνησαν τὸ ταξίδι τους ἀρχὲς Μαρτίου τοῦ 1079 (μόλις βελτιώθηκε ὁ καιρός), νὰ συναντήθηκαν μόλις ἔφθασε στὴ Στρόβιλο (μέσα Μαρτίου) καὶ μέχρι τὸ τέλος τοῦ μηνὸς νὰ εἶχε στείλει τὴν έπιστολή καὶ νὰ εἶχε ἀναλάβει τὴ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1079 ὁ Αὐτοκράτορας Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης μὲ χρυσόβουλλο λόγο ὄρισε σταθερὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση καὶ παρεχώρησε στὰ δύο κελλία, δηλαδὴ στὶς δύο μικρὲς Μονές, τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, σημαντικὲς φορολογικὲς ἀπαλλαγές μετὰ ἀπὸ αἴτησή του.¹¹³ Ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος ἀπευθύνθηκε πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ὅταν ἀκόμη ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος βρισκόταν στὴ Μονὴ στὴ Στρόβιλο, γι' αὐτὸ ὁ τελευταῖος δὲν ἀναφέρεται στὸν χρυσόβουλλο λόγο.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1080 ὁ Αὐτοκράτορας Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης μὲ πιττάκιο, πὸν δὲν σώζεται,¹¹⁴ παρεχώρησε στὸν Ὁσιο Χριστόδουλο καὶ σὲ ὅσους τὸν διαδεχθοῦν τὸ δικαίωμα νὰ κατέχουν ἀπηλλαγμένα ἀπὸ φόρους δύο «τόπια» τῆς Κῶ.¹¹⁵ Συνεπῶς, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος βρισκόταν στὴν Κῶ. Ἄν συνυπολογίσουμε ὅτι ἡ διαδικασία γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ πιττακίου αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ εἶχε ξεκινήσει ἀρκετὰ νωρίτερα, ἐκτιμοῦμε ὅτι ἡ μετάβαση τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου ἀπὸ τὴ Στρόβιλο στὴν Κῶ μπορεῖ

113. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 21-23, Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 3*, σελ. 23-30).

114. Γνωρίζουμε τὴν ὑπαρξὴ του ἀπὸ ἄμεση ἀναφορὰ πὸν γίνεται στὸν χρυσόβουλλο λόγο τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ πὸν ἐξεδόθη τὸν Μάρτιο τοῦ 1085 καὶ ἀπὸ ἔμμεση ἀναφορὰ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου σὲ αὐτὸ [Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): σελ. 63, παρ. ζ']. Γιὰ περισσότερα στοιχεῖα βλ. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 4*, σελ. 31-39 (ἡ ἀναφορὰ στὸ μὴ σωζόμενο ἔγγραφο ὑπάρχει στοὺς στίχους 11-13, σελ. 33) καὶ Ἀθ. Μουστάκη, *Ἀναχώρηση: 178-179*.

115. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 24, Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 4*, στ. 6-13, σελ. 33.

νά τοποθετηθεῖ τέλος Ὁκτωβρίου με τέλος Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1079,¹¹⁶ πρὶν τὴν ἔλευση τοῦ χειμῶνα.

Ἡ ἔκδοσι τοῦ χρυσοβούλλου λόγου τοῦ Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1079, με τὸν ὁποῖο παραχωροῦνταν φορολογικὴ ἀτέλεια καὶ τὸ δικαίωμα τῆς λήψεως τοῦ «σολεμνίου» ἀπὸ τὸ κρατικὸ ταμεῖο, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ καθοριστικὸ γεγονὸς, τὸ ὁποῖο ἔπεισε τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο ὅτι ὁ μοναχισμὸς στὴν Κῶ εἶχε μεγάλες προοπτικὲς ἀνάπτυξης. Εἶναι δὲ πολὺ πιθανὸ με αὐτὴ τὴν ἀφορμὴ, ἀφοῦ δηλαδὴ ἐξασφάλισε αὐτοκρατορικὴ ἀναγνώριση καὶ κρατικὴ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση, νὰ κάλεσε τὸν Ὁσιο Χριστόδουλο ἀπὸ τὴ Μονὴ τῆς Στροβίλου γιὰ νὰ προσφέρει τὶς πνευματικὲς καὶ διοικητικὲς ἱκανότητές του στὴν περαιτέρω ὀργάνωση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ κωακοῦ μοναχισμοῦ.

Ὅπως διαβάζουμε στὴν Ὑποτύπωσιν ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος προσεκλήθη ἀπὸ τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο νὰ πάει στὴν Κῶ καὶ νὰ ἐξετάσει ἀπὸ κοντὰ, με μεγάλη προσοχή,¹¹⁷ τὶς πατρικὲς κτήσεις του, με τὸν σκοπὸ, σὲ ὅποια ἀπὸ αὐτὲς ἔκρινε κατάλληλη, νὰ οἰκοδομήσει Μονή, στὴν ὁποία ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀφιερῶσει ὅλη τὴν περιουσία του.¹¹⁸

Ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος πείσθηκε ἀπὸ τὰ θερμὰ λόγια καὶ τὶς εἰλικρινεῖς διαβεβαιώσεις τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, ἀναχώρησε ἀπὸ τὴ Στρόβιλο καὶ πέρασε γρήγορα στὴν Κῶ («τῇ Κῶ ταχέως ἐπιφοιτῶ» ὅπως γράφει ὁ ἴδιος στὴν Ὑποτύπωσιν).¹¹⁹ Ἀφοῦ περιηγήθηκε με προσοχή καὶ ἐρευνητικὸ πνεῦμα τὶς κτήσεις τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου

116. Ἀθ. Μουστάκη, Ἀναχώρηση: 180-181.

117. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62. Χρησιμοποιεῖται ὁ τύπος «διαθρῆσαι» (ἀπαρέμφατο ἀορίστου τοῦ ρήματος «διαθρέω»). Σημαίνει παρατηρῶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ἐξετάζω προσεκτικὰ ἀπὸ κοντὰ (Δημητράκου, *Λεξικόν*: 1859, Liddell-Scott, *Lexicon*: 989). Ὁλόκληρη ἡ φράση ἔχει ὡς ἑξῆς: «καὶ τὰ ἐν ταύτῃ τούτῳ γονικόθεν περιελθόντα κτήματα διαθρῆσαι [...]» (σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοσι: «καὶ νὰ ἐξετάσει προσεκτικὰ ἀπὸ κοντὰ τὰ κτήματα ποὺ ὑπῆρχαν στὴν Κῶ καὶ εἶχαν περιέλθει στὴν κατοχὴ τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἀπὸ τοὺς γονεῖς του [...]).

118. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62: «ὅπη τούτων βουλοίμην μονὴν τε ἀνεγείραι καὶ ταύτῃ πᾶσαν τὴν ἐκείνου κτήσιν ἀφιερῶσαι» (σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοσι: «καὶ σὲ ὅποιο ἀπὸ αὐτὰ θελήσω νὰ οἰκοδομήσω Μονὴ καὶ ἐκεῖνος θὰ ἀφιερῶσει σὲ αὐτὴ ὁλόκληρη τὴν περιουσία του»).

119. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοσι: «στὴν Κῶ ἔρχομαι ἀμέσως/γρήγορα».

(«περινοστῶ τὰς κτήσεις τοῦ Σκηνοῦρίου»),¹²⁰ ἐντόπισε μεγάλο καὶ ἀκατοίκητο λόφο, τὸ σημερινὸ Παλαιὸ Πυλὶ, τὸ ὁποῖο ἐπέλεξε ὡς κατάλληλη τοποθεσία γιὰ τὴν ἀνέγερση νέας καὶ μεγάλης Μονῆς: «χαρίεντι δὲ ἄλλως τὰ πρὸς ἀέρα καὶ εὐύδρῳ καὶ εὐκραεῖ (Πηλὶον τοῖς νησιώταις τὸ ὄρος τοῦτο κατωναμάζετο), ὃ καὶ ὡς εἶδον κύκλῳ φάραγξί τισι καὶ αὐτομάτοις κοιλότησι καθ' αὐτὸ τῶν πέριξ διαστελλόμενον».¹²¹ Ἐπίσης, ὅπως συνεχίζει «οἰονεῖ τι φρούριον νομιζόμενον»,¹²² δηλαδή ἔλαβε σοβαρότατα ὑπ' ὄψιν του τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ διαμόρφωση τοῦ τοπίου ὑπογράμμιζε τὴν αὐξημένη ἀσφάλεια τῆς περιοχῆς, κάτι ποὺ ἦταν ζητούμενο γιὰ ἐκεῖνον στὴν ταραγμένη περιοχὴ ποὺ ζοῦσαν.

Ἀκόμη καὶ σήμερα, ὅταν ἀπὸ τὴ Μονὴ τῆς Παναγίας Καστριανῶν κοιτάξουμε τὰ ὑψώματα ποὺ βρίσκονται γύρω της διαπιστώνουμε ὅτι τὴν περιβάλλουν σὰν προστατευτικὸ τεῖχος. Μάλιστα, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ περισσότερα Μοναστήρια, ποὺ ἔχουν οἰκοδομηθεῖ σὲ σημεῖα μὲ θέα, ἡ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου βρίσκεται κρυμμένη ἀνάμεσα σὲ βράχους. Γιὰ νὰ δεῖ κάποιος τὴ θέα πρέπει νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ αὐτὴ ἀνηφορίζοντας στὰ γύρω ὑψώματα. Αὐτό, ὅπως μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ Ὁσίος Χριστόδουλος δὲν ἔγινε τυχαία ἢ ἀπὸ σφάλμα. Ἀναζητοῦσε τόπο προστατευμένο ποὺ νὰ μὴν διακρίνεται ἀπὸ μακριὰ διότι ἐὰν ἔνα σημεῖο δὲν ἔχει θέα, παραδείγματος χάριν, πρὸς τὴ θάλασσα δὲν μποροῦν οὔτε νὰ τὸ δοῦν ἀπὸ αὐτὴ, εἶναι ἀόρατο ἀπὸ ἐπιδρομεῖς καὶ εἰσβολεῖς καί, κατὰ συνέπεια, ἀσφαλές. Ἔτσι, μόλις βρῆκε τόπο ποὺ πληροῦσε τὰ κριτήρια ποὺ εἶχε θέσει, ξεκίνησε τὴν ἀνέγερση Μονῆς στὸ ὄνομα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ἡ Μονὴ αὐτὴ ἔλαβε τὸ προσωνύμιο «τῶν Καστριανῶν» ἀπὸ

120. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «περιγηγήθηκα ἐξετάζοντας προσεκτικὰ τὶς κτήσεις τοῦ [Ὁσίου Ἀρσενίου] Σκηνοῦρίου».

121. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62-63. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «[τόπο] πολὺ καλὸ καὶ εὐχάριστο ὡς πρὸς τὸν ἀέρα, μὲ πολὺ καὶ καλῆς ποιότητος νερὸ καὶ μὲ εὐχάριστο κλίμα (τὸ ὄρος αὐτὸ ὀνομαζόταν ἀπὸ τοὺς κατοίκους Πηλὶον), τὸ ὁποῖο ὅπως εἶδα ἔχει γύρω γύρω φάραγγα καὶ κοιλότητες τῶν βράχων ποὺ τὸ ἀπομονώνουν ἀπὸ τὴ γύρω περιοχὴ».

122. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 63. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «ἐμοιαζε πολὺ μὲ φρούριο».

τὸ παρακείμενο βυζαντινὸ κάστρο ποὺ ἀκόμη καὶ σήμερα διακρίνεται στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου.

Ὅπως γνωρίζουμε ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος καὶ ἄλλοι πιστοὶ τῆς ἀφιέρωσαν σημαντικὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος μὲ τὰ παρακάτω λόγια: «τῶν οἰκητόρων τῆς ῥηθείσης νήσου οἱ εὐσεβέστεροι καὶ φιλόχριστοι, προσενέξεις, ὡς ἰσχύος ἕκαστος εἶχε καὶ προαιρέσεως, ἐν αὐτῷ πεποιήκασιν, οὐκ ἐν κινήτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀκινήτοις θεωρουμένας».¹²³

Αὐτὲς τὶς σημαντικὲς προσφορὲς, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος στὴ συνέχεια, τὶς ἐπικύρωσε καὶ τὶς ἐπισημοποίησε μὲ πιττάκιο τοῦ Μαρτίου 1080 ὁ Αὐτοκράτορας Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης.¹²⁴

Ἔτσι, οἱ δύο ὅσοι ἄνδρες συναντήθηκαν στὴν Κῶ καὶ ξεκίνησαν μαζὶ νὰ πραγματοποιοῦν αὐτὸ ποὺ εἶχαν σχεδιάσει: τὴν ἵδρυση μεγάλης Μονῆς.

Ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος ἔχοντας ἀποδεχθεῖ μὲ εὐγνωμοσύνη τὴν προσφορὰ καὶ τὴν ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ βοήθεια τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, ἀφοσιώθηκε ψυχῇ καὶ σώματι στὸ ἔργο τῆς ἀνεγέρσεως τῆς νέας Μονῆς. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος «ταῖς γὰρ τοῦ ῥηθέντος ἀδελφοῦ, κυροῦ Ἀρσενίου, πεισθεὶς ὑποθημοσύναις¹²⁵ καὶ παρακλήσεσι [...] ταῖς οἰκοδομὲς ἐνέβαλον ἐμαυτόν».¹²⁶ Ἀφοῦ πείσθηκε δηλαδὴ ἀπὸ τὶς συμβουλές, τὶς προτροπές, τὶς παραινέσεις, τὶς ὑποσχέσεις καὶ τὶς θερμὲς παρακλήσεις τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, ὁ Ὁσιος

123. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): σελ. 63, παρ. ζ'. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «οἱ πιδ εὐσεβεῖς καὶ αὐτοὶ ποὺ περισσότερο ἀγαποῦσαν τὸν Χριστὸ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς νήσου αὐτῆς [δηλ. τῆς Κῶ] προσέφεραν [στὴ Μονή], ὅσο μποροῦσε καθένας, τμήματα τῆς κινήτης καὶ τῆς ἀκινήτης τους περιουσίας».

124. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): σελ. 63, παρ. ζ': «ἐφ' οἷς δὴ πᾶσι, τοῖς τε δηλονότι τοῦ Σκηνοῦρίου κτησιδίοις καὶ τοῖς διενεγκοῦσιν ἡμῖν ἀπὸ προσενέξεων, καὶ χρυσόβουλλον λόγον ἐπορισάμην τοῦ τηνικαῦτα τῶν ῥωμαϊκῶν σκήπτρων ἐπειλημμένου κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου, τὴν αὐτῶν ἡμῖν κατοχὴν ἐδράζοντα καὶ στηρίζοντα». Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «τὴν κατοχὴ ὅλων αὐτῶν, ὅσων κτημάτων μοῦ προσέφερε ὁ [Ὁσιος Ἀρσένιος] Σκηνοῦριος καὶ οἱ ἄλλοι, ὁ ἀέμνηστος Αὐτοκράτορας Νικηφόρος Βοτανειάτης, ποὺ κατεῖχε τότε τὴ ῥωμαϊκὴ ἐξουσία, τὴν παρέδωσε σὲ ἐμένα μὲ χρυσόβουλλο λόγο του».

125. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς λέξεως βλ. Δημητράκου, *Λεξικόν*: 7467, Liddell-Scott, *Lexicon*: 4031.

126. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 63.

Χριστόδουλος άφοσιώθηκε με όλη του την ύπαρξη στην προσπάθεια άνεγέρσεως της Μονής: «ξεκίνησα με όλη μου την όρεξη την άνέγερση τών οίκοδομών της Μονής», όπως σημειώνει. Η οικόδομηση, κατά τη συνήθεια τών μοναχών,¹²⁷ περιελάμβανε προσωπική εργασία του Όσιου Χριστοδούλου, του Όσιου Άρσενίου και τών άλλων μοναχών που θα επάνδρωναν τη Μονή. Αναμφίβολα, εξαιτίας του δύσβατου τόπου και άλλων αντικειμενικών δυσχερειών, τó έργο ήταν ιδιαίτερα δύσκολο και απαιτήθηκε μεγάλος κόπος για να ολοκληρωθεί.

Ό Όσιος Χριστόδουλος άφοϋ πείσθηκε από τις προτροπές του Όσιου Άρσενίου και ξεκίνησε τόν άγώνα για την άνέγερση της Μονής σύντομα άρχισε να αισθάνεται οικεία την περιοχή. Μάλιστα, από την Υποτύπωσιν μαθαίνουμε ότι είχε αγαπήσει τόσο πολύ τó Πηλίον, ώστε επιθυμούσε να ταφεί εκεί μετά την προς Κύριον έκδημία του: «είτα και την έμην πηλόν τῷ Πηλίῳ τούτῳ έγκεκληρώσθαι, άλλ' ούχι και Θεός, ως εοικεν, έπεψηφίζετο τη βουλή».¹²⁸

Στò τέλος του επιγείου βίου του, όταν έγραψε την Υποτύπωσιν στην Πάτμο και γνώριζε πλέον ότι ή επιθυμία του δέν θα ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί, εξέφρασε τη θλίψη του για τó ότι ό Θεός είχε άλλη γνώμη και θα εθάπτετο μακριά από αυτόν τόν αγα-

127. Σχεδόν πάντοτε οί μοναχοί και οί άσκητές συμμετέχουν με προσωπική εργασία στην άνέγερση της Μονής τους. Αυτό δέν γίνεται μόνο εξαιτίας της έλλείψεως χρημάτων ή χάριν οικονομίας. Η φιλόπονη αυτή πρακτική σχετίζεται με τόν τρόπο ζωής του όρθοδόξου μοναχού, ό οποίος όφείλει να μοιράζει τó καθημερινό πρόγραμμά του ανάμεσα στην προσευχή, στη μελέτη και στην εργασία. Βέβαια, ή προσευχή δέν είναι απλώς μία υποχρέωση ούτε καλύπτει ένα συγκεκριμένο μέρος του προγράμματος. Έκτείνεται σε όλόκληρη τη διάρκεια του είκοσιτετραώρου, σε όλόκληρη τη ζωή και την αγιάζει. Είναι χαρακτηριστικό, ότι ακόμη και στη σύγχρονη εποχή, π.χ. ό Άγιος Νεκτάριος, Μητροπολίτης Πενταπόλεως, ένας λόγιος ιεράρχης, χωρίς άμεση επαφή με χειρωνακτικές εργασίες, ό οποίος έζησε τά περισσότερα χρόνια του βίου του σε άστικό περιβάλλον, εργάσθηκε σκληρά με τά χέρια για την άνέγερση της Μονής της Αγίας Τριάδος στην Αίγινα.

128. Fr. Miklosich και I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 63. Σε νεοελληνική άπόδοση: «κι έπειτα επιθυμούσα τόν πηλό του θνητού και φθαρτού μου σώματος να άφήσω σε αυτό τó Πήλιο, αλλά, τελικά, ό Θεός δέν συμφώνησε με αυτή την επιθυμία μου». Ό Όσιος κάνει μία ώραία αναφορά συνδυάζοντας την όνομασία της περιοχής (Πηλίον) με τη χρήση της λέξεως πηλός για να περιγράψει τó φθαρτό και θνητό σώμα του.

πημένο τόπο, για τὸν ὁποῖο εἶχε τόσο πολὺ κοπιάσει καὶ στὸν ὁποῖο εἶχε ἀσκηθεῖ γιὰ πολλὰ χρόνια, πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὴν Πάτμο.

Τελικά, δὲν ἐτάφη οὔτε στὴν Πάτμο, ἀλλὰ στὴν πόλη τοῦ Εὐρίπου,¹²⁹ ὅπου εἶχε καταφύγει ἐξαιτίας τῶν κινδύνων ποὺ γιὰ μία ἀκόμη φορὰ ἀντιμετώπιζε ἐξαιτίας τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν. Μετὰ θάνατον τὸ Ἱερὸ Λείψανό του μεταφέρθηκε στὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς Πάτμου, ὅπου φυλάσσεται μέχρι σήμερα.¹³⁰

Δ. Ἐγκώμιο Ὁσίου Χριστοδούλου γιὰ τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο

Στὸ σημεῖο αὐτό, ὀφείλουμε νὰ ἀναφερθοῦμε στὴ σχέση τῶν δύο ἀνδρῶν, ὅπως διαγράφεται μέσα ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερος ἐγκωμιαστικά κείμενα τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου. Οἱ ἔμμεσες περιγραφές τῆς συν-εργασίας τους δηλώνουν ὅτι οἱ σχέσεις τους ἦταν ἄριστες ὃχι μόνο κατὰ τὴ συναναστροφή τους στὴν Κῶ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, ἂν καί, κατὰ τὰ φαινόμενα, δὲν ξανασυναντήθηκαν ποτέ.

Τὰ χαρακτηριστικά ποὺ τοῦ ἀποδίδει μὲ τὸ ἐγκώμιό του ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος μποροῦν νὰ διασταυρωθοῦν μὲ ἄλλες μαρτυρίες καὶ νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπὸ αὐτές. Ἡ γενικότερη ζωὴ καὶ δράση του, ὅπως τὴ γνωρίζουμε, ταιριάζει ἀπολύτως μὲ τὰ χαρακτηριστικά στὰ ὁποῖα θὰ ἀναφερθοῦμε ἐν συνεχείᾳ.

Ἄς δοῦμε, λοιπόν, μὲ ποια λόγια περιγράφει ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο στὴν Ὑποτύπωσίν του: «έντυχὼν ἡμῖν ἀνὴρ εὐλαβὴς καὶ κατὰ τὸ γένος περίβλεπτος· [...] θεοφιλὴς τὸν τρόπον, ἐπεικὴς τὴν γνώμην, σεμνὸς τὸ εἶδος, τὸ ἥθος κόσμιος, μοναχὸς τὸ σχῆμα, τὴν κλῆσιν Ἀρσένιος, τὴν ἐπωνυμίαν Σκηνοῦριος, ὅλος ἐγεγόνει θεραπείας τῆς ἡμετέρας, ὃς ἤκιστα μὲν καὶ πρὶν

129. Ἡ μετακίνηση τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου καὶ τῶν ἄλλων πατέρων στὴν Εὐβοία πραγματοποιήθηκε τὸν Μάιο τοῦ 1092.

130. Ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος συνέταξε τὴν Ὑποτύπωσιν στὶς 8 Μαΐου 1091 στὴν Πάτμο, ἕναν χρόνον πρὶν μετακινηθοῦν στὴν Εὐβοία. Τότε ὑπολόγιζε ὅτι δὲν θὰ ἐθάπτετο στὴν Κῶ, ὅπως ἦταν ἡ καρδιακὴ ἐπιθυμία του, ἀλλὰ στὴν Πάτμο, ὅπου ἐπίσης εἶχε κοπιάσει πολὺ καὶ τὴν ἀγαποῦσε. Τελικά, ὅπως γνωρίζουμε, ἐκοιμήθη στὴν Εὐβοία στὶς 16 Μαρτίου τοῦ 1093 καὶ ἐτάφη ἐκεῖ. Ἀργότερα τὸ ἱερὸ λείψανό του μεταφέρθηκε στὴν Πάτμο.

ἡμῖν ἐτύγχανεν ἀγνοούμενος, τηνικαῦτα δ' ἐπὶ μᾶλλον τῷ σπαρτίῳ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης πνευματικῶς συνεδέδετο».¹³¹

Αὕτῃ ἡ θερμή, ὄντως ἀδελφική, περιγραφή, ἡ ὁποία συνετάχθη δώδεκα χρόνια μετὰ τὴν πρώτη συνάντησή τους στὴ Στρόβιλο¹³² μᾶς προσφέρει πολλὲς πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο, καθὼς παρὰ τὸ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ποὺ εἶχε περάσει, ἡ ἀνάμνηση τῆς συναντήσεως εἶναι τόσο ζωντανή, σὰν νὰ εἶχε γίνει πρὶν ἀπὸ λίγο.

Τὸν περιγράφει ὡς εὐλαβῆ ἄνδρα καὶ τονίζει ὅτι ἡ οἰκογένειά του ἦταν ξακουστή: «ἐντυχὼν ἡμῖν ἀνὴρ εὐλαβὴς καὶ κατὰ τὸ γένος περὶ βλεπτός».¹³³ Ὅπως φαίνεται, ἡ ἀπλότητα τῆς μορφῆς καὶ τῆς στάσεως τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου τὸν ἐντυπωσίασε, γι' αὐτὸ τὴν ἀντιδιαστέλλει μὲ τὴν ὑψηλὴ κοινωνικὴ θέση τῆς οἰκογένειάς του. Τὸ ἐπίθετο «περίβλεπτος» ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος σημαίνει αὐτὸν ποὺ φαίνεται ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρὲς καὶ κατ' ἐπέκταση αὐτὸν ποὺ ξεχωρίζει, ποὺ εἶναι σὲ τέτοια θέση (ἐδῶ κοινωνικὴ καὶ πιθανότατα οἰκονομική), ὥστε νὰ θαυμάζεται ἀπὸ ὅλους.¹³⁴

Στὴ συνέχεια ἀπαριθμεῖ, μὲ λιτὸ καὶ ταυτόχρονα θερμὸ τρόπο, τὶς πολλὲς ἀρετὲς καὶ τὰ ξεχωριστὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ ἐξετίμησε στὴ μορφή τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου καὶ ἐθαύμασε σὲ αὐτόν.¹³⁵ Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτά, εἶναι ὅτι ἦταν «θεοφιλὴς τὸν τρόπον». Τὸ ἐπίθετο θεοφιλὴς συναντᾶται ἄλλοτε μὲ μέση καὶ ἄλλοτε μὲ ἐνεργητικὴ σημασία. Χαρακτηρίζει, δηλαδή, αὐτὸν τὸν ὁποῖο ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς καὶ τὸν προστατεύει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ὁ ὁποῖος ἀγαπᾷ τὸν Θεό, ἀκολουθεῖ

131. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62. Πρβλ. Ἑλπ. Ἀ. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 27.

132. Ὅπως ἔχουμε ἤδη σημειώσει, ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἔφθασε στὴ Στρόβιλο πρὸς τὸ τέλος τοῦ Μαρτίου τοῦ 1079 καὶ ἡ Ὑποτύπωσις συνετάχθη στὶς 8 Μαΐου 1091.

133. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «συναντηθήκαμε μὲ ἄνδρα ποὺ ἦταν εὐλαβὴς καὶ ἀνῆκε σὲ ξακουστὴ οἰκογένεια».

134. Δημητράκου, *Λεξικόν*: 5671, Liddell-Scott, *Lexicon*: 3015.

135. Στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ γλῶσσα κάποιες ἀπὸ τὶς ἔννοιες, τὶς σημασίες καὶ τὶς χρήσεις τῆς περιγραφῆς τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου γιὰ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο δὲν χρησιμοποιοῦνται πλέον. Γι' αὐτὸ θὰ τὶς καταγράψουμε, μὲ τὴ βοήθεια ἱστορικῶν Λεξικῶν, ὥστε νὰ καταλάβουμε, ὅσο εἶναι δυνατό, τὴ σπουδαιότητα καὶ τὸ νόημα τῶν λόγων τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου.

τις ἐπιταγές Του, τηρεῖ τὸν λόγο Του καὶ ρυθμίζει τὶς ὑποθέσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς του βασισμένος στὸ θεῖο θέλημα.¹³⁶

Τὸ οὐσιαστικὸ τρόπος ἀναφέρεται κυρίως στὴ συμπεριφορὰ κάποιου. Ὁ τρόπος τοῦ βίου περιλαμβάνει τὸν χαρακτήρα καὶ τὶς συνήθειες ἑνὸς προσώπου.¹³⁷ Περιγράφει πῶς ἐκφράζεται συνολικὰ ἡ ἠθικὴ του ὑπόστασις.¹³⁸ Ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος, λοιπόν, εἶχε χαρακτήρα καί, γενικότερα, τρόπο ζωῆς ποὺ ἔδειχνε ὅτι ἀποδεχόταν καὶ τηροῦσε τὶς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. Ἡ ζωὴ του ἦταν ἀπολύτως εὐθυγραμμισμένη μὲ τὸν εὐαγγελικὸ λόγο, τὴ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀμέσως μετὰ πληροφοροῦμαστε ὅτι ἦταν «ἐπεικὴς τὴν γνώμην». Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχε εὐρύτερη ἔννοια καὶ σημασία ἀπὸ αὐτὴ ποὺ χρησιμοποιοῦμε σήμερα. Ἐπεικὴς σημαίνει τὸν ταιριαστό, κατάλληλο, λογικὸ, ἀνεκτό, εὐγενῆ,¹³⁹ ἀλλὰ καὶ τὸν μετρημένο, τὸν συγκαταβατικὸ, τὸν πρᾶο καὶ τὸν ἀγαθό.¹⁴⁰

Στὴ συνέχεια ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος χρησιμοποιεῖ τὸ οὐσιαστικὸ γνώμη ποὺ σημαίνει τὴ σκέψη, τὴν κρίση, τὴ βούληση,¹⁴¹ τὴ θέληση καὶ περιγράφει τὸ σύνολο τῶν ἀντιλήψεων κάποιου.¹⁴² Συνδυάζοντας τὰ ἀνωτέρω ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος εἶχε πολλὰ ἀπὸ τὶς ἀρετὲς ποὺ κοσμοῦν ἕναν ἀσκητὴ: ἦταν εὐγενής, μετρημένος, συνετός, ἀγαθός, πρᾶος κ.λπ. Μάλιστα, ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀποδίδονται στὸ σύνολο τοῦ χαρακτήρα του δείχνοντας ὅτι, ὅπως τὸν εἶδε καὶ τὸν ἐξετίμησε ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ἀποτελοῦσε πρότυπο μοναχοῦ καὶ ὑπόδειγμα πιστοῦ.

Συνεχίζοντας τὸν ἔπαινο σημειώνει ὅτι ἦταν «σεμνὸς τὸ εἶδος», δηλαδὴ ἡ μορφή του, ἡ ἐξωτερικὴ ὄψη καὶ εἰκόνα του (αὐτὸ σημαίνει ἡ λέξις εἶδος)¹⁴³ ἐξέπεμπαν σεμνότητα καὶ ἔδειχναν σοβαρότητα. Ἦταν εὐπρεπής, συντεσταλμένος καὶ μὲ τὴ στάση του προκαλοῦσε

136. Δημητράκου, *Λεξικόν*: 3314, Liddell-Scott, *Lexicon*: 1819.

137. Liddell-Scott, *Lexicon*: 3924.

138. Δημητράκου, *Λεξικόν*: 7307.

139. Liddell-Scott, *Lexicon*: 1489-1490.

140. Δημητράκου, *Λεξικόν*: 2769.

141. Liddell-Scott, *Lexicon*: 901.

142. Δημητράκου, *Λεξικόν*: 1663-1664.

143. Liddell-Scott, *Lexicon*: 1179, Δημητράκου, *Λεξικόν*: 2257.

στοὺς ἄλλους τὸν σεβασμό.¹⁴⁴ Ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ περιγραφή ἀποτυπώνει τὴν πρώτη ἐντύπωση τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ μορφή τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἐξέπεμπε τὴ γλυκύτητα ποὺ ἐκπέμπουν οἱ Ἅγιοι καὶ ἐντυπωσίαζε αὐτὸν ποὺ ἐπικοινωνοῦσε μαζί του, ὅπως ἀκριβῶς διαβάζουμε στὰ συναξάρια γιὰ συναντήσεις καὶ συναναστροφή μὲ ἀγιασμένες μορφές τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος δὲν παραλείπει νὰ ἀναφέρει ὡς ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου πὼς ἦταν «τὸ ἥθος κόσμιος». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι οἱ συνήθειες, ὁ τρόπος ζωῆς του, ὁ χαρακτήρας του, ἀκόμη καὶ οἱ ἐκφράσεις τοῦ προσώπου του,¹⁴⁵ ἔδειχναν πὼς ἦταν τακτικὸς καὶ μετρημένος, μὲ καλὴ συμπεριφορά, ἡπιος καὶ σώφρων. Ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὰ ἱστορικὰ λεξικά τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ποὺ μελετοῦν καὶ καταγράφουν τὶς χρήσεις τοῦ ὅρου κόσμιος κατὰ τὸ παρελθόν, τὸ ἐπίθετο αὐτὸ εἶχε τὴ σημασία τοῦ εὐρυθμος, φρόνιμος, σεμνός, ἀγνός καὶ τίμιος.¹⁴⁶ Εὐκόλα ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι τὸ ἐγκώμιο ποὺ πλέκει ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος γιὰ τὸν Κῶο Ὁσιο συνεχίζεται μὲ παράθεση πληθώρας ὑμνητικῶν λόγων καὶ ἄκρως τιμητικῶν χαρακτηρισμῶν, υἱοθετώντας εὐρὺ φάσμα ἐπαίνων.

Ἀμέσως μετὰ ἀναφέρεται σὲ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικά του, τὰ ὁποῖα ὀλοκληρῶνουν τὴν περιγραφή καὶ παρέχουν μία, κατὰ τὸ δυνατόν, πλήρη εἰκόνα τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου.

Ξεκινᾷ μὲ ἀναφορὰ στὴ μοναχικὴ του ιδιότητα. Ἦταν «μοναχὸς τὸ σχῆμα». Ὅλες οἱ πηγές τὸν ἀναφέρουν ὡς μοναχό. Ἀνάμεσα σὲ αὐτὲς περιλαμβάνονται καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα. Συνεπῶς, μᾶλλον δὲν ἔφερε ἱερωσύνη. Ἡ συνήθεια κάποιου μοναχοῦ, ἀκόμη καὶ ἐγνωσμένης πνευματικότητας, ἰδρυτὲς Μονῶν καὶ πνευματικοὶ καθοδηγοὶ πολλῶν ἄλλων μοναχῶν νὰ μὴν φέρουν ἱερωσύνη ὑπάρχει καὶ στὶς ἡμέρες μας. Αὐτὸ μᾶλλον σχετίζεται μὲ τὴν ἀπλότητα, τὴ σεμνότητα καὶ τὴ μεγάλη ταπείνωση τοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος δὲν θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του ἄξιο καὶ ἱκανὸ νὰ διακονεῖ τὸ ἱερὸ θυσιαστήριο. Μὲ τὴ λέξη σχῆμα μᾶλλον ἀναφέρεται στὰ μοναχικὰ ἐνδύματά του, ἀλλὰ ἴσως καὶ στὸ ὅτι ἔφερε τὸ σχῆμα τοῦ μοναχοῦ,

144. Liddell-Scott, *Lexicon*: 3468, Δημητράκου, *Λεξικόν*: 6493.

145. Liddell-Scott, *Lexicon*: 1764, Δημητράκου, *Λεξικόν*: 3239.

146. Liddell-Scott, *Lexicon*: 2220, Δημητράκου, *Λεξικόν*: 4065.

δηλαδή τὸ ιδιαίτερο κεντητὸ τεμάχιο ἐνδύματος ποὺ ὁ νέος μοναχὸς λαμβάνει κατὰ τὴν κουρά του καὶ ἔκτοτε φορᾷ σὲ ὅλη τὴ ζωὴ του.

Τὸ ὄνομά του ἦταν Ἀρσένιος καὶ τὸ ἐπώνυμο Σκηνούριος: «τὴν κλῆσιν Ἀρσένιος, τὴν ἐπώνυμίαν Σκηνούριος». Γνωρίζουμε τὸ μοναχικὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐπώνυμό του καὶ ἀπὸ πολλὰς πηγὰς καὶ ἐπίσημες ἀναφορὰς, στίς ὁποῖες ἔχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ.

Στὴν παράδοσή μας πολλοὶ Ἅγιοι φέρουν τὸ ὄνομα Ἀρσένιος. Σχετικὴ ἀναζήτησις στὰ συναξάρια τῆς Ἐκκλησίας δίνει δέκα μορφὰς μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα.¹⁴⁷ Δυστυχῶς, δὲν γνωρίζουμε στὴ μνήμη ποίου ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Ἁγίους ἐόρταζε τὸ ὄνομά του. Ἐπτὰ ἔζησαν μετὰ ἀπὸ αὐτὸν καὶ τρεῖς πρὶν, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους εἶναι πιθανὸν νὰ ἔλαβε τὸ ὄνομά του ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνούριος.

Ὁ πρῶτος καὶ πιὸ γνωστὸς ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁ ἐπονομαζόμενος Μέγας. Ἦταν σπουδαῖος ἀσκητὴς καὶ ἔζησε ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ 4ου μέχρι τὸ μέσον τοῦ 5ου αἰῶνα. Γεννήθηκε καὶ ἀνδρώθηκε στὴ Ρώμη, ὡς γόνος ἐπιφανοῦς καὶ εὐκατάστατης οἰκογένειας. Μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Αὐτοκράτορα Θεοδοσίου Α' τοῦ Μεγάλου (379-395) ἐπισκέφθηκε τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ διδάξει τοὺς γιούς του, καὶ μετέπειτα Αὐτοκράτορες, τὸν Ἀρκάδιο καὶ τὸν Ὀνώριο. Παρὰ τίς τιμὰς ποὺ τοῦ ἐπιφυλάχθηκαν στὴ Βασιλεύουσα προτίμησε νὰ ἀναχωρήσει ἀπὸ αὐτὴ γιὰ νὰ ἐπιδοθεῖ σὲ σκληρότερους ἀσκητικούς ἀγῶνες. Ἔτσι, πῆγε στὰ βάθη τῆς αἰγυπτιακῆς ἐρήμου, στὴν περίφημη Σκήτη, ὅπου ἔφτασε σὲ μεγάλα μέτρα ἀγιότητος. Ἐκοιμήθη τὸ 445 σὲ ἡλικία σχεδὸν ἑκατὸ ἐτῶν.¹⁴⁸

Ὁ δεῦτερος εἶναι ὁ ἐπονομαζόμενος Λατρηνός. Γεννήθηκε καὶ

147. Βασιλείου Κ. Διαμαντῆ, *Θέλεις νὰ μάθης πότε ἐορτάζεις;*, Ἀθῆναι 1995: 30-31. Μᾶς δίνει τὰ παρακάτω πρόσωπα ποὺ ἔφεραν τὸ ὄνομα Ἀρσένιος καὶ τὰ συνοδεύει μὲ τίς ἐξῆς πληροφορίες: Ἀρσένιος Αὐτωρειανός, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης (ἀνέβηκε δύο φορές στὸν Πατριαρχικὸ Θρόνον· τὰ ἔτη 1255-60 καὶ 1261-67, 11 Ὀκτωβρίου), Ἀρσένιος Ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας (9ος-10ος αἰ., 19 Ἰανουαρίου), Ἀρσένιος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1000-1010, 11 Ἰουλίου), Ἀρσένιος Ἀρχιεπίσκοπος Σερβίας (13ος αἰ., 28 Ὀκτωβρίου), Ἀρσένιος Μητροπολίτης Βεροίας (14ος ἢ 15ος αἰ.), Ὅσιος Ἀρσένιος, ὁ Μέγας (4ος-5ος αἰ., 8 Μαΐου), Ὅσιος Ἀρσένιος, ὁ Λάτρους (8ος-9ος αἰ., 13 Δεκεμβρίου), Ὅσιος Ἀρσένιος, ὁ ἐν Πάρῳ (ἐκοιμήθη τὸ 1877, 31 Ἰανουαρίου), Ὅσιος Ἀρσένιος, θαυματουργὸς Ρώσος (15ος-16ος αἰ., 12 Ἰουνίου), Ὅσιος Ἀρσένιος, ὁ Καππαδόκης (ἐκοιμήθη τὸ 1924, 10 Νοεμβρίου).

148. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ*, τόμος Β', Ἀθήνησι 1868: 136-137.

μεγάλωσε στην Κωνσταντινούπολη σὲ πλούσια καὶ εὐσεβῆ οἰκογένεια.¹⁴⁹ Ἐλαβε πολὺ καλὴ μόρφωση καὶ σύντομα ἀνεδείχθη στρατηγὸς τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν. Ναυάγησε μὲ τὸν στόλο καὶ ἀποφάσισε νὰ γίνῃ μοναχός. Ἀσκήθηκε αὐστηρότατα. Μετὰ ἀπὸ χρόνια ἔφτασε στὶς μονὲς τοῦ ὄρους Λάτρος, ποὺ βρισκόταν σὲ μεγάλη ἀκμή. Οἱ πατέρες τὸν δέχθηκαν μὲ ἀγάπη, ἀλλὰ ἐκεῖνος ἐπιζητοῦσε μεγαλύτερους ἀσκητικούς ἀγῶνες μόνος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Τελικά, ὑπέκυψε στὶς παρακλήσεις τους καὶ πῆγε κοντὰ τους, ἀλλὰ συνέχισε νὰ ζεῖ τίς ἑξὶ ἡμέρες στὸ κελλί του καὶ μόνο τὴν Κυριακὴ ἐπικοινωνοῦσε μὲ τοὺς ἄλλους ἀσκητές.¹⁵⁰

Ὁ τρίτος ἔζησε τὸν 9ο καὶ τὸν 10ο αἰῶνα. Δὲν γνωρίζουμε μὲ ἀκρίβεια πότε γεννήθηκε. Καταγόταν ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη καὶ ἐκάρη μοναχὸς σὲ πολὺ νεαρὴ ἡλικία. Στὴ Μονὴ ποὺ ζοῦσε μορφώθηκε καὶ σύντομα πῆγε στὴ Σελεύκεια, ὅπου συμπλήρωσε τὴ μόρφωσή του. Ἐκεῖ, χειροτονήθηκε, παρὰ τὴ θέλησή του, ἱερέας καί, ἀφοῦ προσκύνῃσε στοὺς Ἁγίους Τόπους, πῆγε στὸν Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας, ὅπου σὲ κάποια μονὴ συνάντησε τὸν Ὅσιο Τρύφωνα. Ὁ Ὅσιος Τρύφων ἔγινε Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης (927-931) καὶ τὸν πῆρε μαζί του στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ διάδοχός του, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Θεοφύλακτος (931-956), τὸν χειροτόνησε Ἀρχιεπίσκοπο Κερκύρας λίγο μετὰ τὴν ἄνοδό του στὸν Οἰκουμενικὸ Θρόνο. Στὴν Κέρκυρα ἄφησε μεγάλο ἐξωραϊστικό, ποιμαντικὸ καὶ κατηχητικὸ ἔργο. Σὲ ἐπίθεση πειρατῶν αἰχμαλωτίσθηκε, ἀλλὰ σύντομα ἀπελευθερώθηκε. Κατὰ τὴ διακονία του στὸ νησί ἔκανε πολλὰ θαύματα. Ὅταν χρειάσθηκε πῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου διέλυσε τὶς συκοφαντίες βυζαντινοῦ ἀξιωματοῦχου καὶ προστάτευσε τοὺς Κερκυραίους ἀπὸ τὴν ὀργὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου (931-959). Δυστυχῶς, κατὰ τὸ μακρὺ καὶ ἐπίπονο ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς, ἀσθένησε καὶ ἐκοιμήθη κοντὰ στὴν Κόρινθο, ὅπου ἐτάφη. Ἀργότερα Κερκυραῖοι μετέφεραν τὸ ἱερὸ λείψανό του στὴν Κέρκυρα.¹⁵¹

149. Δὲν γνωρίζουμε πότε ἔζησε, ἀλλὰ ἔμμεσα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ συναξάρι του ὁδηγοῦν στὸν 8ο-9ο αἰῶνα.

150. Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ*, τόμος Α', Ἀθήνησι 1868: 299-301.

151. Περισσότερα στὸ Γεώργιος Γαστεράτος, *Ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας Ἀρσένιος*, χ.χ.: 10-43 (διδακτορικὴ διατριβή).

Διαπιστώνουμε ότι και οί τρεῖς θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι πνευματικὸ πρότυπο τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦριου, καθὼς ὅλοι τους ἦταν ἀσκητὲς καὶ μοναχοί, προσκύνησαν στοὺς Ἁγίους Τόπους, ἀγάπησαν τὴν αὐστηρὴ ἄσκησι, διατηροῦσαν θερμὲς σχέσεις μὲ τὴ Μητέρα Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Οἰκουμενικὸ μας Πατριαρχεῖο κ.λπ. Παρὰ ταῦτα, οἱ δύο, ὅμως, ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Μέγας καὶ ὁ Λατρινός, εἶχαν καὶ ἄλλα κοινὰ χαρακτηριστικὰ μεταξύ τους μὰ καὶ μὲ τὸν Κῶο Ὁσιο. Ἦταν γόνιοι πλουσίων οἰκογενειῶν. Ἀναχώρησαν σὲ τόπο πού τοὺς προσέφερε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιδοθοῦν σὲ πρὸ σκληρὴ ἀσκητικὴ ζωὴ, μόνοι τους μὲ τὸν Θεό. Διετέλεσαν πνευματικοὶ πατέρες ἄλλων μοναχῶν κ.λπ. Μάλιστα, ἡ περιγραφὴ τῶν δύο Ὁσίων Ἀρσενίων ἀπὸ τὸν Ὁσιο Νικόδημο Ἀγιορείτη, στὰ συναξάρια πού γράφει γι' αὐτοὺς, θυμίζει ἔντονα τὴν ἀντίστοιχη περιγραφὴ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου γιὰ τὸν Κῶο ὄσιο θεοφόρο ἀσκητή.

Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος ἀναφέρεται στὴ σχέση μὲ τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο, ὁ ὁποῖος «ὅλος ἐγγόνει θεραπείας τῆς ἡμετέρας, ὃς ἤκιστα μὲν καὶ πρὶν ἡμῖν ἐτύγχανεν ἀγνοούμενος, τηνικαῦτα δ' ἐπὶ μᾶλλον τῷ σπαρτίῳ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης πνευματικῶς συνεδέδετο». Στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα τὸ κείμενο μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ ἐλεύθερα ὡς ἑξῆς: «μὲ προθυμία ἀφιερώθηκε μὲ ὅλη του τὴν ὑπαρξὴ στὴ φροντίδα καὶ στὴ διακονία μας, ὥστε νὰ μᾶς ἀνακουφίσει ἀπὸ τοὺς κόπους τοῦ ταξιδιοῦ. Καί, μάλιστα, αὐτὸ τὸ ἔπραξε κάποιος πού μέχρι ἐκείνη τὴ στιγμὴ μᾶς ἦταν ἐντελῶς ἀγνωστος. Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἀγάπης πού ἔδειξε πρὸς ἐμᾶς δεθήκαμε μαζί του μὲ ἰσχυροὺς πνευματικοὺς δεσμούς».

Τὸ ἐγκώμιο τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου γιὰ τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο συμπληρώνει ὁ χαρακτηρισμὸς ἀπὸ αὐτὸν τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ὡς «ἀδελφοῦ». ¹⁵² Βέβαια, αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμὸς δὲν εἶναι σπάνιος ἀνάμεσα σὲ μοναχοὺς ἢ χριστιανοὺς γενικότερα, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε ἔχει ἰδιαίτερο πνευματικὸ βάρος καθὼς δείχνει ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ ἄνδρες ἦταν σύμφωνοι στὶς παραμέτρους τῆς κοινῆς (ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμὴ καὶ ἔπειτα) πορείας καὶ ὁμόγνωμοι στὶς περὶ ἀσκήσεως καὶ μοναχισμοῦ ἀντιλήψεις, κάτι πού ἐπιβεβαιώθηκε καὶ ἀπὸ τὴ στενὴ καὶ καρποφόρα κατοπινὴ συνεργασία τους.

152. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 63.

Η ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΑΡΣΕΝΙΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΩ

Α. Χρόνος ἀναχωρήσεως

Μὲ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ Πυλίου (σημερινοῦ *Παλαιοῦ Πυλίου*) ὡς τοῦ πλέον κατάλληλου τόπου γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τῆς νέας Μονῆς καὶ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν ξεκίνησε ἓνα πολὺ σημαντικὸ καὶ οὐσιαστικὸ κεφάλαιο στὶς σχέσεις τῶν δύο Ὁσίων.

Ὅπως χαρακτηριστικὰ σημειώνει ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος οἱ πατέρες ποὺ ἔφτασαν στὴν Κῶ, ἐργαζόμενοι ὅλοι μαζί, ξεκίνησαν μὲ πολλὴ ὀρεξὴ τὴν ἀνέγερσιν τῆς νέας Μονῆς.¹⁵³ Σύντομα ὅμως, «μετ’ οὐ πολὺ», ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος, «ἐν αὐταῖς τοῦ ἔργου ταῖς εἰσβολαῖς», δηλαδὴ «μόλις εἴχαμε ξεκινήσει, στὰ πρῶτα στάδια τοῦ ἔργου», ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος δρασμὸν μεμελετηκὸς (= «ἔχοντας σχεδιάσει τὴν ἀναχώρησίν του») ἔφυγε «νύκτωρ» καὶ «ἀνεπιστρεπτί πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα».¹⁵⁴ Ἀπὸ τίς λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος συμπεραίνουμε πὼς γνώριζε τίς σκέψεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου γιὰ ἐπικείμενη καὶ σχετικὰ σύντομη ἀναχώρησίν του ἀπὸ τὴν Κῶ. Τὸ ρῆμα *μελετάω-ῶ* φανερώνει σαφέστατα ὅτι ἡ ἀπόφασις δὲν ἦταν βιαστικὴ καὶ ἀπροετοίμαστη, ἀλλὰ προηγήθηκε μέριμνα, σχεδιασμὸς καὶ κατάλληλη προετοιμασία γιὰ νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ.¹⁵⁵ Ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος εἶχε συλλάβει καιρὸ στὸ μυαλό του τὴ μετακίνησίν του καί, ὅπως φαίνεται, ὅλες οἱ ἐπιλογές του τὰ τελευταῖα χρόνια συνέτειναν πρὸς αὐτό. Δὲν ἐπρόκειτο γιὰ ἀπόφασις ποὺ πῆρε ἐν θερμῷ, ἂν καὶ ἡ λέξις «δρασμὸς» σημαίνει κρυφὴ φυγὴ καὶ ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ρῆμα «διδράσκω». Τὴ χρησιμοποιοῦμε καὶ σήμερα ὡς δεῦτερο συνθετικὸ στὴ σύνθετη λέξις *ἀπόδραση*.¹⁵⁶ Προφανῶς, ἔφυγε κρυφὰ ὥστε ὁ

153. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 63.

154. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 63.

155. Liddell-Scott, *Lexicon*: 2455, Δημητράκου, *Λεξικόν*: 4546-7.

156. Liddell-Scott, *Lexicon*: 1103, Δημητράκου, *Λεξικόν*: 2111.

Ὁσιος Χριστόδουλος νὰ μὴν τὸν πιέσει ἀπὸ ἀγάπη νὰ παραμένει στὴν Κῶ.

Ὅτι ἡ ἀναχώρηση ἦταν σχεδιασμένη τὸ διαπιστώνουμε καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος ἤξερε τὸν τόπο πρὸς τὸν ὁποῖο θὰ κατευθυνόταν ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος. Γνώριζε ὅτι θὰ πήγαινε στὰ Ἱεροσόλυμα, τόπο ὁ ὁποῖος ἀποτελοῦσε καὶ ἀποτελεῖ μέχρι σήμερα πόλο ἔλξεως γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ὅλης τῆς γῆς. Μᾶλλον πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἀναχώρηση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου πρὸς τὸ τέλος τοῦ χειμῶνα ἢ, ὀρθότερα, κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀνοιξέως τοῦ 1080.¹⁵⁷

Διαβάζοντας τὸ χρυσόβουλλο τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ (Μάρτιος 1085) διαπιστώνουμε ὅτι στὸ χρυσόβουλλο τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου (Μάρτιος 1080), τὸ ὁποῖο δὲν σώθηκε, ἀναφερόταν μόνο ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος καὶ ὄχι ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος. Ἔτσι, ἀντιλαμβανόμαστε, ὅτι ἡ παράδοση τῆς Μονῆς εἶχε γίνει τὸν χειμῶνα τοῦ 1080, εἶχε ἐνημερωθεῖ ἡ κεντρικὴ διοίκηση καὶ ὁ Αὐτοκράτορας καί, ἐν συνεχείᾳ, ἐτοιμάστηκε τὸ ἔγγραφο τοῦ Μαρτίου 1080, μὲ τὸ ὁποῖο γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος θεωρεῖται κυρίαρχος καὶ ἀτόχος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Καστριανῶν καὶ τῆς περιουσίας αὐτῆς. Εἶναι δὲ πολὺ πιθανό, μόνις ἔφθασε στὴν Κῶ τὸ χρυσόβουλλο τοῦ Βοτανειάτου (τοῦ Μαρτίου 1080), τὸ ὁποῖο ἀναγνώριζε τὸν Ὁσιο Χριστόδουλο, νὰ ἀναχώρησε ἀπὸ τὸ νησί ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος, ὁ ὁποῖος προφανῶς, πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς διαδοχῆς καὶ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς παραδόσεως τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν καὶ τῆς περιουσίας της στὰ ἄξια χέρια τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, περίμενε

157. Ὁ Β. Σ. Χατζηβασιλείου τοποθετεῖ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ὑπερβολικὰ νωρὶς «λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος 1080, ἐπὶ βασιλείας Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου καὶ ὁκτὼ τουλάχιστον χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ συζητούμενου χρυσόβουλλου [ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἰάκ. Ζαρράφτης] ἀπὸ τὸν Ἀλέξιο τὸν Κομνηνόν», ὅπως σημειώνει (Ἱστορία: 236-237). Αὕτῃ ἡ ἐκτίμηση σημαίνει ὅτι δὲν συνεργάστηκε καθόλου μὲ τὸν Ὁσιο Χριστόδουλο στὴν Κῶ, καθὼς ὑποστηρίζει ὅτι μόνις ἔφθασε ὁ ἕνας ἔφυγε ὁ ἄλλος, ἐνῶ γνωρίζουμε ὅτι δὲν ἦταν ἔτσι, καὶ παρουσιάζει τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο νὰ ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν Κῶ, ἴσως πρὶν ἀκόμη φθάσει στὸ νησί τὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ὀκτωβρίου 1079, ποὺ ἀπευθυνόταν σὲ αὐτόν. Ἐπίσης, τὸν παρουσιάζει νὰ ταξιδεύει σὲ περίοδο ποὺ οἱ καιρικὲς συνθηκὲς δὲν τὸ ἐπέτρεπαν καί, μάλιστα, ἀνάμεσα ἀπὸ ἐμπόλεμες, κατ' οὐσίαν, περιοχές.

τῇ βελτίωσιν τῶν καιρικῶν συνθηκῶν καὶ τὸ ἄνοιγμα τῶν δρόμων (εἴτε στὴν ξηρὰ εἴτε στὴ θάλασσα) γιὰ νὰ ξεκινήσει τὸ μεγάλο καὶ δύσκολο ταξίδι πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα.

Ἡ ἀπουσία τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἀπὸ τὸ πιττάκιο τοῦ Μαρτίου τοῦ 1080, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀναφορὰ σὲ αὐτὸ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου καὶ τῶν μαθητῶν του, προσδιορίζει μὲ μεγάλη ἀκρίβεια τὴ στιγμή τῆς μεταβίβασεως τῆς διοικήσεως στὴν Ἱερὰ Μονὴ τῶν Καστριανῶν καὶ τὸ χρονικὸ ὄριο μετὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος δὲν ἦταν πλέον στὴν Κῼ.

Στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ στὴν Ἁγία Γῆ ὑπῆρχε μεγάλη ἔνταση. Οἱ Ἀραβες εἶχαν καταλάβει τὴν Ἱερουσαλὴμ ἤδη ἀπὸ τὸ 637, λίγα μόνο χρόνια μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μωάμεθ (571-632), χαρακτηρίζοντάς τὴν ἱερὴ πόλη. Ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Φατιμίδων, ὑπῆρχε σχετικὴ ἡρεμία καὶ τὸ προσκύνημα τῶν χριστιανῶν γινόταν σὲ συνθηκῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἄνοδος, ὅμως, τῆς ἰσχύος τῶν Σελτζούκων Τούρκων ποὺ ἤδη εἶχαν κυριεύσει τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ κινοῦνταν πρὸς νότον, προκάλεσε πολλὰ προβλήματα, στὰ ὁποῖα ἔχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ. Λίγα μόλις χρόνια μετὰ τὴ νίκη τους στὸ Μαντζικέρτ (1071) κυρίευσαν τὴ Συρία καὶ στὴ συνέχεια, τὸ 1076, τὴν Ἱερουσαλὴμ.

Σύντομα, ἐπέβαλαν περιορισμοὺς στὶς ἐπισκέψεις χριστιανῶν στοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ δημιουργοῦσαν, σὲ ὅσους ἀποτολμοῦσαν μία τέτοια ἐπίσκεψη, σοβαρότατα προβλήματα. Σὲ αὐτὸ τὸ τεταμένον κλίμα, μὲ τὴν παρότρυνση καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Γάλλου μοναχοῦ Πέτρου Ἐρημίτου (1053-1115), καθὼς καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Β΄ (1042-1099), ξεκίνησε ἡ Α΄ Σταυροφορία (1096-1099) μὲ σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἱερουσαλὴμ. Πράγματι, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1099 ἡ Ἁγία Πόλη κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, οἱ ὁποῖοι προχώρησαν σὲ ἐκτεταμένες σφαγὲς τῶν κατοίκων της. Στὴν κατοχὴ τῶν Σταυροφόρων ἔμεινε μέχρι τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1187, ὅταν τὴν κατέλαβε ὁ ἰσχυρότερος μουσουλμᾶνος ἡγεμόνας τῆς ἐποχῆς ὁ Σαλαντίν (1138-1193, κουρδικῆς καταγωγῆς, γεννημένος στὸ Τικρίτ τοῦ σημερινοῦ Ἰράκ, γνωστὸς στὶς ἑλληνικὲς πηγὲς ὡς Σαλαδῖνος).

Ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος ξεκίνησε τὸ ταξίδι του σὲ αὐτὸ τὸ ἐξαιρετικὰ παραγμένο καὶ ἐπισφαλὲς περιβάλλον, ἐνῶ ἡ Ἱερουσαλὴμ βρισκόταν στὰ χέρια τῶν Σελτζούκων. Δὲν γνωρίζουμε ἐὰν τοῦ ἐπέτρεψαν

νά εισέλθει στην πόλη, οὔτε ἂν παρέμεινε ἐκεῖ καὶ πόσο ἀκόμη ἔζησε. Εἶναι πιθανὸ μετὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὰ Ἱεροσόλυμα νὰ ἀποσύρθηκε σὲ κάποια Μονὴ τῆς Παλαιστίνης ἢ σὲ κάποιο ἀσκητήριο τῆς περιοχῆς καὶ ἐκεῖ νὰ πέρασε μὲ ἄσκησι καὶ προσευχὴ τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ζωῆς του.

Ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν μετὰ τὴν ἀναχώρησι ἰχνηλάτησι τοῦ βίου τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου παρουσιάζουν δύο ἀναφορὲς στὰ ἔγγραφα τῆς Πάτμου. Ἡ πρώτη προέρχεται ἀπὸ τὴ *Μυστικὴ Διαθήκη* τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου ποὺ συνετάχθη στὶς 15 Μαρτίου 1093. Ἐκεῖ ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος ἀναφέρει τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο ὡς «ὄντα εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα».¹⁵⁸ Ἡ δευτέρη γίνεται στὸ *Ἐγγραφον Ἀποτάξεως Θεοδοσίου τοῦ Καστρισίου* (συνετάχθη στὶς 5 Μαρτίου 1094), ὅπου καὶ πάλι θεωρεῖται ὅτι εὐρίσκεται στὰ Ἱεροσόλυμα.¹⁵⁹ Καὶ οἱ δύο δείχνουν ὅτι ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος καὶ ὁ Θεοδόσιος θεωροῦν ὡς δεδομένο καὶ γνωστὸ ὅτι ἦταν ἐκεῖ. Συνεπῶς, εἶναι πολὺ πιθανό, μετὰ τὴν ἀναχώρησι τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἀπὸ τὴν Κῶ, νὰ ὑπῆρχε μετὰξὺ τους κάποια ἐπικοινωνία. Ἐὰν οἱ δύο αὐτὲς ἀναφορὲς εἶναι ἀκριβεῖς, ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1094 ἦταν ἐν ζωῇ καὶ βρισκόταν στὴν Ἱερουσαλήμ. Πάντως, πρόκειται γιὰ τὶς τελευταῖες μαρτυρίες ποὺ ὑπάρχουν γι' αὐτὸν καὶ γίνονται κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ βίου του.

Ἡ περιγραφὴ ποὺ κάνει ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος γιὰ τὶς ἐργασίες ἀνοικοδομήσεως εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ βαθμοῦ δυσκολίας τοῦ ἔργου καὶ τῆς τιτάνειας προσπάθειας τὴν ὁποία κατέβαλε ὁ ἴδιος, ἀφ' ἑνός, καὶ οἱ λοιποὶ πατέρες ποὺ ἀσκοῦνταν κοντὰ του, ἀφ' ἑτέρου: «πλεῖστα τοιγαροῦν μογήσας¹⁶⁰ ἐγὼ καὶ μυρίους ἰδρῶτας καὶ πόνους ὑπενεγκῶν ἐν οὕτω καιροῖς δυσκόλοις καὶ πάντῃ τῶν ἀναγκαίων σπανίζουσι, τῇ ἄνωθεν συνεργείᾳ ναὸν ἐκ βᾶθρων ἐδειμάμην καὶ εἰς τέλος ἀπήρτισα περικαλλῇ τε καὶ ὡραιότατον».¹⁶¹

158. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 82.

159. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 90.

160. Liddell-Scott, *Lexicon*: 2544, Δημητράκου, *Λεξικόν*: 4769.

161. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 63. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοσι: «Ἀφοῦ λοιπὸν ἀναγκάστηκα νὰ ὑποβληθῶ σὲ μεγάλο κόπο καὶ νὰ χύσω πάρα πολὺ ἰδρῶτα καὶ νὰ ὑποστῶ πολλὰς ταλαιπωρίας σὲ τόσο δύσκολες ἐποχὰς ποὺ λείπουν ἐντελῶς τὰ ἀναγκαῖα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἔκτισα ναὸ ἀπὸ τὰ

Τὸ μὴ διασωθὲν πιττάκιο τοῦ Μαρτίου 1080, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ χρυσόβουλλο τοῦ Ὀκτωβρίου 1079, ἀναφέρεται μόνον στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο καὶ τοὺς μαθητές του: «διοριζόμενον [αὐτὸν] κατέχειν τοῦτον μετὰ καὶ τῶν αὐτ(οῦ) μαθητῶν κ(α)τὰ δωρε(άν) εἰς διηνε(κῆ) καὶ ἀναφαίρ(ε)τ(ον) δεσποτ(εῖαν) καὶ κυριότ(η)τ(α) τὰ ἐν τῇ νήσω τῇ Κῷ διακείμενα δύο τόπια τό τε Καστέλ(ον) ἐγχωρί(ως) λεγόμε(ε) ν(ον) καὶ ἐν τῷ πρακτ(ικῷ) Καστριανὸν ἀναγραφόμενον [...] καὶ τὸ τοῦ Πιλὲ ἐπονομαζόμενον [...]».¹⁶²

Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος στὸν δύσκολο αὐτὸ ἀγῶνα, τουλάχιστον στὰ πρῶτα βήματα, εἶχε ἀκούραστο συμπαραστάτη καὶ βοηθὸ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο: «συνάρασθαι [...] ἐκείνου καὶ ὅλη χειρὶ συμπονηῆσαι» (σὲ ἐλεύθερη νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «μαζὶ μὲ ἐκείνον [δηλαδὴ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο] σήκωνα τὸ βάρος τῶν ἔργων καὶ μὲ ὅλη τῇ δύναμει τῶν χειρῶν του μὲ βοηθοῦσε κοπιάζοντας μαζὶ μου») ὅπως ἀκριβῶς τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ.

Λίγο μετὰ τὴν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν, ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος ἀνεχώρησε γιὰ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος παρέμεινε στὴν Κῷ ἀντιμέτωπος μὲ τὸ δύσκολο ἔργο τῆς ἀνεγέρσεως τῆς νέας Μονῆς τὸ ὁποῖο ἔφερε εἰς πέρας μόνος του. Πάντως, ἀπὸ τὰ λεγόμενά του, δὲν φαίνεται νὰ τοῦ προκάλεσε ἐκπληξη ἡ ἀναχώρηση τοῦ Ὀσίου Ἀρσενίου ἀπὸ τὴν Κῷ.

B. Αἰτία ἀναχωρήσεως

Οἱ λόγοι τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ὀσίου Ἀρσενίου νὰ φύγει νύκτα ἀπὸ τὴν Κῷ παραμένουν ἄγνωστοι, καθὼς ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος δὲν ἀναφέρεται σὲ αὐτούς. Παραταῦτα, μελετητὲς τῆς τοπικῆς ἱστορίας ἔχουν διατυπώσει ἀπόψεις, στὶς ὁποῖες θὰ ἀναφερθοῦμε μὲ συντομία στὴ συνέχεια.

θεμέλιά του [δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ] καὶ τὸν ὀλοκλήρωσα μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἔτσι ὥστε νὰ εἶναι περικαλλὴς καὶ ὡραιότατος».

162. Ἀναφέρεται στὸ χρυσόβουλλο τοῦ Μαρτίου 1085: Ἔρα Λ. Βρανούση, *Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 4, σελ. 33, στίχοι 12-16*. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση «διορίσθηκε αὐτὸς [δηλαδὴ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος] μαζὶ μὲ τοὺς μαθητές του νὰ κατέχει γιὰ πάντα μετὰ ἀπὸ δική μας δωρεὰ καὶ νὰ ἔχει ἀναφαίρετο δικαίωμα, ἐξουσία καὶ κυριότητα στὰ δύο μεγάλα κτήματα στὸ νησὶ τῆς Κῷ καὶ στὸ Κάστρο, ποῦ στὸ πρακτικὸ ἀναγράφεται Καστριανῶν καὶ ὀνομάζεται τοῦ Πιλὲ [δηλαδὴ στὸ σημερινὸ Παλαιὸ Πυλὶ]».

Ὁ ἀκάματος Κῶς ιστοριοδίφης Ἰάκωβος Ζαρράφτης, προσπαθώντας νὰ αἰτιολογήσῃ τὴ φυγὴ, ἔπλασε μία δική του ἐκδοχὴ τῆς σχέσεως τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου μὲ τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο, καὶ διατύπωσε τὴν ἄποψη ὅτι ὅταν «ὁ καλοκάγαθος μοναχὸς Κῶς Σκηνούριος εἶδεν ὅτι εἰς τὸ Χρυσόβουλλον δὲν ἀνεφέρετο οὐδαμοῦ τ' ὄνομα αὐτοῦ ὡς δωρητοῦ, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μόνον τ' ὄνομα τοῦ ὀσίου ὡς ιδιοκτητῶν τῶν ἐν τῇ Κῶ ιδιοκτησιῶν του ἐλυπήθη σφόδρα, χωρὶς νὰ τὸ ἀποδείξῃ ποσῶς εἰς οὐδένα [...] Καὶ ὁ καλοκάγαθος καὶ ἀνεκτικὸς Κῶς ἐπληγώθη καιρίως ἀπὸ τὴν ἀδικίαν τοῦ Ἡγουμένου αὐτοῦ [...] Μὴ θέλων δέ, ν' ἀποδείξῃ τι, ἵνα μὴ θίξῃ τὴν ὀσιότητα τοῦ Ἡγουμένου αὐτοῦ, νύκτωρ ἐγένετο ἄφαντος».¹⁶³

Ἀπὸ τὴ διήγηση τοῦ Ἰακώβου Ζαρράφτη διαπιστώνουμε ὅτι ὁ ιστοριοδίφης ἀναγνωρίζει ἀπερίφραστα, καὶ δίχως δισταγμό, τὴν πνευματικὴ ἀξία καὶ τῶν δύο ἀνδρῶν. Ὑποστηρίζει, ὅμως, ὅτι μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸ χρυσόβουλλο ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνούριος ἀδικήθηκε καί, γιὰ νὰ μὴν ἀποκαλύψει στοὺς ἄλλους πατέρες τὴν ἀδικία ποὺ ὑπέστη, ἀναχώρησε ἀθόρυβα καὶ διακριτικὰ ἀπὸ τὸ νησί.

Ὁ χρυσόβουλλος λόγος, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Ἰάκωβος Ζαρράφτης εἶναι εἴτε τοῦ Μαΐου τοῦ 1087,¹⁶⁴ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Αὐτοκράτορας Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνὸς παρεχώρησε στὸν Ὁσιο Χριστόδουλο τὴν Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας Καστριανῶν, τὴ νῆσο Λειψῶ, τὸ Παρθένι, τὰ Τεμένια καὶ τὸ μισὸ Κάστρο τοῦ Παντελίου στὴ Λέρο, εἴτε τοῦ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1088,¹⁶⁵ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος Αὐτοκράτορας παρεχώρησε τὴ νῆσο Πάτμο στὸν Ὁσιο Χριστόδουλο καὶ ὄρισε ὅτι ὅλες οἱ κτήσεις τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Λειψοὺς καὶ τὰ κτήματα τῆς Μονῆς στὴ Λέρο, πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸ δημόσιο ταμεῖο.¹⁶⁶ Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κάποιο ἄλλο ἀπὸ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐγγραφα ἐκείνης τῆς περιόδου ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν Κῶ καὶ τὶς Μονές της, καθὼς σὲ ὅλα τὰ ἄλλα μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου.

163. Κωῖων Β', *Ἱστορία τῆς Κῶ, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρις ἡμῶν, ἐν Κωία. Τόμος Α΄* (Γεωγραφικὰ-Ἱστορικά), Κῶς: Ἱπποκράτειος Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κῶ, 2005: 82.

164. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Αὐτοκρατορικά: ἐγγραφο ὑπ' ἀρ. 5*, σ. 40-54.

165. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Αὐτοκρατορικά: ἐγγραφο ὑπ' ἀρ. 6*, σ. 55-68.

166. Ἑλπ. Ἀ. Παπαντωνίου, *Συμβολή: 35 καὶ Ἀθ. Μουστάκη, Ἀναχώρηση: 175*.

Ἡ πρόταση τοῦ Ἰακώβου Ζαρράφτη δὲν ἐδράζεται σὲ κάποιο στοιχεῖο ἢ μαρτυρία ἀπὸ τὰ σωζόμενα κείμενα. Ἡ ἀπουσία ἀπὸ τὸ αὐτοκρατορικὸ ἔγγραφο τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου δὲν στοιχειοθετεῖ δυσαρέσκεια ἐκ μέρους του, ὅταν μάλιστα, δίχως δισταγμό, μὲ ἀποκλειστικὰ δική του πρωτοβουλία καὶ ἀπόφαση προσέφερε τὴν μεγάλη περιουσία του στὸν Ὁσιο Χριστόδουλο γιὰ νὰ τὴν ἀξιοποιήσει.

Ἐξάλλου ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου στὴν Ὑποτύπωσιν γνωρίζουμε ὅτι ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος ἀνεχώρησε στὶς ἀρχὲς τῶν ἔργων.¹⁶⁷ Συνεπῶς, τὸ 1088 τὰ κτήματα τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἀνῆκαν στὴν Παναγία Καστριανῶν ἥδη ἀπὸ ὀκταετίας. Ὁ Κῶος Ὁσιος ἐπ' οὐδενὶ ἐπεδίωξε τὴν ἀνάληψη τῆς Ἡγουμενίας. Ἀντιθέτως, ἀποποιήθηκε οἰκειοθελῶς, δίχως ἔξωθεν παρεμβάσεις, τὴ συμμετοχὴ του στὴ διοίκηση τῆς Μονῆς. Εἶχε δὲ ἤδη ἀναφερθεῖ τιμητικὰ ἐπὶ νόμῳ ὡς δωρεοδότης σὲ δύο αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα κάτι ποὺ θὰ εἶχε ἱκανοποιήσει κάθε εἰκαζόμενη προσωπικὴ του φιλοδοξία. Ἐπιπλέον ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματός του στὰ χρυσόβουλλα τοῦ 1087 καὶ 1088 θὰ ἦταν περιττή, χωρὶς κανένα νόημα γιὰ τὴ διευθέτηση τοῦ ζητήματος ποὺ ἐπιλαμβάνονται καὶ ὡς ἐκ τούτου παρελείφθη, χωρὶς ἡ παράλειψη αὐτὴ νὰ θεμελιώνει πιθανότητα ἐνοχλήσεως ἢ νὰ ὀδηγεῖ σὲ ἀρνητικὴ ἀντίδραση ἐκ μέρους τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, ὁ ὁποῖος ἤδη βρισκόταν στὴν Παλαιστίνη, ὅπου πιθανότατα οὔτε κἂν πληροφορήθηκε τὴν ἔκδοσή τους.

Ὡς ἄλλη αἰτία γιὰ τὴ φυγὴ τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου στὴν Ἱερουσαλὴμ ἔχει προβληθεῖ τὸ αὐστηρὸ κοινοβιακὸ σύστημα ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐφαρμόσει ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος στὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν. Δίχως ἄλλο, οὔτε αὐτὴ ἡ πιθανότητα μπορεῖ νὰ ἰσχύει, διότι ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος γνώριζε καλὰ τὸν βίο καὶ τὶς σχετικὲς μὲ τὸν μοναχισμό ἀντιλήψεις τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου πρὶν αὐτὸς φθάσει στὴν Κῶ, καθὼς ἐκεῖνος τὸν προσκάλεσε. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος οἱ δύο ἀσκητὲς συναντήθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ καὶ γνωρίστηκαν στὴ Στρόβιλο τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1079 ξεκινώντας στενὴ φιλία ποὺ στηριζόταν σὲ στέρεες πνευματικὲς βάσεις.

167. Τοποθετήσαμε τὴν ἀναχώρηση τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1080.

Μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρήσουμε αὐτονόητο ὅτι, μετὰ τὴν πρώτη ἐξαιρετικὰ θετικὴ ἐντύπωση, εἶχε ἄμεση στενὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο καὶ γνώρισε καλὰ τὶς ἀσκητικὲς τοῦ ἐπιλογὲς κατὰ τὴν περίοδο ποὺ τοῦ εἶχε ἀναθέσει τὴν ἡγουμενία τῆς Μονῆς ποὺ κατεῖχε ἀπὸ τοὺς προγόνους τοῦ στὴ Στρόβιλο. Δὲν εἶναι εὐκολο νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ ἀνάθεση τῆς διοικήσεως τῆς Μονῆς αὐτῆς ἐὰν δὲν συμφωνοῦσε μαζί του καὶ δὲν τὸν ἐμπιστευόταν ἀπολύτως. Κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ ἐκεῖ, ἡ ὁποία διήρκεσε ἑξὶ μὲ ἑπτὰ μῆνες,¹⁶⁸ ἐπιβεβαιώθηκε ἡ πρώτη ἀμοιβαία καλὴ ἐντύπωση καὶ ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος ἀποφάσισε νὰ τὸν προσκαλέσει στὴν Κῶ μὲ σκοπὸ τὴν ἀνέγερση νέας μεγάλης Μονῆς. Εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνῃ δεκτὸ ὅτι θὰ τὸν εἶχε προσκαλέσει νὰ ἀναλάβει τὴν Ἠγουμενία ἐὰν καὶ ἐφόσον διαφωνοῦσαν σὲ βασικὰ θέματα μοναστικοῦ βίου, ὅπως ἡ ἐπιλογὴ τοῦ κοινοβιακοῦ ἢ τοῦ ἀναχωρητικοῦ τρόπου ἀσκήσεως. Ἀκόμη κι ἂν δεχθοῦμε ὅτι τὸ εἶχε κάνει στὴν πρώτη περίπτωσι, στὴ Μονὴ στὴ Στρόβιλο, δὲν θὰ εἶχε ἐπαναλάβει τὸ ἴδιο «λάθος» προσκαλώντας τὸν στὴν Κῶ καὶ ἀναθέτοντας σὲ αὐτὸν τὴ διοίκηση τῆς νέας Μονῆς του.

Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, σὲ ὅλη τὴ μακρὰ πορεία τοῦ ὡς μοναχός, ἀσκήθηκε σὲ ὁργανωμένα μοναστικά ἰδρύματα. Στὴν περίπτωσι τῶν Μονῶν τοῦ ὁρους Λάτρος,¹⁶⁹ ὅπου ἔλαβε τὸ ὀφφίκιο τοῦ Ἀρχιμανδρίτου καὶ τὴν ἀνάλογη πνευματικὴ εὐθύνη, ἀσκοῦνταν μὲ τὸ λαυριωτικὸ σύστημα (ἕνας κεντρικὸς ναὸς καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὸν μικρὲς σκῆτες καὶ ἄλλα μικρότερα ἰδρύματα ἢ ἀσκητήρια) ποὺ στὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖ παραλλαγὴ τοῦ κοινοβιακοῦ. Αὐτὸ τὸ γινώριζε ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος καί, ὡς φαίνεται, τὸ ἀποδεχόταν. Ἐξάλλου, κατ’

168. Ἀπὸ τὸν Μάρτιο/Ἀπρίλιο μέχρι τὸ φθινόπωρο τοῦ 1079. Ἡ Ἔρα Λ. Βρανούση (Ἀγιολογικά: 99) προσδιορίζει τὸ σχετικὸ διάστημα ἀνάμεσα στὸν Μάρτιο τοῦ 1079 καὶ στὸν Μάρτιο τοῦ 1080, δηλαδὴ τὸ ἐκτείνει σὲ ἕνα περίπου ἔτος.

169. Τὴν πρώτη μαρτυρία γιὰ μοναχικὴ ἐγκατάστασι στὸ ὄρος Λάτρος ἔχουμε τὸ 787, ὅταν ὁ ἡγούμενος Ἰσίδωρος ἔλαβε μέρος στὴ Ζ' Οἰκουμένη Σύνοδο, ἡ ὁποία συνεκλήθη στὴ Νίκαια. Τοιχογραφίες ἐντοπίζονται μετὰ τὸ 843 (πρβλ. τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον ἔργο τῆς Ἐφης Ράγια, *Λάτρος. Ἐνα ἄγνωστο μοναστικὸ κέντρο στὴ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία. Μὲ λεπτομερὴ σχολιασμὸ τῶν ἐγγράφων τοῦ ἀρχιεπίσκοπου τῆς Μονῆς Θεοτόκου τοῦ Στύλου*, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, 2008: 25-26). Στὸ ὄρος Λάτρος ὑπῆρχαν πολλὰ μοναστήρια, τὰ περισσότερα ἀνώνυμα. Σημαντικὸς ἀσκητὴς τῆς περιοχῆς εἶναι ὁ Παῦλος, ὁ ὁποῖος τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 10ου αἰῶνα ἰδρύσε τὴ Μονὴ τοῦ Στύλου (ODB: 1188-1189).

ἀντίστοιχο τρόπο λειτουργοῦσε τὸ σύστημα καὶ στὰ δύο Κελλία καὶ στὰ ἄλλα Μοναστηράκια ποὺ εἶχε οἰκοδομήσει στὴν Κῶ. Ἡ πρόσκληση πρὸς τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο θὰ λειτουργοῦσε ὡς τελειοποίηση καὶ ὁλοκλήρωση τοῦ συστήματος αὐτοῦ μὲ τὴ συγκρότηση μεγαλύτερης Μονῆς ποὺ προφανῶς θὰ ἦταν τὸ πνευματικὸ καὶ λειτουργικὸ κέντρο τοῦ συμπλέγματος ὅλων τῶν ἄλλων μονῶν.

Στὴν Ὑποτύπωσίν του ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος δηλώνει ξεκάθαρα καὶ ἀπερίφραστα ὅτι ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος τὸν κάλεσε νὰ περιηγηθεῖ στὶς κτήσεις του καὶ *«ὅπη τούτων βουλοίμην μονὴν ἀνεγείραι»*¹⁷⁰ (σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: *«σὲ ὅποιο σημεῖο ἀπὸ αὐτὲς ἤθελα νὰ ἀνεγείρω μονή»*). Συνεπῶς, δὲν μπορεῖ νὰ τεθεῖ θέμα διαφωνίας σὲ σχέση μὲ τὴν εἰσαγωγή κοινοβιακοῦ μοναχισμοῦ στὴν Κῶ, καθὼς ἡ πρόσκληση ποὺ τοῦ ἀπηύθυνε ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος ἦταν γιὰ τὴν ἱδρυση Μονῆς, καὶ ὄχι, παραδείγματος χάριν, ἐνὸς συστήματος ἀπομονωμένων μικρῶν μοναστικῶν ἰδρυμάτων. Ἀντιθέτως, μὲ τὴ βεβαιότητα ποὺ μᾶς δίνουν οἱ πηγὲς ποὺ ἔφθασαν μέχρι τὶς ἡμέρες μας μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος γνώριζε πλήρως τὰ σχέδια τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου καὶ ἦταν ἀπολύτως σύμφωνος μὲ αὐτά.

Οἱ μετακινήσεις τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὰ σοβαρὰ προβλήματα ποὺ προκαλοῦσε στὴν εὐρύτερη περιοχὴ ἡ ἐπεκτατικὴ δράση τῶν Σελτζούκων Τούρκων, οἱ ὅποιοι, μετὰ τὴ νίκη τους στὸ Μαντζικέρτ, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1071, καὶ τὴ συνεπακόλουθη ἥττα καὶ ὑποχώρηση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, εἰσέβαλαν ἀσυγκράτητοι στὰ ἐδάφη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.¹⁷¹

Ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει αὐτὴν ἀκριβῶς δηλώνει ὡς αἰτία καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος στὰ κείμενά του. Πουθενὰ δὲν ὑπάρχει ὑπόνοια ὅτι μετακινούνταν γιὰ κάποιον ἄλλον λόγο, παραδείγματος χάριν, ἐξαιτίας διαφωνίας του μὲ τὸν τρόπο ὀργανώσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου ἢ μὲ τὸν τρόπο ἀσκήσεως στὶς Μονὲς ποὺ βρισκόταν.

170. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 62.

171. Πρβλ. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Αἰτιολογικά*: 3. Μάλιστα, ἡ Ἔφη Ράγια (Λάτρος: 83) ἐκτιμᾷ ὅτι ἐκείνη τὴν περίοδο (γύρω στὸ 1070-1071) ἐφθάσε ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος στὸ ὄρος Λάτρος καὶ γύρω στὸ 1076 ἔγινε ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Στύλου καὶ «πρώτος» ὅλων τῶν μονῶν τῆς περιοχῆς.

Ὡς αἰτία τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας τῶν Καστριανῶν ὁ Βασ. Σ. Χατζηβασιλείου προσδιορίζει τὴν ἐπιθυμία του νὰ ἀποφύγει τὴν ἄσκηση σὲ ὀργανωμένο κοινόβιο καὶ νὰ διαχωρίσει τὴ θέση του ἀπὸ τὴν πιθανότητα κακῆς διοικήσεως τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν παρατήρηση αὕτῃ εἶναι οἱ παλαιότερες καταγγελίες, εἰς βάρος τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, γιὰ κακοδιαχείριση ποσοῦ εἴκοσι λιτρῶν χρυσοῦ ἀπὸ τὴν περίοδο πού διετέλεσε ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου καὶ συνδέονται μὲ ὑποτιθέμενο φόβο τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου μήπως τὸ ἀπευκταῖο αὐτὸ φαινόμενο ἐπαναληφθεῖ στὸ μέλλον.¹⁷²

Ἡ ὑπόθεση αὕτῃ τὸν ταλαιπώρησε γιὰ πολλὰ χρόνια ἀκόμη. Τελικά, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1087 ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Νικόλαος Γ' ὁ Γραμματικὸς (1084-1111) μὲ ἔγγραφό του τὸν ἀπήλλαξε πλήρως καὶ μὲ ἀπολύτως κατηγορηματικὸ τρόπο ἀπὸ κάθε εὐθύνη.¹⁷³ Ἡ ἐξέλιξη αὕτῃ ἦρθε μετὰ τὴν αἴσια ὑπὲρ τοῦ Ὁσίου ἔκβαση τῶν ἐρευνῶν,¹⁷⁴ ἀφοῦ ἤδη εἶχε παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἡγουμενία τῆς Μονῆς τοῦ Στύλου¹⁷⁵ καὶ εἶχε ὑποβάλει ὅλα τὰ ἀπαραίτητα ἔγγραφα γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἀθωότητά του.

Κατὰ συνέπεια, οἱ ἐκκρεμότητες τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου στὸ ὅρος Λάτρος δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀποτελέσουν αἰτία τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἀπὸ τὴν Κῶ. Σὲ περίπτωσι πού αἰσθανόταν κάποια ἀνησυχία γι' αὐτές, θὰ ἦταν πολὺ πιὸ λογικὸ καὶ ἀπλὸ νὰ μὴν τὸν εἶχε προσκαλέσει νὰ ἀναλάβει τὴ διαχείριση

172. Β. Σ. Χατζηβασιλείου, *Ιστορία*: 237-238.

173. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 31: «προσεδέξατο τοῦτον ἢ μετριότης ἡμῶν εὐμένεστατα καὶ τὸ ἐντελὲς τῇ τούτου δεήσει τάχιον ἐχαρίσατο». Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοσι: «ἡ μετριότης μας τὸν δέχθηκε [= τὸν Ὁσιο Χριστόδουλο] μὲ εὐμενῇ διάθεσι καὶ κατὰ τὴν παράκλησίν του ἔδωκε γρήγορα τέλος στίς κατηγορίες [πού τὸν βάραιναν]».

174. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 31. Παρατίθεται τὸ ἔγγραφο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (Ἰούνιος 1087) ὅπου μεταξύ ἄλλων σημειώνονται τὰ ἑξῆς: «παντὸς ἀνώτερος ἀναπέφηνεν αἰτιάματος» καὶ «ἀνενόχλητον πάντη καὶ ἀκαταζήτητον διαμένειν». Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοσι: «ἀποδείχθηκε ἀνώτερος [ἀπρόσβλητος] ἀπὸ κάθε κατηγορία» καὶ ὁ Πατριάρχης ὀρίζει «νὰ εἶναι [ὁ Ὁσιος] ἐντελῶς ἀνενόχλητος καὶ νὰ μὴν ἐρευνηθεῖ πάλι στὸ μέλλον».

175. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 31: «τὴν παραίτησιν τῆς οἰκείας ἀρχῆς ἐγγράφως κεκόμικε». Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοσι: «[μᾶς] ἔφερε τὴν ἔγγραφη παραίτησιν ἀπὸ τὴν ἐξουσία πού εἶχε ἐκεῖ».

ὄχι μίας ἀλλά, διαδοχικά, δύο Μονῶν ποὺ οὐσιαστικά ἀποτελοῦσαν περιουσία του καὶ εἶχε ἐξ ὁλοκλήρου τὴ φροντίδα τους. Ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναχώρησή του, ἀπλῶς γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸ πρόβλημα, εἶναι ἀκατανόητη. Ἡ φήμη τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, ποὺ εἶχε ἐξαπλωθεῖ σὲ ὁλόκληρη τὴν περιοχὴ, βεβαιώνει ὅτι, ἀκόμη καὶ ἐὰν ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος δὲν ἀνέφερε τίς ἐναντίον του κατηγορίες, ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος θὰ εἶχε πληροφορηθεῖ γι' αὐτὲς ἀπὸ ἄλλες πηγές. Ἐπιπροσθέτως, τὸ θέμα τῆς ὑποτιθέμενης κακοδιαχειρίσεως εἶχε πάρει μεγάλη ἔκταση, φθάνοντας μέχρι τὴν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἀπασχολώντας τρεῖς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχες (Κοσμᾶ, Εὐστράτιο καὶ Νικόλαο Γ'),¹⁷⁶ καὶ ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος δὲν μποροῦσε νὰ τὸ ἀγνοήσει. Ἐὰν μάλιστα, ὅπως γνωρίζουμε ὅτι συνέβη, ἀναζητοῦσε κάποιον γιὰ νὰ τοῦ παραδώσει, ὄχι μόνο τὴν περιουσία του, ἀλλὰ κυρίως τὴν πνευματικὴ εὐθύνη τῶν μοναχῶν ποὺ ἀσκοῦνταν στὶς Μονές του, θὰ ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἐξετάσει μὲ προσοχὴ τὴν ποιότητα τοῦ ἀνδρὸς καὶ νὰ βεβαιωθεῖ γιὰ τὴν ἀξία του,¹⁷⁷ κάτι ποὺ προφανῶς ἔπραξε συμπληρωματικὰ πρὸς τὴν ἀμοιβαία ἀρίστη ἐντύπωση τῆς πρώτης συναντήσεως τῶν δύο ἀνδρῶν στὴ Στρόβιλο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ μεθοδικότητα μὲ τὴν ὁποία ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος διαχειριζόταν τίς ὑποθέσεις του μᾶς πείθει ὅτι ἂν καὶ γνώριζε τίς σχετικὲς κατηγορίες, δὲν τίς θεώρησε ἱκανὲς νὰ τὸν ἀποτρέψουν ἀπὸ τὸ νὰ παραδώσει στὰ χέρια τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου τὴ Μονὴ τῆς Στροβίλου, ἀρχικά, καὶ τὴν περιουσία του γιὰ τὴ δημιουργία τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Καστριανῶν, στὴ συνέχεια. Εἶναι μάλιστα ἀναντίρρητο γεγονὸς ὅτι ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος δικαιώθηκε ἀπολύτως σὲ αὐτὴν τὴν ἐπιλογὴ του, καθὼς ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος στὸ τέλος ἀπηλλάγη πλήρως ἀπὸ κάθε κατηγορία μὲ τὸν πλέον ἐπίσημο καὶ ἀδιαμφισβήτητο τρόπο.

Ὅπως εἶδαμε ἡ ἀναχώρηση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἔγινε νωρίς, λίγο μετὰ τὴν ἄφιξη τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου στὴν Κῶ καὶ τὴν ἑναρξὴ τῶν ἐργασιῶν ἀνεγέρσεως τῆς νέας Μονῆς. Αὐοῦ ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος ἐντόπισε τὸν τόπο ποὺ θεωροῦσε κατάλληλο καὶ κα-

176. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 31.

177. Ἀθ. Μουστάκη, *Ἀναχώρηση*: 178.

τέληξαν στην τοποθεσία της νέας Μονής, ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος παρέδωσε τὴν εὐθύνη τῶν ἐργασιῶν καὶ τὰ ἡνία τῆς πρὸς σύστασιν Μονῆς στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο, ὁ ὁποῖος δηλώνει ὅτι ὁ Κῶος μοναχὸς ἀνεχώρησε ἀπὸ τὸ νησὶ λίγο μετὰ τὴν ἑναρξὴ τῶν ἐργασιῶν. Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος στὴν ἀλληλογραφία μὲ τὸν ἐκάστοτε Αὐτοκράτορα, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1079 καὶ ἐξῆς, ὑπογράφει ὡς Ἡγούμενος τῆς Μονῆς. Γι' αὐτὸ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα ἀπευθύνονται πρὸς αὐτὸν εἴτε ἀναφέρουν τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο εἴτε ὄχι.

Καθοριστικὸ ρόλο στὴ μετακίνηση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου φαίνεται ὅτι διεδραμάτισε ὁ χρυσόβουλλος λόγος τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1079 ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Νικηφόρο Γ' Βοτανειάτη. Ἀφ' ἑνός, μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸ αὐτὸ ἔγγραφο ἄρχισε νὰ ἐνισχύεται ὁ μοναχισμὸς τῆς Κῶ ἀπὸ τὸ κρατικὸ ταμεῖο καθιστάμενος, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, περισσότερο ἀνεξάρτητος καὶ αὐτάρκης καὶ ἀποδεσμεύτηκε ἀπὸ τὴν περιουσία τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου. Ἀφ' ἑτέρου, προσκαλώντας ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο ἀπὸ τὸ ὄρος Λάτρος στὴ Στρόβιλο καὶ μετὰ ἀπὸ λίγους μῆνες στὴν Κῶ ἐνίσχυσε τὸν μοναχισμὸ τῆς Κῶ μὲ ἓνα σημαντικὸ πνευματικὸ κεφάλαιο ἀποδεσμεύοντας τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὴ διαχείριση τῶν Μονῶν του. Ἔτσι θεμελίωσε τὸν κωακὸ μοναχισμὸ ἐπάνω σὲ δύο ἰσχυρὲς βάσεις: τὴν *κρατικὴ χορηγία* καὶ τὴν *παρουσία ἱκανοῦ καὶ ἔμπειρου πνευματικοῦ ὁδηγοῦ*.

Ἡ ἄφιξη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1079 στὴν Κῶ τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου καὶ τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ', πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς οἱ ἀφορμὲς ποὺ ἀπελευθέρωσαν τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο ἀπὸ τὶς δεσμεύσεις ποὺ εἶχε ἀναλάβει ἀπέναντι στοὺς μοναχοὺς του καὶ τὸν ἔπεισαν ὅτι πλέον μπορεῖ νὰ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸ νησὶ δίχως νὰ ἀφήσει πίσω του ἐκκρεμότητες.

Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου στὴν Κῶ, τὴν ἐξεύρεση τοῦ τόπου ἀνεγέρσεως τοῦ μοναστικοῦ ἰδρύματος καὶ τὴν ἑναρξὴ τῆς οἰκοδομήσεώς του θὰ πρέπει θὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖο τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1079 μέχρι τὸ τέλος Φεβρουαρίου τοῦ 1080. Ἔτσι, εἶναι ἀπολύτως κατανοητὸ καὶ αἰτιολογημένο ὅτι στὸ μὲν ἔγγραφο τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1079 δὲν ἀναφέρεται ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, στὸ δὲ ἔγγραφο

τοῦ Μαρτίου τοῦ 1080 δὲν ἀναφέρεται ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος. Ἡ ἀφιξη τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου δηλώνει, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴν ὀλοκλήρωση τῆς πολυετοῦς φροντίδας τοῦ Κώου Ὁσίου γιὰ τὰ μοναστήρια του. Αἰσθάνθηκε ὅτι εἶχε φθάσει πλέον ἢ στιγμή γιὰ νὰ πραγματοποιήσει τὴν ἐπιθυμία του νὰ συνεχίσει τὴ μοναχική του ἄσκηση μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο καταγωγῆς καὶ τὴν πατρικὴ περιουσία του. Εἶναι, ἐξάλλου, σύνηθες νὰ διαβάζουμε στὰ ἀσκητικὰ κείμενα καὶ στὰ συναξάρια γιὰ ἀνάλογη συμπεριφορὰ μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέλειψαν τὴν περιουσία καί, σὲ πολλὲς περιπτώσεις, τὸν τόπο τους γιὰ νὰ ἀναχωρήσουν γιὰ ἄλλον τόπο πρὸς τὸν ὁποῖο τοὺς ὀδηγοῦσε ἡ μοναχική τους συνείδηση καὶ ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ. Μάλιστα, στὴν περίπτωσή τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦρίου δὲν μποροῦμε νὰ μὴν μνημονεύσουμε τὸ μήνυμα «φεῦγε καὶ σώζου» ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν Θεὸ ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος ὁ Μέγας, ὁ ὁποῖος πιθανότατα ἦταν τὸ πρότυπό του στὴν πνευματικὴ ζωή.

Ἡ ἀπόφαση νὰ φύγει γιὰ τοὺς Ἀγίους Τόπους καὶ νὰ ἀσκητεύσει ἐκεῖ ἐντάσσεται σὲ ἓνα ἀπολύτως φυσιολογικὸ πλαίσιο μοναχικῶν ἐπιλογῶν. Ἡ ἐπιλογή νὰ πηγαίνουν νέοι ἢ ἀκόμη καὶ ἔμπειροι μοναχοὶ στὴν Παλαιστίνη ἦταν πολὺ συνηθισμένη. Ὑπάρχουν πολλὰ παραδείγματα παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἀγίων, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους ὁ Ἅγιος Ἰλαρίων, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴ Γάζα ὅπου γεννήθηκε ἀσκήθηκε γιὰ χρόνια στὴν ἔρημο τῆς Αἰγύπτου καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψε στὴν Παλαιστίνη, ὁ Ἅγιος Γεράσιμος ὁ Νέος Ἀσκητῆς ὁ ἐν Κεφαλῆλνιά, ὁ Ὅσιος Σάββας τῆς Καλύμνου, καὶ φυσικὰ ὁ ἴδιος ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ὁ ὁποῖος ἐρχόμενος στὴ Μικρὰ Ἀσία κουβαλοῦσε τὶς πνευματικὲς ἐμπειρίες ποὺ εἶχε ἀποκτήσει κατὰ τὴν περίοδο ποὺ ἀσκήθηκε στὴν Παλαιστίνη.

Ἀναμφίβολα, ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος ἔγινε κοινωνὸς αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου. Μάλιστα, ἴσως ὁ τελευταῖος νὰ ἐνίσχυσε τὴν ἀγάπη τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου γιὰ τὴν Ἀγία Γῆ καὶ νὰ καλλιέργησε μὲ τὶς διηγήσεις του ἐντονότερη ἐπιθυμία νὰ ἐπισκεφθεῖ τὰ σημαντικὰ προσκυνήματα ποὺ βρίσκονταν σὲ αὐτὴ γιὰ νὰ γνωρίσει τοὺς τόπους ποὺ ἔζησε καὶ περπάτησε ὁ Κύριός μας. Καί, αὐτὸ σὲ μία ἐποχή, ποὺ ὅπως εἴπαμε, ὠρίμαζε στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ τὸ αἶτημα γιὰ ἀπελευθέρωση τῶν Ἀγίων Τόπων, ποὺ τελικὰ ὀδήγησε στὴν Α΄ Σταυροφορία, ἡ ὁποία τὸ 1099 ἐπανάφερε τὴν Ἱερουσαλὴμ

σὲ χριστιανικὰ χέρια. Ἵσως, μάλιστα, νὰ ὑπῆρχε ἀνάγκη γιὰ περισσότερους κληρικούς καὶ μοναχοὺς στὴν Παλαιστίνη, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴ διακονία τους θὰ ἐπάνδρωναν τὰ προσκυνήματα καὶ θὰ ἐνίσχυαν πνευματικὰ τοὺς Ὁρθοδόξους Χριστιανοὺς ποὺ ὑπέφεραν ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους ποὺ εἶχαν ἤδη καταλάβει τὴν περιοχὴ.

Μάλιστα, τὸ προσκύνημα στοὺς Ἁγίους Τόπους ἦταν μέχρι καὶ τὸν 20ὸ αἰῶνα πολὺ συνηθισμένη πρακτικὴ γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς Κῶ, ὅπως φανερώνουν ἀκόμη καὶ σήμερα τὰ πολλὰ ἐπίθετα ποὺ ἔχουν ὡς πρῶτο συνθετικὸ τὸ Χατζη- δηλώνοντας ἔτσι ὅτι κάποιος πρόγονος ἔφθασε στοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ ἐγινε «Χατζῆς», δηλαδὴ προσκυνητής.

Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἦταν γνώστης τῶν σκέψεων τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου γιὰ τὴν ἐπικείμενη μετάβασή του στὴν Παλαιστίνη. Διαφορετικά, ἐὰν δὲν τὸ εἶχαν συζητήσει, καθὼς ὁ τελευταῖος ἔφυγε νύκτα, δὲν θὰ μπορούσε νὰ γνωρίζει τὸν προορισμὸ του. Εἶναι δὲ ἐντυπωσιακὸ ὅτι ἀκόμη καὶ 12-13 χρόνια μετὰ τὴ φυγὴ του, συντάσσοντας τὴ Μυστικὴ Διαθήκη του, καθοδηγοῦσε τοὺς πατέρες τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου προτρέποντάς τους νὰ τὸν ἀναζητήσουν ὡς διάδοχό του στὴν Ἡγουμενία αὐτῆς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς. Ἡ προτροπὴ του αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴ σαφέστερη ἀπόδειξη ὅτι οἱ δύο Ἅγιοι ἀσκητὲς δὲν εἶχαν χωρίσει μετὰ ἀπὸ διαφωνία, σύγκρουση ἢ διαμάχη καὶ ὅτι ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου δὲν ἦταν ἀπρόσμενη, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἀπολύτως ἀναμενόμενη καὶ πολὺ πιθανή.

Πρὸς τὰ ἴδια συμπεράσματα ὁδηγεῖ καὶ ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ξεκίνησε τὰ ἔργα οἰκοδομήσεως τῆς Μονῆς τῶν Καστριανῶν μόλις ἐντόπισε, λίγο μετὰ ἀπὸ τὴν ἄφιξή του στὸ νησί, τὸν λόφο τοῦ Παλαιοῦ Πυλίου ὡς κατάλληλο χῶρο γιὰ τὴν ἀνέγερση. Ἐνισχυτικὴ πρὸς αὐτὰ τὰ δεδομένα τῶν κειμένων ἔρχεται καὶ ἡ μαρτυρία τῶν ἀρχαιολόγων, οἱ ὁποῖοι τοποθετοῦν τὴν ἀνέγερση τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν τὸ ἔτος 1080, δηλαδὴ ἀμέσως μετὰ τὴν ἄφιξή τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου στὴν Κῶ καὶ τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ κατάλληλου χώρου. Συνεπῶς, καθὼς ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος ἔφυγε μόλις ξεκίνησαν οἱ ἐργασίες ἀνεγέρσεως, πρέπει νὰ μετακινήθηκε ἀπὸ τὴν Κῶ τὸ ἔτος 1080 καὶ πιὸ συγκεκριμένα τὴν ἀνοιξὴ τοῦ ἔτους αὐτοῦ.

Στηριγμένοι στα στοιχεία που παραθέσαμε, μπορούμε, με αρκετή ασφάλεια, να υποστηρίξουμε ότι ο Όσιος Ἀρσένιος Σκηνούριος, διακεκριμένος γόνος τῆς Κῶ, ἀνεχώρησε γιὰ τοὺς Ἁγίους Τόπους νωρὶς τὸ ἔτος 1080 (γύρω στὸν Μάρτιο, πάντως μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ χειμῶνα) χωρὶς νὰ ἔχει προηγηθεῖ διαφωνία ἢ σύγκρουση μὲ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο. Πιθανολογοῦμε ὅτι μὲ τὴ φυγὴ στοὺς Ἁγίους Τόπους πραγματοποίησε τὴν ἐπιθυμία του νὰ προσκυνήσει τὰ ἁγιασμένα χώματα τῆς Παλαιστίνης, στὰ ὁποῖα περπάτησε καὶ ἔζησε ὁ Χριστός, καὶ νὰ συνεχίσει ἐκεῖ τὴν ἀσκήσιν του ἀπερίσπαστος ἀπὸ βιοτικὲς μέριμνες καὶ διοικητικὲς εὐθύνες.

Ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῶν πηγῶν ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι οὔτε ἡ πιθανολογούμενη διαφορὰ στὸν τρόπο ἀσκήσεως καὶ στὶς μοναστικὲς ἐπιλογὲς εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου. Ἡ ἀφίξι τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου στὸ νησί, μετὰ ἀπὸ ρητὴ πρόσκληση τοῦ Κῶου Ὁσίου ἀσκητοῦ πλούτισε τὴ μοναχικὴ παράδοση τοῦ νησιοῦ. Ἡ ἱδρυση μεγάλου κοινοβίου ἀπὸ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο –στὸ ὅρος Λάτρος εἶχε διατελέσει Ἀρχιμανδρίτης ὄλων τῶν πατέρων που ἀσκοῦνταν ἐκεῖ καὶ εἶχε τὴν ἀπαραίτητη πνευματικὴ ἐμπειρία γιὰ νὰ τὸ καθοδηγήσει ὡς Ἡγούμενος– συμπλήρωσε τὸ ἔργο τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, ὁ ὁποῖος ἀκολουθώντας τὴν κωακὴ πρακτικὴ προτιμοῦσε τὴν ἀσκήσιν σὲ μικρότερα μοναστικά ἰδρύματα.¹⁷⁸ Δὲν πρέπει νὰ παραβλέπουμε τὸ ὅτι αὐτὸς που τὸν προσκάλεσε στὸ νησί ἦταν ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος καὶ ὅτι ἡ πρόσκληση ἔγινε μὲ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σκοπό. Μικρὲς Μονὲς ὑπῆρχαν ἤδη στὴν Κῶ. Λόγω τοῦ περιορισμένου μεγέθους τοὺς μπορούσαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἐπιβίωση τῶν μοναχῶν ἂν καὶ βρίσκονταν σὲ ὀρεινὸ καὶ ἀπομονωμένο μέρος. Γιὰ λόγους ἄγνωστους σὲ ἐμᾶς ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος εἶχε ἐπιλέξει συνειδητὰ τὴν ἀσκήσιν σὲ μικρότερα μοναστήρια μὲ λίγους συνασκητές. Ἴσως νὰ ἔκρινε ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο μπορούσε νὰ τὰ διαχειρίζεται καλύτερα καὶ νὰ ἀσκεῖ ἀποδοτικώτερα τὸ λειτούργημα τῆς πνευματικῆς πατρότητας. Ἴσως νὰ ὑπῆρχε ἀνάλογη παράδοση στὸ νησί, ἴσως νὰ ἤθελε νὰ ἀποφύγει τὰ διοικητικὰ προβλήματα που προκαλοῦσε ἡ συγκέντρωση πολλῶν πατέρων σὲ

178. Ἑλπ. Ἀ. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 36-37, Β. Σ. Χατζηβασιλείου, *Ἱστορία*: 237-238, ὑπ. 55 καὶ 56, Μ. Πανάγου, *Βυζαντινὴ Περίοδος*: 75.

ένα μοναστικό συγκρότημα, ίσως οί περιορισμένοι φυσικοί πόροι τῶν περιοχῶν στίς ὁποῖες εἶχε οἰκοδομήσει νά ἐξυπηρετοῦσαν μικρές καὶ ὄχι μεγάλες Μονές.

Κάποια στιγμή ἔκρινε ὅτι πλέον θά μπορούσε νά εὐδοκιμήσει στήν Κῶ μεγαλύτερη Μονή καὶ ἀνέθεσε τήν ἵδρυση καὶ διοργάνωσή της στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο. Μὲ τήν ἀναφορὰ στὴ Μυστική Διαθήκη ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἐπισφραγίζει τήν ἐξαιρετική σχέση πού διατηροῦσε μέχρι τέλους μὲ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο, καθὼς δὲν δίστασε νά τὸν ὀρίσει διάδοχό του στήν ἡγουμενία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Πάτμου ἀναγνωρίζοντας, μὲ τὸν πλέον ἐπίσημο τρόπο, τὴν καθοριστική συνεισφορά του στήν ἵδρυση τῆς ἐν λόγω Μονῆς καὶ δηλώνοντας τὴν ἐκτίμηση καὶ τὸν ἀμέριστο σεβασμὸ που ἔτρεφε πρὸς αὐτόν, ἂν καὶ ὁ Κῶος μοναχὸς εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Κῶ δεκατρία περὶπου ἔτη πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ ἐγγράφου.¹⁷⁹

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκπεφρασμένη καὶ ἀπολύτως σαφῆ ἐπιθυμία τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, θά μπορούσε νά τὸν διαδεχθεῖ κάποιος ἄλλος μόνο σὲ περίπτωση πού ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος δὲν θά ἦταν δυνατό νά ἐντοπιστεῖ.¹⁸⁰ *«Θέλω καὶ βούλομαι ἐκ τούτων πάντων τῶν καταλειφθέντων μοι, μετὰ τῶν εἰρημένων νησίων, τὸν μοναχὸν Ἀρσένιον τὸν Σκηνούριον, τὸν ὄντα εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, καταλιπεῖν αὐτὸν ἀντ' ἐμοῦ κύριον καὶ ἐξουσιαστὴν εἰς τὸ εὐτελὲς μοναστήριον τοῦ τιμίου καὶ ἡγαπημένου Θεολόγου ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ μετὰ πάντων τῶν διαφερόντων αὐτῷ [...].»*¹⁸¹

Μποροῦμε, λοιπόν, νά εἰμαστε ἀπολύτως βέβαιοι ὅτι οἱ σχέσεις τῶν δύο Ὁσίων ἀνδρῶν παρέμειναν ἐξαιρετικὲς μέχρι τέλους καὶ ὅτι τίποτα δὲν τὶς σκίασε παρὰ τὰ ὅσα κατὰ καιροὺς ὑποστηρίζονται.

179. Ἐφυγε τὸν Μάρτιο τοῦ 1080 καὶ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος ἔγραψε τὴ Μυστική Διαθήκη του στίς 10 Μαρτίου 1093.

180. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: *55-56*, Ἑλπ. Α. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 44-45.

181. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 81-82. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «Ἐπιθυμῶ, σὲ ὅλα ὅσα ἔφθασαν στὰ χέρια μου, μὲ τὰ νησιά πού ἤδη ἔχω ἀναφέρει, νά ἀφήσω τὸν μοναχὸ Ἀρσένιο Σκηνούριο στὴ θέση μου κύριο καὶ ἐξουσιαστὴ στὸ ταπεινὸ Μοναστήρι τοῦ τιμίου καὶ ἡγαπημένου Θεολόγου στὴ νήσο Πάτμο, μὲ ὅλη τὴν περιουσία πού αὐτὸ κατέχει».

ΜΟΝΕΣ ΚΑΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΚΩ ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΟΝ ΟΣΙΟ ΑΡΣΕΝΙΟ

Όλοκληρώνοντας την παρουσίαση της μορφής, της προσωπικότητας και του έντυπωσιακού έργου του Όσιου Άρσενίου στην Κω θα αναφέρουμε κάποια επιπλέον στοιχεία και πληροφορίες για τις Μονές και τους Ναούς που συνδέονται με τον ίδιο και τον Όσιο Χριστόδουλο.

Α. Παλαιό Πυλί (γενικά)¹⁸²

Πρόκειται για ένα από τα σημαντικότερα μνημεία της Κω και ολόκληρης της Δωδεκανήσου. Βρίσκεται στο μέσο της νήσου σε ύψομετρο τριακοσίων περίπου μέτρων. Χαρακτηρίζεται και «*Μυστράς της Δωδεκανήσου*». Στην περιοχή, εκτός από τα κυκλώπεια τείχη και κεραμικά που πρέπει να τοποθετηθούν στην πρώιμη εποχή του Χαλκού (2.700-2.000 π.Χ.), έχει εντοπιστεί ένα μικρό ιερό, του 4ου π.Χ. αιώνα, αφιερωμένο στη λατρεία της Δήμητρας και της Κόρης.

Η οχύρωση του λόφου από τους βυζαντινούς ξεκίνησε στο τέλος του 11ου αιώνα από τον Αυτοκράτορα Άλέξιο Α΄ Κομνηνό και συνεχίστηκε από τους διαδόχους του. Παράλληλα με την άκμή της Παναγίας Καστριανών γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη και η περιοχή. Τις οχυρώσεις ενίσχυσαν οι Ίωαννίτες Ίππότες με αποτέλεσμα το Παλαιό Πυλί να μείνει απόρθητο από την επίθεση που πραγματοποίησαν οι Τούρκοι το έτος 1457, τέσσερα μόλις χρόνια μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως. Στις 8 Οκτωβρίου του 1493 σεισμός κατέστρεψε τμήμα του Κάστρου, το οποίο, τελικά, κατελήφθη μαζί με ολόκληρη την Κω το 1523 από τους Όθωμανούς. Μετά την όθωμανική κατάληψη εγκαταστάθηκε σε αυτό μικρή φρουρά.

182. Με πληροφορίες από το έργο Άνδρέα Ί. Χατζημιχαήλ, *Παρελθόν και Παρόν*: 311.

Τὸ Παλαιὸ Πυλὶ κατοικήθηκε συνεχῶς μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅταν λόγῳ λοιμώδους ἀσθένειας ἐκκενώθηκε καὶ οἱ κάτοικοί του μετεγκαταστάθηκαν στὸ Ἀμανιοῦ καὶ στὸ σημερινὸ Πυλί. Ἀκόμη καὶ σήμερα διακρίνονται τὰ ἐρειπωμένα σπίτια ποὺ ἐγκαταλείφθηκαν καὶ ὁ ἐπισκέπτης μπορεῖ νὰ θαυμάσει τὸ μέγεθος τοῦ οἰκισμοῦ, ὁ ὁποῖος οἰκοδομήθηκε, μὲ τὴν πάροδο τῶν ἐτῶν, γύρω ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας καὶ τὶς βυζαντινὲς ὀχυρώσεις.

Στὴν περιοχὴ ὑπάρχει Ἱερὸς Ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, οἱ ὁποῖοι διατηροῦνται σὲ καλὴ κατάσταση καὶ εἶναι ἐπισκέψιμοι.

Τὰ τελευταῖα χρόνια οἱ Ναοὶ συντηρήθηκαν κατ' ἐπανάληψη μὲ πρωτοβουλία καὶ φροντίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κώου καὶ Νισύρου, ἡ ὁποία καταβάλλει μεγάλη καὶ συνεχῇ προσπάθεια ὥστε νὰ διατηροῦνται σὲ καλὴ κατάσταση καὶ ἡ πρόσβαση σὲ αὐτοὺς νὰ εἶναι ἀπρόσκοπτη καὶ ἀνεμπόδιστη, καθὼς πρόκειται γιὰ ζωντανοὺς τόπους λατρείας καὶ προσευχῆς καὶ ὄχι γιὰ ἀπρόσιτα καὶ ἀπροσπέλαστα ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα.

Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, ἀποκαταστάθηκαν καὶ ἀνακαινίσθηκαν ἐκ βάθρων τὰ ἀγροτόσπιτα ποὺ ὑπῆρχαν, γιὰ φιλοξενία μετὰ τὸν Ἑσπερινὸ τῆς ἑορτῆς τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου (2 Φεβρουαρίου), κατὰ τὴν ὁποία πανηγυρίζει μὲ ἀρχιερατικὴ χοροστασία ἡ Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας Καστριανῶν, καὶ γιὰ διαμονὴ τοῦ Ἐπισκόπου κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νύκτας. Μετὰ τὸν Ἑσπερινὸ προσφέρονται λουκουμάδες καὶ ἄρτος στοὺς προσκυνητές, οἱ ὁποῖοι κατακλύζουν τὴν περιοχὴ. Πολλοὶ παραμένουν ὅλο τὸ βράδυ στὰ πλατώματα γύρω ἀπὸ τὸν Ναὸ συγκεντρωμένοι σὲ παρέες καὶ ἀνάβοντας φωτιές. Ἔτσι, ἡ ἐρειπωμένη περιοχὴ τοῦ Παλαιοῦ Πυλίου, μὲ κέντρο τὸν Ἱερὸ Ναὸ τῆς Παναγίας, ξαναζωντανεῖ δίνοντας ξεχωριστὸ χρῶμα καὶ ἰδιαιτέρο χαρακτήρα στὴν Πανήγυρη καὶ στὸν ἑορτασμὸ τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου.

Ἀνήμερα τῆς ἑορτῆς τελεῖται Ὁρθρος καὶ Ἀρχιερατικὴ Θεία Λειτουργία στὴν ὁποία συμμετέχει πλῆθος πιστῶν. Στὴ συνέχεια παρατίθεται, ἀπὸ τὴ δραστήρια, πάντοτε πρόθυμη, ομάδα τῶν Μαύρων Λύκων, ποὺ σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη ἔχει ὅλο τὸ ἔτος τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ φροντίδα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, καὶ ἀπὸ τὴν Ἑνοριακὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου Πυλίου, πλούσιο

έορτιο γεῦμα, στοῦ ὁποῖο παρακάθεται ὁ Ἐπίσκοπος καὶ ὅλοι οἱ προσκυνητές.

Μὲ αὐτὸ τὸ πρωτοχριστιανικοῦ τύπου κοινὸ γεῦμα, ποὺ θυμίζει τὶς ἀγάπες τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ξαναζεῖ, κατὰ κάποιον τρόπο, τὸ Ἱερὸ Κοινόβιο ποὺ ἱδρύσε τὸ 1080 ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος μὲ τὴν ἐνίσχυση καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου, οἰκογενειακὴ περιουσία τοῦ ὁποῖου ἦταν ὁλόκληρος ὁ λόφος.

Β. Καθολικὸ Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Καστριανῶν¹⁸³

Τὸ Καθολικὸ (δηλαδὴ ὁ κεντρικὸς ναὸς μίας Μονῆς) τῆς Ἱερᾶς Μονῆς εἶναι ἀφιερωμένο στὴν Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου καὶ ἐορτάζει στὶς 2 Φεβρουαρίου.

Ὁ Ναὸς εἶναι μονόχωρος, καμαροσκέπαστος καὶ δρομικός (δηλαδὴ κυριαρχεῖ ὁ ἄξονας τοῦ μήκους) μὲ διαστάσεις 11,50 ἐπὶ 5 μέτρα. Εἶναι σκοτεινὸς μὲ μοναδικὸ ἄνοιγμα ἓναν μικρὸ φεγγίτη στὸν δυτικὸ τοῖχο του. Τὸ ἀρχικὸ οἰκοδόμημα, τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, συμπληρώθηκε ἀργότερα ἀπὸ νάρθηκα διαστάσεων 3,90 ἐπὶ 6,00 μέτρα μὲ ἐπίπεδη στέγη δυόμισι μέτρα χαμηλότερη ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ κυρίως Ναοῦ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Καθολικὸ σὲ μεγάλο ὕψος διατηρεῖται τμῆμα τοῦ περιβόλου καὶ ὀρθογώνιος πύργος.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἐτῶν 2003-2005, ποὺ διενεργήθηκε ἀπὸ τὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου (τότε ὀνομαζόνταν 4η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων), ἀποκάλυψε μέσα στὸ Καθολικὸ 18 κτιστοὺς τάφους, οἱ ὁποῖοι χρονολογοῦνται μετὰ τὸν 16ο αἰῶνα. Ἀνάμεσα στοὺς λίθους ποὺ καλύπτουν τοὺς τάφους ὑπάρχουν τμήματα μαρμάρινων θωρακίων ἀπὸ παλαιὸ εἰκονοστάσιο, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰ., ἀνήκουν δηλαδὴ στὸν περικαλλῆ Ναὸ ποὺ ἔκτισε ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος καὶ ἦταν τμῆμα τῆς πλούσιας διακοσμῆσώς του.

Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Καθολικοῦ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρία ἐπάλληλα στρώματα, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὸν 12ο, στὶς ἀρχὲς τοῦ 13ου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰῶνα. Ἡ οἰκοδόμησις τοῦ Ναοῦ

183. Μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὸ ἔργο Ἀνδρέα Ἰ. Χατζημιχαήλ, *Παρελθὸν καὶ Παρόν*: 312-313.

ἔγινε καὶ αὐτὴ σὲ τρεῖς φάσεις: 1) ὁ κυρίως Ναός, ποὺ εἶναι κτίσμα τοῦ 1080, οἰκοδομήθηκε ἀπὸ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο, 2) ὁ νάρθηκας προστέθηκε τὴν ὑστεροβυζαντινὴ περίοδο, 3) τὴν περίοδο τῆς Ἱπποτοκρατίας ἐνισχύθηκε τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς καμάρας τοῦ Ναοῦ μὲ τόξο.

Τὸ 2006 ὁλοκληρώθηκε τὸ σημαντικὸ ἔργο στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ κόστους 380.000 € μὲ 75% Εὐρωπαϊκὴ χρηματοδότηση καὶ 25% ἀπὸ ἐθνικοὺς πόρους.

Στὸ Ἱερὸ Βῆμα διατηρεῖται σύνθρονο, μὲ πέντε βαθμίδες, τὸ ὁποῖο ὑπογραμμίζει τὴ σπουδαιότητα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, καθὼς σύνθρονο ὑπῆρχε συνήθως σὲ Ναοὺς ποὺ ἦταν ἔδρα Ἐπισκόπου ἢ ποὺ τοὺς ἐπισκεπτόταν συχνὰ Ἐπίσκοπος καὶ τελοῦσε τὴ Θεία Εὐχαριστία. Τὸ Ἱερὸ Βῆμα εἶναι κατάγραφο μὲ τοιχογραφίες καὶ ἡ μαρμαρινὴ Ἀγία Τράπεζα στηρίζεται σὲ τέσσερις βάσεις. Ξύλινο εἰκονοστάσιο (= τέμπλο) διαχωρίζει τὸ Ἱερὸ ἀπὸ τὸν κυρίως Ναό.

Σημαντικότατο κειμήλιο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ εἶναι ὁ εὐμεγέθης σταυρὸς τοῦ εἰκονοστασίου, ὁ ὁποῖος διασώθηκε ἀπὸ τὶς ὀρέξεις τῶν ἀρχαιοκαπήλων Ἰταλῶν κατακτητῶν χάρις στὴν εὐφυΐα τοῦ παπα-Νικηφόρου Γρηγοριάδη, τοῦ Κωνσταντίνου Παπαποστόλου καὶ τοῦ Ἀντωνίου Κόμπου, οἱ ὁποῖοι, γιὰ νὰ τὸν προστατεύσουν, τὸν ἔκρυψαν μέσα σ' ἓνα πηγάδι. Ὁ σταυρὸς αὐτὸς σήμερὰ ἔχει συντηρηθεῖ καὶ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴν Ἀγία Τράπεζα στὸ Ἱερὸ Βῆμα τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίου Γεωργίου Πυλίου.

Τὸ Καθολικὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας ἀναφέρεται στοὺς κώδικες τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ἀπὸ τὸ 1804, ὅταν ἐπίτροπος ἦταν ὁ Χατζη-Νικόλας. Γιὰ πολλὰ χρόνια ἐπίτροποι τοῦ Ναοῦ διετέλεσαν οἱ Χριστόδουλος Φλᾶσκος καὶ Ἰωάννης Ντινέρης.

Γ. Ἄλλοι Ναοὶ στὸ Παλαιὸ Πυλ¹⁸⁴

α. Ἱερὸς Ναὸς Ταξιαρχῶν (Ἄγιοι Ἀσώματοι)

Βρίσκεται στὴ νοτιοδυτικὴ πλευρὰ τοῦ οἰκισμοῦ. Τὸν συναντᾶμε στὰ δεξιὰ μας βαδίζοντας στὸ διαμορφωμένο μὲ βαθμίδες μονοπάτι. Εἶναι μονόχωρος καμαροσκεπής. Ἔχει νάρθηκα μὲ ἐπίπεδη, χαμηλότερη στέγη. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τῶν ἀρχαιολόγων ἀρχικὰ

184. Ἀνδρέα Ἱ. Χατζημιχαήλ, *Παρελθὸν καὶ Παρόν*: 314-316.

οικοδομήθηκε ό μονόχωρος Ναός (έσωτερικῶν διαστάσεων 4,75 ἐπὶ 2,82 μέτρα). Ἐν συνεχείᾳ ἔγινε προσθήκη πρὸς τὰ δυτικά ἐνὸς σχεδόν τετραγώνου κτίσματος (3,27 ἐπὶ 3 μέτρα) μὲ στέγαση ἀπὸ ὀξυκόρυφη καμάρα καὶ τέλος, ἔγινε προσθήκη ἐνὸς ὀρθογωνίου νάρθηκα μὲ ἐπίπεδη στέγη καὶ ἀρκοσόλιο (δηλαδή ἀψιδωτὸ τάφο) στὴ δυτικὴ πλευρά του.

Πλούσιο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα (16ος-17ος αἰ.) καλύπτει τοὺς πλαῖνους τοίχους καὶ τὴν καμάρα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Τοπικὴ παράδοση ἀναφέρει ὅτι στὸν χῶρο του ἐτάφη κάποιος Ἐπίσκοπος Κῶου, ἀλλὰ δὲν γνωρίζουμε κάτι περισσότερο, οὔτε ἔχει ἐντοπιστεῖ τὸ σημεῖο ταφῆς.

Τὸ 2013 ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις ἀφαίρεσε τὰ χῶματα ποὺ ὑπῆρχαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Ναοῦ καὶ τοποθέτησε ξύλινες πόρτες, τὶς ὁποῖες, δυστυχῶς, κάποιοι συχνὰ καταστρέφουν καὶ ἐκεῖνη συνεχῶς ἐπισκευάζει, ὥστε νὰ ἀποτραποῦν περαιτέρω ζημιές καὶ φθορές.

β. Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίου Ἀντωνίου

Βρίσκεται στὴ νοτιοανατολικὴ πλευρὰ τοῦ οἰκισμοῦ. Τὸν συναντᾶμε στὰ δεξιὰ μας, βαδίζοντας στὸ μονοπάτι, ἑκατὸ περίπου μέτρα νοτίως τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας (τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἰ. Μονῆς).

Εἶναι μονόχωρος Ναός, κτίσμα τοῦ 15ου αἰῶνα, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 10,70 ἐπὶ 5,10 μέτρα μὲ ἡμικυκλικὴ ἀψίδα στὰ ἀνατολικά, εἴσοδο ἀπὸ τὰ δυτικά καὶ κάλυψη ἀπὸ κτιστὴ καμάρα ποὺ ἐξωτερικὰ διαμορφώνεται σὲ δῶμα. Τὸ δάπεδο τοῦ Ναοῦ βρίσκεται 1,20 μέτρα χαμηλότερα ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, ὅπως ἔχει διαμορφωθεῖ σήμερα. Ἐντὸς του ὑπάρχουν τάφοι. Ἡ τοιχοποιία του ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀργολιθοδομὴ καὶ λαξευμένους λίθους ἀπὸ ἀρχαῖο κτῆριο. Στὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος διατηρεῖται παράσταση τῆς Θείας Λειτουργίας ποὺ χρονολογεῖται στὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα.

Οἱ Κώδικες τοῦ Ἀρχείου Δουλείας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ἀναφέρουν ἐπιτρόπους ἀπὸ τὸ 1800 καὶ τοὺς Σταμάτιο Καρπαθάκη, Ἀντώνιο Κουγιουμτζῆ καὶ Ἰωάννη Οἰκονόμου.

Τὸ 2013 ὁ Ναὸς μὲ φροντίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καθαρίσθηκε ἀπὸ τὰ χῶματα καὶ τὰ ἀπορρίματα ποὺ σχεδὸν κάλυπταν

τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ καὶ τοποθετήθηκε ξύλινη πόρτα ὥστε νὰ προστατευθεῖ ὁ Ναός. Ἐκτοτε, δυστυχῶς, ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις ἔχει ἐπανεέλθει πολλές φορές ἀποκαθιστώντας τὶς ζημιές ποὺ συνεχῶς κάποιοι ἐπιφέρουν στὸν ἱερὸ αὐτὸ χῶρο καὶ ἐπισκευάζει κατ' ἐπανάληψη τὴν πόρτα σὲ μία προσπάθεια νὰ ἀποτραποῦν περαιτέρω φθορές, ποὺ θὰ ἦταν καταστρεπτικὲς γιὰ τὸ μνημεῖο.

γ. Ἅγιος Ἰωάννης Θεολόγος

Ὁ Ναὸς αὐτὸς βρίσκεται στὴ βορειοανατολικὴ πλευρὰ τοῦ λόφου τοῦ Παλαιοῦ Πυλίου, βορείως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Καστριανῶν. Εἶναι μονόχωρος καμαροσκέπαστος, μὲ ἡμικυκλικὴ ἐξέχουσα ἀψίδα ἀνατολικά καὶ εἴσοδο ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρά.

δ. Ἅγιος Νικόλαος

Ὁ μικρὸς αὐτὸς Ναὸς βρίσκεται στὸ νότιο τμῆμα τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Παλαιοῦ Πυλίου.

Εἶναι μονόχωρος μὲ ἐξέχουσα ἡμικυκλικὴ ἀψίδα καὶ κόγχη γιὰ τὴν πρόθεση στὸ βορειοανατολικὸ ἄκρο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς στέγης τοῦ διατηρεῖται, ἂν καὶ τμῆματα τῆς καμάρας καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἔχουν καταρρεύσει.

Κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχε πλούσιο εἰκονογραφικὸ διάκοσμο ἀπὸ τὸν ὁποῖο σήμερα σώζονται μερικὲς μόνο τοιχογραφίες. Μία ἰδιωτυπία τοῦ εἶναι ὅτι στοὺς τοίχους τοῦ εἶναι χαραγμένα ἱστιοφόρα πλοῖα καὶ χρονολογίες, γεγονὸς ποὺ φανερώνει τὴ σύνδεση τοῦ Ἀγίου Νικολάου μὲ τὴ θάλασσα καὶ τοὺς ναυτικούς, οἱ ὁποῖοι σὲ ὁλόκληρὴ τὴν πατρίδα μας τὸν σέβονται βαθύτατα καὶ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς προστάτη καὶ βοηθό τους.

ε. Ἅγιος Κωνσταντῖνος

Εἶναι ἓνας μικρὸς μονόχωρος, ἐρειπωμένος σήμερα, Ναὸς στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τοῦ χώρου.

Οἱ διαστάσεις τοῦ εἶναι 5,70 ἐπὶ 2,65 μέτρα. Διαθέτει μικρὴ ἡμικυκλικὴ ἐξέχουσα ἀψίδα στὰ ἀνατολικά. Οἱ τοῖχοι τοῦ εἶναι κατασκευασμένοι μὲ ἀργολιθοδομὴ καὶ καλυμμένοι μὲ ἀσβεστοκονίαμα. Σὲ ὕψος διατηροῦνται μέχρι τὴν ἀρχὴ τῆς καμάρας. Στὸν βόρειο τοῖχο σώζεται ἡ κόγχη τῆς προθέσεως μὲ σπάραγμα τοιχογραφίας ἀκριβῶς ἀπὸ ἐπάνω.

στ. Άγιος Γεώργιος

Βρίσκεται στο νοτιότερο τμήμα του αρχαιολογικού χώρου. Είναι μικρός μονόχωρος Ναός έσωτερικών διαστάσεων 5,85 επί 2,15 μέτρα με ήμικυκλική άψίδα, παράθυρο ανατολικά, πρόθεση προς τα βόρεια και θύρα εισόδου προς τα δυτικά. Είναι κτισμένος με άργολιθοδομή. Οί πολλές μεταγενέστερες παρεμβάσεις έχουν αλλοιώσει τον αρχικό χαρακτήρα του μνημείου. Στην τοιχοποιία του έχουν ενσωματωθεί αρχαία μαρμάρινα μέλη.

ζ. Καστράκι του Θεολόγου

Βρίσκεται ανατολικά του Παλαιού Πυλίου και του Κονιαριού. Περιλαμβάνει έρείπια βυζαντινής όχύρωσης και μικρό μονόχωρο βυζαντινό Ναό κτισμένο στην κορυφή βραχώδους λόφου. Ό Ναός έχει διαστάσεις 3,70 επί 2,30 μέτρα με ήμικυκλική άψίδα ανατολικά και θύρα εισόδου δυτικά. Έχει ψηλό κωνικό τρούλλο, μικρό παράθυρο και κόγχη προθέσεως στον νότιο τοίχο με χωνευτήριο στο δάπεδο, ενώ είναι έπιχρισμένος με ασβέστη έσωτερικά και έξωτερικά.

η. Άνώνυμος Ναός

Σώζεται σε επίπεδο θεμελίων στο δυτικό τμήμα του οικισμού. Είναι μονόχωρος με εξέχουσα ήμικυκλική άψίδα ανατολικά και είσοδο δυτικά.

θ. Άγιος Βασίλειος

Μικρός μονόχωρος Ναός (έσωτερικών διαστάσεων 5,43 επί 2,54 μ.) με κτιστή ήμικυλινδρική καμάρα και εξέχουσα ήμικυκλική άψίδα με ένα μονόλοβο παράθυρο σε σχήμα πολεμίστρας. Φέρει νεώτερα έπιχρίσματα από ασβέστη και νεώτερο δάπεδο. Στον δυτικό τοίχο σώζονται σπαράγματα τοιχογραφιών.

Νωρίς τó απόγευμα τής 31ης Δεκεμβρίου τελείται Αρχιερατικός Έσπερινός του Αγίου Βασιλείου με συμμετοχή πλήθους προσκυνητών. Άμέσως μετά προσφέρεται κέρασμα στους πιστούς.

ι. Αγία Παρασκευή

Πρόκειται για μικρό μονόχωρο Ναό (έσωτερικών διαστάσεων 4,65 επί 1,90 μέτρων) με ήμικυκλική άψίδα στα ανατολικά και είσοδο από τα δυτικά. Βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα του χώρου.

Διατηρούνται μόνο οί πλαϊνοί τοίχοι σὲ ὕψος ἑνὸς μέτρου περίπου. Στὴν κόγχη τῆς ἀψίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος διακρίνεται μορφὴ ιεράρχου.

Δ. Ἅγιος Ἰωάννης Θεολόγος τοῦ Βουνοῦ¹⁸⁵

Εἶναι μικρὸ ἀπομακρυσμένο παλαιὸ ἐκκλησάκι σὲ δύσβατη περιοχή στὶς νότιες πλαγιὲς τοῦ Δικαίου Ὁρους μὲ πρόσβαση ἀπὸ τὸ Ἀσφενδιοῦ καὶ τὴν Καρδάμαινα. Στὴν τοποθεσίᾳ του καὶ στὴ δυσκολία προσβάσεως τῶν πιστῶν σὲ αὐτὸ ὀφείλεται τὸ προσωνύμιό ποῦ τοῦ ἔδωσαν οἱ πιστοί: «τοῦ Βουνοῦ». Ἀπὸ τὰ παλαιὰ χρόνια εἶναι ἰδιαίτερος ἀγαπητὸ στοὺς κατοίκους τῆς Κῶ. Ἡ ζωντανὴ εὐσέβεια τῶν χριστιανῶν τὸ περιβάλλει μὲ ἀδιάκοπη ἀγάπη καὶ συνεχῆ φροντίδα καί, παρὰ τὴ δύσκολη πρόσβαση, δὲν τὸ ἀφήνει ποτὲ ἀλειτούργητο, καθὼς οἱ ἱερεῖς τῆς περιοχῆς τὸ ἐπισκέπτονται καὶ τελοῦν συχνὰ τὴ Θεία Εὐχαριστία σὲ αὐτό.

Ταυτίζεται μὲ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο Κελλία τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦριου, στὰ ὁποῖα ἤδη ἀναφερθήκαμε ἐκτενῶς. Ὀλόκληρο τὸ μοναστικὸ συγκρότημα οἰκοδομήθηκε τὸν 11ο αἰῶνα, πιθανότατα κατὰ τὸ τρίτο τέταρτό του (δηλαδὴ ἀνάμεσα στὸ 1050 καὶ στὸ 1075), καθὼς ὅταν ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος ἦλθε στὴν Κῶ τὸ 1079 εἶχε ἤδη ἀρκετὰ χρόνια λειτουργίας. Τὸ 1079 ἐξεδόθη αὐτοκρατορικὸ χρυσόβουλλο τὸ ὁποῖο τοῦ προσέφερε σημαντικὲς φορολογικὲς ἀπαλλαγὲς καὶ ἐτήσια ἐνίσχυση ἀπὸ τὸ αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴ λειτουργία του, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἐκδημία τοῦ ἱδρυτῆ του.

Τὰ περισσότερα κτήρια τοῦ συγκροτήματος πιθανότατα καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς συχνοὺς καὶ ἰσχυροὺς σεισμοὺς τῆς περιοχῆς. Ἡ διαμόρφωση τοῦ σημερινοῦ Ναοῦ ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν περίοδο λειτουργίας τῆς Μονῆς ἀποτελοῦσε μία ἀπὸ τὶς δεξαμενὲς ποῦ τῆς ἐξασφάλιζαν τὸ ἀπαραίτητο νερό.

Στὸ σωζόμενο Ἀρχεῖο Δουλείας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, μαζί μὲ ἄλλες ἀναφορὲς σὲ αὐτόν, ὑπάρχει πρακτικὸ διορισμοῦ ἐπιτρόπων (τοῦ ἔτους 1923) μὲ ἐκλογεῖς τοὺς προκρίτους τοῦ Δήμου Καρδα-

185. Μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὸ ἔργο Ἀνδρέα Ἰ. Χατζημιχαήλ, *Παρελθὸν καὶ Παρόν*: 262.

μαίνης υπό την προεδρία του Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Οἰκονόμου π. Νικολάου Παπαχαρτοφύλη.

Ε. Ἱερὰ Μονὴ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὸν Δίκαιο¹⁸⁶

Τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ποὺ βρίσκεται στὴν κορυφὴ τοῦ Δικαίου εἶναι γνωστὸ σὲ ὅλους τοὺς Κώους ἀκόμη καὶ ἐὰν δὲν τὸ ἔχουν ἐπισκεφθεῖ. Ἀποτελεῖ ἀγαπημένο προσκύνημα τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι ὑποβάλλονται στὸν κόπο τῆς ἐπίπονης ἀναβάσεως γιὰ νὰ φθάσουν σὲ αὐτό. Ὁ φωτεινὸς σταυρὸς ποὺ ἔχει τοποθετηθεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια στὴν περιοχὴ ἐπισημαίνει καὶ ὑπογραμμίζει τὴν ὕπαρξη τοῦ Ναοῦ σὲ ὅσους θὰ ἐπιθυμοῦσαν νὰ τὸ ἐπισκεφθοῦν καὶ νὰ προσκυνήσουν.¹⁸⁷

Κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας, ἡ ὁποία παρουσιάσθηκε ἀνωτέρω, πρόκειται γιὰ τὸ δεῦτερο ἀπὸ τὰ «δύο κελλία» ποὺ ἔκτισε ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος στὸ ὄρος Δίκαιος καὶ στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὁ χρυσόβουλλος λόγος τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτη (Ὀκτώβριος 1079) καὶ πιττάκιο τοῦ 1258, στὸ ὁποῖο γίνεται ἀναφορὰ στὸ μονόδριο χωρὶς νὰ ἀναφέρεται συγκεκριμένη τοποθεσία. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὴν ἴδια περιοχὴ ἔκτισε ἀργότερα Μονὴ καὶ ὁ Ἱερομόναχος Νεόφυτος Ἀμπελᾶς. Τὰ ἴχνη της ὅμως δὲν ἔχουν ἐντοπισθεῖ.

Ὅπως ἐκτιμᾷ ὁ Γ. Μαστορόπουλος ὁ Νεόφυτος Ἀμπελᾶς, μᾶλλον, ἀνακαίνισε τὸ ἐκκλησάκι καὶ ὁ Ναὸς ποὺ ἔκτισε ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος καὶ αὐτὸς ποὺ ἔκτισε ὁ Ἀμπελᾶς ταυτίζονται.

Ὁ Ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως εἶναι μικρὸ μονόχωρο καμαροσκεπὲς κτίσμα μὲ ἐξωτερικὲς διαστάσεις 4,80 ἐπὶ 3,30 μέτρων. Στὴν ὀροφὴ ὑψώνεται συνεπτυγμένος τροῦλλος μὲ διάμετρο πολὺ μικρότερη ἀπὸ τὸ πλάτος τοῦ Ναοῦ. Ἡ τοιχοποιία εἶναι ἀπὸ ἀργολιθοδομή. Οἱ ἐπιφάνειες τῶν τοίχων καλύπτονται ἐσωτερικὰ μὲ ἀσβεστοκονίαμα. Τὸ 1955 κεραυνὸς προκάλεσε σοβαρὲς ζημιές, οἱ ὁποῖες ἀποκαταστάθηκαν μὲ τὴ συνεισφορὰ ὅλων τῶν ἐνοριῶν τῆς Κῶ καὶ ιδίως τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου Ζιᾶς. Τὸ ἐκκλησάκι αὐτὸ προσελκύει πλῆθη ντόπιων καὶ ξένων προσκυνητῶν ιδιαίτερα κατὰ

186. Μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὸ ἔργο Ἀνδρέα Ἰ. Χατζημιχαήλ, *Παρελθὸν καὶ Παρόν*: 282-283.

187. Τὸ ὄρος Δίκαιος (ἀρχαῖες ὀνομασίες Ὠρομέδων καὶ Πρίων), τὸ ψηλότερο βουνὸ τῆς Κῶ μὲ ὑψόμετρο 846 μέτρα.

τὴν ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, στίς 6 Αὐγούστου, ποὺ τελεῖται Ἑσπερινὸς καὶ Θεία Λειτουργία. Βορείως του σώζονται λείψανα κελλιῶν καὶ στὴν αὐλὴ νοτιοδυτικὰ ὑπάρχει κτιστὴ ὑπόγεια δεξαμενὴ (κιστέρνα). Μάλιστα, σύμφωνα μὲ τὸ χρυσόβουλλο τοῦ Αὐτοκράτορα Νικηφόρου Γ΄ Βοτανειάτου τὸ ὄνομα Δίκαιος προὔπηρχε τοῦ ναυδρίου: «*Ἡ νῆσος ἡ Κῶς ἔχει περὶ αὐτὴν διακείμενον ὄρος, ὃ Δίκαιον ἐγχωρίως κέκληται, ξηρόν τε καὶ ἀνικμον καὶ διὰ τοῦτο ἀνθρώπων ἔρημον*».¹⁸⁸

ΣΤ. Σκηνούριον Κάθισμα¹⁸⁹

Ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόλιν τῆς Κῶ, στὸ ὄρος Σύμπετρο καὶ πιὸ συγκεκριμένα στίς πλαγιὰς ἑπάνω ἀπὸ τὴν περιοχὴ Παραδείσι, ὑπάρχει μία παλαιὰ Ἱερὴ Μονή, ἡ ὁποία εἶναι κτισμένη σὲ θαυμάσια τοποθεσία. Μέχρι τίς ἡμέρες μας διατηρεῖται ὁ Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, δίπλα σ' αὐτὸν ὑπάρχουν κελλιὰ, στὰ ὁποῖα παλαιότερα διέμεναν μοναχοί, καὶ λίγα μέτρα πρὸς νότον, κτισμένο ἑπάνω σὲ βράχο, σώζεται σὲ καλὴ κατάσταση κτίσμα σὲ μορφὴ πύργου, τὸ ὁποῖο ἦταν ἡ «βίγλα» (δηλαδὴ τὸ παρατηρητήριον) τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, καθὼς οἱ ἐπιδρομὲς πειρατῶν καὶ ἐχθρῶν ἀπὸ τὴ θάλασσα ἦταν σοβαρὸς κίνδυνος γιὰ τοὺς μοναχοὺς καί, γενικότερα, γιὰ τοὺς κατοικοὺς τῶν περιοχῶν ποὺ βρίσκονταν κοντὰ στὴ θάλασσα.

Τὴν Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ εἶχε οἰκοδομήσει ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος Σκηνούριος κατὰ τὸν 11ο αἰῶνα, γι' αὐτὸ ὁ πύργος, ποὺ βρίσκεται δίπλα στὴ Μονή, καλεῖται *Σκηνούριον Κάθισμα*.

Κοντὰ στὴν Ἱερὰ Μονὴ Προφήτου Ἡλιοῦ ὑπάρχει παλαιὰ πηγή, ἡ ὁποία κατὰ τὴ λειτουργίαν τῆς Μονῆς ἐξασφάλιζε τὴν ὑδροδότησίν της. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Μονὴ αὐτὴ ἀναφέρεται στὸν Κώδικα Κ' τοῦ Ἀρχιεῖου Δουλείας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως χωρὶς ἐπιπλέον στοιχεῖα.

188. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση: «*Ἡ νῆσος Κῶς ἔχει ἓνα βουνό, τὸ ὁποῖο καλεῖται Δίκαιος ἀπὸ τοὺς κατοικοὺς. Εἶναι ξηρὸ καὶ δὲν ἔχει νερὸ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἔρημο ἀπὸ ἀνθρώπους*».

189. Μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὸ ἔργο Ἀνδρέα Ἰ. Χατζημιχαήλ, *Παρελθὸν καὶ Παρόν*: 187.

Ζ. Παναγία Ζωοδόχος Πηγή στο Μονάγρι¹⁹⁰

Ὁ Ναὸς τῆς Παναγίας Ζωοδόχου Πηγῆς στὴν περιοχὴ Μονάγρι τοῦ Ἀσφενδιοῦ ἀνάγεται στὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνα. Πρόκειται γιὰ τὸ Καθολικὸ παλαιᾶς Μονῆς, ἡ ἱδρυση τῆς ὁποίας ἀποδίδεται στὸν Ὅσιο Χριστόδουλο, ἀμέσως μετὰ τὴν ἄφιξή του στὴν Κῶ καὶ πρὶν ἀκόμη ἐγκατασταθεῖ στὸ Παλαιὸ Πυλί.

Ὁ Ναὸς εἶναι μονόκλιτος, διαστάσεων 7,80 ἐπὶ 4,80 μέτρα, σταυροειδῆς ἐγγεγραμμένος μὲ ἡμισφαιρικὸ τροῦλλο ποὺ στηρίζεται σὲ κυλινδρικό τύμπανο. Ἔχει μικρὸ παράθυρο στὴ βόρεια πλευρὰ καὶ μικρὴ θυρίδα στὸ μέσον τῆς ἀψίδας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

Ἐξω ἀπὸ τὸν Ναὸ ὑπῆρχε πρόναος, ὁ ὁποῖος χρησίμευε ὡς γυναικωνίτης, καθὼς παλαιότερα οἱ γυναῖκες συνήθως παρέμεναν σὲ ἰδιαιτέρο χώρο κατὰ τὸν ἐκκλησιασμό. Στὴν αὐλὴ ὑπῆρχε καμπάνα μὲ χρονολόγησι 1868.

Τὸ Καθολικόν, λόγῳ παλαιότητος καὶ κακῆς συντήρησης, ἔχει ὑποστεῖ σοβαρὰς φθορὰς. Παρὰ ταῦτα διατηροῦνται τοιχογραφίες ποὺ θεωροῦνται καλῆς ποιότητος. Ἀνάγονται στὸν 12ο καὶ στὸν 13ο αἰῶνα καὶ εἶναι ἀπὸ τὶς παλαιότερες στὴν Κῶ. Ἀνάμεσά τους πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὸν Παντοκράτορα στὸν τροῦλλο, τὴ Γέννηση τοῦ Κυρίου, τὴν Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου καὶ τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου.

Ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὸν Ναὸ καὶ τὴν Ἑνορία ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Δουλείας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως. Ἀπὸ τοὺς σωζόμενους Κώδικες τοῦ Ἀρχείου μαθαίνουμε, παραδείγματος χάριν, ὅτι τὰ αὐξημένα ἔσοδα τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τὰ ἔτη 1920 καὶ 1921 ἐπέτρεψαν νὰ γίνουν ἐπιδιορθώσεις σὲ αὐτόν.

Η. Μετόχια Ἱερᾶς Μονῆς Πάτμου στὴν Κῶ

Ἰδιαιτέρως σημαντικὰ καὶ ἐνδεικτικὰ τοῦ τρόπου λειτουργίας τοῦ κωακοῦ μοναχισμοῦ εἶναι τὰ μετόχια τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου ποὺ ὑπῆρχαν στὴν Κῶ:

α) *Μονὴ τοῦ Ἄλσους.*¹⁹¹ Πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ παρακείμενο

190. Μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὸ ἔργο Ἀνδρέα Ἱ. Χατζημιχαήλ, *Παρελθὸν καὶ Παρόν*: 202.

191. Ἀνδρέα Ἱ. Χατζημιχαήλ, *Παρελθὸν καὶ Παρόν*: 287.

«ἄλσος» τοῦ Ἀσκληπιείου καὶ σὲ παράφραση ἔγινε Παναγία τοῦ Ἄλσους ἢ Παναγία Ταρσοῦ (= τοῦ Ἄλσους > τ' Ἄλσους > τ' Ἄρσους > Ταρσοῦ). Μαρτυρίες ἀναφέρουν ὅτι συστάθηκε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1250-1260.

Κτήτωρ καὶ Ἡγούμενός της φέρεται ὁ μοναχὸς Γεράσιμος, ἐνῶ κάποιες πηγὲς ἀναφέρουν ὡς κτήτορα τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἅγιο Ἀρσένιο Αὐτωρειανό (1255-1260, 1261-1267). Ὡς Ἡγούμενοι τῆς Μονῆς ἀναφέρονται καὶ οἱ Μοσχογέρων, Γερμανός, Φασαντῆς, Ἀταλίας, Παῦλος, Καλυβίτης, Γεράσιμος, Νεόφυτος, Ἰωσήφ, Νήφων καὶ Μεθόδιος.

Ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ της ὑπήχθη ἀρχικὰ στὴν Ἱερὰ Μονὴ Πάτμου, ἀλλὰ ἀργότερα ἀποσπάσθηκε ἀπὸ αὐτή.¹⁹² Ἡ πρώτη ἀναφορὰ στὴ Μονὴ τοῦ Ἄλσους γίνεται τὸ ἔτος 1263. Εἶχε ἀνεγερθεῖ λίγο μετὰ τὴ Μονὴ τῶν Σπονδῶν, ἡ ὁποία γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα εἶχε ὑπαχθεῖ ὑπὸ τὴ Μονὴ τοῦ Ἄλσους.¹⁹³

Ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ἀκμῆς, ποὺ γνώρισε ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς λειτουργίας της, λίγο πρὶν τὸν Νοέμβριο τοῦ 1292 ἀποδόθηκε ἀπὸ τὸν Πατριάρχη, ὡς μετόχι στὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς Πάτμου, σὲ μία περίοδο ποὺ ἡ τελευταία ἀντιμετώπιζε οἰκονομικὰ προβλήματα, γιὰ νὰ τὴ στηρίξει καὶ νὰ τὴ βοηθήσει νὰ ἀνακάμψει.¹⁹⁴

Ἡ σημασία της ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ ἔγγραφο τοῦ Αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγου (1261-1282)¹⁹⁵ καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀγίου Ἀθανασίου Α΄ (1289-1293, 1304-1310).¹⁹⁶

192. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν Ἔρα Λ. Βρανούση (Α΄ Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 42, σελ. 310-312, ὀρισμὸς Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου, Ὀκτώβριος 1290: σελ. 312).

193. Ἡ Ἔρα Λ. Βρανούση, ἡ ὁποία ἐκδίδει τὸ ἔγγραφο (Α΄ Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 34, σελ. 277-281) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Μονὴ ὑπὸ τὴν ὁποία ὑπήχθη ἡ Μονὴ τῶν Σπονδῶν (καὶ μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν σὲ αὐτή) δὲν εἶναι ἡ τῆς Πάτμου, ὡς ἐνομιζέτο, ἀλλὰ ἡ τοῦ Ἄλσους (Α΄ Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 34, σελ. 280). Πρὸβλ. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 224-225, Ἑλπ. Α. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 49, 55.

194. Ἡ παραχώρηση αὐτὴ ἐπικυρώθηκε μὲ χρυσόβουλλο λόγο ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο τὸν Νοέμβριο τοῦ 1292 (βλ. Ἔρα Λ. Βρανούση, Α΄ Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 15, σελ. 133-139).

195. Ἔρα Λ. Βρανούση, Α΄ Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 34, σελ. 277-281, τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1268. Ἀναφερθήκαμε ἀνωτέρω.

196. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 240-241.

Στὰ τέλη τοῦ 13ου αἰῶνα ἡ Μονὴ τοῦ Ἄλσους ἤκμαζε, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου τῆς Πάτμου, ἡ ὁποία βρισκόταν σὲ δεινὴ κατάσταση δεχόμενη συνεχεῖς πειρατικὲς ἐπιθέσεις. Ἔτσι, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἅγιος Ἀθανάσιος Α΄, μὲ τὸ προαναφερθὲν ἔγγραφο, τὸ ὁποῖο δὲν γνωρίζουμε πότε ἀπεστάλη, γιὰ νὰ στηρίξει οἰκονομικῶς τὴ Μονὴ τῆς Πάτμου καὶ νὰ προσφέρει ἄσυλο στοὺς διαφεύγοντες μοναχοὺς προσάρτησε τὴ Μονὴ τοῦ Ἄλσους σὲ αὐτή, ὡς μετόχι τῆς. Ἀργότερα, ἡ Ἱερὰ Μονὴ Πάτμου παραιτήθηκε ἀπὸ τὰ δικαιώματά της ἐπ' αὐτῆς μὲ τὴν καταβολὴ 1.500 γροσίων ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸ αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο.

Τὸ Καθολικὸ τῆς Μονῆς, στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἦταν ἐρειπωμένο καί, δυστυχῶς, σύμφωνα μὲ τὶς πρακτικὲς ποὺ ἀκολουθοῦσαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ κατὰ τὶς ἀνασκαφές,¹⁹⁷ κατεδαφίστηκε γιὰ νὰ προχωρήσουν οἱ ἐργασίες γιὰ τὴν ἀποκάλυψη καὶ ἀνάδειξη τοῦ Ἀσκληπιείου. Σύμφωνα μὲ περιγραφὴ τοῦ Γεωργίου Στ. Μαστορόπουλου (μὲ πηγὴ τὸν Rudolf Herzog) ἦταν μονόχωρος καμαροσκεπὴς Ναὸς μὲ ἐγκάρσιο ἐνισχυτικὸ τόξο καὶ δύο τυφλὰ ἀψιδώματα σὲ κάθε ἐσωτερικὴ πλευρά του. Στὰ δυτικὰ διέθετε νάρθηκα καὶ περίτεχνο γλυπτὸ διάκοσμο.

Στὸ ὑψηλότερο ἄνδρρο τοῦ Ἀσκληπιείου σώζεται μαρμάρινη πλάκα ἐπάνω σὲ μικρὸ κίονα. Σέ, ἐπίσης μαρμάρινη, βάση ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα στὸν κίονα καὶ στὴν πλάκα ὑπάρχει χαραγμένος σταυρός. Πρόκειται γιὰ τμῆμα τῆς Ἀγίας Τραπέζης τοῦ Ναοῦ Κοιμήσεως Θεοτόκου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας τοῦ Ἄλσους, ἡ ὁποία κτίσθηκε τὴν παλαιοχριστιανικὴ περίοδο στὰ ἐρείπια ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἱεροῦ.¹⁹⁸

β) *Τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ* (τοῦ Ἀμπελᾶ). Ἡ Μονή, τὴν ἀκριβῆ θέση τῆς ὁποίας δὲν γνωρίζουμε, ἔλαβε αὐτὴν τὴν προσωνυμία ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἱερομονάχου Νεοφύτου Ἀμπελᾶ, ὁ ὁποῖος ἀσκήτευσε στὸ ὄρος Δίκαιος τὸν 11ο ἢ 12ο αἰῶνα.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1271 προσεφέρθη ἀπὸ τὴ σύζυγο τοῦ Αὐτοκρά-

197. Θεωροῦσαν σημαντικὰ καὶ ἄξια νὰ διατηρηθοῦν μόνο τὰ ἀρχαιοελληνικὰ μνημεῖα. Γι' αὐτὸ κατεδάφιζαν κάθε κτίσμα ποὺ βρισκόταν ἐπάνω ἀπὸ αὐτά. Ἔτσι καταστράφηκαν πολλὰ σημαντικὰ κτίσματα στὴν Κῶ καὶ σὲ ὁλόκληρὴ τὴν Ἑλλάδα.

198. Πρβλ. Β. Σ. Χατζηβασιλείου, *Ἱστορία*: 171, ὑπ. 33.

τορος Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου, Αὐτοκράτειρα Θεοδώρα, «*ψυχικῆς ἔνεκα σωτηρίας τῆς ἀγίας βασιλείας αὐτῆς*»¹⁹⁹ ὡς δωρεὰ στήν Ἱερὰ Μονή Πάτμου. Στὸ συγκεκριμένο ἔγγραφο ὁ Νεόφυτος Ἀμπελᾶς καλεῖται «*κτητῶρ*» τῆς Μονῆς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας ἡ Μονὴ αὐτὴ βρίσκεται στήν κορυφὴ τοῦ Δικαίου, κοντὰ στὸ σημερινὸ ἐκκλησάκι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ ταυτίζεται μὲ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ δύο Κελλία ποὺ οἰκοδόμησε τὸν 11ο αἰῶνα ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος. Πιθανῶς, ὁ Νεόφυτος Ἀμπελᾶς κάποια στιγμή ποὺ εἶχε τὴν οἰκονομικὴ δυνατότητα, προχώρησε σὲ ἀνακαίνισή του.

Ἡ Μονὴ αὐτὴ ἀναφέρεται στὸ Ἀρχεῖο Δουλείας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καὶ σὲ ἔγγραφα ποὺ σώζονται στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου στήν Πάτμο.

γ) *Τῶν Σπονδῶν*.²⁰⁰ Ἡ ἱερὰ Μονὴ ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἔγγραφο τοῦ ἔτους 1258, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἅγιος Ἀρσένιος Αὐτωρειανὸς τὴν παρεχώρησε στὴ Μονὴ τῆς Πάτμου. Προφανῶς εἶχε ἰδρυθεῖ πολὺ παλαιότερα.

Ὁ Μητροπολίτης Κῶου Ἐμμανουὴλ Ἰ. Καρπαθίου²⁰¹ ἀποδέχεται ὡς ἔγκυρη καὶ ὀρθὴ τὴ μέχρι σήμερα ζωντανὴ παράδοση τῶν κατοίκων τοῦ Ἀσφενδιοῦ ὅτι ἡ Ἱερὰ Μονὴ ἦταν ἔργο τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου. Συνεπῶς, ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ Ναοῦ καί, κατ' ἐπέκτασιν, τῆς Μονῆς πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στὰ ἔτη 1080 καὶ 1088, ὅταν ὁ Ὅσιος βρισκόταν στήν Κῶ πρὶν ἀπὸ τὴ μετακίνησή του στήν Πάτμο.

Τὴν παράδοση αὐτὴ ἐνισχύει σιγιλλιώδες γράμμα (Σεπτέμβριος 1261) τοῦ Ἰωσήφ Παγκάλου, ἀναθεωρητοῦ καὶ ἐξισωτοῦ τῆς Νήσου Κῶ.²⁰²

199. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 227-229. Ἑλπ. Ἀ. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 50. Πρβλ. ἄρθρο τοῦ Μητροπολίτου Κῶου Ἐμμ. Ἰ. Καρπαθίου μὲ τίτλο «Ἡ ἐν Κῶ πάλαι ποτὲ διαλάμψασα Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ», στὸ *Δωδεκανησιακὸν Ἀρχεῖον* 1 (1955): 48-56.

200. Πρβλ. ἄρθρο τοῦ Μητροπολίτου Κῶου Ἐμμ. Ἰ. Καρπαθίου μὲ τίτλο «Ἡ ἐν Κῶ πάλαι ποτὲ διαλάμψασα Ἱερὰ Μονὴ τῶν Σπονδῶν», στὸ *Δωδεκανησιακὸν Ἀρχεῖον* 2 (1956-7): 3-25. Ἀνδρέα Ἰ. Χατζημιχαήλ, *Παρελθὸν καὶ Παρόν*: 284-285.

201. Ἐμμ. Ἰ. Καρπαθίου, Ἱερὰ Μονὴ τῶν Σπονδῶν: 5.

202. Σὲ αὐτὸ ἡ Μονὴ χαρακτηρίζεται «*μετόχιον τῆς Πάτμου*» καὶ σημειώνεται ὅτι «*εἴληφε τὴν σύστασιν παρὰ τοῦ ταύτην δευραμένου, τοῦ ἐν ἀγίοις δηλονότι*

Σιγίλλιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ Β' (1222-1240) καὶ τὸ ἀποκαταστατικὸ τοῦ Ἀναγραφέως Ρόδου Λέοντος Ἑσκαμματισμένου, καὶ τὰ δύο τοῦ 13ου αἰῶνα, ἀναφέρονται στὴ Μονὴ ὡς παλαιὸ ἴδρυμα, γεγονός που δείχνει ὅτι ἤδη τότε εἶχε μακρὰ ἱστορία.

Ἡ Ἱερὰ Μονὴ ἤκμασε ιδιαίτερα στὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνα, κατὰ τὴν περίοδο που Αὐτοκράτορας ἦταν ὁ Ἰωάννης Β' Κομνηνός (1118-1143). Γιὰ τὴν ἀνθήση, τὸν πλοῦτο καὶ τὴ φήμη της μᾶς πληροφοροῦν πατριαρχικὰ σιγίλλια, αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἅγιος Ἀρσένιος Αὐτωρειανὸς σὲ «Υπόμνημα περὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Σπονδῶν» τοῦ ἔτους 1258 γράφει: «Ἡ κατὰ τὴν νῆσον Κῶ διακειμένη σεβασμία Πατριαρχικὴ Μονὴ τῶν Σπονδῶν ἦν ὅτε πολλαῖς ἐπήνθει ταῖς χάρισι, ταῖς κατὰ τὸν ἔξω καὶ αἰσθητὸν αὐτῆς κόσμον, καὶ ὅσος ἐν κτήμασι καὶ οἰκοδομαῖς [...] καὶ ἐν ἀρετῇ τῶν ἐνασκουμένων αὐτῇ ποτὲ μοναχῶν [...]». Εἶχε δηλαδὴ πολλὰ πλεονεκτήματα, λαμπρὴ διακόσμηση, ὠραῖα κτίσματα, ἀξιόλογη κινητὴ καὶ ἀκίνητη περιουσία καὶ διακρινόταν γιὰ τὴν ἀρετὴ τῶν μοναχῶν που ἀσκήτευαν ἐκεῖ.

Κατὰ τὴν Ἱπποτοκρατία ἡ Ἱερὰ Μονὴ λεηλατήθηκε. «Πειραταὶ Ἰταλοὶ» ἄρπαξαν τὰ ἱερὰ κειμήλια, τὰ κινητὰ ἀφιερῶματα, τὰ ζῶα, ἀκόμη καὶ τὸ ἀρχεῖο καὶ τοὺς τίτλους ιδιοκτησίας τῆς Μονῆς. Σιγίλλιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀγίου Ἰωσήφ Α' (1267-1275) τοῦ ἔτους 1267,²⁰³ που ἀναφέρεται στὴ λεηλασία τῆς Μονῆς, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἐκτὸς τῶν ἄλλων χάθηκαν καὶ ὅλα «τὰ ἐπὶ τοῖς ἀκινήτοις αὐτῆς κτήμασι χαρτῶα δικαιώματα» αὐτῆς.

Τὰ κατοπινὰ χρόνια ἡ Ἱερὰ Μονὴ περιέπεσε σὲ οἰκτρὴ κατὰ-

καὶ ὀσίου Χριστοδούλου» ὁ ὁποῖος «πρὸ τῆς δομῆσεως τῆς κατὰ τὴν Πάτμον μονῆς ἐνταῦθα τὴν διατριβὴν τῆς διαγωγῆς ἅμα καὶ τὸν τῆς ἀσκήσεως δρόμον αἰσίως ἀνύοντος». Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Β' Δημοσίων Λειτουργιών: 239-246 (τὸ θεωρεῖ πλαστό), Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 208-210. Βλ. Ἑλπ. Ἀ. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 52-53. Σὲ νεοελληνικὴ ἀπόδοση τὸ ἀπόσπασμα σημειώνει ὅτι ἡ Μονὴ ιδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο ὅταν αὐτὸς βρισκόταν στὴν Κῶ, πρὶν ἀκόμη ιδρύσει τὴ Μονὴ τῆς Πάτμου.

203. Ἄν καὶ σὲ κάποιες περιπτώσεις χρονολογεῖται στὸ 1282, ἡ Ἑρὰ Λ. Βρανούση (Α' Αὐτοκρατορικά: 102*-103) ἀνεπιφύλακτα τὸ τοποθετεῖ στὸ ἔτος 1267. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Ἑλπ. Ἀ. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 54. Τὸ ἔγγραφο ἔχει ἐκδοθεῖ στὴ συλλογὴ Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 222-224.

σταση εξαιτίας της ἀρνήσεως καταβολῆς τῶν δικαιωμάτων της, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς φορολογίας ποὺ ἐπέβαλλαν οἱ ἀσκοῦντες τὴν ἐξουσία στὴν Κῳ, ἃν καὶ ἡ Μονὴ ἦταν Πατριαρχικὴ «ἐλευθέρα παντά-
πασι καὶ ἀκαταδούλωτος».

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1329 ὁ Αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος Γ΄ Παλαιο-
λόγος (1328-1341) μετὰ ἀπὸ παράκληση τῶν μοναχῶν τῆς Πάτμου
τὴν ἀποδίδει καὶ πάλι σὲ αὐτὴ μὲ σκοπὸ νὰ ἀξιοποιηθεῖ πρὸς ἐνί-
σχυσὴ της.²⁰⁴

Στὰ δύσκολα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἡ ἔνδοξη Ἱερὰ Μονὴ
τῶν Σπονδῶν διαλύθηκε, τὰ κελλιά ἐρειπώθηκαν καὶ ἡ ὄψη της ἄλ-
λαξε, παύοντας πλέον νὰ λειτουργεῖ ὡς Μονή. Σιγὰ σιγὰ, μετὰ τὴν
καταστροφὴ τῶν βοηθητικῶν κτισμάτων, τὸ διατηρούμενο Κα-
θολικὸ μετατράπηκε σὲ ἐνοριακὸ Ναό. Αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ εἶχε ὀλο-
κληρωθεῖ ἤδη στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα, καθὼς τὸ Καθολικὸ της
χρησιμοποιοῦνταν ὡς ἐνοριακὸς Ναὸς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου,
μὲ τὸ ὄνομα Παναγία ἡ Κουβουκλιανή. Οἱ ντόπιοι τὴν ὀνόμαζαν
συνήθως «τὸ Κουβούκλι» καὶ παλαιότερα ἀποκαλοῦσαν ἔτσι ὀλό-
κληρὴ τὴν περιοχὴ ποὺ βρισκόταν γύρω της.

Οἱ ὀνομασίες «Κουβούκλιον» καὶ «Κουβουκλιανή» πιθανότατα
προέρχονται ἀπὸ τὸν εὐμεγέθη τρούλλο τοῦ Ναοῦ, καθὼς ἡ λέξη
«Κουβούκλιον» σημαίνει, ἐκτός τῶν ἄλλων, τὸν μικρὸ τρούλλο/θόλο.
Ἐξάλλου, εἶναι ἡ μόνη σωζόμενη στὴν Κῳ τρίκλιτη σταυροειδῆς
βασιλικὴ ἐγγεγραμμένη μετὰ τρούλλου.

Τὸ 1917 συνεδρίασαν οἱ κάτοικοι τῆς ἐνορίας τοῦ Κουβουκλίου
γιὰ τὴν ἐπίσκευή καὶ προέκταση τοῦ Ναοῦ ὑπὸ τὴν προεδρίᾳ τοῦ
π. Σεβαστοῦ Οἰκονόμου, Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου. Ὁ Μητροπολί-
της Κώου Ἀγαθάγγελος (1908-1924) ζήτησε καὶ ἔλαβε τὶς ἀπαιτού-
μενες ἄδειες καὶ τὸ ἐπόμενο ἔτος προστέθηκε στὸ δυτικὸ τμήμα
διώροφος ἐξωνάρθηκας, ἔγινε μεγέθυνση τῶν παραθύρων τοῦ θό-
λου, ἀποκόπηκαν οἱ πεσσοὶ τοῦ Ναοῦ γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν
ψαλτηρίων καὶ ἀνοίχτηκε βορινὴ εἴσοδος. Παρὰ τὶς πολλὰς ἀλλαγὰς
ποὺ ἔγιναν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κυρίως Ναοῦ καὶ τὶς μεγεθύνσεις στὰ
παραθύρα τοῦ θόλου δὲν ἀλλοιώθηκε ὁ βυζαντινὸς ρυθμὸς. Μάλι-

204. Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά: ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 17, σελ. 146-150, Fr. Miklosich καὶ I. Müller, Acta (6ος τόμος): 250-2251. Βλ. Ἑλπ. Ἀ. Παπαν-
τωνίου, Συμβολή: 60.*

στα, επάνω από τη βορινή θύρα τοποθετήθηκε σχετική επιγραφή: «ΟΙΚΟΔΟΜΗΘΗ ΕΝ ΕΤΗ 1919».

Σήμερα, τὸ Καθολικὸ τῆς παλαιᾶς Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Σπονδῶν, ποὺ διατηρεῖται ἀκέραιο στὴ Ζιά, στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Δίκαιος, χρησιμοποιεῖται ὡς ὁ Ἑνοριακὸς Ναὸς τοῦ χωριοῦ καὶ εἶναι ἀφιερωμένος στὴν Κοίμηση τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

A. Όσιος Χριστόδουλος καὶ Κῶς

Μετά την πρόσκληση ἀπὸ τὸν Όσιο Ἀρσένιο νὰ περάσει στὴν Κῶ καὶ τὴ σαφῇ πρόθεση τοῦ τελευταίου νὰ τὸν ὑποστηρίξει γιὰ νὰ ιδρύσει μεγάλη Μονή, ξεκινᾷ μία νέα περίοδος, ἡ πιὸ ἐνδοξη ἴσως, γιὰ τὸν Όσιο Χριστόδουλο. Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ βίου του, ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ ἔτους 1079 καὶ ἔπειτα, ἡ σχέση του μὲ τὸ νησὶ τῆς Κῶ παρουσιάζεται ἰδιαίτερος στενὴ καὶ ἀπέδωσε πολλοὺς πλούσιους καὶ ἀγλαοὺς καρπούς.

Στὴν Κῶ παρέμεινε πολὺ περισσότερα χρόνια ἀπὸ ὅσα ἔζησε στὴν Πάτμο. Ἐπίσης, στὴν Κῶ ἔθεσε τὶς βάσεις γιὰ τὴν κατοπινὴ πορεία του στὸ ἔρημο μέχρι τότε νησὶ τῆς Πάτμου καὶ ἡ Κῶς ἦταν ὁ εὐλογημένος τόπος ποὺ σὲ δύσκολα χρόνια ἔθρεψε τὴν πατμιακὴ μοναστικὴ ἀδελφότητα. Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Κῶ συναπεκόμισε περισσότερα ἀπὸ πενήντα σημαντικὰ ἔγγραφα ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἀλληλογραφία τῶν Μονῶν τῆς Κῶ καὶ τῆς Στροβίλου. Ἀπὸ αὐτὰ τέσσερα, ἓνα ἀπὸ τὴ Στρόβιλο καὶ τρία ἀπὸ τὴν Κῶ, σώζονται μέχρι σήμερα στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου.²⁰⁵

Τὰ μοναστήρια ποὺ ἵδρυσε, κατ' αὐτὴ τὴν περίοδο, σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὴν Κῶ, ἐνῶ τὰ σημαντικότερα κείμενα τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου, τὰ ὁποῖα συντάχθηκαν πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του,²⁰⁶

205. Τὰ τέσσερα αὐτὰ ἔγγραφα σύμφωνα μὲ τὴν ἀρίθμηση τῆς Ἑρ. Βρανούση εἶναι τὰ ἑξῆς: 2. *Χρυσόβουλλος λόγος Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου* (Αὐγούστος 1073, ὑπὲρ τῆς Μονῆς τῆς Στροβίλου τοῦ Κωνσταντίνου Καβαλλούρη), 3. *Χρυσόβουλλος λόγος Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου* (Ὀκτώβριος 1079, ὑπὲρ τῶν δύο Κελλίων τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου), 4. *Χρυσόβουλλος λόγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ* (Μάρτιος 1085, ὑπὲρ τῆς Μονῆς Παναγίας Καστριανῶν), 5. *Χρυσόβουλλος λόγος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ* (Μάιος 1087, ὑπὲρ τῆς Μονῆς Παναγίας Καστριανῶν). Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 120* καὶ 146*.

206. Πρὸς διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη ὑπενθυμίζουμε ὅτι τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι: ἡ *Υποτύπωση*, συνετάχθη στὶς 8 Μαΐου τοῦ 1091, ἡ *Μυστικὴ Διαθήκη*, συνετάχθη στὶς 10 Μαρτίου τοῦ 1093 (Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: *5, ὑπ. 2) καὶ ὁ *Κωδῖκελλος*, συνετάχθη στὶς 15 Μαρτίου τοῦ 1093, παραμονὴ τῆς

δείχνουν την αγάπη και τις άριστες αναμνήσεις που διατηρούσε από την παραμονή του σὲ αὐτή. Τὰ κείμενα αὐτὰ ἐκφράζουν ξεκάθαρα τὴν εὐλικρινῇ εὐγνωμοσύνη καὶ τὸν βαθὺ σεβασμὸ που ἔτρεφε πρὸς τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο καὶ περιγράφουν τὴν ἀδελφικὴ σχέση που διατηροῦσε μαζί του, ὄχι μόνο κατὰ τὴν περίοδο που ἔζησαν μαζί στὴν Κῶ, ἀλλὰ καὶ πολλὰ χρόνια μετὰ τὸν χωρισμὸ τους.

Β. Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος

Ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα που σώζονται μέχρι σήμερα διαπιστώνουμε ὅτι, παρὰ τὴ μεγάλη ταπείνωση, ἡ ὁποία τὸν χαρακτήριζε, καὶ τὴν ἀπλότητα τοῦ βίου του, ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος Σκηνοῦριος εἶχε ἀνεκτίμητη συνεισφορά στὴν ὀργάνωση τοῦ μοναχισμοῦ τοῦ Νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν ἀπέναντι μικρασιατικῶν παραλίων.

Στὴν πραγματικότητα, παρὰ τὰ ὅσα γνωρίζουμε καὶ παρὰ τὶς πολλὲς καὶ ἰδιαίτερες σημαντικὲς καὶ πολύτιμες πληροφορίες που ἐντοπίζουμε σὲ διάφορα ἔγγραφα καὶ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀνασυστήσουμε μέρος τῆς προσφορᾶς του, δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀποτιμήσουμε μὲ ἀκρίβεια τὴν ἑκτασὴ της, καθὼς τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ βίου του παραμένει ἄγνωστο. Παραδείγματος χάριν, θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ιδρύσει καὶ ἄλλες Μονὲς στὴν Κῶ, στὴ Στρόβιλο ἢ σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ ἄλλα νησιά, στὰ ὁποῖα διέθετε περιουσιακὰ στοιχεῖα, καὶ ἐμεῖς νὰ μὴν τὸ γνωρίζουμε ἐπειδὴ δὲν διασώθηκαν καὶ δὲν ἔφθασαν μέχρι σὲ ἐμᾶς οἱ σχετικὲς μαρτυρίες.

Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος στὸν Κωδῖκελλο, ὁ ὁποῖος συμπλήρωσε τὴ Μυστικὴ Διαθήκη του, κάνει συγκεκριμένη ἀναφορὰ στὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στὸ Παλαιὸ Πυλὶ τῆς Κῶ (Παναγία τῶν Καστριανῶν), τὴν ὁποία οἰκοδόμησε μετὰ τὴν πρόσκληση καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τὸν Ὅσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο. Παρὰ τὸ ὅτι ἔλειπε χρόνια ἀπὸ τὴν Κῶ καὶ εἶχε ιδρύσει ἄλλη μεγάλη καὶ σημαντικὴ Μονὴ στὴν Πάτμο τονίζει στοὺς μοναχοὺς του τὶς ὑποχρεώσεις που ἔχουν ἀπέναντι στὴ Μονὴ τῆς Κῶ καὶ ὑπογραμμίζει τοὺς στενοὺς δεσμοὺς που διατηροῦσε μὲ αὐτὴ καὶ μὲ τὰ

όσιακῆς κοιμήσεώς του (Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: 4*-8*, Ἑλπ. Α. Παπαντωνίου, *Συμβολή*: 23).

ἄλλα μοναστικά ἰδρύματα τοῦ νησιοῦ,²⁰⁷ τὰ ὁποῖα, οὐσιαστικά, μὲ τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὰ κτήματά τους ἔτρεφαν τοὺς μοναχοὺς καὶ χρηματοδοτοῦσαν τὶς ἐργασίες στὴν Πάτμο.

Μὲ τὴ συνετὴ στάση του καὶ τὶς συντονισμένες ἐνέργειές του ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος ἀνοίξε τὸν δρόμο γιὰ ἀνάπτυξη καὶ ἐνίσχυση τοῦ μοναχισμοῦ στὴν Κῶ. Ὅλες οἱ κινήσεις του, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τὶς πηγές, κινοῦνταν πρὸς δύο κατευθύνσεις: ἀφ' ἑνὸς δημιουργία τῶν ἀναγκαίων οἰκονομικῶν προϋποθέσεων καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν κατάλληλων πνευματικῶν δεδομένων γιὰ ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ.

Φαίνεται ὅτι δὲν ἔκανε κινήσεις δίχως σχέδιο καὶ προγραμματισμό. Ἀντιθέτως, συνεχῆς φροντίδα του ἦταν νὰ δημιουργήσῃ τὶς ἀπαραίτητες συνθήκες, ὥστε τὰ μοναστήρια ποὺ οἰκοδομοῦσε καὶ ὀργάνωνε νὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιβιώσουν καὶ νὰ ἀναπτυχθοῦν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ φυσικὴ του παρουσία.

Ἔτσι, δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραξενεύει τὸ ὅτι, λίγο μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου στὴν Κῶ, ἀναχώρησε γιὰ τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἀναχώρηση πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ σὲ ἓνα καλὰ ὁργανωμένο σχέδιο, μὲ ἰσχυρὲς πνευματικὲς βάσεις. Τὴν πνευματικὴ του ποιότητα φανερώνει καὶ τὸ ὅτι δὲν ἔμεινε στὴν Κῶ οὔτε στιγμὴ παραπάνω ἀπὸ ὅσο ἦταν ἀναγκαῖο. Δὲν ἐπεδίωκε νὰ ἀπολαύσῃ τοὺς καρποὺς τῆς πολυετοῦς προσφορᾶς του. Ἀντιθέτως, τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ ἔργο του θὰ ἄρχιζε νὰ ἔχει καρποὺς τὸ παρέδωσε στὰ ἄξια χέρια τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου καὶ ἀποχώρησε.

Γ. Σύντομη ἀποτίμηση τοῦ μοναχισμοῦ στὴν Κῶ

Κατὰ τὸν 11ο αἰῶνα, ὁ μοναχισμὸς στὴν Κῶ βρισκόταν σὲ μεγάλη ἀκμὴ καὶ ἀξιοσημεῖωτη κινητικότητα, ἐπηρεάζοντας θετικὰ σὲ πνευματικὸ ἐπίπεδο τὰ μικρασιατικὰ παράλια καὶ τὰ γύρω νησιά. Παρὰ ταῦτα, προφανῶς λόγῳ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων (π.χ. ἀραβικὲς, πειρατικὲς καὶ σελτζουκικὲς ἐπιδρομές, μεγάλη διάρκεια Ἱπποτικῆς καὶ Ὀθωμανικῆς Κατοχῆς) καὶ φυσικῶν συνθηκῶν (π.χ. συχνοὶ σεισμοὶ καὶ ἐπακόλουθη ἔνδεια), δὲν διατηρήθηκε μέχρι σήμερα, μὲ ἀδιά-

207. Fr. Miklosich καὶ I. Müller, *Acta* (6ος τόμος): 86-89, Ἔρα Λ. Βρανούση, *Α' Αὐτοκρατορικά*: *7.

κοπή λειτουργία, στὸ νησί κάποια μεγάλη Μονή, ὅπως π.χ. τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου στὴν Πάτμο. Ἡ Μονή αὐτή, ἂν καὶ στὴν ἀρχὴ στηρίχθηκε στὰ μέσα ποὺ τῆς παρείχε ἡ παρουσία τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου καὶ τῶν ἄλλων δωρητῶν τῆς Κῶ, σύντομα πορεύθηκε αὐτόνομα καὶ ἀνεξάρτητα ἀκτινοβολώντας σὲ ὁλόκληρο τὸν Ὁρθόδοξο κόσμο γιὰ σχεδὸν χίλια χρόνια ἀπὸ τὴν ἱδρυσὴ της μέχρι σήμερα.

Ἡ μελέτη τῶν φιλολογικῶν πηγῶν καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων δείχνει ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφίξη τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου στὴν Κῶ εἶχε ἀναπτυχθεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ ὁ ἡμιαναχωρητικὸς ἀσκητικὸς βίος μὲ μικρὲς Μονές (π.χ. τὰ «δύο κελλία», ποὺ ὅπως εἶδαμε ἦταν δύο μικρὰ μοναστικά ἱδρύματα ποὺ οἰκοδόμησε ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος στὸν Δίκαιο), οἱ ὁποῖες προσέφεραν μιὰ πιὸ εὐέλικτη μορφή ἀσκήσεως, καθὼς ὑπῆρχε, παραδείγματος χάριν, ἡ δυνατότητα ἂν κάποιοι ἀσκητὲς ἀναζητοῦσαν κάτι διαφορετικὸ (π.χ. περισσότερο ἢ λιγότερο ἀπομονωμένο καὶ δύσβατο τόπο) νὰ μετακινηθοῦν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν σὲ ὅποιο σημεῖο ἔκριναν ὅτι τοὺς ταίριαζε μὲ μεγαλύτερη εὐκολία. Μὲ τὴν ἀφίξη τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου καὶ τὴν ἱδρυση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Καστριανῶν, ἔλαβε ὥθηση καὶ ἀναπτύχθηκε καὶ ὁ ἀμιγῶς κοινοβιακὸς μοναχισμὸς μὲ τὴν ὑπαρξὴ καὶ λειτουργία μεγάλης καὶ ὀργανωμένης Μονῆς.

* * *

Ἡ ἀναφορὰ στὸν μοναχισμὸ στὴ Στρόβιλο, στὴν Κῶ καὶ στὴν Πάτμο τὴν τελευταία τριακονταετία τοῦ 11ου αἰῶνα μέσα ἀπὸ τὶς μεγάλες μορφές τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου καὶ τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦρίου ὁδηγεῖ τὸν ἐρευνητὴ σὲ χρήσιμα καὶ ἄκρως ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα:

1) Σὲ ὅλη τὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου, στὸ νησί καὶ στὶς γύρω περιοχές, ὑπῆρχε ἔντονη μοναχικὴ παρουσία, ἡ ὁποία εἶχε θεμελιωθεῖ μεθοδικὰ ἀπὸ τὸν Ὁσιο Ἀρσένιο Σκηνοῦριο, καί, μὲ τὴ συμβολὴ καὶ τὴν παρουσία τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου, παρουσίαζε σταθερὴ καὶ γοργὴ ἀνάπτυξη.

2) Τὸ Νοτιοανατολικὸ Αἰγαῖο καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποτελοῦσαν διοικητικὴ, χωροταξικὴ καὶ πνευματικὴ ἐνότητα μὲ ἔντονη κινητικότητα καὶ σημαντικὰ στοιχεῖα ἀλληλεπιδράσεως.²⁰⁸

208. Αὐτὴ ἦταν καθημερινὴ πραγματικότητα μέχρι τὸ 1922 γιὰ ὁλόκληρο τὸ

3) Ἡ διαρκῶς αὐξανόμενη παρουσία τῶν Σελτζούκων Τούρκων, ιδιαίτερα μετὰ τὴν ἡττα τῶν Βυζαντινῶν στὸ Ματζικέρτ (1071), ἡ ὁποία οὐσιαστικὰ ἄνοιξε τὶς πύλες γιὰ νὰ εἰσβάλουν στὴ Μικρὰ Ἀσία, καὶ στὴν εὐρύτερη λεκάνη τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου (σὲ λίγα χρόνια κυρίευσαν τὴ Συρία καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους ἐκτοπίζοντας τὰ ἀραβικὰ φῦλα ποὺ τοὺς κατεῖχαν μέχρι τότε) δημιουργοῦσε σοβαρὲς ἐντάσεις, ἀστάθεια, ἀνασφάλεια καὶ ἐνείχε μεγάλους καὶ σοβαροὺς κινδύνους γιὰ τοὺς κατοίκους καί, φυσικά, γιὰ τοὺς μοναχοὺς τῆς περιοχῆς.

4) Παρὰ τὰ πολλὰ προβλήματα ὁ μοναχισμὸς ἀνθοῦσε καὶ ἡ κεντρικὴ αὐτοκρατορικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση, ἀντιλαμβανόμενη προφανῶς τὴν κεφαλαιώδους σημασίας συνεισφορά του στὴν κοινωνικὴ συνοχή, στὴ διατήρηση τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἰδιοπροσωπίας καὶ στὴν ἐπιβίωση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιοχῆς, ἔκανε αἰσθητὴ τὴν παρουσία της μὲ συνεχῆ ἔκδοση αὐτοκρατορικῶν χρυσοβοῦλλων, ὀρισμῶν καὶ πιττακίων, πατριαρχικῶν σιγιλλίων καὶ ἄλλων ἐπισήμων διοικητικῶν ἐγγράφων, συχνὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς μοναχοὺς, πλούσιες αὐτοκρατορικὲς δωρεὲς καὶ χορηγίες καὶ διαρκὴ παρουσία ἀξιωματοῦχων, διοικητῶν, διαχειριστῶν κρατικῶν ἀκινήτων κ.λπ.²⁰⁹

5) Πολλὰ ἀπὸ τὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὸν κωακὸ μοναχισμὸ κρίνονταν ἀρκετὰ σημαντικὰ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ διοίκηση, ὥστε νὰ προκαλοῦν συχνὲς καὶ ἐπίσημες παρεμβάσεις τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, οἱ ὁποῖοι τὰ διευθετοῦσαν μὲ τὶς κατάλληλες ἀποφάσεις πρὸς ὄφελος τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῶν ἐνδιαφερομέ-

Αἰγαῖο. Τότε οἱ συμπαγεῖς γηγενεῖς ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ ἐκδιώθηκαν ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία, ἀφ' ἐνὸς κατὰ τὸν διωγμὸ καὶ τὴ σφαγὴ τοῦ Αὐγούστου-Σεπτεμβρίου 1922, καὶ ἀφ' ἑτέρου, στὸ πλαίσιο ἐφαρμογῆς τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης, ἡ ὁποία ὑπεγράφη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1923 στὴν ὁμώνυμη πόλη τῆς Ἑλβετίας καὶ ἦταν συνέπεια τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς. Ἐπίσης, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι παλαιότερα, πρὶν ἀπὸ ἑκατομμύρια χρόνια, στὴν περιοχή μας ὑπῆρχε μία μεγάλη γεωλογικὴ ἐνότητα ξηρὰς ποὺ οἱ γεωλόγοι τὴν ἀποκαλοῦν «Αἰγιῶδα», ἐνῶ μέχρι πρὶν ἀπὸ 15.000 χρόνια περίπου τὰ σημερινὰ νησιά τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Κῶς, ἦταν ἐνωμένα μὲ τὴ σημερινὴ μικρασιατικὴ ἀκτὴ.

209. Φυσικά, αὕτὴ ἡ στενὴ, στὸ ὑψηλότερο διοικητικὸ ἐπίπεδο, ἐπικοινωνία συνεχίσθηκε μέχρι τὴν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μάλιστα, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου συνεχίσθηκε καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὴν, καθὼς ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ φροντίζει τὴν τοπικὴ μας Ἐκκλησία καὶ νὰ μεριμνᾷ γιὰ τὸ ποίμνιό του ποὺ ζοῦσε καὶ ἀγωνίζονταν στὴν ἵπποτοκρατούμενη καὶ τουρκοκρατούμενη Δωδεκάνησο.

νων Πατέρων. Αυτό, πέρα από την άμεση μέριμνα για τὰ ζητήματα τῶν Μονῶν, δείχνει καὶ αὐξημένη εὐαισθησία γιὰ τὰ ζητήματα τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἐτοιμότητα τῆς κεντρικῆς διοικήσεως νὰ τὰ ἀντιμετωπίσει.

6) Ἡ διατήρηση σημαντικῶν αὐτοκρατορικῶν, πατριαρχικῶν, διοικητικῶν καὶ μοναχικῶν ἐγγράφων στὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου στὴν Πάτμο βοηθᾷ νὰ διαμορφώσουμε ἱκανοποιητικὴ καί, κατὰ τὸ δυνατόν, πλήρη εἰκόνα γιὰ τὸν κωακὸ μοναχισμό, τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὶς ἄκρως ἐνδιαφέρουσες προοπτικές του. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἀπὸ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο μεταφέρθηκαν στὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς Πάτμου πενήντα ἐγγραφα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν Μονῶν Στροβίλου καὶ Παναγίας Καστριανῶν. Σήμερα ἀπὸ αὐτὰ σώζονται τέσσερα αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα, ἀριθμὸς ποὺ ὑπογραμμίζει τὴ σπουδαιότητα τῶν Μονῶν.

7) Ὁ Ὅσιος Ἀρσένιος, ὁ πνευματικὸς οἰκιστὴς τῆς νήσου, ἐπέλεγε νὰ ἱδρύσει μικρὲς Μονές, μὲ λίγους πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονταν μὲ περιορισμένα μέσα σὲ περιοχὲς ποὺ ἦταν δύσβατες καὶ παρουσίαζαν μεγάλες δυσκολίες γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους. Τέτοιες περιοχὲς ἦταν τὸ ὄρος Δίκαιος, τὸ ὄρεινὸ Ἀσφενδιοῦ, τὸ ὄρος Σύμπετρο, ἐπάνω ἀπὸ τὸ σημερινὸ Παραδείσι, κ.ἄ. Ἡ ἐκτεταμένη διασπορά, σὲ μεγάλο μέρος τῆς ἐκτάσεως τοῦ νησιοῦ, ἔδινε τὴ δυνατότητα σὲ πολλοὺς κατοίκους νὰ ἐπικοινωνοῦν ἄμεσα μὲ τοὺς πατέρες καὶ ἔτσι νὰ ὀφελοῦνται πνευματικά.

8) Ὁ ἴδιος δὲν ἱδρυσε μεγάλη κοινοβιακὴ Μονή, παρὰ τὸ ὅτι εἶχε τὴν ἀπαιτούμενη οἰκονομικὴ δυνατότητα. Ἐνίσχυσε τὴ Μονὴ ποὺ κατεῖχε ἡ οἰκογένειά του στὴ Στρόβιλο καὶ δημιούργησε τὶς προϋποθέσεις γιὰ ἱδρυση μεγάλης Μονῆς στὴν Κῶ ἀπὸ τὸν Ὅσιο Χριστόδουλο.

9) Μεγάλῃ κοινοβιακὴ Μονὴ ἱδρυσε στὴν Κῶ ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος Λατρινός, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν πρόσκληση τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου ἔφθασε στὸ νησί πρὸς τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1079 προερχόμενος ἀπὸ τὴ Στρόβιλο. Ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος, ὄντας φορέας πολὺ παλαιᾶς μοναχικῆς παραδόσεως, ἱδρυσε τὴ μεγάλη Μονὴ τῆς Ὑπεράγνου Θεοτόκου (ὅπως τὴν ἀναφέρει ὁ Ὅσιος στὰ κείμενά του, τῆς Παναγίας τῶν Καστριανῶν, ὅπως ἐπικράτησε νὰ ἀποκαλεῖται). Τὸ 1088, μετὰ ἀπὸ συμφωνία μὲ τὸν Αὐτοκράτορα, ἀν-

τήλλαξε τις κτήσεις αὐτῆς τῆς Μονῆς μὲ τὸ ἔρημο καὶ ἄγονο νησί τῆς Πάτμου ιδρύοντας ἐκεῖ τὴν Ἱερὰ Μονὴ Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου, ἡ ὁποία χάρη στὴ στήριξη ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὴν ἀπόκτηση περιουσιακῶν στοιχείων τοῦ Ὁσίου Ἀρσενίου Σκηνοῦριου, κυρίως, καὶ τῶν ἄλλων δωρητῶν πρὸς τὴν Παναγία Καστριανῶν τῆς Κῼ, ἀναδείχθηκε, μεγαλοῦργησε καὶ συνεχίζει νὰ ἀκτινοβολεῖ μέχρι σήμερα.

10) Ὁ Ὁσιος Χριστόδουλος στὸ νησί τῆς Κῼ ἱδρυσε ἐπίσης τὴν Παναγία Ζωοδόχο Πηγὴ, στὸ Μονάγρι, καὶ τὴν Ἱερὰ Μονὴ τῶν Σπονδῶν, στὴ Ζιά. Οἱ παλαιότατες αὐτὲς Μονὲς σώζονται μέχρι σήμερα.

11) Ἀπὸ ὅσα γνωρίζουμε ὁ Ὁσιος Ἀρσένιος ἱδρυσε ἐπίσης τὴν Ἱερὰ Μονὴ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους Δίκαιος, τὸν Ἅγιο Ἰωάννη Θεολόγο τοῦ Βουνοῦ καὶ τὴ Μονὴ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ὅπου βρίσκεται τὸ Σκηνοῦριο Κάθισμα, στὸ Σύμπετρο, ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Κῼ.

12) Οἱ μαρτυρίες ποὺ διασώζονται στὶς ὑφιστάμενες φιλολογικὲς πηγὲς ὑποστηρίζονται ἀπολύτως ἀπὸ τὰ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα καὶ δεδομένα ποὺ ἔχουν ἐντοπισθεῖ καὶ μελετηθεῖ μέχρι σήμερα καὶ εὐελπιστοῦμε ὅτι ὅταν διεξαχθοῦν καὶ ἄλλες ἀνασκαφικὲς ἐρευνες θὰ ἀποκαλυφθοῦν πολλὰ περισσότερα μνημεῖα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἔνδοξη περίοδο τῆς ἱστορίας τῆς Κῼ καὶ θὰ μπορέσουμε νὰ γνωρίσουμε, νὰ μελετήσουμε νὰ προσκυνήσουμε, νὰ προστατεύσουμε καὶ νὰ ἀναδείξουμε τὰ σπουδαῖα ἔργα τῶν προγόνων μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, συναχθέντα καὶ ἐκδοθέντα ὑπὸ Miklosich, Fr. καὶ Müller I., τ. 1-6, Vindobonae: Carolus Gerold, 1860-1890.

Βυζαντινὰ Ἑγγραφα τῆς Μονῆς Πάτμου. Α΄ Αὐτοκρατορικά. Διπλωματικὴ ἔκδοσις, γενικὴ εἰσαγωγή-εὔρετήρια-πίνακες ὑπὸ Ἑρας Λ. Βρανούση, Ἀθήναι: Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν (Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν), 1980.

Βυζαντινὰ Ἑγγραφα τῆς Μονῆς Πάτμου. Β΄ Δημοσίων Λειτουργῶν. Διπλωματικὴ ἔκδοσις ὑπὸ Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Ἀθήναι: Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἑρευνῶν (Κέντρον Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν), 1980.

Βυζαντινὰ Ἑγγραφα τῆς Μονῆς Πάτμου. Γ΄ Πατριαρχικά. Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή-Διπλωματικὴ ἔκδοσις Μαρίας Γερολυμάτου, Ἀθήναι: Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν (Ἰνστιτούτο Ἱστορικῶν Ἑρευνῶν), 2016.

Κεδρηνοῦ Γεωργίου, Σύνοψις Ἱστοριῶν, στὴ συλλογὴ J.-P. Migne, *Patrologia Graeca*, τόμος 122, στῆλες 9-368.

Β. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ἀνδρούδη Πασχάλη καὶ Ντιντιούμη Σοφίας, Παναγία Καστριανῶν, τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου στὸ Παλιὸ Πυλὶ τῆς Κῶ, *Δελτίον ΧΑΕ*, Περίοδος Δ΄ τόμος Α΄ (2009): 47-54.

Ἀνδρούδη Πασχάλη καὶ Ντιντιούμη Σοφίας, Ὁ βυζαντινὸς ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὸ Μονάγρι τῆς Κῶ, στὸ «*Φιλοτιμία. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὴν ὁμότιμη καθηγήτρια Ἀλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα*», ἐκδοτικὴ ἐπιτροπὴ Θεόδωρος Κορρές, Πολύμνια Κατσώνη, Ἰωάννης Λεοντιάδης, Ἀνδρέας Γκουτζιουκώστας, Ἐκδόσεις Βάνιας Θεσσαλονίκη, 2011.

Bekkeri, Immanuelis, *Suidae Lexicon*, Ex Recognitione, Berolini: Typis et Impensis Georgi Reimeri, A[nno] 1854.

Βρανούση, Ἑρας Λ., *Τὰ Ἀγιολογικὰ κείμενα τοῦ Ὁσίου Χριστοδοῦλου ἱδρυτοῦ τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς. Φιλολογικὴ παράδοσις καὶ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, Δωδεκανησιακὴ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία, Αὐτοτελῆ Δημοσιεύματα - Ἀριθμ. 2, Ἀθήναι, 1966 (διδακτορικὴ διατριβή).*

Διακοπαναγιώτη Ναθαναήλ-Φιλίππου, Μητρ. Κώου καὶ Νισύρου, Ὁ Ναὸς

- τῆς Ὁσίας Μελοῦς καὶ οἱ θεραπευτικὲς πηγὲς στὴ Βουρρίνα τῆς Κῶ, *Κωικά*, τ. IB' (2012): 223-234.
- Διακοπαναγιώτη Ναθαναήλ-Φιλίππου, Μητρ. Κώου καὶ Νισύρου, Ἡ Ὁσία Μελὼ ἢ ἐν Κῶ ἀσκήσασα, *Δωδεκάνησος Ε'* (Ἰαν.-Ἰούν. 2011): 137-140.
- Διακοπαναγιώτη Ναθαναήλ-Φιλίππου, Μητρ. Κώου καὶ Νισύρου, Ἡ Ὁσία Μελὼ στὴ Βουρρίνα τῆς Κῶ, *Δωδεκάνησος Θ'* (Ἰαν.-Ἰούλ. 2013): 121-212.
- Διακοπαναγιώτη Ναθαναήλ-Φιλίππου, Μητρ. Κώου καὶ Νισύρου, *Ὁσία Μελὼ - Μητροπολίτης Ρόδου Μητροφάνης. Μία πνευματικὴ συνάντηση στὴν Κῶ*, Εἰσήγηση στὸ ΙΘ' Πολιτιστικὸ Συμπόσιο Στέγης Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν Δωδεκανήσου, Ρόδος, 8 Ὀκτωβρίου 2015.
- Διακοπαναγιώτη Ναθαναήλ-Φιλίππου, Μητρ. Κώου καὶ Νισύρου, *Ὁ κώδικας ποὺ περιέχει τὰ στιχηρὰ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Μητροφάνους γιὰ τὴν Ὁσία Μελὼ*, Εἰσήγηση στὸ Κ' Πολιτιστικὸ Συμπόσιο Στέγης Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν Δωδεκανήσου, Ρόδος, 30 Ἰουνίου 2017.
- Διακοπαναγιώτη Ναθαναήλ-Φιλίππου, Μητρ. Κώου καὶ Νισύρου, *Ἡ Ὁσία Μελὼ στὴ Βουρρίνα τῆς Κῶ. Λαϊκὴ παράδοση καὶ λατρεία*, Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Ἀρμός, 2018 (α' ἔκδ. Νοέμβριος 2014, β' ἔκδ. ἐμπλουτισμένη Ἰούλιος 2018).
- Διακοπαναγιώτη Ναθαναήλ-Φιλίππου, Μητρ. Κώου καὶ Νισύρου, Ὁ Κῶος μοναχὸς Ἀρσένιος Σκηνοῦριος «κελλία δύο ἐδείματο» στὴν Κῶ, στὸν τόμο *Ἐκκλησία-Θεολογία-Βασιλεία. Τιμητικὸς Τόμος γιὰ τὸν Καθηγητὴ Γεώργιο Π. Πατρῶνο*, Ἐπιστημονικὴ Ἐπιμέλεια [Καθηγητῆς] Κωνσταντῖνος Ἰ. Μπελέζος, Ἀθήνα 2019: 645-660.
- Ζαρράφτη, Ἰακώβου Ἐ., *Κώια. Ἀρχαία τοποθεσία τῆς Κῶ. Τόμος Α' (Γεωγραφικὰ-Ἱστορικά)*, Κῶς: ἔκδ. Ἱπποκράτειος Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κῶ, 2005.
- Ζαρράφτη, Ἰακώβου Ἐ., *Κῶων Β' μέρος. Ἱστορία τῆς Κῶ, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρις ἡμῶν, ἐν Κώια. Τόμος Α' (Γεωγραφικὰ-Ἱστορικά)*, Κῶς: ἔκδ. Ἱπποκράτειος Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κῶ, 2005.
- Ζαφράκα-Σταυρίδου, Ἀλκμήνης, Ἡ ἀγγαρεία στὸ Βυζάντιο, *Byzantina* 11 (1982): 21-54.
- Hoffmann J. B., *Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Ἀρχαίας ἐλληνικῆς*, ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Ἀντωνίου Παπανικολάου, Ἐν Ἀθήναις, 1974.
- Ἱερομνήμων Νικολάου, *Ἡ βυζαντινὴ Στρόβιλος καὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου* (ἡμερομηνία ἀναρτήσεως 8 Φεβρουαρίου 2018, ἠλεκτρονικὴ διεύθυνση <https://www.geodifhs.com/kappaomegaiotaalpha/strobilos>, ἡμερομηνία ἀνακτήσεως 1 Ἰουλίου 2021).
- Καρπαθίου, Ἐμμανουήλ Ἰ., Μητρ. Κώου, *Ἐκκλησία Κῶ Δωδεκανήσου, τόμος Πρῶτος, βιβλίον Πρῶτον [I.I.]*, Ἀθήναι, 1968.

- Καρπαθίου, Έμμανουήλ Ί., Μητρ. Κώου, *Έκκλησία Κῶ Δωδεκανήσου, τόμος Πρῶτος, βιβλίον Δεύτερον [I.II]*, Ἀθήναι, 1969.
- Καρπαθίου, Έμμανουήλ Ί., Μητρ. Κώου, Ἡ ἐν Κῶ πάλαι ποτὲ διαλάμψασα Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, *Δωδεκανησιακὸν Ἀρχεῖον* 1 (1955): 48-56.
- Καρπαθίου, Έμμανουήλ Ί., Μητρ. Κώου, Ἡ ἐν Κῶ πάλαι ποτὲ διαλάμψασα Ἱερὰ Μονὴ τῶν Σπονδῶν, *Δωδεκανησιακὸν Ἀρχεῖον* 2 (1956-7): 3-25.
- Liddel, Henry-Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick Mckenzie, Clarendon Press, Oxford, 1996 (σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή).
- Liddell, Henry καὶ Robert Scott, *Μέγα Λεξικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, ἐπι-στασία Ξενοφῶντος Μόσχου καὶ Μιχαὴλ Κωνσταντινίδη, τ. 5, Ἀθήνα: Ί. Σιδέρης, χ.χ.
- Μαρσέλλου, Ἑλένης, Ἡ Κῶς κατὰ τὴν Ἱπποτοκρατία, στὸ «*Ἱστορία τῆς Κῶ. Β' τόμος. Ἀπὸ τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια μέχρι τὸ τέλος τῆς Ἱπποτοκρατίας*», Κῶς: Ἔκδοση Νομαρχιακῆς Αὐτοδιοίκησης Δωδεκανήσου, Ἐπαρχεῖο Κῶ, 2001: 107-165.
- Μαστορόπουλου, Γεωργίου Στυλ., Ταύτιση τῆς βυζαντινῆς Ί. Μονῆς Ἀμπελᾶ Κῶ, στὸν τόμο «*Ἱστορία-Τέχνη-Ἀρχαιολογία τῆς Κῶ, Α' Διεθνὲς Ἐπιστη-μονικὸ Συνέδριο, Κῶς, 2-4 Μαΐου 1997*», Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Φιλοσο-φικὴ Σχολή, Σειρὰ δημοσιευμάτων περιοδικοῦ «Ἀρχαιογνωσία» Ἀρ. 1, Ἀθήνα, 2001: 333-356.
- Μαστοροπούλου, Γεωργίου Στυλ., *Castrum Antimachia. Τὸ κάστρο τῆς Ἀν-τιμάχειας, Κῶς*: Ἔκδοση Δήμου Ἡρακλειδῶν, 2009.
- Μουστάκη, Ἀθανασίου Γερ., Ἡ διὰ νυκτὸς ἀναχώρηση τοῦ μοναχοῦ Ἀρσενίου Σκηνοῦρη ἀπὸ τὴν Κῶ, στὸ *Κωακά* ΙΓ' (2015): 173-185.
- Μουστάκη, Ἀθανασίου Γερ., *Όσία Μελώ: ἡ φιλέρημος κόρη τῆς Κῶ, ὅπως μᾶς τὴν παρουσίασε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Κώου καὶ Νισύρου κ. Ναθαναήλ* (Θεολογικὰ καὶ ἄλλα τινά, ἡμερομηνία ἀναρτήσεως 2 Ἰανου-αρίου 2015, ἠλεκτρονικὴ διεύθυνση https://amoustakis.wordpress.com/2015/01/03/osia_melo_book/, ἡμερομηνία ἀνακτήσεως 1 Ἰουλίου 2021).
- Ντιντιούμη, Σοφίας, Ἀρχαιολογικὸς χώρος Παλαιοῦ Πυλίου Κῶ, στὸ *Κωακά* Ι' (2008): 88-124.
- Oxford Dictionary of Byzantium*, The, ἐπιμέλεια Kazhdan Alex. καὶ ἄλλων, τόμοι 1-3, New York & Oxford 1991 (ODB).
- Πανάγου, Μαρίας, Ἡ Κῶς κατὰ τὴ Βυζαντινὴ Περίοδο, στὸ «*Ἱστορία τῆς Κῶ. Β' τόμος. Ἀπὸ τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια μέχρι τὸ τέλος τῆς Ἱπποτοκρατίας*», Κῶς: Ἔκδοση Νομαρχιακῆς Αὐτοδιοίκησης Δωδεκανήσου, Ἐπαρχεῖο Κῶ, 2001: 57-105.

- Παπαδοπούλου-Κεραμέως Ἀθανασίου, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Β', Πετρούπολη, 1894, ἀν. Bruxelles, 1963.
- Παπανικολάου, Κων. Δ., *Νεώτατον Λεξικὸν ὅλων τῶν Ρημάτων τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης μετὰ πινάκων κλίσεως τῶν ἀνωμάτων ρημάτων*, Ἀθῆναι: Ἐκδόσεις Ἰ. Χιωτέλλη, 1962.
- Παπαντωνίου, Ἐλπιδοφόρου Ἀ., *Ἡ συμβολὴ τῆς Μονῆς Καστριανῶν Κῶ στὴν ἵδρυση τῆς μονῆς τῆς Πάτμου*, Ἀθήνα: Ἑνωσι Κῶων ὁ «Ἱπποκράτης», ἀΐηθ' (1989).
- Ράγια Ἐφης, Λάτρος. *Ἐνα ἄγνωστο μοναστικὸ κέντρο στὴ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία. Μὲ λεπτομερὴ σχολιασμὸ τῶν ἐγγράφων τοῦ ἀρχείου τῆς Μονῆς Θεοτόκου τοῦ Στύλου*, Θεσσαλονίκη: Ἐκδ. Οἶκος Ἀντ. Σταμούλη, 2008.
- Rosser, John H., *Historical Dictionary of Byzantium*, χ.χ., χ.τ.
- Σκανδαλίδη, Μιχάλη Εὐστ., *Αἰγαιοπελαγίτικα Γλωσσοϊστορικὰ Μελετήματα. Δωδεκάνησα-Κυκλάδες Εὐβοία-Κρήτη-Κύπρος (Τὰ Διάσπαρτα)*, Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Βερέττας, 2012.
- Σκανδαλίδη, Μιχάλη Εὐστ., *Τοπωνυμικά καὶ ὀνοματικά τῆς νήσου Κῶ*, Κῶς: Ἐκδοσι Δήμων: Κῶ-Δικαίου-Ἡρακλειδῶν, 2002.
- Σταματάκου, Ἰωάννου, *Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθήνα, 1999.
- Τριανταφυλλίδη, Μανόλη, *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς)*, ἀνατύπωση τῆς ἐκδοσι τοῦ ΟΕΣΒ (1941) μὲ διορθώσεις, Θεσσαλονίκη, 2002.
- Τσιρπανλῆ, Ζαχαρία Ν., *Ἡ Ρόδος καὶ οἱ Νότιες Σποράδες στὰ χρόνια τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν (14ος-16ος αἰ.)*. Συλλογὴ ἱστορικῶν μελετῶν, Ρόδος: Ἐκδοσι Γραφείου Μεσαιωνικῆς Πόλης Ρόδου, 1991.
- Τσιρπανλῆ, Ζαχαρία Ν., *Ἀνέκδοτα ἐγγραφα γιὰ τὴ Ρόδο καὶ τὶς Νότιες Σποράδες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν 1 (1421-1453)*. Εἰσαγωγὴ, διπλωματικὴ ἐκδοσι, σχόλια, Ρόδος: Ἐκδοσι Γραφείου Μεσαιωνικῆς Πόλης Ρόδου, 1995.
- Τσιρπανλῆ, Ζαχαρία Ν., *Τὸ βυζαντινὸ ἐκκλησάκι τῆς ὁσίας Μελοῦς στὴν Κῶ καὶ τὸ οἰκεῖο τοπωνύμιον*, *Δωδώνη* ΚΖ/1 (1998): 23-43.
- Χαριτοπούλου, Εὐαγγέλου, *Στοιχεῖα ὀργάνωσι τῆς διοικητικῆς μέριμνας τοῦ Βυζαντινοῦ Στρατοῦ*, *Στρατιωτικὴ Ἐπιθεώρησι* 1/2012 (Ἰαν.-Φεβρ. 2012): 26-41.
- Χατζηβασιλείου, Βασίλη Σ., *Ἱστορία τῆς νήσου Κῶ. Ἀρχαία, Μεσαιωνικὴ, Νεώτερη*, Ἐκδ. Δήμου Κῶ, 1990.
- Χατζημιχαήλ Ἀνδρέα, Ἰωσήφ, *Ἱερὰ Μητρόπολις Κῶου καὶ Νισύρου, Παρελθὸν καὶ Παρόν*, Ἐκδοσις Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κῶου καὶ Νισύρου, Κῶς, 2016.

Δρ ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ

Έφορος Αρχαιοτήτων Ε.Τ.

ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ
(1842-1872)

*Αφιερώνεται εις τήν ιεράν μνήμην
τῶν ἀοιδίμων Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου
Ίγνατίου (1856-1861), Δωροθέου (1862-1865)
καί Συνεσίου (1865-1876)¹*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύντομη ιστορική επισκόπηση

Η Ίερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς στό Μανδράκι τῆς Νισύρου ιδρύθηκε, σύμφωνα μέ υπάρχουσα παράδοση, περί τό ἔτος 1400 μ.Χ. καί ἔκτοτε ἐξακολουθεῖ νά ὑφίσταται μέχρι σήμερα. Κατά τό χρονικό αὐτό διάστημα, τό ὁποῖο ὑπερβαίνει τοὺς ἑξι αἰῶνες, ἡ Μονή ἐγνώρισε, ὡς ἦταν φυσικό ἐπόμενο, περιόδους ἀνθησης καί μεγάλης ἀκμῆς², ἀλλά καί περιόδους ὑφεσης καί παρακμῆς.

1. Ἀποκάλυψις ιδ', 13. «Μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπ' ἄρτι. ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν. Τὰ γὰρ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν».

2. Ἰ. Βολανάκης, *Συμβολή Σπηλιανῆς* 2021, σ. 55-60.

Ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς εἶχε τὴν ἀγαθὴ τύχη, νὰ ἔχει στό πηδάλιό της κατὰ κανόνα ἄνδρες προικισμένους, μορφωμένους γιὰ τὴν ἐποχὴ των, οἱ ὅποιοι διέθεταν ὑψηλό ἥθος καὶ μεγάλο κύρος καὶ οἱ ὅποιοι ἀνέδειξαν τὴ Μονή, ὄχι μόνο σέ σπουδαῖο θρησκευτικὸ καὶ πνευματικὸ κέντρο, ἀλλὰ καὶ σέ οἰκονομικὸ, καλλιτεχνικὸ, παιδευτικὸ καὶ γενικότερα πολιτιστικὸ κέντρο.

Γιὰ τοὺς Νισυρίους, τόσο γι' αὐτοὺς πού κατοικοῦσαν καὶ κατοικοῦν μόνιμα στὴ Νίσυρο, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς εὐρισκομένους καὶ δραστηριοποιούμενους, ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς ἀπετέλει καὶ συνεχίζει νὰ ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφορᾶς. Ἡ Παναγία ἡ Σπηλιανή τοὺς σκέπει καὶ τοὺς προστατεύει, τὴν ἐπικαλοῦνται στὰ προβλήματα καὶ στίς θλίψεις των καὶ τὴν ἐνθυμοῦνται στίς στιγμὲς τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εὐτυχίας των.

Στό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς διατηρεῖται μεγάλος ἀριθμὸς ἐγγράφων διαφόρων ἐποχῶν, κυρίως ὅμως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας (1522-1912). Τὰ ἐγγραφα αὐτὰ ἀποτελοῦν πολὺτιμα κατάλοιπα τοῦ παρελθόντος, τὰ ὅποια περιλαμβάνουν σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Νισυρίων κατὰ τοὺς περασμένους αἰῶνες.

Ὁ γράφων εἶχε κατὰ τό παρελθόν τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσῃ, νὰ σχολιάσῃ καὶ νὰ παρουσιάσῃ ὁρισμένα ἀπὸ τὰ ἐγγραφα αὐτά³, τὰ ὅποια φωτίζουν πολλὰς πλευρὰς τῆς ζωῆς τῶν Νισυρίων κατὰ τοὺς περασμένους αἰῶνες. Στὴ μετὰ χεῖρας ἐργασία παρουσιάζονται ἀκόμη σαράντα (40) ἐγγραφα ἀπὸ τό Ἀρχεῖον τῆς Σπηλιανῆς⁴.

3. Ἰ. Βολανάκης, *Ἐγγραφα Σπηλιανῆς* 2005: Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 16, σ. 257-288· 2007: Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 17, σ. 90-150· 2020: Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», τ. ΚΕ', σ. 369-496· 2021: Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», τ. ΚΣΤ', σ. 103-234 καὶ τ. ΚΖ', σ. 19-160..

4. Ὁ γράφων ἐπιθυμεῖ, νὰ ἐκφράσῃ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τίς θερμὲς τοῦ εὐχαριστίες πρὸς ὅλους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι καθ' οἷονδῆποτε τρόπο τὸν ἐβοήθησαν καὶ τὸν συνέδραμαν καὶ συνέβαλαν οὐσιαστικὰ στὴν ὁλοκλήρωση τῆς παρούσης μελέτης. Εἰδικότερα εὐχαριστῶ τοὺς ἑξῆς: 1) Τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Κύριλλον (Κογεράκη), ὁ ὅποιος διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ» καὶ ἄλλων ἐντύπων, παρέχει τὴ δυνατότητα σέ ἐρευνητὲς καὶ μελετητὲς, νὰ δημοσιεύουν τίς ἐργασίες των καὶ νὰ καθιστοῦν τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν των κοινόν κτῆμα ὅλων τῶν ἐνδιαφερομένων, 2) τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Κώου καὶ Νισύρου κ.κ. Ναθαναήλ, διὰ τὴν ἠθικὴ συμπαράσταση

Ὁ γράφων ἐλπίζει καὶ εὐχεται, νά τοῦ δοθεῖ καί στοῦ ἀμέσως προ-
σεχῆς μέλλον ἡ εὐκαιρία, νά παρουσιάσει καί ἄλλα ἐπὶ πλέον ἔγγρα-
φα ἀπό τό πλούσιο Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς
τῆς Νισύρου. Τά ἔγγραφα αὐτά περιέχουν πολύτιμες πληροφορίες
οἱ ὁποῖες φωτίζουν πολλές πλευρές τῆς Ἱστορίας τῶν κατοίκων τῆς
Νισύρου, τῆς Δωδεκανήσου καί τῆς Ἑλλάδος γενικότερα.

καί τῇ στήριξί του, 3) τόν Πανοσιώτατον Ἡγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Πα-
ναγίας Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτην π. Στέφανο Καλλιστῆ, παλαιό φίλο καί συνερ-
γάτη, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ ἀκάματου ζήλου του καί τῶν ὅλων δραστηριοτήτων του,
συνεχίζει ἐπαξίως τήν παράδοση τῶν ἀειμνήστων προκατόχων του, Ἡγουμένων
τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, οἱ ὁποῖοι τήν ἀνέδειξαν καί ἐμεγα-
λούργησαν, σέ καιρούς δύσκολους, 4) τοὺς φιλοπρόδους καί φιλόξενους κατοί-
κους τῆς Νισύρου, γιά τή φιλόφρονα ὑποδοχή καί τίς πληροφορίες των καί τέ-
λος 5) τῇ σύζυγο καί συνεργάτιδα, φιλόστορα, φιλότεχνο καί φιλόμουσο Δρ. Μα-
ρία Gehlhoff-Βολανάκη, Ἱατρό, τά παιδιά μας Ἥλια καί Χριστίνα καί τίς ἐγγονές
μας Ἀντιγόνη καί Νεφέλη Θ. Ἀρβανίτη, γιά τήν κατανόηση, συμπαράσταση, ἡθι-
κή στήριξη καί βοήθειά των.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Ι. ΟΜΟΛΟΓΟΝ ΤΕΤΡΑΚΟΣΙΩΝ ΕΙΚΟΣΙ (420,00) ΓΡΟΣΙΩΝ: 12-03-1842⁵

1) Περίληψη

Ὁ Κωνσταντῖνος Φυλακτοῦ (Θεοφυλάκτου) Σκευοφύλακας ἔλαβε ἐκ μέρους τοῦ Ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου Ἱερομνήμονος ἡ Ζαμπέτογλου, υἱοῦ παπᾶ Ἀντωνίου, τό ποσόν τῶν τετρακοσίων εἴκοσι (420,00) γροσίων, μέ ἐτήσιον τόκο 15%. Πρός τοῦτο συντάσσεται τό παρόν Ὁμόλογον, ὑπογράφεται ἀπό τόν δανειζόμενο καί ἕνα μάρτυρα καί δίδεται στά χέρια τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς πρὸς ἀσφάλειαν.

2) Κείμενο

«1/Ἐλαβον ἐγὼ σήμερον, ὁ Κωνσταντῖνος, ἀπὸ Νικειᾶ, 2/ὀνόματι Σκευοφύλακας Θεοφυλάκτου, παρὰ τοῦ Ἀγίου Καθηγουμένου τῆς Σπηλιανῆς γρ(όσια) 4/420,00, ἡγουν τετρακόσια εἴκοσι, μετὰ δια5/φέροντος πρὸς 15 τὰ ἑκατόν (15%) τόν κα6/θέκαστον χρόνον καί ὑπόσχομαι νά 7/τοῦ τὰ εὐχαριστήσω εἰς πρώτην του ἀναζή8/τησιν.

Δι' ὃ ἔγινε τό παρόν καί ἐδόθη 9/εἰς χεῖρας τοῦ ἄνωθεν, ὑπογεγραμμένου, 10/ἵνα ἔχη τό κύρος καί τήν ἰσχύν 11/ἐν παντί Κριτηρίω⁶.

12/Ἰδοῦ (ὑπο)γράφω καί οἱ εὐρεθέντες 13/μάρτυρες. Εἰς 1842, Μαρτίου 12.

14/Ἐγὼ Κωνσταντῆς Σκευοφύλακας ἔλαβα τὰ ἄνωθεν.

15/Μανουήλ Διακο - Κωνσταντῆς γράφω 16/καί μαρτυρῶ».

5. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 392.

6. Συχνά ἀναφέρεται σέ παρόμοια ἐγγραφα τῆς Σπηλιανῆς ἡ τυπικὴ φράση: «Ἵνα ἔχη τό κύρος καί τήν ἰσχύν ἐν παντί τόπῳ καί κριτηρίῳ».

3) Παρατηρήσεις

1. Όπως φαίνεται από τό έγγραφο αυτό, καθώς και από άλλα έγγραφα του Αρχείου της Σπηλιανής, ή Μονή αυτή έλειτουργοῦσε καί ως είδος Χρηματοπιστωτικού Ίδρύματος. Είχε τή δυνατότητα νά δανείζει χρήματα σέ διάφορα πρόσωπα, πού είχαν ανάγκη, έξυπηρετοῦσε αὐτά καί συγχρόνως ἐπένδυε τά κεφάλαιά της, τά όποία διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐπολλαπλασιάζοντο.

2. Ό τόκος ἐτησίως όρίζεται σέ 15%, αρκετά ὑψηλός, κρίνοντας μέ τά σημερινά δεδομένα. Θά πρέπει ὅμως νά λάβουμε ὑπόψη μας, ὅτι κατά τήν διάρκεια τοῦ 19ου αἰ. στή Νίσυρο, σύμφωνα μέ σωζόμενα σχετικά έγγραφα, σέ ὁρισμένες περιπτώσεις ὁ τόκος ἀνήρχετο σέ 2% μηνιαίως, πού σημαίνει, ὅτι σέ ἐτήσια βάση θά πρέπει νά υπολογισθεῖ περίπου στό 24%.

3. Ἐπίσης θά πρέπει νά ληφθεῖ ὑπόψη, ὅτι στήν Κρήτη στά τέλη τοῦ 19ου καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. συνήθως πολυμελεῖς οἰκογένειες, στίς ὁποῖες τό ἐλαιόλαδο ἐτελείωνε πρίν τήν ἔναρξη τῆς νέας παραγωγῆς καί ἐστεροῦντο αὐτοῦ, ἐδανείζοντο ἀπό εὐπορες οἰκογένειες ἐλαιόλαδο «τρικούρουπο». Αὐτό σημαίνει, ὅτι ὁ δανειζόμενος ἐλάμβανε κατά τούς καλοκαιρινούς μήνες δύο κουρούπια ἐλαιόλαδο καί ὀφειλε ὕστερα ἀπό τήν παρέλευση ὀλίγων μόνο μηνῶν, ἥτοι κατά τήν παραγωγή τοῦ ἐλαιολάδου τῆς νέας περιόδου, νά ἐπιστρέψει στόν δανειστή του τρία κουρούπια ἐλαιόλαδο, ἀντί τῶν δύο πού ἔλαβε. Αὐτό στήν πράξη σημαίνει τόκο 50% καί μάλιστα γιά διάστημα ὀλίγων μόνο μηνῶν. Ἐπρόκειτο γιά πραγματική τοκογλυφία⁷.

4. Τό έγγραφο αὐτό εἶναι γραμμένο ἀπό πρόσωπο, ὄχι τόσο ἔμπειρο περί τῆς γραφῆς καί ἐμφανίζει ὁρισμένα ὀρθογραφικά καί συντακτικά σφάλματα. Πιθανῶς γραφέας αὐτοῦ εἶναι ὁ Διακο-Κωνσταντής, ὁ ὁποῖος παρίσταται κατά τή σύνταξη αὐτοῦ καί ὑπογράφει καί ως μάρτυρας.

7. Ἰ. Βολανάκης, *Χειρόγραφο Μαθηματάριο* 2018, σ. 69-71.

II. ΕΜΜΑΡΤΥΡΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ: 7-09-1856⁸

1) Περίληψη

Ὁ νέος Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου Ἱερομόναχος Μακάριος (Μουθούνης), διὰ τοῦ παρόντος Ἐμμάρτυρου Γράμματος, ὅπως αὐτό χαρακτηρίζεται καί τό ὅποιο ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τόν τότε Μητροπολίτη Ρόδου Ἰγνάτιο, ἀναλαμβάνει τήν ὑποχρέωση νά ἐξασφαλίζει ὅλα τά πρὸς τό ζεῖν ἀναγκαῖα στόν προκάτοχό του Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου, υἱό παπᾶ Ἀντωνίου, νά τόν σέβεται καί νά τόν ἀναγνωρίζει ὡς Γέροντά του καί ἀδελφό τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς.

2) Κείμενο

«1/† Ὁ Ῥόδου Ἰγνάτιος⁹ βεβαιοῖ.

2/Διὰ τοῦ παρόντος Ἀποδεικτικοῦ Γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι προ3/σκληθεῖς ὁ ὑποφαινόμενος καί προχειρισθεῖς Ἡγούμενος τῆς Ἱε4/ρᾶς Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Σπηλιανῆς, μέ αὐτο5/προαίρετον γνώμην τοῦ προκατόχου μου Ἡγουμένου κυρίου Νεο6/φύτου καί μέ τήν κοινήν ἀπόφασιν τῶν κατοίκων τοῦ Μαν7/δρακίου, ὑπόσχομαι ἐνώπιον τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν κυριάρχου 8/Ἀγίου Ῥόδου, κυρίου, κυρίου Ἰγνατίου καί τῆς σεβαστῆς Κοι9/νότητος, ὅτι θέλω διατηρήσῃ τά χρεώδη πρὸς τόν διαληφθέντα προ10/κάτοχόν μου¹⁰, ἐξοικονομῶν αὐτῷ ἅπαντα τά πρὸς τό ζεῖν ἀναγκαῖ11/α, ἀναγινώσκων¹¹ αὐτόν ὡς Γέροντά μου καί ἀδελφόν τῆς Ἱερᾶς Μο12/νῆς μέχρι τέλους ζωῆς, ἀκόμη καί μετὰ θάνατον, ὅλα τά 13/ἀνήκοντα ἐκκλησιαστικά χρεῖ.

Διό καί πρὸς ἐξασφάλισιν 14/αὐτοῦ, δέδωκα αὐτῷ τό παρόν Ἐμμάρτυρον Ἐγγραφον τῇ 15/ἐπιβεβαιώσῃ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Κυριάρχου καί τῶν ὑποφαι16/νομένων.

8. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 321.

9. Μητροπολίτης Ρόδου Ἰγνάτιος ἀπό τήν Ἀδριανούπολη (1856-1861), ὁ ὁποῖος διεδέχθη τόν Μητροπολίτη Ρόδου Ἰάκωβον τόν Πάτμιον (1839-1856).

10. Προκάτοχος τοῦ Μακαρίου Μουθούνη ἦταν ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου, υἱός παπᾶ Ἀντωνίου, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη τό 1795 καί ἀπεβίωσε μετὰ τόν Ὀκτώβριο τοῦ ἔτους 1863. Διετέλεσε Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς περίπου ἀπό τό ἔτος 1819 ἕως τήν 6-09-1856. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 505.

11. Ἀναγινώσκων: Ἦτοι, ἀναγνωρίζοντας.

17/‘Ο ἄρτι καταστάς Ἡγούμενος τῆς ἐν Νισύρῳ Ἱερᾶς 18/Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Μακάριος Ἱερομόναχος¹² εὐχαρίστως 19/ὑπόσχομαι. Ἐν Μανδρακίῳ, Σεπτεμβρίου 7, 1856.

20/Νικόλαος Παρθενιάδης, σύμβουλος.

21/Νικόλαος Πεζουβῆς, σύμβουλος.

22/Νικόλαος Βασουλάρης, σύμβουλος.

23/Μιχαήλ Φωτιάδης¹³.

24/Μ(ιχαήλ) Παρθενιάδης¹⁴.

25/Χ(αζῆ) Γεώργιος Γεννάς¹⁵.

26/‘Ο Δήμαρχος Γεώργιος Μιχαήλ».

[Στρογγύλη σφραγίδα]

3) Παρατηρήσεις

1. ‘Ο Μακάριος Μουθούνης διεδέχθη τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ὕστερα ἀπὸ τὴ συμφωνη γνώμη τοῦ ἰδίου καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῶν κατοίκων τοῦ Μανδρακίου τῆς Νισύρου.

2. ‘Ο Μακάριος ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνη, ὥστε ἡ Μονὴ τῆς Σπηλιανῆς νὰ φροντίζει καὶ νὰ τρέφει καθ’ ὅλο τὸ ὑπόλοιπο διάστημα τῆς ζωῆς του, τὸν προκάτοχό του Νεόφυτο.

3. Πρὸς ἐξασφάλιση τοῦ Νεοφύτου συνετάχθη τὸ παρὸν Ἐμμέρτυρον Γράμμα καὶ ἐπεκυρώθη ἀπὸ τὸν τότε Μητροπολίτη Ρόδου Ἰγνάτιο.

4. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ὑπογράφεται στὸ τέλος αὐτοῦ ἀπὸ ἑπτὰ μάρτυρες, γεγονός πού τοῦ προσδίδει ιδιαίτερο κύρος.

12. ‘Ο Μακάριος Μουθούνης, υἱὸς παπᾶ Ἰωάννου, ἐγεννήθη στὴ Νίσυρο τὸ ἔτος 1800 καὶ ἀπεβίωσε τὸ ἔτος 1879. ‘Ο Μακάριος ὑπῆρξε τρῶφιμος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου στὴ Σύμη. Διετέλεσε ὑποτακτικός καὶ Διάκονος τοῦ Διδασκάλου Ἱεροθέου καὶ συνυπηρέτησε μαζί μέ ἐκεῖνον γιά μεγάλο χρονικὸ διάστημα στὴ Μονὴ τοῦ Πανορμίτου στὴ Σύμη. ‘Ο Μακάριος διετέλεσε Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς ἀπὸ τὴν 7-09-1856 ἕως τὴν 20-07-1879. Ἐπίσης ὑπῆρξε Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος τῶν ἐκάστοτε Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 505-506, 391, 1105 καὶ 1469.

13. Μιχαήλ Γεωργίου Φωτιάδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 53, 1348 καὶ 1523.

14. Μιχαήλ Παρθένης ἢ Παρθενιάδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 424, 1310 καὶ 1485.

15. Χαζῆ-Γεώργιος Γεννάς ἢ Χαζῆ-Κονταρῆς: σύζυγός του ἡ Καλή (Καλλιόπη) τοῦ Κωνσταντίνου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 339, 1059 καὶ 1525.

**III. ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΣΥΣΤΑΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ
ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ: 7-09-1856¹⁶**

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰγνάτιος ἐκδίδει τό παρόν ἔγγραφον, διά τοῦ ὁποίου βεβαιώνεται ἡ χειροτονία τοῦ Μακαρίου (Μουθούνη) σέ Πρεσβύτερο καί ἡ ἐκλογή καί τοποθέτησή του ὡς Ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου. Ὁ Μακάριος διαδέχεται στήν Ἡγουμενία τόν γηραιό Προηγούμενο Νεόφυτο Ἱερομνήμονος καί ἡ Μονή ἀναλαμβάνει τήν εὐθύνη νά τόν φροντίζει καί νά τόν διατρέφει μέχρι νά ζεῖ.

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος ἀποδεικτικοῦ καί συστατικοῦ Γράμματος δῆλον γίνεται, ὅτι 2/κατά τήν δοθεῖσαν τοῖς Ἀρχιερεῦσιν ἐξουσίαν ὑπό τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, 3/εἰς τό χειροτονεῖν Ὑποδιακόνους, Διακόνους καί εἰς τό τοῦ Πρεσβυτέρου ὕψιστον 4/ἄξιωμα, κεχειροτονήκαμεν Πρεσβύτερον τόν εὐλαβέστατον Διάκονον 5/κύρ Μακάριον, κατά τοὺς κανόνας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καί κοινῇ καί ὁμοφ/φώνῳ γνώμῃ ἐκλεγέντα καί φερθέντα διάδοχον τοῦ μέχρι τοῦδε ἡγουμενεύ7/σαντος ἐν τῇ κατά τό χωρίον Μανδράκι τῆς νήσου Νισύρου Ἱερᾶ Μονῇ 8/τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου, τῆς Σπηλιανῆς ἐπιλεγομένης.

9/Συγχρόνως τῇ χειροτονίᾳ ἐνεχειρήσαμεν αὐτῷ καί ἀπεκατεστήσαμεν γνήσιον 10/καί κανονικόν Ἡγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, 11/κατά συνέπειαν οἰκιοθελοῦς καί ἀπαραβιάστου παραιτήσεως τοῦ προκα12/τόχου αὐτοῦ καί Γέροντός του, Προηγούμενου κύρ Νεοφύτου, ὑποσχεθέντα, 13/ὅτι θέλη μεριμνᾶ ἀείποτε καί θέλη φροντίζειν περί τῆς αξιοπρεποῦς δια14/κυβερνήσεως τῶν μοναστηριακῶν πραγμάτων καί ὑποθέσεων, φιλοτιμού15/μενος νά προαγάγῃ, ὅσον ἔνεστι, τήν κατάστασιν καί βελτίωσιν τῆς 16/Ἱερᾶς Μονῆς, σκοπῶν πάντοτε τό συμφέρον αὐτῆς κατά τοὺς περί 17/Μοναστηρίων ἐκκλησιαστικούς καί συνοδικούς κανόνας, ἐφ' οἷς καί ἐφ18/ιστᾶται¹⁷.

Συνιστῶμεν τήν Ὁσιότητά του πρός τοὺς Χριστιανούς, κατοίκους

16. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 322.

17. Ἐφιστᾶται: Ἐννοεῖται ἡ προσοχή αὐτοῦ.

19/τῆς χώρας ταύτης Μανδρακίου, οἵτινες ὀφείλουσι νά σέβωνται, εὐλαβῶν²⁰/ται καί ἀγαπῶσι αὐτόν, ὡς καί αὐτός, ἀπεχόντων ἀπό θέσεις ἐπεμβάσεως 21/καί ἐπηρείας ἀδικαιολογήτου εἰς τά μοναστηριακά.

Τούτου χάριν ἐγένετο 22/καί τό παρόν ἡμέτερον, κυριαρχικόν, συστατικόν τῆς Ἡγουμενίας Γράμ²³/μα καί ἐδόθη εἰς χεῖρας τοῦ διαληφθέντος νέου Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς κύρ 24/Μακαρίου, εἰς ἔνδειξιν καί μόνιμον καί παράστασιν.

25/1856, Σεπτεμβρίου 7, ἐν Μανδρακίῳ.

26/† Ὁ Ῥόδου Ἰγνάτιος βεβαιοῖ.

27/Νικόλαος Παρθενιάδης, σύμβουλος¹⁸.

28/Νικόλαος Βασουλαρῆς, σύμβουλος.

29/Νικόλαος Πατρίκης¹⁹, σύμβουλος.

30/Χ(αζῆ) Γεώργιος Γεννᾶς.

31/Μ(ιχαήλ) Παρθενιάδης. Μιχαήλ Φωτιάδης.

32/Κωνσταντῖνος Γεωργίου. 33/Δήμαρχος Γεώργιος Μιχαήλ».

3) Παρατηρήσεις

1. Ὁ περίπου ἀπό τό 1819 ἕως τό 1856 Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου, υἱός παπᾶ Ἀντωνίου, ἀντιμετωπίζει προβλήματα, λόγω ἡλικίας καί κακῆς υγείας καί ὑποβάλλει τήν παραίτησή του.

2. Ἡ χειροτονία τοῦ Μακαρίου σέ Πρεσβύτερο γίνεται ἀπό τόν Μητροπολίτη Ῥόδου Ἰγνάτιο, ὅμως γιά τήν ἐκλογή του σέ Ἡγούμενο ἀποφασίζουν καί οἱ Χριστιανοί κάτοικοι τοῦ Μανδρακίου Νισύρου.

3. Ὁ Μητροπολίτης κάνει συστάσεις, ἀφ' ἑνός μὲν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Νισύρου, προκειμένου νά σέβονται καί νά ἀγαποῦν τόν νέο Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, ἀφ' ἑτέρου δέ πρὸς τόν ἴδιο τόν Μακάριο καί τόν προτρέπει, νά ἐκτελεῖ μέ ζῆλο τά νέα του καθήκοντα, νά ἐπιμελεῖται τῶν σχετικῶν πρὸς τή Μονή πραγμάτων καί νά ἔχει καλές καί ἀρμονικές σχέσεις μέ τοὺς χριστιανούς κατοίκους τῆς Νισύρου.

4. Τό ἔγγραφο αὐτό ὑπογράφεται στό τέλος ἀπό ὀκτώ συνολικά μάρτυρες.

18. Νικόλαος Παρθένης ἢ Παρθενιάδης τοῦ Ἐμμανουήλ, σύζυγός του ἡ Εἰρήνη Ἰωάννου Νικολοῦ: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 610, 911 καί 1485.

19. Νικόλαος Πατρίκης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1092 καί 1486.

IV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 26-09-1856²⁰

1) Περίληψη

Ὁ Κωνσταντῖνος Περουλῆς καί ἡ σύζυγός του Μαρία Ἰωάννου Ζα(μ)πέτη, δίδουν σέ γάμο στόν Κωνσταντῖνο Ἐμμανουήλ Φραζῆ τήν πρωτοκόρη τους Εἰρήνη, καί τήν προικοδοτοῦν μέ τήν κινητή καί ἀκίνητον των περιουσία, σύμφωνα μέ τό Προικοσύμφωνο αὐτό²¹. Κρατοῦν ὁμως, ὡς συνήθως, ὀρισμένα περιουσιακά στοιχεῖα ὡς γεροντομοίρι²², ἥτοι γιά νά ἐξασφαλίζουν τά πρός τό ζεῖν ἀναγκαῖα ἕως νά ζοῦν καί μετά τόν θάνατόν των αὐτά τά κληρονομεῖ ἐπίσης ἡ κόρη των Εἰρήνη. Ἐπίσης ἀπό τήν πλευρά τοῦ γαμβροῦ ὀρισμένοι προσφέρουν διάφορα δῶρα πρός τούς μέλλοντας νά συζευθοῦν.

2) Κείμενο

«1/Ὁ καί ὑποφαινόμενος Κωνσταντῖνος 2/Περουλῆς²³, μετά τῆς συζύγου μου Μαρίας Ἰω(άννου) 3/Ζαπέτη²⁴, προικοδοτοῦμεν σήμερον τήν 4/Θυγατέρα μας Εἰρήνην, τήν τε κινητήν 5/καί ἀκίνητόν μας περιουσίαν. Καί ἐξ 6/αὐτῆς κρατίζομεν παντελῶς τρία κομ7/μάτια, τά χωριστά εἰς τόν Κουτζουάτην²⁵ τῆς 8/Λατσίδα²⁶ καί τό κομμάτιον εἰς τά Σχιάρικα.

Κρατίζομεν γεροντομοίριον τό 9/χωριστόν μέρος ἀπό τό Λάκκωμα εἰς τήν Λί10/μνην, ὡσαύτως καί τόν κῆπον εἰς τήν ῥῆξω Με11/ρέαν²⁷ τοῦ Λακκώματος, τήν Κάτω Τάβλαν 12/εἰς τόν Ἀργόν²⁸.

20. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 323-324.

21. Σ. Ἡρακλείδου, *Κώδικας Χάλκης* 2019, σ. 152-160.

22. Γεροντομοίρι, τό: Τεχνικός νομικός ὅρος, ὁ ὁποῖος εἶναι καί σήμερα σέ χρήση, τόσο στά Δωδεκάνησα, ὅσο καί στήν Κρήτη καί ἄλλοῦ. Οἱ γονεῖς προικίζουν τίς κόρες των ἢ διανέμουν τά περιουσιακά των στοιχεῖα στά τέκνα των, κρατοῦν ὁμως ἕνα μικρό μέρος ἀπό αὐτά, προκειμένου νά ἔχουν ἐξασφαλισμένη τήν ἐπιβίωσή των στά γεράματα. Σχετικό εἶναι καί τό κρητικό δίστιχο (μαντινάδα): «Ἀπό μοιράσει στά παιδιά καί δέν κρατήξει πρᾶ(γ)μα, θέλει μέ τοῦτο τό σφυρί ἢ κεφαλή του σπά(σ)μα».

23. Κωνσταντῖνος Περουλῆς τοῦ Περουλῆ: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 335, 1308, 1488.

24. Μαρία Ἰωάννου Ζαπέτη: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 633, 1324 καί 1428.

25. Κουτζουάτης ἢ Κουτσουάτης, ὁ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 191, 1026, 1451.

26. Λατσίδα ἢ Λακκίδα, ἡ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 201, 1314 καί 1457.

27. ῥῆξω Μερéαν: Τοπωνύμιο ἀσυναίρετο, τό αὐτό παρατηρεῖται καί σήμερα στήν Κάρπαθο.

28. Ἀργός, ὁ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 173, 1343 καί 1406.

Τῆς δίδομεν δύο στέρνας εἰς τόν 13/Κουτζουάτην, ἡ μία εἶναι ἔξω-
θεν τοῦ Παντε14/λήμονος καί εἰς τά Καψάλια²⁹ μίαν κρεπτήν, 15/εἰς
τόν Κουτζουάτην μίαν, μέ ἀγγεῖα δύο κρα16/σικά, στάμνες δύο. Τά
ὀσπίτια μας εἰς τό Λαγ17/κάδι, ὡς εὐρίσκονται, μέ τήν στέρναν.

Στρῶ18/μα ἓν, σινδόνια πέντε, μαζελάρια τέσ19/σαρα, σκέπες
τρεῖς, μουστουχιές τέσσαρας, 20/πετζέτας πέντε, καμουχάν ἓνα,
μίαν ἄλυ21/σον καί τό λοιπόν ἄσημο-μαλαματικόν. Εἰκό22/νισμα ἓν³⁰,
πάγγρον ἓνα, ὑποκάμισα γυναι23/κεῖα δεκαπέντε, φουστάνιον κόκ-
κινον ἓν, 24/μύλους ζεύγη δύο, σκάφην μίαν, ἓν ζευγος 25/βοῶν, ἔτι
ἓν θηλυκόν, χοίρους τέσσαρας, οἱ δύο

//σ. 324:

26/ἄρσενικοί καί δύο θηλυκοί, ἀξίνες τρεῖς, ὑνία 27/δύο, λούρα
ζευγος ἓν, σκούφιες τρεῖς, σφυ28/δῶματα τρία, τό σπῆλαιον εἰς τό
Λαγκάδι29/ον, κιούπια τρία καί μίαν βούτην³¹, τόν κῆπον 30/εἰς τόν
Ἅγιον Ἰωάννην, τέξερην μίαν καί 31/τό ραχίον εἰς τήν Κυλίνδραν³²
καί κρατίζω τάς τάβλας 32/εἰς τό Ἄργος παντελῶς.

33/Δίδω ἐκ μέρους μου τῆς θυγατρὸς μου 34/τό ραχίον εἰς τήν
Ἀγίαν Μαρίναν, τηγάνιον 35/ἓν, ἓν ἀγγεῖον κρασικόν, ἓν πάπλωμα,
36/καί δύο μανδήλια. Καί τήν εὐχὴν μας.

37/Δίδω, ὁ Ἐμμ(ανουήλ) Φραζῆς³³, τοῦ υἱοῦ Κων38/σταντίνου, τό
Ἔργαστήριον εἰς τοῦ Κλεπτῆ³⁴, μέ ὅλα 39/τά ἐν αὐτῷ σύνεργα, τόν
κῆπον τόν μισόν 40/εἰς τόν Ἅγιον Σάββαν, τηγάνιον ἓν, καπρά41/
τζιον³⁵ ἓν, σεντούκιον ἓν, ἓνα γανίτην καί με42/τρητά γρ(όσια) χι-
λιάδας δύο, ἀρ(ι)θ(μός): 2.000, ἓν μέγα 43/σινδόνιον, τρία μαζελά-

29. Καψάλια, τά, στό Ἄργος: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 170, 1357 καί 1443. Στά Καψάλια ὑπῆρχαν ἀμπέλια, ἀπό τά σταφύλια τῶν ὁποίων παρήγετο ὁ περί-
φημος «Καψαλίτης οἶνος».

30. Σχεδόν σέ ὅλα τά Προικοσύμφωνα τῆς Νισύρου ἀναφέρεται καί ἓνα ἢ πε-
ρισσότερα εἰκονίσματα.

31. Βούτη, ἡ: ἰταλικό Botte = μεγάλος κάδος ἢ μικρό βαρέλι. Τσιρπανλῆς 2018,
σ. 242, 926 καί 1412.

32. Κυλίνδρα, ἡ, στό Λακκί: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 199, 1306 καί 1453.

33. Ἐμμανουήλ Κωνσταντίνου Φραζῆς: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 421, 1324 καί 1522.

34. Κλεπτῆ ἢ Κλευτή, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 85, 1368 καί 1446.

35. Καπράτζιον, τό: Ὁ κουβᾶς μέ τόν ὁποῖο βγάζουν τό νερό ἀπό τή στέρνα.
Τσιρπανλῆς 2018, σ. 250, 1345 καί 1438.

ρια, πετζέτας τρείς, 44/ύποκάμισα ανδρικά είκοσι πέντε, βρα45/κία τρία, χοίρους δύο.

46/Δίδω καί ἐγώ, ὁ Κωνστ(αντῖνος) Ἐμμ(ανουήλ) Φραζῆς³⁶ πρὸς τὸν πεν47/Θερὸν μου Κωνσταντῖνον χάριν γρ(όσια): χίλια, 48/ἄρ(ι) Θ(μός): 1.000.

49/Ἐν Νισύρῳ, Μανδρ(άκι): τὴν 26ην Σεπτεμβρίου 1856.

50/Κωνσταντῖνος Περουλλῆς, μετὰ τῆς συζύγου, διατάζω τὰ ἄνωθεν.

51/Κωνσταντῖνος Περουλλῆς.

52/Μαστρομανώλης Φραζῆς».

3) Παρατηρήσεις

1. Τό Προικοσύμφωνο αὐτό περιορίζεται στὰ οὐσιώδη, χωρὶς νὰ προτάσσονται ὀρισμένα τυπικά στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὡς εἰσαγωγή τίθενται στὴν ἀρχὴ ἄλλων προικοσυμφώνων τῆς Νισύρου.

2. Δέν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ συντάκτη καὶ γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ. Τό κείμενο εἶναι γραμμένο μέ μεγάλη ἐπιμέλεια, σαφές καὶ σχεδὸν χωρὶς σφάλματα. Συνεπῶς ὁ γραφέας αὐτοῦ εἶχε τύχει καλῆς παιδείας.

3. Στὸ τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου ὑπογράφουν ὁ πατέρας τῆς νύμφης καὶ ὁ πατέρας τοῦ γαμβροῦ. Ἀπουσιάζουν οἱ ὑπογραφές τῶν συνήθως παρισταμένων μαρτύρων.

V. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΙΑΚΩΒΙΔΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΕΡΟΝΤΕΣ ΤΟΥ ΜΑΝΔΡΑΚΙΟΥ: 29-09-1856³⁷

1) Περίληψη

Οἱ ἀδελφοὶ Νικόλαος καὶ Γεώργιος Ἰακωβίδης ἔχουν δανείσει πέντε χιλιάδες (5.000) γρόσια πρὸς τὴν Κοινότητα τοῦ Μανδρακίου Νισύρου μέ τόκο καὶ ἔχουν μείνει ἀκόμη ὀφειλόμενα χίλια (1.000) γρόσια.

Οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀποστέλλουν τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ πρὸς τοὺς Γέροντες τοῦ Μανδρακίου Νισύρου, ὡς ἐκπροσώπους τῆς Κοινοτικῆς Ἀρχῆς, μαζί μέ τὸν ἀδελφὸ Γεώργιο καὶ τοὺς παρακαλοῦν νὰ τοὺς καταβάλουν τὰ ὀφειλόμενα χίλια γρόσια.

36. Κωνσταντῖνος Ἐμμανουήλ Φραζῆς: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 154, 1324 καὶ 1522.

37. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 325.

2) Κείμενο

«1/Τήν 29. Σεπτεμβρίου 1856.

2/Σεβαστοί Γέροντές μας, υίκῶς 3/προσκυνοῦμεν σας.

4/Εἰς Μανδράκι.

5/Ἐπειδή, ὡς σᾶς εἶναι γνωστόν, 6/μένουσιν ἀκόμη μέχρι τοῦδε, νά 7/μᾶς δίδετε τά χίλια γρόσια, 8/τά ὅποια εἶναι ἐντός τῶν 5 χιλ(ιάδων) 9/γροσίων, ὅπου σᾶς ἐκάμαμεν 10/Ὁμολογίαν πρό τριῶν <καί> ἡμῖν 11/νῶν μέ τόν τρεχοῦμενον τόκον 12/αὐτῶν καί σήμερον μέ τό νά 13/μᾶς ἐχρειάσθησαν, διά τας πληρω14/μᾶς μας, ὡς καί προφορικῶς 15/σᾶς ἐκφράσαμεν τήν προχθές, 16/ὅπου ἡμῖν αὐτοῦ, 17/διά τοῦτο σᾶς στέλλομεν σήμερον 18/ἐπίτηδες τόν ἀδελφόν μας Γεώργι19/ον³⁸, πρὸς τόν ὅποιον, <ἵνα> εὐαρεστηθεῖτε, 20/νά τά δώσετε καί μᾶς καθυ21/ποχρεώσετε.

22/Μένομεν ὅθεν μέ τό ἀνῆ23/κον³⁹ σέβας ἡμῶν.

24/Οἱ φίλοι σας

25/Ν(ικόλαος) Ἰακωβίδης⁴⁰, ἀδελφός».

3) Παρατηρήσεις

1. Ἡ Κοινότητα τῆς Νισύρου, στά πλαίσια τοῦ ἰσχύοντος τότε φορολογικοῦ συστήματος, ὀφείλε κατά διαστήματα, συνήθως σέ ἐτήσια βάση, νά καταβάλλει ὀρισμένα ποσά, εἴτε πρὸς τίς Τουρκικές Ἀρχές, εἴτε πρὸς τόν Μητροπολίτη Ρόδου. Συνήθως τό ποσόν αὐτό ἦταν καθορισμένο γιά τό σύνολο τῶν κατοίκων ὀρισμένου οἰκισμοῦ καί οἱ τοπικές Κοινοτικές Ἀρχές τό διένειμαν, ἀνάλογα μέ τά περιουσιακά στοιχεῖα καί τά ἔσοδα ἐκάστου.

2. Φαίνεται, ὅτι πολλές φορές ἡ Κοινότητα, προκειμένου νά ἐξοφλήσει ἔγκαιρα τά ὀφειλόμενα ποσά, συνήπτε δάνειο, τό ὁποῖο ἀπεπληρώνετο μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου.

3. Αὐτό φαίνεται ὅτι συνέβη καί μέ τούς ἀδελφούς Νικόλαο καί Γεώργιο Ἰακωβίδη, οἱ ὅποιοι ἐδάνεισαν τήν Κοινότητα τοῦ Μανδρακίου Νισύρου πέντε χιλιάδες (5.000) γρόσια μέ τόκο, ποσό ὃχι εὐκαταφρόνητο γιά τήν τότε ἐποχή. Ἀπό τό ποσό αὐτό εἶχε μείνει

38. Γεώργιος Ἰακωβίδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1368 καί 1370.

39. Ἀνήκον σέβας: Προσῆκον σέβας.

40. Νικόλαος Ἰακωβίδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1370.

όφειλόμενο υπόλοιπο χίλια γρόσια (1.000) και τώρα οι δύο αδελφοί Ίακωβίδη ζητούν την εξόφληση αυτού.

4. Οι αδελφοί Ίακωβίδη θά πρέπει νά ἦσαν ἐπιχειρηματίες ἢ ἔμποροι, θά διέθεταν μεγάλη οἰκονομική ἐπιφάνεια, γιά νά μποροῦν νά δανεῖζουν τήν Κοινότητα Μανδρακίου Νισύρου μέ τό ποσόν τῶν 5.000 γροσίων.

5. Ἡ ἀγοραστική δύναμη τοῦ γροσιοῦ ἀσφαλῶς ἄλλαζε μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, ὅπως συμβαίνει σχεδόν μέ ὅλα τά κυκλοφοροῦντα νομίσματα σέ ὅλες τίς ἐποχές. Σχεδόν πάντοτε ὑπάρχουν πληθωριστικές τάσεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς συνέπεια νά ὀδηγοῦν σέ μείωση τῆς ἀγοραστικῆς ἀξίας τοῦ κυκλοφοροῦντος νομίσματος, μέ ἀποτέλεσμα τόν πληθωρισμό.

6. Παρά τά ἀνωτέρω, τό γρόσι γιά μεγάλο χρονικό διάστημα κυκλοφοροῦσε καί ἀπό ἔγγραφα τῆς Σπηλιανῆς τοῦ ἔτους 1846 πληροφоруόμεθα, ὅτι τό ἡμερομίσθιο τοῦ ἀνειδίκευτου ἐργάτου κυμαίνετο στά τρία (3) γρόσια, συνεπῶς ἡ ἀγοραστική ἀξία τοῦ γροσίου ἦταν πολύ μεγάλη.

VI. ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΟΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΝΑΥΠΗΓΗΣΙΝ ΠΛΟΙΟΥ:

1-11-1856⁴¹

1) Περίληψη

Τέσσερεις Νισύριοι, οἱ ἐπόμενοι: 1) Μιχαήλ Φωτιάδης, 2) Νικόλαος Πετουβῆς, 3) Γεώργιος Μαντούς, ἀπό τό Μανδράκι καί 4) Γεώργιος Χαζῆ-Ἐμμανουήλ Οἰκονόμος, ἀπό τά Νικειά, συνεταιρίζονται καί ἀναλαμβάνουν ἀπό κοινοῦ τήν παραγγελίαν ἑνός πλοίου τύπου Γολέτα. Τό παραγγέλλουν στόν ναυπηγό Νικόλαο Περουλή καί συνεννοοῦνται γιά τίς ἐπί μέρους λεπτομέρειες.

2) Κείμενο

//σ. 326:

- «1/Δηλοποιοῦται διά τοῦ παρόντος ἰδιωτικοῦ μέν Γράμματος, ἀλλ' 2/ἰσχύοντος, ὡς ἂν ἐγράφετο εἰς δημόσιον Κανζελαρίας:
3/Ὅτι, οἱ ὑποφαινόμενοι κύριοι: Μ(ιχαήλ) Φωτιάδης⁴², Ν(ικόλαος)

41. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 326-327.

42. Μιχαήλ Φωτιάδης: Μιχαήλ Γεωργίου Φωτιάδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 53, 1348 καί 1523.

Πετουβῆς⁴³, 4/Γ(εώργιος) Μαντοῦς⁴⁴, ἐκ τῆς χώρας Μανδρακίου τῆς Νισύρου καὶ ὁ Γ(εώργιος) 5/Χ(αζῆ) Ἐμμανουήλ Οἰκονόμος⁴⁵ ἀπὸ Νικειά, ἐνέκριναν οἰκεία καὶ ἀπα6/ραβιάστῳ γνώμῃ, νά ναυπηγήσωσιν ἐνταῦθα εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἀγίου 7/Σάββα ὁζᾱ⁴⁶ συντροφικόν ἐκ τετάρτου Λ(ογαρια)σμός, ἐν πλοῖον Γολέτα⁴⁷, 8/ἔχουσα πόδας⁴⁸ 42 μῆκος καὶ βάθος μέγιστον πόδας 7 καὶ πλά9/τος πόδας 14, διὰ τοῦ ναυπηγοῦ κυρίου Ν(ικολάου) Περουλῆ⁴⁹, μέ τόν ὀποῖ10/ον, κατὰ διαταγὴν των, ὁ εἷς ἐκ τῶν συνεταίρων τούτων Μ(ιχαήλ) 11/Φωτιάδης, συνεφώνησεν περὶ τῆς πληρωμῆς τῆς κατασκευῆς τοῦ 12/αὐτοῦ πλοίου, συνεννοήσῃ αὐτῶν, οἵτινες ὑποχρεοῦνται, νά καταβά13/λῳσιν ἕκαστος διὰ τὴν ἐντελῆ ἀποπεράτωσιν τοῦ πλοίου τούτου μέ14/χρὶς οὗ νά γίνῃ ἱκανόν καὶ ἄξιον, νά ἀκολουθήσῃ διὰ ταξίδιον, ὅλην 15/τὴν ἀπαιτουμένην καὶ ἀναλογουμένην χρηματικὴν ποσότητα, διὰ 16/τὴν ἀγοράν καὶ πρόβλεψιν τῶν ἀναγκαίων ὁζᾱ, τό ἐν μερί17/διον ὁ καθεὶς κατὰ τό ἀνάλογόν του, συνεισφέρουν ὡσαύτως καὶ κό18/πους καὶ ὑπηρεσίαν, ὅπου ἤθελεν χρειασθῇ, διὰ τό ἀρμάτωμα κ.λπ. 19/εἰς τό αὐτό πλοῖον.

Καὶ διὰ πλοιάρχους ἐδιόρισαν εἰς τό αὐτό πλοῖ20/ον, ὁπόταν σὺν Θεῷ πλεύσῃ, ἐκ τῶν συνεταίρων τοὺς κυρίους Ν(ικολάου) 21/Πετουβῆν καὶ Γ(εώργιον) Μαντοῦς, οἵτινες, ἐάν φανῶσι ἀνίκανοι, ὑποχρε22/οῦνται νά παύσωσι καὶ νά διορίζεται ἕτερος ἀντ' αὐτῶν, συνεναιῖσει 23/τῶν συμμετεχόντων ὅλων. Πρὸς τούτοις, ἐάν ἤθελε φανῇ ὁ εἷς ἐξ αὐ24/τῶν ἱκανώτερος τοῦ ἄλλου εἰς τὰ χρέη τῆς πλοιαρχίας, νά ὑποχρε25/οῦται ὁ μὴ ἱκανός, νά παύῃ καὶ νά θεωρῇται εἰς τό πλοῖον ὡς ναύτης 26/καὶ συμμετοχὸς αὐτοῦ, χωρὶς τῆς παραμικρῆς αἰτιολογίας καὶ ἀ27/παιτήσεως.

43. Νικόλαος Ζαχαρίου Πετουβῆς: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 338, 1198 καὶ 1489.

44. Γεώργιος Μαντοῦς: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 338, 846 καὶ 1463.

45. Γεώργιος Χαζῆ Ἐμμανουήλ Οἰκονόμος: Οἰκονόμος ἢ Οἰκονόμου: οἰκ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 155, 1240 καὶ 1477.

46. Ὁζᾱ: Ἐταιρεία.

47. Γολέτα: τύπος ἰστιοφόρου πλοίου, τό ὁποῖο διαθέτει πρῶραῖο καὶ κεντρικό ἰστό καὶ πρῶραῖα καὶ πρυμναῖα πανιά.

48. Πούς, ὁ ἢ πόδι, τό: Μονάδα μήκους, 1 πόδι = 0,3123 μ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 108, 1259 καὶ 1492.

49. Νικόλαος Κωνσταντίνου Περουλῆς: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 113, 1213-1215 καὶ 1488.

28/Τελευταῖον, μέ αὐτάς τάς συμφωνίας ἔμειναν ἀμρότερα τά
μέ29/ρη σύμφωνα καί εἰ τίς ἐξ αὐτῶν ἤθελεν παραβῆ αὐτάς, θέλη
ὑποχρε30/οῦται νά ἀποζημῇ τούς ἑτέρους μέ ὅλας τάς ζημίας, ἔξοδα
//σ. 327:

31/τόκους κ.λπ., μηδενός ἐξαιρουμένου.

32/Καί εἰς ἔνδειξιν ἀληθείας ἐγράφησαν τέσσαρα ὅμοια καί 33/
ἐδόθησαν ἀνά ἓν ἕκαστον διά τά τέλη τῆς δικαιοσύνης.

34/Ἐν Μανδρακίῳ, τῇ α' Νοεμβρί(ου) 1856.

35/Μιχαήλ Φωτιάδης.

36/Γεώργιος Μαντοῦς 37/Νικόλαος Πετουβῆς

38/Γεώργιος Χ(αζῆ) Ἐμμ(ανουήλ) Οἰκονόμος».

3) Παρατηρήσεις

1. Οἱ τέσσερις Νισύριοι, οἱ ὅποιοι συνεταιρίζονται καί προβαί-
νουν στήν παραγγελία ἑνός πλοίου τύπου Γολέτας, σημαίνει ὅτι
ἦσαν ἔμποροι ἢ ἐπιχειρηματίες καί διέθεταν ἀκμαῖα οἰκονομικά.

2. Τό πλοῖο παραγγέλλεται σέ ναυπηγό, πού δραστηριοποιεῖται
στή Νίσυρο. Συνεπῶς ἡ Νίσυρος διέθετε ναυπηγεῖο, ὅπως καί ἡ
Σύμη καί ἄλλα νησιά τῆς Δωδεκανήσου.

3. Στό συμφωνητικό αὐτό ἀναφέρονται λεπτομέρειες, ἀναφορικά
μέ θέματα ἰδιοκτησίας, ἀλλά καί λειτουργίας καί ἐκμεταλλεύσεως
τοῦ παραγγελθέντος πλοίου.

4. Ἡ ναυτιλία καί τό ἐμπόριο ἀποτελοῦσαν σημαντικό τομέα, μέ
τόν ὅποιον ἡσχολοῦντο πολλοί Νισύριοι.

5. Οἱ Νισύριοι τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ., ἡσχολοῦντο μέ τή γεωρ-
γία, τήν κτηνοτροφία, τήν ἀλιεία κ.λπ., ὅμως παράλληλα ἡσχολοῦν-
το καί μέ τή ναυτιλία καί τό ἐμπόριο, τομεῖς ἰδιαίτερα παραγωγι-
κούς καί ἐπικερδεῖς.

VII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 12-09-1862⁵⁰

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Δωρόθεος ἀπευθύνει τήν ἐπιστολή αὐτή
πρός τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς καί Ἀρχιερατικό του Ἐπίτρο-

50. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 329.

πο στή Νίσυρο Ἱερομόναχο Μακάριο καί σέ αὐτήν γίνεται λόγος γιά δύο πράγματα, ἦτοι:

1) Κάτοικοι τῶν Νικειῶν Νισύρου ἔγραψαν στόν Μητροπολίτη Ρόδου καί τοῦ καταγγέλλουν, ὅτι ὀρισμένοι Νισύριοι σφετερίζονται διάφορα πράγματα, τά ὁποῖα ἀνήκουν στήν Ἐκκλησία. Ὁ Μητροπολίτης ἀπαιτεῖ αὐτά τά πράγματα νά ἐπιστραφοῦν στήν Ἐκκλησία, ἐπειδή αὐτό ἐπιτάσσει τό δίκαιον.

2) Ὁ Μητροπολίτης ζητεῖ, ὅπως ὁ Δήμαρχος τοῦ Μανδρακίου Νισύρου φροντίσει, νά συλλεγοῦν τά ὀφειλόμενα στή Μητρόπολη Ρόδου χρήματα καί νά τοῦ ἀποσταλοῦν, διαφορετικά ὁ Δήμαρχος θά ἔλθει σέ ἀντίθεση, ἀφ' ἑνός μέν πρός τήν ἐκκλησιαστική Ἀρχή, ἀφ' ἑτέρου δέ πρός τήν πολιτική Ἐξουσία.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε, ἡμέτερε Ἐπίτροπε, Ἡγούμενε τῆς Σπηλιανῆς, κύρ Μακάριε, εὐχόμε2/θὰ σοι καί σέ εἰδοποιοῦμεν, ὅτι οἱ πατριῶται σας ἀπό τά Νικειά ἔγραψαν 3/πρός ἡμᾶς, ὅτι κάποιοι κατακρατοῦν τῆς Ἐκκλησίας τῶν πράγματα καί νά ἀνα4/γνώσετε τό σταλέν παρ' ἡμῶν εἰς τάς Ἐκκλησίας τῶν τριῶν χωρίων⁵¹ καί νά ἐξε5/τάσετε ὁμοῦ μετὰ τῶν Δημαρχοσυμβούλων, νά δοθοῦν τά πράγματα τῆς Ἐκκλη6/σίας, καθώς ἀπαιτεῖ τό δίκαιον.

Πρός τούτοις σᾶς λέγομεν, νά εἰπῆς εἰς τόν Δήμαρχ7/χον τόν ἐδικόν σας, νά ἐπιστατήσῃ μετὰ τῶν ἄλλων, νά συναχθοῦν τά χρήματα, 8/τά ὁποῖα γνωρίζετε, διότι, ἐάν δέν τελειώσῃ κατὰ τήν ἀπόφασιν, δέν θά 9/σᾶς φέρει κανένα καλόν. Ὅλους τοὺς Χριστιανούς τοὺς εὐχόμεθα ἀπό ψυχῆς.

10/1862, Σεπτεμβρίου 12, ἐν Ῥόδῳ.

11/† Ὁ Ῥόδου Δωρόθεος⁵².

51. Τά τρία χωρία τῆς Νισύρου τότε ἦσαν τά ἑξῆς: 1) τό Μανδράκι, 2) τό Ἐμποριό καί 3) τά Νικειά. Τά ἴδια καί μέ τίς ἴδιες ὀνομασίες εἶναι καί σήμερα. Ὅμως τελευταῖα ἔχει προστεθεῖ καί τέταρτο, ὁ παράλιος οἰκισμός Πάλοι, πού ἀρχικά ἀποτελοῦσε τό ἐπίνειο τοῦ Ἐμποριοῦ, ὅμως ἀπό τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα, οἱ κάτοικοι τοῦ Ἐμποριοῦ μετοίκησαν στοὺς Πάλους καί στό Μανδράκι καί οἱ Πάλοι ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερο οἰκισμό, ὁ ὁποῖος συνεχῶς αὐξάνεται.

52. Δωρόθεος Πράσιнос ὁ Βυζάντιος, Μητροπολίτης Ρόδου: 1862-1865. Ὁ

[Κάτω καί ἀριστερά, ὡς πρὸς τὸν ἀναγινώσκοντα,
μέ ἄλλο χέρι, σημειώνονται τὰ ἐπόμενα] :

12/[Ὑ(στερό)γ(ραφον)]

13/Ἐάν ὁ Δήμαρχος Ἰωάν(νης) Χ(αζῆ) Μιχαήλ⁵³ ἐμμένει εἰς τό 14/
νά μή χορηγῇ τήν συνδρομήν εἰς τόν Ἀρχιερατικόν Ἐπίτροπον 15/πρὸς
τό σύνολον τῶν καθυστερούντων χρημάτων τῆς Κοινότη16/τος, θεω-
ρεῖται ὑπεύθυνος ἀπέναντι καί ἡμῶν 17/καί τῆς Σ(εβαστῆς) Ἐξουσίας.
18/† Δωρόθεος».

3) Παρατηρήσεις

1. Κάτοικοι τῆς Νισύρου σφετερίζονται πράγματα ἀνήκοντα
στήν Ἐκκλησία, σύμφωνα μέ γραπτὴ καταγγελία κατοίκων τῶν Νι-
κειῶν. Γιά τό ποιά ἀκριβῶς ἦσαν αὐτά τὰ πράγματα, δέν γίνεται εἰ-
δικότερος λόγος.

2. Τόσον ὁ προκάτοχος τοῦ Δωροθέου Μητροπολίτης Ρόδου
Ἰγνάτιος ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως (1856-1861), ὅσο καί ὁ ἴδιος ὁ Δω-
ρόθεος, κατέβαλαν προσπάθειες, ὥστε οἱ Νισύριοι νά εἶναι συνεπεῖς
ὡς πρὸς τίς οἰκονομικές ὑποχρεώσεις των πρὸς τὴν Μητρόπολη
Ρόδου.

3. Οἱ Νισύριοι, ὅπως καί οἱ πιστοὶ καί τῶν ἄλλων περιοχῶν, πού
ὑπῆγοντο ὑπὸ τὸν Μητροπολίτη τῆς Ρόδου καί γενικότερα ὅλοι οἱ
Χριστιανοί, κατὰ τό διάστημα τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως, ὀφείλαν
ἐτησίως νά καταβάλλουν μίαν ἐπιχορήγηση πρὸς τὸν Μητροπολίτη
των, προκειμένου νά καλύπτονται οἱ λειτουργικές ἀνάγκες τῆς Μη-
τροπόλεως, ἢ συντήρηση τοῦ Μητροπολίτου, νά καθίσταται δυνα-
τόν, ὥστε ἡ Μητρόπολη νά ἐπιτελεῖ φιланθρωπικό ἔργο κ.λπ.

4. Ἀπὸ τίς ἐπανειλημμένες ἐκκλήσεις τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου
γιά τὴ συλλογὴ χρημάτων καί τὴν ἀποστολὴ αὐτῶν στὴ Μητρόπο-
λη, δέν πρέπει νά συναχθεῖ ἀβίαστα τό συμπέρασμα, ὅτι αὐτές ἀπο-
τελοῦν ἔνδειξη φιλοχρηματίας τῶν ἐκάστοτε Μητροπολιτῶν, ἀλλὰ
ὅτι οἱ χρηματικές ἀνάγκες ἦσαν πολὺ πιεστικές καί ὅτι τό πλήρωμα

Δωρόθεος διεδέχθη τὸν Κύριλλον Α΄ (Παπαδάκη) τὸν Κρήτα: 25 Φεβρ. 1861 - 26
Ὀκτ. 1861. Τὸν Δωρόθεον διεδέχθη ὁ Μητροπολίτης Συνέσιος: 1865-1876.

53. Ἰωάννης Χαζῆ-Μιχαήλ ἢ Χαζῆ-Μιχάλης ἢ Γερασίου ἢ Βρούζος ἢ Μπρού-
ζος: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 392, 1304 καί 1525.

τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελούμενο κατὰ κανόνα ἀπὸ ἀνθρώπους μέ πεινιχρά οἰκονομικά μέσα, ἐδυσκολεύετο νὰ ἀνταποκριθεῖ ἔγκαιρα καὶ πλήρως στὶς ὑποχρεώσεις του αὐτές.

VIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ:

15-09-1862⁵⁴

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Δωρόθεος εὐρισκόμενος στήν Κωνσταντινούπολη ἀπευθύνει τὴν ἐπιστολή του αὐτὴν πρὸς τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχο Μακάριο καὶ τοῦ ἀναφέρει μεταξύ ἄλλων, τίς τρεῖς ἐπόμενες ὑποθέσεις, γιὰ τίς ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ φροντίσει καὶ ἀφοροῦν σέ θέματα οἰκογενειακοῦ δικαίου κατοίκων τῆς Νίσυρου, ἥτοι:

1) Ἡ χήρα Ἄννα, σύζυγος τοῦ μακαρίτου Μιχαήλ Παρθενιάδου, πρόκειται νὰ συνάψει δεύτερο γάμο, ὅμως πρέπει νὰ ἐμποδισθεῖ πρὸς τοῦτο, προτοῦ τακτοποιηθοῦν ὑπάρχουσες ἐκκρεμότητες. Θὰ πρέπει νὰ ἀναμένεται ἡ ἀφίξη τοῦ Μητροπολίτου Δωροθέου στή Νίσυρο, ὅπως ὁ ἴδιος ἐξετάσει τό θέμα αὐτό καὶ ἀποφασίσει σχετικά.

2) Ὁ Ἰωάννης Ἀσφεδιανός ἐγκατέλειψε τὴ σύζυγο καὶ τὰ παιδιά του καὶ συζεῖ μέ τὴν Ἀνθή Νισυρία (πιθανῶς Ἀνθή Πολυχρονίου). Ἐκεῖνος θὰ πρέπει νὰ ἐπιστρέψει στήν οἰκογένειά του, ἄλλως ἀπειλεῖται νὰ τιμωρηθεῖ μέ φυλάκιση.

3) Νὰ ἐμποδισθεῖ ὁ γάμος τῆς Ἄννας Κλέου, μέχρι νὰ τακτοποιηθεῖ κάθε οἰκονομικὴ διαφορά μεταξύ ἐκείνης καὶ τοῦ Γεωργίου Γιαννάκη.

2) Κείμενο

//σ. 330:

«1/ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ 2/ΡΟΔΟΥ.

3/† Ὅσιώτατε ἐν Ἱερομονάχοις κύρ Μακάριε, ἡμέτερε 4/Ἐπίτροπε ἐν τῇ Θεοστηρίκτῳ νήσῳ Νισύρῳ, εἴης ἐν 5/Κυρίῳ ὑγιαίνων!

6/Ἐπειδὴ πληροφορούμεθα, ὅτι ἡ χήρα Ἄννα, σύζυγος τοῦ 7/μα-

54. Σ. Α., τ. Α' (1991), σ. 330-331.

καρίτου Μιχαήλ Παρθενιάδου προτίθεται νά νυμφευθῇ, 8/πρίν ἔτι ὁμολογήσῃ καί παραδώσῃ τήν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς 9/ἀπολειφθεῖσαν περιουσίαν τοῦ ἀνδρός αὐτῆς καί πρίν ἐξοφ10/φλήσωσι τὰ ὀρφανά τοῦ μακαρίτου, διά διορισμοῦ τα11/κτικῶν κηδεμόνων, διά τοῦτο γράφοντες διά τῆς παρού12/σης, ἀξιούμεν, ὅπως ἐμποδίσῃς τήν τελετήν τοῦ γάμου, 13/μέχρι τῆς ἀφίξεώς μου εἰς Νίσυρον, ὅτι θέλω θεωρήσῃ 14/τήν διαφοράν ταύτην αὐτοπροσώπως. Πρός τοῦτο δέ θέλεις 15/ζητήσῃ ἐν ἀνάγκῃ καί τήν συνδρομήν τῆς Σεβαστῆς Δη16/μαρχίας, πρὸς τήν ὁποίαν <εἶναι> ἀνάγκῃ, <νά ἐμφανίσῃς> καί τήν παροῦσαν (ἐπιστολήν), 17/μήπως μεταβῇ εἰς ἄλλην τινά νῆσον πρὸς ἐκτέλεσιν 18/κλειψιγαμίας. Καί αὐτά περί τῆς ὑποθέσεως ταύτης.

19/Ἐπὶ τούτοις πληροφοροῦμεθα ὅτι, ὁ Ἀσφενδιανὸς Γιάν(νης)⁵⁵, 20/τόν ὅποιον ἄλλως ἀπῆλλαξα τῶν φυλακῶν τῆς Ῥόδου, 21/ὑποσχεθεὶς νά συμφιλιωθῇ μετὰ τῆς συζύγου καί τῶν τέκνων του, 22/καταλιπὼν τήν σύζυγον καί τὰ τέκνα του, συζεῖ μετὰ τῆς 23/Ἀνθῆς Νισυρίνης⁵⁶, κηρύττων, ὅτι δῆθεν ἐλήφθη κρυφίως.

24/Ἐπειδὴ ὁ τοιοῦτος γάμος ὡς παράνομος, θεωρεῖται ἄκυρος 25/καί εἰ μὴ ὑπάρξῃ διά τοῦ γράφοντος καί περί τούτου ἀξιού26/μεν, ὅπως ἐπιστήσῃς τήν προσοχήν σου καί ἐμποδίσῃς αὐ27/τούς ἀπὸ τήν συμβίωσιν, ἐάν δέ οὗτος ἐξακολουθῇ 28/συζῶν, θέλεις ἀποστείλῃς διά τῆς Δημαρχίας καί τοῦ

//σ. 331:

29/Μουδίρη⁵⁷ εἰς Ῥόδον, ὅπως ἐκεῖθεν ἀποστείλῃ αὐτόν 30/εἰς Ῥόδον, διά τὰ περαιτέρω.

31/Ἐπὶ τούτοις, νά ἐμποδισθῇ ὁ γάμος τῆς Ἄννας Κλέου⁵⁸, 32/

55. Ἰωάννης Ἀσφεντιανός: Καταγόμενος ἀπὸ τό χωριὸ Ἀσφεδίου τῆς Κῷ. Πρόκειται γιὰ ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειπε τὴ σύζυγό του καί τὰ ἔξι παιδιά των καί συζοῦσε μὲ τὴ Νισυρία Ἀνθὴ (πιθανῶς Πολυχρονίου).

56. Ἡ Ἀνθὴ Νισυρία πιθανῶς ταυτίζεται μὲ τὴν Ἀνθὴ Πολυχρονίου, ἡ ὁποία ἀναφέρεται σὲ προικοσύμφωνο μὲ ἡμερομηνία 12-10-1877 καί ἀμέσως ἀκολουθεῖ τό ὄνομα τοῦ Ἰωάννου Ἀσφενδιανοῦ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1054-1055.

57. Μουδίρης = Διοικητής.

58. Ἄννα Κλέα ἢ Κλέου: 1) Ἄννα Ἰωάννου Κλέα: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 844. 2) Ἄννα Κωνσταντίνου Κλέα: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 147 καί 1163. 3) Ἄννα Νικολάου Κλέα: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 571 καί 845-847.

μέχρι οὐ θεωρηθῇ πᾶσα μεταξύ αὐτῆς καὶ τοῦ Γεωργίου 33/Γιαννάκη⁵⁹ δόσοληψία.

34/Πρόσφερε τὰς εὐχὰς μου εἰς τό Δημοτικόν Συμβού³⁵/λιον καὶ εἰς πάντας τοὺς γνωστούς καὶ φίλους.

36/Ἐν Κων(σταντινουπόλει), τῇ 15ῃ Σεπτεμβρίου 1862.

37/† Ὁ Ῥόδου Δωρόθεος».

3) Παρατηρήσεις

Ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα στό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς συμπεραίνεται, ὅτι στή Νίσυρο τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ., ὡς ἦταν φυσικό καὶ ἀναμενόμενο, ὑπάρχουν πολλά προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται μεταξύ ἄλλων καὶ σέ θέματα οἰκογενειακοῦ δικαίου.

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει εὐρεῖες ἀρμοδιότητες ὡς πρὸς τὰ θέματα αὐτά καὶ ὁ Μητροπολίτης Ῥόδου Δωρόθεος, ἄνδρας δυναμικός καὶ δραστήριος, εὐρισκόμενος στήν Κωνσταντινούπολη, προσπαθεῖ μέσῳ τοῦ Ἐπιτρόπου αὐτοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομονάχου Μακαρίου, νά ρυθμίσει ὀρισμένα ἀπὸ αὐτά ἢ νά ἐμποδίσει τήν τέλεση ἐπικείμενων γάμων, μέχρι νά ἐπιστρέψει στή Ῥόδο καὶ νά προβεῖ ὁ ἴδιος στήν ἐξέταση καὶ ρύθμιση τῶν θεμάτων αὐτῶν.

ΙΧ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΗΜΑΡΧΟΥΣ ΜΑΝΔΡΑΚΙΟΥ: 31-10-1862⁶⁰

1) Περίληψη

Ὁ Νικόλαος Κατσιματίδης ἐπισκέφθηκε στή Ῥόδο τόν Μητροπολίτη Δωρόθεο καὶ τοῦ ἐξέφρασε παράπονα σέ βάρος τῆς πενθερᾶς του Μαρίας Καμαρινοῦ. Καί ἐνῶ ἀμφότεροι, συνεφώνησαν, νά πληρώσει ἡ πενθερά στόν πρῶην γαμβρό της γιά τὰ ἐξοδα πού ἐκεῖνος ἔκανε, δύο καὶ ἡμισυ χιλιάδες (2.500) γρόσια, στή συνέχεια ἡ πενθερά ἀθέτησε τήν ὑπόσχεσή της.

Ὁ Μητροπολίτης Δωρόθεος ἐντέλλεται τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχο Μακάριο, νά πιέσει τήν Μαρία Καμαρινοῦ, προκειμένου ἐκείνη νά καταβάλλει τό συμφωνηθέν ποσό στόν Νικόλαο

59. Γιαννάκης: οἰκ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 711.

60. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 332.

Κατσιματίδη καί ἔάν ἐκείνη δέν ἔχει ἐπί τοῦ παρόντος τήν οἰκονομική εὐχέρεια πρὸς τοῦτο, τότε νά τοῦ δώσει σχετικές Ὁμολογίες.

Σέ διαφορετική περίπτωση, ὁ Ἑγούμενος Μακάριος νά ἐνημερώσει σχετικά τόν Μητροπολίτη Δωρόθεο καί ἐκεῖνος θά διατάξει τή βίαη προσαγωγή τῆς Μαρίας Καμαρινοῦ στή Ρόδο γιά τά περαιτέρω.

Ἐπίσης ὁ Μακάριος ὀφείλει, νά μήν ἀφήνει ὑποθέσεις σέ ἐκκρεμότητα, ἀλλά νά φροντίζει νά διευθετοῦνται ὑπάρχουσες διαφορές καί νά ἐπιλύονται προβλήματα, ὥστε νά μήν διατυπώνονται παράπονα ἀπό κανένα.

2) Κείμενο

«1/† Πανοσιολογιώτατε Ἄγιε Ἑγούμενε τῆς ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ 2/Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, τῆς ἐπιλεγομένης 3/Σπηλιανῆς, ἡμέτερε Ἐπίτροπε ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ κύρ Μακά4/ριε καί τιμώτατοι Δήμαρχοι τοῦ χωρίου Μανδρακίου, χά5/ρις εἴη Ὑμῶν καί εἰρήνη ἀπό Θεοῦ.

6/Προσελθὼν πρὸς ἡμᾶς ὁ κύριος Νικόλαος Κατσιματίδης⁶¹, ἔχων 7/διαφοράν μετὰ τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ Μαρίας Καμαρηνούδενας⁶², 8/ἥ ὁποία ἐθεωρήθη παρ' ἡμῶν ἐν τῇ ἐν τῇ νήσῳ σας περιοδείᾳ 9/ἡμῶν, συγκατατεθέντων ἀμφοτέρων, ἵνα ἡ πενθερά τοῦ 10/ἄνωθεν Νικολάου πληρώσῃ πρὸς αὐτόν δύο <καί> ἡμισυ χιλιάδας 11/γρόσια, ἀριθ(μός): 2.500, ἀπέναντι τῶν ἐξόδων αὐτοῦ. Ἦδη δέ 12/προσελθὼν μᾶς ἀνήγγειλε ὅτι ἡ ἀπόφασις ἡμῶν δέν ἐξετελέσ13/θη εἰσέτι.

Ὅθεν ἅμα τῇ παραλαβῇ τοῦ παρόντος μας, νά 14/προσκαλέσητε τήν ῥηθεῖσαν Καμαρηνούδεναν, τήν ὁποίαν 15/νά ὑποχρεώσητε εἰς τήν ἀπότησιν τῶν χρημάτων τούτων, 16/ἔάν δέ δέν εὐκολύνηται, νά δώσῃ Ὁμόλογα εἰς αὐτόν ἀπέναν17/τι τῶν χρημάτων του. Ἐάν δέ ποσῶς δέν ὑπακούσῃ, τότε νά 18/μᾶς γράψῃτε, νά στείλλωμεν, νά τήν φέρωμεν ἐνταῦθα. Ὅσαι 19/δέ ἄλλαι ὑποθέσεις εἶναι ἐκκρεμεῖς, πρέπει νά ἐκτελεσθῶσι, 20/διότι δέν ἐπιθυμοῦμεν νά ἀκούωμεν παράπονα κατὰ τῆς 21/Δημαρχίας.

Οὕτω ποιήσατε, ἵνα καί ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις 22/εἴη μεθ' ὑμῶν.

23/1862 24/Ὁκτωβρίου 31.

25/† Ὁ Ῥόδου Δωρόθεος».

61. Νικόλαος Ἰωάννου Κατσιματίδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 460, 1238 καί 1442.

62. Μαρία Καμαρινούδαινα ἢ Καμαρινοῦ: Μαρία τοῦ παπᾶ Μιχάλη, χήρα τοῦ παπᾶ Νικολάου Καμαρινοῦ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 800, 865 καί 1435.

3) Παρατηρήσεις

1. Ἡ Ἐκκλησία στά πλαίσια τῶν εὐρείας ἐκτάσεως ἀρμοδιοτήτων της σέ θέματα Οἰκογενειακοῦ Δικαίου, ἐπεμβαίνει καί σέ θέματα οἰκονομικῶν διαφορῶν μεταξύ τῶν μελῶν της, φροντίζοντας νά ρυθμίσει καί νά ἐπιλύσει διάφορα σχετικά προβλήματα, τά ὁποῖα ἀνακύπτουν κατά καιροῦς.

2. Ἀπό τό ὅλο πνεῦμα, τό ὁποῖο διέπει τήν ἐπιστολή αὐτή, ἐξάγεται ἀβίαστα τό συμπέρασμα, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Δωρόθεος εἶναι ἄνθρωπος ἐνεργητικός καί πολύ δραστήριος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀποφασισμένος, νά ἐπεμβαίνει δυναμικά καί νά φροντίζει, ὥστε νά ἐπιλύονται προβλήματα, νά διευθετοῦνται ὑπάρχουσες διαφορές καί νά μήν παραμένουν ὑποθέσεις σέ ἐκκρεμότητα.

3. Τό ἴδιο εἶναι δυνατόν νά λεχθεῖ καί γιά τήν πλειοψηφία τῶν Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, ἐπιστολές καί ἄλλα ἔγγραφα τῶν ὁποίων διατηροῦνται στό Ἀρχεῖον τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου. Πρόκειται γιά πρόσωπα, τά ὁποῖα διαθέτουν ἱκανοποιητική μόρφωση γιά τήν ἐποχή των, εἶναι ἄνδρες ἐγκρατεῖς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἐγνωσμένου κύρους, ὀργανωτικοί, δραστήριοι, συνεργάσιμοι καί ἀποτελεσματικοί.

X. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 17-10-1863⁶³

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Δωρόθεος ἀποστέλλει τήν ἐπιστολήν αὐτήν πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχο Μακάριο καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι ἐπειδή ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδυνατεῖ ὁ ἴδιος νά ἐπισκεφθεῖ τή Νίσυρο, νά τοῦ ἀποσταλοῦν τά κανονικά εἰσοδήματα τοῦ παρελθόντος ἔτους, καθὼς καί τά ἐμβατικά τῶν Ἱερέων⁶⁴. Ἐπίσης σύμφωνα μέ τούς νέους Κανονισμούς, οἱ προβλεπόμενοι

63. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 336.

64. Ἐμβατικά τῶν ἱερέων: Μέχρι σήμερα διατηρεῖται ὁ ὅρος «ἐμβατικεῖον» ἢ ἐπὶ τό λαϊκότερον «Μπατίκι, τό» καί ἐννοεῖται δι' αὐτοῦ οἰκονομική εἰσφορά τῶν ἱερέων, ἡ ὁποία καταβάλλεται εἴτε κατά τή χειροτονία των πρὸς τόν χειροτονοῦντα αὐτοῦς Ἐπίσκοπο, εἴτε ὡς ἐτήσια εἰσφορά.

άντιπρόσωποι νά σταλοῦν τό συντομότερο στή Ρόδο πρὸς συνάντηση μέ τόν Μητροπολίτη.

2) Κείμενο

«1/Ὅσιώτατε Ἡγούμενε τῆς ἐν Νισύρῳ Ἱερᾶς Μονῆς 2/τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐπιλεγομένης Σπηλιανῆς, 3/κύρ Μακάριε, χάρις εἴη σοι καί εἰρήνη παρά Θεοῦ).

4/Ἐπειδὴ καί ἔνεκα μὴ ἐφαρμογῆς τοῦ περὶ 5/ἐπιχορηγήσεως ἄρθρου τοῦ Κανονισμοῦ, δέν ἡ6/δυνήθημεν νά ἐπισκεφθοῦμεν τάς νήσους, διά τοῦ7/το γράφοντες διά τοῦ παρόντος ἡμῶν εὐχετικοῦ, 8/ἄξιοῦμεν, ὅπως μᾶς ἐξαποστείλῃ ἡ Ὁσιότης σου πάν9/τα τά εἰσοδήματα τοῦ παρελθόντος ἔτους, καθώς καί 10/τά ἐμβατικά τῶν Ἱερῶν, ἅτινα κατὰ τοὺς 11/νέους Κανονισμούς εἰσὶν δέκα γρόσια ἐκάστου 12/καί οὐδέν πλέον. Ἄς φροντίσῃ δέ ἡ Ὁσιότης σου, 13/νά ἀποσταλῶσι οἱ ἀντιπρόσωποι κατὰ τό ἰδιαί14/τερον πρὸς τοῦτο γράμμα μας, ὅσον τό δυνατόν 15/ταχέως.

Ταῦτα διά βραχέων, διατελοῦμεν δέ.

16/Ἐν Ῥόδῳ, 1863, Ὁκτωβρίου ιζ'.

17/Τῆς Ὁσιότητός της ὀλοπρό18/θυμος καί δίκαιος 19/εὐχέτης.

20/† Ὁ Ῥόδου Δωρόθεος».

3) Παρατηρήσεις

Κύριο θέμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, εἶναι ἡ ἀποστολή τῶν κανονικῶν εἰσοδημάτων τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Δωροθέου στή Ρόδο. Ὅπως ἐπανειλημμένα ἔχει λεχθεῖ, οἱ ἀνάγκες τῆς Μητροπόλεως σέ χρῆμα ἦσαν πολλές καί οἱ ἐκάστοτε Μητροπολίτες Ρόδου ἐφρόντιζαν, ὥστε τά προβλεπόμενα κανονικά εἰσοδήματά των, νά συλλέγονται μέ ἐπιμέλεια καί στή συνέχεια νά ἀποστέλλονται στή Ρόδο, ὡσάκις οἱ ἴδιοι δέν εἶχαν τήν εὐκαιρία νά ἐπισκεφθοῦν τή Νίσυρο καί νά παραλάβουν.

XI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 22-03-1865⁶⁵

1) Περίληψη

Ὁ Νισύριος Χαζῆ Νικόλαος Ἀποστολίδης ἐπεσκέφθη στή Ρόδο

65. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 339.

τόν Μητροπολίτη Συνέσιο καί τοῦ ἐγνώρισε, ὅτι ὁ Πρωτόπαπας τῆς Νισύρου, τοῦ ὁποίου δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα, χρεωστεῖ πρὸς ἐκεῖνον τό ποσόν τῶν δέκα χιλιάδων (10.000) γροσίων, λόγω δανείου πού τοῦ ἔδωσε, γιά τή λήψη πραγμάτων πού εἶχαν κατασχεθεῖ.

Ἐπειδὴ ὅμως κατά τή σύνταξη τοῦ προικοσυμφώνου τῆς κόρης τοῦ Πρωτόπαπα, τὰ πράγματα αὐτά, περιελήφθησαν σέ αὐτό καί ὁ γαμβρός ὑπεσχέθη νά πληρώσει τὰ ὀφειλόμενα 10.000 γρόσια, τώρα ὅμως ἐκεῖνος ἀρνεῖται τήν καταβολή τῶν χρημάτων αὐτῶν στόν Ἀποστολίδη. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Μακάριος ἐντέλλεται ἀπό τόν Μητροπολίτη Συνέσιο, νά καλέσει τόν γαμβρό τοῦ Πρωτόπαπα, μαζί μέ ὀρισμένους Προκρίτους καί νά τόν πιέση, νά καταβάλλει τὰ ὀφειλόμενα χρήματα στόν Ἀποστολίδη.

2) Κείμενο

«1/Ἀρ(ι)θ(μός) 37.

2/† Ὅσιώτατε Καθηγούμενε καί ἡμέτερε Ἐπίτροπε, κύρ Μακά3/ριε, πατρικῶς ἐν Κ(υρί)ῳ εὐχόμεθά σε.

Ἐνεφανίσθη κα4/τ' αὐτάς ὁ ἐντιμότατος κύριος Ἀποστο5/λίδης⁶⁶ καί μᾶς ἐξέθεσεν, ὅτι ὁ αὐτόθι Πρωτόπαπας⁶⁷ 6/χρεωστεῖ τῇ ἐντιμότητι του δέκα χιλιάδες γρόσια, ἅτινα τῷ ἐνεχεί7/ρισε διά πράγματα κατεσχημένα ὑπὸ τοῦ Σαλαχούρη 8/καί τὰ ὁποῖα ἔμειναν εἰς αὐτούς ἐνέχυρα, πρὸς δέ τῷ 9/ἐδόθη καί Ὁμολογία ὑπὸ τῆς ἐντιμότητός του καί τῆς 10/πρεσβυτέρας του, δι' ἧς ὑποχρεοῦνται ἀλληλεγγύως 11/ἀμφοτέροι⁶⁸, νά πληρώσωσι τό οὕτω ποσόν.

Ἐπειδὴ δέ, 12/ὥς οὐκ ὤφειλε, ἔγραψαν ἐν τῷ Προικοσυμφώνῳ τῆς θυγα13/τρός των πρὸς τόν γαμβρόν των τὰ ἐν λόγω ἐνέχυρα 14/καί ἐπειδὴ πλέον τό ἔγγραφον ἐτελείωσεν, ὑποχρεοῦται 15/ὁ γαμβρός νά πληρώσῃ τό χρέος, δι' ὃ ἐδόθησαν τὰ 16/πράγματα ἐνέχυρα καί τοσοῦτο μᾶλλον, κα9/ ὅσον ὅταν 17/ἐγίνετο τό Προικοσύμφωνον, γενομένου λόγου, ὅτι 18/ταῦτα ἦσαν ἐνέχυρα, ὑπεσχέθη νά πληρώσῃ τό χρέος, 19/ἄλλ' ἐπειδὴ ἤδη ἀρνεῖται, θέλεις τόν προσκα-

66. Χαζῆ Νικόλαος Ἀποστολίδης: [*1808 - ± 1893], υἱός τοῦ Χαζῆ παπᾶ-Ἀποστόλη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 51, 986-989 καί 1349-1352.

67. Πρωτόπαπας: Τίτλος ἐκκλησιαστικός, ἀπό τόν ὁποῖον προέκυψε καί τό ἐπώνυμο «Πρωτόπαπας» ἢ «Πρωτοπαᾶς».

68. Ἀμφοτέροι: Ἦτοι, ὁ Πρωτόπαπας τῆς Νισύρου καί ἡ πρεσβυτέρα αὐτοῦ.

λέση πρὸς δέ καί τινας 20/τῶν Προκρίτων καί ὑποχρεώσης αὐτόν
ἄνευ ἄλλου, νά πληρώ21/ση τό ῥηθέν ποσόν, οὐδὸλως ἐναντιούμενος.

Ἡ δέ Θεία Χάρις, 22/σύν τῇ παρ' ἡμῶν εὐχῇ καί εὐλογίᾳ, εἴη
μετά σοῦ.

23/Ἐν Ῥόδῳ, ,αῶξε', Μαρτίου κβ'.

24/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος⁶⁹, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

1. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι στό πλαίσιο τῶν εὐρέων ἀρμοδιοτήτων
τῆς Ἐκκλησίας σέ θέματα οἰκογενειακοῦ δικαίου ἐμπίπτουν καί θέματα
οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων καί ὁ Μητροπολίτης ἐνδιαφέρεται, ὥστε ὁ
γαμβρός τοῦ Πρωτόπαπα τῆς Νισύρου ἐξοφλήσει ὑπάρχον χρέος.

2. Θά ἦταν ἐνδιαφέρον, νά γνωρίζαμε τήν ἐκβαση τῆς υποθέσε-
ως αὐτῆς, ἐάν δηλαδή τελικά ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομό-
ναχος Μακάριος κατόρθωσε νά πείσει τόν γαμβρό τοῦ Πρωτόπαπα
Νισύρου καί ἐκεῖνος ἐξόφλησε τό ὑπάρχον χρέος.

3. Τό ἀναφερόμενο ποσόν τῶν δέκα χιλιάδων γροσίων (10.000)
ἦταν πολύ μεγάλο γιά τήν ἐποχή αὐτή, ἐάν ληφθεῖ ὑπόψη, ὅτι σύμ-
φωνα μέ ἄλλα ἐγγράφα τῆς Σπηλιανῆς, τό ἡμερομίσθιο τοῦ ἀνειδί-
κευτοῦ ἐργάτου ἀνῆρχετο στά τρία (3) γρόσια.

XII. ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΝΙΣΥΡΟΥ: 3-05-1865⁷⁰

1) Περίληψη

Ἡ Ὄθωμανική Κυβέρνηση τῆς Κωνσταντινουπόλεως προέβη στήν
καθιέρωση μέτρων, ἀφορώντων στή φορολογία τοῦ καπνοῦ καί τοῦ
ἀλατιοῦ, γεγονός πού οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τῶν Νοτίων Σποράδων
ἐθεώρησαν ὅτι ἀντιβαίνει στά προνόμια, τά ὅποια εἶχαν δοθεῖ πρό
πολλῶν χρόνων σέ αὐτούς ὑπό τῶν Ὄθωμανῶν Σουλτάνων.

Ἡ Κοινότητα τῆς Νισύρου προβαίνει στή σύνταξη τοῦ Πληρε-
ξουσίου αὐτοῦ καί καθιστᾷ Πληρεξούσιόν της, ἐκεῖνον, τόν ὁποῖον
καί ἡ Κοινότητα τῆς νήσου Σύμης πρόκειται νά ὀρίσει ὡς Πληρε-
ξούσιον αὐτῆς, προκειμένου νά μεταβεῖ στήν Κωνσταντινούπολη ἢ

69. Ὁ Συνέσιος διετέλεσε Μητροπολίτης Ρόδου κατά τά ἔτη 1865-1876. Τσιρ-
πανλῆς 2018, σ. 469, 483-485, 1105 καί 1511.

70. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 340-341.

ὅπου ἄλλοῦ χρειασθεῖ καί νά ὑποστηρίξει τά δίκαια αἰτήματα τῶν νήσων, σχετικά μέ τή διατήρηση τῶν προνομίων, τά ὁποῖα εἶχαν δοθεῖ κατά τό παρελθόν στους κατοίκους αὐτῶν.

2) Κείμενο

//σ. 340:

«1/Ἡ Κοινότης τῆς νήσου Νισύρου. 2/Προτιθεμένη, ἵνα ἀποτανθῇ πρὸς τήν Σ(εβαστήν) 3/Κυβέρνησιν αὐτῆς⁷¹, πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἤδη ἐπαπειλου⁴/μένης ἐφαρμογῆς καί εἰς τὰς ὑπὸ Μακτοῦ⁷² διατελου⁵/σας νήσους, τοῦ περί καπνῶν καί ἀλάτων μέτρου⁷³, 6/καί προσβαλλούσης οὐσιωδῶς τά ἐν ἰσχύϊ προνόμια αὐ⁷/τῶν, παραδέχεται καί καθίστησι Πληρεξούσιον αὐτῆς, ὄν⁸/τινα ἡ Κοινότης τῆς νήσου Σύμης ἠθέλεν ἐκλέξει, 9/ὡς ἐαυτῆς, ἐπὶ ρητῇ ἐντολῇ, ἵνα παρουσιασθῇ καί ὡς 10/Πληρεξούσιος αὐτῆς ἐν καιρῷ τῷ δέοντι ἐν Κωνσταν¹¹/τινουπόλει ἐνώπιον τῆς Σ(εβαστῆς) Κυβερνήσεως αὐτῆς ἡ ὅπου 12/ἄλλοῦ δεήσῃ καί ἐκθέσας ἐνώπιον αὐτῶν, συμφώνως με¹³/τά τῶν Πληρεξουσίων τῶν ὁμοιοπαθῶν νήσων τά δίκαιά 14/της καί ὑποστηρίξῃ αὐτά παντοιοτρόπως, πρὸς ἀπόκρου¹⁵/σιν τῆς ἤδη ἐπαπειλουμένης ἐφαρμογῆς τοῦ περί κα¹⁶/πνῶν καί ἀλάτων μέτρου, στηριζόμενος πάντοτε ἐπὶ 17/τῶν ἀπὸ πολλοῦ δωρηθέντων ταῖς νήσοις παρὰ τῶν 18/ἐνδόξων Σουλτάνων καί καθιερωθέντων ἤδη προνομίων 19/αὐτῶν, ὑπὸ τήν ἐπωνυμίαν Μακτοῦ, τῶν προσβαλλο²⁰/μένων διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ μέτρου τούτου, ἐνε²¹/ργῶν ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν λοιπῶν Πληρεξουσί²²/ων καί συνυπογράφων πᾶν ἔγγραφον συμφώνως καί 23/ἀπαράλλάκτως μέ τήν διδομένην αὐτῷ

71. Ἐννοεῖται πρὸς τήν Ὁθωμανικὴ Κυβέρνηση, ἡ ὁποία εἶχε τήν ἔδρα της στήν Κωνσταντινούπολη.

72. Μακτοῦ: Φόρος κατ' ἀποκοπή, ὁ ὁποῖος ὀρίζετο ἀπὸ τήν Ὁθωμανικὴ Διοίκηση γιὰ μία ὀρισμένη νήσο, περιοχὴ ἢ οἰκισμό. Οἱ Κοινοτικοὶ Ἀρχοντες προέβαιναν στήν κατανομή κατὰ οἰκογένεια ἢ ἄτομο τοῦ ποσοῦ πού ὀφείλαν νά καταβάλλουν, τά ποσά αὐτά συνελέγοντο καί ἀπεστέλοντο στίς ἀρμόδιες Ὁθωμανικὲς Ἀρχές. Κατά τά ἄλλα ὑπῆρχε αὐτοδιοίκηση, ὑπὸ τήν ἐπιβλεψὴ ἑνὸς Σούμπαση, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ μόνος ἐκπρόσωπος τῆς Ὁθωμανικῆς Διοικήσεως στά νησιά. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία Ρόδου* 1972, σ. 400.

73. Εἰδικὸς φόρος γιὰ τά καπνά καί τό ἀλάτι, ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὁποίου ἐθεωρήθη ὅτι ἔρχεται σέ ἀντίθεση πρὸς τά ὑπάρχοντα προνόμια τῶν κατοίκων τῶν νήσων. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 702-703

ἐντολήν καί 24/παρά τῆς Κοινότητος Σύμης, ἐπί ὑποσχέσει, ἵνα 25/ παραδεχθῇ τὰς πράξεις αὐτοῦ ὡς καλῶς πεπραγ-

//σ. 341:

26/μένας, στερεάς καί ἀμετατρέπτους.

27/Εἰς ἔνδειξιν ὅθεν συνετάχθη τό παρόν Πληρεξούσιον, 28/τό ὁποῖον σφραγισθέν τῇ σφραγίδι τῆς Κοινότητος, 29/δοθήσεται πρὸς τόν ἐκλεχθισόμενον Πληρεξούσιον τῆς 30/Κοινότητος Σύμης πρὸς χρῆσιν του.

31/Ἐν Νισύρῳ, τῇ 3. Μαΐου 1865.

32/Ἡ Κοινότης

[Ἐχει τεθεῖ στρογγύλη σφραγίδα στό κέντρο
καί κείμενο ἀριστερά καί δεξιά τῆς σφραγίδος]

33/Ὁ ἐμπειπιστευμένος τήν σφραγίδα τῆς Κοινότητος Μακάριος,
ὁ Ἡγούμενος. 34/Ὁ Δήμαρχος Ἐμμανουήλ πα(πᾶ) - Ἰωάννης⁷⁴.

35/Ὁ Γραμμα(τεύς) Ἰάκωβος Χα(ζῆ) - Δημητρίου⁷⁵.

36/Ὁ Δήμαρχος χωρίου Ἐμποριοῦ. Χα(ζῆ) Γεώργιος Κοκκινίδης⁷⁶.

37/Ὁ Γραμματικός τῆς Κοινότητος Γεώργιος Χα(ζῆ) Γεωργίου.

38/Ὁ Δήμαρχος τοῦ χωρίου Νικειῶν

39/Δημήτριος Ἐμμανουήλ.

40/Ὁ Γραμματεὺς Νικόλαος Γεωργιάδης».

3) Παρατηρήσεις

1. Οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου καί τῶν ἄλλων νήσων τῶν Νοτίων Σποράδων ἐθεώρησαν ὅτι πλήττονται καί ἀκυρώνονται τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα εἶχαν δοθεῖ σέ αὐτές ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν Σουλτάνων, μέ τήν καθιέρωση νέων μέτρων, ἀναφορικά μέ τόν καπνό καί τό ἅλατι. Ἀποφασίζουν νά διαμαρτυρηθοῦν πρὸς τήν Ὀθωμανική Κυβέρνηση καί πρόκειται νά στείλουν Πληρεξουσίου στήν Κωνσταντινούπολη πρὸς τοῦτο.

2. Ἡ Κοινότητα τῆς Νισύρου ἀποφασίζει, νά ἐξουσιοδοτήσῃ τόν ὑπό τῆς νήσου Σύμης ἐκλεχθισόμενο Πληρεξούσιο, νά τήν ἐκπρο-

74. Ἐμμανουήλ ἢ Μανωλάκης παπᾶ Ἰωάννης ἢ Παπαγιάννης (πρώην Ζαπίτης). Τσιρπανλῆς 2018, σ. 702.

75. Ἰάκωβος Χαζῆ-Δημητρίου, υἱός τοῦ Χαζῆ-παπᾶ Ἰακώβου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 47, 741-744, 1366 καί 1524.

76. Χαζῆ Γεώργιος Κοκκινίδης: μὴ γνωστῶν λοιπῶν στοιχείων.

σωπήσει καί νά ὑποστηρίξει μετά τῶν λοιπῶν Πληρεξουσίων τά δίκαια αἰτήματα τῶν κατοίκων τῶν νήσων αὐτῶν.

3. Τό Πληρεξούσιο αὐτό ὑπογράφεται ἀπό τοὺς Δημάρχους καί τοὺς Γραμματεῖς τῶν τριῶν οἰκισμῶν τῆς Νισύρου, ἥτοι: τοῦ Μανδρακίου, τοῦ Ἐμπορίου καί τῶν Νικειῶν.

4. Τό κείμενο τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι συντεταγμένο σέ ἄψογα ἑλληνικά, χωρίς σφάλματα συντακτικά ἢ ὀρθογραφικά καί φανερώ-
νει, ὅτι ὁ συντάκτης καί γραφέας αὐτοῦ ἦταν ἄριστα κατηρτισμέ-
νος. Πιθανῶς Γραφέας αὐτοῦ εἶναι ὁ Γραμματεὺς τῆς Κοινότητος
Μανδρακίου Ἰάκωβος Χαζή-Δημητρίου.

XIII. ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΝΙΣΥΡΟΥ ΔΙΑ ΤΟΝ ΟΡΙΣΜΟΝ ΚΟΙΝΟΥ ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΣΥΜΗΣ: 4-05-1865⁷⁷

1) Περίληψη

Οἱ Κοινότητες Σύμης καί Νισύρου ἀποφασίζουν νά ἐκλέξουν καί νά στείλουν κοινόν Πληρεξούσιον στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος μαζί μέ τοὺς λοιποὺς Πληρεξουσίους, τοὺς ὁποίους θά ἐκλέξουν τά ἄλλα νησιά, θά ἐκθέσουν στήν κεντρική Ὄθωμανική Κυβέρνηση τά δίκαια αἰτήματά των, ἀναφορικά μέ τή διατήρηση τῶν προνομίων, τά ὁποῖα ἔχουν δοθεῖ σ' αὐτές ἀπό μακροῦ χρόνου ἐκ μέρους τῶν Ὄθωμανῶν Σουλτάνων. Στό ἐγγράφο αὐτό καθορίζονται οἱ προϋποθέσεις τῆς ἀπό κοινοῦ δράσεως τῶν Κοινοτήτων Σύμης καί Νισύρου.

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος ἐγγράφου δηλοῦται, ὅτι αἱ 2/Κοινότητες τῆς νήσου Σύμης καί Νισύρου, προτιθέμε3/ναι, ἵν' ἀποτανθῶσιν πρὸς τὴν Σ(εβαστὴν) Κυβέρνησιν αὐτῶν, πρὸς 4/ἀπόκρουσιν τῆς ἐπαπειλουμέ-
νης ἤδη ἐφαρμογῆς τοῦ περί 5/καπνῶν καί ἀλάτων μέτρου⁷⁸, ὡς προ-
σβαλοῦσης οὐσιωδῶς 6/τά ἐν ἰσχύϊ προνόμιά των, τά ἐπονομαζόμενα
Μακ7/τοῦ, συνωμολόγησαν μεταξύ των τά ἀκόλουθα ἄρθρα:

8/1ον: Ἡ Κοινότης τῆς νήσου Σύμης ὑπόσχεται, ἵνα 9/ἐκλέξη κα-
τάλληλον Πληρεξούσιον ἐπὶ ρητῇ ἐντολῇ, ἵνα με10/ταβάς ἐν καιρῷ

77. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 342-343.

78. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 702-703.

τῷ δέοντι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκθέσῃ 11/συμφώνως μέ τούς ἐκλεχθισομένους Πληρεξουσίους τῶν λοιπῶν νήσων, ἐνώπιον τῆς Σ(εβαστῆς) Κυβερνήσεως αὐτῶν, ἢ ὅπου 13/ἄλλοῦ ἢ χρεῖα θά ἤθελε καλέσῃ, τὰ δίκαιά της καί ὑποστηρίξῃ παντοιοτρόπως, πρὸς ἀποκρουσιν τῆς ἤδη ἐπα15/πειλουμένης ἐφαρμογῆς καί εἰς τὰς δυστυχεῖς ταύτας νή16/σους, τοῦ περὶ καπνῶν καί ἀλάτων μέτρου, στηριζόμενος 17/πάντοτε ἐπὶ τῶν ἀπὸ πολλοῦ δωρηθέντων ταῖς νήσοις ταύ18/ταις παρὰ τῶν ἐνδόξων Σουλτάνων καί καθορισθέντων 19/ἤδη προνομίων, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Μακτοῦ⁷⁹, τῶν 20/προσβαλλομένων διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ μέτρου τούτου, 21/ἐνεργῶν πάντοτε καί συμφώνως μετὰ τῶν λοιπῶν Πλη22/ρεξουσίων καί συνυπογράφων πᾶν ἔγγραφον συμφώνως 23/μέ τὴν ἐντολὴν τῆς Κοινότητός του.

24/2ον: Ἡ Κοινότης τῆς νήσου Νισύρου ὑπόσχεται, ἵνα 25/παρὰδεχθῇ τὸν ἐκλεχθισόμενον Πληρεξούσιον τῆς Κοι26/νότητος Σύμης καί ὡς ἐαυτῆς καί ἀναθέσῃ πρὸς αὐτόν

//σ. 343:

27/τὴν ἐντολὴν της, ἵνα ἐνεργήσῃ καί ὡς Πληρεξούσιος αὐτῆς 28/ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ὑποθέσεως, ἀπαραλλάκτως μέ τὰς διδομένας 29/αὐτῷ ἐντολάς τῆς Κοινότητος Σύμης.

30/3ον: Τὰ ἔξοδα τοῦ μισθοῦ, τῆς τροφῆς καί ὁδοιπορίας τοῦ 31/ἐκλεχθισομένου Πληρεξουσίου, ὡς καί διὰ τὴν γενικὴν ὠφέλειαν 32/τῆς ὑποθέσεως ἔκτακτα, θέλουσι λογίζεσθαι εἰς βάρος τῶν 33/ἀποτελούντων αὐτῶν Κοινοτήτων καί διανέμεσθαι μετὰξὺ αὐ34/τῶν ἀναλόγως, ἐπὶ τοῦ ἐτησίου φόρου ἐκάστης.

35/4ον: Τό παρὸν συνταχθέν ἐν Σύμῃ, ἐν ἀπουσίᾳ τακτικοῦ Πληρε36/ξουσίου τῆς Κοινότητος Νισύρου, ἀποστέλλεται ἐκεῖσε διὰ 37/τοῦ ἐπὶ τούτῳ ἀποστελλομένου κ(υρίου) Γεωργίου Γιαννισκῆ καί ἀνταλ38/λαχθῆσεται δι' αὐτοῦ, ἀπὸ δέ τῆς ἀνταλλάξεως, αὐτοῦ θεωρου39/μένου ἐν πλήρει ἰσχύ, ἄρξονται αἱ ὑποχρεώσεις ἀμφοτέρων 40/τῶν μερῶν.

41/Ἐν Νισύρῳ, τὴν 4ην Μαΐου 1865.

42/Ἡ Κοινότης

[Ἔχει τεθεῖ στρογγύλη σφραγίδα στό κέντρο
καί κείμενο ἀριστερά καί δεξιά τῆς σφραγίδος]

43/Ὁ ἐμπειστημένος τὴν σφραγίδα τῆς Κοινότητος Μακάριος,
ὁ Ἡγούμενος.

79. Μακτοῦ: Φόρος κατ' ἀποκοπήν.

- 44/Ο Δήμαρχος Έμμανουήλ πα(πα) Ίωάννου⁸⁰.
 45/Ο Γραμμα(ατεύς) Ίάκωβος Χ(αζή) Δημητρίου⁸¹.
 46/Ο Δήμαρχος του χωρίου Έμποριοῦ
 47/Χ(αζή) Γεώργιος Κοκκινίδης.
 48/Ο Γραμματεὺς τῆς Κοινότητος
 49/Χ(αζή) Γεωργίου.
 50/Ο Δήμαρχος του χωρίου Νικειῶν
 51/Δημήτριος Έμμανουήλ.
 52/Ο Γραμματεὺς Νικόλαος Δημοσθ(ένους)
 53/Γεωργιάδης».

3) Παρατηρήσεις

1. Τό περιεχόμενο του έγγραφου αυτού ρυθμίζει τούς ὅρους, σύμφωνα μέ τούς οποίους ἡ Κοινότητα τῆς Νισύρου, σέ συνεργασία μέ τήν Κοινότητα τῆς νήσου Σύμης, θά ἀποστείλουν ἀπό κοινοῦ ἕναν Πληρεξούσιο, ὁ ὁποῖος θά ἐκλεγεῖ ἀπό τή Σύμη καί θά ἐξουσιοδοτηθεῖ ἀπό τή Νίσυρο, προκειμένου ἐκεῖνος νά μεταβεῖ μέ ἄλλους Πληρεξουσίους τῶν ὑπολοίπων νήσων στήν Κωνσταντινούπολη, γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν προνομίων τῶν νήσων ἔναντι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης⁸².

2. Τό κείμενο εἶναι γραμμένο μέ μεγάλη ἐπιμέλεια, χωρίς συντακτικά ἢ γραμματικά λάθη. Γραφέας αὐτοῦ πιθανῶς εἶναι ὁ Γραμματεὺς τῆς Κοινότητος Μανδρακίου Ίάκωβος Χαζή-Δημητρίου, Χαζή-παπᾶ Ίακώβου.

XIV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 18-11-1865⁸³

1) Περίληψη

Ὁ νέος Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος γνωστοποιεῖ στόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχο Μακάριο τήν ἄφιξή του στή Ρόδο.

80. Έμμανουήλ Παπαῖ-Ίωάννου, πρώην Ζαπέτης: [1838/39-1919]. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 391, 1367 καί 1483.

81. Ίάκωβος Χαζή-Δημητρίου, του Χαζή-παπᾶ Ίακώβου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 47, 1366 καί 1524.

82. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 702-703.

83. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 346.

Ἐπίσης τοῦ γνωρίζει, ὅτι φέρει μαζί του Πατριαρχική καί Συνοδική ἐπιστολή, ἡ ὁποία ἀφορᾷ στό θέμα τῆς Ἄννης Χαζῆ-Ἐμμανουήλ, ἡ ὁποία ἐχέρευσε, ὑπεσχέθη νά παραμείνει σέ χηρεία μέχρι τέλους τῆς ζωῆς της, ὅμως στή συνέχεια δέν ἐτήρησε τήν ὑπόσχεσή της καί ἐπρόκειτο νά συνάψει δεύτερο γάμο.

Στήν περίπτωση αὐτή δέον νά ληφθεῖ φροντίδα γιά τή διασφάλιση τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τοῦ πρώτου της συζύγου, χάριν τῶν ὀρφανῶν τέκνων, πού ἀπέκτησε ἡ Ἄννα Χαζῆ-Ἐμμανουήλ μετά τοῦ πρώτου της συζύγου.

2) Κείμενο

«1/Ἀριθμός): 36.

2/† Ὁσιώτατε Καθηγούμενε καί Ἡμέτερε Ἀρχιερατικέ Ἐπίτροπε ἐν 3/τῇ νήσῳ Νισύρῳ, κύρ Μακάριε, τέκνον ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, 4/ὑπερευχόμεθά σε.

Ἐν πρώτοις διά τοῦ παρόντος ἡμῶν εὐχετικοῦ 5/ἀναγγέλλωμεν καί τῇ Ὁσιότητί σου, ὅτι κατ' αὐτάς ἐφθάσαμεν ὑγιῶς 6/εἰς τήν νέαν ταύτην Θεόσωστον Ἐπαρχίαν.

Ἐπομένως δέ σοί 7/γνωστοποιοῦμεν, ὅτι ἔχομεν ἀνά χειρας ἐπιστολήν Πατριαρχικήν καί Συν8/οδικήν περί τῆς γνωστῆς ὑποθέσεως τῆς Ἄννης Χ(αζῆ)-Ἐμμανουήλ⁸⁴, μετά 9/τῶν ἀδελφῶν τοῦ μακαρίτου συζύγου της, διατάσσουσιν ἡμᾶς, ἵνα ἐνερ10/γῇσωμεν δραστηρίως, διά τήν ἀνακάλυψιν καί φανέρωσιν τῆς καταστά11/σεως τοῦ μακαρίτου συζύγου της, ὑπέρ τῶν ἀνηλίκων ὀρφανῶν τέκνων 12/του, τῶν ὁποίων ἦτο κηδεμών ἡ σύζυγός του, πρίν ἢ ἐκ δευτέρου ὑ13/πανδρευθῇ, παραβαίνουσα τήν περί ἀειχρείας ὑπόσχεσίν της.

Τούτων 14/οὕτως ἐχόντων, ἔρχεται εἰς τά αὐτόσι καί ὁ ἐπιφέρων τήν παροῦσαν ἡμῶν, 15/τιμιώτατος Μιχαήλ Φωτιάδης⁸⁵, ἐπίσημα Ἐπίτροπος κατὰ τό ἀνά χειρας 16/αὐτοῦ ἔγγραφον τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰω(άννου) Παρθενιάδου⁸⁶, τοῦ καί κινουῖν17/τος τήν ἀγωγήν, ἔχων καί διαταγὰς παρά τῆς Ἑλλ(ηνικῆς) Κυβερνήσεως πρός 18/δικαίαν <δι>εκπεραιώσιν τῆς ὑποθέσεως.

Ὅθεν, γράφοντές σοι καί ἡμεῖς, ἐν19/τελλόμεθα ἀρχιερατικῶς, νά

84. Ἄννα Χαζῆ-Ἐμμανουήλ: Δέν ἀναφέρονται λοιπά οἰκογενειακά στοιχεῖα.

85. Μιχαήλ Γεωργίου Φωτιάδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 693-696, 1020-1023, 1523.

86. Ἰωάννης Παρθένης ἢ Παρθενιάδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 462 καί 1485.

συμπράξης μετά τῆς τιμότητός του καί τοῦ 20/αὐτόσι Ἐπιτρόπου καί Πράκτορος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἵνα τελειωσῇ ἡ ὑπόθεσις δικαίως καί ἀμερολήπτως καί ἐπὶ τέλους φανερώσῃς 22/ἡμῖν σαφέστατα καί ἐν ἐκτάσει περί τῆς <δι>ἐκπεραιώσεως αὐτῆς, ἵνα γνω23/ρίζωμεν καί ἡμεῖς καί πληροφορήσωμεν τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, καθ' ὡς 24/ἔχομεν ἐντολὴν ἐν τῇ ῥηθείᾳ πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολή. Ταῦτα πρὸς ἐκ25/τέλεσιν σύμφωνον, ἡ δέ τοῦ Θεοῦ χάρις μετά τῆς παρ' ἡμῶν εὐ26/χῆς καί εὐλογίας εἴη μετά τῆς Ὀσιότητός σου.

Ἐν Ῥόδῳ, 1865, Νοεμβρίου 18.

27/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

1. Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ὕστερα ἀπὸ τὴν πρόσφατη ἐκλογή του ὡς Μητροπολίτου Ῥόδου, ἀφίχθη στὴν ἔδρα του, τὴ Ῥόδο καί ἐνημερώνει περί τούτου τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς καί Ἐπίτροπό του στή Νίσυρο Ἱερομόναχο Μακάριο.

2. Στὰ πλαίσια τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ Μητροπολίτου Ῥόδου σέ θέματα Οἰκογενειακοῦ Δικαίου, ἐκεῖνος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ διασφάλιση τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τοῦ ἀποθανόντος πρώτου συζύγου τῆς Ἄννας Χαζῆ-Ἐμμανουήλ, χάριν τῶν ὀρφανῶν τέκνων, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος ἀπέκτησε μετά τῆς συζύγου του Ἄννης, ἡ ὁποῖα, ἂν καί ὑπεσχέθη ἀρχικὰ ὅτι θά παραμείνει χήρα (ἀειχρεία), στή συνέχεια ἄλλαξε γνώμη καί ἐπρόκειτο νά συνάψῃ δεύτερο γάμο.

XV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 30-11-1865⁸⁷

1) Περίληψη

Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἐζήτησε καί ἔλαβε ἀπὸ τὴν Ὄθωμανικὴ Κυβέρνηση τὴν ἔγκριση, προκειμένου νά προβεῖ στήν κατάρτιση νέου Κτηματολογίου, ἐπειδὴ πολλὰ Μοναστηριακὰ καί Ἐκκλησιαστικὰ ἐν γένει ἀκίνητα, εἴτε ἐστεροῦντο παντελῶς ἐπισήμων καί ἐγκύρων τίτλων ιδιοκτησίας, εἴτε ἡ κυριότητα αὐτῶν ἐτέλει ὑπὸ ἀμφισβήτηση. Μὲ τὴν κατάρτιση νέου

87. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 344-345.

Κτηματολογίου θά διασφαλισθεῖ ἡ κατοχύρωση τῶν ἀκινήτων τῶν Μοναστηρίων, τῶν Ἐκκλησιῶν καί γενικῶς τῶν ἀνηκόντων στή δικαιοδοσία τῆς Ἐκκλησίας ἀκινήτων.

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος ἐντέλλεται τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχο Μακάριο, νά προβεῖ ἀμέσως στή σύνταξη τοῦ Κτηματολογίου αὐτοῦ, σχετικά μέ τά ἀκίνητα τῆς Νισύρου καί νά τό στείλει στή Ρόδο, τό ὁποῖο θά ἐπικυρωθεῖ ἀπό τόν Μητροπολίτη καί στή συνέχεια θά σταλεῖ στό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διά τά περαιτέρω.

2) Κείμενο

//σ. 344:

«1/† Ὁσιώτατε Καθηγούμενε τῆς Ἱερᾶς Μονῆς <τῆς> Σπηλιανῆς καί ἡμέτε2/ρε Ἐπίτροπε, τέκνον ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, εὐχόμεθα σοι.

Γνω3/στοποιῶμεν καί τῇ Ὁσιότητί σου, ὅτι, κατὰ προνοητικὴν αἵτησιν τῆς 4/Μεγ(άλ)ης Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ὑψ(ηλ)ὴν Κυβέρνησιν, εὐμενῶς ὑπ' αὐτῆς ἐγ5/κριθεῖσαν, πρόκειται ἤδη νά ἐνεργηθῇ μέτρον μεταγραφῆς καί ἐξα6/σφαλίσεως, διά νέων ἐπισήμων ἐπικυρωτικῶν ἐγγράφων τῆς Ὑψ7/λῆς Κυβερνήσεως, τῶν διαφόρων ἀκινήτων κτημάτων τῶν Ἱερῶν Μονα8/στηρίων, Ἐκκλησιῶν καί Μητροπόλεων ἢ Σχολείων ἢ Νοσοκομείων ἢ 9/ἄλλων ἰσοτόπων κοινῶν Καταστημάτων, ὧν ἡ δεσποτεία πολλάκις ἥρξατο, 10/νά διαφιλονικῆται, ἐπειδὴ ἡ κυριότης αὐτῶν, ἂν καί πασίγνωστος οὖσα 11/διά τακτικῶν καί νομίμων ἀποδεικτικῶν ἐγγράφων, εἴτε ἀπο[υσιαζό]12/ντων ἐκ τῶν περιστάσεων, εἴτε ἄλλως ἐν ἀταξία ὄντων. Ὅθεν ὁ [Πατριάρχης] 13/ἐδέησεν, ἵνα δι' ἀκριβοῦς ἐξετάσεως γνωσθῶσι αὐταί καί δημοποι14/ηθῶσι διά τῆς Μεγ(άλ)ης Ἐκκλησίας, ὅπου δεῖ, ἵνα κατακυρωθῶσιν ἀσφαλῶς 15/καί ἐπισήμως, ὡς εἴρηται.

Ταῦτα εἰδοποιήσας πρὸς ἡμᾶς τῆς Μεγ(άλ)ης 16/Ἐκκλησίας, διά Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Ἐγκυκλίου καί προτρε17/πομένης καί ἐντελλομένης ἡμῖν ἐπιμεληθῆναι τῶν δεόντων, πρὸς τόν σκο18/πόν τοῦτον, γράφομεν καί ἡμεῖς τῇ Ὁσιότητί σου καί ἐντελλόμεθα καί 19/προτρεπόμεθα, ὅπως, ἅμα τῇ παραλαβῇ τῆς παρούσης, φροντίσης, ἵνα 20/καταστρωθῇ ἀπάντων τῶν ἐν τῇ νήσῳ Νισύρῳ εὕρισκομένων Μονα21/στηριακῶν καί Ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καί κοινῶν ἰδιοκτησιῶν Κτη22/ματολόγιον, ἐν ᾧ θέλουσι καταγραφῇ, τά μέν τῶν

Μοναστηρίων κτήματα 23/ὑπό τό ὄνομα Μοναστηριακά, τά δέ τῶν Μητροπόλεων, Ἱερῶν Ἐκ24/κλησιῶν, Σχολείων, Νοσοκομείων καί ἄλλων κοινῶν καταστημάτων 25/ὑπό τό ὄνομα Ἐκκλησιαστικά.

Ὡσαύτως δέ θέλη ὀρίζεται ἐν τῷ Κτη26/ματολογίῳ, ἄν τό σημειούμενον οἰονδήποτε κτῆμα, ἔχη σενέτιον⁸⁸ ἢ ὁ27/χι, τιθεμένης καί τῆς ἡμερομηνίας τοῦ σενετίου, ἄν ὑπάρχη τοι28/οὔτον, ἔτι δέ καί τό ὄνομα τοῦ ἀτόμου, ἀφ' οὗ χρόνου τοῦτο ὑπάρ29/χει ἐπιγεγραμμένον, ἐν περιπτώσει δέ μή ὑπάρξῃ σενετίου, θέλη

//σ. 345:

30/ὀρίζεται ὁ χρόνος, ἀφ' οὔτου τό ἐν λόγῳ κτῆμα εὑρίσκεται ὑπό τήν ἐξουσίαν 31/τῆς Μονῆς ἢ Ἐκκλησίας κ.λπ. κ.λπ. Προσέτι δέ θέλη σημειοῦσθαι ὁ Καζῆς⁸⁹ καί 32/τό χωρίον, εἰς ὃ εὔρηται, τά στρέμματα, ἅμα τά σύνορά του καί τά ὅρια αὐτοῦ.

Τοι33/οὔτον λοιπόν Κτηματολόγιον, ὃν ἀπαραλλάκτως σύμφωνον πρὸς τοὺς ἐν τοῖς 34/Ἀρχείοις τῶν Ἐκκλησιῶν σωζομένους Κώδικας καί φέρον διά μέν τά κτή35/ματα τῶν Μοναστηρίων τήν ὑπογραφὴν τῶν Ἡγουμένων, διά δέ τά ἐκκλησι36/αστικά τῶν ἐνοριτῶν καί προκρίτων Χριστιανῶν, μετὰ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς 37/Ὀσιότητός σου, θέλη ἐξαποστείλῃ πρὸς ἡμᾶς ἡ Ὀσιότης σου, ὅσον τάχιστα, ἵνα 38/ἐπικυρώσωμεν αὐτό καί ἐξαποστείλωμεν οὕτω πρὸς τήν Μεγ(άλην) Ἐκκλησίαν διά 39/τά περαιτέρω. Ἐκ τοῦ περικλειομένου δέ διαγράμματος ἡ Ὀσιότης σου θέλη 40/φωτισθῇ καί ὀδηγηθῇ καλλίτερον περὶ τοῦ τρόπου τῆς καταστρώσεως τοῦ 41/ζητουμένου Κτηματολογίου. Ταῦτα μέν πρὸς σύμφωνον καί ταχείαν, ὁ42/σον ἔνεστιν ἐκτέλεσιν, ἡ δέ Θεία Χάρις μετὰ τῆς παρ' ἡμῶν εὐχῆς καί εὐλο43/γίας εἴη μετὰ τῆς Ὀσιότητός σου.

44/Ἐν τῇ Μητροπόλει Ῥόδου, ἁωξε', Νοεμβρίου 30.

45/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

1. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐνδιαφέρεται γιά τή σύνταξη νέου Κτηματολογίου, ἀφορῶντος στά Μο-

88. Σενέτιον, τό: τίτλος ιδιοκτησίας.

89. Καζῆς, ὁ: Διοικητική περιφέρεια.

ναστηριακά και Ἐκκλησιαστικά ἀκίνητα, προκειμένου νά προβεῖ στήν κατοχύρωση αὐτῶν.

2. Σημειωτέον, ὅτι ἀκόμη καί σήμερα, συμβαίνει, ὥστε πολλά ἀκίνητα Μοναστηρίων καί Ἐκκλησιῶν, νά στεροῦνται ἐγκύρων τίτλων ιδιοκτησίας καί συχνά νά ἀμφισβητεῖται ἡ κυριότητα αὐτῶν, εἴτε ἀπό μέρους τοῦ Κράτους, εἴτε ἀπό μέρους ιδιωτῶν καί οἱ ἐνδιαφερόμενοι νά καταφεύγουν στά Δικαστήρια, πρὸς ἐπίλυση παρομοίων διαφορῶν.

3. Τό ἐκ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐνδιαφέρον γιά τήν κατάρτιση Κτηματολογίου, φανερώνει μεταξύ ἄλλων, ὅτι ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἔχει συμφέρον νά γνωρίζει ἐπακριβῶς τήν ἀκίνητη περιουσία τῶν Μοναστηρίων καί τῶν Ἐκκλησιῶν γενικά, ἀλλά καί ἡ Ὁθωμανική Κυβέρνηση ἐνδιαφέρεται, νά γνωρίζει τήν ἀκίνητη περιουσία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας⁹⁰.

XVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 29-01-1866⁹¹

1) Περίληψη

1. Ὁ Ἡγούμενος Μακάριος ὀφείλει νά φροντίσει, ὥστε τό συντομότερο δυνατόν νά καταρτισθῇ τό Κτηματολόγιον τῶν Μοναστηριακῶν καί Ἐκκλησιαστικῶν ἀκινήτων τῆς Νισύρου.

2. Ἡ ὑπόθεση τῆς Ἄννης Χαζῆ-Ἐμμανουήλ πρέπει νά τακτοποιηθεῖ ἐπίσης τό συντομότερο.

3. Ὁ Μητροπολίτης ἐχορήγησε ἤδη ἄδεια γάμου γιά συνοικέσιο, χωρίς νά ἀναφέρεται τό ὄνομα τῶν ἐνδιαφερομένων καί ὁ Ἡγού-

90. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ἡ Κρήτη κατελήφθη ἀπό τοὺς Ὁθωμανοὺς Τούρκους κατὰ τὴν περίοδο 1642-1669. Ὁ λεγόμενος Βενετο-Τουρκικὸς πόλεμος διήρκεσε ἀπὸ τό 1645 ἕως τό 1669, μετὰ τό πέρασ τοῦ ὁποῖου ὀριστικοποιήθηκε ἡ κατάληψη τῆς μεγαλονήσου ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τό ἔτος 1671, ἦτοι δύο ἔτη μετὰ τὴν ὀριστικὴν κατάληψη τῆς Κρήτης, ἡ Ὁθωμανικὴ Διοίκηση εἶχε καταρτίσει καὶ ὀλοκληρώσει τό Κτηματολόγιο ὀλοκλήρου τῆς Κρήτης. Τοῦτο διατηρεῖται μέχρι σήμερα στὰ Ἀρχεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἶναι προσβάσιμο στοὺς ἐρευνητές. Αὐτό ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Ὁθωμανικὴ Διοίκηση, ἀφ' ἐνός μὲν ἦταν καλὰ ὀργανωμένη καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐνεργοῦσε σύντομα καὶ ἀποτελεσματικά.

91. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 348.

μενος τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς ὀφείλει νά φροντίσει, νά εἰσπράξει τό σχετικό ποσό, γιά τά φιλανθρωπικά καταστήματα τῆς Νισύρου.

2) Κείμενο

«1/Ἀρ(ιθμός) Πρ(ωτοκόλλου) 72.

2/† Ὅσιώτατε Καθηγούμενε τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιανῆς καί Ἡμέτερε Ἐπί3/τροπε, κύρ Μακάριε, τέκνον ἡμῶν ἀγαπητόν ἐν Κυρίῳ, πα4/τρικῶς ἐν Χ(ριστῷ) εὐχόμεθ' ἀ σε.

Ἀσμένως ἐκοιμίσμεθα κατ' αὐτάς 5/τὴν ἀπό 21. τοῦ ἤδη λήγοντος ἐπιστολὴν σου⁹², εἰς ἣν ἀπαντῶμεν διὰ τῆς πα6/ρούσης ἡμῶν εὐχετικῶς. Καί διὰ μέν τό Κτηματολόγιον ἔχει καλῶς, ἐντελ7/λόμεθα ὁμως, ἵνα μή ἀμελήσῃ τὴν ὅσον τε ταχυτέραν αὐτοῦ 8/ἀποπεράτωσιν, ὡς ζητούμενης παρὰ τῆς Μεγ(άλης) Ἐκκλησίας. Περί δέ τῆς ὑ9/ποθέσεως τῆς Ἀννης Χ(αζῆ) - Ἑμμανουήλ, ἔχεις τὴν ἐντολὴν παρ' ἡμῶν, συν10/ωδὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς τῆς Μεγ(άλης) Ἐκκλησίας ἐπιστολῆς καί τούτου ἔνεκα προσ11/πάθῃσον, ὅπως ποιήσῃς τὰ ἀδύνατα δυνατά, ἵνα φανερωθῶσι τὰ 12/τε Κατάστιχα καί ἡ περιουσία τοῦ μακαρίτου καί δώσῃτε τό τέλος 13/τῆς πολυθρυλήτου ταύτης ὑποθέσεως.

Περί δέ τοῦ συνοικεσίου, 14/ἡμεῖς ἐνταῦθα δεδώκαμεν τὴν ἀδειαν, ἥ δέ Ὅσιότης σου αὐτό15/θι, θέλῃ λάβῃ τὰ νενομισμένα μαϊδιὰ⁹³, ὅπως συμφωνηθῇ αὐ16/τόθι, πρὸς ὄφελος τῶν τῆς νήσου ταύτης φιλανθρωπικῶν καταστημά17/των.

Καί ταῦτα μέν πρὸς ἀπάντησιν καί γνῶσιν σου. Ἡ δέ τοῦ 18/Θεοῦ Χάρις, μετὰ τῆς παρ' ἡμῶν εὐχῆς καί εὐλογίας, εἴη μετὰ σοῦ.

19/Ἐν Ῥόδῳ, ἁωξστ', Ἱανουαρίου κθ'.

20/Υ(στερόγραφον): Ὁ τοῦ συνοικεσίου [μισθός], ὃν θέλεις φροντίσῃ νά λάβῃς, 21/ὠρίσθῃ εἰς δύο λίρας γαλλικᾶς.

22/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστῷ) εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

1. Ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ τοῦ Μητροπολίτου τῆς Ρόδου Συνεσίου καί τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομονάχου Μακαρίου εἶναι συχνή καί συνεχῆ καί λαμβάνει χώραν δι' ἀλληλογραφίας. Ὁ Μη-

92. Ἦτοι, ἀπό 21-01-1866.

93. Μαϊδιὰ, τά: Χρήματα.

τροπολίτης εντέλλεται καί ὁ Μακάριος εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἐκτελεῖ τίς ἐντολές τοῦ Μητροπολίτου του. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ διεκπεραιώνονται οἱ σχετικές ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν στή Νίσυρο. Θά πρέπει νά ὑποθέσουμε, ὅτι καθ' ὅμοιον τρόπον διεκπεραιώνοντο καί οἱ ὑποθέσεις τῶν ὑπολοίπων νησιῶν, τά ὁποῖα, ὑπήγοντο τότε ὑπό τόν Μητροπολίτη τῆς Ρόδου. Τά νησιά αὐτά ἦσαν τά ἑξῆς: ἐκτός ἀπό τή Ρόδο καί Νίσυρο, ἡ Σύμη, ἡ Χάλκη, ἡ Τήλος καί ἡ νῆσος Μεγίστη (Καστελλόριζο)⁹⁴.

2. Περιοδικῶς, συνήθως μία φορά κατ' ἔτος, ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἐφρόντιζε νά ἐπισκέπτεται τά νησιά τῆς Μητροπόλεώς του, προκειμένου νά ἐπικοινωνεῖ ἅμεσα μέ τούς Χριστιανούς κατοίκους αὐτῶν, νά τούς εὐλογεῖ, νά ἐπιλύει ἐπί τόπου ὑπάρχοντα προβλήματα καί νά εἰσπράττει τά κανονικά του δικαιώματα.

3. Ὄταν οἱ περιστάσεις καί οἱ ὑποχρεώσεις τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου δέν ἐπέτρεπαν τίς ποιμαντορικές περιοδεῖες του αὐτές, τότε τά κανονικά δικαιώματα τοῦ Μητροπολίτου εἰσέπρατταν οἱ κατά τόπους Ἀρχιερατικοί Ἐπίτροποι, συνεπικουρούμενοι ἀπό τούς κατά τόπους ἱερεῖς καί τοῦ τὰ ἔστελναν στή Ρόδο.

XVII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 6-03-1866⁹⁵

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος γνωρίζει στόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχο Μακάριο, ὅτι ἔλαβε τήν τελευταία ἐπιστολή του καί ὅτι ἐχειροτόνησε τόν ἐκ Νισύρου ἀποσταλέντα στή Ρόδο Ἀντώνιο, υἱό παπᾶ Γεωργίου Ἱερομνήμονος σέ Διάκονο καί Πρεσβύτερο καί ἀπό τοῦδε καί στό ἑξῆς ἐκεῖνος ἐπιστρέφοντας στή Νίσυρο μπορεῖ νά ἀσκεῖ τά καθήκοντά του ὡς ἱερέας καί νά ἀπολαμβάνει ὅλων τῶν κανονικῶν εἰσοδημάτων καί τυχρῶν, ὅπως συνηθίζεται.

94. Ἡ ἐκκλησιαστική διοικητική αὐτή κατάσταση διетηρήθη μέχρι τό 2004, ὅποτε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἀπέσπασε τή Νίσυρο καί τήν ὑπήγαγε στή Μητρόπολη Κώου, τά δέ ὑπόλοιπα νησιά, ἤτοι: Σύμη, Χάλκη, Τήλος καί Μεγίστη (Καστελλόριζο) ἀπετέλεσαν ἰδίᾳ Μητρόπολη, μέ ἔδρα τή Σύμη.

95. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 349.

2) *Κείμενο*

«1/Ἀρ(ιθμός) Πρ(ωτοκόλλου) 85.

2/† Ὁσιώτατε ἡμέτερε Ἐπίτροπε καί Ἡγούμενε τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπη3/λιανῆς, τέκνον ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, εὐχόμεθ' σε πατρικῶς.

4/Ἀσμένως ἐκομισάμεθα τήν ἀπό κη' τοῦ ἤδη λήξαντος ἐπιστολήν 5/σου⁹⁶, ἐπικεκυρωμένην παρά τῶν αὐτόθι Δημάρχων καί 6/τῆς σφραγίδος τῆς αὐτόθι Κοινότητος, δι' ἧς συνώδευες τόν αὐτό7/θεν ὑποψήφιον εἰς Πρεσβύτερον κύρ' Ἀντώνιον π(απᾶ) Γεωργίου Ἱερο8/μνήμονος⁹⁷, ἐρχόμενον πρός ἡμᾶς χειροτονηθῆναι.

Ὁθεν δὴ γρά9/φοντές σοι, εἰδοποιοῦμεν, ὅτι κεχειροτονήκαμεν αὐτόν τῇ 10/χάριτι τοῦ Παναγίου καί Τελεταρχικοῦ Πνεύματος βαθμηδόν, 11/Ὑποδιάκονον, Διάκονον καί τελευταῖον Πρεσβύτερον⁹⁸ καί ἤδη 12/ἀποστέλλομεν αὐτόν εἰς τὰ αὐτόθι, συνοδεύοντες διά τῆς πα13/ρούσης ἡμετέρας εὐχετικῶς, ἔχοντα τήν ἐξουσίαν καί ἄδειαν τοῦ 14/ἐκτελεῖν ἀκωλύτως τὰ τῆς Ἱεροσύνης αὐτοῦ θεῖα καθήκοντα

96. Ὅτοι, ἀπό 28-02-1866.

97. Παπᾶ Ἀντώνιος Ἱερομνήμονος, υἱός παπᾶ Γεωργίου: Σύζυγός του εἶναι ἡ Μαρία Διακο-Δημητρίου, τοῦ Βασιλείου καί τῆς Καλῆς (Καλλιόπης) καί ἔχουν μία θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Καλή (Καλλιόπη). Αὕτη πρόκειται νά τή συνάψουν σέ γάμο μετά τοῦ Κωνσταντίνου Φασουλαρή, τοῦ Ἰωάννου καί τῆς Ἄννας Ἰωάννου Κώτη. Διατηρεῖται τό Προικοσύμφωνο τῆς Καλῆς παπᾶ Ἀντωνίου Ἱερομνήμονος, μέ ἡμερομηνία: 18-01-1878. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1059-1060.

98. Σύμφωνα μέ τὰ κρατοῦντα στή Χριστιανική Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία, ὁ κλῆρος διακρίνεται σέ κατώτερο καί ἀνώτερο. Καί στόν κατώτερο κλῆρο ἀνήκουν οἱ ἐπόμενοι βαθμοί: 1) ὁ Ἀναγνώστης (Lector) καί 2) ὁ Ὑποδιάκονος. Ὁ δέ ἀνώτερος κλῆρος διακρίνεται σέ τρεῖς βαθμούς, ἤτοι: 1) Διάκονος, 2) Πρεσβύτερος καί 3) Ἐπίσκοπος. Ὅλα τὰ ἄλλα ἐπίθετα κ.λπ. ἀποτελοῦν ἀπλά τιμητικούς τίτλους, οἱ ὁποῖοι καθιερώθησαν διά μέσου τῶν αἰώνων. Σημειωτέον, ὅτι ὁ διαπρεπής Ἱστορικός καί Καθηγητής τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν Ἀρχιμανδρίτης Βασίλειος Κ. Στεφανίδης (περίπου 1878-1958), στό βιβλίο του: *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἀθήναι 1959, σ. 440, μεταξύ ἄλλων ἀναφέρει καί τὰ ἐξῆς: «Οἱ ἄνθρωποι, ὅταν χάνωσι τὰ πράγματα, τότε δίδωσι σημασίαν εἰς τοὺς τίτλους». Πρβλ. καί αὐτόθι, σ. 441 καί 455. Ὅτοι, ὅσον περισσότερο τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικά, πολιτικά καί ἄλλα ἀξιώματα χάνουν κατ' οὐσίαν, τόσον αὐξάνονται, πληθύνονται, μεγεθύνονται καί μεγαλοποιοῦνται οἱ σχετικοί μέ αὐτά τίτλοι. Βλ. καί: Ἰω. Χ. Κωνσταντινίδης, Στεφανίδης Βασίλειος, *ΘΗΕ*, τ. 11, Ἀθήναι 1967, στ. 463-468.

15/καί ἀπολαμβάνοντα τῶν τε κανονικῶν καί τυχερῶν εἰσοδημάτων, 16/ὡς εἴθισται καί ὡς τοιοῦτον ἐντελλόμεθα καί προτρεπόμεθα 17/ καί τῇ σῇ Ὁσιότητι, ἵνα γνωρίζῃς αὐτόν. Καί ταῦτα μὲν περί 18/τούτου πρὸς γνῶσιν σου καί ὁδηγίαν. Ἡ δέ θεία χάρις, μετὰ τῆς 19/ παρ' ἡμῶν εὐχῆς καί εὐλογίας, εἴη μετὰ τῆς σῆς Ὁσιότητος.

20/Ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Ῥόδου, ἁωξστ', Μαρτίου στ'.

21/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

1. Ὁ ὑποψήφιος πρὸς χειροτονία Ἀντώνιος, υἱὸς παπᾶ Γεωργίου Ἱερομνήμονος, μεταβαίνει ἀπὸ τῆ Νίσυρο στὴ Ῥόδο καί χειροτονεῖται Διάκονος καί στὴ συνέχεια Πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ῥόδου Συνεσίου. Φαίνεται αὐτὸ συνέβαινε στὴν πράξη, διότι δέν ἦταν τόσο εὐκόλο νὰ μεταβεῖ ὁ Μητροπολίτης στὴ Νίσυρο γιὰ τὴ χειροτονία.

2. Λεπτομέρειες, ἀναφορικά μὲ τὰ προσόντα, τὰ ὅποια θά ἔπρεπε νὰ ἔχει ὁ ὑποψήφιος διὰ τὴ χειροτονία σὲ Πρεσβύτερο, δέν ἀναφέρονται, οὔτε ἔαν κατέβαλε κάποιο χρηματικὸ ποσὸ στὸν Μητροπολίτη.

3. Τό πιθανότερο εἶναι νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι βασικὴ προϋπόθεση πρὸς χειροτονία, ἦταν ὁ ὑποψήφιος νὰ γνωρίζῃ γραφὴ καί ἀνάγνωση, νὰ εἶναι εὐσεβής, ἐγνωσμένου ἡθους καί νὰ διαθέτῃ τὴν ἑξῶθεν καλὴ μαρτυρία.

XVIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 29-04-1866⁹⁹

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ῥόδου Συνέσιος γνωρίζει στὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχο Μακάριο, τὰ ἑξῆς: Ὁ Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Σύμης Μακάριος, δι' εὐλογον αἰτίαν –πιθανῶς λόγω γήρατος καί προβλημάτων ὑγείας– ὑπέβαλλε τὴν παραίτησή του

99. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 351.

καί ἡ Ἑγουμενία χρεύει, ὁ δέ λαός τῆς Σύμης ὁμόφωνα ἐξέλεξε νέο Ἑγούμενο τόν μέχρι τώρα Ἑγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριον¹⁰⁰.

Ὁ Μητροπολίτης συμφωνεῖ μέ αὐτή τήν ἐκλογή καί ἐάν καί ὁ Ἑγούμενος τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Μακάριος εἶναι σύμφωνος, ὀφείλει νά τό γνωρίσει στήν Κοινότητα τῆς Σύμης, νά τακτοποιήσει τίς ἐκκρεμοῦσες ὑποθέσεις τῆς Σπηλιανῆς καί νά ἀναχωρήσει γιά τή Σύμη, πρὸς διαδοχή τοῦ παραιτηθέντος Ἑγουμενοῦ τοῦ Πανορμίτου. Ἐπειδὴ, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος, ὅταν δέν ὑπάρχει Ἑγούμενος, οἱ πιθανότητες νά σημειωθοῦν παρατυπίες κ.λπ., εἶναι πολλές καί ποικίλες.

2) Κείμενο

«1/Ἀριθ(μός) [Πρωτοκόλλου]: 171.

2/† Ὁσιώτατε Καθηγούμενε τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιανῆς καί ἡμέτερε Ἐπί3/τροπε, τέκνον ἀγαπητόν ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ, κύρ Μακάριε, πατρικῶς ἐν 4/Κ(υρί)ῳ σέ εὐχόμεθα.

Εἰδοποιοῦμεν τῇ Ὁσιότητί σου, ὅτι κατ' αὐτάς ὁ Ὁσιώ5/τατος Καθηγούμενος τοῦ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ Σύμη Ἱεροῦ ἐνοριακοῦ Μονα6/στηρίου τοῦ Πανερμιώτου, κύρ Μακάριος, διὰ λόγους εὐλόγους ἔδωκε τήν 7/ἀπό τῆς Ἑγουμενίας αὐθόρμητον καί ἀπαραβίαστον παραίτησίν του, ἣν 8/ἡμεῖς καί ἡ ἐντιμος Κοινότης τῆς νήσου παρεδέχθη καί κατὰ συνένειαν τοῦ9/του, διὰ γενικῆς συνελεύσεως σκεφθεῖσα περί τοῦ καταλλήλου διαδό10/χου ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἐνέκρινε καί ἐψήφισε ὁμοφώνῳ γνώμῃ τήν Ὁ11/σιότητά σου, ὡς ἄνδρα τίμιον, ἄξιον καί τά τῆς Μονῆς καλῶς γνω12/ρίζοντα, κατὰ τήν ἄλλοτε ἐν αὐτῇ πιστήν ὑπηρεσίαν σου¹⁰¹, διάδοχον 13/τῆς Ὁσιότητός σου καί Καθηγούμενον τῆς ἐν λόγω χηρευούσης τοῦ Παν14/ερμιώτου Μονῆς, ὡς θέλης πληροφορηθῇ καί ἐκ τοῦ σύν τῇ παρούσῃ 15/εὐχετικῇ, παρά τῶν ἐντίμων τῆς νήσου κατοίκων συναποστελλομέ16/νου προσκλητηρίου.

Τήν ἐκλογήν οὖν ταύτην καί ἡμεῖς ἀσμένως ὑπο17/δεξάμενοι καί

100. Μακάριος Μουθούνης, υἱός παπᾶ Ἰωάννου Μουθούνη, ἀπό τή Νίσυρο (περίπου 1810-1879). Τσιρπανλῆς 2018, σ. 38-39, 483-485 καί 1461.

101. Ὁ ἀπό τοῦ ἔτους 1856 Ἑγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχος Μακάριος Μουθούνης ὑπῆρέτησε ἐπὶ μακρό χρονικό διάστημα στή Μονή τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ Πανορμίτου τῆς Σύμης, ὡς ὑποτακτικός τοῦ Διδασκάλου Ἱεροθέου καί συνεπῶς ἐγνώριζε καλῶς τά ἀφορώντα στή Μονή αὐτή.

ἐπαινέσαντες τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς, γράφομεν διὰ τῆς 18/παρούσης προτρεπτικῆς καὶ ἐντελλόμεθα, ὅπως, ἐάν, ὡς καὶ ἡμεῖς με19/τά τῶν κατοίκων ἀπάντων ἐπιθυμοῦμεν, ἔχης τὴν εὐχαρίστησιν, 20/νά δεχθῇς τὴν ἐν λόγῳ Ἑγουμένίαν, εἰδοποιήσης τοῦτο τῇ αὐτόθι 21/ἐντίμῳ Κοινότητι καὶ τακτοποιήσης τὰς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς σου ὑποθέ22/σεις, σπεύσης τὸ ταχύτερον καὶ ἐγκατασταθῇς ἐν τῇ νέᾳ σου θέσει¹⁰², γνωρίζων 23/ὅτι, μὴ παρόντος τοῦ Κυριάρχου, δέν εἶναι ἀδύνατον νὰ συμβαίνωσι ἄπρε24/πῇ τινα, πρὸς βλάβην τῆς Μονῆς.

Ταῦτα περὶ τούτου, περὶ οὗ ἀξιοῦμεν, 25/νά ἔχωμεν ἀπάντησιν ἔγκαιρον. Ἡ δὲ Θεία Χάρις μετὰ τῆς ἡμῶν εὐ26/χῆς καὶ εὐλογίας, εἴη μετὰ τῆς σῆς Ὀσιότητος. Ἐν Σύμῃ, ἁωξστ', Ἀπριλ(ίου) κθ'.

27/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

1. Ὁ Μητροπολίτης Ῥόδου Συνέσιος ἀναφέρει στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἑγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, ὅτι ὁ μέχρι τοῦδε Ἑγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου Μακάριος ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του διὰ εὐνόητους λόγους, χωρὶς ὅμως νὰ μνημονεύει τοὺς λόγους αὐτούς. Ὑποθέτουμε λόγῳ γήρατος ἢ ἀσθενείας ἢ κοπώσεως.

2. Ἡ ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Σύμης ὁμόφωνη ἐκλογή τοῦ μέχρι τοῦδε Ἑγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Μακαρίου Μουθούνη, ὡς διαδόχου τοῦ παραιτηθέντος Ἑγουμένου τοῦ Πανορμίτου Σύμης, σημαίνει, ὅτι ὁ Ἑγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Μακάριος ἦταν ἄνθρωπος ἱκανός, τίμιος καὶ ἐγνωσμένου κύρους, ὥστε νὰ ἐκλεγεί ὡς νέος Ἑγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτου.

ΧΙΧ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ:

28-09-1866¹⁰³

1) Περίληψη

1. Ὁ Δήμαρχος τοῦ Ἐμπορίου εἶχε ἔλθει πρόσφατα στὴ Ῥόδο καὶ συναντήθηκε μετὰ τὸν Μητροπολίτη Συνέσιο. Ὁ Μητροπολίτης βρῆ-

102. Παρά ταῦτα ὁ Μακάριος προετίμησε νὰ παραμείνει ὡς Ἑγούμενος στὴ Μονὴ τῆς Σπηλιανῆς, ὅπου καὶ ὑπηρέτησε πιστὰ μέχρι τοῦ ἔτους 1879.

103. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 350.

κε τήν κατάλληλη εύκαιρία νά τόν ἐπιπλήξει καί νά τοῦ συστήσει νά μήν ἐπεμβαίνει στίς ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις. Ἐάν ὅμως παρά ταῦτα ἐκεῖνος δέν συμμορφωθεῖ καί συνεχίσει τίς ἐπεμβάσεις του, νά εἰδοποιηθεῖ σχετικά ὁ Μητροπολίτης καί νά χρησιμοποιήσῃ ἄλλα μέσα πρός ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ του.

2. Ὁ Μητροπολίτης ἔλαβε πρόσφατα ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη διάφορες ἐπιστολές, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν καί ἐπιστολή ἀπευθυνόμενη πρός τόν Φώτιο Μιχαήλ Σκαρᾶ. Ἐκ παραδρομῆς αὐτή ἀνοίχθηκε, ὅμως ὅταν διεπιστώθη ὅτι ὁ παραλήπτης ἦταν ἄλλος, αὐτή ἐσωκλείσθη στήν παροῦσα ἐπιστολή τοῦ Μητροπολίτου πρός τόν Ἑγούμενο Μακάριο καί συναποστέλλεται στή Νίσυρο.

3. Ὁ Μητροπολίτης ἐντέλλεται τόν Μακάριο, νά παραδώσῃ τήν ἐπιστολή αὐτή στόν Φώτιο Μιχαήλ Σκαρᾶ καί νά τοῦ ἐξηγήσῃ, σχετικά μέ τό ἐκ λάθους ἀνοιγμα αὐτῆς.

4. Ὁ Μητροπολίτης στέλνει ἕνα τσουβάλι στόν Ἑγούμενο Μακάριο καί τόν παρακαλεῖ, νά τοῦ στείλῃ στή Ρόδο τριάντα ὁκάδες ρεβίθια καί ἄλλα τόσα φασόλια, τά ὁποῖα ὅμως θά πρέπει νά εἶναι καλῆς ποιότητας καί καλόψηστα¹⁰⁴.

2) Κείμενο

«1/Ἀριθ(μός) [Πρωτοκόλλου]: 169

2/† Ὁσιώτατε Καθηγούμενε τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιανῆς καί Ἡμέτε3/ρε Ἐπίτροπε κύρ Μακάριε, πατρικῶς ἐν Κ(υρί)ῳ σ' εὐχόμεθα. Τήν 4/ἀπό α' τοῦ λήγοντος ἤδη ἐπιστολήν σου¹⁰⁵ ἀσμένως λαβόντες, τά ἐν 5/αὐτῇ ἐμπεριεχόμενα ἀνέγνωμεν. Ἐπειδὴ δέ ἔτυχε νά ἔλθῃ ἐνταῦ6/θα ὁ Δήμαρχος Ἐμπορίου, προνοοῦντες ὑπέρ τῆς ἡσυχίας καί τῶν 7/παύσεων τῶν αὐθαιρεσιῶν αὐτοῦ, ὡς γράφεις,

104. Ὑπάρχει ἡ ἀποψη, ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπό τό εἶδος τοῦ χύματος, ὅπου σπείρονται τά ὄσπρια, ἐάν αὐτά θά ψήγονται εὐκολα ἢ ὄχι. Χώματα ἐλαφρά, ὅπως τῆς Νισύρου, ἀποτελοῦν ἐγγύηση, ὅτι τά παραγόμενα σέ αὐτά ὄσπρια θά εἶναι καλόψηστα. Χώματα ἀργιλώδη καί βαριά, ἀποτελοῦν ἀρνητική προϋπόθεση καί συνήθως τά σέ αὐτά παραγόμενα ὄσπρια δέν βράζουν εὐκολα. Ἐνας τρόπος, προκειμένου τά ὄσπρια νά βράζουν εὐκολα, εἶναι ὁ ἐξῆς: Αὐτά ἐνυδατώνονται ἀπό τήν προηγούμενη ἐσπέρα καί κατά τό βράσιμο χρησιμοποιεῖται, ἐάν εἶναι δυνατόν, νερό βρόχινο.

105. Ἦτοι, ἀπό 1-09-1856.

ἐπεπλήξαμεν αὐτόν 8/καί διετάξαμεν, ὅπως τοῦ λοιποῦ οὐδόλως κατεπεμβαίνη εἰς τάς ἐκ9/κλησιαστικάς ὑποθέσεις. Ὅθεν, ἐάν καί πάλιν παρακούων, ἐπανα10/λάβῃ τάς τοιαύτας πράξεις του, θέλῃς εἰδοποιήσῃ ἡμᾶς, ὅπως δι' 11/ἄλλου μέσου διακόψωμεν αὐτόν τῶν αὐθαιρεσιῶν του.

Γνωστοποιῶ12/οὐμέν σοι δ' ἐπομένως, ὅτι κατ' αὐτάς ἐλάβομεν ἐπιστολάς τινάς 13/ἐκ Βασιλευούσης. Ἐπειδὴ δ' ἔφερον ἐπιγραφὴν πρὸς ἡμᾶς, δέν 14/παρητηρήσαμεν ὡς ἐκ τούτου τὴν κατωτέρω σημείωσιν καὶ οὕτω ἐκ15/λαβόντες αὐτάς ὡς ἡμετέρας, ἠνοίξαμεν αὐτάς, ὅτε δέ ἐννοή16/σαμεν, ὅτι ἀπηυθύνοντο πρὸς τὸν αὐτόθι Φώτιον Μ(ιχαήλ) Σκαρᾶν¹⁰⁶. Ἐσωκλείοντες λοιπὸν αὐτάς ἐν τῇ παρουσίᾳ ἡμῶν εὐχετικῇ, ἐντελ18/λόμεθα, ὅπως παραδώσῃς αὐτάς πρὸς τὸν ῥηθέντα, ἐξηγῶν 19/τὴν ἐν ἀγνοίᾳ αἰτίαν τῆς ἀποσφραγίσεως αὐτῶν.

Ἡ δέ Θεία 20/Χάρις καὶ τό ἄπειρον ἔλεος μετὰ τῆς παρ' ἡμῶν εὐχῆς καὶ εὐλογίας εἶη 21/μετὰ τῆς Ὀσιότητός σου.

Ἐν Ῥόδῳ, ὠξστ', Σεπτεμβρίου κη'.

22/Υ(στερό)γ(ραφον): Διὰ τοῦ ἐπιφέροντος θέλεις λάβῃ ἐν τσουβάλλι, διὰ νὰ μᾶς φρον23/τίσης τριάντα ὀκ(άδας) ῥοβίδια καλόφητα καὶ ἄλλας τόσας φασούλια, 24/ἐπίσης καλὰ, θέλεις δέ διατηρήσῃ χωριστὰ αὐτὰ εἰς τό τσουβάλλι, 25/δένων ἢ ῥάπτων αὐτό κατὰ τὴν μέσῃ καὶ ἐξαποστείλεις ἀσφαλῶς.

26/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

1. Ἀπὸ ὅτι φαίνεται, ὁ τότε Δήμαρχος τοῦ Ἐμποριοῦ, τοῦ ὁποίου δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα, συνήθιζε νὰ ἀνακατεύεται σέ ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις, γεγονός τό ὁποῖο ἀνέφερε ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Μακάριος στόν Μητροπολίτη τῆς Ῥόδου Συνέσιο καὶ ὁ Μητροπολίτης προσπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τόν Δήμαρχο ἀπό τοιαύτες ἐνέργειες.

2. Ὁ Μητροπολίτης ζητεῖ ἀπό τόν Ἡγούμενο Μακάριο τὴν ἀποστολή ὁσπρίων ἀπό τὴ Νίσυρο στή Ῥόδο, πού σημαίνει ὅτι ἡ Νί-

106. Σκαρᾶς, ὁ: ἐπώνυμο ἰδιοκτήτου ἀκινήτων. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 206, 1304 καὶ 1504.

συρος τότε ήταν παραγωγική και τὰ προϊόντα της ἐφημίζοντο γιά τήν καλή των ποιότητα.

3. Τά ὄσπρια ἐπίσης προσφέρονται ὡς κατάλληλη τροφή, ιδιαίτερα κατά τίς μακρές περιόδους τῶν νηστειῶν τῆς Χριστιανικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Θά μπορούσε ἀκόμη κανεῖς νά ὑποθέσει, ὅτι ἡ τότε δίαιτα τῶν ἀνθρώπων, ἀκόμη καί τῶν Μητροπολιτῶν, χαρακτηρίζετο ἀπό σχετική ἀπλότητα καί λιτότητα καί ἦταν προσεγμένη καί ὑγιεινή. Ἡ κατανάλωση κρέατος ἦταν περιορισμένη καί συνηθίζετο μόνο κατά τίς μεγάλες ἐορτές τοῦ ἔτους καί μέ τήν εὐκαιρία σημαντικῶν οἰκογενειακῶν γεγονότων, π.χ.: βάπτισης, ἀρραβώνων, γάμου κ.λπ.

4. Ἀπό τὰ διατηρούμενα σχετικά ἔγγραφα στό Ἀρχεῖον τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου καί τή μεταξύ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Συνεσίου καί τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Μακαρίου ἀνταλλαγεῖσα ἀλληλογραφία, ἐξάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἡγούμενος Μακάριος, γιά διαφόρους λόγους, δέν ἔσπευσε νά ἱκανοποιήσει ἀμέσως τό αἶτημα τοῦ Μητροπολίτου Συνεσίου καί νά ἀποστείλει τὰ αἰτηθέντα ὄσπρια πρὸς ἐκεῖνον.

Ὑστερα ἀπό τήν παρέλευση ὀλοκλήρου ἐξαμήνου, ὁ Ἡγούμενος Μακάριος ἐδέησε νά στείλει τὰ αἰτηθέντα ρεβίθια (τριάντα ὀκάδες, ἥτοι περίπου 37 κιλά), ὅμως γιά τὰ φασόλια δέν γίνεται λόγος καί τὰ ὁποῖα πιθανῶς δέν ἐστάλησαν ποτέ.

XX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 18-12-1866¹⁰⁷

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος σέ προηγούμενη ἐπιστολή του, ἀπό 20-09-1866, πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, παρήγγειλε τήν ἀποστολή ἀπό τή Νίσυρο στή Ρόδο γιά τίς ἀνάγκες τῆς Μητροπόλεως τριάντα ὀκάδες ρεβίθια καί ἄλλα τόσα φασόλια καί μάλιστα καλῆς ποιότητας. Ἐπειδή ὅμως μέχρι σήμερα, 18-12-1866, δέν ἔλαβε τὰ παραγγελθέντα ὄσπρια, ὁ Μητροπολίτης ὑποθέτει, ὅτι

107. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 354.

ή ἐπιστολή αὐτή μᾶλλον θά παρέπεσε καί δέν ἔφθασε ποτέ στόν προορισμό της. Ἐνεκα τούτου γράφει καί πάλι ὁ Μητροπολίτης στόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, παραγγέλοντάς του, νά φροντίσει νά σταλοῦν τά ρεβίθια καί τά φασόλια ἀπό τή Νίσυρο στή Ρόδο.

2) Κείμενο

«1/Ἀριθ(μός) [Πρωτοκόλλου] 189.

2/† Ὁσιώτατε Καθηγούμενε τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιανῆς καί 3/Ἡμέτερε Ἐπίτροπε, τέκνον ἡμῖν ἀγαπητόν ἐν Κ(υρί)ῳ, κύρ 4/Μακάριε, πατρικῶς ἐν Κ(υρί)ῳ σ' εὐχόμεθα.

Διά προη5/γουμένης εὐχετικῆς μου, εἶχομεν γράφει, ὅπως φροντί6/σης αὐτόθι, διά τήν Μητρόπολιν ἡμῶν ἀνά τριάκοντα 7/ὀκ(άδας)¹⁰⁸ ροβίθια καί φασούλια καλόφητα, ἀποστέλλοντές σοι 8/μάλιστα διά τοῦ πατριώτου γραμματοκομιστοῦ καί ἐν 9/ᾠδῶν τσουβάλλι.

Ἄλλ' ἐπειδή μέχρι τῆς ὥρας, οὔτε τσουβάλλι, 10/οὔτε τά παραγγελθέντα ἴδομεν, ὑποπτευόμεθα, ὅτι τό εὐ11/χетикόν μας παρέπεσεν.

Ὅθεν αὖθις γράφοντες, ἐπαναλαμ12/βάνομεν, ὅπως φροντίσης, νά ἐξαποστείλῃς ἐνταῦθα τά 13/ἐν λόγῳ ροβίθια καί φασούλια, ἀμφότερα καλῆς ποιότητος, 14/καί θέλεις διατηρήσῃ αὐτά χωριστά εἰς τό σταλέν τσουβάλλι, ἂν τό 15/εὐρύς, δένων ἢ ράπτων αὐτό, κατὰ τήν μέση.

Πρόσ16/φερε τάς εὐχάς καί εὐλογίας μας τοῖς αὐτόθι πνευματικοῖς 17/ἡμῶν τέκνοις.

Ἡ δέ Θεία Χάρις, μετὰ τῆς ἡμῶν εὐχῆς 18/καί εὐλογίας, εἴη μετὰ τῆς σῆς Ὁσιότητος.

19/Ἐν Ῥόδῳ, ᾠξστ', Δεκεμβρίου ιη'.

20/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

1) Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι ὁ Μητροπολίτης ἀναγκάζεται γιά δεύτερη φορά νά ἀπευθύνει ἐπιστολή του πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπη-

108. Ὅκα, ἡ: Μέτρο βάρους στερεῶν καί ὄγκου ὑγρῶν. 1 ὁκά = 400 δράμια = 1282 γραμμάρια. Ἡ ὁκά ἴσχυε στήν Ἑλλάδα ἕως τήν 31-03-1959, ὁπότε ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό χιλιόγραμμο ἢ κιλό. Κατά τόπους συνέχισε νά ἰσχύει καί στή συνέχεια καί ἐν μέρει αὐτό παρατηρεῖται καί σήμερα.

λιανῆς Μακάριο, ζητώντας ἀπό ἐκεῖνον, νά σταλοῦν στή Μητρόπολη τῆς Ρόδου τριάντα ὀκάδες ρεβίθια καί ἄλλα τόσα φασόλια.

2) Διερωτᾶται κάποιος σήμερα, ἦσαν τόσο καλῆς ποιότητος τὰ ὀσπρια τῆς Νισύρου ἢ ἦσαν τόσο στενά τὰ οἰκονομικά περιθώρια τῆς Μητροπόλεως Ρόδου, ὥστε νά ζητεῖ τήν ἀποστολή τῶν ὀσπρίων αὐτῶν;

3) Ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Μακάριος δέν ἔλαβε πράγματι τήν προηγούμενη ἐπιστολή, ὅπως ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος εὐγενικά ὑποθέτει ἢ τήν ἔλαβε καί ἀδιαφόρησε;

4) Ἀπό ἐπιστολή τοῦ Μητροπολίτου Συνεσίου πρὸς τόν Μακάριο, ἀπό 19-03-1867, πληροφορούμεθα, ὅτι μέ καθυστέρηση ἔξι καί πλέον μηνῶν ἐστάλησαν ἀπὸ τῆ Νίσυρο τὰ παραγγελθέντα ρεβίθια, δέν γίνεται ὁμως καμμία ἀναφορά γιά φασόλια, τὰ ὁποῖα πιθανῶς δέν ἐστάλησαν.

XXI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 19-03-1867¹⁰⁹

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος στήν ἐπιστολή του αὐτή πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο ἀναφέρεται μεταξύ ἄλλων καί στά ἐξῆς θέματα:

1) Γνωρίζει στὸν Ἡγούμενο Μακάριο, ὅτι ἐλήφθησαν ἀπὸ τῆ Μητρόπολη Ρόδου τὰ ἀπὸ μακροῦ χρόνου –ἑξαμήνου καί πλέον– παραγγελθέντα ρεβίθια. Γιά τὰ φασόλια δέν γίνεται λόγος καί πιθανῶς δέν ἐστάλησαν.

2) Ὁ Μητροπολίτης στέλνει ἐσωκλείστως ἰδιαίτερη ἐπιστολή πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Νισύρου καί τοὺς προτρέπει, νά στέλνουν τὰ παιδιά των στὸ νέο Ἀλληλοδιδασκτικό Σχολεῖο, τὸ ὁποῖο πρόκειται νά λειτουργήσῃ στή Νίσυρο.

3) Ἐντέλλεται τόν Μακάριο, νά ἀναγνώσῃ δημοσίως τήν ἐπιστολή αὐτή τοῦ Μητροπολίτου καί νά προτρέψῃ τοὺς Νισυρίους ἐκ

109. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 355.

μέρους τοῦ Μητροπολίτου, νά στέλνουν τά παιδιά των στό Ἀλληλοδιδασκτικό Σχολεῖο, διότι ἡ ὠφέλεια αὐτῶν θά εἶναι μεγάλη.

4) Ἀναφέρεται ἀκόμη, ὅτι μεταξύ τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου ὑπῆρχαν καί οἱ ἐναντιούμενοι στό νά στέλνουν τά παιδιά των στό Σχολεῖο. Δυστυχῶς πάντοτε, σέ ὅλους τούς τόπους καί σέ ὅλες τίς ἐποχές, ὑπάρχει μία μικρή μερίδα ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι γιά διαφόρους λόγους, ἀντιτίθενται στήν γνώση, στήν διαφώτιση καί στήν πρόοδο, πρὸς ζημίαν τῶν ἰδίων καί τῶν ἄλλων¹¹⁰.

2) Κείμενο

«1/Ἀριθ(μός) [Πρωτοκόλλου] 28.

2/† Ὁσιώτατε Ἡγούμενε τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς καί Ἡμέτερε Ἐ3/πίτροπε, τέκνον ἡμῶν ἀγαπητόν ἐν Κ(υρί)ῳ, κύρ Μακάριε, πα4/τρικῶς ἐν Κ(υρί)ῳ σ' εὐχόμεθα.

Ἀσμένως ἐκομισάμεθα τήν 5/ἀπό 11. ὑπερμεσοῦντος ἐπιστολήν σου¹¹¹ καί μετ' αὐτῆς καί τά 6/πρό πολλοῦ παραγγεληθέντα ὑμῖν ῥοβίδια καί ἔχει καλῶς.

7/Σοί ἐσωκλείομεν εὐχετικήν μας πρὸς τούς αὐτόθι εὐλογη8/μένους Χριστιανούς, ὑπέρ τοῦ νέου Ἀλληλοδιδασκτικοῦ Σχο9/λείου¹¹²,

110. Πρβλ. τή στάση μίας μικρῆς μειονότητας συγχρόνων μας, στήν Ἑλλάδα καί στό Ἐξωτερικό, ἡ ὁποία δυστυχῶς γιά διαφόρους λόγους ἐναντιώνεται στόν ἐμβολιασμό ἐναντίον τοῦ COVID-19.

111. Ἦτοι, ἀπό 11-03-1867.

112. Ἀλληλοδιδασκτικό Σχολεῖο: Ἀναφορικά μέ τό θέμα τῆς παιδείας τῶν Ἑλλήνων Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν ἢ Ρωμιῶν κατά τήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας, εἶναι δυνατόν νά γραφοῦν πολλά. Ὅμως τελείως ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἑξῆς: Ἐπίσημα Σχολεῖα, τά ὁποῖα νά εἶχαν ἰδρυθεῖ ἐκ μέρους τῆς κρατικῆς ἐξουσίας καί νά συντηροῦντο ἀπό αὐτήν δέν ὑπῆρχαν. Οἱ κατά τόπους Ἐκκλησιαστικές ἢ Κοινοτικές Ἀρχές ἢ καί ἰδιῶτες, φρόντιζαν γιά τήν ἵδρυση καί λειτουργία Σχολείων. Τά λεγόμενα ἀλληλοδιδασκτικά Σχολεῖα λειτουργοῦσαν περίπου ὡς ἑξῆς: Διετίθετο αἶθουσα μέ ὑποτυπώδη ἐπίπλωση καί ἐξευρίσκετο ἕνας Διδάσκαλος, ὁ ὁποῖος δίδασκε τά παιδιά καί τούς νέους, πού εἶχαν τήν ἔφεση καί τόν χρόνο γιά νά μάθουν γράμματα. Ὁ Διδάσκαλος δίδασκε στίς διάφορες τάξεις καί ἐπειδή δέν ἐπαρκοῦσε, ἀνέθετε στοὺς μαθητές τῶν μεγαλυτέρων τάξεων νά διδάσκουν στίς κατώτερες τάξεις. Τόν μισθό τοῦ Διδασκάλου καί τά λειτουργικά ἔξοδα τοῦ Σχολείου ἀνελάμβανε εἴτε ἡ Ἐκκλησία –συνήθως Μονές εὐπορες, μέ φωτισμένους Ἡγουμένους–, εἴτε ἡ Κοινότητα, εἴτε τέλος ἰδιῶτες. Ὅρισμένοι Διδάσκαλοι ἵδρυν ἕνα εἶδος ἰδιωτικοῦ Σχολείου, τό ὁποῖο λειτουργοῦσε συνήθως στήν οἰκία των

ἦν καὶ θέλεις τοῖς ἀναγνώσῃ κοινῶς καὶ προτρέψεις, ἀπὸ μέ10/ρους μας, αὐτοῦς, ὅπως στέλλωσιν ἀπὸ τοῦδε τὰ τέκνα των 11/εἰς αὐτό.

Ἐπειδὴ δέ ὑπάρχουσιν τινες ἐναντίοι¹¹³, θέλεις προ12/λάβει νὰ καταπλήξῃς αὐτοῦς, καταδεικνύων τὰς τόσας τοῦ 13/μεθοδικοῦ τούτου Σχολείου ὠφελείας καὶ ἐπομένως ἀναγνώ14/σης αὐτό κοινῶς, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς αὐτόθι νεολαίας. Καὶ ταῦτα 15/μέν ἐν τῇ παρούσῃ, ἡ δέ Θεία Χάρις, σὺν τῇ παρ' ἡμῶν εὐ16/χῇ καὶ εὐλογίᾳ, εἴη μετὰ σοῦ.

17/Ἐν Ῥόδῳ, ᾠξζζ', Μαρτίου ιθ'.

18/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

1) Ὁ Μητροπολίτης Συνέσιος, ἂν καὶ δέν τό ἐκδηλώνει, φαίνεται κάπως πικραμένος, ἐπειδὴ ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Μακάριος ἐδέξασε, ὕστερα ἀπὸ μεγάλη καθυστέρηση, νὰ στείλῃ τὰ παραγγεληθέντα στὴ Νίσυρο ὄσπρια γιὰ τὴ Μητρόπολη τῆς Ῥόδου καὶ μάλιστα λειψά. Ἔστειλε μόνο ρεβίθια καὶ δέν ἔστειλε φασόλια.

2) Στὴ Νίσυρο ἐπρόκειτο νὰ λειτουργήσῃ ἀλληλοδιδασκτικό Σχολεῖο καὶ ὁ Μητροπολίτης προτρέπει τοὺς Νισυρίους νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴ λειτουργία του καὶ νὰ στέλνουν τὰ παιδιά των σ' αὐτό, γιὰ νὰ μάθουν γράμματα καὶ νὰ φωτισθοῦν.

καὶ οἱ γονεῖς τῶν μαθητῶν ἀνελάμβαναν νὰ πληρώνουν τὸν Διδάσκαλο. Ἰ. Βολανάκης, *Χειρόγραφο Μαθηματάριο* 2018, σ. 6 κ.έ.

113. Φαίνεται, ὅτι σέ ὅλες τίς ἐποχές καὶ σέ ὅλους τοὺς τόπους ὑπάρχει πάντοτε μία περιορισμένη μειοψηφία, ἡ ὁποία γιὰ διαφόρους λόγους ἀντιτίθεται στὴν ἐξέλιξη καὶ στὴν πρόοδο. Εἰδικότερα κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρχαν ὀρισμένοι συντηρητικὰ σκεπτόμενοι, οἱ ὁποῖοι πίστευαν ὅτι ἡ μόρφωση καὶ ἡ διεύρυνση τοῦ πνευματικοῦ ὀρίζοντος τοῦ ἀνθρώπου, ὁδηγεῖ στὴν ἀμφισβήτηση τῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν καὶ γι' αὐτό ἦσαν ἀντίθετοι στὴν ἐξέλιξη καὶ στὴν πρόοδο. Εὐτυχῶς ὅμως ἡ πλειοψηφία τῶν τότε ζώντων ἀνθρώπων, ἐπίστευε, ὅτι ἡ μόρφωση καὶ ὁ φωτισμός τοῦ πνεύματος, ἀποτελοῦσαν βασικὴ προϋπόθεση γιὰ νὰ συνειδητοποιήσῃ ἕκαστος τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία τῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ ἀγωνισθεῖ γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ Ὄθωμανικοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος.

**XXII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ:
19-06-1867¹¹⁴**

1) Περίληψη

Μία παλαιά υπόθεση, ή οποία αφορά στον Δημήτριο Ξυδάκη και μία γυναίκα, της οποίας τό όνομα, προφανώς για εύνοήτους λόγους, παραλείπεται, πρόκειται νά επανεξετασθεϊ.

Η υπόθεση αυτή ήλθε ενώπιον της δικαιοσύνης καί του νέου Διοικητοῦ, άμφοτέροι οί διάδικοι ένεφάνισαν διάφορα σχετικά έγγραφα, όμως άπεφασίσθη νά σταλεϊ στή Νίσυρο εκπρόσωπος της Διοικήσεως καί σέ συνεργασία μέ τόν Ήγούμενο της Σπηλιανής, νά εξετασθεϊ έκ νέου ή υπόθεση αυτή, μέ άπώτερο σκοπό τήν ανάκαλυψη της άληθείας καί στή συνέχεια, νά δοθεϊ σχετική λύση.

2) Κείμενο

«1/† Όσιώτατε Ήγούμενε καί ήμέτερε Ήπίτροπε, κύρ 2/Μακάριε, πατρικῶς έν Κ(υρί)ῳ σέ εύχόμεθα.

3/Έπειδή παρουσιασθείσης της μεταξῦ τοῦ Δημητρίου 4/Ξυδάκη καί τινος γυναικός ύφισταμένης πρό χρόνων 5/ύποθέσεως, ενώπιον καί τοῦ νέου Διοικητοῦ, μή βασι6/σθέντος εϊς τούς τίτλους καί έγγραφα, άτινα άμφοτέροι 7/οί διάδικοι έπαρουσίασαν, άπεφασίσθη νά σταλῇ αὐτοῖς 8/άνθρωπος της έντίμου Διοικήσεως, ίνα εξετάση καλῶς 9/περί της άληθείας καί κατά συνέπειαν δοθῇ τό 10/παιτούμενον πέρας εϊς τήν πολυθρύλητον ταύτην 11/ύπόθεσιν, σᾶς παραγγέλλομεν, ὅπως παρασταθῇς 12/καί εξετάσης δεόντως μετά τοῦ ανθρώπου τούτου 13/της Διοικήσεως, περί της νομιμότητος, της τε 14/θείας καί τῶν σχετικῶν έγγραφων, τῶν ανά χει15/ρας άμφοτέρων, πρός τόν άνωτέρω σκοπόν, ίνα μή 16/καί ὁ επιφέρων τήν παροῦσαν ήμῶν κατατυραν17/νεϊται, ίσως άδίκως καί παραλόγως.

Η δέ τοῦ 18/Θεοῦ Χάρις καί τό άπειρον έλεος εἴη μετά Σοῦ.

19/Μητρόπολις, τῇ ιζ΄ Ιουνίου, 1867.

20/† Ό Ρόδου Συνέσιος, έν Χ(ριστ)ῳ εύχέτης σου».

114. Σ. Α., τ. Α΄ (1999), σ. 356.

3) Παρατηρήσεις

1) Οί αρμοδιότητες της Ἐκκλησίας κατά τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. στή Ρόδο καί στή Νίσυρο καί στούς πιστούς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας γενικῶς, εἶναι εὐρύτατες, εἰδικότερα σέ θέματα οἰκογενειακοῦ δικαίου.

2) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος ἐντέλλεται τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, νά συνεργασθεῖ μέ ἐκπρόσωπο τῆς Ὁθωμανικῆς Διοικήσεως τῶν Νοτίων Σποράδων, νά ἐξετάσουν ἐκ νέου παλαιά ἐκκρεμοῦσα ὑπόθεση, νά φροντίσουν νά ἀνεύρουν τήν ἀλήθεια καί νά δώσουν πέρασ σέ αὐτήν.

3) Ἀτυχῶς δέν ἀναφέρονται λεπτομέρειες, προκειμένου νά μπορεῖ κανεῖς σήμερα, νά συμπεράνει, περί ποίας ὑποθέσεως ἀκριβῶς ἐπρόκειτο.

XXIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 18-07-1867¹¹⁵

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος ἀναφέρεται καί πάλι στό θέμα τῆς ἀπό μακροῦ χρόνου ἐκκρεμοῦσης ὑποθέσεως μεταξύ τοῦ Δημητρίου Ξυδάκη καί μίας γυναίκας. Ὁ Μητροπολίτης αἰσθάνεται ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση, πληροφορούμενος ἀπό τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, ὅτι διὰ τῆς ἐνεργοῦς συμμετοχῆς του στή διαλεύκανση αὐτῆς, ἡ ὑπόθεση βαίνει πρὸς ἀποπεράτωση.

Φαίνεται ὅτι ἀπό μέρους τῶν διαδίκων ἐζητήθη ἡ ἐξαίρεση τοῦ Ἡγουμένου Μακαρίου, πλήν ὅμως ὁ Μητροπολίτης ἐπιμένει, ὅτι ἐκεῖνος θά πρέπει νά συνεχίσει νά δρᾷ ὡς Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος, διότι εἶναι ὁ καταλληλότερος πρὸς τοῦτο.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε Ἡμέτερε Ἐπίτροπε καί Ἡγούμενε τῆς 2/ἐν Νισύρῳ Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς <κύρ Μακάριε>, πατρικῶς 3/ἐν Κ(υρί)ῳ σοί εὐχόμεθα.

115. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 352.

Λαβόντες τό Γράμμα σου, 4/ἐξ οὗ μᾶς ἀναγγέλλεις, ὅτι ἡ πολυ-
θρύλητος ὑπόθεσις τοῦ 5/δυστυχοῦς [Δημητρίου] Ευδάκη¹¹⁶ πρόκει-
ται νά λάβῃ τό ποθούμενον 6/ἀποτέλεσμα, συνεπεία τῆς ἐπεμβάσε-
ως σου καί τῆς προσφόρου 7/σου ἐνεργείας, ὑπερεχάρημεν.

Καί πρὸς ἀπάντησιν σοί 8/πληροφοροῦμεν, ὅτι προθύμως θέλομεν
ἐνεργήσῃ, τ' ἀπαιτού9/μενα, πρὸς παντελεῖ ἀποπεράτωσιν αὐτῆς.

Εἰδόντες δέ 10/πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἐξαιτεῖ τὴν παραίτησίν σου τῆς
11/Ἀρχιερατικῆς Ἐπιτροπικῆς ἡμῶν, πρὸς ἀποφυγὴν 12/κακουχιῶν,
σπεύδομεν νά σοί παραγγείλωμεν, ὅπως 13/ἐμμένῃς πρὸς χάριν μας
εἰς τὴν ἐπαξίως ἀνατεθεῖσάν σοι 14/ἱεράν ταύτην ὑπηρεσίαν, διότι καί
ἄλλον νά διορίσωμεν 15/εἰς αὐτήν, μολονότι πάντα οἰονδήποτε θεω-
ροῦμεν ἀκατά16/ληλον καί ἀπρόσφορον, εἰς τυχοῦσας σπουδαίας ὑπο-
θέσεις 17/τῆς Μητροπόλεως, τὰς αὐτάς ἴσως καί πλείους αὐτῶν 18/θέ-
λης ὑποφέρειν καθ' ὅσον ἐπόμενον, ὅτι καί οἱ νησιῶται, 19/θεωροῦντες
τοιούτον πάντα ἄλλον, εἰς ἐμέ πάλιν θέλουσι καθυ20/ποβάλει τὰς ἀνα-
γκαίας των αἰτήσεις καί εἰς ἐσέ ἀπόκειται 21/ἡ συνετὴ θεραπεία αὐτῶν,
ἐκτός τούτου δ' ἔπεται ἔτι 22/καί διχόνοια μεταξύ αὐτῶν.

Προκειμένου λοιπόν, 23/νά ὑποφέρῃς ὅπωςδήποτε τοιαύτας ἀνη-
συχίας καί 24/πρὸς ἀποφυγὴν προσκομιμάτων μεταξύ τῶν Χριστια-
νῶν, 25/προτιμότερον νά ὑποφέρῃς αὐτάς ἐμμένων εἰς τὴν 26/Ἐπι-
τροπικὴν ἡμῶν, παρά κατ' ἄλλον τρόπον.

27/Εὐέλπιδες, ὅτι θέλεις μένει πρὸς χάριν μας εἰς τὴν 28/ὑπηρε-
σίαν σου ταύτην ἄνευ περαιτέρω παρατηρήσεως, 29/ἐπευχόμεθα,
ὅπως ἡ τοῦ Θεοῦ Χάρις καί τό ἄπειρον 30/ἔλεος εἴῃ μετὰ σοῦ.

Ἐν Ῥόδῳ, τῇ ιη' Ἰουλίου ,αωζζ'.

31/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

1. Τόσον ὁ Μητροπολίτης Ῥόδου Συνέσιος, ὅσον καί ὁ Ἡγούμε-
νος τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχος Μακάριος ἐπιθυμοῦν διακαῶς καί
καταβάλλουν κάθε προσπάθεια, ὥστε ἡ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐκκρε-
μοῦσα καί πολυθρύλητος ὑπόθεσις μεταξύ τοῦ Δημητρίου Ευδάκη
καί μίας γυναίκας νά λάβῃ τέλος. Ποία ἦταν ἀκριβῶς αὐτή ἡ ὑπό-
θεσις δέν γνωρίζουμε.

116. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 468-474.

2. Μπορούμε όμως νά εικάσουμε, ότι πιθανώς πρόκειται για κάποια μοιχεία ή συζυγική άπιστία ή παρεμφερές σκάνδαλο, γεγονότα, τά όποια έλάμβαναν χώρα, τόσο στή Νίσυρο, όσο καί έκτός Νισύρου, από Νισυρίους καί Νισυρίες¹¹⁷, όπως πληροφορούμεθα από άλλα έγγραφα, προερχόμενα, τόσο από τό Άρχείο τής Σπηλιανής, όσο καί από άλλες συλλογές, τοῦ 19ου αἰ.¹¹⁸

XXIV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 5-09-1867¹¹⁹

1) Περίληψη

Ἡ ἐπιστολή αὐτή τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Συνεσίου πρὸς τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο ἀναφέρεται σέ δύο θέματα, ἥτοι:

Πρῶτον γίνεται λόγος περὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς Ἄννης Χαζῆ Ἐμμανουήλ καί τῆς ἐκδόσεως σχετικοῦ συγχωρητηρίου καί δεύτερον γίνεται ἀναφορά στό πρόσωπο τοῦ παπᾶ Νικολάου, ὁ ὁποῖος εἶναι καί ὁ ἐπιφέρων τὴν ἐπιστολή αὐτή καί τὴν κομίζει ἀπὸ τῆς Ρόδου στή Νίσυρο. Περισσότερες λεπτομέρειες περὶ τῶν δύο αὐτῶν ὑποθέσεων δέν ἀναφέρονται.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε Ἡγούμενε καί Ἐπίτροπε κύρ Μα2/κάριε, πατρικῶς ἐν Κυρίῳ σέ εὐχόμεθα.

3/† Ἀπαντῶντες βιαίως¹²⁰ καί ἡμεῖς εἰς τό ἀπό 30. 4/Αὐγούστου¹²¹
Γράμμα σου, Σοί ἐκφράζομεν 5/πρωτίστως τάς εὐχαριστίας μας, διά

117. Πρόκειται γιά φαινόμενα, τά όποία παρατηροῦνται σέ όλες τίς έποχές καί σέ όλες τίς ανθρώπινες κοινωνίες, από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα. Γενικά ή οργανωμένη κοινωνία άσκει έλεγχο καί πίεση στά μέλη της, έπειδή ένδι-αφέρεται πρωτίστως, γιά τήν εξασφάλιση τών άπαραιτήτων προϋποθέσεων, προ-κειμένου νά διατηρεῖται μία ισορροπία καί νά υπάρχουν οί απαιτούμενες συνθήκες, γιά τήν όμαλή ανάπτυξη τών παιδιών καί τή σωστή άγωγή των. Ἐπίσης ὁ περι-ορισμός τών άτομικών ελευθεριών, άποτελεῖ άπαραίτητη προϋπόθεση γιά τήν ελευθερία καί τήν όμαλή ανάπτυξη καί επιβίωση τών άλλων.

118. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 468-474.

119. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 357.

120. Βιαίως: Ἦτοι ταχέως.

121. Ἦτοι, από 30-08-1867.

τὴν 6/παραδοχὴν τῆς ἡμετέρας Ἐπιτροπικῆς 7/καί ἐπομένως, ὅτι περὶ τῆς Ἄννης Χ(αζῆ) Ἐμ8/μανουήλ¹²² γράψαντες, ἤδη περὶ τῆς ἐκ-δό9/σεως τοῦ συγχωρητηρίου, ἐλπίζομεν, 10/ὅτι μετ' οὐ πολὺ τό λαμβάνομεν.

11/Γράφομεν δὲ πρὸς σέ καί πρὸς τὴν Δη12/μαρχίαν αὐτόσε, ὅπως πράξῃ, ὅπως τῇ 13/γράφω, περὶ τοῦ ἐπιφέροντος παπᾶ Ν(ικολάου)¹²³ 14/πρὸς ἀποφυγὴν ἀγανακτήσεων καί παραστά15/θῇ, ὅπως πράξῃ, ὅτι τῇ γράφει, νά τοῦ 16/δώσει τίποτε.

17/Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ Χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος 18/εἶη μετὰ σοῦ.

19/Ἐν Ῥόδῳ, τῇ 5. Σεπτεμβρίου 1869.

20/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος ἐν Χ(ριστῷ) εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἐπιστολή αὐτή εἶναι σύντομη καί λιτή, ἀναφέρεται σέ δύο ὑποθέσεις, σχετικές μέ δύο πρόσωπα τῆς Νισύρου, τὴν Ἄννα Χαζῆ Ἐμμανουήλ καί τόν παπᾶ Νικόλαο, γνωστές στόν Ἡγούμενο Μακάριο καί γιά τίς ὁποῖες ἀναμένεται νά δοθοῦν προσεχῶς λύσεις. Ἀτυχῶς ἀπό τό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἀδυνατοῦμε νά σχηματίσουμε μία ὁλοκληρωμένη εἰκόνα, ἀναφορικά μέ τά σέ αὐτήν ἀναφερόμενα θέματα.

XXV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 9-09-1867¹²⁴

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος ἀποστέλλει συνημμένως πρὸς τὴν παροῦσα ἐπιστολή του πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, ἀντίγραφο ἐκκλησιαστικῆς καί συνοδικῆς ἐπιστολῆς, ἡ ὁποία ἀπεστάλη ἤδη πρὸς τή Δημογεροντία τῆς Σύμης καί προτρέπει αὐτήν νά προβεῖ στήν ἐπίδοση τῆς ἀρχιερατικῆς χορηγίας στόν Μητροπολίτη Ρόδου.

Ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Μακάριος ἐντέλλεται, νά ἐνημε-

122. Ἄννα Χαζῆ-Ἐμμανουήλ: Μή γνωστῶν λοιπῶν στοιχείων.

123. Παπᾶ Νικόλαος: Μή γνωστῶν λοιπῶν στοιχείων.

124. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 359.

ρώσει σχετικά μέ τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τή Δημαρχία τῆς Νισύρου καί νά τήν ἀναγνώσει δημοσίως στούς ναούς, πρός ἐνημέρωση τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου, ὅπως προβοῦν στίς περαιτέρω ἐνέργειες, ἤτοι στή συγκέντρωση τῶν ἐν λόγῳ χρημάτων καί τήν ἀποστολή αὐτῶν στή Ρόδο.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώτατε Καθηγούμενε καί ἡμέτερε Ἐπίτροπε 2/κύρ Μακάριε, πατρικῶς ἐν Κυρίῳ σοί εὐχόμεθα.

3/Σταλείσης κατ' αὐτάς Ἐκκλησιαστικῆς καί Συνο4/δικῆς ἐπιστολῆς πρός τήν Δημογεροντίαν τῆς Σύμης, 5/προτρεπούσης αὐτήν εἰς τήν ἐπίδοσιν τῆς ἀρχιε6/ρατικῆς ἡμῶν ἐπιχορηγήσεως, διαβιβάζομεν 7/ὑμῖν ἀντίγραφον αὐτῆς, ὅπως καί ἡ αὐτόθι 8/Δημαρχία λάβῃ γνῶσιν τῶν ἐνεργηθέντων ἐπὶ τοῦ9/τω καί ἐντελλόμεθα ὑμῖν, ὅπως ἀναγνώσητε αὐ10/τήν ἐπ' ἐκκλησίᾳ, διὰ τήν ἐνέργειαν τῶν περαιτέρω.

11/Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ Χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος, εἴη 12/μεθ' ὑμῶν. Ἐν Ῥόδῳ, τῇ 9. Σεπτεμβρίου 1867.

13/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

3) Παρατηρήσεις

1) Οἱ Χριστιανοί κάτοικοι τῶν νήσων τῶν Νοτίων Σποράδων ἢ τῆς Δωδεκανήσου, οἱ ὅποιοι ὑπῆγοντο ὑπό τόν Μητροπολίτη Ρόδου, ὀφείλαν ἐτησίως νά προβαίνουν στήν καταβολή μίας χορηγίας, πρός χάριν τοῦ Μητροπολίτου των.

2) Συνήθως γιά κάθε νῆσο καί κάθε οἰκισμό ὀρίζετο ἓνα συγκεκριμένο ποσό, ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό τῶν κατοίκων καί τίς οικονομικές δυνατότητες αὐτῶν. Οἱ τοπικές Κοινοτικές Ἀρχές καθόριζαν πόσα χρήματα ὀφείλε νά καταβάλλει κάθε Οἰκογένεια, ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό τῶν μελῶν της καί τίς οικονομικές της δυνατότητες.

3) Τά χρήματα αὐτά συνεκεντρώνοντο μέ μέριμνα τῶν τοπικῶν Δημοτικῶν καί Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχῶν καί στή συνέχεια ἀπεστέλλοντο στήν Μητρόπολη τῆς Ρόδου, προκειμένου ἐκεῖνη νά καλύψει τίς λειτουργικές τῆς ἀνάγκες, νά συντηρηθεῖ ὁ Μητροπολίτης, νά ἀμειφθοῦν οἱ συνεργάτες του, νά ὑπάρχουν πόροι γιά ἔργα φιλανθρωπίας κ.λπ.

4) Ἀπό τίς πληροφορίες, οἱ ὁποῖες περιέχονται στά ὑπάρχοντα ἔγγραφα, συνάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι ἡ συγκέντρωση τῶν χρη-

μάτων αὐτῶν, διά πολλούς καί διαφόρους λόγους, δέν ἦταν εὐκολὴ ὑπόθεση¹²⁵. Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου συχνά προβαίνει σέ ἐνέργειες, προφορικές καί γραπτές, προκειμένου νά μπορέσει νά λάβει τελικά τήν ἐτήσια αὐτὴ ἐπιχορήγηση.

**XXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ:
25-10-1867¹²⁶**

1) Περίληψη

Δύο εἶναι τὰ θέματα, περί τῶν ὁποίων γίνεται λόγος στήν ἐπιστολή αὐτήν.

Πρῶτον, ὅτι ἡ Ἄννα καί ἡ ἀδελφή αὐτῆς Καλή (Καλλιόπη) Συρνιώτου, κληρονόμησαν ἀπό τῆ μητέρα των μίαν οἰκία, τήν ὁποίαν ὁμως προσπαθεῖ νά ιδιοποιηθεῖ ἡ ἀνεψιά των Μαρία. Σύμφωνα μέ ἐκδοθεῖσα Πατριαρχική καί Συνοδική Διαταγή, ἡ Μαρία δέν ἔχει κανένα δικαίωμα ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτῆς καί ὀφείλει νά ἀπέχει κάθε ἐνέργειας σχετικῆς μέ αὐτήν.

Δεύτερον, σύντομα πρόκειται νά ἀφίχθῃ στή Νίσυρο ὁ αἰτηθεὶς Διδάσκαλος τοῦ τοπικοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ Σχολείου, γιά τόν ὁποῖον ὁ Μητροπολίτης ἔχει τίς καλύτερες συστάσεις καί ἐλπίζει, νά ἀνταποκριθεῖ στίς ἐλπίδες τῶν Νισυρίων.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώτατε Καθηγούμενε κύρ Μακάριε, πα2/τρικῶς ἐν Κυρίῳ σέ εὐχόμεθα.

3/Συνεπεία Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Δια4/ταγῆς, ἐκδοθείσης συνεπεία διαστάσεως τῶν ἐκ 5/Νισύρου ἀδελφῶν Ἄννας καί Καλῆς Συρνιώτου¹²⁷, 6/καθ' ὅτι πρό τινος καιροῦ ταῖς κατεκρατήθη 7/παρά

125. Μεταξύ ἄλλων θά πρέπει νά ἀναφερθεῖ, ὅτι οἱ τότε κάτοικοι τῆς Νισύρου καί τῶν ἄλλων νήσων τῆς Δωδεκανήσου γενικότερα, κατά τό μεγαλύτερο αὐτῶν μέρος δέν ἦσαν εὐποροί, ἀντιμετώπιζαν πολλές ὑποχρεώσεις, ὑπῆρχαν ἐποχές πού γιά διαφόρους λόγους –π.χ. ἀνομβρία– ἡ παραγωγή ἦταν μειωμένη ἢ περιορισμένη κ.λπ.

126. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 360.

127. Συρνιώτη: οἰκ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 115, 995 καί 1511. Τό ἐπίθετο Συρνιώτης προῆλθε προφανῶς, λόγω καταγωγῆς προγόνου ἀπό τή νῆσο Σύρνα.

τῆς ἀνεψιάς αὐτῶν Μαρίας, ἡ παρά 8/τῶν γονέων αὐτῶν ἐγκαταληφθεῖσα οἰκία, μὴ9/δὲν δικαίωμα ἐχούσης ἐπ' αὐτῆς, ἐντελλόμεθά σοι, 10/ὅπως διὰ τῆς αὐτόσε Δημαρχίας ἐνεργήσητε, 11/τὴν τε παρεμπόδισιν τῆς ῥηθείσης ἀνεψιάς 12/αὐτῶν ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἄδειαν κατοχῆς καὶ 13/ἰδιοποιήσεως τῆς ἐν λόγῳ οἰκίας καὶ ἀπὸ πάσης 14/ἐπ' αὐτῆς οἰκοδομῆς, μέχρι τῆς εἰς τὰ αὐτόθι προ15/σωπικῆς τῶν ἀδελφῶν τούτων μεταβάσεως 16/καὶ νὰ ὁμιλήσης προσφόρως τῇ διαληφθείσῃ 17/Μαρία, νὰ παραιτηθῇ πάσης κατοχῆς ἐπὶ τῆς 18/οἰκίας ταύτης. Κατ' αὐτάς ἔρχεται αὐτόσε καὶ 19/ὁ αἰτηθεὶς Διδάσκαλός σας, ὅστις, κατὰ τὰς 20/πρὸς ἡμᾶς γενομένας συστάσεις περὶ αὐτοῦ <πρόκειται διὰ πρόσωπον ἐγνωσμένου κύρους καὶ ἱκανοτήτων> καὶ ἐλπὶ21/ζομεν, ὅτι θέλει ἐκπληρώσῃ τὰς χρηστάς σας ἐλπίδας.

22/Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ Χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος, εἴη μετὰ 23/σοῦ.

Ἐν Ῥόδῳ, τῇ 25. Ὀκτωβρίου 1867.

24/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου.

25/Εὐχόμεθα πατρικῶς καὶ ἀπαξάπαντας τοὺς εὐλογημένους 26/Χριστιανούς».

3) Παρατηρήσεις

1) Στὰ πλαίσια τῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς Ἐκκλησίας, φαίνεται νὰ συγκαταλέγεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς περὶ τῆς ἐξασφάλισεως τῆς ἰδιοκτησίας οἰκίας, ἡ ὁποία ἐκληρονομήθη ἀπὸ τίς ἀδελφές Ἄννα καὶ Καλλιόπη Συρνιώτου καὶ τὴν ὁποία οἰκία προσεπάθησε νὰ σφετερισθεῖ ἡ ἀνεψία τῶν Μαρία.

2) Ἡ Ἐκκλησία ἐνδιαφέρεται ἐπίσης γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ τοπικοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ Σχολείου καὶ ὁ Μητροπολίτης γνωρίζει στὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, τὴν ἐπικείμενη ἀφίξη τοῦ Διδασκάλου τοῦ Σχολείου αὐτοῦ.

3) Κατὰ τὸ διάστημα τῆς Ἱπποτοκρατίας (περίπου 1310-1522) καὶ τῆς Τουρκοκρατίας (1522-1912) στὰ Δωδεκάνησα, ἡ Χριστιανικὴ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἦταν ὁ μόνος ὀργανωμένος παράγοντας, ὁ ὁποῖος περιέβαλλε μέ στοργή τοὺς Ἑλλήνες Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν τὸ ποίμνιό της. Ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἐκείνη, ἡ ὁποία μετὰ-ξὺ ἄλλων εἶχε τὴ φροντίδα γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση γενικά τῶν νέων καὶ τὴν ἐκμάθησιν, ὥσων ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν τὴν ἔφεση, τὴ διάθεσιν καὶ τὸν χρόνον, τῆς γραφῆς καὶ ἀναγνώσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.

4) Ἡ Ἐκκλησία μεταξύ ἄλλων ἐχρειάζετο στελέχη, κληρικούς καί λαϊκούς, οἱ ὅποιοι θά ἔπρεπε νά γνωρίζουν τουλάχιστον στοιχειώδη γραφή καί ἀνάγνωση, προκειμένου νά εἶναι σέ θέση νά ἀντιμετωπίζουν τίς πολλαπλές ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας τῆς τότε ἐποχῆς.

5) Τό γεγονός ὅτι οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν ἐπὶ αἰῶνες καί παρά τήν ὑποταγήν των σέ ξένες δυνάμεις, νά διατηρήσουν τή γλῶσσα των, τήν ταυτότητα καί τήν ἐθνικήν των συνείδηση, ὀφείλεται κατά μεγάλο μέρος στήν Ἐκκλησία. Μπορεῖ νά ἔγιναν λάθη καί νά παρατηροῦνται ἀσθενῆ σημεῖα καί παραλείψεις σέ ὀρισμένες ἐποχές καί σέ μικρόν ἀριθμόν προσώπων, ὅμως ὅλα αὐτά δέν ἀκυρώνουν τή σημαντική συμβολή τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν ἁγίων ἐκπροσώπων αὐτῆς στήν ἀναγέννηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί τήν ἵδρυση τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὕστερα ἀπό τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821.

XXVII. ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΕΤΡΑΚΟΣΙΩΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ ΓΡΟΣΙΩΝ:

7-11-1867¹²⁸

1) Περίληψη

Ὁ Θεόδωρος Μπέσκος δανείσθηκε ἀπό τή Μονή τῆς Σπηλιανῆς τό ποσόν τῶν τετρακοσίων σαράντα (440,00) γροσίων σέ μετρητά, ἄτοκα καί ὑπόσχεται νά τά ἐπιστρέψει ἐντός ἑξὶ μηνῶν στόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριον.

2) Κείμενο

«1/Ἐν ἐλλείψει 3: χαρτοσήμου. 2/Διά γρ(όσια) 440.

3/Τά ἄνω γρόσια τετρακό4/σια τεσσαράκοντα, ἀρ(ι)θ(μός): 440, 5/ὑπόσχομαι πληρῶσαι ὁ ὑποφαινόμενος, πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπη7/λιανῆς Μακάριον ἐντός ἑξὶ 8/μηνῶν ἀπό σήμερον, ἄτοκα, 9/ἄτινα ἔλαβον παρ' αὐτοῦ εἰς μετρητά.

10/Καί εἰς ἐνδειξιν ὑποφαίνομαι.

11/Ἐν Νισύρῳ, τήν 7. Νοεμβρίου 1867. 12/Θεόδωρος Μπέσκος¹²⁹.

13/Ὁ Δήμαρχος Ἰάκωβος Χ(αζῆ) Δημητρίου παρών¹³⁰.

128. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 358.

129. Θεόδωρος Μπέσκος: Ἀγνώστων λοιπῶν στοιχείων.

130. Ἰάκωβος Χαζῆ-Δημητρίου, υἱός τοῦ Χαζῆ-παπᾶ-Ἰακώβου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 47, 1366 καί 1524.

14/Έμμ(ανουήλ) πα(πᾶ) Ἰω(άννου) παρών.

15/Ἰω(άννης) Σακκλάριος¹³¹ γραφεύς τῆς παρούσης, μάρτυς».

3) Παρατηρήσεις

1) Ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς εἶναι οἰκονομικά εὐρωστη καί ἔχει τή δυνατότητα νά δανεῖζει καί μάλιστα ἄτοκα, προκειμένου νά διευκολύνει ἀνθρώπους πού βρίσκονται σέ ἀνάγκη.

2) Ὡς μάρτυρες ὑπογράφουν ὁ Δήμαρχος καί δύο ἐπί πλέον πρόσωπα.

3) Τό κείμενο εἶναι ἐπιμελημένο, λιτό, σαφές καί χωρίς σφάλματα.

4) Γραφέας τοῦ κειμένου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἰωάννης Σακκλάριος, ὁ ὁποῖος παρίσταται καί ὑπογράφει καί ὡς μάρτυρας.

XXVIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 7-12-1867¹³²

1) Περίληψη

Ἡ ἐπιστολή αὐτή ἀναφέρεται στά ἐξῆς θέματα:

Πρῶτον γίνεται λόγος περί τῆς ὑποθέσεως τοῦ Διδασκάλου Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου ἢ Ξένου καί τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἄννας Διακο-Ἰωάννου Κλαδάκη, οἱ ὁποῖοι ἀντιμετωπίζουν προβλήματα καί ὁ Μητροπολίτης προτείνει ἐξάμηνο χωρισμό αὐτῶν, μήπως καί κατά τό διάστημα αὐτό ἀλλάξουν γνώμη καί θελήσουν νά ζήσουν καί πάλι ἀπό κοινοῦ, ἄλλως νά ἐκδοθεῖ διαζύγιο.

Δεύτερον ὁ Μητροπολίτης ἀναφέρεται στό θέμα τοῦ Διδασκάλου τοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ Σχολείου τῆς Νισύρου καί ἐνῶ εἶχε γίνει σχετική συνεννόηση μέ τόν Πρόξενο τῆς Ἑλλάδος στή Ρόδο καί ἐκεῖνος φρόντισε καί ἔφερε Διδάσκαλο, ὁ Χαζή-Νικόλαος Ἀποστολίδης ἐνδιαφέρθηκε καί ἔφερε ἄλλο Διδάσκαλο.

Τρίτον ὁ Μητροπολίτης ἐρωτᾷ τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, τί ἔγινε σχετικά μέ τό θέμα τῆς ἐτήσιας ἐπιχορηγήσεως ἐκείνου καί ἀξιώνει ἀπό τόν Μακάριο σχετική ἐνημέρωση.

131. Ἰωάννης Σακκαρῆς ἢ Σακκλάριος: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 422, 1306 καί 1500.

132. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 361.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώτατε Καθηγούμενε καὶ ἡμέτερε ἐν Νισύρῳ Ἐπίτροπε, 2/πατρικῶς ἐν Κυρίῳ σέ εὐχόμεθα.

3/Πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Γράμματός σου, τοῦ ἀφορῶντος τὴν 4/ὑπόθεσιν τοῦ Διδασκάλου Ξένου¹³³, σοὶ διαβιβάζομεν τὰς ἐξῆς 5/διαταγὰς¹³⁴:

Ἐπειδὴ ἅπαξ ἡ σύζυγός του¹³⁵ ἀπεδείχθη ἐκ τῶν 6/γεννηθέντων¹³⁶ ἀνακρίσεων παρεκτραπεῖσα καὶ ἀθετήσασα 7/τὴν περὶ τὸν γάμον καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ συζύγου τῆς πί8/στιν¹³⁷ καὶ ὡς ἐκ τούτου καθίσταται ἀδύνατος ἡ τοῦ λοιποῦ 9/ἀπ' ἀλλήλων ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ συμβίωσις των, εἶναι κα10/λόν, ὅπως κατὰ τὸ παρόν γίνῃ ἀπ' ἀλλήλων εἷς τοπικός χω11/ρισμός ἐξι μηνῶν, μήπως εἰς τὸ μεταξύ τοῦτο ἐκ Θείας Προ12/νοίας φωτισθέντες, ζητήσωσι τὴν ἀμοιβαίαν σύζευξίν των.

13/Ἐάν ὅμως εἰς τὸ ἐξάμηνον τοῦτο διάστημα ἐμμένουσιν 14/ἀμφότεροι εἰς τὰ αὐτὰ φρονήματα καὶ δέν θέλουσιν ἐπ' οὐ15/δεμιᾶ περιπτώσει τὴν συμβίωσιν, τότε ἀπευθύνη πρὸς ἡ16/μᾶς καὶ συντάττομεν τὰ ἐπὶ τούτῳ διαζύγια καὶ σοὶ τὰ δια17/βιβάζομεν¹³⁸.

18/Δέν μᾶς ἔγραψες δέ καὶ ὁποία περὶ ἐφαρμοσέως τῆς 19/ἀρχι-

133. Πρόκειται γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Σακελλαρίδῃ ἢ Ξένο (*1802 - ±1883), υἱὸν παπᾶ Ἰωάννου Σακελλίου ἢ Σακελλαρίδου, ὁ ὁποῖος ὕστερα ἀπὸ ἰδεολογικοῦ χαρακτήρα διαμάχῃ μὲ τὸν πατέρα του, ἄλλαξε τὸ ἐπώνυμό του σὲ Ξένος. Ἰ. Βολανάκης, *Θεόφιλος Καΐρης* 2010, σ. 120-140. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 483-485, 1141 καὶ 1476.

134. Τὸ ὕφος τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζει στὸ σημεῖο αὐτὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Συνεσίου πρὸς τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, κάπως μᾶς ξενίζει, διότι σὲ ἄλλες ἐπιστολές του ὁ Μητροπολίτης πρὸς τὸν Μακάριο ἐκφράζεται μὲ μεγαλύτερη προσοχὴ καὶ δείχνει νὰ τὸν ὑπολήπτῃ καὶ νὰ τὸν τιμᾷ, θεωρώντας αὐτόν ὡς ἄξιον συνεργάτη του.

135. Σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Ξένου ἦταν ἡ Ἄννα Διακο-Ἰωάννου Κλαδάκη: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 483-485 καὶ 1476.

136. «Γεννηθέντων»: προφανῶς τὸ ὀρθὸ εἶναι «γενομένων».

137. Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος μὲ ἐπιστολὴ τοῦ ἀπὸ 1-05-1868 πρὸς τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο ἐκφράζει τελείως διαφορετικές ἀπόψεις. Ἐκεῖνος ἐπικρίνει τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, ἐπειδὴ προέβη σὲ μὴ σύννομες καὶ ἀγενεῖς ἐνέργειες σὲ βάρος τῆς Ἄννας Ἰωάννου Κλαδάκη, συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου ἢ Ξένου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 484.

138. Ἀπόσπασμα τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ βλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 483.

ερατικῆς ἐπιχορηγήσεως ἐνέργεια αὐτόσε ἐγένετο ἔκτοτε, 20/καί δὴ γράφοντες ἀξιοῦμεν τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀπάντησίν σου.

21/Διὰ τὸν Διδάσκαλον, δι' ὃν παρεκαλέσαμεν τὸν ἐνταῦθα Πρό22/ξενον τῆς Ἑλλάδος¹³⁹, νά φροντίσῃ, ὡς καί ἐφρόντισε καί ἔφερε τοι23/οῦτον, ἐδῶκαμεν αὐτῷ ἀφορμὴν παραπόνων, καθ' ὅσον 24/δὲν ἐμείναμεν σταθεροί εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς αἰτήσεώς μας καί 25/τοῦτο, διότι ἐφρόντισε καί ἔφερεν ἄλλον ἐκ πρωτευούσης ὁ κύρ 26/Ἀποστολίδης¹⁴⁰. Ἐπὶ τὸν ἄνω μεταξύ τοῦ ῥηθέντος συνοικεσίου 27/τοπικόν χωρισμόν, καθ' ὅτι πρέπει νά γίνῃ συγχρόνως καί γε28/νικός τῶν πραγμάτων των, δέον νά παρευρεθῇ καί ὁ κύρ Ἰακωβίδης.

29/Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ Χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἶη μετὰ σοῦ.

30/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό θέμα τοῦ Διδασκάλου Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου ἢ Ξένου καί τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἄννας Διακο-Ἰωάννου Κλαδάκη ἀπασχολεῖ τὸν Μητροπολίτη Ῥόδου Συνέσιο καί προτείνει τρόπους ἀντιμετωπίσεως, πού ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀτελέσφοροι.

2) Ἐπίσης τό θέμα τῆς ἐξευρέσεως Διδασκάλου γιά τό Ἀλληλοδιδασκτικό Σχολεῖο τῆς Νισύρου τό θεωρεῖ σημαντικό.

3) Τέλος ἐνδιαφέρεται καί γιά τό θέμα τῆς ἐτησίας ἐπιχορηγήσεως τοῦ ιδίου καί ἀξιώνει ἀπό τὸν Ἡγούμενο Μακάριο ἐνημέρωση, γιά τίς γενόμενες σχετικές ἐνέργειες.

XXIX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 22-01-1869¹⁴¹

1) Περίληψη

Ὁ Νισύριος Λάζαρος Κοντοβερός, ἀνιψιός τοῦ ἀποβιώσαντος Ἱερομονάχου Χαζῆ-Γερμανοῦ, παρουσίασε στόν Μητροπολίτη τῆς

139. Ἡ Ἑλλάδα εἶχε κατά τό ἔτος 1867 Προξενεῖο στή Ῥόδο, ὅπως πληροφορούμεθα ἀπό τό ἐγγράφο αὐτό.

140. Χαζῆ-Νικόλαος Ἀποστολίδης: (1808-1893). Υἱός τοῦ Χαζῆ-παπᾶ Ἀποστόλη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 51, 222-225, 311-314, 334-338, 986-989, 1349-1352 καί 1405.

141. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 365.

Ρόδου Συνέσιο Διαθήκη¹⁴² τοῦ ὡς ἄνω θείου του, διὰ τῆς ὁποίας τὸν καθιστᾷ γενικό κληρονόμο αὐτοῦ. Ὅμως οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἱερομονάχου Χαζῆ-Γερμανοῦ Φασουλαρῆ ἢ Φασουλαρίδη κατακρατοῦν τὰ ὑπάρχοντα τοῦ ἀποβιώσαντος καὶ δέν δίδουν τίποτα στὸν Λάζαρο Κοντοβερό.

Ὁ Μητροπολίτης Συνέσιος ἐντέλλεται τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, νά ἐνεργήσῃ μέσῳ τῆς Δημαρχίας, ὥστε οἱ συγγενεῖς τοῦ μακαρίτου Χαζῆ-Γερμανοῦ Φασουλαρῆ ἢ Φασουλαρίδη, νά παραδώσουν τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος ἄφησε στὸν Λάζαρο Κοντοβερό, συμμορφούμενοι πρὸς τὴ θέληση τοῦ διαθέτου καὶ νά ἀποδοθεῖ τό δίκαιον.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε καὶ ἡμέτερε ἐν Μανδρακίῳ τῆς Νισύρου Ἐπίτρο2/πε, κύρ Μακάριε, πατρικῶς ἐν Κυρίῳ σέ εὐχόμεθα.

3/Ὁ νησιώτης ὑμῶν κύριος Λάζαρος Γ. Κοντοβερός ἐλθὼν 4/κατ' αὐτάς εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν ἐπαρουσίασεν 5/ἡμῖν ἐπίσημον τοῦ μακαρίτου θείου του Ἱερομονάχου Χ(αζῆ) 6/Γερμανοῦ διαθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐν ᾧ διατίθενται 7/εἰς αὐτόν πᾶν ὅτι ἤθελεν εὑρεθῇ μετὰ τὸν θάνατον 8/τοῦ θείου του τούτου¹⁴³, ἐκ τῶν προικισθέντων εἰς τοὺς 9/λοιποὺς συγγενεῖς του, δέν ἔλαβεν ὅμως τίποτε, ἀλλὰ 10/κατακρατοῦσιν αὐτὰ οὗτοι, ἀρνούμενοι νά δώσωσιν 11/εἰς αὐτόν τί.

Ἐντελλόμεθά σοι λοιπόν, νά προσκα12/λέσῃς αὐτούς καὶ νά ὑποχρεώσῃς, διὰ τῆς Δημαρχίας, 13/νά ἀποδώσωσι εἰς τὸν μνησθέντα Λάζαρον, πᾶν ὅτι 14/κατακρατοῦσιν ἐκ τῶν πρὸς αὐτόν προικισθέν15/των, διότι ἀδίκως κατακρατοῦσιν αὐτά, ἀφ' οὗ 16/ἔγινεν ἡ ἀνά χεῖρας του τελευταία Διαθήκη τοῦ 17/μακαρίτου, πρὸς ἀποφυγὴν περαιτέρω διχονοιῶν.

18/Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ Χάρις καὶ τό ἄπειρον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν.

19/Ἐν Ῥόδῳ, τὴν 22αν Ἰανουαρίου 1869.

20/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

142. Σ. Ἡρακλείδου, *Κώδικας Χάλκης* 2019, σ. 161-165.

143. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Ἱερομόναχος Χαζῆ-Γερμανὸς Φασουλαρῆς ἢ Φασουλαρίδης μέ Διαθήκη του, ἡ ὁποία φέρει ἡμερομηνία 1-05- 1855, ὀρίζει ὡς γενικὴ κληρονόμο μετὰ τὸν θάνατό του, τὴν ἀνεψιὰ του Ἰωάννα Κόκκινου. Βλ. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 989.

3) Παρατηρήσεις

1. Ο Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος, εντέλλεται τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχο Μακάριο, ὅπως ἐκεῖνος, σέ συνεργασία μετά τῆς Δημαρχίας Μανδρακίου Νισύρου, ἐνεργήσῃ, ὥστε νά ἐφαρμοσθεῖ ἡ θέληση τοῦ ἀποβιώσαντος Ἱερομονάχου Χαζή-Γερμανοῦ Φασουλαρῆ ἢ Φασουλαρίδη καί νά τόν κληρονομήσῃ ὁ ἀνεψιός του Λάζαρος Κοντοβερός, σύμφωνα μέ τήν ὑπάρχουσα τελευταία Διαθήκη αὐτοῦ.

2. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Ἱερομόναχος Χαζή Γερμανός Φασουλαρῆς ἢ Φασουλαρίδης, μέ παλαιότερη Διαθήκη του, μέ ἡμερομηνία 1-05-1855¹⁴⁴, ὄριζε ὡς γενική κληρονόμο αὐτοῦ μετά τόν θάνατόν του, τήν ἀνεψιά του Ἰωάννα Κοκκίνου¹⁴⁵. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀργότερα ἄλλαξε γνώμη καί σέ νέα Διαθήκη του ὄριζε ὡς κληρονόμο του τόν Λάζαρο Γεωργίου Κοντοβερό.

XXX. ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ ΕΚΛΟΓΗΣ ΤΕΤΡΑΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ**ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ: 13-09-1869¹⁴⁶**

1) Περίληψη

Ἐνώπιον τοῦ Μουττασερίφ Πασᾶ τῆς Κῶ ἐκλέχθηκε μία τετραμελής Ἐπιτροπή ἀπό ἐπιφανῆ πρόσωπα τῆς Νισύρου, ἡ ὁποία ἀναλαμβάνει τήν ὑποχρέωση, νά ἐρευνήσῃ ἐκκρεμεῖς οἰκονομικές ὑποχρεώσεις ἀτόμων πρὸς τήν Κοινότητα Νισύρου καί τῆς Κοινότητος πρὸς ἄτομα καί νά προβεῖ στήν τακτοποίηση αὐτῶν.

Ἐάν βρεθοῦν ὀρισμένοι, οἱ ὁποῖοι ἀπειθοῦν καί δέν εἶναι διατεθειμένοι νά πειθαρχήσουν στίς ἀποφάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς καί νά ἐξοφλήσουν τά ὑπάρχοντα χρέη των, τότε ἡ Δημογεροντία καί ὁ Μουδούρης θά πρέπει νά ἐξαναγκάσουν αὐτούς πρὸς τοῦτο.

2) Κείμενο

//σ. 366:

«1/Κατ' ἐγκρισιν τῆς Α(ὐτοῦ) Ἐξοχότητος Τεφίκ Πασᾶ, 2/Μουτ-

144. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 312.

145. Κοκκίνου: οἰκ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 989.

146. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 366-367.

τασερίφην¹⁴⁷ Κῶ καὶ δυνάμει τῆς ἀπό 15. Ἰουνίου ἐ.ἔ. [1869] πρὸς 3/Αὐτόν ἀναφορᾶς ἡμῶν.

Διὰ τὰ παλαιὰ καθυστερούμενα τῆς Πολιτείας 4/μας, ὑπὸ τινων ἀτόμων καὶ Δημάρχων, ἔτι δὲ καὶ περὶ χρεῶν τῆς Πολιτείας μας εἰς τινὰ ἄτομα, προέβημεν εἰς ἐκλογὴν Ἐπιτροπῆς, ἐνώπιον 6/τοῦ ῥηθέντος Μουττασερίφ Πασᾶ καὶ ἐξελέξαμεν τοὺς κυρίους, κυρίου: 7/Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Μακάριον, Ἰωάννην Λογοθετόπουλον¹⁴⁸, Δημήτριον Φα8/σουλαρῆν¹⁴⁹ καὶ Κωνσταντῖνον Ν. Σακλαρῆν¹⁵⁰, εἰς οὓς ἀφίεται τὸ δικαίωμα, 9/πλήρες ἀνεξαρτήτως, ἵνα θεωρῶσι Λο(γαρια)σμούς, Δημάρχων τε καὶ λοιπῶν ἀτόμων, 10/πρὸς ὄφελος τῆς κοινωνίας, ἀκούοντας ἅπαντας τοὺς προσερχομένους πρὸς 11/αὐτούς, νὰ τοῖς διακοινώσωσι τοιαύτας ἐκκρεμεῖς πράξεις καὶ συνάζοντες 12/αὐτά, πληρῶνωσι τὰ τῆς κοινωνίας χρέη. Ὅσα δὲ ἄτομα δὲν πείθον¹³/ται εἰς τὴν πληρωμὴν οἰονδήποτε ποσοῦ, <τὸ ὅποῖον> οὗτοι ἐγκρίνωσι, ὑποχρε¹⁴/οῦται ἡ Δημογεροντία καὶ ὁ Μουδούρης¹⁵¹ κατὰ πρότασιν των ἐγγραφον, νὰ 15/τούς παραβιάσωσιν¹⁵² εἰς τὴν πληρωμὴν.

16/Διὸ συνετάχθη τὸ παρόν, ὅπερ ἐπικυρωθὲν καὶ κατασταθὲν ἐπὶ¹⁷/σημον, δίδεται τῇ ῥηθείσῃ Ἐπιτροπῇ, ὅπως ἐνισχυθῇ εἰς τὸν προορι¹⁸/σμόν της.

19/Μανδράκιον Νισύρου, 13. Σεπτεμβρίου 1869.

20/Ὁ Μουκτάρης¹⁵³ Ἰωάννης Χ(αζη)μιχαήλ.

21/Ὁ Ταμίας Ἐ(μμανουήλ) Τζαντζαρώνας.

22/Ὁ ἀντιπρόσωπος παρέδρου Ἰω(άννης) Σακελλάριος.

23/Ν(ικόλαος) Σ(ακελλαρίδης)¹⁵⁴, ὁ Νοτάριος.

147. Μουττασερίφης Κῶ = Ὑποδιοικητὴς τῆς Κῶ. Μουτεσαρίφης, ὁ: τουρκικά müteşerrif. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 473, 701, 702 καὶ 1471.

148. Ἰωάννης Λογοθέτης ἢ Λογοθετόπουλος, τοῦ Χαζῆ-Μιχαήλ: (*1835 ἢ 1840/1841 - ±1910]. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 44, 222-225, 311-313, 1359 καὶ 1460.

149. Δημήτριος Φασουλαρῆς τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 147, 1103 καὶ 1519.

150. Κωνσταντῖνος Νικολάου Σακλαρῆς ἢ Σακλαρίδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 44, 900-902, 1354 καὶ 1500.

151. Μουδούρης ἢ Μουδῖρης, ὁ: Διοικητής.

152. Παραβιάσωσιν: Ἐξαναγκάσουν.

153. Μουκτάρης ἢ Μουχτάρης, ὁ: Δήμαρχος.

154. Νικόλαος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος, υἱὸς παπᾶ Ἰωάννου Σακελλίου ἢ Σα-

24/Γεώργιος Μπογιατζής.

25/Νικόλαος Σακλαρής.

26/Παῦλος Γεωργίου.

27/Ἀντώνιος Κουλάκης¹⁵⁵.

28/Νικήτας Νικολάου.

29/Ν(ικόλαος) Ἀποστολίδης.

//σ. 367:

30/Ἐξακολουθήσεις τῶν ὑπογραφῶν των ὀπισθεν:

31/Ἐμ(ανουήλ) Χ(αζή) - Ἰωάννου.

32/Ν(ικόλαος) Χ(αζή) Γεωργίου Γεννᾶ.

33/Χ(αζή) Νικόλαος Χ(αζή) πα(πᾶ) Κωσταντῆ.

34/Λάζαρος Ἰ(ωάννου) Κοντοβερός.

35/Νικόλαος Διακοαντωνίου¹⁵⁶.

36/Νικήτας Ὀρφανός¹⁵⁷.

37/Μ(ιχαήλ) Κατσιματίδης¹⁵⁸.

38/Ἐπικυροῦται ἡ γνησιότης τοῦ παρόντος ἐγγράφου καί τῶν ὑπογραφῶν, 39/διά τῆς Μουκταρικῆς σφραγίδος καί τοῦ Μουδούρη.

40/Αὐθιμερόν».

[Δύο ἀποτυπώματα σφραγίδων,
μέ ἐπιγραφές στήν τουρκική γλῶσσα]

3) Παρατηρήσεις

1) Ὅπως συνέβαινε πάντοτε καί ἐξακολουθεῖ νά συμβαίνει μέχρι σήμερα, σέ ὅλες τίς συντεταγμένες κοινωνίες, τά μέλη αὐτῶν ἔχουν ὀρισμένες ὑποχρεώσεις πρός τίς Ἀρχές των καί οἱ Ἀρχές πρός τά μέλη των. Τό ἴδιο συνέβαινε καί στή Νίσυρο τοῦ 19ου αἰ.

2. Φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχαν ἐκκρεμότητες, ἀφορῶσες σέ οἰκονομικές ὑποχρεώσεις καί τῶν δύο πλευρῶν –Ἀρχῶν καί πολιτῶν– καί μέ

κελλαρίδου, ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου ἢ Ξένου, μαθητοῦ τοῦ φιλοσόφου Θεοφίλου Καΐρη (1784-1853).

155. Ἀντώνιος Κωνσταντίνου Κουλάκης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 491, 729-731, 992 καί 1449.

156. Νικόλαος Διακοαντωνίου ἢ Διακαντώνης: Τσιρπανλῆς 939, 1133 καί 1421.

157. Νικήτας Ὀρφανός: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 675, 1166 καί 1478.

158. Μιχαήλ Ἰωάννου Κατσιματίδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 35, 43-47, 1370 καί 1442.

έγκριση της Όθωμανικής Διοικήσεως έλαβε χώρα ή έκλογή τετραμελοῦς Έπιτροπής, στην όποία άνετέθη ή ύποχρέωση, νά έρευνήσεί καί νά διεκπεραιώσεί παρόμοιες ύποθέσεις.

3. Τό Πρακτικό αυτό ύπογράφεται στό τέλος από περισσότερους μάρτυρες.

4. Γραφέας τοῦ Πρακτικοῦ αὐτοῦ ήταν πιθανῶς ό Μιχαήλ Ίωάννου Κατσιματίδης, ό γραφέας τοῦ Κώδικα Προικοσυμφώνων τοῦ Δήμου Μανδρακίου Νισύρου.

XXXI. ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ ΕΚΛΟΓΗΣ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΕΠΙΤΗΡΗΣΙΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΤΩΝ ΟΡΦΑΝΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ: 13-09-1869¹⁵⁹

1) Περίληψη

Οί κάτοικοι τοῦ Μανδρακίου Νισύρου προέβησαν στην έκλογή μίας τριμελοῦς Έπιτροπής, στην όποία άνετέθη ή εὐθύνη της έπιτηρήσεως της περιουσίας τῶν όρφανῶν ανηλίκων τοῦ οίκισμοῦ, προκειμένου νά αποφεύγονται καταχρήσεις σέ βάρος αὐτῶν.

2) Κείμενο

«1/Κατά τάς διατάξεις τοῦ περί Βιλαετίου¹⁶⁰ Κανονισμοῦ, 2/οί ύποφαινόμενοι κάτοικοι Νισύρου, <τοῦ> χωρίου Μανδρακίου, προέβημεν 3/εἰς τήν έκλογήν μιᾶς Έπιτροπής ἐκ τριῶν ἀτόμων, χρέος έχούσης, νά 4/έπιτηρῶσιν ἀκριβῶς καί εὐσυνειδήτως τήν περιουσίαν τῶν όρφανῶν 5/ανηλίκων καί τοιούτους δέ ἐξελέξαμεν τούς κυρίους: Νικόλαον 6/Άποστολίδην¹⁶¹, Δημήτριον Τζατζαρώνιαν¹⁶² καί Μακάριον Ἡγούμενον¹⁶³ 7/καί εἰς ἐνδειξιν ύποφαινόμεθα.

8/Έν Μανδρακίῳ, τῇ 13. Σεπτεμβρίου 1869.

159. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 368.

160. Βιλαέτιον, τό: Μεγάλη διοικητική περιφέρεια κατά τήν εποχή της Τουρκοκρατίας.

161. Χατζ-Νικόλαος Άποστολίδης: (*1808 - ±1893). Τσιρπανλής 2018, σ. 51, 1349-1352 καί 1405.

162. Δημήτριος Βασιλείου Τζατζαρώνιας: Τσιρπανλής 2018, σ. 420, 1366 καί 1513.

163. Μακάριος Μουθούνης, υἱός παπᾶ Ίωάννου: (*1800 - ±1879). Τσιρπανλής 2018, σ. 506, 511 καί 1469.

- 9/Ο Μουκτάρης¹⁶⁴ Ἰωάννης Χ(αζη)μιχαήλ.
 10/Ν(ικόλαος) Σ(ακελλαρίδης), ὁ Νοτάριος¹⁶⁵.
 11/Παῦλος Γεωργίου.
 12/Ἰωάννης Σακελλάριος.
 13/Λάζαρος Γ(εωργίου) Κοντοβερός¹⁶⁶.
 14/Χ(αζή) - Νικόλαος Χ(αζή) - Ἰωάννου.
 15/Νικόλαος Ἀντωνίου.
 16/Νικ(ήτας) Σακέλλης¹⁶⁷.
 17/Μιχαήλ Κατζοματίδης.
 18/Ἐμμ(ανουήλ) Χ(αζή) - Ἰωάννου.
 19/Ἀντώνιος Κουλάκης¹⁶⁸.
 20/Δημήτριος Φασουλαρής¹⁶⁹.
 21/Ν(ικόλαος) Χ(αζή) Γεωργίου Γεννᾶ.
 22/Μιχαήλ Γεωργίου».
 [Ἐχει τεθεῖ κυκλικοῦ σχήματος σφραγίδα
 μέ τουρκικὴ ἐπιγραφή]

3) Παρατηρήσεις

1. Ὁ ἰσχύων τότε περὶ Βιλαετίου Κανονισμός προέβλεπε τὴν ἐκλογή τριμελοῦς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἐπιτήρηση τῆς περιουσίας τῶν ὀρφανῶν ἀνηλίκων, προκειμένου νὰ διασφαλισθεῖ, ὅτι δέν θὰ ἐγίνετο κατάχρηση ἢ κακὴ χρῆση αὐτῆς ἀπὸ πλευρᾶς προφανῶς συγγενῶν ἢ ἄλλων προσώπων.
2. Οἱ κάτοικοι τοῦ Μανδρακίου τῆς Νισύρου ἐξέλεξαν πρὸς τοῦτο τρία ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἀνέλαβαν τὴν εὐθύνη τῆς ἐπιτηρήσεως τῆς

164. Μουκτάρης ἢ Μουχτάρης, ὁ: Δήμαρχος.

165. Νικόλαος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος: (*1805 - ±1885). Υἱὸς τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδου καὶ ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου ἢ Ξένου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 37-47, 1236 καὶ 1498.

166. Λάζαρος Γεωργίου Κοντοβερός: (*1800 - ±1879). Τσιρπανλῆς 2018, σ. 185, 1318 καὶ 1448.

167. Νικήτας Κωνσταντίνου Σακέλλης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 422 καὶ 1499.

168. α) Ἀντώνιος Ἰωάννου Κουλάκης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 806, 1000 καὶ 1449.
 β) Ἀντώνιος Κωνσταντίνου Κουλάκης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 491, 992 καὶ 1449.

169. α) Δημήτριος Φασουλαρῆς τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 147, 1103 καὶ 1519. β) Δημήτριος Φασουλαρῆς τοῦ Νικολάου: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 664, 1277 καὶ 1519.

περιουσίας τῶν ὀρφανῶν ἀνηλίκων τοῦ οἰκισμοῦ. Τό ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου ἔχουν τή δυνατότητα νά ἐκλέγουν τούς ἐκπροσώπους των, αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ τότε κοινοτικοί θεσμοί λειτουργοῦν βάσει δημοκρατικῶν ἀρχῶν καί τό γεγονός αὐτό μᾶς θυμίζει τόν τρόπον λειτουργίας τῶν θεσμῶν στήν ἀρχαία Ἑλλάδα.

3. Στό τέλος τοῦ Πρακτικοῦ ἐκλογῆς ὑπογράφουν δεκατέσσερις κάτοικοι τοῦ Μανδρακίου Νισύρου.

4. Θά ἦταν ἐνδιαφέρον, νά γνωρίζουμε μεταξύ ἄλλων, ποῖοι συμμετεῖχαν ὡς ὑποψήφιοι καί ποῖοι τελικά ἐψήφισαν κατά τήν ἐκλογική αὐτή διαδικασία. Ὅμως περί ὅλων αὐτῶν δέν γίνεται λόγος στό ἔγγραφο αὐτό.

XXXII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 22-10-1869¹⁷⁰

1) Περίληψη

Ὁ Ἐμμανουήλ Νικολαΐδης καί ἡ σύζυγός του Μαρία, ἔχουν μίαν θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Ἄννα καί πρόκειται νά τήν συνάψουν σέ γάμο μετά τοῦ Γεωργίου Δημητρίου καί τήν προικίζουν μέ διάφορα ἀκίνητα καί κινητά, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Ἴσον, ἀπαράλλακτον.

2/Ὁ ὑποφαινόμενος Ἐμμ(ανουήλ) Νικολαΐδης¹⁷¹, μετά τῆς συζύγου μου 3/Μαρίας, ἐπειδή, μέλλομεν, νά συνάψωμεν εἰς γάμον τήν θυγατέ4/ρα μας Ἄνναν, μετά τοῦ Γεωργίου Δημητρίου¹⁷², τήν εὐχόμεθα πρῶ5/τον ὅλα τῆς συζυγίας τά ἀγαθά καί ἐπομένως τῆς δίδομεν, λόγω 6/προικός, τήν ἐπομένην κινητήν τε καί ἀκίνητον περιουσίαν μας:

7/Τῆς δίδω, ἡ μήτηρ <αὐτῆς>, τό εἰς τήν ἐνορίαν τοῦ Ἁγίου Θεολόγου¹⁷³ 8/ὀσπητίον μου, στρῶμα ἓν, μαξελάρια τέσσαρα, σινδόνια πέντε, 9/σκούφιες τέσσαρας, ὑποκάμισα γυναικεῖα εἴκοσι ἓν(α),

170. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 369.

171. Ἐμμανουήλ Νικολαΐδης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 594, 935 καί 1474.

172. Γεώργιος Φιλίππου Δημητρίου: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 967, 1356 καί 1420.

173. Ἅγιος Ἰωάννης Θεολόγος, στό Λαγκάδι: Ναός - συνοικία καί ἐνορία στό Μανδράκι. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 69-79, 1367 καί 1397.

φουστάνια 10/δύο, σφυδόματα¹⁷⁴ πέντε, πετζέτας δέκα, σκέπες τρεις, βέργες αρ11/γυρόχρυσες ζεύγη δύο, σχέτες¹⁷⁵ ζεύγη τέσσαρα, βελόνην μίαν, 12/λαιμόν ένα καί χρυσά νομίσματα μαχμουντιδαίαις¹⁷⁶ μισούς δύο, 13/εικοσάρια¹⁷⁷ νέα δύο, τρία νέα δεκάρια¹⁷⁸ καί έν δεκάριον παλαιόν, 14/τέταρτα εικοσαρίου πέντε καί ένα ρουμπιέν¹⁷⁹, έν μισίριον¹⁸⁰, έν 15/Ναπολεόνιον¹⁸¹, τέξερην μίαν, τηγάνιον έν, μύλους άλαιοϋ 16/ζεύγη δύο, σκάφην ζυμωτοϋ μίαν, σεντόνιον έν, πάγκον 17/έν. Τῆς δίδω τό εις τοϋ Ζυγιασμένου¹⁸² χωράφιον, τό εις τό Δάλ18/λιον χωράφιον, τό εις τό Κάστρον κελλάριον.

Ό πατήρ δίδω 19/πρός τήν θυγατέρα μας, τό πλησίον τῆς Παναγίας Ποταμιτίσσης 20/όσπήτιόν μου, τό εις ταῖς Μέσαις χωράφιον, τό εις τόν Προφήτην 21/Ήλίαν χωράφιον, τό εις τό Μανίκιον¹⁸³ χωράφιον, ώς καί πᾶν ἄλλο 22/κτῆμα μᾶς ἀναλογῆσει ἐκ τῆς πατριοκτηρικῆς μας περιουσίας. 23/Τῆς δίδω τόν εις τόν Ταξιάρχη¹⁸⁴ κῆπον, τήν εις ταῖς Βάσσαις 24/κρεπτήν.

174. Σφύωμα ἢ σφύδωμα, τό: ὀσφύς – ὀσφύμα = χρυσοκέντητο στηθόπανο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 277, 1368 καί 1423.

175. Σχέτες: Σκέτες, άπλές.

176. Μαχμουντιές, ὁ: (Μαχμούτ Β', Όθωμανός Σουλτάνος, 1784-1839). Χρυσό ὀθωμανικό νόμισμα. Επίσης κυκλοφοροῦσε μισός καί ¼ μαχμουντιές. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 256, 1368 καί 1466. Στήν Κρήτη διατηρεῖται μέχρι σήμερα ὁ ὅρος «Μα(χ) μουντιγιές, ὁ», γιά χρυσά τουρκικά νομίσματα τοὔ πρώτου μισοὔ τοὔ 19ου αἰ., τά ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται ὡς γυναικεῖα κοσμήματα.

177. Εικοσάρια ἢ Κοσάρια, τά: (παλαιά, νέα, διπλά, μισά, ¼). Χρυσά ὀθωμανικά νομίσματα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 277, 1368 καί 1423.

178. Δεκάριον, τό: Νέο καί παλαιό ἢ ρούπι, ἦταν ἀργυρό νόμισμα τῆς Όθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἰσοδύναμο μέ 10 παράδες. Σέ ἀντιστοιχίες τοὔ 1828 τό παλαιό Δεκάριον ἄξιζε 1 γρόσι καί 5 παράδες. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 930.

179. Ρουμπιές, ὁ: Χρυσό Όθωμανικό νόμισμα πού ἰσοδυναμοῦσε μέ τό ¼ τοὔ κάθε χρυσοὔ νομίσματος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 303.

180. Μισίριον, τό: Αἰγυπτιακό χρυσό φλουρί πού κυκλοφοροῦσε καί σέ μισό καί σέ αὐτοτελές. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 301.

181. Ναπολεόνι, τό: Χρυσά γαλλικά νομίσματα – εικοσάφραγκα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 277, 302, 1064 καί 1473.

182. Ζυγισμένου ἢ Ζυασμένου, στοὔ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1196, 1339 καί 1429.

183. Μανίκιον, τό: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 201, 1079 καί 1462.

184. Ταξιάρχης ἢ Ταξιάρχης Μιχαήλ Πανορμίτης: ναῦδριον στοὔς κήπους Μανδρακίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 95, 1335 καί 1512.

Ταῦτα παραχωροῦνται εἰς τὴν θυγατέρα μας, 25/ἀπαλλοτριούμε-
θα αὐτῶν, ἅτινα μεταβαίνουν εἰς τὴν παντελῇ αὐ26/τῆς ἐξουσίαν
καὶ τῆς εὐχόμεθα ὁμόνοιαν μετὰ τοῦ συζύγου της, 27/εὐτεκνίαν καὶ
πᾶσαν ἄλλην εὐτυχίαν. Ὅθεν ἔγινε τό παρόν 28/Προικοσύμφωνον,
παρόντων τῶν συνυποφαινομένων, τό ὅποῖον θέλη 29/ἔχειν ἰσχύν ἐν
παντί καιρῷ καὶ κριτηρίῳ¹⁸⁵.

30/Ἐν Νισύρῳ, τὴν 22αν Ὀκτωβρίου 1869.

31/Ἐμμανουήλ Νικολαΐδης ὑποφαίνομαι.

32/Κ(ωνσταντῖνος) Ξένος¹⁸⁶ μάρτυς.

33/Καλὴ Δημητρίου¹⁸⁷ δίδω πρὸς τὸν ἀδελφόν μου ὑποκάμισα 34/
ἀνδρικά ὀκτῶ καὶ ἓν μέγα σινδόνιον, πετζέτας δύο, μαζελάραν μίαν.

35/«Ἐπονται ὑπογραφαί».

3) Παρατηρήσεις

1. Τό ἔγγραφο αὐτό, ὅπως ἀναγράφεται καὶ στὴν ἀρχή του, ἀπο-
τελεῖ ἀκριβές ἀντίγραφο τοῦ γενομένου Προικοσυμφώνου καὶ
ἀκριβῶς ἔνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀπουσιάζουν οἱ στό τέλος τοῦ κει-
μένου τεθεῖσες ὑπογραφές τῶν μαρτύρων.

2. Δέν ἀναφέρεται ὁ γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ, ὅμως
τό κείμενο εἶναι γραμμένο μέ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια, εὐανάγνωστο, κα-
τανητό καὶ χωρίς σφάλματα. Ἀπὸ ὅλα αὐτά συνάγεται, ὅτι ὁ γρα-
φέας αὐτοῦ ἦταν ἄριστος χειριστὴς τοῦ γραπτοῦ λόγου.

XXXIII. ΕΜΜΑΡΤΥΡΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ: 27-01-1870¹⁸⁸

1) Περίληψη

Δύο Νισύριοι, οἱ ἐπόμενοι: Περουλῆς Γεωργίου καὶ ὁ Ἰωάννης
Κώστα, μαρτυροῦν, ὅτι εὕρισκόμενοι στό κατάστημα τοῦ Μιχαήλ
Πισσάρη, τό ὅποῖο εὕρσκεται στὸν Γαλατᾶ τῆς Κωνσταντινου-

185. Σέ ἔγγραφα τῆς Σπηλιανῆς ἀπαντᾶ συχνά ἡ τυπικὴ αὐτὴ ἔκφραση, ἥτοι:
«Ὅπως τό παρόν ἔγγραφον ἔχει ἰσχύν ἐν παντί καιρῷ καὶ κριτηρίῳ».

186. Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος (Ξένος μετὰ τό 1838): (*1802 - ± 1883).
Υἱός τοῦ πατᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδου, μαθητὴς τοῦ Θεοφίλου Καῖρη (1784-
1853), ἀπὸ τούς πλέον μορφωμένους τῆς ἐποχῆς του, Διδάσκαλος. Τσιρπανλῆς
2018, σ. 37-39, 483-485, 1141 καὶ 1476.

187. Καλλιόπη (Καλή) Φιλίπ. Δημητρίου: Τσιρπανλῆς 2018, 497, 1356-1358, 1420.

188. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 371.

πόλεως, ἐπληροφορήθησαν ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Βλάχο, ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Ἰωάννου Γεωργίου Παύλου εἶναι παντρεμένη μέ ἄλλον ἄνδρα καὶ ὅτι ἐπίσης ἔχει κάνει μαζί του παιδιά¹⁸⁹.

Ἐπίσης ὁ Ἰωάννης Κώνστα εὐρισκόμενος εἰς Σουλουνᾶ ρώτησε κάποιον κάτοικο τῆς περιοχῆς περὶ τῆς ὡς ἄνω γυναικὸς καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἔδειξε τὸν δεύτερον ἄνδρα της.

Τὰ παραπάνω κατέθεσαν ἐπισήμως οἱ ὡς ἄνω ἀναφερόμενοι δύο Νισύριοι στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ τῆς Νισύρου γιὰ τὰ περαιτέρω.

2) Κείμενο

«1/Ἐμμέρτυρον Ἐγγραφον.

2/Δι' οὗ δηλοποιούμεν οἱ ὑποφαινόμενοι, Περου3/λῆς Γεωργίου καὶ Ἰωάννης Κώνστα¹⁹⁰, ἀμφότεροι κάτοι4/χοι Νισύρου, ὁμολογοῦμεν ἐνσυνειδήτως, ὅτι ὁ Περου5/λῆς Γεωργίου ἐντὸς τοῦ ἐν Γαλατᾶ Κωνσταντινουπόλει 6/μαγαζίου Μ(ιχαήλ) Πισσάρη¹⁹¹ ἠρωτήθη ὁ Κ(ωνσταντῖνος) Βλάχος παρὰ 7/τοῦ Μ(ιχαήλ) Πισσάρη εἰς ὁποίαν κατάστασιν εὐρίσκεται 8/ἡ σύζυγος τοῦ πατριώτη μας Ἰωάννου Παύλου. 9/Τοῦ ἀπήντησεν ὁ (Κωνσταντῖνος) Βλάχος, ὅτι ἡ γυνὴ αὕτη ἔχει καὶ 10/τέκνα σήμερον μετ' ἄλλου αὐτῆς συζύγου.

Ἄ Ἰωάννης 11/Κώνστα, ὅτε εὐρισκόμενος εἰς Σουλουνᾶ καὶ ἐρωτήσας 12/ἓνα ἐκ τῶν ἐκεῖ κατοίκων περὶ τῆς γυναικὸς τοῦ 13/μνησθέντος Ἰωάννου Γ(εωργίου) Παύλου, τοῦ ἔδειξε καὶ τὸν 14/σύζυγον αὐτῆς συνάμα.

Καὶ οὕτω δίδομεν πρὸς 15/τὴν ἐνταῦθα Ἐκκλησιαστικὴν Ἀρχήν, τὴν καθαρὰν 16/ταύτην μας ὁμολογίαν, διὰ τὰ περαιτέρω.

17/Ἐν Νισύρῳ, τὴν 27. Ἰανουαρίου 1870

18/Ἰωάννης Γ(εωργίου) Κώνστα [-----]παρῶν.

19/Χ(αζῆς) Κωνσταντῖνος πα(πᾶ) Νικήτα ὁμολογῶ, ὅτι ἤκουσα, 20/τοῦ γυναικαδέλφου μου Ἰωάννου (Παύλου) ἡ γυνή, ὅτι εἶναι 21/ὑπαντρεμένη.

22/Καὶ ἐγὼ ἤκουσα ἀπὸ τοῦ Περουλῆ Γεωργίου, 23/ὅτι ἤκουσεν,

189. Ἐξωσυζυγικὲς σχέσεις στὴ Νίσυρο: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 468-474.

190. Ἰωάννης Γεωργίου Κώνστας, χρυσοχόος: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 876, 995-997, 1052 καὶ 1455.

191. Μιχαήλ Πισσάρης, ἔμπορος στὸν Γαλατᾶ Κωνσταντινουπόλεως: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 471 καὶ 1490.

ὅτι ἡ γυνή Ἰω(άννου) Παύλου εἶναι ὑπαντρευμένη 24/καθώς καί πολλοί ἄλλοι ἤκουσαν οἱ ἴδιοι τοῦτο.

25/Κ(ωνσταντῖνος) Τζαντζαρώνιας¹⁹²».

3) Παρατηρήσεις

1) Τό περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ παρουσιάζει ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιά τίς πληροφορίες τίς ὁποῖες παρέχει, σχετικά μέ τά κρατοῦντα ἤθη σέ μία παραδοσιακή καί συντηρητική κοινωνία, ὅπως ἦταν αὕτη τῆς Νισύρου, κατά τά μέσα καί τό δεύτερο ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνα.

2) Τό ἀναφερόμενο γεγονός, ὅτι ἔγγαμος γυναῖκα ἀπό τή Νίσυρο, χωρίς νά ἔχει λάβει προηγουμένως διαζύγιο, εὐρίσκεται ἐκτός Νισύρου, στήν περιοχή τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί συζεῖ μέ ἄλλο ἄνδρα, μετά τοῦ ὁποῖου ἔχει ἀποκτήσει καί τέκνα, δέν εἶναι σύνηθες. Γι' αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία ἐνδιαφέρεται νά ἐνημερωθεῖ σχετικά μέ αὐτό καί νά προβεῖ στίς δέουσες ἐνέργειες.

3) Τόσο ἡ Ἐκκλησία, ὅσο καί ἡ Κοινωνία τῆς τότε ἐποχῆς, ἀλλά καί τῆς σημερινῆς, ἐνδιαφέρονται καί στιγματίζουν παρόμοια περιστατικά, προκειμένου ἡ κοινωνία νά διατηρήσει τή συνοχή της καί νά μὴ διαλυθεῖ, τά μέλη της νά ζοῦν σέ ἁρμονία μεταξύ των καί νά διασφαλισθεῖ ἡ ἀνατροφή καί ἡ ὀρθή ἀγωγή τῶν παιδιῶν.

4) Δέν ἀναφέρεται ὁ συντάκτης καί γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ὅμως θά εἶχε τύχει καλῆς παιδείας, ἐπεὶδή τό κείμενο εἶναι γραμμένο μέ μεγάλη ἐπιμέλεια, εἶναι λιτό, εὐληπτο καί χωρίς νά παρατηροῦνται συντακτικά ἢ ὀρθογραφικά λάθη.

XXXIV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 10-05-1870¹⁹³

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος ἀπευθύνει τήν ἐπιστολή του αὐτήν πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου Ἀρχι-

192. Κωνσταντῖνος Τζατζαρώνιας ἢ Τσατσαρώνιας: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1290-1291 καί 1513.

193. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 373.

μανδρίτη Μακάριο, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζει τὴ λύπη του, διότι μέχρι τώρα δὲν εἰσεπράχθη ἡ ἐτησία εἰσφορά ὑπὲρ τοῦ Μητροπολίτου καὶ ἀναφέρει, ὅτι ἡ Μητρόπολη Ρόδου εὐρίσκεται σὲ δύσκολη οἰκονομικὴ κατάστασι. Γι' αὐτό καὶ παρακαλεῖ, ὅπως φροντίσει ὁ Ἡγούμενος Μακάριος καὶ οἱ λοιποὶ ἀρμόδιοι φορεῖς τῆς Νισύρου, γιὰ τὸ ὅσο γίνεται τὸ συντομότερο εἰσπραξῇ τῆς εἰσφορᾶς αὐτῆς ἢ τουλάχιστον ἀρχικὰ τοῦ ἡμίσεος αὐτῆς καὶ νὰ σταλοῦν τὰ χρήματα στὴ Μητρόπολη τῆς Ρόδου, προκειμένου νὰ μπορέσει νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς πολλαπλὲς ὑποχρεώσεις αὐτῆς.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώτατε Καθηγούμενε καὶ ἡμέτερε ἐν Μανδρακίῳ τῆς 2/ Νισύρου Ἐπίτροπε, Κύριε Μακάριε, πατρικῶς ἐν Κυρίῳ Σέ 3/εὐχόμεθα.

4/Ἐλάβομεν τὴν ἀπὸ 8. Μαΐου τρέχοντος) μ(ηνός) καὶ ἔτ(ους)¹⁹⁴ ἐπιστολὴν σου 5/καὶ εἶδομεν μετὰ λύπης, ὅπου γράφει περὶ τῆς μὴ εἰσπράξεως 6/εἰσέτι τοῦ πρὸς ἡμᾶς χρέους τῶν Νισυρίων, προπάντων, ὅτι 7/κατὰ τὸν καιρὸν τῆς περιόδου ὑπάρχει ἐλπίς τοῦ νὰ ἐξ8/αργυρωθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ Ὁμολογον.

Εἰς ἀπάντη9/σιν προαγόμενοι Σοὶ διαδηλοῦμεν, ὅτι εἰς τοσαύτην στενοχω10/ρίαν εὐρίσκονται τὰ οἰκονομικὰ ἡμῶν κατὰ τὸν παρ11/όντα καιρὸν, καθ' ὃν οὐδὲν εἰσόδημα ἀπολαμβάνομεν 12/ἔξωθεν, ὥστε πληρωνομένου τοῦ ἡμίσεος τουλάχιστον 13/<τοῦ> χρέους, ἠθέλαμεν λάβει μικράν τινὰ ἀνακούφισιν 14/τῆς περιλαχούσης ἡμᾶς στενοχωρίας καὶ κατὰ συνέπει15/αν ἡδυνάμεθα, νὰ μακροθυμήσωμεν διὰ τὴν παντελῆ 16/ἀποπληρωμὴν, μέχρι τοῦ παρὰ Σοῦ ὀριζομένου καιροῦ, 17/ὥστε εὐχῆς ἔργον ἠθέλεν ἐκπληρώσει ἡ Κοινότης Ὑμῶν, 18/ἐάν τρόπον ἐποίει, νὰ ἐμβάσῃ τὸ ἥμισυ τοῦ χρέους αὐτῆς.

19/Ταῦτα καὶ ἐπευχόμεθ' αὖ, ὅπως ἡ τοῦ Θεοῦ Χάρις καὶ τὸ 20/ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ Σοῦ.

21/Ἐν Ῥόδῳ, τὴν 10. Μαΐου 1870.

22/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου».

194. Ἦτοι: 8-05-1870.

3) Παρατηρήσεις

1. Μοναδικό θέμα της έπιστολής αυτής είναι ή μέριμνα του Μητροπολίτου Ρόδου Συνεσίου, όπως τό συντομότερο δυνατόν εξοφληθεί τό ποσόν εκείνο, τό όποίο του όφείλεται ως έτήσια εισφορά εκ μέρους των κατοίκων της Νισύρου και αποσταλεί στη Μητρόπολη Ρόδου.

2. Ο Μητροπολίτης περιγράφει μέ μελανά χρώματα τή δύσκολη οικονομική κατάσταση στην οποία εύρίσκεται κατά τήν περίοδο εκείνη ή Μητρόπολη της Ρόδου και προτείνει, όπως, εάν θά ήταν δυνατόν, ή Κοινότητα της Νισύρου, νά προβεί άμέσως στην εξόφληση τουλάχιστον του ήμίσεος του όφειλομένου ποσού, προκειμένου νά μπορέσει νά ανακουφισθεί ή Μητρόπολη Ρόδου.

3. Φαίνεται, ότι οί κάτοικοι της Νισύρου αντιμετώπιζαν τότε σοβαρά οικονομικά προβλήματα και έδυσκολεύοντο νά καταβάλλουν τήν έτήσια εισφορά υπέρ της Μητροπόλεως Ρόδου, αλλά από τήν άλλη πλευρά τά οικονομικά προβλήματα, τά όποια αντιμετωπίζει ή Μητρόπολη Ρόδου είναι πολλά και πιεστικά. Δέν γνωρίζουμε τήν περαιτέρω πορεία του θέματος αυτού.

XXXV. ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΓΡΟΣΙΩΝ 616: 1-12-1870¹⁹⁵

1) Περίληψη

Ο Γεώργιος Νικήτα Κλαδάς, κάτοικος Σύμης, έλαβε ως δάνειον εκ μέρους του Νικολάου Μιχαήλ Άρφαρᾶ τό ποσόν των έξακοσίων δέκα και έξι (616) γροσίων, μέ τόκον 2% τόν μήνα, και όφείλει νά τά επιστρέψει, όταν ό πιστωτής αυτού του τά ζητήσει.

Πρός ασφάλειαν του πιστωτού Νικολάου Μ. Άρφαρᾶ συνετάγη τό παρόν έγγραφον, τό όποϊον υπογράφεται από τόν όφειλέτη, τόν πιστωτή και ένα μάρτυρα.

2) Κείμενο

«1/ <Όμολογία> διά γρ(όσια) 616,00.

2/ Ο ύποφαινόμενος ύπόσχομαι πληρῶσαι εις τήν 3/ διαταγήν και πρώτην αναζήτησιν του Κυρίου 4/ Νικολάου Μι(χαήλ) Άρφαρᾶ τήν

195. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 376.

ἄνω ποσότητα, 5/γρόσια ἑξακόσια δέκα ἕξι (616), διὰ ἄλλα τόσα, <τά ὅποια> 6/ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τοῖς μετρητοῖς, σίγουρα 7/σφαλῆ τῆς στεριᾶς καί μέ μηνιαῖον τόκον 8/ἀνά 2 τοῖς (%) τόν μῆνα καί εἰς ἔνδει9/ξιν ὑποφαίνομαι.

10/Τήν α' Δεκεμβρίου 1870. 11/Σύμη.

12/Γεώργιος Νικήτα Κλαδᾶς, ὑποφαίνομαι.

13/Ἀγαπητός Ρ. Μίγκλης μαρτυρῶ.

14/Νικόλαος Μι(χαήλ) Ἀρφαρᾶς, γραφεύς».

3) Παρατηρήσεις

1. Ὁ Γεώργιος Νικήτα Κλαδᾶς φαίνεται ὅτι ἀντιμετώπιζε οἰκονομικά προβλήματα καί ἦταν ἀναγκασμένος νά δανεισθεῖ ἀπό τόν Νικόλαο Μιχαήλ Ἀρφαρᾶ ἑξακόσια δέκα ἕξι (616) γρόσια, μέ μηνιαῖο τόκο 2%, ἥτοι ἐτήσιο τόκο 24%, ἀρκετά ὑψηλό, ἰδίως κρίνοντας μέ τά σημερινά δεδομένα.

2. Ὁ δανεισθεὶς εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἐπιστρέψει τό ἀνωτέρω ποσόν σέ πρώτη ζήτηση τοῦ πιστωτοῦ. Φαίνεται ὅμως ὅτι αὐτό δέν συνέβη, ὅπως θά φανεῖ παρακάτω, ὅπου ὁ Νικόλαος Μιχαήλ Ἀρφαρᾶς ἀπευθύνει ἐπιστολή του πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Μακάριο Μουθούνη (βλ. Ἔγγραφο ἀρ. ΧΛ τῆς παρούσης μελέτης) καί τόν παρακαλεῖ νά μεσιτεύσει, προκειμένου ὁ Γεώργιος Ν. Κλαδᾶς νά τοῦ ἐπιστρέψει τά χρήματα, τά ὅποια τοῦ εἶχε δανείσει.

XXXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ:

20-01-1871¹⁹⁶

1) Περίληψη

Κύριο θέμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Συνεσίου πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο εἶναι ὁ τρόπος διανομῆς τῆς πατρικῆς ἀκίνητης περιουσίας τεσσάρων ἀδελφῶν Νικολοῦ, ἀπό τοὺς ὁποίους οἱ δύο, ὁ Ἰωάννης καί ὁ Μανουήλ, διαμένουν μόνιμα στή Νίσυρο καί οἱ δύο ἕτεροι διαβιοῦν καί ἐργάζονται ἐκτός τῆς Νισύρου.

196. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 377.

Ὁ Μητροπολίτης κρίνοντας δικαίως αποφασίζει, ὅπως ἡ ἀκίνητη περιουσία διανεμηθεῖ ἐξ ἴσου καὶ στοὺς τέσσερις ἀδελφούς. Καὶ οἱ μὲν δύο, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουὴλ Νικολοῦ, οἱ ὅποιοι τυχαίνει νά διαμένουν στή Νίσυρο, θά λάβει ἕκαστος τό δικό του μερίδιο καὶ ἐπὶ πλεον προσωρινῶς ἀπὸ ἓνα μερίδιο ἐκ τῶν κλήρων τῶν δύο ἀπόντων ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἐκεῖνοι ὀφείλουν νά καλλιεργοῦν παράλληλα πρὸς τὰ ἰδικά των μερίδια καὶ τοὺς κλήρους τῶν ἀπόντων ἀδελφῶν των καὶ νά κρατοῦν λεπτομερῆ λογαριασμό ἐξόδων καὶ ἐσόδων. Ὅταν ἐν καιρῷ οἱ ἀπουσιάζοντες ἀδελφοὶ ἐπιστρέψουν στή Νίσυρο, θά πρέπει νά γίνει συμψηφισμός τῶν ἐξόδων καὶ τῶν ἐσόδων καὶ ἀκολουθῶς νά ἀποδώσουν οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ στοὺς ἐπιστρέφοντες ἀδελφούς των, τό μερίδιο, τό ὅποιο δικαιοματικά τοὺς ἀνήκει.

Δεύτερο θέμα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἐξ ἴσου σημαντικό, ὅπως καὶ τό πρῶτο, εἶναι τό ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος ζητεῖ ἀπὸ τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, νά τοῦ ἀποσταλεῖ τό συντομότερο δυνατόν στή Ρόδο τό ὑπόλοιπο τῶν ὀφειλόμενων χρημάτων, ἀπὸ τὴν ἀρχιερατικὴ ἐπιχορήγηση, τὴν ὁποία καταβάλουν ἐτησίως στή Μητρόπολη Ρόδου οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου, ἐπεὶδὴ ἡ Μητρόπολη Ρόδου ἀντιμετωπίζει πολλές, μεγάλες καὶ ἐπείγουσες οἰκονομικὲς ἀνάγκες.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώτατε Καθηγούμενε καὶ ἐν Μανδρακίῳ τῆς Νισύρου ἡμέτερε Ἐπί2/τροπε, Κύριε Μακάριε, πατρικῶς ἐν Κυρίῳ Σοὶ εὐχόμεθα.

3/Δέν ἐνθυμούμεθα ἀληθῶς, καθὼς παρῆλθε καιρὸς τοῦ νά σᾶς γρά4/ψωμεν καὶ Σᾶς διαβιβάσωμεν τὴν ἀναγκαίαν ἀποτελεσματικὴν 5/μας ἀπάντησιν καὶ ἀπόφασιν, διὰ τὴν μεταξύ τῶν ἀδελφῶν Ἰωάν6/νου καὶ Μανουὴλ Νικολοῦ ὑφισταμένην περὶ κληρονομίας διαφοράν.

7/Ἡδη, τῆς καταλλήλου δραξάμενος εὐκαιρίας, Σᾶς δηλοποιοῦμεν, ὅτι 8/διεξεληθόντες μετὰ πολλῆς τῆς εὐαισθησίας τάς ἐν τῇ ἀναφορᾷ ταύτῃ 9/ἐκδοθείσας δύο ἀποφάσεις, τοῦ τε προκατόχου ἡμῶν αἰοδῖμου 10/Δωροθέου¹⁹⁷ καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Λέρνης Μακαρίου¹⁹⁸, δέν 11/εὔρομεν αὐτάς πολὺ ἀπαδούσας ἀλλήλαις, ἀλλὰ σχεδὸν εἰς 12/ἓνα καὶ τό αὐτό κεντριζούσας σημεῖον. Κατὰ συνέπειαν ὅθεν 13/τῶν δύο τού-

197. Δωρόθεος, Μητροπολίτης Ρόδου: 1862-1865.

198. Ἐπίσκοπος Λέρνης Μακάριος: 1870-1875.

των αποφάσεων, γνωμοδοτούντες καί ἡμεῖς ἀποφαί14/νόμεθα, ὅτι τὰ πράγματα ὡς πατρικά, ἀνάγκη κατὰ δίκαι15/ον λόγον καί κατὰ φυσικόν, νά νεμηθῶσιν ἐξ ἴσου μεταξύ τῶν 16/τεσσάρων ἀδελφῶν, οἱ δύο τῶν ὁποίων, οἵτινες εὐρίσκονται αὐτό17/σε, νά κρατῶσι καί τὰ μερίδια τῶν ἀπόντων ἀδελφῶν, καλλιερ18/γούντες ὁ εἷς τό τοῦ ἑνός καί ὁ ἕτερος τό τοῦ ἑτέρου, κατὰ τοὺς ἐπιφυλα19/κτικούς ὅρους, ὅτι, οἱ αὐτόσε ὀφείλουσι νά κρατοῦσι τακτικόν τῶν 20/ἐσόδων καί ἐξόδων λογαριασμόν, ὅπως μετά τήν ἔλευσιν τῶν ἀπόν21/των, γένηται ἡ δέουσα μετά τήν διανομήν τῶν ἐξόδων συμφήγησις.

22/Ἐάν ὅμως (ὡς ἐξωδίκως καταλαμβάνομεν τοῦτο), μετά τόν θάνατον 23/τοῦ πατρός των, τὰ μερίδια τῶν ἀπουσιαζόντων ἀδελφῶν ἐδόθησαν 24/πρός καλλιέργειαν εἰς τόν Μανουήλ καί <ἐκεῖνος> δαπανήσας δῆθεν οὐκ ὀλίγα 25/ἔξοδα, τὰ διαχειρίζεται καί <ἐπιδιώκει> νά τὰ οἰκειοποιηθῇ καθ' ὅλοκληρίαν, 26/ἐνταῦθα, μή ἔχων οὐδέν δίκαιον, ἀνάγκη νά λάβῃ ὑπό τοῦ Ἰωάν27/νου τὰ διὰ τό ἕν μερίδιον τοῦ ἀπουσιάζοντος ἀδελφοῦ ἔξοδά του καί 28/νά ἀποδώσῃ κατὰ συνέπειαν πρὸς τόν τελευταῖον τοῦτον τό ἕν με29/ρίδιον, ὡς εἵπομεν.

Σημειωτέον ἐν τούτοις, ὅτι ἂν ὁ Μανουήλ ἐπροίκισεν 30/ἤδη πράγματα, ταῦτα εἶναι κακῶς προικισμένα.

31/Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ Χάρις καί τό ἄπειρον Ἐλεος εἴη μετά Σοῦ.

32/Ἐν Ῥόδῳ, τήν 20ήν Ἰανουαρίου 1871.

33/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης.

[Προσθήκη ὑστερόγραφου στό ἄριστερό, ὡς πρὸς τόν Θεατή, περιθώριο τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, γραμμένο μέ τό ἴδιο χέρι]

34/Λυπούμεθα μεγάλως, ὅτι ἂν καί παρῆλθε τοσοῦτος καιρός, δέν μᾶς ἔστειλες 35/ἀκόμη τό λείψανον τοῦ Ὁμολόγου καί ὡς ἐκ τούτου Σᾶς παραγγέλλωμεν, νά 36/μᾶς τό στείλῃς μέ πρώτην εὐκαιρίαν, καθ' ὅσον ἔχομεν μεγάλην ἀνάγκην.

37/† Ὁ ἴδιος».

3) Παρατηρήσεις

1. Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι στά πλαίσια τῶν εὐρείας ἐκτάσεως ἀρμοδιοτήτων, τίς ὁποῖες ἔχει ἡ Χριστιανική Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία κατὰ τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, ἐκείνη ἔχει ἀρμοδιότητα ἐπὶ θεμάτων οἰκογενειακοῦ δικαίου γενικῶς καί εἰδικότερα ἐπὶ θεμάτων πού ἀφοροῦν στό δίκαιο τῆς κληρονομίας.

2. Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος ἀπευθύνει τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ πρὸς τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ρυθμίζεται τὸ θέμα τῆς διαθέσεως τῆς πατρικῆς ἀκίνητης περιουσίας τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν Νικολοῦ. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ δύο, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουὴλ διαβιοῦν μόνιμα στὴ Νίσυρο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δύο ἀδελφοὶ ζοῦν καὶ ἐργάζονται ἐκτὸς αὐτῆς.

3. Φαίνεται, ὅτι μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα των, ἓνας ἐκ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν, ὁ Μανουὴλ, ἀνέλαβε τὴν καλλιέργεια καὶ τὴ διαχείριση τῆς πατρικῆς περιουσίας, ἔκανε πολὺ κόπο καὶ διάφορα ἐξοδα, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ ἐπιδιώκει τελικὰ νὰ τὴν οἰκειοποιηθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου καὶ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς ἀδελφοί, νὰ μὴ λάβουν τίποτα. Μάλιστα φαίνεται, ὅτι ὁ Μανουὴλ, σφετεριζόμενος τὸ δίκαιο τῶν ὑπολοίπων τριῶν ἀδελφῶν, μέρος τῆς πατρικῆς περιουσίας ἤδη ἐπροίκισε στὴ θυγατέρα αὐτοῦ.

4. Μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν δημιουργήθηκε σχετικὴ ἔριδα καὶ ἐκεῖνοι ἀνεφέρθησαν στὸν Μητροπολίτη τῆς Ρόδου Συνέσιον, προκειμένου ἐκεῖνος νὰ ἐξετάσει τὸ θέμα καὶ νὰ δώσει δίκαιη λύση. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ἀσχολήθησαν καὶ ἐξέδωσαν σχετικὲς ἀποφάσεις, τόσον ὁ προκάτοχος τοῦ νῦν Μητροπολίτου Ρόδου Δωρόθεος, ὅσον καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Λέρνης Μακάριος.

5. Ὁ νῦν Μητροπολίτης Ρόδου Συνέσιος ἐξήτασε ἐπισταμένως καὶ πάλιν τὸ θέμα αὐτό καὶ ἀφοῦ ἔλαβε ὑπόψη του τίς προηγουμένως ἐπὶ τοῦ θέματος ἐκδοθεῖσες ἀποφάσεις, οἱ ὁποῖες δέν ἀποκλίνουν οὐσιαστικὰ μεταξὺ των, ἀπεφάσισε τελικὰ τὰ ἑξῆς: Ἡ πατρικὴ περιουσία θὰ μοιρασθεῖ ἐξίσου καὶ εἰς τοὺς τέσσερις ἀδελφούς. Ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουὴλ, ἐπειδὴ διαμένουν μόνιμα στὴ Νίσυρο, θὰ λάβει ἕκαστος τὸ 1/4 τῆς πατρικῆς περιουσίας ὡς μερίδιό του καὶ ἀκόμη ἕκαστος ἀπὸ ἓνα ἐκ τῶν λοιπῶν μεριδίων, πού ἀνήκουν στοὺς ἐκτὸς Νισύρου ζῶντες ἀδελφούς αὐτῶν. Ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Μανουὴλ ὀφείλουν νὰ καλλιεργοῦν καὶ νὰ νέμονται προσωρινῶς τοὺς κλήρους τῶν ἀπουσιαζόντων ἀδελφῶν των, κρατώντας λεπτομερῆ λογαριασμό πραγματοποιουμένων ἐξόδων καὶ ἐσόδων.

6. Ὅταν οἱ δύο ἀπόντες ἀδελφοὶ ἐπιστρέψουν στὴ Νίσυρο, ἐκεῖνοι θὰ λάβουν ἀκέραια τὰ μερίδιά των καὶ θὰ γίνει συμψηφισμός τῶν ἐξόδων καὶ τῶν ἐσόδων μετὰ τῶν ἀδελφῶν των, πού διαμένουν στὴ Νί-

συρο. Σέ περίπτωση, πού ὁ Μανουήλ, ὡς φημολογεῖται, ἔχει ἤδη προικίσει ἀκίνητα σέ θυγατέρα του, προερχόμενα ἀπό τήν ἀδιανέμητη πατρική περιουσία, αὐτή ἡ πράξη εἶναι ἄκυρη καί ἀνυπόστατη.

7. Στό τέλος τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ παρατίθεται ὑστερόγραφο, στό ὁποῖο ὁ Μητροπολίτης Συνέσιος ἐκφράζει τή λύπη του, διότι, ἂν καί ἔχει παρέλθει ἀρκετός καιρός, δέν τοῦ ἔχει σταλεῖ ἀκόμη τό ὑπόλοιπο τῶν χρημάτων, τό ὁποῖο τοῦ ὀφείλεται, ἀπό τήν ἐτήσια ἐπιχορήγηση τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου πρὸς τή Μητρόπολη Ρόδου καί προτρέπει τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, νά τοῦ στείλει τό συντομότερο δυνατόν τά χρήματα αὐτά, διότι ὁ ἴδιος ὁ Μητροπολίτης ἀντιμετωπίζει μεγάλες καί ἐπείγουσες οἰκονομικές ἀνάγκες.

XXXVII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 13-04-1871¹⁹⁹

1) Περίληψη

Ἡ ἐπιστολή αὐτή τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Συνεσίου πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Μακάριο, ἀφορᾷ στή διαφορά, ἡ ὁποία ὑφίσταται μεταξύ τοῦ Ἰωάννου Πασπαλῆ, κατοίκου Νισύρου καί τῆς συζύγου του, ἡ ὁποία ἔχει κάνει ἀγωγή σέ βάρος αὐτοῦ.

Ὁ Μητροπολίτης παραγγέλλει στόν Ἡγούμενο Μακάριο, νά στείλει τό συντομότερο δυνατόν τόν Ἰωάννη Πασπαλῆ στή Ρόδο, γιά νά λάβει χώρα ἡ ἐκδίκαση τῆς ὑποθέσεώς του ἀπό τόν Μητροπολίτη Ρόδου. Ἐάν ὁ Ἰ. Πασπαλῆς ἀρνηθεῖ νά μεταβεῖ στή Ρόδο, τότε ὁ Μακάριος ὀφείλει νά χρησιμοποιοῦν κάθε μέσον, ἀκόμη ἀπευθυνόμενος καί πρὸς τίς Ἀρχές τῆς Ὁθωμανικῆς Διοικήσεως, προκειμένου νά ἐπιτευχθεῖ ἡ μετάβαση τοῦ Ἰ. Πασπαλῆ στή Ρόδο διά τά περαιτέρω.

2) Κείμενο

«1/† Πανοσιώτατε Καθηγούμενε καί ἐν Μανδρακίῳ τῆς Νισύρου ἡ2/μέτερε Ἐπίτροπε Κύριε Μακάριε, πατρικῶς ἐν Κ(υρί)ῳ εὐχόμεθα.

3/Ἐλάβομεν τό ἀπό 10. Μαρτίου τρέχ(οντος) ἔτ(ους) γράμμα Σου καί εἶδο4/μεν, ὅσα γράφεις περὶ τοῦ Ἰωάννου Πασπαλῆ²⁰⁰. Εἰς ἀπάν-

199. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 378.

200. Ἰωάν. Πασπαλ(λ)ῆς ἡ Πασπαλλῆς: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 693, 956-957 καί 1128.

τησιν 5/Σέ πληροφοροῦμεν, ὅτι προφορικῶς τά αὐτά ταῦτα ἠκούσαμεν 6/καί παρά τῆς ἰδίας γυναικός, ἣτις καί ἔκαμεν ἀγωγὴν πρὸς ἡμᾶς, 7/ἵνα προσκληθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς Ἰ(ωάννης) Πασπαλῆς πρὸς ἐκδίκασιν 8/καί περαιώσιν τῆς συζυγικῆς των διαφορᾶς ἐνώπιον ἡμῶν.

9/Ἄμα τοίνυν τῇ λήψει τῆς παρούσης ἡμῶν, προσκάλεσον 10/αὐτόν καί ὑποχρέωσον νά ἐμφανισθῇ ἐνταῦθα πρὸς τὸν ἀνω11/τέρω σκοπόν. Ἐν περιπτώσει ὅμως, καθ' ἣν δέν ἤθελεν ὑπα12/κούσῃ εἰς τὴν παροῦσαν ἡμῶν διαταγὴν, προσπάθῃσον 13/νά τὸν ἀποστείλῃς μέ μέσον τοῦ αὐτόσε Μουδῖρη καί 14/ἐάν καί διὰ τοῦ μέσου τούτου δέν δυνηθῇς νά τὸν στείλῃς, 15/γράψαι τά δέοντα πρὸς τὸν ἐν Κῶ Μουτεσσαρίφην καί ζή16/τησον τὴν ἐνταῦθα προσαγωγὴν του, διὰ τὴν ἐνέργειαν 17/τῶν περαιτέρω.

18/Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ Χάρις καί τό ἄπειρον Ἐλεος εἴη μετὰ Σοῦ.

19/Ἐν Ῥόδῳ, τὴν 13ην Ἀπριλίου 1871.

20/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

1. Ἡ Ἐκκλησία, διὰ τοῦ Μητροπολίτου καί τῶν κληρικῶν συνεργατῶν του, κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, διαθέτει εὐρύτατες ἀρμοδιότητες, εἰδικότερα ὅσον ἀφορᾷ σέ θέματα οἰκογενειακοῦ δικαίου.

2. Ἡ Ἐκκλησία, ὅταν ἀπαιτεῖται, ζητεῖ τὴ συνδρομὴ τῶν Ὀθωμανικῶν Ἀρχῶν, προκειμένου νά ἐπιτύχει τὴν ἀνευ ἐμποδίων διεξαγωγὴ τοῦ ἔργου της.

3. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτῇ, ὅπως καί οἱ ἄλλες σωζόμενες στό Ἀρχεῖο τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, ἐπιστολές τοῦ Μητροπολίτου Ῥόδου Συνεσίου, εἶναι γραμμένη μέ μεγάλη ἐπιμέλεια, εὐανάγνωστη καί χωρίς συντακτικά ἢ γραμματικά σφάλματα.

XXXVIII. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 15-05-1871²⁰¹

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ῥόδου Συνέσιος ἀπευθύνεται διὰ τῆς ἐπιστολῆς του αὐτῆς πρὸς τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο καί ἐκφρά-

201. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 379.

ζει αρχικά προς εκείνον τήν έκπληξή του για ένα θέμα οικογενειακού δικαίου, πού αφορά στον Μιχαήλ Παραμπούτη. Σημειωτέον, ότι τό θέμα αυτό ανήκε στην αρμοδιότητα του Μητροπολίτου Ρόδου, ό όποιος είχε προβεί στις δέουσες ενέργειες, επενέβη αναρμοδίως ό Άγιος Λέρνης –πιθανώς Έπίσκοπος γειτνιαζούσης Έπισκοπής– μέ αποτέλεσμα αντί νά διευθετηθεΐ ή υπόθεση αυτή, νά περιπλακεΐ ακόμη περισσότερο.

Φαίνεται ότι τό θέμα άφορούσε στη διάλυση άρραβώνος, όπου όμως λόγω διατηρήσεως τής άλωβήτου τής παρθενίας τής πρώην μνηστής, μετά τή διάλυση του άρραβώνος δέν έτίθετο θέμα καταβολής σχετικής αποζημιώσεως 6000 γροσίων προς εκείνην, έκ μέρους του πρώην μνηστήρος.

2) Κείμενο

« 1/† Όσιώτατε Καθηγούμενε του Ίεροϋ Μοναστηρίου τής Σπηλι2/ανής καί ήμέτερε έν Μανδρακίω τής Νισύρου Έπίτροπε, Κύριε 3/Μακάριε, πατρικώς έν Κυρίω εύχόμεθα.

4/Μετ' έκπλήξεως καί πάλιν πληροφορούμεθα υπό του γυναικ5/αδέλφου του Μιχαήλ Παραμπούτη²⁰², ότι ό αίτων Πλήθος²⁰³ 6/έξακολουθεΐ νά ένοχλή, καθημέραν καταδικαζούσης αυτόν, 7/συνεπεία τής αποφάσεως του Έπισκόπου Λέρνης. Έ8/πειδή λοιπόν ήμεΐς πρό μηνών ήδη άρκετών, έγράψαμεν 9/πρός τε τόν Μουτεσσαρίφην Κω, έξηγοΐντες τά περιστατικά 10/τής υποθέσεως καί τήν αναρμοδιότητα του Λέρνης περί τήν έκ11/δοσιν νέας άκυρωτικής αποφάσεως καί προς τόν Έπίσκοπον, 12/άποδοκιμάζοντες αυτού τήν παρεκτροπήν των καθηκόν13/ντων καί ένετελλόμενοι αυτώ, όπως άνευ αναβολής καιροϋ, ανα14/καλέση τήν απόφασίν του καί αίτιολογήση τήν έκδοσιν αυτής 15/ώς αναρμόδιον, έκτοτε ό Μιχαήλ Παραμπούτης άφέθη 16/υπό του Μουτεσσαρίφη έλεύθερος καί άκαταζήτητος.

17/Ως έκ τούτου κάμε τάς δεούσας παρατηρήσεις καί προς τήν 18/Δημαρχίαν καί προς τόν Πλήθον, ότι τότε είχε τό δικαίωμα νά 19/άπαιτηΐ τά γρόσια 6000, άφοϋ ή θυγάτηρ αυτού έπηρεε 20/άλλωβητον τήν παρθενίαν αυτής. Τούτου μή γενομένου κα21/τά φυσικόν

202. Παραμπούτης Μιχαήλ του Νικολάου: Τσιρπανλής 2018, σ. 53, 1370 καί 1484.

203. Πλήθου: οικ., Τσιρπανλής 2018, σ. 690 καί 1491.

λόγον, ἡκυρώθη ὁ ἀρραβών καί οἱ δι' αὐτῆς ἀνταλ22/λαχθέντες ὅροι τῆς συμφωνίας.

23/Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ χάρις καί τό ἄπειρον ἔλεος εἶη μετά Σοῦ.

24/Ἐν Ῥόδῳ, τήν 15ην Μαΐου 1871.

25/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

1. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τίθεται θέμα ἀρμοδιότητας, σέ υπόθεση ἀφορῶσα στό οἰκογενειακό δίκαιο, μεταξύ τοῦ Μητροπολίτου Ῥόδου καί τοῦ Ἐπισκόπου Λέρνης Μακαρίου. Ὁ Μητροπολίτης Ῥόδου θεωρεῖ τόν Ἅγιον Λέρνης Μακάριον παντελῶς ἀναρμόδιο διά τήν ἐκδοση σχετικῆς ἀποφάσεως, ἀναφορικά μέ τό θέμα αὐτό. Στό σημεῖο αὐτό κρίνεται σκόπιμο νά παρατεθοῦν ἐν συντομίᾳ ὀρισμένες πληροφορίες, ἀναφορικά μέ τήν Ἐπισκοπή Λέρνης ἢ Λέρου: Τουλάχιστον ἀπό τοῦ 5ου αἰ. μ.Χ. ὑπάρχει Ἐπισκοπή Λέρου, ἡ ὁποία διοικητικά ὑπάγεται ὑπό τόν Μητροπολίτη τῆς Ῥόδου. Ἀναφέρεται Ἐπίσκοπος Λέρου ὁ Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στήν Ε΄ Οἰκουμενική Σύνοδο (Κωνσταντινούπολη 553 μ.Χ.)²⁰⁴. Κατά τόν 9ον αἰ. ἡ Ἐπισκοπή Λέρου κατεῖχε τήν 11η θέση μεταξύ τῶν 14 Ἐπισκοπῶν, τῶν ὑπαγομένων ὑπό τήν Μητρόπολη τῆς Ῥόδου. Ἀπό τοῦ 11ου αἰ. διαδοχικά ὁ τίτλος τῆς Ἐπισκοπῆς εἶναι: Λέρου ἢ Λέρνης. Τό τελευταῖο αὐτό ὄνομα διατηρεῖται μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων, ἄν καί στά ἐπίσημα ἔγγραφα εὐρίσκονται καί τά ὀνόματα: Λέρνος, Λέθρος καί Λέγος. Ἐπίσκοποι αὐτῆς κατά τό β' μισό τοῦ 19ου αἰ. ἦσαν οἱ ἑξῆς: 1) Διονύσιος (1844-1863), 2) Ἰγνάτιος ὁ Λέσβιος (1863-1870), 3) Μακάριος (1870-1875), 4) Δανιήλ Κεφαλαιανός ἐκ Πάτμου (1875-1888), 5) Χρῦσανθος ὁ Νευροκοπίου, Πρόεδρος Ἐπισκοπῆς Λέρου (1888-1894) κ.λπ.²⁰⁵

2. Ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς συνάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι στήν περίπτωση ἐκείνη, κατά τήν ὁποία διελύετο ἕνας ἀρραβῶνας καί δέν ἐλάμβανε χώρα ὁ γάμος, ἡ οἰκογένεια τῆς πρώην μνηστῆς ἐδίκαιετο νά ζητήσῃ καί νά λάβῃ ἀποζημίωση ὕψους 6000 γροσίων –ποσόν διόλου εὐκαταφρόνητο κατά τήν ἐποχή

204. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 1959, σ. 237-240.

205. Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλος, *ΘΗΕ*, τ. 8 (Ἀθῆναι 1966), στ. 241-245.

αυτή— εάν ή πρώην μνηστή κατά τή διάρκεια τῆς μνηστείας, μέ υπαιτιότητα τοῦ πρώην μνηστήρα, εἶχε ἀπολέσει τήν παρθενία της. Ἐπειδή ὁμως δέν συνέβη τοῦτο καί ή πρώην μνηστή κατά τή διάρκεια τοῦ ἀρραβῶνα διετήρησε ἀλώβητο τήν παρθενία της, δέν δικαιούται νά ζητήσει παρόμοια ἀποζημίωση.

**XXXIX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΜΑΚΑΡΙΟΝ: 23-10-1871²⁰⁶**

1) Περίληψη

Ὁ Νισύριος διδάσκαλος Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἢ Σακελλαρίου ἢ Ξένος, υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλίου ἢ Σακελλαρίδου, ὁ αὐτοαποκαλούμενος Ξένος, εἶχε λάβει ὡς σύζυγο περί τό ἔτος 1839 τήν Ἄννα Κουλάκη, κόρη τοῦ Διακο-Ἰωάννου Κουλάκη καί τῆς Καλῆς (Καλλιόπης)²⁰⁷, μετά τῆς ὁποίας ἀπέκτησε ἕνα υἱόν, τόν Δημόκριτο. Ὁ γάμος δέν διήρκεσε γιά μεγάλο χρονικό διάστημα καί διελύθη.

Ὁ Δημόκριτος ἐσπούδαζε Ἱατρική στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν καί ὁ πατέρας του Κωνσταντῖνος Ξένος ἀντιμετώπιζε σοβαρά οἰκονομικά προβλήματα, ἐξ αἰτίας καί τῶν ἐξόδων, τά ὁποῖα κατέβαλε γιά τίς σπουδές τοῦ υἱοῦ του στήν Ἀθήνα. Ἐνεκα τούτου καί ὁ Κωνσταντῖνος Ξένος ἀπευθύνεται μέ ἀναφορά του πρὸς τόν Μητροπολίτη Ρόδου Συνέσιο, παραπονούμενος, ὅτι ή πρώην σύζυγός του, δέν τοῦ χορηγεῖ κανένα εἰσόδημα ἀπό τήν ἀκίνητη περιουσία των, τήν ὁποίαν ὁ ἴδιος μετά κόπου καί ἰδρώτα καλλιέργησε καί ἀνέδειξε.

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου δείχνει κατανόηση καί ἀπευθύνεται πρὸς τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Μακάριο, τόν ὁποῖο προτρέπει νά ἐξετάσει τό σχετικό θέμα καί νά κάμει ἐκεῖνο, τό ὁποῖο θεωρεῖ ὀρθό καί δίκαιο.

206. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 383.

207. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 483-485.

2) Κείμενο

«1/† 'Οσιώτατε Καθηγούμενε καί ἡμέτερε ἐν Μανδρακίῳ 2/τῆς Νισύρου Ἐπίτροπε, Κύριε Μακάριε, πατρικῶς ἐν Κυρίῳ 3/Σέ εὐχόμεθα.

4/Ὁ διδάσκαλος Κ(ωνσταντῖνος) Ξένος ἀνεφέρθη ἐνώπιον ἡμῶν δι' ἀναφορᾶς 5/του, παραπονούμενος κατὰ τῆς ποτέ γυναικός του, ὅτι αὕτη 6/τρόπον τινά βαδίζει πρὸς καταστροφὴν τῶν κτημάτων αὐ7/τοῦ, τὰ ὁποῖα οὗτος κατέστησε πράγματα ἐν κόπῳ καί ἐν 8/ιδρώτι καί μολαταῦτα ἡ γυνή αὕτη δέν τοῦ παραχωρεῖ 9/κανέν εἰσόδημα, ὅπως ἀνακουφίζεται τῶν δαπανῶν, τὰς 10/ὁποίας θυσιάζει πρὸς τὸν μαθητευόμενον ἐν Ἀθήναις 11/υἱόν του. Παρακάλεσε λοιπὸν τὰ πρόσωπα καί κά12/με πᾶν ὅτι δίκαιον καί ὀρθόν.

13/Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ Χάρις καί τό ἄπειρον Ἔλεος εἶη μετὰ Σοῦ.

14/Ἐν Ῥόδῳ, τὴν 23. Δεκεμβρίου 1871.

15/† Ὁ Ῥόδου Συνέσιος ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

1. Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος (*1802 - ± 1883)²⁰⁸, ἀποτελεῖ μία πολὺ ἐνδιαφέρουσα προσωπικότητα τῆς Νισύρου τοῦ 19ου αἰ. Ἦταν υἱὸς τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλίου ἢ Σακελλαρίδου, ἦταν πλουσιοπάροχα προικισμένος ἀπὸ τῆ φύση, ὑπῆρξε πολὺ ἐπιμελής μαθητὴς καί ὁ πρῶτος Νισύριος, ὁ ὁποῖος ἀπεφοίτησε ἀπὸ τὸ τότε Γυμνάσιο τῆς Σύρου. Ἦταν μαθητὴς καί ὁπαδὸς τοῦ διαπρεποῦς φιλοσόφου καί παιδαγωγοῦ Θεοφίλου Καῖρη (1784-1853).

Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης, λόγῳ φιλελευθέρων φρονημάτων καί ιδεολογικῶν διαφορῶν, ἦλθε σέ ρήξιν μέ τὸν συντηρητικῶν ἀρχῶν πατέρα του παπᾶ Ἰωάννη Σακελλαρίδου, ὁ ὁποῖος τὸν ἀπεκήρυξε. Ἐκτοτε ὁ Κωνσταντῖνος αὐτοαπεκαλεῖτο Ξένος, ἀντὶ τοῦ Σακελλαρίδης. Ἀδελφὸς τοῦ Κωνσταντίνου ἦταν ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης, ὁ ὁποῖος γιὰ ἓνα διάστημα αὐτοαπεκαλεῖτο ἐπίσης Ξένος, ὁ Νοτάριος.

2. Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος ἔλαβε περὶ τὸ ἔτος 1839 ὡς σύζυγο τὴν Ἄννα Κουλάκη, θυγατέρα τοῦ Διακο-Ἰωάννου Κου-

208. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 764-766 καί 933-936.

λάκη καί τῆς Καλῆς (Καλλιόπης) καί απέκτησαν ἓνα υἱόν, τόν Δημόκριτο. Ὁ γάμος ἀτυχῶς δέν ἐπῆγε καλά καί ἀργότερα διελύθη²⁰⁹.

3. Ὁ υἱός τοῦ Κωνσταντίνου Ξένου Δημόκριτος (*1840 - ± 1905)²¹⁰ ἐσπούδασε Ἱατρική στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν καί εἶναι ὁ πρῶτος Νισύριος Ἱατρός μέ πανεπιστημιακή μόρφωση. Ὑπηρέτησε στή Νίσυρο ὡς Ἱατρός, προσφέροντας πολύτιμες ὑπηρεσίες στούς κατοίκους αὐτῆς. Τό γεγονός αὐτό προσέφερε μεγάλη χαρά καί ἠθική ικανοποίηση στόν γέροντα, πτωχό καί πολύ ταλαιπωρημένο πατέρα τοῦ Κωνσταντίνου.

4. Ὁ Κωνσταντῖνος Ξένος διαθέτοντας μεγάλο ζῆλο καί εὐρεία παιδεία, ἐξασκοῦσε τό λειτούργημα τοῦ Διδασκάλου μέ ἐπιτυχία, ὅμως ἀντιμετώπισε τεράστιες δυσκολίες, λόγω τῶν φιλελευθέρων ιδεῶν του. Περί τό τέλος τοῦ βίου του ὑπηρέτησε ὡς διδάσκαλος στήν Κέφαλο τῆς Κῶ, ἀπό ὅπου τελικά ἦλθε στή Νίσυρο, γέρον, ἄρρωστος καί πτωχός καί ἀπεβίωσε περί τό ἔτος 1882/1883.

5. Ὁ Κωνσταντῖνος Ξένος προσέφερε τεραστίας σημασίας ὑπηρεσίες στή Νίσυρο καί στήν πατρίδα γενικότερα, διότι ἐμόρφωσε μία ὁλόκληρη γενεά νέων, οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν καινούργια ὠθηση στήν παιδεία καί στήν πρόοδο καί συνέβαλαν στήν περαιτέρω μόρφωση καί πνευματική καλλιέργεια τῶν κατοίκων τῆς ἰδιαίτερας τῶν πατρίδας, τῆς Νισύρου καί τῆς Ἑλλάδος γενικότερα.

XL. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Μ. ΑΡΦΑΡΑ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΝ:

περίπου τέλη 1871/ἀρχές 1872²¹¹

1) Περὶληψη

Ὁ Νικόλαος Μιχαήλ Ἀρφαρᾶς ἔχει δανείσει στόν Γεώργιο Νικήτα Κλαδᾶ, καταγόμενο ἀπό τή νῆσο Σύμη, τό ποσόν τῶν 616 γροσίων, ἀπό 1-12-1870 (Βλ. Ἑγγραφο ἀρ. XXXV τῆς μετὰ χεῖρας μελέτης). Διά τῆς ἐπιστολῆς τοῦ αὐτῆς ὁ δανειστής παρακαλεῖ τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχο Μακάριο, νά φροντίσει νά

209. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 483-485 καί 933-936.

210. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1139-1141.

211. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 371.

λάβει από τόν Γεώργιο Ν. Κλαδά όλόκληρο τό ποσό τῶν δανεισθέντων χρημάτων ἢ τουλάχιστον τό ἥμισυ ἀπό αὐτά καί γιά τά ὑπόλοιπα νά συνταχθεῖ νέο Ὁμόλογο καί ὅλα αὐτά νά τά στείλει ὁ Ἡγούμενος στόν Νικόλαο Μ. Ἀρφαρά.

Ὁ ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς στέλνει πρὸς τόν Ἡγούμενο Μακάριο ὡς μικρό δῶρο ἓνα τενεκεδάκι μέ καπνό.

2) Κείμενο

«1/Αἰδεσιμώτατε, Ἁγίε Καθηγούμενε τῆς 2/Μονῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου.

3/Μιᾷ τῇ φωνῇ ἅπασα ἡ πόλις δια4/κηρύττει τάς εὐεργεσίας σου, πώποτε δέν 5/ἀποβάλλετε ὅποιονδήποτε, οὔτε ἀπηρνήθεις 6/χάριν εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἐπεκαλέσθησαν 7/αὐτήν.

Ἐπειδὴ καί ὑπάρχει αὐτοῦ ἀνθρῶ8/πὸς τις Συμαῖος, ὀνόματι Γεώργιος Νικήτα 9/Κλαδάς, ἔχων εἰς ἐμέ χρεωστικόν Ὁμόλογον 10/ἐκ γροσίων 616, ἀπὸ α' Δεκεμβρίου 1870 καί 11/παρακαλῶ τήν Ὑμετέραν Αἰδεσιμότητα, ὅπως 12/σοί δώσῃ τό χρέος ὅλον ἢ τό ἥμισυ καί τό 13/ὑπόλοιπον νά κάμῃ νέον Ὁμόλογον, νά μοί 14/τά ἐξαποστείλῃς. Ἐσώκλειστον θέλετε ἔχειν τό Ὁμόλογον.

15/Εἵησαν δέ θεόθεν τά ἔτη τῆς Ὑμετέρας Θεοφιλίας 16/τρισόλβια καί πανευδαίμονα. Ταπεινῶς προσκυνῶ.

17/Ὑ(στερό)γ(ραφον): Λάβε καί διὰ μικράν μου ἐνθύμησιν 18/ἐν τενεκεδάκι ταμβάκον.

19/Νικόλαος Μ(ιχαήλ) Ἀρφαράς».

3) Παρατηρήσεις

1. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Μακάριος, ἄνθρωπος ἐγνωσμένου ἠθους καί κύρους, γίνεται συχνά ἀποδέκτης ποικίλων αἰτημάτων ἢ παραπόνων ἐκ μέρους διαφόρων καί παρακαλεῖται νά παράσχει τή βοήθειά του. Τό ἴδιο συμβαίνει καί στήν περίπτωση τοῦ Νικολάου Μ. Ἀρφαρά.

2. Τό ἐγγραφο αὐτό εἶναι ἀχρονολόγητο. Ὅμως σέ αὐτό ἀναφέρεται μεταξύ ἄλλων, ὅτι ὑπάρχει Χρεωστικόν Ὁμόλογον ἀπό 1-12-1870, πού ἀφορᾷ στό ποσόν τῶν 616 γροσίων, τά ὅποια ἐδανείσθη ὁ Συμαῖος Γεώργιος Νικήτα Κλαδάς, ἀπό τόν Νικόλαο Μι-

χαήλ Άρφαρã, συνεπώς τό έγγραφον αυτό συνετάγη πιθανώς περί τά τέλη τοῦ ἔτους 1871 ἤ τίς ἀρχές τοῦ ἔτους 1872.

3. Ποῖος εἶναι ὁ γραφέας τῆς ἐπιστολῆς δέν ἀναφέρεται, ὅμως τό κείμενο αὐτῆς εἶναι πολύ ἐπιμελημένο καί γραμμένο σέ ἄρτιο ἑλληνικό λόγο, γεγονός, τό ὁποῖο προϋποθέτει, ὅτι ὁ συντάκτης καί γραφέας αὐτῆς ἦταν ἐγκρατής τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ ἔρευνα, ἡ μελέτη, ὁ σχολιασμός καί ἡ παρουσίαση σαράντα πρωτοτύπων ἐγγράφων ἀπό τό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, μᾶς ὀδηγεῖ μεταξύ ἄλλων καί στά ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1. Ἡ Νίσυρος στά μέσα τοῦ 19ου αἰ. ἔχει πολυάριθμο πληθυσμό καί οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἶναι πολύ δραστήριοι. Ἀσχολοῦνται κυρίως μέ τή γεωργία, τήν ἀμπελουργία, τή μελισσοκομία, τήν κτηνοτροφία, τήν ἀλιεία καί τό ἐμπόριο.

2. Ἀρκετοί Νισύριοι ἐγκαταλείπουν τήν ἰδιαιτέρα των πατρίδα καί μεταβαίνουν σέ διάφορες ἄλλες περιοχές ἐκτός αὐτῆς, –τή Ρόδο, τή Σύμη, τή Σύρο, τή Σμύρνη καί τήν Κωνσταντινούπολη, τήν τότε πρωτεύουσα τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας κ.λπ.– προκειμένου νά ἐργασθοῦν καί στή συνέχεια νά ἐπιστρέψουν στή Νίσυρο.

3. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἡ Ζαμπέτογλου, υἱός παπᾶ Ἀντωνίου (*1895 – ± μετά τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1863), ἀφοῦ ὑπηρέτησε ἐπιτυχῶς ὡς Ἡγούμενος γιά μεγάλο χρονικό διάστημα (*1819/1821-1856), γέρων πλέον καί ἀντιμετωπίζοντας σοβαρά προβλήματα υγείας, παραιτεῖται ἀπό τήν Ἡγουμενία καί τόν διαδέχεται ὁ ἐπίσης Νισύριος Ἱερομόναχος Μακάριος Μουθούνης, υἱός παπᾶ Ἰωάννου (*1800 – ± 1879), ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε ὡς Ἡγούμενος στή Μονή τῆς Σπηλιανῆς ἀπό τό 1856-1879.

4. Ὁ νέος Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχος Μακάριος Μουθούνης ἀναλαμβάνει ἐγγράφως τήν ὑποχρέωση, νά ἐπιμελεῖται ὅλων τῶν θεμάτων, τῶν ἀφορώντων στή διαβίωση τοῦ πολιοῦ καί ἀσθενοῦς προκατόχου τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου Ἱερομνήμονος ἡ Ζαμπέτογλου, νά τόν σέβεται καί νά τόν φροντίζει μέχρι ἐκεῖνος νά εὑρίσκεται στή ζωή.

5. Ὁ Μακάριος, ὡς Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, ὅπως καί ὁ προκατόχος αὐτοῦ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, εἶναι συγχρόνως καί Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος τοῦ ἐκάστοτε Μητροπολίτου Ρόδου. Σέ αὐτόν ἀνατίθενται εὐρεῖες ἀρμοδιότητες, ἀναφορικά μέ τήν ἐξέτα-

ση έπιτοπίως καί διευθέτηση πολλῶν καί ποικίλων ὑποθέσεων καί επίλυση διαφορῶν προβλημάτων.

6. Ἐπίσης ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, ὡς γνώστης προσώπων καί πραγμάτων, ὀφείλει νά φροντίζει, ὅπως, εἰ δυνατόν, νά μή δημιουργοῦνται καθόλου προβλήματα μεταξύ τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου, ἢ ἐάν παρ' ἐλπίδα προκύπτουν, αὐτά νά ἐπιλύονται εἰρηνικά καί ἐάν εἶναι δυνατόν, χωρίς τήν ἀνάμειξη τῶν Ἀρχῶν τῆς Ὁθωμανικῆς Διοικήσεως.

7. Ἀνάμεσα στά ἄλλα σημαντικά καθήκοντα τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς καί Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου εἶναι καί τό θέμα τῆς ἐξετάσεως τῶν βαθμῶν συγγενείας, μεταξύ τῶν προσώπων ἐκείνων, τά ὁποῖα πρόκειται νά συνάψουν μεταξύ των Γάμον. Ἡ Ἐκκλησία τηρεῖ στό θέμα αὐτό στάση αὐστηρά καί μένει ἀτεγκτος, ἄν καί συχνά δέχεται πιέσεις ἀπό διάφορες πλευρές ἢ σέ ὀρισμένες περιπτώσεις εὐρίσκεται πρό τετελεσμένων γεγονότων καί χρησιμοποιοῦντας μέ μέτρο τήν ἐκκλησιαστική οἰκονομία προσπαθεῖ νά ἀποφύγει τά χειρότερα.

8. Ὁ Ἡγούμενος Μακάριος δεικνύει μεγάλη δραστηριότητα, ἐπιμελεῖται τῶν θεμάτων τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, προνοεῖ, ὥστε νά προληφθοῦν δυσάρεστες καταστάσεις, διευθετεῖ διάφορες ὑποθέσεις, ἐπιλύει ποικίλα προβλήματα, συντονίζει τοὺς Ἱερεῖς τῆς Νισύρου καί γενικά εἶναι ὑπεύθυνος γιά τήν ὁμαλή ἐξέλιξη ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῆς φύσεως ὑποθέσεων τῶν κατοίκων αὐτῆς.

9. Σέ ἀρμονική συνεργασία μέ τίς τοπικές Κοινοτικές Ἀρχές, ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομόναχος Μακάριος, φροντίζει γιά τήν επίλυση προβλημάτων γενικοτέρου ἐνδιαφέροντος καί τήν ἀπόδοση τῆς δικαιοσύνης, εἰδικότερα σέ θέματα οἰκογενειακοῦ Δικαίου. Ἐπίσης προνοεῖ καί φροντίζει, ὥστε νά ὑπάρχουν καλές καί ἐποικοδομητικές σχέσεις μεταξύ τῶν Κοινοτικῶν καί Θρησκευτικῶν Ἀρχῶν καί τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου πρὸς τίς ἐπίσημες Τουρκικές Ἀρχές.

10. Σέ ὀρισμένες περιπτώσεις οἱ Κοινοτικές καί οἱ Θρησκευτικές Ἀρχές τῆς Νισύρου ἀπευθύνονται πρὸς τίς Ἀρχές τῆς Ὁθωμανικῆς Διοικήσεως –Νισύρου, Ρόδου καί Κῶ–, μετά τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἀρμονική συνεργασία καί ζητοῦν τή συνδρομή καί τή βοήθειά των, πρὸς ἀντιμετώπιση ἀκραίων περιπτώσεων.

11. Τά οικονομικά τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς εἶναι ἀνθηρά, ὥστε ἡ Μονή νά μπορεῖ νά κάνει ἐπενδύσεις καί νά εἶναι σέ θέση, νά δανεῖζει χρήματα, ἔντοκα ἢ καί ἄτοκα καί νά διευκολύνει ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἀντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, ἀσκώντας κοινωνική πρόνοια. Παράλληλα ἐπενδύει κεφάλαια καί διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ βελτιώνει τήν οικονομική της κατάσταση.

12. Στή Νίσυρο καί περί τά μέσα τοῦ 19ου αἰ. ἰδρύθηκε Ἀλληλο-διδασκτικό Σχολεῖο. Σ' αὐτό ὑπηρετοῦσε ἕνας Διδάσκαλος καί οἱ μαθητές τῶν μεγαλύτερων τάξεων, ὑπό τήν καθοδήγηση τοῦ Διδασκάλου των, ἀνελάμβαναν τή διδασκαλία τῶν μαθητῶν τῶν κατωτέρων τάξεων. Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου, ἄνθρωπος φωτισμένος καί διορατικός, συνιστᾷ στούς γονεῖς νά στέλνουν τά παιδιά των στό Σχολεῖο αὐτό, διότι τοῦτο εἶναι ὅτι καλύτερο μποροῦν νά κάνουν ἐκεῖνοι γι' αὐτά.

13. Ἡ Ἐκκλησία τότε δέν εἶχε ἄλλους οικονομικούς πόρους, ἐκτός ἀπό τίς εἰσφορές τῶν πιστῶν. Ἐνεκα τούτου εἶχε καθιερωθεῖ ἡ ἐτήσια καταβολή μίας ἐπιχορήγησης στόν Μητροπολίτη Ρόδου ἐκ μέρους τῶν μελῶν τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Γιά ἐκάστη νῆσο καί στή συνέχεια γιά ἕκαστο οἰκισμό ὀρίζετο ἕνα ὀρισμένο ποσό καί οἱ Κοινοτικοί Ἄρχοντες ἀνελάμβαναν τήν ὑποχρέωση, νά κατανεύουν αὐτό κατά οἰκογένεια ἢ κατ' ἄτομο, ἀνάλογα μέ τίς οικονομικές δυνατότητες αὐτῶν.

14. Συνήθως ὁ Μητροπολίτης περιόδευε κατ' ἔτος στήν Ἐπαρχία του, ἐπικοινωνοῦσε μέ τό ποίμνιό του καί ἐπεμελεῖτο τῆς συλλογῆς τῆς ἐπιχορήγησης, ἡ ὁποία κατεβάλλετο σέ ἐτήσια βάση σ' ἐκεῖνον. Ὅταν ὅμως συνέβαινε καί γιά διαφόρους λόγους ὁ Μητροπολίτης κωλύετο καί δέν πραγματοποιοῦσε τίς ποιμαντορικές του αὐτές ἐπισκέψεις, τότε ἀνέθετε στόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς, συνεπικουρούμενου ἀπό τούς ἱερεῖς τῆς Νισύρου, νά ἐπιμεληθεῖ τῆς συλλογῆς τῆς ἐπιχορήγησης αὐτῆς καί στή συνέχεια νά τή στείλει στή Ρόδο.

15. Φαίνεται ὅτι οἱ οικονομικές ἀνάγκες τῆς Μητροπόλεως Ρόδου ἦσαν πολλές καί πιεστικές. Ἐνεκα τούτου συχνά ὁ Μητροπολίτης ἀναγκάζεται νά παροτρύνει καί ἐγγράφως τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς, ἀφ' ἑνός μέν γιά νά φροντίσει τή συλλογή τῶν σχετικῶν πρὸς τήν ἀρχιερατική ἐπιχορήγηση πόρων, ἀφ' ἑτέρου δέ νά ἐνδι-

αφερθεῖ, ὥστε ἡ ἐπιχορήγηση αὐτή νά εἶναι ὅσο γίνεται μεγαλύτερη. Καί τοῦτο, προκειμένου νά μπορεῖ νά συντηρηθεῖ ὁ ἴδιος ὁ Μητροπολίτης, νά καλυφθοῦν τά λειτουργικά ἔξοδα τῆς Μητροπόλεως καί νά ὑπάρχει ἡ δυνατότητα, ὥστε νά ἐπιτελοῦνται καί ἔργα φιλανθρωπίας, καθὼς ἐπίσης καί ἡ δυνατότητα παροχῆς δώρων σέ ἐκπροσώπους τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως.

16. Οἱ σχέσεις μεταξύ τοῦ ἐκάστοτε Μητροπολίτου Ρόδου καί τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Ἱερομονάχου Μακαρίου ἦσαν κατά κανόνα ἀρμονικές. Τοῦτο φαίνεται, τόσο ἀπό τήν ὑπάρχουσα ἐπίσημο ἀλληλογραφία μεταξύ αὐτῶν, ἀλλά καί ἀπό τό γεγονός, ὅτι κατά περιόδους ὁ ἐκάστοτε Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, χάριν φιλοφρονήσεως, ἀποστέλλει στόν Μητροπολίτη Ρόδου ὀρισμένα ἐκλεκτά τοπικά προϊόντα, π.χ.: ἀμύγδαλα, κρασί, ἐλαιόλαδο, ὄσπρια (ρεβίθια καί φασόλια), κάππαρη κ.λπ., εἴτε ὡς δῶρα ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας κινούμενος καί σέ ἔνδειξη ἀρμονικῶν καί φιλικῶν σχέσεων, εἴτε ὕστερα ἀπό παραγγελία τοῦ ἰδίου τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου πρός τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς. Φαίνεται, ὅτι ἰδιαίτερας προτιμῆσεως ἔχαιρε τό κρασί τῆς Νισύρου καί μάλιστα ὁ περιώνυμος «καψαλῖτης οἶνος» αὐτῆς ἦταν περιζήτητος.

17. Ἡ ἔρευνα καί ἡ παρουσίαση τῶν ἐγγράφων αὐτῶν ἀπό τό πλούσιο Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, συμβάλλει στή διεύρυνση τῶν γνώσεων μας ἀναφορικά μέ τήν Ἱστορία τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί φωτίζει πολλές πλευρές τῆς ζωῆς καί τῆς Ἱστορίας τῆς Νισύρου καί τῆς Δωδεκανήσου γενικότερα κατά τόν 19ον αἰῶνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΡΑΧΥΤΡΑΦΙΕΣ

- Ι. Βολανάκης, *Έγγραφα Σπηλιανής* 2005: Ι. Βολανάκης, “Ανέκδοτα έγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου”. Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 16 (Ἀθήνα 2005), σ. 257-288.
- Ι. Βολανάκης, *Έγγραφα Σπηλιανής* 2007: Ι. Βολανάκης, “Πενήντα ἀνέκδοτα έγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου: 1780-1837”. Περιοδικόν «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ. 17 (Ἀθήνα 2007), σ. 90-150.
- Ι. Βολανάκης, *Θεόφιλος Καΐρης* 2010: Ι. Βολανάκης, “Ὁ Θεόφιλος Καΐρης καὶ ἡ Νίσυρος κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα”. Περιοδικόν «ΑΝΔΡΟΣ», (Ἀθήνα 2010/4), σ. 120-140.
- Ι. Βολανάκης, *Χειρόγραφο Μαθηματάριο* 2018: Ι. Βολανάκης, *Χειρόγραφο Μαθηματάριο*, τοῦ Ἀνδρέα Γ. Φωτάκη, μαθητὴ Α΄ τάξης (Σχολικὸ ἔτος 1870-1871) στὴ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Κισσοῦ Ρεθύμνου, (Ρέθυμνο 2018), Πολιτιστικὸς Σύλλογος Ἀποδοῦλου.
- Ι. Βολανάκης, *Έγγραφα Σπηλιανής* 2020: Ι. Βολανάκης, “Σαρανταπέντε έγγραφα τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου: 1805-1852”. Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», τ. ΚΕ΄ (Ἀθῆναι 2020), σ. 369-496.
- Ι. Βολανάκης, *Συμβολή Σπηλιανής* 2021: Ι. Βολανάκης, “Ἡ συμβολὴ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Σπηλιανῆς στὴ ζωὴ τῆς Νισύρου ἀνά τοὺς αἰῶνες: 1400-2000 μ.Χ.” Ἐν: Γ. Δ. Χαρτοφύλης, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος στὴ Νίσυρο, 4-6 Αὐγούστου 2001 (Ἀθήνα 2021), σ. 55-60.
- Ι. Βολανάκης, *Έγγραφα Σπηλιανής* 2021: Ι. Βολανάκης, “Ἐξήντα έγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου: 1837-1846”. Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», τ. ΚΣΤ΄ (Ἀθῆναι 2021), σ. 103-234.
- Ι. Βολανάκης, *Έγγραφα Σπηλιανής* 2021: Ι. Βολανάκης, “Πενήνταπέντε έγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου: 1835-1856”. Περιοδικόν «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», τ. ΚΖ΄ (Ἀθῆναι 2021), σ. 19-160.
- Σ. Ἡρακλείδου, *Κώδικας Χάλκης* 2019: Σ. Ἡρακλείδου, Μητροπολιτικὸς κώδικας τῆς Χάλκης Δωδεκανήσου: Προικοσύμφωνα, Διαθήκες, Δω-

ρητήρια, Πωλητήρια επί Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, τέλη 19ου αρχές 20ου αιώνα, Αθήνα 2019.

ΘΗΕ: Θρησκευτική και Ήθική Έγκυκλοπαιδεία, έκδοση Αθ. Μαρτίνος, τόμοι 1-12 (Αθήναι 1962-1968).

κ.έ.: καί έξῃς.

οίκ.: οἰκογένεια.

Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία Ρόδου* 1972: Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία τῆς Ρόδου. Από τούς προϊστορικούς χρόνους ἕως τήν ἐνσωμάτωση τῆς Δωδεκανήσου* (1948), Αθήνα 1972.

Σ. Α.: Σπηλιανῆς Ἀρχεῖον. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα (1718-1950) τῆς *Τεῤῥας Μονῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου*, τ. Α' (1718-1909), τ. Β' (1910-1950), Αθήνα 1999.

Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ιστορία* 1959: Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ιστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Αθήναι 1959.

τοπ.: τοπωνύμιο.

Τσιρπανλῆς 2018: Ζ. Τσιρπανλῆς, *Γαμήλιες συμπεριφορές στό Αἰγαῖο. Τό παράδειγμα τῆς Νισύρου (19ος αἰ.)*, Αθήνα 2018.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ
Δρ Αρχιτέκτων Μηχανικός

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΑ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΑ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα δημοσίευση αποτελεί συνέχεια παλαιότερης μελέτης με θέμα «Ξυλόγλυπτα εικονοστάσια στη Ρόδο». Η άνωτέρω δημοσιεύτηκε στο τεύχος ΚΕ' του περιοδικού «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ» τόμος 2020. Οι συμπληρωματικοί πίνακες (φωτογραφίες) δέν συμπεριελήφθησαν τότε, λόγω αντικειμενικῶν δυσκολιῶν. Στό κείμενο ὡστόσο ὑπάρχουν παραπομπές σέ φωτογραφίες, οἱ ὁποῖες παρατίθενται τώρα.

Ὡς χωριστό τμήμα οἱ πίνακες δείχνουν τά ἑξῆς:

Ὑπάρχουν ὀγδόντα ὀκτώ δημοσιευμένα εἰκονοστάσια στό νησί τῆς Ρόδου. Στήν ἀρχή τίθενται οἱ γενικές τους ὁψεις, ἀρχίζοντας ἀπό τά παλαιότερα. Συνεχίζουν κατὰ χρονολογική σειρά μέχρι τά νεώτερα. Ἀκολουθοῦν τά ἐπί μέρους θέματα μέ περιγραφή ἀπό τά πάνω πρὸς τά κάτω. Πρῶτα ὁ σταυρός στήν κορυφή. Μετά τά λυπηρά, οἱ δράκοντες καί ὁ κλάδος τῆς στέψης. Πιο κάτω, μπορεῖ κάποιος νά δεῖ τίς ἀνώτερες κοσμητικές ζώνες καί τίς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων, τῶν Προφητῶν καί τοῦ Δωδεκαόρτου. Σέ χαμηλότερο ὕψος οἱ Δεσποτικές εἰκόνες, οἱ κίονες, οἱ πεσσοί, τά θωράκια καί τά βημόθυρα. Δέν παραλείπονται βέβαια τά τόξα καί τά ὑπέρθυρα, καθῶς καί τά παραπετάσματα τῆς Ὡραίας Πύλης.

Γιά ὅλες τίς περιπτώσεις οἱ φωτογραφίες τῶν μερῶν τοποθετοῦνται καί πάλι κατὰ χρονολογική σειρά. Μέ αὐτό τόν τρόπο μπορεῖ κάποιος

εύκολα νά διακρίνει ὅτι, ξεκίνησαν ἀρχικά μέ αὐτές τίς μορφές. Ἐξελίχτηκαν στή συνέχεια διαφορετικά καί κατέληξαν σέ κάτι ἄλλο.

Στό τέλος τῆς δημοσίευσης βρίσκονται οἱ εἰκόνες μέ τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τῶν εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου, μέ τήν πρισματική προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου, τά μυθολογικά στοιχεῖα (Ἄρπυιες, κέρβεραι), τοὺς ἀετούς, πού μάχονται μέ τά φίδια καί τρυποῦν τό στήθος τους μέ τό ράμφος τους κ.ἄ.

Ἡ συμπλήρωση τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων γίνεται καί μέ τόν γραπτό διάκοσμο στό τελικό στάδιο τῆς μελέτης.

Για περισσότερη κατανόηση τῆς ἐξέλιξης τῶν εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου, ἐπαναλαμβάνονται καί ἐδῶ οἱ διαφορές ομάδες των, ἐπειδὴ στοὺς πίνακες αὐτές δέν διαχωρίζονται μεταξύ των.

Ἡ **πρώτη ομάδα** μέ συμπλεκόμενα γεωμετρικά σχήματα –ρόμβους, κύκλους– στό ἐπιστήλιο ἢ τυπικά ἐπαναλαμβανόμενα θέματα καί σχοινιά (14ος-16ος αἰώνας).

Ἡ **δεύτερη ομάδα** μέ κληματίδες καί διάφορους καρπούς, ὕβριδικούς δράκοντες, πού ἔχουν κεφαλὴ πτηνοῦ ἢ ψάρια (1600-1730).

Ἡ **τρίτη ομάδα** μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί φολιδωτοὺς δράκοντες (1739-1756).

Ἡ **τέταρτη ομάδα** μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, λιοντάρια σέ χαμηλές θέσεις, τόξα μέ κοσμητικά τύμπανα πάνω ἀπὸ τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί φολιδωτοὺς δράκοντες μέ ἓνα ἢ τρία κεφάλια (1750-1839).

Ἡ **πέμπτη ομάδα** μέ ἐλισσόμενους βλαστοὺς, μέ ἄνθη, χωρίς καρπούς, μέ τέσσερεις δράκοντες στή στέψη, ἑλλειπτικά διάχωρα, πού περιέχουν γραπτό διάκοσμο καί φύλλα, πού σχηματίζουν στροβίλους καί στεφάνια (1843-1869).

Ἡ **ἕκτη ομάδα**. Ψηλά μέ προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου. Θέματα μέ γιρλάντες, Χερουβίμ, ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα (πριονωτά φύλλα), κοσμητικά τόξα μέ τύμπανο στὰ Δεσποτικά, δράκοντες μέ τρία κεφάλια καί μυθολογικά στοιχεῖα (1849-1901).

Ἡ **ἑβδομη ομάδα** μέ ραβδωτοὺς κίονες, γεῖσα, προμόχθους, νεοκλασσικά καί λοιπά στοιχεῖα ἀπὸ παλαιούς καί ἱστορικούς ἀρχιτεκτονικοὺς ρυθμούς (1900-1925).

Ἡ χρονολόγηση τῶν ομάδων ἐδῶ δέν εἶναι ἀπόλυτη. Εἶναι ἀπλά σχετική καί ἐνδεικτική τῆς ἐξέλιξης τῶν ξυλόγλυπτων εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου.

*Εικόνα 1. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι)
στή Λαχανιά (14ος-16ος αἰ.)*

*Εικόνα 2. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ,
Πατηριώτη, στόν Ἀρχάγγελο (1650-1700).*

Εικόνα 3.
Εικονοστάσι
στό Ναό
του Αγίου Γεωργίου
στην Ίαλυσό (17ος αί.).

Εικόνα 4.
Εικονοστάσι
στό Ναό
του Αγίου Ιωάννου
του Θεολόγου
στό Παραδείσι (~1686).

Εικόνα 5. Εικονοστάσι στη Μονή του Αγίου Φιλήμονα Αρνίθας (1690-1699).

Εικόνα 6. Εικονοστάσι στη Μονή Παναγίας Τσαμπίκας, τῆς Ψηλῆς (1693).

Εικόνα 7.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τῆς Κοίμησης
τῆς Θεοτόκου
στή Λίνδο
(1691-1702).

Εικόνα 8.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τῆς Κοίμησης
τῆς Θεοτόκου
(Καθολικῆς)
Καταβιάς
(1699).

Εικόνα 9.
Εικονοστάσι
στή Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ,
στό Καμειρί Μασσάρεως (1700).

Εικόνα 10.
Εικονοστάσι
στή Μονή
τοῦ Ἀγίου Νικολάου
τοῦ Ψάλτου
στή Λίνδο (1701).

Εικόνα 11.
Εικονοστάσι
στό Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ
στό Νιοχώρι, στην πόλη της Ρόδου
(1693-1701).

Εικόνα 12.
Εικονοστάσι στο
Ναό της Αγίας
Αναστασίας της
Ρωμαίας
στό Γεννάδι
(~1720).

*Εικόνα 13. Εικονοστάσι στό Ναό τής Παναγίας Μυρτενής
στήν Ίαλυσό (1693-1920).*

*Εικόνα 14. Εικονοστάσι στό Ναό τής Αγίας Τριάδος
στήν Ψίνθο (1699-1725).*

Εικόνα 15. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου
στήν Ταλυσό (1700-1725).

Εικόνα 16. Εικονοστάσι στόν Παλαιό Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα
στά Σιάννα (1700-1725).

Εικόνα 17.
Εικονοστάσι
στό Ναό της Μεταμόρφωσης
τοῦ Σωτήρος
στά Μαριτσά (1700-1725).

Εικόνα 18.
Εικονοστάσι
στή Μονή
τοῦ Ἀγίου Γεωργίου
στήν Καταβιά
(1700-1725).

Εικόνα 19. Εικονοστάσι στο ναό του Αγίου Θωμά στο Μονόλιθο (1725).

Εικόνα 20. Εικονοστάσι στη Μονή Παναγίας Έλεούσας της Καλληθηνής (1700-1725).

*Εικόνα 21. Εικονοστάσι στό Ναό τῶν Ἀγίων Αναργύρων
στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).*

*Εικόνα 22. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἄνω
στήν Λίνδο (1700-1730).*

Εικόνα 23. Εικονοστάσι στό Ναό τών Εισοδίων τής Θεοτόκου
στό Νιοχώρι. Πόλη τής Ρόδου (1738).

Εικόνα 24. Εικονοστάσι στό Ναό τής Κοίμησης τής Θεοτόκου
στό Άσκληπιό (~1752).

*Εικόνα 25. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ
τῆς Μονῆς Θάρρι (1756).*

*Εικόνα 26. Εικονοστάσι στό Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου
στόν Ἀρχάγγελο (1750-1800).*

*Εικόνα 27. Εικονοστάσι στο ναό του Αγίου Νικολάου
στήν Πόλη της Ρόδου (~1789).*

*Εικόνα 28. Εικονοστάσι στη Μονή της Παναγίας Τσαμπίκας
της Χαμηλής ή Κάτω (1760-1783).*

*Εικόνα 29. Εικονοστάσι στό Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου
στ' Ἀφάντου (~1839).*

*Εικόνα 30. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου
στή Μαλώνα (1843).*

Εικόνα 31. Εικονοστάσι στό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου
στά Κοσκινού (~1847).

Εικόνα 32. Εικονοστάσι στό Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου
στήν Κρεμαστή (1839-1860).

*Εικόνα 33. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα
στή Μεσαιωνική Πόλη (1850).*

*Εικόνα 34. Εικονοστάσι στό Ναό τῆς Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ
στή Μαλώνα (1855).*

Εικόνα 35.
Εικονοστάσι
στό Ναό
του Ἀγίου Δημητρίου
στά Καλαβάρδα
(~1860).

Εικόνα 36.
Εικονοστάσι στό Ναό
τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου
στήν Καλόπετρα (1862-1863).

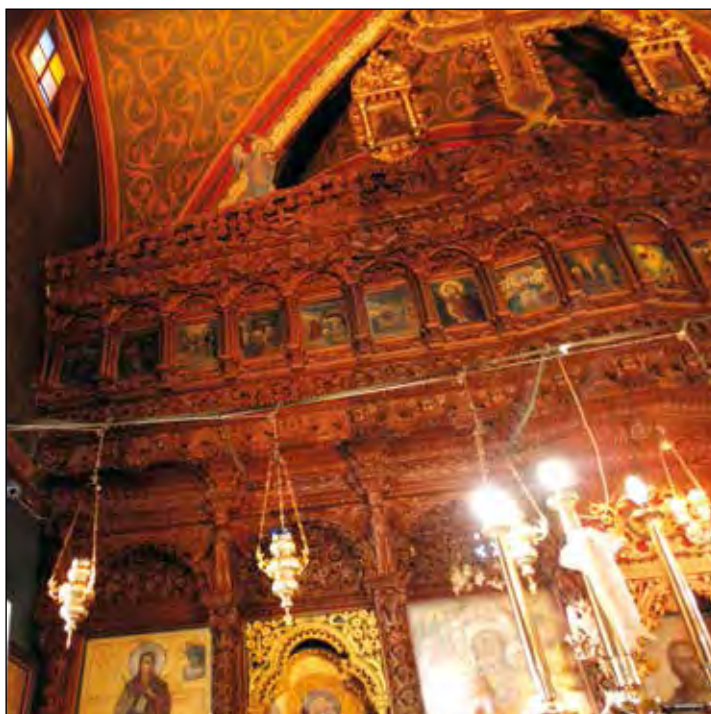
Εικόνα 37.
Εικονοστάσι
στόν Ένοριακό Ναό
τοῦ Ἁγίου Γεωργίου
στή Λαχανιά (~1867).

Εικόνα 38.
Εικονοστάσι
στό Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου
Μιχαήλ στό Παραδείσι
(~1869).

Εικόνα 39.
Εικονοστάσι
στό ναό
του Ταξιάρχη
Μιχαήλ
στόν Αρχάγγελο
(~1849).

Εικόνα 40.
Εικονοστάσι
στό ναό
του Αγίου
Ιωάννου
του Θεολόγου
στό Γεννάδι
(~1851).

*Εικόνα 41. Εικονοστάσι στό ναό του Ἀγίου Ἰωάννου
τοῦ Θεολόγου Δαματριάς.*

Εικόνα 42. Εικονοστάσι στό Ναό του Ἀγίου Γεωργίου Κρητηνίας (1852-1858).

Εικόνα 43.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου
τοῦ Προδρόμου
στὶς Φάνες (1855).

Εικόνα 44.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τῆς Ἀγίας Αικατερίνης
στά Καλαβάρδα
(1857).

Εικόνα 45.
Εικονοστάσι
στό Ναό
του Αγίου Γεωργίου
στά Κοσκινοῦ
(~1857).

Εικόνα 46.
Εικονοστάσι
στό Ναό
του Ταξιάρχη Μιχαήλ
στά Μαρितσά (~1859).

Εικόνα 47. Εικονοστάσι στο ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στη Λάρδο (1850-1860).

Εικόνα 48. Εικονοστάσι στη Μονή της Παναγίας Ύψενης (~1860).

*Εικόνα 49. Εικονοστάσι στό ναό τοῦ Ἁγίου Ισιδώρου
στήν ὁμώνυμη κοινότητα.*

*Εικόνα 50. Εικονοστάσι στό Ναό τῆς Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ
στ' Ἀπόλλωνα (1858-1863).*

Εικόνα 51. Εικονοστάσι στο Ναό του Αγίου Ιωάννη στο Βάτι (~1868).

Εικόνα 52. Εικονοστάσι στο Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στην Κάλαθο (1869).

*Εικόνα 53. Εικονοστάσι στη Μονή του Αγίου Ιωάννου
του Θεολόγου, του Άρταμίτη (1870).*

*Εικόνα 54. Εικονοστάσι στο Ναό των
Αγίων Σαράντα Μαρτύρων στη Διμυλιά (~1872).*

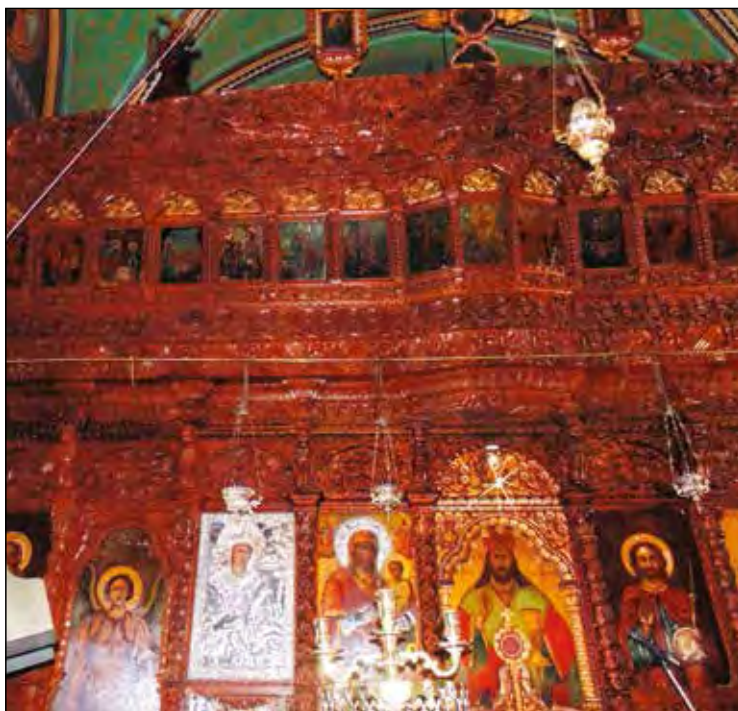
Εικόνα 55.
Εικονοστάσι
στό Ναό
του Αγίου Γεωργίου
στά Πλατάνια (1874).

Εικόνα 56.
Εικονοστάσι
στό Ναό
του Αγίου Φανουρίου
στή Μεσαιωνική Πόλη
(1850-1875).

Εικόνα 57.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τῆς Κοίμησης
τῆς Θεοτόκου
στήν Ἑμπωνα
(1860-1875).

Εικόνα 58.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τῆς Ἁγίας
Παρασκευῆς
στήν Κατταβιά
(1879).

Εικόνα 59. Εικονοστάσι στό Ναό τού Αγίου Λουκά Σορωνής (1881).

Εικόνα 60. Εικονοστάσι στό Ναό τής Αγίας Μαρίνας στήν Άπολοκκιά (1881).

Εικόνα 61. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λάερμα (1882).

Εικόνα 62. Εικονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας Σκιαδενης (~1885).

Εικόνα 63.
Εικονοστάσι
στό ναό
τοῦ Ἀγίου Γεωργίου
Ἀρνίθας (~1887).

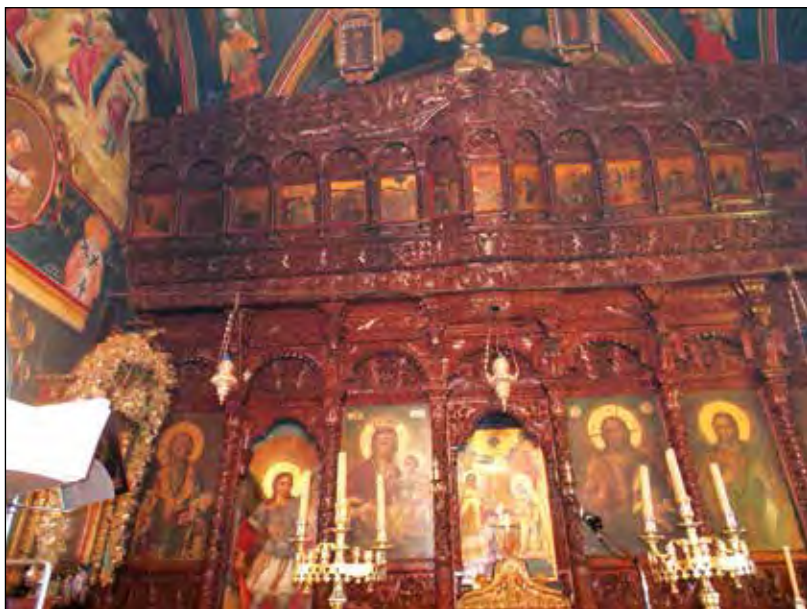

Εικόνα 64.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τῆς Γέννησης
τῆς Θεοτόκου
στή Ψίνθο (1888).

Εικόνα 65.
Εικονοστάσι
στό ναό
τῶν Εισοδίων
τῆς Θεοτόκου
στό Μάσσαρι
(1867-1889).

Εικόνα 66.
Εικονοστάσι
στό Ναό τῆς
Μεταμόρφωσης
τοῦ Σωτῆρος
στός Καλυθιές (1891).

Εικόνα 67. Εικονοστάσι στο ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Μεσαναγρό (1885).

Εικόνα 68. Εικονοστάσι στο Ναό του Αγίου Νικολάου στο Παραδείσι (1895).

Εικόνα 69. Εικονοστάσι στο Ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στην Μαλώνα (1880-1900).

Εικόνα 70. Εικονοστάσι στο Ναό της Παναγίας Ἐλεούσας στην ὁμώνυμη κοινότητα (1880-1900).

Εικόνα 71.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τῆς Ἀγίας Ειρήνης
στήν Λαχανιά
(1850-1900).

Εικόνα 72.
Εικονοστάσι
στόν Ἐνοριακό
Ναό
τοῦ Ἀγίου
Μερκουρίου
στό Ἰστρίος
(1901).

Εικόνα 73.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Ἄνω
στήν Πόλη τῆς Ρόδου
(1891-1903).

Εικόνα 74.
Εικονοστάσι
στό Ναό
τῆς Γέννησης
τῆς Θεοτόκου
στήν Προφύλια
(~1910).

*Εικόνα 75. Εικονοστάσι στο Ναό της Αγίας Άννασταςίας
της Φαρμακουλύτριας στο Παραδείσι (1923).*

Εικόνα 76. Εικονοστάσι στο Ναό του Αγίου Γεωργίου στις Φάνες (1924).

*Εικόνα 77. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ
στήν Κρεμαστή (1924).*

*Εικόνα 78. Εικονοστάσι στό νέο Ναό τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα
στά Σιάννα (~1925).*

Εικόνα 79. Εικονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου (Κοιμητήριο) στό Ἰστρίος (1900-1925).

Εικόνα 80. Εικονοστάσι στό Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Μεσαναγρό (1900-1925).

A. (1650-1700)

B. (17ος αιώνας)

Γ. (1690-1699)

Δ. (1693)

Ε. (1699)

ΣΤ. (1700).

Ζ. (~1720)

Η. (1725)

Θ. (1700-1730).

Εικόνα 81. Σταυροί εικονοστασιών από τούς ναούς: Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη στον Αρχάγγελο, Β. Αγίου Γεωργίου στην Ίαλυσό, Γ. Αγίου Φιλήμονα Αρνίθας, Δ. Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλής, Ε. Κοίμησης της Θεοτόκου (Καθολικής) Κατταβιάς, ΣΤ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Καμειρί Μασσάρεως, Ζ. Αγίας Άννα στο Γεννάδι, Η. Αγίου Θωμά στο Μονόλιθο, Θ. Αγίου Νικολάου στην Ίαλυσό.

I. (1700-1730)

ΙΑ. (1738)

ΙΒ. (1748).

ΙΓ. (1756).

ΙΔ. (1789).

ΙΕ. (~1839)

ΙΣΤ. (1843)

ΙΖ. (~1847)

ΙΗ. (1849)

Εικόνα 82. Σταυροί εικονοστασίων από τούς ναούς: Ι. Αγίων Αναργύρων τής πόλεως Ρόδου, ΙΑ. Εισοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι, ΙΒ. Αγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τής Ρόδου ΙΓ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, ΙΔ. Αγίου Νικολάου πόλεως Ρόδου, ΙΕ. Κοίμησης τής Θεοτόκου στ' Αφάντου, ΙΣΤ. Αγίου Γεωργίου Μαλώνας, ΙΖ. Εισοδίων τής Θεοτόκου στά Κοσκινού, ΙΗ. Αγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη.

ΙΘ. (1855)

Κ. (~1860)

ΚΑ. (~1869).

ΚΒ. (1756).

ΚΓ. (1881).

ΚΔ. (1881)

ΚΕ. (1869)

ΚΣΤ. (1891)

ΚΖ. (1895)

Εικόνα 83. Σταυροί εικονοστασιών από τούς ναούς: ΙΘ. Ύψωσης του Τιμίου Σταυροῦ στην Μαλώνα, Κ. Ἀγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα. ΚΑ. Ταξιαρχῶν Παραδείσιου, ΚΒ. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, ΚΓ. Ἀγίου Λουκά Σορωνῆς ΚΔ. Ἀγίας Μαρίνας στήν Απολακκιά, ΚΕ. Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο, ΚΣΤ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές, ΚΖ. Ἀγίου Νικολάου στό Παραδείσι.

ΚΗ. (1880-1900).

ΚΘ. (~1910).

Λ. (1923).

ΛΑ. (1924).

ΛΒ. (1924).

ΛΓ. (~1925)

ΛΔ. (1900-1925)

ΛΕ. (1900-1925).

Εικόνα 84. Σταυροί εικονοστασιών από τούς ναούς: ΚΗ. Παναγίας Ἐλεούσας, ΚΘ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, Λ. Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολύτρι-
ας στό Παραδείσι, ΛΑ. Ἀγίου Γεωργίου στίς Φάνες, ΛΒ. Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ
στήν Κρεμαστή, ΛΓ. Ἀγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα, ΛΔ. Ἀγίου Μερκουρίου στό
Κοιμητήριο τοῦ Ἰστρίου, ΛΕ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό.

A. (1650-1700)

B. (17ος αιώνας)

Γ. (1690-1699)

Δ. (1699)

E. (1693)

ΣΤ. (1700)

Ζ. (1701)

Η. (~1720)

Εικόνα 85. Τά γλυπτά πλαίσια στην κάτω κατακόρυφη πλευρά του σταυρού από τα εικονοστάσια των ναών: Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη στον Αρχάγγελο, Β. Αγίου Γεωργίου στην Ίαλυσό, Γ. Αγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας, Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στην Κατταβιά, Ε. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, ΣΤ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμεριό Μασσάρεως, Ζ. Αγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο, Η. Αγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι.

Θ. (1725)

Ι. (1700-1725).

ΙΑ. (1700-1725).

ΙΒ. 1748.

ΙΓ. (1756)

ΙΔ. (1849)

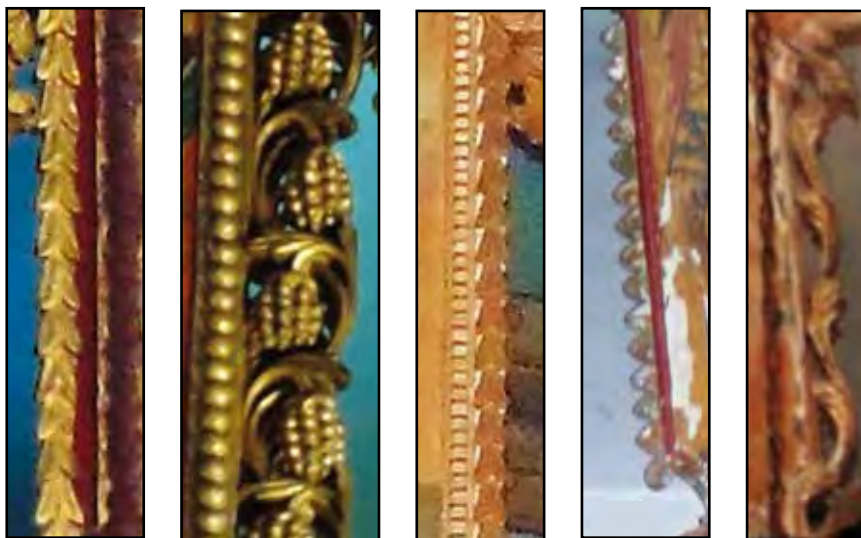

ΙΕ. (~1852)

ΙΣΤ. (1869).

Εικόνα 86. Γλυπτά πλαίσια στην κάτω κατακόρυφη πλευρά του σταυρού από τὰ εικονοστάσια: Θ. Αγίου Θωμά στή Μονόλιθο, Ι. Αγίου Νικολάου στήν Ίαλυσό, ΙΑ. Παναγίας Έλεούσας Καλλιθηνής, ΙΒ. Αγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, ΙΓ. Ταξιάρχη Μιχαήλ, Θάρρι, ΙΔ. Αγίου Παντελεήμονα Πόλεως Ρόδου, ΙΕ. Αγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στά Δαματριά, ΙΣΤ. Ταξιάρχων στήν Κάλαθο.

ΙΖ. (1870) ΙΗ. (1860-1875) ΙΘ. (1888) Κ. (1900-1925) ΚΑ. (1900-1925)

Εικόνα 87. Γλυπτά πλαίσια στην κάτω κατακόρυφη πλευρά του σταυρού από τά εικονοστάσια: ΙΖ. Άρταμίτη, ΙΗ. Κοίμησης της Θεοτόκου στην Έμπωνα, ΙΘ. Γέννησης της Θεοτόκου στην Ψίνθο, Κ. Αγίου Μερκουρίου, κοιμητήριο στο Ίστριος, ΚΑ. Κοίμησης της Θεοτόκου στο Μεσαναγρό.

Α. (1699) Β. (1701) Γ. 1749 Δ. 1756 Ε. (~1869) ΣΤ. (1882)

Εικόνα 88. Φυτικό κόσμημα στις κεραίες των σταυρών από τά εικονοστάσια στους ναούς: Α. Κοίμησης της Θεοτόκου στην Κατταβιά, Β. Αγίου Νικολάου του Ψάλτου στη Λίνδο, Γ. Αγίου Παντελεήμονα στη Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου, Δ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι, Ε. Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Παραδείσι, ΣΤ. Αγίου Γεωργίου στα Λάερμα.

A. (1650-1700)

B. (17ος αιώ.)

Γ. (1691-1701)

Δ. (1699)

E. (1699-1725)

ΣΤ. (1700-1730)

Ζ. (1738)

Η. (1748)

Θ. (1756)

Ι. (1750-1800)

ΙΑ. (1789-1809)

ΙΒ. (~1839)

Εικόνα 89. Λυπηρά από εικονοστάσια τῶν πιό κάτω ναῶν: Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτῃ στὸν Ἀρχάγγελο, Β. Ἁγίου Γεωργίου στὴν Ἰαλυσό, Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στὴ Λίνδο, Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στὴν Κατταβιά, Ε. Ἀγίας Τριάδας Ψίνθου, ΣΤ. Ἀγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου, Ζ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὸ Νιοχώρι, Η. Ἅγιος Γεώργιος Κάτω, Θ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στὸ Θάρρι, Ι. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στὸν Ἀρχάγγελο, ΙΑ. Ἁγίου Νικολάου στὴν Πόλη τῆς Ρόδου, ΙΒ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου.

ΙΓ. (1843)

ΙΔ. (~1847)

ΙΕ. (1849)

ΙΣΤ. (~1857)

ΙΖ. (1852-1858)

ΙΗ. (1850-1860)

ΙΘ. (~1860)

Κ. (~1860)

ΚΑ. (~1867)

ΚΒ. (1870)

ΚΓ. (1891)

ΚΔ. (1924)

Εικόνα 90. Λυπηρά από εικονοστάσια τῶν πῶ κάτω ναῶν: ΙΓ. Ἀγίου Γεωργίου Μαλώνας, ΙΔ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, ΙΕ. Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου, ΙΣΤ. Ἀγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ, ΙΖ. Ἀγίου Γεωργίου Κρητηνίας, ΙΗ. Ταξίαρχη Μιχαήλ στήν Λάρδο, ΙΘ. Ἀγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα, Κ. Παναγίας τῆς Ὑψενῆς ΚΑ. Ἀγίου Γεωργίου Λαχανιάς (ἐνορίας), ΚΒ. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τοῦ Ἀρταμίτη, ΚΓ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρος στίς Καλυθίες, ΚΔ. Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή.

ΚΣΤ. (1925)

ΚΖ. (~1925)

ΚΗ. (1900-1925)

Εικόνα 91. Λυπηρά από εικονοστάσια τών πιό κάτω ναών:
ΚΣΤ. Αγίου Νικολάου Παστίδας, ΚΖ. Αγίου Παντελεήμονα (νεότερου)
στά Σιάνα, ΚΗ. Αγίου Μερκουρίου, Κοιμητηρίου στό Ίστριος.

Α. (~1867)

Β. 1888

Εικόνα 92. Πρόσθετα στοιχεΐα τής στέψης. Όλόγλυφοι άετοΐ από τά εικονοστάσια
τών ναών: Α. Αγίου Γεωργίου (ένοριακοῦ) τής Λαχανιάς.
Β Γέννησης τής Θεοτόκου στήν Ψίνθο.

A. (~1868)

B. (~1872)

Γ. 1881

Εικόνα 93. Πρόσθετα στοιχεία της στέψης. Γραπτές παραστάσεις αγγέλων από τὰ εικονοστάσια στους ναούς: Α. Αγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι, Β. Ἀγίων Σαράντα Μαρτύρων Διμυλιᾶς, Γ. Ἀγίου Λουκά Σορωνῆς.

A.

B.

Γ.

Εικόνα 94. Πρόσθετα στοιχεία της στέψης. Γλυπτές παραστάσεις από τό εικονοστάσι στό Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια. Α. Οἱ πλάκες μέ τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ, Β. Τά σύνεργα τοῦ Πάθους τοῦ Χριστοῦ καί Γ. Ὁ ἀλέκτωρ (~1910).

Εικόνα 95. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Λίνδο (1691-1702;)

Εικόνα 96. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου στο Νιοχώρι (1738).

Εικόνα 97. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι (1756).

Εικόνα 98. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ίαλυσο (1750-1783).

Εικόνα 99. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό του Αγίου Νικολάου στην Πόλη της Ρόδου (1789).

Εικόνα 100. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Άφάντου (~1839).

Εικόνα 101. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Κρεμαστή (1839-1860).

Εικόνα 102. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου στά Κοσκινού (1847).

Εικόνα 103. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού στη Μαλώνα (1855).

Εικόνα 104. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Καλόπετρα (1862-1863).

Εικόνα 105. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στόν Ένοριακό Ναό του Αγίου Γεωργίου στη Λαχανιά (~1867).

Εικόνα 106. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Παραδείσι (~1869).

Εικόνα 107. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου του Άρταμίτη (1870).

Εικόνα 108. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό του Αγίου Γεωργίου στα Λάερμα (1882).

Εικόνα 109. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στις Καλυθιές (1891).

Εικόνα 110. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό του Αγίου Νικολάου στο Παραδείσι (1895).

Εικόνα 111. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριάς στο Παραδείσι (1923).

Εικόνα 112. Ο κλάδος της στέψης του εικονοστασίου στο Ναό του Αγίου Νικολάου Παστίδας (1925).

A. (~1925)

B. (1900-1925)

Γ. (1900-1925)

Εικόνα 113. Κλαδί καί φύλλα στη στέψη τῶν εἰκονοστασίων στούς ναούς:
Α. Ἀγίου Παντελεήμονα στή Σιάμνα, Β. Ἀγίου Μερκουρίου στό Κοιμητήριο
τοῦ Ἰστρίου, Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Μεσαναγρό.

Εικόνα 114. Τό κεντρικό τμήμα τῆς ζώνης τοῦ κλάδου στη στέψη.
Ἀετός ἀνάμεσα στή λιοντάρια. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στό Ναό
τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στήν Κρητηνία (1852-1858).

Εικόνα 115. Τό κεντρικό τμήμα τῆς ζώνης τοῦ κλάδου στη στέψη.
Ἀετός ἀνάμεσα σέ γρυπολέοντες. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στό Ναό
τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἑμπωνα (1860-1875).

Εικόνα 116. Τό κεντρικό τμήμα τῆς ζώνης τοῦ κλάδου στη στέψη.
Ἀετός, λιοντάρια καί δράκοντες. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι
στό ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Λαχανιάς (~1867).

Α. (1650-1700).

Β. (1699).

Γ. (~1699).

Δ. (1691-1702).

Εικόνα 117. «Δράκοντες» στη βάση του σταυρού από τά εικονοστάσια:
Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ του Πατριώτη στον Αρχάγγελο, Β. Κοίμησης
της Θεοτόκου στην Κατταβιά, Γ. Αγίας Ειρήνης στην Λαχανιά,
Δ. Κοίμησης της Θεοτόκου στην Λίνδο.

Ε. (1725).

ΣΤ. (1700-1725).

Ζ. (1738).

Η. (1748).

Θ. (1756).

Εικόνα 118. «Δράκοντες» από τά εικονοστάσια τῶν ναῶν: Ε. Ἀγίου Θωμᾶ στό Μονόλιθο, ΣΤ. Ἀγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό, Ζ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, Η. Ἀγίου Γεωργίου Κάτω, Θ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι.

I. (1843).

IA. (~1847)

IB. (1849)

IG. (1882).

ID. (1880-1900)

Εικόνα 119. «Δράκοντες» από τὰ εἰκονοστάσια τῶν ναῶν:
I. Ἀγίου Γεωργίου Μαλώνας IA. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού,
IB. Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, IG Ἀγίου Γεωργίου
στά Λάερμα, ID. Παναγίας Ἐλεούσας.

Εικόνα 120. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες του εικονοστασίου στο Ναό του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στο Παραδείσι (~1686).

Εικόνα 121. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες του εικονοστασίου στο Ναό της Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλῆς (1693).

Εικόνα 122. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες του εικονοστασίου στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Λίνδο (1691-1702).

Εικόνα 123. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες του εικονοστασίου εικονοστάσι στο Ναό της Παναγίας Καθολικής Κατταβιάς (1699).

Εικόνα 124. Ἡ ανώτερη κοσμητική ζώνη του εικονοστασίου στο Ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου στο Νιοχώρι (1738).

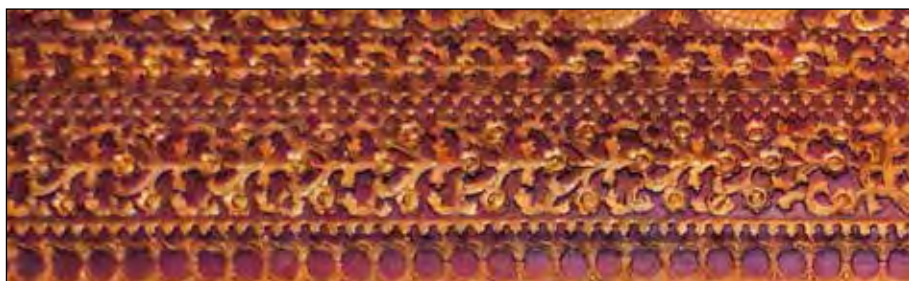
Εικόνα 125. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες του εικονοστασίου στο Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι (1756).

Εικόνα 126. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες τοῦ εἰκονοστασίου στό Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό (1750-1783).

Εικόνα 127. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες τοῦ εἰκονοστασίου στό Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (~1839).

Εικόνα 128. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες τοῦ εἰκονοστασίου στό Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στή Μαλώνα (1843).

Εικόνα 129. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες τοῦ εἰκονοστασίου στό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού (1847).

Εικόνα 130. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες στο είκονοστάσι του Ναού
Ἀγίου Ἰωάννου του Προδρόμου στίς Φάνες (1855).

Εικόνα 131. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες τοῦ είκονοστασίου στό Ναό
τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς στήν Κατταβιά (1879).

Εικόνα 132. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες τοῦ είκονοστασίου στό Ναό
τοῦ Ἀγίου Λουκά Σορωνῆς (1881).

Εικόνα 133. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες τοῦ είκονοστασίου στό Ναό
τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στή Λάερμα (1882).

Εικόνα 134. Οί ανώτερες κοσμητικές ζώνες τοῦ είκονοστασίου στό Ναό
τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891).

A. (~1686)

B. (1691-1702)

Γ. (~1690-1699)

Δ. (17ος αἰ.)

E. (1700)

ΣΤ. (1701)

Ζ. (~1720)

Η. (1725)

Εικόνα 135. Κοσμητικά τύμπανα της Δέησης καί του Δωδεκάορτου
 από τά εικονοστάσια τῶν ναῶν: Α. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι,
 Β. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Λίνδου, Γ. Ἀγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα,
 Δ. Ἀγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό, Ε. Ταξιάρχη Μιχαήλ, Καμειρί, στό Μάσσσαρι,
 ΣΤ. Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στήν Λίνδο, Ζ. Ἀγίας Ἀναστασίας
 τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, Η. Ἀγίου Θωμᾶ στό Μονόλιθο.

Θ. (1700-1730)

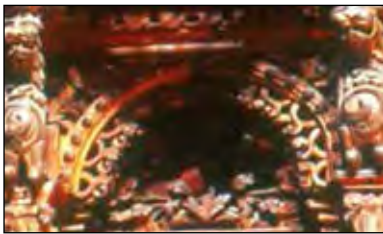
Ι. (1738)

ΙΑ. (1748)

ΙΒ. (1756)

ΙΓ. (1750-1783)

ΙΔ. (1789)

ΙΕ. (~1839)

ΙΣΤ. (1855)

Εικόνα 136. Κοσμητικά τύμπανα της Δέησης καί του Δωδεκάορτου
 από τά εικονοστάσια τῶν ναῶν: Θ. Ἁγίων Ἀναγύρων τῆς Πόλεως Ρόδου,
 Ι. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, ΙΑ. Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη
 τῆς Ρόδου, ΙΒ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, ΙΓ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό,
 ΙΔ. Ἁγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου, ΙΕ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου,
 ΙΣΤ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες.

ΙΖ. (1870)

ΙΗ. (1879)

ΙΘ. (1891)

Κ. (1901)

ΚΑ. (~1910)

ΚΒ. (1925)

ΚΓ. (1900-1925)

ΚΔ. (1900-1925)

Εικόνα 137. Κοσμητικά τύμπανα των τόξων της Δέησης και του Δωδεκάορτου από τὰ εἰκονοστάσια τῶν ναῶν: ΙΖ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τοῦ Ἀρταμίτη, ΙΗ. Ἁγίας Παρασκευῆς στήν Κατταβιά, ΙΘ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές, Κ. Ἁγίου Μερκουρίου (ἐνοριακός) στό Ἰστριο, ΚΑ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, ΚΒ. Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα, ΚΓ. Ἁγίου Μερκουρίου (κοιμητήριο) στό Ἰστριο, ΚΔ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Μεσαναγρό.

Εικόνα 138. Κιονίσκοι στη ζώνη της Δέησης καί τοῦ Δωδεκάορτου ἀπὸ τὰ εἰκονοστάσια τῶν ναῶν: Α. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι, Β. Ἀγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα, Γ. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Λίνδο, Ε. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, ΣΤ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί, Ζ. Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στήν Λίνδο, Η. Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, Θ. Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό, Ι. Ἀγίου Θωμᾶ στό Μονόλιθο, ΙΑ. Ἀγίου Νικολάου Ἄνω στήν Λίνδο, ΙΒ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, ΙΓ. Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, ΙΔ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, ΙΕ. Ἀγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου, ΙΣΤ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, ΙΖ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή, ΙΗ. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τοῦ Ἀρταμίτη.

ΙΘ. (~1885) K. (1891) ΚΑ. (~1910) ΚΒ. (~1925) ΚΓ. (1900-1925) ΚΔ. (1900-1925)

Εικόνα 139. Κιονίσκοι στη ζώνη της Δέησης καί του Δωδεκάορτου από τά εικονοστάσια τῶν ναῶν: ΙΘ. Παναγίας Σκιαδενης, Κ. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στίς Καλυθές, ΚΑ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, ΚΒ. Ἀγίου Παντελεήμονα (νεότερου) στά Σιάννα, ΚΓ. Ἀγίου Μερκουρίου στό Κοιμητήριο του Ἰστροῦ, ΚΔ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Μεσαναγρό.

Α. (~1686) Β. (1690-1699) Γ. (1699) Δ. (1701)

Ε. (1693-1701) ΣΤ. (1700-1725) Ζ. (1700-1725)

Η. (1756)

Εικόνα 140. Τό κεντρικό θέμα στή ζώνη τῆς κληματίδας καί του κύριου κλάδου από τά εικονοστάσια τῶν ναῶν: Α Ἀγίου Ἰωάννου του Θεολόγου στό Παραδείσι, Β. Ἀγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα, Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Δ. Ἀγίου Νικολάου του Ψάλτου στή Λίνδο, Ε. Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Νιοχώρι (Πόλη τῆς Ρόδου), ΣΤ. Ἀγίου Νικολάου στήν Ἱαλυσό, Ζ. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στά Μαριτσά, Η. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι.

Εικόνα 141. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού του Αγίου Γεωργίου, έξωκκλησιού, στην Λαχανιά (14ος-16ος αιώνας).

Εικόνα 142. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

Εικόνα 143. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού του Αγίου Φιλήμονα Άρνίθας (1690-1699).

Εικόνα 144. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού της Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλής (1693).

Εικόνα 145. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Λίνδο (1691-1702).

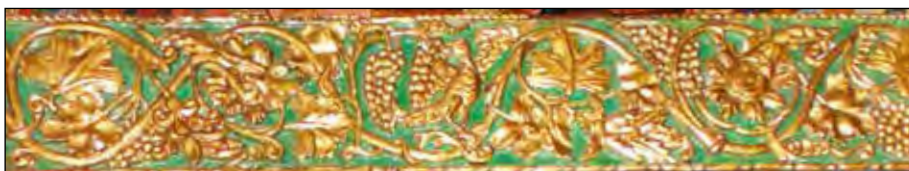
Εικόνα 146. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στήν Κατταβιά (1699).

Εικόνα 147. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Καμειρί Μασσάρεως (1700).

Εικόνα 148. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού του Άγιου Νικολάου του Ψάλτου στήν Λίνδο (1701).

Εικόνα 149. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού των Άγιων Αναργύρων στήν Πόλη της Ρόδου (1700-1730).

Εικόνα 150. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού του Άγιου Νικολάου Άνω στήν Λίνδο (1700-1730).

Εικόνα 151. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού των Είσοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι (1738).

Εικόνα 152. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τής Ρόδου (1748).

Εικόνα 153. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στόν Αρχάγγελο (1750-1800).

Εικόνα 154. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού του Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (1756).

Εικόνα 155. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Ίαλυσό (1750-1783).

Εικόνα 156. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης τής Θεοτόκου στ' Άφάντου (~1839).

Εικόνα 157. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843).

Εικόνα 158. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού τών Είσοδίων τής Θεοτόκου στά Κοσκινού (~1847).

Εικόνα 159. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού τής Ύψωσης του Τιμίου Σταυρου στήν Μαλώνα (1855).

Εικόνα 160. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του ένοριακου Ναού του Αγίου Γεωργίου Λαχανιάς (~1867).

Εικόνα 161. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού του Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι (~1869).

Εικόνα 162. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Κάλαθο (1869).

Εικόνα 163. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι τοῦ Αγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τοῦ Ἀρταμίτη (1870).

Εικόνα 164. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού της Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Έμπωνα (1860-1875).

Εικόνα 165. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού του Άγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882).

Εικόνα 166. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού της Παναγίας της Σκιαδενης (~1885).

Εικόνα 167. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στίς Καλυθιές (1891).

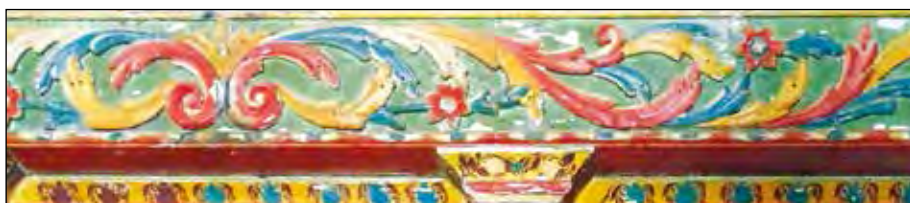
Εικόνα 168. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού της Αγίας Ειρήνης στή Λαχανιά (1750-1900).

Εικόνα 169. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ενοριακού Ναού του Αγίου Μερκουρίου στο Ίστριος (1891).

Εικόνα 170. Κύριες κοσμητικές ζώνες του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού της Αγίας Άναστασίας της Φαρμακολύτριάς στο Παραδείσι (1923).

Εικόνα 171. Κύρια κοσμητική ζώνη του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού του Κοιμητηριακού Ναού του Αγίου Μερκουρίου στο Ίστριος (1900-1925).

Εικόνα 172. Κύρια κοσμητική ζώνη του έπιστηλίου από τό είκονοστάσι του Ναού του Κοιμητηριακού Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Μεσαναγρό (1900-1925).

Εικόνα 173. Κύριες κοσμητικές ζώνες του ἐπιστηλίου ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου στὴν Παστίδα (1925).

Εικόνα 174. Τόξο στὴν Δεσποτική Εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολύτριας στὴν Πόλη τῆς Ρόδου (1677).

Εικόνα 175. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό εικόνοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (1750-1783).

Εικόνα 176. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό εικόνοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (1760-1783).

Εικόνα 177. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό είκονοστάσι τοῦ Ναοῦ
τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (~1839).

Εικόνα 178. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό είκονοστάσι τοῦ Ναοῦ
τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλώνα (1843).

Εικόνα 179. Τόξο με κοσμητικό τύμπανο στο είκονοστάσι του Ναού των Εισοδίων τής Θεοτόκου στά Κοσκινού (~1847).

Εικόνα 180. Τόξο με κοσμητικό τύμπανο στο είκονοστάσι του Ναού των Εισοδίων τής Θεοτόκου στά Κοσκινού (~1847).

Εικόνα 181. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό είκονοστάσι τοῦ Ενοριακοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (~1867).

Εικόνα 182. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό είκονοστάσι τοῦ Ενοριακοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (~1867).

Εικόνα 183. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό είκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882).

Εικόνα 184. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό είκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882).

Εικόνα 185. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό είκονοστάσι τῆς Παναγίας Σκιαδενης (~1885).

Εικόνα 186. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Κλαυθιές (1891).

Εικόνα 187. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολύτριάς στό Παραδείσι (1923).

Εικόνα 188. Τόξο μέ κοσμητικό τύμπανο στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (1924).

Εικόνα 189. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

Εικόνα 190. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (1690-1699).

*Εικόνα 191. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στο εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ
τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693).*

*Εικόνα 192. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στο εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ
τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Λίνδο (1691-1702).*

Εικόνα 193. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (1699).

Εικόνα 194. Τό υπέρθυρο τῆς Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στήν Λίνδο (1701).

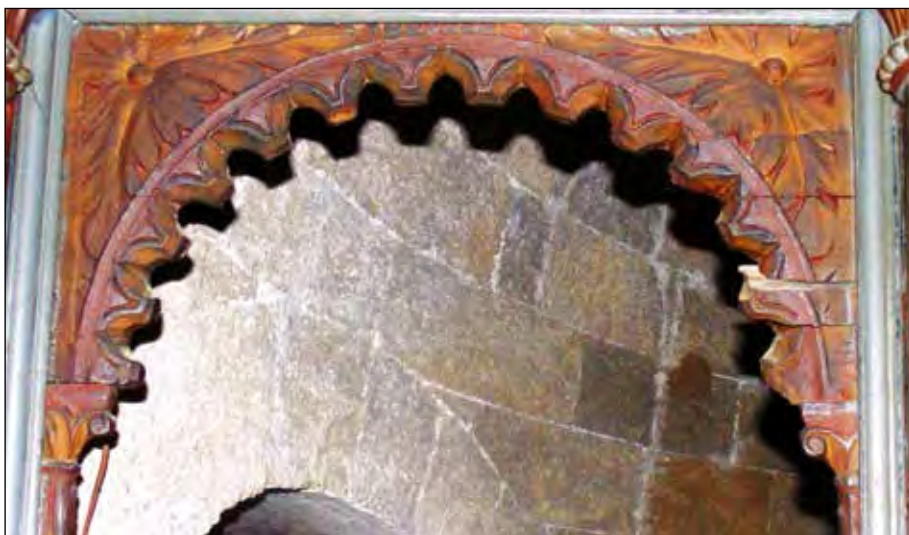
Εικόνα 195. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι του Ναού του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Νιοχώρι, στην Πόλη της Ρόδου (1693-1701).

Εικόνα 196. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι του Ναού της Αγίας Αναστασίας της Ρωμαίας στο Γεννάδι (~1720).

Εικόνα 197. Τό υπέρθυρο της θύρας της Προθέσεως στο εικονοστάσι του Ναού της Παναγίας Μυρτενής στην Ίαλυσό (1693-1720).

Εικόνα 198. Τό υπέρθυρο της θύρας της Προθέσεως στο εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Νικολάου στην Ίαλυσό (1700-1725).

Εικόνα 199. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

Εικόνα 200. Τό υπέρθυρο τῆς θύρας τῆς Προθέσεως στο εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

Εικόνα 201. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἄνω στήν Λίνδο (1700-1730).

Εικόνα 202. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (1738).

Εικόνα 203. Τό υπέρθυρο της θύρας της Προθέσεως στο εικονοστάσι του Ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου στο Νιοχώρι (1738).

Εικόνα 204. Τό υπέρθυρο της Ώραιάς Πύλης στο εικονοστάσι του Ναού του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι (1756).

Εικόνα 205. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Θάρρι (1756).

Εικόνα 206. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (1700-1800).

Εικόνα 207. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι του Ναού της Παναγίας Τσαμπίκας της Χαμηλής στον Αρχάγγελο (1760-1783).

Εικόνα 208. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Αφάντου (~1839).

Εικόνα 209. Τό υπέρθυρο τῆς Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλώνα (1843).

Εικόνα 210. Τό υπέρθυρο τῆς Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (~1847).

Εικόνα 211. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα (1862-1863).

Εικόνα 212. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι τοῦ Ενοριακοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (~1867).

Εικόνα 213. Τό υπέρθυρο τῆς Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι (~1851).

Εικόνα 214. Τό υπέρθυρο τῆς Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στή Δαματριά (~1852).

Εικόνα 215. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (1855).

Εικόνα 216. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στά Μαρितσά (~1859).

Εικόνα 217. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου στήν ὁμώνυμη κοινότητα (~1860).

Εικόνα 218. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τοῦ Ἀρταμίτη (1870).

Εικόνα 219. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐμπωνα (1850-1875).

Εικόνα 220. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στήν Κατταβιά (1879).

Εικόνα 221. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ
τῆς Παναγίας Σκιαδεῆς (~1885).

Εικόνα 222. Τό υπέρθυρο της Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ
τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο (1888).

Εικόνα 223. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Νικολάου στο Παραδείσι (1895).

Εικόνα 224. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Νικολάου στην Παστίδα (1925).

Εικόνα 225. Τό υπέρθυρο τῆς Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Σιάμνα (~1925).

Εικόνα 226. Τό υπέρθυρο τῆς Ὁραίας Πύλης στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στό Κοιμητήριό τοῦ Ἰσθρίου (1900-1925).

Εικόνα 227. Τό υπέρθυρο της Ώραιας Πύλης στο εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Μεσαναγρό (1900-1925).

A. (1693)

B. (1701)

Γ. (1700-1725)

Δ. (1725)

E. (1700-1730)

ΣΤ. (1748)

Z. (1756)

H. (1750-1800)

Θ. (1760-1783)

I. (~1839)

Εικόνα 228. Κιλλίβαντες και στηρίγματα του τόξου της Ώραιας Πύλης στά εικονοστάσια των ναών: Α. Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλῆς, Β. Αγίου Νικολάου του Ψάλτου στη Λίνδο, Γ. Αγίου Νικολάου στην Ίαλυσό, Δ. Αγίου Θωμά στο Μονόλιθο, Ε. Αγίου Νικολάου Άνω στην Λίνδο, ΣΤ. Αγίου Γεωργίου Κάτω στην Πόλη της Ρόδου, Ζ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι, Η. Κοίμησης της Θεοτόκου στον Αρχάγγελο, Θ. Παναγίας Τσαμπίκας Χαμηλῆς, Ι. Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Αφάντου.

ΙΑ. (1843)

ΙΒ. (~1860)

ΙΓ. (~1857)

ΙΔ. (~1869)

ΙΕ. (~1849)

ΙΣΤ. (~1851)

ΙΖ. (~1852)

ΙΗ. (1888)

ΙΘ. (1895)

Εικόνα 229. Κιλλίβαντες καί στηρίγματα του τόξου της Ώραιάς Πύλης στά εικονοστάσια τών ναών: ΙΑ. Άγίου Γεωργίου Μαλώνας, ΙΒ. Άγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα, ΙΓ. Άγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ, ΙΔ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι, ΙΕ. Ταξιάρχων στόν Αρχάγγελο, ΙΣΤ. Άγίου Ίωάννου του Θεολόγου στό Γεννάδι, ΙΖ. Άγίου Ίωάννου του Θεολόγου στή Δαματριά. ΙΗ. Γέννησης τής Θεοτόκου στήν Ψίνθο, ΙΘ. Άγίου Νικολάου στό Παραδείσι.

A. (16ος αι.) B. (1693) Γ. (1693) Δ. (1691-1702) Ε. (1700) ΣΤ. (1701)

Εικόνα 230. Κίονες εικονοστασίων από τούς ναούς Α. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στο Άσκληπιείο, Β.-Γ. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Λίνδο, Ε. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμεριό Μασσάρεως, ΣΤ. Αγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

Z. (1718)

H. (1693-1720)

Θ. (~1720)

I. (~1720)

IA. (~1720)

IB. (1699-1725)

Εικόνα 231. Κίονες εικονοστασιών από τούς ναούς: Z. Αγίου Γεωργίου στο Μονόλιθο, H. Παναγίας Μυρτενής στην Ίαλυσό, Θ. – ΙΑ. Αγίας Αναστασίας της Ρωμαίας στο Γεννάδι, IB. Αγίας Τριάδας στην Ψίνθο.

II. (1725) ID. (1700-1725) IE. (1700-1730) IE. (1700-1730) IST. (1700-1730) IZ. (1700-1730)

Εικόνα 232. Κίονες εικόνοστασίων από τούς ναούς: II. Αγίου Θωμά στό Μονόλιθο, ID. Παναγίας Έλεούσας Καλληθηνής, IE-IST. Αγίων Αναργύρων τής Πόλεως Ρόδου, IZ. Αγίου Νικολάου τοῦ Άνω στήν Λίνδο.

ΙΗ. (1738) ΙΘ. (1748) Κ. (~1752) ΚΑ. (1756) ΚΒ. (1750-1783) ΚΓ. (~1839)

Εικόνα 233. Κίονες εικονοστασίων από τούς ναούς: ΙΗ. Εισοδίων τῆς Θεοτόκου στο Νιοχώρι, ΙΘ. Ἀγίου Γεωργίου Κάτω, Πόλεως Ρόδου, Κ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στο Ἀσκληπιεύ, ΚΑ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Μονή Θάρρι, ΚΒ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό, ΚΓ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου.

ΚΔ. (1843) ΚΕ. (~1847) ΚΣΤ. (1850) ΚΖ. (1855) ΚΘ. (~1857) Λ. (1869)

Εικόνα 234. Κίονες εικονοστασιών από τούς ναούς: ΚΔ. Αγίου Γεωργίου Μαλώνας, ΚΕ. Εισοδίων της Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, ΚΣΤ. Αγίου Παντελεήμονα στη Μεσαιωνική Πόλη, ΚΖ. Αγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στις Φάνες, ΚΘ. Αγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ, Λ. Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

ΛΑ. (1881) ΛΒ. (~1885) ΛΓ. (1895) ΛΔ. (~1910) ΛΕ. (1923) ΛΣΤ. (1924) ΛΖ. (~1925)

Εικόνα 235. Κίονες εικονοστασίων από τούς ναούς: ΛΑ. Αγίας Μαρίνας στην Άπολακκιά, ΛΒ. Παναγίας Σκιαδενης, ΛΓ. Αγίου Νικολάου στο Παραδείσι, ΛΔ. Γέννησης τής Θεοτόκου στην Προφύλια, ΛΕ. Αγίας Άναστασίας τής Φαρμακολύτριάς στο Παραδείσι, ΛΣΤ. Αγίου Γεωργίου στις Φάνες, ΛΖ. Αγίου Παντελεήμονα (νεότερου) στά Σιάννα.

Εικόνα 236. Λεπτομέρεια από τούς κίονες τοῦ εἰκονοστασίου στό Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό (1750-1783).

A. (1690-1699)

B. (1693)

Γ. (1699)

Δ. (1700)

E. (1701)

Εικόνα 237. Πέσσοι εικονοστασίων από τούς ναούς: Α. Αγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας, Β. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Δ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμερί Μασσάρεως, Ε. Αγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

ΣΤ. (~1720) Ζ. (1699-1725) Η. (1725) Θ. (1700-1730) Ι. (1700-1730) ΙΑ. (1700-1730)

Εικόνα 238. Πεσσοί εικονοστασίων από τούς ναούς: ΣΤ. Αγίας Αναστασίας της Ρωμαίας στό Γεννάδι, Ζ. Αγίας Τριάδας στην Ψίνθο, Η. Αγίου Θωμά στό Μονόλιθο, Θ. – Ι. Αγίων Αναργύρων της Πόλεως Ρόδου, ΙΑ. Αγίου Νικολάου Άνω στη Λίνδο.

ΙΒ. (1738)

ΙΓ. (1738)

ΙΔ. (1756)

ΙΕ. (1750-1783)

Εικόνα 239. Πεσσοί εικονοστασίων από τούς ναούς:
ΙΒ-ΙΓ. Είσοδίων τῆς Θεοτόκου στο Νιοχώρι, ΙΔ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι,
ΙΕ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ίαλυσό.

ΙΣΤ. (1760-1783) ΙΖ. (~1839) ΙΗ. (1843) ΙΘ. (1850) Κ. (1855) ΚΑ. (~1867)

Εικόνα 240. Πεσσοί εικονοστασιών από τούς ναούς: ΙΣΤ. Παναγίας Τσαμπίκας της Χαμηλής, ΙΖ. Κοίμησης τής Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, ΙΗ. Αγίου Γεωργίου Μαλώνας, ΙΘ. Αγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, Κ. Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στη Μαλώνα, ΚΑ. Αγίου Γεωργίου Λαχανιάς (ἐνοριακός).

KB. (1855)

KG. (1869)

KD. (~1885)

KE. (1891)

*Εικόνα 241. Πεσσοί εικονοστασίων από τούς ναούς:
KB. Αγίου Ίωάννου του Προδρόμου στις Φάνες, KG. Ταξιαρχών στην Κάλαθο,
KD. Παναγίας Σκιαδενης, KE. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στις Καλυθιές.*

ΚΣΤ. (1895)

ΚΖ. (1880-1900)

ΚΗ. (~1910)

ΚΘ. (1923)

Εικόνα 242. Πεσσοί εικόνοστασίων από τούς ναούς: ΚΣΤ. Αγίου Νικολάου στο Παραδείσι, ΚΖ. Παναγίας Ἐλεούσας, ΚΗ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, ΚΘ. Αγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολύτριας στό Παραδείσι.

Α. (1924)

ΛΑ. (1925)

ΛΒ. (~1925)

ΛΓ. (1900-1925)

Εικόνα 243. Πεσσοί εικονοστασίων από τούς ναούς: Α. Αγίου Γεωργίου του Σπορινοῦ στην Κρεμαστή, ΛΑ. Αγίου Νικολάου Παστίδας, ΛΒ. Αγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα, ΛΓ. Αγίου Μερκουρίου στό κοιμητήριο τοῦ Ἰστρίου.

Εικόνα 244. Θωράκια εικονοστασιών από τούς ναούς: Α. Αγίου Νικολάου του Ψάλτου στην Λίνδο, Β. Αγίων Αναργύρων της Πόλεως Ρόδου, Γ. Εισοδίων της Θεοτόκου στο Νιοχώρι, Δ. Αγίου Γεωργίου Κάτω στην Πόλη της Ρόδου, Ε. Κοίμησης της Θεοτόκου στο Ασκληπειό, ΣΤ. Αγίου Γεωργίου στη Μαλώνα, Ζ. Αγίου Γεωργίου στην Κρητηνία, Η. Αγίας Αικατερίνης στα Καλαβάρδα, Θ. Αγίου Γεωργίου (ένοριακός) στην Λαχανιά, Ι. Ταξιαρχών στην Κάλαθο, ΙΑ. Αγίου Παντελεήμονα (νεότερου) στα Σιάννα.

Εικόνα 245. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου στο Νιοχώρι (1738).

Εικόνα 246. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού των Εισοδίων τῆς Θεοτόκου στο Νιοχώρι (1738) .

Εικόνα 247. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού των Εισοδίων τῆς Θεοτόκου στο Νιοχώρι (~1900).

Εικόνα 248. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι (1756).

Εικόνα 249. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στον Αρχάγγελο (1750-1800).

Εικόνα 250. Τό πάνω μέρος θωρακίου στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό (1750-1783).

Εικόνα 251. Τό πάνω μέρος θωρακίου στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (1760-1783).

Εικόνα 252. Τό πάνω μέρος θωρακίου στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου. (~1789)

Εικόνα 253. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Άφάντου (~1839).

Εικόνα 254. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Άφάντου (~1839).

Εικόνα 255. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Άφάντου (~1839).

Εικόνα 256. Τό πάνω μέρος θωρακίου στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (~1839).

Εικόνα 257. Τό πάνω μέρος θωρακίου στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλῶνα (1843).

Εικόνα 258. Τό πάνω μέρος θωρακίου στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (1839-1860).

Εικόνα 259. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Παντελεήμονα στη Μεσαιωνική Πόλη (1850).

Εικόνα 260. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού στη Μαλώνα (1855).

Εικόνα 261. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του ένοριακού Ναού του Αγίου Γεωργίου Λαχανιάς (~1867).

Εικόνα 262. Τό πάνω μέρος θωρακίου στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Δαματριάς (~1852).

Εικόνα 263. Τό πάνω μέρος θωρακίου στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στις Φάνες (1855).

Εικόνα 264. Τό πάνω μέρος θωρακίου στό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στις Φάνες (1855).

Εικόνα 265. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο είκονοστάσι του Ναού του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου του Άρταμίτη (1870).

Εικόνα 266. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο είκονοστάσι του Ναού του Αγίου Λουκά Σορωνής (1881).

Εικόνα 267. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο είκονοστάσι του Ναού της Αγίας Μαρίας στην Απολακκιά (1881).

Εικόνα 268. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Νικολάου στο Παραδείσι (1895).

Εικόνα 269. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού της Αγίας Άνναστασίας της Φαρμακολύτριάς στο Παραδείσι (1923).

Εικόνα 270. Τό πάνω μέρος θωρακίου στο εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Νικολάου στην Παστίδα (1925).

A. 1690-1699

B. (1700)

Γ. (~1720)

Δ. (1700-1725)

E. (1700-1730)

ΣΤ. (1700-1730)

Z. (1700-1730)

H. (1739;)

Θ. (1748)

I. (1756)

ΙΑ. (1750-1800)

ΙΒ. (1750-1783)

ΙΓ. (1760-1783)

ΙΔ. (~1839)

ΙΕ. (~1847)

ΙΣΤ. (1850)

ΙΖ. (~1860)

Εικόνα 271. Γλυπτά πλαίσια του «ποτηρίου» στα βημόθυρα των εικονοστασιών από τούς πιό κάτω ναούς: Α. Αγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας, Β. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμερί Μασσάρεως, Γ. Αγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, Δ. Παναγίας Καλλιθηνης, Ε. Αγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου, ΣΤ. Αγίου Γεωργίου στό Κοιμητήριο τῆς Ἐμπωνας, Ζ. Αγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο, Η. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, Θ. Αγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, Ι. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, ΙΑ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο, ΙΒ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό, ΙΓ. Παναγίας Τσαμπίκας Χαμηλῆς, ΙΔ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, ΙΕ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Κοσκινού, ΙΣΤ. Αγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, ΙΖ. Αγίου Δημητρίου στό Καλαβάρδα.

ΙΗ. (~1867)

ΙΘ. (~1869)

Κ. (~1849)

ΚΑ. (~1851)

ΚΒ. (1852-1858)

ΚΓ. (1855)

ΚΔ. (1857)

ΚΕ. (~1867)

ΚΣΤ. (~1859)

ΚΖ. (1850-1860)

ΚΗ. (1862-1863)

ΚΘ. (~1868)

Λ. (1860-1875)

ΛΑ. (1879)

ΛΒ. (1895)

ΛΓ. (1880-1900)

ΛΔ. (1901)

ΛΕ. (1925)

Εικόνα 272. Γλυπτά πλαίσια του ποτηρίου στά βημόθυρα των εικονοστασιών από τούς πίο κάτω ναούς: ΙΗ. Αγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) Λαχανιάς, ΙΘ. Ταξιαρχών Παραδεισίου, Κ. Ταξιαρχών Ἀρχαγγέλου, ΚΑ. Αγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι, ΚΒ. Αγίου Γεωργίου Κρητηνίας, ΚΓ. Αγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στις Φάνες, ΚΔ. Αγίας Αικατερίνης στά Καλαβάρδα, ΚΕ. Αγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ, ΚΣΤ. Ταξιαρχών στά Μαριτσά, ΚΖ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο, ΚΗ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα, ΚΘ. Αγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι, Λ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐμπωνα, ΛΑ. Αγίας Παρασκευῆς Κατταβιάς, ΛΒ. Αγίου Νικολάου στό Παραδείσι, ΛΓ. Παναγίας Ἐλεούσας, ΛΔ. Αγίου Μερκουρίου (ἐνοριακός) στό Ἴστριος, ΛΕ. Αγίου Νικολάου Παστίδας.

A. (1650-1700)

B. (1699)

Γ. (1700)

Δ. (1701)

E. (~1720)

ΣΤ. (1700-1725)

Ζ. (1700-1730)

Η. (1700-1730)

Εικόνα 273. Τό άνω γλυπτό μέρος τών βημοθύρων από τά εικονοστάσια τών ναών:
 Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ του Πατριώτη στον Αρχάγγελο, Β. Παναγίας Καθολικής
 Κατταβιάς, Γ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Καμειρί Μασσάρεως, Δ. Αγίου Νικολάου
 του Ψάλτου στην Λίνδο, Ε. Αγίας Αναστασίας της Ρωμαίας, ΣΤ. Παναγίας Έλεούσας
 της Καλληθηνής, Ζ. Αγίου Νικολάου Άνω στην Λίνδο,
 Η. Αγίου Γεωργίου στο Κοιμητήριο της Εμπωνας.

Θ. (1756)

I. (1750-1800)

ΙΑ. (1760-1783)

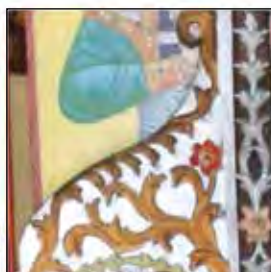
ΙΒ. (~1839)

ΙΓ. (~1847)

ΙΔ. (1850)

ΙΕ. (1855)

ΙΣΤ. (~1860)

Εικόνα 274. Τό άνω γλυπτό μέρος τών βημοθύρων από τά εικόνοστάσια τών ναών:
 Θ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, I. Κοίμησης τής Θεοτόκου στόν Άρχάγγελο,
 ΙΑ. Παναγίας Τσαμπίκας τής Χαμηλής στόν Άρχάγγελο, ΙΒ. Κοίμησης τής Θεοτόκου
 στ' Άφάντου, ΙΓ. Εισοδίων τής Θεοτόκου στά Κοσκινοΰ, ΙΔ. Αγίου Παντελεήμονα
 στη Μεσαιωνική Πόλη, ΙΕ. Ύψωσης του Τιμίου Σταυρου στη Μαλώνα,
 ΙΣΤ. Αγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα.

ΙΖ. (~1867)

ΙΗ. (1855)

ΙΘ. (1857)

Κ. (~1885)

ΚΑ. (1885)

ΚΒ. (1880-1900)

ΚΓ. (1895)

ΚΔ. (1925)

ΚΕ. (~1925)

Εικόνα 275. Τό άνω γλυπτό μέρος τών βημοθύρων από τά εικονοστάσια τών ναών:
 ΙΖ. Άγίου Γεωργίου (ένορία) Λαχανιάς, ΙΗ. Άγίου Ίωάννου του Θεολόγου στις Φάνες,
 ΙΘ. Άγίας Παρασκευής στά Καλαβάρδα, Κ. Παναγίας Σκιαδενης, ΚΑ. Ταξιάρχη Μιχαήλ
 Μεσαναγρού, ΚΒ. Παναγίας Έλεούσας, ΚΓ. Άγίου Νικολάου στό Παραδείσι,
 ΚΔ. Άγίου Νικολάου στήν Πασιίδα. ΚΕ. Άγίου Παντελεήμονα (νεότερου) στά Σιάννα.

A. (1690-1699)

B. (1691-1702)

Γ. (1700)

Δ. (1700-1730)

Ε. (1748)

ΣΤ. (1756)

Εικόνα 276. Οί κυριότεροι τύποι βημοθύρων στην Ρόδο από τά εικονοστάσια:

Α. Αγίου Φιλήμονα Αρνίθας, Β. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Λίνδο,
Γ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί Μασσάρεως, Δ. Αγίου Νικολάου Άνω στήν Λίνδο,
Ε. Αγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, ΣΤ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι.

Ζ. (1750-1800)

Η. (~1839)

Θ. (1855)

Ι. (1857)

ΙΑ. (1882)

ΙΒ. (1925)

Εικόνα 277. Οί κυριότεροι τύποι βημοθύρων στην Ρόδο από τά εικονοστάσια:
 Ζ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο, Η. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου,
 Θ. Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, Ι. Ἀγίας Παρασκευῆς στά Καλαβάρδα,
 ΙΑ. Ἀγίου Γεωργίου στά Λάερμα, ΙΒ. Ἀγίου Νικολάου στήν Παστίδα.

A. (1852-1858)

B. (1870)

Γ. (1882)

Δ. (1891)

Εικόνα 278. Πρισματικές προεξοχές στο ύψος του Δωδεκάορτου από τὰ εικονοστάσια τῶν ναῶν: Α. Ἀγίου Γεωργίου Κρητηνίας, Β. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τοῦ Ἀρταμίτη, Γ. Ἀγίου Γεωργίου στὰ Λάερμα, Δ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρος στις Καλυθιές.

A. (1750-1783)

B. (~1851)

Γ. (1855)

Δ. (1850-1900)

Εικόνα 279. Ένθετα στοιχεία. Άρπυιες από τά εικονοστάσια τών ναών
Α. Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Ίαλυσό, Β. Άγίου Ιωάννου του Θεολόγου στό Γεννάδι,
Γ. Άγίου Ιωάννου του Προδρόμου στις Φάνες, Δ. Αγίας Ειρήνης στήν Λαχανιά.

Ε. (1738)

ΣΤ. (1738)

Ζ. (1738)

Η. (1750-1783)

Θ. (1750-1783)

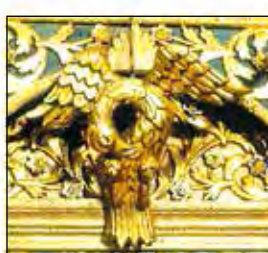
Ι. (1750-1783)

ΙΑ. (1750-1783)

ΙΒ. (~1839)

ΙΓ. (1850)

ΙΔ. (~1867)

Εικόνα 280. Ένθετα στοιχεῖα (ἄνθη λεοντοκεφαλές, πτηνά, ἄετοι) στὰ εἰκονοστάσια τῶν ναῶν: Ε. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, ΣΤ.- Ζ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, Η.-ΙΑ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό, ΙΒ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, ΙΓ. Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, ΙΔ. Ἀγίου Γεωργίου (ἐνοριακοῦ) στή Λαχανιά.

A. (1693-1720)

B. (~1720)

Γ. (1720-1730)

Εικόνα 281. Πλαίσια καί διάχωρα εικόνων Δέησης, Προφητών καί Δωδεκάορτου από τά εικονοστάσια τών ναών: Α. Παναγίας Μυρτενής στήν Ίαλυσό, Β. Αγίας Άναστασίας τής Ρωμαίας στό Γεννάδι, Γ. Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Ίαλυσό (σε δεύτερη χρήση).

A. (1700-1730)

B. (~1752)

Εικόνα 282. Τμήματα από τις γραπτές παραστάσεις Δωδεκάορτου καί Προφητών από τά εικονοστάσια τών ναών: Α. Αγίων Άναργύρων τής Πόλεως Ρόδου, Β. Κοίμησης τής Θεοτόκου στό Ασκληπιείο.

A. (1750-1759)

B. (~1847)

Γ. (1839-1860)

Δ. (1850)

Εικόνα 283. Γραπτές παραστάσεις Προφητών από τά εικονοστάσια τών ναών.
Α. Εισοδίων τής Θεοτόκου στήν όδό Δαμασκηνοῦ, στήν Πόλη τής Ρόδου,
Β. Εισοδίων τής Θεοτόκου στά Κοσκινού, Γ. Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Κρεμαστή,
Δ. Αγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη.

A. (~1839)

B. (1862-1863)

Γ. (1891)

Εικόνα 284. Γραπτές παραστάσεις Δωδεκάορτου από τά εικονοστάσια τών ναών:
Α. Κοίμησης τής Θεοτόκου στ' Άφάντου, Β. Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Καλόπετρα,
Γ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρος στις Καλυθιές.

Α. (17ος αί.)

Β. (1677)

Γ. (1718)

Δ. (1782)

Ε. (1789)

ΣΤ. (1886)

Ζ. (~1885)

Η. (1895)

Θ. (μέσα του
20ού αιώνα)

Εικόνα 285. Δεσποτικές εικόνες από τά εικονοστάσια τών ναών: Α. Αγίου Ίωάννου του Προδρόμου στην Πόλη της Ρόδου, Β. Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριάς στην Πόλη της Ρόδου, Γ. Αγίου Γεωργίου στο Μονόλιθο, Δ. Παναγίας Έλεούσας τών Καλυθιών, Ε. Αγίου Νικολάου της Πόλεως Ρόδου, ΣΤ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Νιοχώρι, Ζ. Παναγίας Σκιαδενης, Η. Αγίου Νικολάου στο Παραδείσι, Θ. Αγίου Γεωργίου Λάρδου (πρός Πεύκους Λίνδου).

Εικόνα 286. Κήρυγμα του Χριστού καί Ψηλάφηση του Ἀποστόλου Θωμᾶ. Παράσταση πάνω ἀπὸ τὴ Δεσποτικὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου.

Εικόνα 287. Ἡ Πεντηκοστή. Παράσταση πάνω ἀπὸ τὴ Δεσποτικὴ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου.

Α. (1693)

Β. (1693-1701)

Γ. (1699)

Δ. (1725)

Ε. (1700-1725)

ΣΤ. (1700-1730)

Ζ. (1700-1730)

Η. (1700-1730)

Εικόνα 288. Γραπτές παραστάσεις στή βάση τῶν κιόνων ἀπὸ τὰ εἰκονοστάσια τῶν ναῶν: Α. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, Β. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου), Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Δ. Ἀγίου Θωμᾶ στό Μονόλιθο, Ε. Παναγίας Καλληθηνῆς, ΣΤ.-Η. Ἁγίων Ἀναργύρων στήν πόλη τῆς Ρόδου.

Εικόνα 289. Γραπτός διάκοσμος από τό εικονοστάσι στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο (1691-1702).

Εικόνα 290. Γραπτός διάκοσμος από τό εικονοστάσι στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Άσκληπειό (~1752, επιζωγράφιση 19ος αί.).

Εικόνα 291. Γραπτός διάκοσμος από τό εικονοστάσι στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Άσκληπειό (~1752, επιζωγράφιση 19ος αί.).

Εικόνα 292. Γραπτός διάκοσμος από τό εικονοστάσι στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Άσκληπειό (~1752, επιζωγράφιση 19ος αί.).

Εικόνα 293. Γραπτός διάκοσμος από τό εικονοστάσι στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Άσκληπειό (~1752, επιζωγράφιση 19ος αί.).

A. (19ος αϊ.)

B. (1693)

Γ. (1738)

294. Γραπτός διάκοσμος και επιγραφές από τά εικονοστάσια τῶν ναῶν:
A. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖό, B. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς,
Γ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι.

Εἰκόνα 295. Γραπτός διάκοσμος ἀπό τό εἰκονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου
τοῦ Προδρόμου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (16ος αἱ.).

Εἰκόνα 296. Γραπτός διάκοσμος ἀπό τό εἰκονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου
τοῦ Προδρόμου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (16ος αἱ.).

Εἰκόνα 297. Γραπτός διάκοσμος ἀπό τό εἰκονοστάσι στό Ναό
τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στις Φάνες (1924).

A.

B.

Εικόνα 298. Α. Β. Γραπτός διάκοσμος από τό εικονοστάσι στο έξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου στη Λαχανιά (18ος αιώ.).

Εικόνα 299. Γραπτός διάκοσμος από τό εικονοστάσι στο έξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου στο Μονόλιθο (1718).

Εικόνα 300. Γραπτός διάκοσμος από τό εικονοστάσι στο ναό της Αγίας Αναστασίας της Ρωμαίας στο Γεννάδι (~1720).

A.

B.

Γ.

Εικόνα 301. Γραπτός διάκοσμος από τά εικονοστάσια στους ναούς:
Α.-Β. Αγίου Παντελεήμονα στή Σιάννα (1700-1725),
Γ. Αγίου Θωμά στο Μονόλιθο (1725).

A.

B.

Εικόνα 302. Γραπτός διάκοσμος από τά εικονοστάσια:
Α. Αγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη της Ρόδου (1748),
Β. Αγίου Αντωνίου στήν Κατταβιά (μέσα του 20ού αιώνα).

ΜΙΧΑΗΛ-ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Δικηγόρος, απόφοιτος ΕΚΠΑ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ
ΑΠΟΝΟΜΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΗ ΡΟΔΟ
ΚΑΙ ΤΙΣ ΝΟΤΙΕΣ ΣΠΟΡΑΔΕΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΙΠΠΟΤΟΚΡΑΤΙΑΣ
(1309-1522)¹

Οἱ Ἰωαννίτες ἰππότες, ἡ ἱστορία τῶν ὁποίων ξεκινᾷ μέ τήν ἵδρυση τοῦ Τάγματος τους τό 1099, κατέλαβαν τή Ρόδο τό 1309 καί σταδιακά ἐδραίωσαν τήν κυριαρχία τους στά περισσότερα ἀπό τά νησιά τῆς Δωδεκανήσου. Ἐγκαθίδρυσαν κράτος μέ ἔδρα τή Ρόδο, τό ὁποῖο ὀργάνωσαν καταρχήν βάσει τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν προτύπων, ὥστόσο διατήρησαν θεσμούς τῆς βυζαντινῆς παράδοσης καί διοίκησης, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ στήν ἔγγειο ἰδιοκτησία, καθώς δέν κατέστη δυνατή ἡ ἐφαρμογή στό νησί φεουδαρχικοῦ συστήματος. Ἐπικεφαλῆς τοῦ Τάγματος ἦταν αἰρετός ἄρχοντας, ὁ Μεγάλος Μάγιστρος, μέ εὐρύτατες ἀρμοδιότητες πού ἐκτείνονταν στό διοικητι-

1. Τό κείμενο ἀποτελεῖ τήν διπλωματική μου ἐργασία στό πλαίσιο τῶν μεταπτυχιακῶν σπουδῶν στή Νομική Σχολή. Ὡς ἐκ τούτου, ἐκφράζω θερμές εὐχαριστίες στούς καθηγητές τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Ε.Κ.Π.Α. κ. Ἀθηνᾶ Δημοπούλου, κ. Ἐλευθερία Παπαγιάννη καί κ. Ἀνδρέα Χέλμη γιά τή βοήθειά τους. Ἐπίσης, θά ἤθελα νά εὐχαριστήσω τίς ἀρχαιολόγους τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου κ.κ. Ἄννα-Μαρία Κάσδαγλη καί Ἐλένη Παπαβασιλείου, τόν κ. Luca Rovati, πρέσβη τοῦ Τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν ἰπποτῶν στήν Ἀθήνα καί τόν σύμβουλο τοῦ Τάγματος κ. Νικόλα Δεληγιάννη γιά τίς πολύτιμες πληροφορίες πού μοῦ παρεῖχαν.

κό, αλλά και στο δικαιοδοτικό πεδίο. Έπικουροῦνταν από ὄργανα ὅπως τό Συμβούλιο τῶν ἀρχηγῶν τῶν Γλωσσῶν, δηλαδή τῶν ἐθνῶν στά ὁποῖα χωρίζονταν οἱ ἱππότες κυρίως βάσει τῆς γλώσσας πού μιλοῦσαν.

Οἱ Ἰωαννίτες ἔλαβαν ιδιαίτερη μέριμνα γιά τήν ὁργάνωση τῆς διοίκησης, ἡ ὁποία εἶχε γραφειοκρατικό χαρακτήρα. Πολλές θέσεις τῆς διοίκησης καλύπτονταν τόσο ἀπό ἱππότες ὅσο καί ἀπό λαϊκοὺς. Μεταξύ τῶν σημαντικότερων ἀξιωματούχων ἦταν ὁ καγκελάριος καί ὁ ἀντικαγκελάριος τοῦ Τάγματος, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἐπιφορτισμένοι μέ γραμματειακά, διοικητικά καί διπλωματικά καθήκοντα καί ἔπρεπε νά διαθέτουν σημαντική μόρφωση λόγω τῆς σπουδαιότητάς τῆς θέσης τους.

Τό Τάγμα ὁργάνωσε καί τή δικαιοσύνη, ἰδρύοντας δικαστήρια στή Ρόδο (πρωτοδικεῖο, ἐφετεῖο καί Ἀνώτατο Δικαστήριο). Σέ ἄλλα νησιά ἀπονεμόταν δικαιοσύνη μόνο σέ πρῶτο βαθμό, καθὼς οἱ ἐφέσεις ἐκδικάζονταν μόνο στή Ρόδο. Παράλληλα, πολλές ὑποθέσεις ἰδιωτικοῦ, ἀλλά καί διοικητικοῦ χαρακτήρα ἐκδικάζονταν ἀπό ἐπιτροπές πού συστήνονταν *ad hoc*, δηλαδή γιά τή συγκεκριμένη περίπτωση, ἐλλείψει σχετικῆς ρύθμισης στόν νόμο. Πολλές φορές ἐμφιλοχωροῦσαν στή δικαιοδοτική κρίση καί ὑποκειμενικοὶ παράγοντες ὅπως ἡ εὐνοία τοῦ Τάγματος πρὸς ὀρισμένα πρόσωπα ἢ οἱ ὑπηρεσίες πού κάποιος ὑπόδικος εἶχε προσφέρει σέ αὐτό.

Ὁ θεσμός τῆς ἱπποσύνης

Ὁ τίτλος τοῦ ἱππότη εἶναι ἓνας τίτλος τιμῆς πού ἀπονέμεται γιά ποικίλων εἰδῶν ὑπηρεσίες, ὅμως, στίς ἀπαρχές τοῦ θεσμοῦ στή μεσαιωνική Εὐρώπη, δήλωνε ἕναν ἔφιππο πολεμιστή στόν ὁποῖο ὁ τίτλος αὐτός εἶχε ἀναγνωριστεῖ ἐπισήμως. Ὅρισμένοι ἦταν βασάλοι (εὐγενεῖς ὑποτελεῖς σέ ἄλλους εὐγενεῖς) καί τοὺς παραχωροῦνταν κτήματα ὡς φέουδα ἀπό τοὺς ἄρχοντες στοὺς στρατοὺς τῶν ὁποίων ὑπηρετοῦσαν, ὅμως ἡ κυριότητα ἐπὶ ἐκτάσεων γῆς δέν ἀποτελοῦσε προϋπόθεση γιά νά κατέχει κάποιος τόν τίτλο τοῦ ἱππότη.

Πολλές φορές ἀκολουθεῖτο μιά ἐπίσημη διαδικασία μέχρι νά χριστεῖ κάποιος ἱππότης. Στήν περίπτωση αὐτή, ἓνα παιδί πού προοριζόταν νά ἀκολουθήσει αὐτή τήν πορεία ξεκινοῦσε στήν ἡλικία τῶν

7 ἐτῶν νά ὑπηρετεῖ τόν πατέρα του. Περίπου στήν ἡλικία τῶν 12 ἐτῶν ἐντασσόταν στόν οἶκο τοῦ ἄρχοντα στόν ὁποῖο ἦταν ὑποτελής ὁ πατέρας του, ὥστε νά λάβει στρατιωτική ἐκπαίδευση, ἀλλά καί γενικότερη παιδεία. Κατά τό διάστημα αὐτό, ὀνομαζόταν «μικρός ἄρχοντας» (στά γαλλικά *damoiseau*) ἢ «βαλές» (στά γερμανικά *Knappe*). Ἀργότερα ἀκολουθοῦσε τόν πάτρωνά του σέ ἐκστρατεία καί ἔφερε τήν ἀσπίδα ἢ τά ὅπλα τοῦ ἄρχοντα αὐτοῦ καί ὀνομαζόταν «ἀκόλουθος» (*esquire* στά ἀγγλικά καί *escuyer* στά γαλλικά).

Ὅταν κρινόταν ἐπαρκῶς καταρτισμένος, χριζόταν ἱππότης. Τό τελετουργικό τοῦ χρίσματος ποίκιλλε. Μποροῦσε νά λάβει χώρα σέ πανηγυρική ἐορταστική ἐκδήλωση ἐνώπιον τοῦ βασιλιᾶ, ἦταν ὅμως δυνατό νά χριστεῖ κάποιος ἱππότης στό πεδίο τῆς μάχης. Ὁ τύπος τοῦ χρίσματος ἐναπόκειται στή διακριτική εὐχέρεια τοῦ χρίζοντος, ἐπικρατοῦσε ὅμως ὁ τύπος πού ἐπιβιώνει μέχρι σήμερα, δηλαδή ἡ ἐπαφή στόν ὦμο μέ τήν ἐπίπεδη πλευρά τοῦ ξίφους.

Σταδιακά δημιουργήθηκε ἡ ἀντίληψη σχετικά μέ τό ἰδεῶδες τῆς ὀρθῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἱπποτῶν. Ἐπρεπε δηλαδή νά ἀκολουθοῦν ἕναν «ἱπποτικό κώδικα συμπεριφορᾶς», πού περιλάμβανε τόν σεβασμό πρός τήν Ἐκκλησία, τήν προστασία τῶν φτωχῶν καί τῶν ἀδυνάτων, τήν ἀφοσίωση στούς ἀνωτέρους τους καί τήν προστασία τῆς προσωπικῆς τους τιμῆς καί ἀξιοπρέπειας.

Ἀπό τό τέλος τοῦ 11ου αἰώνα, οἱ σταυροφορίες ἔνωσαν τούς ἱππότες τῆς Εὐρώπης στό πλαίσιο μιᾶς κοινῆς ἐκστρατείας μέ τίς εὐλογίες τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Κατά τή διάρκεια τῶν σταυροφοριῶν δημιουργήθηκαν τά πρῶτα ἱπποτικά τάγματα. Ὅσοι χρίστηκαν ἱππότες στόν τάφο τοῦ Χριστοῦ ὀνομάστηκαν Ἱππότες τοῦ Παναγίου Τάφου καί τό τάγμα τους ὑπάρχει μέχρι σήμερα. Τά τάγματα τῶν Ἰωαννιτῶν καί τῶν Ναϊτῶν δημιουργήθηκαν ἐπίσης κατά τή διάρκεια τῶν σταυροφοριῶν. Σέ αὐτά ἐντάσσονταν ἱππότες ἀπό διάφορα ἔθνη τῆς Εὐρώπης. Λίγο ἀργότερα συγκροτήθηκαν καί τάγματα μέ περισσότερο ἐθνικό χαρακτήρα, ὅπως τό γερμανικό Τευτονικό Τάγμα, πού ἰδρύθηκε περί τό 1190. Ἐπιβιώνει μέχρι σήμερα καί ἀπό τό 1809 ἐδρεύει στή Βιέννη.

Παράγοντες ὅπως ἡ σταδιακή ἐξασθένηση τῶν σταυροφοριῶν, ἡ ἀνάπτυξη πυροβόλων ὅπλων καί ἡ ἀποδυνάμωση τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος ἀπό τούς ἡγεμόνες μέ σκοπό τόν περιορισμό τῆς

έξουσίας των φεουδαρχών και την εγκαθίδρυση μιάς πιο συγκεντρωτικής μορφής εξουσίας, οδήγησαν στην παρακμή της παραδοσιακής ιπποσύνης. Μέχρι τον 16ο αιώνα, η στρατιωτική σημασία του θεσμού είχε αρχίσει να υποχωρεί. Κατέστη ένας τίτλος με χαρακτηριστικά περισσότερο τιμητικό παρά στρατιωτικό και δήλωνε πλέον το κοινωνικό status ευγενών που ανήκαν στην ακολουθία ενός ηγεμόνα.

Σε όρισμένα σύγχρονα κράτη η τιμή αυτή απονέμεται ως ανταλλάγμα για τις σημαντικές υπηρεσίες που έχει προσφέρει κάποιο πρόσωπο στο κράτος ως μέλος της κυβέρνησης. Απονέμεται επίσης σε πρόσωπα που έχουν διακριθεί στην έπιστήμη ή στις τέχνες, αλλά και σε άλλα επαγγέλματα. Στο Ήνωμένο Βασίλειο για παράδειγμα, ο τίτλος του ιππότη είναι ο μόνος που απονέμεται μέχρι σήμερα σε τελετή στην οποία συμμετέχουν αυτοπροσώπως τόσο ο χριζόμενος όσο και ο βασιλιάς. Ο χριζόμενος γονατίζει και ο βασιλιάς τον αγγίζει με ξίφος, πρώτα στον δεξιό ώμο και κατόπιν στον αριστερό. Οι άνδρες ιππότες τοποθετούν τον τίτλο “Sir” πριν από το όνομά τους. Ο αντίστοιχος γυναικείος τίτλος είναι “Dame”.²

Ίστορία και οργάνωση του Τάγματος των Ιωαννιτών ιπποτών

Το ιπποτικό τάγμα του Αγίου Ιωάννη ιδρύθηκε στην Ίερουσαλήμ το 1099 μετά την κατάκτησή της από χριστιανούς το ίδιο έτος, κατά τη διάρκεια της Πρώτης Σταυροφορίας. Ίδρυτής του θεωρείται ο μοναχός Γεράρδος, ο οποίος προΐστατο ενός νοσοκομείου που μεριμνούσε για την περίθαλψη ασθενών και πτωχών προσκυνητών. Λόγω της σύνδεσης των άπαρχών του Τάγματος με το νοσοκομείο αυτό, ονομάζονται και Όσπιτάλιοι ιππότες. Ο Γεράρδος επέκτεινε τη δράση του νοσοκομείου και παράλληλα ίδρυσε ξενώνες σε πόλεις της Προβηγκίας και της Ιταλίας που βρίσκονταν στη διαδρομή προς τους Αγίους Τόπους. Η ονομασία και η αναγνώριση του τάγματος έπισημοποιήθηκαν το 1113 με βούλα του Πάπα Πα-

2. The Editors of Encyclopaedia Britannica, Knight, <https://www.britannica.com/topic/knight-cavalryman>, τελευταία προσπέλαση 20/12/2022.

σχάλη Β'. Τόν Γεράρδο διαδέχθηκε ο Raymond du Puy, υπό τήν ηγεσία του οποίου τό τάγμα ξεκίνησε νά αποκτᾷ οικονομική, στρατιωτική καί πολιτική ἰσχύ. Ἀπέκτησε γῆ καί χρήματα καί, πέραν τῆς φροντίδας τῶν ἀσθενῶν, ἐπιφορτίστηκε καί μέ τό ἔργο τῆς συμβολῆς στήν ἄμυνα τοῦ χριστιανικοῦ βασιλείου. Σταδιακά ἔφθασε στό σημεῖο νά ἀποτελεῖ –σέ συνδυασμό μέ τούς Ναῖτες– ἓνα ἀπό τά ἰσχυρότερα στρατιωτικά τάγματα στούς Ἁγίους Τόπους.

Οἱ Ἰωαννίτες διακρίνονταν σέ τρεῖς τάξεις. Ἡ πρώτη ἀπαρτιζόταν ἀπό τούς «Ἱππότες τῆς δικαιοσύνης». Ἡ ἀριστοκρατική καταγωγή ἀποτελοῦσε προϋπόθεση προκειμένου νά ἀνήκει κάποιος στή συγκεκριμένη τάξη, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τή στρατιωτική καί διοικητική ἡγεσία. Ἡ δεύτερη ομάδα ἦταν οἱ «Ἱερομόναχοι», πού ἦταν ἐπιφορτισμένοι μέ θρησκευτικά καθήκοντα. Τέλος, ὑπῆρχαν καί τά βοηθητικά μέλη (*servientes armorum*), πού δέν ἀνήκαν στήν ἀριστοκρατία, ὅμως προέρχονταν ἀπό «ἐντιμες» οἰκογένειες. Μπορεῖ νά συναχθεῖ τό συμπέρασμα ὅτι δέ χριζόταν αὐτομάτως κάποιος ἱππότης μέ μόνη τήν ἔνταξή του στό τάγμα. Συνήθως ὅσοι προσχωροῦσαν σέ αὐτό εἶχαν ἤδη αὐτή τήν ιδιότητα. Οἱ *servientes armorum* ἀπό τήν ἄλλη ἦταν ἀκόλουθοι ἱπποτῶν καί παρέμεναν ἀκόλουθοι καί μετά τήν ἔνταξή τους στό τάγμα μέχρι νά ἀποφασίσουν οἱ ἱππότες ἢ ὁ Μεγάλος Μάγιστρος νά τούς χρίσουν ἱππότες.³

Καθώς οἱ Ἰωαννίτες ἀποτελοῦσαν θρησκευτικό τάγμα, τά μέλη τοῦ ἔδιναν ὄρκο ὑπακοῆς, ἀγνότητος καί πενίας. Οἱ ἱππότες μπορούσαν βέβαια νά κατέχουν ἀτομικά ὀρισμένα περιουσιακά ἀγαθά, τά ὁποῖα ὅμως ἐπανέρχονταν στό Τάγμα μετά τόν θάνατό τους. Ἐπίσης δέν ἀπουσίαζαν ὀρισμένες κερδοσκοπικές δραστηριότητες ὅπως οἱ ἱπποδρομίες, ἀλλά καί –ιδίως τόν 15ο αἰώνα– τό ἐμπόριο.

Τό 1187 οἱ μουσουλμανικές δυνάμεις ὑπό τόν Σαλαντίν κατέλαβαν τήν Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἔδρα τοῦ Τάγματος μεταφέρθηκε τότε ἀρχικά στό Μαργκάτ τῆς Συρίας καί τό 1197 στήν Ἄκρα. Ὅταν τά κράτη τῶν Σταυροφόρων καταλύθηκαν μετά τήν ἄλωση τῆς Ἀκρας ἀπό τούς Μαμελούκους τό 1291, τό Τάγμα κατέφυγε στήν Κύπρο.

3. Philip de Thame, *The Knights Hospitallers in England: Being the Report of Prior Philip de Thame to the Grand Master Elyan de Villanova for A.D. 1338*, J.B. Nichols and sons, London, 1951, σ. lxiv-lxv.

Τό 1309 οί Ίωαννίτες ιππότες κατέλαβαν τή Ρόδο, τήν ὁποία κυβέρνησαν ὡς ἀνεξάρτητο κράτος, διενεργώντας πράξεις κυριαρχίας, ὅπως ἡ ἐκδοση νομίσματος. Κατόπιν πέρασαν στήν κατοχή τους καί ἡ Νίσυρος, ἡ Ἐπισκοπή, ἡ Χάλκη, ἡ Ἀλμινιά, ἡ Σύμη, ἡ Κῶς, ἡ Λέρος καί ἡ Κάλυμνος. Τό Καστελλόριζο τό κατεῖχαν ἤδη ἀπό τό 1306. Τοῦ Τάγματος προΐστατο αἰρετός ισόβιος ἄρχοντας, ὁ Μεγάλος Μάγιστρος, ἡ ἐκλογή τοῦ ὁποίου ὑπέκειτο στήν ἐγκριση τοῦ Πάπα. Οἱ Ίωαννίτες ιππότες ἦταν ἀδελφότητα πού δεσμευόταν ἀπό τούς μοναστικούς ὅρκους. Ὑπό τήν κυριαρχία τους, ἡ Ρόδος ἀποτελέσε γιά παραπάνω ἀπό δύο αἰῶνες ἓνα ἀπό τά τελευταῖα χριστιανικά προπύργια στήν ἀνατολική Μεσόγειο, λειτουργώντας ὡς ἀνάχωμα ἀπέναντι στήν πειρατεία, ἀλλά καί ἀπέναντι στούς μουσουλμανικούς στόλους.

Τό Τάγμα ἐπικουροῦνταν ἀπό γυναῖκες, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦσαν διακριτό τάγμα, πού ὑπαγόταν ὅμως σέ αὐτό τῶν Ίωαννιτῶν. Παρεῖχαν κατάλυμα, διατροφή καί περίθαλψη καί προσέφεραν ἔνδυση στούς ἀπόρους. Διατηροῦσαν μοναστήρι στή Ρόδο, ὅπως καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Εὐρώπης, ὅμως ἡ τοποθεσία του δέν εἶναι γνωστή.

Ὁ ἀριθμός τῶν νέων Εὐρωπαίων ἀριστοκρατῶν πού προσχωροῦσαν στό Τάγμα σταδιακά αὐξανόταν. Κατέστη λοιπόν ἀπαραίτητο νά χωριστοῦν οἱ Ίωαννίτες σέ ἑπτά ἔθνη, πού ὀνομάζονταν «γλῶσσες» (Langues): τῆς Προβηγκίας, Ὠβέρνης, Γαλλίας, Ἰταλίας, Ἰσπανίας, Γερμανίας, Ἀγγλίας. Τό κριτήριο διάκρισης ἦταν κατά κύριο λόγο –ἀλλά ὄχι ἀποκλειστικά– ἡ γλώσσα. Γιά παράδειγμα, ὅσοι ἦταν πολωνικῆς ἢ σλαβικῆς καταγωγῆς ὑπάγονταν στή «Γλώσσα» τῆς Γερμανίας. Σύντομα ἔγιναν ὀκτώ, διότι ἡ ἰσπανική χωρίστηκε σέ αὐτή τῆς Ἀραγωνίας καί τῆς Καστίλης. Κάθε Γλώσσα διοικεῖτο ἀπό τόν ἐπικεφαλῆς της καί τό συμβούλιό του, πού διέμεναν στό ἀντίστοιχο κατάλυμα (auberge) καθεμίας ἀπό αὐτές. Οἱ ἀρχηγοί τῶν Γλωσσῶν ἀπάρτιζαν τό Συμβούλιο τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου.

Οἱ ιππότες μιλοῦσαν διάφορες γλῶσσες, ἀνάλογα μέ τήν προέλευσή τους. Ἡ ἐπίσημη γλώσσα τοῦ Τάγματος ἦταν ἀρχικά ταλατινικά καί κατόπιν τά γαλλικά. Οἱ ἀδελφοί ιππότες προέρχονταν ἀπό ὅλα τά καθολικά κράτη τῆς Εὐρώπης, ὅμως οἱ περισσότεροι

από αυτούς, συμπεριλαμβανομένων των όκτώ πρώτων Μαγίστρων που ήγήθηκαν του Τάγματος στη Ρόδο, ήταν γαλλόφωνοι. Ήδη όμως από το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα, ή πρωτοκαθεδρία των Γάλλων και της γαλλικής γλώσσας είχε αρχίσει σταδιακά να υποχωρεί. Τό 1357 τό καταστατικό του Τάγματος μεταφράστηκε από τη διάλεκτο της Προβηγκίας, περιοχής της νότιας Γαλλίας, στά λατινικά, ώστε νά καταστεί εύρύτερα κατανοητό.

Τό 1374 προέκυψαν σφοδρές συγκρούσεις μεταξύ των Γάλλων και των Ίταλών αδελφών σχετικά μέ τίς προμήθειες που αποστέλλονταν σέ όρισμένες «πρεκεπτορίες» (όργανωμένες έγκαταστάσεις) των Ίωαννιτών στην Ίταλία και την Ούγγαρία. Συνεπεία της αντιπαράθεσης αυτής και στό πλαίσιο της προσπάθειάς του νά άμβλύνει τή διχόνοια στό έσωτερικό του Τάγματος, ό Πάπας Γρηγόριος ΙΑ΄ εισήγαγε μέτρα μέ τά όποια εξασφαλίστηκε ότι όλα άνεξαιρέτως τά έθνη, οι «γλώσσες», θά συμμετείχαν στην έκλογή του Μεγάλου Μαγίστρου. Η συνοχή των Ίωαννιτών ήταν ιδιαίτερα σημαντική για τόν Πάπα, διότι ήταν καθοριστικής σημασίας για την έκβαση της έκστρατείας κατά των Τούρκων που σχεδιαζόταν κατά τό ίδιο διάστημα. Της έκστρατείας αυτής θά ήγείτο μάλιστα ό εύνοούμενος του Πάπα Μάγιστρος Heredia από την Άραγωνία.

Ό ντόπιος πληθυσμός μιλούσε την ελληνική. Οι Ίωαννίτες δέν επεδίωξαν νά «δυτικοποιήσουν» τά νησιά από γλωσσικής άπόψεως επιβάλλοντας την έκμάθηση και τή χρήση κάποιας έπίσημης γλώσσας από τόν τοπικό πληθυσμό, δεδομένου ότι και οι ίδιοι προέρχονταν από διαφορετικά κράτη και δέ μιλούσαν ένιαία γλώσσα. Άποδέχτηκαν, λοιπόν, πλήρως τή χρήση της ελληνικής από τούς κατοίκους των νησιών. Τά ελληνικά άποτελούσαν τή γλώσσα της διπλωματίας μεταξύ του Τάγματος και του ισλαμικού κόσμου και οι Ίωαννίτες προέτρεπαν τούς καθολικούς έκκλησιαστικούς άρχοντες που αποστέλλονταν από τό Βατικανό στην έπικράτειά τους νά γνωρίζουν την ελληνική.

Στά έγγραφα ή έπίσημη γλώσσα είναι ή μεσαιωνική έκδοχή των λατινικών. Όστόσο, δέν ύπάρχει όμογνωμία σχετικά μέ τό ζήτημα του ποιά ήταν ή έπικρατέστερη γλώσσα στην καθημερινότητα των Ίωαννιτών και των κατοίκων των νησιών. Ό Τσιρπανλής ύποστηρίζει ότι ήταν τά «παρεφθαρμένα λατινικά», δηλαδή ή «δημώδης»

μορφή της λατινικής πού χρησιμοποιούνταν τόν Μεσαίωνα από την Καθολική Έκκλησία. Οί Mas Latrie καί Gabriel υποστήριξαν αντιθέτως ότι τά γαλλικά ήταν ή πιό διαδεδομένη γλώσσα τόσο στον κρατικό μηχανισμό όσο καί στον καθημερινό βίο. Ώστόσο, ό Τσιρπανλής αντικρούει τή θέση αυτή τονίζοντας ότι βάσει πληθώρας μαρτυριών ή γλώσσα πού ήταν αντιληπτή καί χρησιμοποιούνταν από τήν πλειοψηφία της πολυπολιτισμικής κοινωνίας των ιπποτοκρατούμενων νησιών ήταν ή ιταλική. Παρουσιάζει μάλιστα ως παραδείγματα δύο έγγραφα, στά όποια παρατίθενται κείμενα στά ιταλικά, συνοδευόμενα από τήν αναφορά ότι είναι γραμμένα “vulgariter”, δηλαδή σέ «έκχυδαίσμένη», έκλαϊκευμένη γλώσσα.

Στά δικαστήρια, τουλάχιστον της Ρόδου, αλλά καί στήν πλειονότητα των κρατικών υπηρεσιών, επικρατούσαν τά μεσαιωνικά λατινικά. Σώζεται λόγου χάριν τό παράδειγμα ενός διακεκριμένου Έβραίου πολίτη της Ρόδου, ό όποιος, όταν τό δικαστήριο του άπηύθυνε έρωτήσεις στά λατινικά, άποκρίθηκε ότι δέν ήταν σέ θέση νά κατανοήσει έπαρκώς τή γλώσσα αυτή.⁴

Τά αξιώματα μοιράστηκαν μεταξύ των όκτώ γλωσσών. Ειδικότερα, ό Έπικεφαλής Νοσοκόμος, πού ήταν έπιφορτισμένος μέ τό φιλανθρωπικό έργο του Τάγματος, προερχόταν από αυτή της Γαλλίας. Ό Μεγάλος Ταξίαρχος, πού ασχολούνταν μέ οικονομικά καί λογιστικά ζητήματα, άνηκε στή Γλώσσα της Προβηγκίας. Ό Αρχιστράτηγος, πού ήγείτο του στρατού στίς έκστρατείες, προερχόταν από της Ώβέρνης καί ό ναύαρχος, ό όποιος ήταν έπικεφαλής του στόλου, από της Ίταλίας. Επίσης, τό αξίωμα του «Τουρκοπολιέρου» (έμμισθου φύλακα πύργου πού έφερε τήν υποχρέωση νά πολεμᾷ στό πλευρό των ιπποτών) ανατέθηκε στή Γλώσσα της Άγγλίας καί του Μεγάλου Βαΐλου (διοικητή) στής Γερμανίας. Οί δύο αυτοί αξιωματούχοι είχαν επίσης στρατιωτικές άρμοδιότητες. Ό Μεγάλος Σωτήρας (Conserveur) ήταν υπεύθυνος γιά τήν ένδυση καί άνηκε στή Γλώσσα της Άραγωνίας καί, τέλος, ό Καγκελάριος, πού

4. Τσιρπανλής Ζ., *Άνέκδοτα έγγραφα γιά τή Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες από τό άρχείο των Ίωαννιτών ιπποτών 1421-1453*, Έκδοση Γραφείου Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου-Προγραμματικής Σύμβασης Ύπουργείου Πολιτισμού-Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων καί Άπαλλοτριώσεων-Δήμου Ρόδου, Ρόδος, 1995, σ. 185-186.

ἦταν ἐπιφορτισμένος μέ διοικητικά καθήκοντα, προερχόταν ἀπό τή Γλώσσα τῆς Καστίλλης.

Τό Τάγμα λειτουργοῦσε βάσει τριῶν εἰδῶν νομοθεσίας: πρῶτον, τοῦ Κανόνα, δηλαδή τοῦ ἰδρυτικοῦ κειμένου του, δεύτερον, τοῦ Καταστατικοῦ, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό νομοθετήματα τῆς Γενικῆς Συνόδου πού ἴσχυαν μέχρι τήν ἀνάκλησή τους ἀπό μεταγενέστερη σύνοδο καί τέλος, τῶν διατάξεων τοῦ Μαγίστρου καί τοῦ Συμβουλίου του. Οἱ ἱππότες συγκαλοῦνταν συχνά σέ γενική σύνοδο, συνήθως κάθε τρία ἢ τέσσερα χρόνια, προκειμένου νά ἀντιμετωπίσουν γενικότερα ζητήματα οἰκονομικῆς καί διοικητικῆς φύσεως. Ἀρχικά 14 καί ἀπό τό 1462 16 μέλη τῆς Συνόδου (δύο ἀπό κάθε γλώσσα) εἶχαν τήν ἀρμοδιότητα νά τροποποιοῦν τά θεσπίσματα πού ἀποτελοῦσαν τό Καταστατικό. Οἱ 14 ἢ 16 αὐτοί συνοδικοί πού εἶχαν τήν ἀρμοδιότητα νά ἐπεξεργάζονται τό Καταστατικό ἐκλέγονταν ἀπό τήν Ὀλομέλεια τῆς Συνόδου, δηλαδή ἀπό τά μέλη τοῦ Συμβουλίου τοῦ Μαγίστρου, τοὺς διαχειριστές τῆς ἔγγειας περιουσίας τοῦ Τάγματος στή Δύση ἢ τοὺς πληρεξουσίους τους καί τόν Μεγάλο Μάγιστρο μέ ὀρισμένους δικούς του ἀξιωματούχους. Οἱ 14 ἢ 16 συνοδικοί ἔπρεπε κατά τό τέλος τῶν ἐργασιῶν τους νά παρουσιάζουν τίς ἀποφάσεις τους στή Σύνοδο γιά ἔγκριση. Κάθε Γενική Σύνοδος εἶχε διάρκεια 16 ἡμερῶν, ὅμως εἶχε τή δυνατότητα νά ἐξουσιοδοτεῖ τό Συμβούλιο τοῦ Μαγίστρου νά ἐπιληφθεῖ τῆς ὀλοκλήρωσης ἢ τῆς ἐπικύρωσης θεμάτων ἢ ἐπεξεργασία τῶν ὁποίων δέν εἶχε ὀλοκληρωθεῖ κατά τό διάστημα αὐτό.

Ἡ συμπεριφορά τους καθοριζόταν ἀπό κανόνες πού ρύθμιζαν μέ ἀκρίβεια καί σαφήνεια πολλές πτυχές τοῦ καθημερινοῦ τους βίου, ὅπως τόν χρόνο κατά τόν ὁποῖο εἶχαν τή δυνατότητα νά ἐξέλθουν τοῦ κάστρου ἢ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο μπορούσαν νά κινοῦνται στήν πόλη (ἔπρεπε νά εἶναι ἔφιπποι καί νά κυκλοφοροῦν ἀνά δύο). Οἱ κανόνες αὐτοί χρονολογοῦνται στήν ἐποχή τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου Zacosta (1461-1467).

Τό Τάγμα εἶχε θεσπίσει φόρους στίς εἰσαγωγές, στοὺς ὑπηρέτες, στά κρασιά, στά γεωργικά προϊόντα καί στή μεταφορά περιουσιακῶν στοιχείων. Ἐπίσης, εἰσέπραττε λιμενικά τέλη γιά τά πλοῖα πού ἐλλιμενίζονταν στό λιμάνι. Λάμβανε ἐπιπλέον μίσθωμα ὡς ἀντάλλαγμα γιά τήν παραχώρηση δικαιομάτων ἐπὶ ἐκτάσεων γῆς μέ δου-

λοπάροικους καί ζῶα σέ Ἰωαννίτες ἢ σέ ἄλλους Λατίνους. Τό Τάγμα εἰσέπραττε χρήματα καί μέ τή μορφή δανείου, δωρεῶν, ἐλεημοσύνης, ἀλλά καί ἀπό ἵπποδρομίες. Ἐπιπλέον, ἡ περιουσία τῶν ἱπποτῶν ἐπέστρεφε στό Τάγμα μετά τόν θάνατό τους, ὅπως καί οἱ καρποί τῆς γῆς πού κατεῖχαν, μέχρι νά τήν παραχωρήσουν σέ κάποιον ἄλλο. Ὅμως τό κύριο εἰσόδημά του προερχόταν ἀπό τίς εἰσφορές πού καταβάλλονταν ἀπό τοὺς διοικητές τοῦ Τάγματος στή Μέση Ἀνατολή καί στήν Κύπρο. Τά χρήματα αὐτά συγκεντρώνονταν σέ ὀρισμένα μοναστήρια πού ἦταν ὀργανωμένα στό πλαίσιο τῆς κάθε γλώσσας, ὅμως ἡ συγκέντρωση τῶν χρημάτων αὐτῶν δέν ἦταν πάντα εὐκολή στήν πράξη. Σύμφωνα μέ τόν Luttrell, κατά τόν 14ο αἰῶνα σχεδόν τό 90% τῶν ἐσόδων τοῦ Τάγματος προερχόταν ἀπό τά σταυροφορικά κράτη τῆς Μέσης Ἀνατολῆς (τά ὁποῖα στά γαλλικά ὀνομάζονταν *Outre mer*).

Κατά τήν περίοδο τῆς Ἱπποτοκρατίας, ἡ οἰκονομία τῶν νησιῶν γνώρισε ἄνθηση. Οἱ Ἰωαννίτες τήν ἐνίσχυαν τόσο ὡς καταναλωτές ὅσο καί ὡς ἐργοδότες. Παράλληλα, ὠφελήθηκαν ἀπό τήν εἰσροή χρημάτων ἀπό τή Δύση καί κατασκεύασαν διοικητικά κτήρια, ἐκκλησίες καί κυρίως ὀχυρωματικά ἔργα. Ἡ ἀσφάλεια πού παρείχαν τά τελευταῖα κατέστησε δυνατή τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καί τῆς γεωργίας. Ἡ σκάλα καί ἡ ἀγορά τῆς Ρόδου ἀποτελέσαν χώρους μέ διεθνή χαρακτήρα, γεγονός πού ὀφειλόταν καί στή θέση τοῦ νησιοῦ, πού βρισκόταν ἐντός των μεγάλων ἐμπορικῶν ναυτικῶν ὁδῶν πού συνέδεαν τή Δύση μέ τή Μέση Ἀνατολή ἢ τήν Αἴγυπτο μέ τήν Κωνσταντινούπολη. Στή Ρόδο δραστηριοποιούνταν ἔμποροι διαφόρων ἐθνότητων, ὅπως Γάλλοι, Καταλανοί, Γενουάτες, ἀλλά καί Βενετοί, παρόλο πού οἱ πολιτικές σχέσεις τῶν τελευταίων μέ τό Τάγμα δέν ἦταν πάντοτε καλές. Πωλοῦνταν ποικίλα προϊόντα, ὅπως μπαχάρια, ἀρώματα καί ὑφάσματα. Πραγματοποιούνταν ἐπίσης ἐξαγωγές καί πολλοί Ρόδιοι ἔμποροι δραστηριοποιούνταν καί στό ἐξωτερικό.

Τό Τάγμα ἔλαβε μέτρα τά ὁποῖα ὠφέλησαν τήν τοπική οἰκονομία καί παράλληλα ὠφελήθηκε τό ἴδιο, ἀφενός μέσω τῶν φόρων πού εἰσέπραττε καί ἀφετέρου ἐπειδή ἡ εὐημερία τῆς ἐπικράτειάς του τοῦ ἐπέτρεπε νά ἐξασφαλίζει τήν ὑπαρξη ἐπαρκοῦς πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος μέ τή σειρά του καθιστοῦσε δυνατή τή συντήρηση τοῦ Τάγ-

ματος. Ἐπιπλέον, οἱ Ἰωαννίτες ἐνίσχυσαν τό ἐμπόριο, συνάπτοντας ἐμπορικές συμφωνίες μέ ἰσλαμικές δυνάμεις καί προσελκύοντας ἐμπόρους ἀπό τή Δύση παρέχοντάς τους διευκολύνσεις, ὅπως τό δικαίωμα νά διορίζουν πρόξενους, νά χρησιμοποιοῦν ἕνα λιμένα μεταφόρτωσης καί νά εἰσάγουν ἀτελῶς ὀρισμένα ἐμπορεύματα. Τό Τάγμα προσέφερε ἐπίσης τόν 16ο αἰῶνα δάνεια μέ χαμηλό ἐπιτόκιο (περίπου 3%) στούς βασάλους καί στούς μισθοφόρους του, ἐπέτρεπε στά μέλη του νά ἀσκοῦν ἐμπόριο καί ἀπό τά τέλη τοῦ 15ου αἰῶνα παραχώρησε μάλιστα τή δυνατότητα στούς ἐμπόρους νά χρησιμοποιοῦν τό κεντρικό κλίτος τοῦ μεγάλου ναοῦ. Οἱ Ἰωαννίτες διαδραμάτισαν ἐπομένως σημαντικό ρόλο στό νά καταστεῖ ἡ Ρόδος σημαντικό ἐμπορικό κέντρο στήν ἀνατολική Μεσόγειο καί συνέβαλαν στήν εὐημερία τῶν ἱπποτοκρατούμενων νησιῶν.⁵

Οι πολιορκίες τῆς Ρόδου ἀπό τοὺς Ὀθωμανούς, ἡ μεταφορά τοῦ Τάγματος στή Μάλτα καί ἡ σύγχρονη ὑπόστασή του

Τό 1480 οἱ Ὀθωμανοί πολιορκήσαν ἀνεπιτυχῶς τή Ρόδο. Ἐπὶ χεῖρῃσαν ἐκ νέου τήν κατάληψή της τό 1522 ὑπό τόν Σουλεῖμάν. Μετά ἀπό ἐξάμηνη πολιορκία, οἱ ἱππότες παραδόθηκαν καί ἐγκατέλειψαν τό νησί μέ ὅσους ἀπό τοὺς κατοίκους ἐπέλεξαν νά τοὺς ἀκολουθήσουν.

Τό 1530 ὁ αὐτοκράτορας Κάρολος Ε΄ τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοὺς παραχώρησε τή Μάλτα, τήν ὁποία ἐπίσης ἐπιχείρησε νά καταλάβει ὁ Σουλεῖμάν τό 1565. Ἡ πολιορκία κατέληξε ὥστόσο σέ συντριπτική ἥττα τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων. Αὕτη ἡ νίκη τοῦ Τάγματος ἦταν καθοριστική γιά τήν ἰσορροπία δυνάμεων στή Μεσόγειο, καθὼς ἔλαβε χώρα στό πλαίσιο σειρᾶς συρράξεων μεταξύ χριστιανικῶν κρατῶν καί ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας γιά κυριαρχία στήν περιοχή. Ἡ ἀπόκρουση τῆς πολιορκίας τῆς Μάλτας, ἀλλά καί πολλές ἄλλες ἀπό τίς συγκρούσεις αὐτές, ὅπως ἡ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου τό 1571 στήν ὁποία ἐπίσης συμμετεῖχαν οἱ

5. Vatin N., *Rhodes et l'Ordre de Saint-Jean de Jérusalem*, CNRS Editions, Paris, 2000, σ. 41-67.

Ίωαννίτες ιππότες, ανέκοψαν την τουρκική προέλαση στην Εύρωπη. Κατόπιν τά μέλη του Τάγματος ἔχτισαν τή νέα πρωτεύουσα τῆς Μάλτας, τή Βαλέτα, στήν ὁποία ἀνήγειραν ὀχυρωματικά ἔργα καί ἓνα μεγάλο νοσοκομεῖο, πού παρείχε περίθαλψη τόσο γιά σωματικές ὅσο καί γιά ψυχικές νόσους σέ ἀσθενεῖς ἀπό τή Μάλτα ἀλλά καί ἀπό ἄλλες περιοχές. Σταδιακά τό Τάγμα ἐγκατέλειψε τή στρατιωτική του δράση καί ἐπιδόθηκε στή διοίκηση τοῦ κράτους καί στήν περίθαλψη τῶν ἀσθενῶν.

Ἡ κυριαρχία του στή Μάλτα ἔλαβε τέλος τό 1798, ὅταν ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης κατέλαβε τό νησί καθ' ὁδόν πρὸς τήν Αἴγυπτο. Ἀπό τό 1834 οἱ Ίωαννίτες ιππότες ἐδρεύουν στή Ρώμη. Τό Τάγμα δέν ἀσκεῖ πλέον κυριαρχία σέ ἐδαφική ἐπικράτεια, ὅμως ἀναγνωρίζεται ὡς ἀνεξάρτητο ὑποκείμενο τοῦ διεθνοῦς δικαίου ἀπό τήν Ἀγία Ἐδρα καί ἀπό ὀρισμένα ἄλλα καθολικά κράτη, ἐνῶ διενεργεῖ ὀρισμένες κρατικές πράξεις ὅπως ἡ ἔκδοση διαβατηρίου καί ἡ διατήρηση διπλωματικῶν σχέσεων μέ ὀρισμένες χῶρες.⁶

Οἱ ἐθνότητες πού ἀπαρτίζουν τή ροδιακή κοινωνία κατά τήν περίοδο τῆς Ἱπποτοκρατίας καί οἱ ἐκπρόσωποι τῶν κοινοτήτων τῶν Ἑλλήνων καί τῶν λατίνων

Ἐκτός ἀπό τοὺς ιππότες, ἡ κοινωνία τῆς Ρόδου ἀπαρτιζόταν ἀπό ποικίλες πληθυσμιακές ὁμάδες. Οἱ Ἕλληνες ἀποτελοῦσαν τήν πλειοψηφία. Ὑπῆρχαν, ἐπίσης, Λατίνοι, Ἑβραῖοι, χριστιανοί ἀπό τή Μέση Ἀνατολή, μουσουλμάνοι, ἀλλά καί δοῦλοι, ἡ προέλευση τῶν ὁποίων ποίκιλλε. Οἱ διαφορετικοί αὐτοί πολιτισμοί συνυπῆρχαν κατὰ κανόνα ἀρμονικά ὑπὸ τήν κυριαρχία τῶν Ἰωαννιτῶν.

Ἡ ὑπαιθρος κατοικεῖτο καταρχήν ἀπό Ἕλληνες. Ὁ πληθυσμός της ἀπαρτιζόταν ἀπό ἐλεύθερους (πού ὀνομάζονταν *francomati* ἢ *angussati*), δουλοπαροίκους (πού ἦταν γνωστοί ὡς *villani*, *servi* ἢ *parichi*). Σέ ὀρισμένες μεγάλες ἰδιοκτησίες ὑπῆρχαν καί δοῦλοι. Τό Τάγμα παραχωροῦσε γαῖες σέ Ἕλληνες, ἐκμισθώνοντάς τις σέ αὐτοὺς διὰ βίου. Δέν ὑπῆρχε, λοιπόν, ἐλληνική ἀριστοκρατία γαιο-

6. The Editors of Encyclopedia Britannica, Hospitallers, Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Hospitallers>, τελευταία προσπέλαση 19/07/2022.

κτημόνων. Αναπτύχθηκε αντιθέτως, συνεπεία της σταδιακής απελευθέρωσης των δουλοπαροίκων, μιά ανεξάρτητη τάξη Ἑλλήνων χωρικῶν, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο ὁ τοπικός ἱερέας καί ὁ «πρῶτος», δηλαδή ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς κοινότητος.

Ὁ «πρῶτος» ἐκπροσωπεῖ μιά διοικητική μονάδα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται «πρωταρία», ἐνώπιον τῶν Ἰωαννιτῶν. Τό χωριό Σιάννα ἢ τό χωριό Τριάντα γιά παράδειγμα ἀποτελοῦσαν πρωταρίες. Οἱ πρῶτοι ὀφείλαν νά ἐκτελοῦν ἐντολές τοῦ Τάγματος, τό περιεχόμενο τῶν ὁποίων συνίστατο στήν καταγραφή περιουσιακῶν στοιχείων, στήν ἐξασφάλιση τῆς τήρησης τῶν ὑποχρεώσεων τῶν παροίκων ἢ τῶν μαρινάριων καί στήν εἴσπραξη φόρων. Τό Τάγμα παρεῖχε στούς πρῶτους ὀρισμένα προνόμια, ὅπως παραχώρηση κτημάτων καί φοροαπαλλαγές. Οἱ πρῶτοι ἔχαιραν σχετικῆς οἰκονομικῆς ἐπιφάνειας.⁷

Στήν ἀρχή τῆς Ἱπποτοκρατίας, τό Τάγμα ἐπιδίωξε νά προσελκύσει Λατίνους ἐποίκους στά νησιά, προτείνοντας τό 1313 τήν παραχώρηση φέουδων μέ ἀντάλλαγμα στρατιωτική θητεία. Ἡ πολιτική αὕτη ἔτυχε περιορισμένης ἀπήχησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα κυρίων φέουδου ἦταν ἡ οἰκογένεια Assanti, πού ἐγκαταστάθηκε στή Νίσυρο. Ὑπῆρχε, λοιπόν, περιορισμένος ἀριθμός φεουδαρχῶν, γεγονός πού ἐξηγεῖ σέ μεγάλο βαθμό τίς καλές σχέσεις Ἑλλήνων καί Λατίνων. Στή ροδιακή ὑπαιθρο ἐγκαταστάθηκαν Ἰταλοί, μισθώνοντας γαῖες ὅπως οἱ Ἕλληνες. Συχνά συνήπταν γάμους μέ τίς κόρες τῶν τελευταίων. Οἱ Ἕλληνες τῆς ὑπαιθρου ὑπεῖχαν ὀρισμένες ὑποχρεώσεις, οἱ ὁποῖες συνίσταντο σέ «ἀγγαρεία», δηλαδή ὑποχρέωση ἀμισθί ἐργασίας καί συγκεκριμένα μεταφορά ξυλείας μέχρι τήν ἀκτή γιά τή ναυπήγηση πλοίων, ἐργασία στά ὄχυρά, στούς δρόμους καί στίς γέφυρες, καθώς καί περιπολίες στίς βίγλες. Κάθε χωριό εἶχε ἕναν «τουρκοπολιέρο», ἔμμισθο φύλακα πού εἶχε τήν ὑποχρέωση νά μάχεται στό πλευρό τῶν ἱπποτῶν.

Οἱ διαφορετικές ἐθνότητες πού ἀπάρτιζαν τήν κοινωνία τῆς Ρόδου συνυπῆρχαν κυρίως στήν «κάτω πόλη», στή συνοικία τοῦ Μπούργκου, πού ἀποτελοῦσε τό ἐμπορικό τμήμα τῆς μεσαιωνικῆς πόλης.

7. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιά τή Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες ἀπό τό ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν 1421-1453*, ὁ.π., σ. 43-44.

Ἐκεῖ ἔμενε ὁ λαός, ἐνῶ οἱ ἱππότες ἔμεναν στή συνοικία τοῦ Κολλακίου. Ὁ κάτοικος τοῦ Μπούργκου ὀνομαζόταν *burgensis* (ἀστός).

Ἕλληνες καί Λατίνοι ἐξέλεγαν ἐτησίως ἐκπροσώπους, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται ὡς *jurati* (ὁμότες) καί ἐπικουροῦσαν τόν Μεγάλο Μάγιστρο κυρίως σέ φορολογικά ζητήματα. Ἐκλέγονταν ἀπό τοὺς ὁμοεθνεῖς τους, συνεπῶς ὑπῆρχαν *jurati* γιά τοὺς Ἕλληνες καί *jurati* γιά τοὺς Λατίνους. Σέ γενικές γραμμές οἱ πρῶτοι καί οἱ ὁμότες εἶχαν κοινές δικαιοδοσίες, ὅμως οἱ ὁμότες εἶχαν κάποιες ἀρμοδιότητες πού δέν εἶχαν οἱ πρῶτοι, ὅπως τήν ἀρμοδιότητα νά ἐκτιμήσουν τό ὕψος τῆς ἀποζημίωσης πού πρέπει νά καταβάλει στοὺς γεωργούς μιᾶς περιοχῆς ὅποιος διεξάγει μέ ἄδεια τοῦ Τάγματος ἔρευνες ἐντός αὐτῆς μέ σκοπό τήν ἐξόρυξη μετάλλων. Οἱ δικαστικές ἀρμοδιότητες τῶν ὁμοτῶν εἶναι ἐμφανεῖς καί στά ἔγγραφα τοῦ Τάγματος, ὅπου ὁ ὅρος *jurati* ἐναλλάσσεται μέ τόν ὅρο *judici*, πού σημαίνει «δικαστές». Τό ἀξίωμα τοῦ ὁμότη ἐμφανίζεται καί σέ ἄλλες λατινοκρατούμενες περιοχές τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, ὅπως ἡ Πελοπόννησος καί ἡ Κύπρος, ἀλλά καί τῆς Εὐρώπης γενικότερα. *Jurati* ὑπῆρχαν καί στή Μάλτα καί τό Τάγμα θά συνεργαστεῖ μέ αὐτούς μετά τήν ἐγκατάστασή του ἐκεῖ το 1530. Στήν Κύπρο ἀσκοῦσαν ἐπίσης δικαστικά καθήκοντα.

Στό κάστρο τοῦ Πετρουμίου (τοῦ σημερινοῦ Μπόντρουμ, δηλαδή τῆς Ἀλικαρνασσοῦ), οἱ *jurati*, ἀπό κοινοῦ μέ κάποιους ἄλλους ἀξιωματοῦχους, τοὺς «κοντόσταβλους» (*comestabiles*), λειτουργοῦσαν ὡς δικαστές. Ἦταν ἀρμόδιοι ἐπὶ ὑποθέσεων ὁμοεθνῶν τους, τίς ὁποῖες ἐκδίκαζαν «κατά τίς ἀποδεκτές συνήθειες τοῦ τόπου» (*secundum laudabiles consuetudines dicti Castri*). Τό Τάγμα ἐνισχύει τό κύρος τῶν ἀποφάσεων τους ὀρίζοντας ὅτι οἱ ἀξιωματοῦχοι τῆς περιοχῆς ὀφείλουν νά ἀποδέχονται σέ κάθε περίπτωση τήν ἰσχὺ τους.⁸

Ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐπιβολή νέων φόρων, ἀναγνωρίζεται στοὺς ἀρχηγούς τῶν οἰκογενειῶν (*capi delle famiglie*) τῆς Ρόδου ἡ δυνατότητα νά συμμετέχουν στή λήψη τῶν σχετικῶν ἀποφάσεων.⁹

8. Τσιρπανλῆς Ζ., ὁ.π., σ. 43-47.

9. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἡ Ρόδος καί οἱ Νότιες Σποράδες στά χρόνια τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν (14ος-16ος αἰ.)*, ὁ.π., σ. 163.

Ὅσον ἀφορᾷ στὰ ἐπαγγέλματα πού ἀσκοῦσαν οἱ Ἕλληνες, οἱ περισσότεροι ἦταν τεχνίτες, ἔμποροι ἢ ναυτικοί. Ὅρισμένοι ἦταν συμβολαιογράφοι, ἐκναυλωτές ἢ καπετάνιοι. Ἄλλοι ἐργάζονταν γιά τό Τάγμα. Ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς –πού ἀποτελοῦσε μία ἀπό τίς γλῶσσες τῆς διπλωματίας ἐκείνη τήν περίοδο– καί ἐνίοτε τῆς τουρκικῆς, τούς ἐπέτρεπε νά ἀσκοῦν χρέη διπλωματῶν γιά τόν Μεγάλο Μάγιστρο.

Ὁ θεσμός τῶν συντεχνιῶν, πού ἐπικρατοῦσε στό Βυζάντιο, διατηρήθηκε στή Ρόδο καί κατά τήν Ἱπποτοκρατία. Τεχνίτες ὅπως οἱ ξυλουργοί ἢ οἱ οἰκοδόμοι ἐξέλεγαν –συνήθως ἐτησίως– ἕναν ἢ δύο ἐπικεφαλῆς, τούς πρωτομάστορες. Ὅρισμένα ἀπό τά καθήκοντα τῶν πρωτομαστόρων εἶχαν χαρακτήρα ἐθίμου (*consuetudo*), διότι ἀποτελοῦσαν ἐπαναλαμβανόμενες πρακτικές πού ἀκολουθοῦνταν μέ πεποίθηση δικαίου (*opinio juris*), ἐπικρατοῦσε δηλαδή ἡ ἀντίληψη ὅτι ἐπρόκειτο γιά δεσμευτικούς κανόνες. Εἰδικότερα, οἱ ἐθιμικές ὑποχρεώσεις τῶν πρωτομαστόρων ἀφοροῦσαν τήν ὀχύρωση τῆς πόλης καί συνίσταντο στήν ἐτήσια ἐπιθεώρηση τῶν κάστρων μέ σκοπό τήν ἐπισήμανση τῶν ἀπαραίτητων ἐπισκευῶν καί τόν προσδιορισμό τῶν νέων ἔργων πού χρειάζεται νά ἀνεγερθοῦν.¹⁰

Ὁ πληθυσμός τῶν Λατίνων ἐκτιμᾶται γύρω στίς 3.000. Κατά κύριο λόγο ἀσχολοῦνταν μέ τήν ἐμπορική ναυτιλία ἢ ἐντάσσονταν στήν ὑπηρεσία τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου. Οἱ περισσότεροι ἦταν καταλανικῆς, γενουατικῆς ἢ σικελικῆς καταγωγῆς. Ὅρισμένοι κατάγονταν ἀπό τή βόρεια Ἰταλία, περιοχή ἀπό τήν ὁποία προέρχονταν πολλοί ἀπό τούς νομικούς πού κατοικοῦσαν στή Ρόδο.

Τόσο οἱ Ἕλληνες ὅσο καί οἱ Λατίνοι εἶχαν ὑποχρέωση στρατιωτικῆς θητείας. Ἐπιπλέον, μέχρι τό 1462, ὁρισμένοι Ἕλληνες τῆς πόλης τῆς Ρόδου δεσμεύονταν ἀπό κληρονομική ὑποχρέωση θητείας στίς γαλέρες τοῦ Τάγματος (*servitude marina*).

Κατά τήν κρατοῦσα ἀντίληψη οἱ σχέσεις μεταξύ των Ἰωαννιτῶν καί τοῦ τοπικοῦ πληθυσμοῦ εἶχαν θετικό πρόσημο, παρά τίς ἀντιπαραθέσεις πού ἐνίοτε ἀναφύονταν. Οἱ ντόπιοι πολέμησαν ἄλλωστε τούς Ὀθωμανούς ἀπό κοινοῦ μέ τό Τάγμα στίς πολιορκίες τοῦ

10. Τσιρπανλῆς Ζ., Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιά τή Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες ἀπό τό ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν 1421-1453, ὁ.π., σ. 75-79.

1480 και τοῦ 1522. Μουσουλμάνοι συγγραφεῖς παρουσιάζουν ὥστόσο μιά διαφορετική εἰκόνα. Χαρακτηριστικό εἶναι ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό ἐπιστολή τοῦ Ebu Bekirel-Darani πρὸς τὸν σουλτάνο Βαγιαζήτ Β΄ πού χρονολογεῖται στὸ 1503. Ἀναφέρει ὅτι «ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ τοῦ ὀχυροῦ, μὲ τὴν ἐξαίρεση τῶν φρέρηδων, εἶναι Ἕλληνες, ἐνῶ οἱ φρέρηδες εἶναι Φράγκοι, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται σὲ 600». Ο ἑl-Darani ἰσχυρίζεται πὼς οἱ Λατίνοι «προξενοῦν τεράστιες ἀδικοπραξίες εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων». Διατείνεται μάλιστα ὅτι σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις τοὺς φονεύουν ἀτιμωρητί καὶ χωρὶς νὰ ἐξαναγκάζονται νὰ «πληρώνουν τὴν τιμὴ τοῦ αἵματος». Ὑποστηρίζει ἐπίσης ὅτι «διαπράττουν μοιχεῖα μὲ τίς γυναῖκες τῶν Ἑλλήνων, ἀσελγοῦν στοὺς γιούς τῶν τελευταίων, σφετερίζονται τὰ χρήματά τους, τοὺς χτυποῦν καὶ τοὺς κάνουν τέτοιο κακὸ ὥστε ὑπάρχει μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων μεγάλη ἐχθρότητα καὶ ἂν ὁ στρατὸς τῶν μουσουλμάνων ἐπιτεθεῖ στὸ ὀχυρὸ, οἱ Ἕλληνες θὰ τοὺς βοηθήσουν ἐκ τῶν ἔσω νὰ τὸ πάρουν».¹¹

Ὁργάνωση καὶ διαστρωμάτωση τῆς ροδιακῆς κοινωνίας

Οἱ ὑπήκοοι τοῦ Τάγματος διακρίνονταν σαφῶς σὲ τρεῖς κοινωνικές ὁμάδες μὲ διαφορετικὰ ἀστικά δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις. Οἱ «πάροικοι» (*parichi*) ἢ *servi* ἢ *servia scripticii* («ἐναπόγραφοι») ἀποτελοῦσαν τὸ κατώτερο στρώμα. Κατοικοῦσαν κυρίως στὴν ὑπαιθρο τῶν ἱπποτοκρατούμενων νησιῶν. Τὸ θεσμικὸ πλαίσιο ὑπὸ τὸ ὁποῖο τελοῦσαν δέν εἶναι ἀπόλυτα σαφές. Φαίνεται ὅτι εἶναι παρόμοιο μὲ αὐτὸ πού διεῖπε τοὺς βυζαντινοὺς παρόικους κατὰ τὸν 13ο αἰῶνα, οἱ ὁποῖοι ἐξαρτῶνταν ἄμεσα ἀπὸ τὸ κράτος ἢ ἀπὸ τὸν τοπικὸ ἄρχοντα καὶ δέν εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ κτῆμα στὸ ὁποῖο ἐργάζονταν. Στὴν πράξη φαίνεται βέβαια πὼς εἶχαν κάποια δικαιώματα, εἶχαν γιὰ παράδειγμα δική τους ἑγγειοπεριουσία, γιὰ τὴν ὁποία κατέβαλαν «τέλος» ἢ «μορτή». Οἱ πάροικοιμποροῦσαν νὰ ἀπελευθερώνονται μὲ ἔγκριση τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου, καθὼς ὑπάγονταν σὲ αὐτόν καὶ στὸ Τάγμα. Κατέβαλλαν στὸν Μεγάλον Μάγιστρο καὶ στοὺς Ἰωαννίτες κεφαλικὸ φόρο (*te-*

11. Vatin N., *Rhodes et l'Ordre de Saint-Jean de Jérusalem*, ὁ.π., σ. 41-67.

stagium), καθώς και τή μορτή καί τό *jus dominationis*, δηλαδή τό «τέλος» ἢ «δημόσιο δίκαιο», τόν κρατικό φόρο γιά τά κτήματα πού καλλιεργοῦσαν, τῶν ὁποίων τήν κυριότητα εἶχε τό κράτος, ἀλλά καί γιά εἰσοδήματα ἀπό τήν κτηνοτροφία. Οἱ πάροικοι, λοιπόν, τελοῦσαν ὑπό καθεστώς ἄμεσης κρατικῆς δέσμευσης.

Ἡ θέση τους μποροῦσε νά βελτιωθεῖ μέσω τῆς προαγωγῆς τους στή δεύτερη βαθμίδα, αὐτή τοῦ «μαρινάριου» ἢ κατευθείαν στήν πρώτη, αὐτή τοῦ ἀπελεύθερου. Οἱ μαρινάριοι ἢ ναῦτες (*marinarius-nauta*) ὀνομάζονταν ἔτσι, διότι ἡ θαλασσινή ἀγγαρεία (*servicium* ἢ *servitus marines eu marinarie*) ἀποτελοῦσε βασική τους ὑποχρέωση. Κατοικοῦσαν κυρίως στήν πόλη τῆς Ρόδου καί στή γύρω περιοχή. Τά ὀνόματά τους καταγράφονταν σέ εἰδικό βιβλίο. Οἱ πάροικοι ἐπιχειροῦσαν νά γίνουν ἔστω μαρινάριοι, διότι ἡ μετάβασή τους στή μεσαία τάξη συνεπαγόταν τήν ὑποβολή τους σέ λιγότερες ἀγγαρεῖες. Ὡστόσο, ὅταν ἐπιτύγχαναν τόν στόχο τους, συνειδητοποιοῦσαν ὅτι καί οἱ ὑποχρεώσεις τοῦ μαρινάριου ἦταν πολλές φορές ἰδιαίτερα ἐπαχθεῖς, πράγμα πού ὠθοῦσε πολλούς ἀπό αὐτούς νά ἐγκαταλείψουν τή Ρόδο. Προκειμένου νά ἀναχαιτίσει τή μείωση τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ὁποία θά ἐπέφερε ἐπιπτώσεις στήν ἄμυνα τοῦ νησιοῦ, τό Τάγμα ἐξέδωσε τό 1433 ἀπόφαση μέ τήν ὁποία ἀνέστειλε γιά τά ἐπόμενα δέκα χρόνια τήν ὑποχρεωτική θητεία τῶν μαρινάριων στά πολεμικά πλοῖα.

Ἡ «προαγωγή» λαμβάνει χώρα μέ πράξη τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου. Ἐπίσης, κάποιος πάροικος μπορεῖ νά γίνει μαρινάριος καί μέ ἄδεια τοπικοῦ ἀξιωματοῦχου τοῦ Τάγματος. Ἡ κοινωνική κινητικότητα ἀποτελοῦσε ἀντάλλαγμα εἴτε γιά τίς ὑπηρεσίες πού ὁ πάροικος ἢ ὁ μαρινάριος ἢ πρόσωπο τῆς οἰκογένειάς τους εἶχε προσφέρει στό Τάγμα, εἴτε γιά τήν προσφορά σέ αὐτό ἀνθρώπων, συνήθως δούλων. Ὑπάρχουν ἔγγραφα τά ὁποῖα ἀναφέρουν ὅτι κάποιος πάροικος μεταβαίνει σέ ἀνώτερη βαθμίδα ἐπειδή προσφέρει στό Τάγμα δούλους. Καθίσταται λοιπόν σαφές ἡ διαφορά μεταξύ των παροίκων καί τῶν δούλων, καθώς οἱ πρῶτοι μποροῦσαν νά ἔχουν δούλους καί νά τοὺς διαθέτουν χρησιμοποιοῦντας τους ὡς «ἀνταλλάξιμο προϊόν». Ἐπιπλέον, οἱ μαρινάριοι μποροῦσαν νά γίνουν ἀπελεύθεροι προτείνοντας «ἀντικαταστάτες» τους, οἱ ὁποῖοι

θά ἐντάσσονταν στή μεσαία βαθμίδα καί θά ἐπιφορτίζονταν μέ τή θαλασσίνη ἀγγαρεία στή θέση τους.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ τρίτη αἰτία προαγωγῆς ἀπό τήν τάξη τοῦ παροίκου σέ αὐτήν τοῦ μαρινάριου. Σύμφωνα μέ διάταγμα τοῦ 1448, τά τέκνα ἀπό γάμο ἀπελεύθερου (ἢ ἀπελεύθερης) ἢ μαρινάριου (ἢ μαρινάριας) μέ πάροικο, ἄνδρα ἢ γυναίκα, θά ἦταν πάροικοι. Προκειμένου νά παρακαμφθεῖ ἡ διάταξη αὕτη καί νά ἐνθαρρυνθεῖ ἡ σύναψη γάμων, ὁ Μεγάλος Μάγιστρος προάγει τή μέλλουσα νύφη στήν τάξη τῆς μαρινάριας, ἐφόσον ὁ γαμπρός ἀνῆκε ἤδη στήν τάξη αὕτη. Ὅμοίως ὑπάρχουν περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες μαρινάρια καθίσταται ἀπελεύθερη ἐνόψει τοῦ γάμου της μέ ἀπελεύθερο. Τέλος, ὅταν ἀπελεύθερος παντρευόταν γυναίκα πάροικο, τά ἀρσενικά τέκνα τους ἀνῆκαν στή μεσαία βαθμίδα, δηλαδή στούς μαρινάριους.

Ἡ ἀνώτερη βαθμίδα, οἱ ἀπελεύθεροι, ἀναφέρονται ὡς “*civites franci*”, “*liberi*”, “*civites romani*” (ἢ “*civissae romanae*” στό θηλυκό), “*francomati*”, “*immunes*”, “*absoluti*”, “*soluti*”, “*exempti*”, “*quittati*” ἢ “*angussati*”. Ἡ πράξη μέ τήν ὁποία ἀπελευθερώνεται δοῦλος, πάροικος ἢ μαρινάριος ὀνομάζεται “*gratia*”, “*liberatio*”, “*manumissio*”, “*immunitas*”, “*franchisia*”, “*absolucio*”, “*exemptio*”, “*quittacio*” ἢ “*retencio*”. Τά δικαιώματα τῶν ἀπελεύθερων συνίσταντο στή δυνατότητα παράστασης στό δικαστήριο, κατάρτισης ἀγοραπωλησιῶν, ὑπογραφῆς συμφωνητικῶν, ἐλεύθερης διάθεσης τῆς περιουσίας τους, σύνταξης διαθήκης καί μετακίνησης χωρίς περιορισμούς. Καί οἱ ἀπελεύθεροι ἔφεραν φορολογικές ὑποχρεώσεις, ὅπως τή δεκάτη, τή μορτή καί τήν ἐτήσια εἰσφορά. Καλοῦνταν ἐπιπλέον νά παρέχουν τίς ὑπηρεσίες τους γιά τήν ἀνέγερση ἢ τήν ἐπιδιόρθωση ὀχυρωματικῶν ἔργων.

Τά «εὔρετά» νήπια, δηλαδή ἐκεῖνα πού εἶχαν ἐγκαταλειφθεῖ ἀπό τοὺς γονεῖς τους σέ ἐμφανῆ τοποθεσία τῆς πόλης, ἐντάσσονταν στή βαθμίδα τῶν ἀπελεύθερων ὅταν ἔφθαναν σέ ἡλικία γάμου. Ἀναφέρεται ἡ περίπτωση τῆς Ἀντωνίνας, ἡ ὁποία εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ ὡς βρέφος, ἀνατράφηκε ἀπό Ἑλληνίδα Ροδίτισσα καί στά 14 της, σέ ἡλικία γάμου, δυσκολεύτηκε ὡς πρὸς τήν ἐπιλογή συζύγου, διότι δέ γνῶριζε ἂν ἦταν μαρινάρια ἢ ἀπελεύθερη. Τό Τάγμα τή χαρακτηρίσε ἀπελεύθερη κατόπιν εἰσήγησης εἰδικῆς διμελοῦς ἐπιτροπῆς. Μέ

παρόμοιο τρόπο έπέλυαν οί Βενετοί παρεμφερή ζητήματα σέ περιοχές πού βρίσκονταν υπό τήν κυριαρχία τους όπως ή Κύπρος.¹²

Παρόλα αυτά, ή υποβάθμιση κάποιου πού είχε ανέλθει στήν τάξη τών άπελεύθερων δέν ήταν διόλου άπίθανη, καθώς όποιαδήποτε πράξη μπορούσε νά θεωρηθεί ως «άντίσταση κατά τής άρχής» έπέφερε ως ποινή τήν άπώλεια τοῦ status τοῦ άπελεύθερου. Σώζεται μία περίπτωση άπό τό 1490 κατά τήν όποία ένας Έλληνας άπελεύθερος άφόπλισε βίαια έναν ίππότη άφαιρώντάς του τό τσεκούρι του, ώστε νά άποτρέψει χτύπημα άπό αυτόν. Άναφέρεται ότι ό ίππότης έπιχείρησε νά χτυπήσει τόν Έλληνα λόγω κάποιου «πταίσματος» πού είχε προηγουμένως διαπράξει, ώστόσο δέ διευκρινίζεται ποιο ήταν αυτό τό πταίσμα. Η πράξη αυτή στάθηκε άπό μόνη της ίκανή νά έπιφέρει τήν έπαχθή κατηγορία τοῦ «έγκλήματος καθοσιώσεως» (*crimen majestatis*). Θεωρήθηκε δηλαδή πράξη άντίστασης κατά τής άρχής καί άμφισβήτηση τής έξουσίας τοῦ ίδιου τοῦ Μαγίστρου, καθώς ό ίππότης τόν εκπροσωπούσε. Γιά τό έγκλημα αυτό εξακολουθοῦσε νά προβλέπεται ή θανατική ποινή πού έφαρμοζόταν στίς περιπτώσεις αυτές ήδη άπό τή ρωμαϊκή περίοδο.

Έν προκειμένω έπιβάλλονται στόν δράστη ιδιαίτερα αὔστηρές καί σκληρές ποινές πού δέ φαίνονται ανάλογες τοῦ άδικήματος, άκόμα καί αν ληφθοῦν υπόψη οί ιδιαίτερες συνθήκες καί άντιλήψεις τής έποχής. Θεωρεῖται ώστόσο ότι αντιμετωπίζεται μέ «φιλανθρωπία» (*cum humanitate*), διότι δέν τοῦ έπιβάλλεται ή θανατική ποινή. Άντίθετα, υφίσταται μία σειρά άπό ποινές πού «κλιμακώνονται». Άρχικά υποβιβάστηκε στήν τάξη τών παροίκων, κατόπιν δέθηκε σέ πάσσαλο στό ίδιο σημείο όπου προέβη σέ άντίσταση κατά τής άρχής καί υπεβλήθη σέ μαστίγωση, δεχόμενος έκατό χτυπήματα άπό βούρδουλα. Κατά τή βυζαντινή περίοδο, σέ αυτή τή μορφή σωματικού κολασμοῦ υποβάλλονταν μόνο οί άποροι. Μετά τή μαστίγωση παρέμεινε στό ίδιο σημείο έπί δύο ώρες γιά δημόσιο έξευτελισμό καί παραδειγματισμό. Τέλος, τοῦ έπιβλήθηκε ποινή φυλάκισης δύο μηνών. Η βάνουση ποινική μεταχείριση τοῦ έγκλήματος αυτού ίσως όφείλεται στήν έπιδίωξη τοῦ Τάγματος νά έδραιώσει

12. Τσιρπανλής Ζ., *Άνέκδοτα έγγραφα γιά τή Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες άπό τό άρχείο τών Ίωαννιτών ίπποτών 1421-1453*, ό.π., σ. 32-39.

τήν κυριαρχία τοῦ ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του καὶ νὰ ἀποσοβήσῃ ὅποιον-
δήποτε κίνδυνο ἀμφισβήτησής της.¹³

Ἡ θέση τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν μουσουλμάνων

Ἡ κοινωνικὴ θέση τῶν Ἑβραίων δέν ἦταν τόσο σταθερὴ ὅσο αὐ-
τῇ τῶν Ἑλλήνων. Τοὺς ἀναγνωρίζοταν ἡ ἐλευθερία νὰ ἀσκοῦν τὴ
λατρεία τους καὶ εἶχαν μία συναγωγή. Ἡ περιοχὴ στὴν ὁποία κα-
τοικοῦσαν ἦταν ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς συνοικίας τοῦ Μπούρ-
γκου, ὅμως δραστηριοποιοῦνταν ἐπαγγελματικὰ σὲ ὁλόκληρὴ τὴν
πόλιν. Ἦταν κατὰ κύριο λόγο ἔμποροι ἢ τεχνίτες πού ἀσχολοῦνταν
μέ εἶδη ὅπως τὰ διαμάντια, τὸ δέρμα ἢ τὰ ὑφάσματα. Οἱ Ἑβραῖοι
ἦταν ἐνσωματωμένοι στὴν τοπικὴ κοινωνία. Σχετικὴ ἔνδειξη ἀπο-
τελεῖ μία ἀπόφαση τοῦ 1480, πού προέβλεπε τὴν ἀνακατασκευὴ τῆς
συναγωγῆς τους, ἡ ὁποία εἶχε καταστραφεῖ στὴν ὀθωμανικὴ πολι-
ορκία τὸ ἴδιο ἔτος. Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ καταδεικνύει ἐπίσης τὴ συμ-
βολὴ τους κατὰ τὴ διάρκειά τῆς πολιορκίας.

Λίγο ἀργότερα ὅμως ἡ πολιτικὴ τοῦ Τάγματος ὡς πρὸς τοὺς
Ἑβραίους μεταβλήθηκε ριζικὰ καὶ ἐλήφθησαν ὀρισμένα ἰδιαίτερα αὐ-
στηρά μέτρα πού ἀφοροῦσαν τοὺς Ἑβραίους καὶ γενικότερα τοὺς
ἀλλόθρησκους. Διάταγμα τοῦ 1483 ἀπειλοῦσε ποινὴ θανάτου σὲ
ὅποιον χριστιανὸ συνῆπτε σεξουαλικές σχέσεις μέ Τούρκους (καὶ
γενικότερα μουσουλμάνους) ἢ Ἑβραίους. Μὲ ἄλλο διάταγμα, τοῦ
1503, ὀρίστηκε ὅτι οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κῶ θὰ ἐξορίζον-
ταν ἐντὸς προθεσμίας 40 ἡμερῶν, ἐκτός ἂν ἀσπάζονταν τὸν χριστια-
νισμό. Δέν εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ἐφαρμοζόταν ἀπαρέ-
γκλιτα στὴν πράξη, καταδεικνύει ὅμως τὴ στάση τῶν ἀρχῶν ἀπέναν-
τι στοὺς Ἑβραίους κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἔκδοσής της. Τὴν περίοδο
ἐκείνη στὴ Ρόδο εἶχε λάβει χώρα εἰσροὴ Ἑβραίων αἰχμαλώτων, πού
εἶχαν αἰχμαλωτιστεῖ ἐνῶ ἐπιχειροῦσαν νὰ διαφύγουν ἀπὸ τὴ Δύση
πρὸς τὰ κράτη τῶν Μαμελούκων ἢ τῶν Ὀθωμανῶν.

Στὴν ἵπποτοκρατούμενη Ρόδο ἡ παρουσία μικρῆς ἔστω κοινό-
τητας μουσουλμάνων, προξένησε ἐντύπωση στὸν προσκυνητὴ

13. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἡ Ρόδος καὶ οἱ Νότιες Σποράδες στὰ χρόνια τῶν Ἰωαν-
νιτῶν ἱπποτῶν (14ος-16ος αἰ.)*, ὁ.π., σ. 226-229.

Lengherand τό 1485. Στο νησί υπήρχαν πολλοί Όθωμανοί έμποροι. Δέν ήταν όμως ένσωματωμένοι στην τοπική κοινωνία και θεωρούνταν «ξένο σώμα». Η ροδιακή κοινωνία άπαρτιζόταν από την έλληνική, τή λατινική και την έβραϊκή κοινότητα, καθώς και από τους χριστιανούς της Μέσης Ανατολής. Υπήρχε κοινωνική συναναστροφή και συνεργασία μεταξύ των μελών των κοινοτήτων αυτών. Τά άνορθωτικά μέτρα πού έλήφθησαν μετά την πολιορκία του 1480 καταδεικνύουν ότι τό Τάγμα έπεδίωκε και σέ μεγάλο βαθμό έπιτύγχανε νά ένώσει αυτές τίς διαφορετικές κοινότητες μέσω της καλλιέργειας «πατριωτικού» αίσθήματος και κοινής ταυτότητας υπηκόων της Ρόδου των Ίωαννιτών. Υπό την κυριαρχία τους επικρατούσε κοινωνική ειρήνη στα ίπποτοκρατούμενα νησιά.¹⁴

Η δουλεία και οι σχέσεις ύποτέλειας κατά την περίοδο της Ίπποτοκρατίας

Όρισμένοι δούλοι, άρχικά τουλάχιστον, ήταν Έλληνες, κάποιοι από τους όποιους ήταν Ρόδιοι. Υπάρχουν θεσπίσματα του 14ου αιώνα πού άπαγορεύουν την «έξαγωγή» τους. Μετά τό 1380, όμως, δέν παρατηρούνται πλέον έλληνικά όνόματα στις πράξεις άπελευθέρωσης δούλων. Αντικαθίστανται από όνόματα Ρώσων, Άρμένιων και Βουλγάρων. Υπήρχαν επίσης Τοῦρκοι δούλοι, οι όποιοι προέκυπταν είτε από δουλεμπόριο είτε από πειρατεία. Στα έγγραφα του Τάγματος αναφέρονται έπιπλέον Αιθίοπες, Κιρκάσιοι, Έλληνες από την Κύπρο, Τάταροι και Σλάβοι. Η ήλικία και τό φύλο των δούλων ποίκιλλαν. Έντοπίζονται αναφορές σέ «άγόρι 8 ετών», «νέο 13-14 ετών», «κοριτσάκι (parva filia)», γυναίκες και άνδρες.

Οί δούλοι προέρχονταν κυρίως από άγοραπωλησία (sclavus empticius). Η σύμβαση συναπτόταν είτε μεταξύ ίπποτών είτε μεταξύ ίππότη και λαϊκού-κατοίκου της Ρόδου. Στα έγγραφα γίνεται λόγος γιά ένα περιστατικό κατά τό όποιο ένας ίππότης «έξαπατά» μιά γυναίκα και μέ δικά της χρήματα αγοράζει μιά Τσερκέζα¹⁵ δούλη. Η

14. Vatin N., *Rhodes et l'Ordre de Saint-Jean de Jerusalem*, ό.π., σ. 41-67.

15. Από την Κιρκασία, περιοχή του βόρειου Καύκασου στη βορειοανατολική άκτή του Εϋξείνου Πόντου.

κυριότητα επί τῶν δούλων μεταβιβαζόταν καί μέσω δωρεᾶς. Παραδείγματος χάριν, ὑπάρχουν περιπτώσεις ἀξιωματούχων πού δωρίζουν δοῦλο σέ πιό ὑψηλόβαθμα μέλη. Ἡ κυριότητα μποροῦσε νά ἀνήκει καί στό Τάγμα, καθώς σύμφωνα μέ τό καταστατικό του, ἡ περιουσία κάθε ἱππότη, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ὑπηρέτη του, περιερχόταν στό Τάγμα μετά θάνατον. Ἦταν ἀπαραίτητη εἰδική ἄδεια τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου προκειμένου νά βαπτίσει κάποιος ἱππότης χριστιανό τόν δοῦλο του ἢ νά τόν ἀπελευθερώσει. Οἱ Ἰωαννίτες ἀπέστειλαν διπλωμάτες στίς γενουατικές ἀρχές τῆς Χίου, ὥστε νά ἀφήσουν ἐλεύθερους δούλους πού ἀνήκαν στό Τάγμα καί κρατοῦνταν στό νησί.

Κατά τήν πρώιμη Ἱπποτοκρατία οἱ Ἰωαννίτες φόνευαν τούς αἰχμαλώτους πού συλλάμβαναν στίς ναυμαχίες. Παρόλα αὐτά ἡ συγκεκριμένη πρακτική δέν παρατηρεῖται μετά τά μέσα τοῦ 15ου αἰώνα. Ἀπό τήν κατάληψη τῆς Ρόδου ἀπό τό Τάγμα τό 1309, στό νησί πραγματοποιεῖτο κατά κόρον ἐμπόριο δούλων. Τό πρῶτο διάστημα πολλοί μεταφέρονταν ἀπό τή Ρόδο σέ ἄλλες περιοχές, πρακτική πού σταμάτησε στή συνέχεια. Μεγάλο ποσοστό αἰχμαλώτων ἀπελευθερώνονταν μετά τήν πληρωμή λύτρων.

Ἡ ροδιακή οἰκονομία στηριζόταν κατά βάση στήν παροχή ὑπηρεσιῶν. Δέν ὑπῆρχαν ἐπομένως πολλοί δοῦλοι πού ἐργάζονταν σέ φυτεῖς. Ὅρισμένοι ἐργάζονταν σέ οἴκους εὐγενῶν ἢ γενικότερα κατοίκων τῆς Ρόδου. Ἄλλοι ἀνήκαν στήν ὑπηρεσία τοῦ Τάγματος, τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου ἢ κάποιου ἱππότη. Ὅρισμένοι ἐπίσης ἐντάσσονταν στήν ἀγορά ἐργασίας, ἔχοντας τήν ὑποχρέωση νά ἀποδίδουν ἕνα χρηματικό ποσό στούς κυρίους τους. Πολλοί ἀπολάμβαναν σχετική ἐλευθερία κινήσεων.

Στό τέλος τοῦ 15ου καί στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα οἱ δοῦλοι πού ἐργάζονταν ὑπό τίς δυσμενέστερες συνθῆκες ἦταν οἱ ἐργάτες, παραδείγματος χάριν στίς ὀχυρώσεις τῆς πόλης, ἀλλά καί ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων τά καθήκοντα περιλάμβαναν ἐνίοτε τήν κωπηλασία στίς γαλέρες τοῦ Τάγματος. Ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου de l' Isle Adam, ὁ ἀριθμός τῶν δούλων τοῦ Τάγματος κατά τό ἔτος 1522, τελευταῖο ἔτος τῆς κυριαρχίας τῶν Ἰωαννιτῶν, ἀνερχόταν στίς 3.000.¹⁶

16. Vatin N., *Rhodes et l'Ordre de Saint-Jean de Jérusalem*, ὁ.π., σ. 41-67.

Τό Τάγμα, έπηρεασμένο από τόν χριστιανισμό, έπιδοκιμάζει τήν άπελευθέρωση δούλων. Σέ σχετικά έγγραφα παρατηροῦνται έπικλήσεις στίς άρχές τής θρησκείας καί αναφέρεται ότι άκολουθεΐται τό παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ, ό όποϊος θά έλευθέρωνε όσους τελοῦσαν υπό καθεστώς δουλείας (*“redemptoris domininos tri Jesu Christi ex emploinducti, qui... ut a servitute... liberaret”*). Όστόσο, γιά τήν άπελευθέρωση προϋποτίθενται άνταλλάγματα. Γιά παράδειγμα, άπελευθερώθηκαν δύο δοῦλοι στήν Κω, προβλέφθηκε όμως ότι έπρεπε γιά τό υπόλοιπο τής ζωής τους νά προσφέρουν ύπηρεσία στόν πρεκέπτορα (άνώτατο άξιωματοῦχο τοῦ Τάγματος) τοῦ νησιοῦ. Έκεϊνος από τήν πλευρά του άνέλαβε τήν ύποχρέωση νά τούς παρέχει ως άμοιβή τά άπαραίτητα γιά τήν έπιβίωσή τους. Ἡ άπελευθέρωση υπό όρους, δηλαδή μέ ύποχρεωτική αλλά άμειβόμενη έργασία, άποτελοῦσε συνήθη πρακτική.

Πολλές φορές, έπίσης, ό ίππότης-κύριος ἢ τό Τάγμα άποφάσιζαν νά άπελευθερώσουν κάποιον δοῦλο ως άντάλλαγμα γιά τήν άφοσίωση καί τίς καλές ύπηρεσίες του. Ένίστε πάλι ίππότες πού έπρόκειτο νά έγκαταλείψουν τή Ρόδο λάμβαναν πρίν από τήν άναχώρησή τους τήν έγκριση τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου νά έλευθερώσουν τόν δοῦλο τους.

Οί άγοραπωλησίες δούλων καταχωροῦνταν σέ ειδικό βιβλίό τοῦ έμποροδικείου («Κομμερκίου») τής Ρόδου. Καταγράφονταν ἡ χρονολογία τής πράξης, τό όνομα τοῦ άγοραστή καί τοῦ πωλητή καί ἡ άξία τοῦ δούλου. Αυτό άποσκοποῦσε στόν έλεγχο τών μεταβιβάσεων, ώστε νά προσδιορίζεται ἡ ταυτότητα τοῦ τελευταίου άγοραστή, ό όποϊος όφειλε νά καταβάλει κάποιον ποσό στό δημόσιο ταμείο. Σώζεται παραδείγματος χάριν έγγραφο άγοραπωλησίας δούλης στή Ρόδο από τό 1430. Πρόκειται γιά άντίγραφο από τήν *curia* τοῦ Κομμερκίου τοῦ νησιοῦ. Προέρχεται δηλαδή από τό έμποροδικείο καί χορηγήθηκε από τόν δημόσιο νοτάριο τοῦ Κομμερκίου κατόπιν έντολῆς τοῦ ίππότη πού ἦταν έπικεφαλῆς τής ύπηρεσίας αὐτῆς.

Ἐγγραφα τών ίπποτῶν πληροφοροῦν ότι ό Μεγάλος Μάγιστρος ένίστε παραχωροῦσε άδεια σέ εὐνοούμενους τοῦ Τάγματος νά χρησιμοποιοῦν γιά τή διεκπεραίωση εργασιῶν πρόσωπα πού αναφέρονται ως «άνθρωποι» (*homines*) ἢ «άργοδουλάτοι» (*argothelati*). Ἡ λέξη *homo* άπαντᾶται πολύ συχνά στά έγγραφα τών Ἰωαννιτῶν καί

δηλώνει τόν «άνθρωπο τοῦ τάδε» (*homo illius*), δηλαδή τόν ὑποτελῆ, τόν ὑπήκοο. Οἱ “*homines*” ἢ “*argothelati*” δέν ἦταν δοῦλοι. Ἐπρόκειτο μᾶλλον γιά ἐργάτες, ἐνδεχομένως ἀνειδίκευτους, πού ἔπρεπε νά ἀμείβονται ἀπό τοὺς ἐργοδότες τους. Σύμφωνα μέ ἔγγραφο τοῦ Τάγματος, ὁ Μεγάλος Μάγιστρος ἐπέτρεψε σέ Ἑλληνα κάτοικο τῆς Ρόδου νά συνοδεύεται στό κυνήγι ἀπό ὅσους “*homines*” χρειάζεται, ὑπὸ τόν ὅρο ὅμως ὅτι ἐκεῖνοι «μέ ἐλεύθερη καί αὐθόρμητη βούληση» συναινοῦν στή σύμπραξη καί στή συναναστροφή μέ αὐτόν (*in suam societatem*). Ὑπάρχει λοιπόν κατοχύρωση ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐξουσία τοῦ σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητος ἀκόμα καί ἀτόμων πού μποροῦν νά παραχωρηθοῦν σέ ἄλλους. Παράλληλα, τό δικαίωμα ἀμοιβῆς ὡς ἀντάλλαγμα γιά τὴν παροχὴ ἐργασίας ἀπὸ ἐλεύθερο-πλὴν ὅμως ἐξαρτημένο-ἄνθρωπο εἶναι ἀπαράβατο. Στὴ Νίσυρο, παραδείγματος χάριν, ἂν ὁ Ἰωαννίτης ἀξιωματοῦχος ἀξιοποιοῦσε τοὺς χωρικοὺς (*rustici*) κατὰ τὴ συλλογὴ τοῦ θειαφιοῦ, ὅφειλε ἀφενὸς νά ἐξασφαλίσαι τὴ σύμφωνη γνώμη τῶν τοπικῶν-κοινοτικῶν ἀρχόντων καί ἀφετέρου νά παρέχει ἀμοιβὴ στοὺς ἐργάτες.¹⁷

Μέτρα τοῦ Τάγματος γιά τὴν ἀποτροπὴ τῆς πληθυσμιακῆς μείωσης καί γιά τὴν ἐνίσχυση τῆς οἰκονομίας

Οἱ Ἰωαννίτες ἔλαβαν ὀρισμένα μέτρα γιά τὴν τόνωση τοῦ πληθυσμοῦ. Εἰδικότερα, τό 1433 ἐξεδόθη ἀπόφαση μέ τὴν ὁποία ἀνεστάλη ἡ θαλασσινὴ ἀγγαρεία, δηλαδή ἡ ὑποχρεωτικὴ θητεία στίς γαλέρες τοῦ Τάγματος. Ὁ στόχος ἦταν ἡ ἀποτροπὴ τῆς μαζικῆς φυγῆς ἀπὸ τὰ ἱπποτοκρατούμενα νησιά τῶν μαρινάριων πού ἐπιχειροῦσαν νά ἀποφύγουν τὴν ἐπαχθὴ αὐτὴ ὑποχρέωση. Σημαντικὸ μέτρο ἦταν ἐπίσης ἡ παροχὴ τῆς δυνατότητος σύναψης μεικτῶν γάμων μεταξὺ παροίκων καί ἀπελεύθερων. Ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, οἱ νόμοι περιχαράκωναν τίς κοινωνικὲς τάξεις, καθὼς ὀρίζαν ὅτι ἂν ἔστω καί ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἦταν πάροικος ἢ μαρινάριος, τότε καί τὰ τέκνα θά ἦταν ἀντίστοιχα πάροικοι ἢ μαρινάριοι. Γιά τόν

17. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιά τὴ Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες ἀπὸ τό ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν 1421-1453*, ὁ.π., σ. 28-31.

λόγο αυτό οι άπελεύθεροι απέφευγαν γάμους μέ μέλη τών άλλων δύο τάξεων. Οί Μεγάλοι Μάγιστροι εφάρμοζαν μιά συμβιβαστική λύση, όρίζοντας ότι σέ περίπτωση γάμου μεταξύ άνδρα άπελεύθερου καί γυναίκας παροίκου, τά άρσενικά τέκνα τους θά ήταν μαρινάριοι. Οί Μεγάλοι Μάγιστροι παραχωροῦσαν λοιπόν συχνά έξαιρέσεις καί άδειες προκειμένου νά επιλύσουν τά προβλήματα πού δημιουργοῦσε ή έλλειψη ευελιξίας πού χαρακτηριζε τόν νόμο πού επέτασσε νά ανήκουν οί γονεῖς στήν ίδια τάξη γιά νά ένταχθοῦν καί τά τέκνα στήν τάξη αὐτή. Μέ τόν τρόπο αὐτό τό Τάγμα ένίσχυσε δημογραφικά τα ιπποτοκρατούμενα νησιά.

Επίσης, υπήρξε μέριμνα καί γιά τήν προστασία τών όφειλετών. Κατά τήν πρακτική των δανειστών, ή όποία ήταν σύμφωνη μέ τούς νόμους, οί χρεῶστες οδηγοῦνταν σέ δίκη καί τελικά στή φυλακή άν δέν έξοφλοῦσαν έμπρόθεσμα τό χρέος τους. Αὐτό εἶχε ως άποτέλεσμα τήν αὐτοεξορία πολλών όφειλετών. Τά θεσπίσματα (statuta) τής πόλης Ρόδου όριζαν ότι όποιος συνέπραττε στή φυγή κάποιου όφειλέτη, θά υποχρεωνόταν νά έξοφλήσει ό ίδιος τό χρέος. Λόγω τοῦ κανόνα αὐτοῦ, καί οί συμπράξαντες συχνά αὐτοεξορίζονταν. Οί συνέπειες τοῦ φαινομένου αὐτοῦ εκτείνονταν τόσο στό κοινωνικό όσο καί στό οικονομικό πεδίο, καθώς άφενός οδηγοῦσε σέ πληθυσμιακή μείωση καί άφετέρου σέ ανασφάλεια στίς συναλλαγές λόγω τών χρεῶν πού δέν αποπληρώνονταν.

Προκειμένου, λοιπόν, νά άποσοβήσει τούς κινδύνους αὐτούς, τό Τάγμα παρείχε στους όφειλέτες πού εἶχαν αὐτοεξοριστεί άδεια νά επιστρέφουν στή Ρόδο νόμιμα, χωρίς νά άπειλοῦνται μέ σύλληψη, ώστε νά συνδιαλλαγοῦν μέ τούς δανειστές τους. Ό χρόνος τής άδειας ποίκιλλε καί όριζόταν *ad hoc*, σέ όρισμένες περιπτώσεις ανάλογα μέ τίς υπηρεσίες πού ό όφειλέτης εἶχε προσφέρει στό Τάγμα ή κατόπιν δικαστικής εισηγήσης. Η διάρκεια της μποροῦσε νά είναι γιά παράδειγμα έτήσια, όκτάμηνη, έξάμηνη ή τρίμηνη. Σέ άλλες περιπτώσεις ή διάρκεια τής άδειας ήταν άόριστη καί άπλως έτίθετο ή προϋπόθεση νά επιλύσει ό όφειλέτης τή διαφορά του μέ τόν δανειστή.

Τό 1439 οί Ίωαννίτες έξέδωσαν διάταγμα τό όποιο έδινε τή δυνατότητα σέ όσους εἶχαν εγκαταλείψει τή Ρόδο λόγω χρεῶν νά επιστρέψουν καί παράλληλα τούς παρείχε πενταετή «περίοδο χάριτος», ώστε νά συνεχίσουν τίς οικονομικές τους δραστηριότητες χωρίς φόβο σύλ-

ληψης. Ἡ πολιτική αὐτή τοῦ Τάγματος ἔτυχε εὐρείας ἀνταπόκρισης. Οἱ δανειστές ἐξακολούθησαν βέβαια σέ πολλές περιπτώσεις νά ἀπειλοῦν τούς ὀφειλέτες μέ φυλάκιση, ὅμως χωρίς ἀποτέλεσμα.

Τήν ἴδια περίοδο ὁ Μεγάλος Μάγιστρος Jean de Lastic ἐξέδωσε ἀπόφαση μέ τήν ὁποία ἐπέτρεψε στούς ἐπικηρυγμένους (banditi) τῶν ἱπποτοκρατούμενων νησιῶν νά ἐπαναπατριστοῦν ἐλεύθερα καί νά παραμείνουν στόν τόπο τους γιά πέντε χρόνια. Ἐξαιροῦνταν οἱ καταδικασθέντες γιά ἐγκλημα καθοσιώσεως, ἐμπρησμό ἢ προδοσία.

Ἡ εὖνοια πρὸς ὅσους ἀντιμετώπιζαν οἰκονομική δυσχέρεια καί βαρύνονταν ἀπό χρέη ἀποτελοῦσε πολιτική τοῦ Τάγματος καί ἐκδηλωνόταν μέ διάφορα μέτρα, πέραν τῆς παροχῆς ἄδειας ἐπαναπατρισμοῦ στούς χρεώστες. Εἰδικότερα, ἀναφέρεται σέ ἔγγραφο μία περίπτωση κατά τήν ὁποία δόθηκε σέ χρεωμένο ἔμπορο τριετῆς ἄδεια ἐλεύθερης ἐπικοινωνίας καί ἐμπορικῶν συναλλαγῶν. Ἐπίσης, τό Τάγμα χορήγησε ἐξάμηνη ἀναστολή πληρωμῶν σέ κάποιον πού ἀπώλεσε σέ πλοῖο τήν περιουσία του, καθὼς καί ἐτήσια παράταση ἐξόφλησης χρεῶν σέ ἄτομα πού ὑπέστησαν ἀνεπανόρθωτη ζημία καί περιῆλθαν σέ κατάσταση πλήρους ἔνδεια.

Ὡστόσο, τό Τάγμα δέν ἐπιδείκνυε τήν ἴδια ἐπιείκεια πρὸς ἀξιωματοῦχους τοῦ πού ὀφείλαν ποσά στό δημόσιο ταμεῖο. Περί τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνα εἶχαν συσσωρευθεῖ χρέη ἱπποτῶν πρὸς τό ἴδιο τό Τάγμα. Γιά τόν λόγο αὐτό, ἡ Γενική Σύνοδος ἔλαβε τό 1449 αὐστηρά μέτρα εἰς βάρος τους, συγκεκριμένα καθαίρεση ἀπό τό ἀξιωματά τους, ἀφορισμό ἀπό τόν Πάπα καί ἀναγραφή τοῦ ὀνόματός τους σέ εἰδικό «βιβλίον», πού διαβαζόταν σέ κάθε συνεδρίαση μετά τήν ἀνάγνωση τῆς Regola, δηλαδή τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν τῶν Ἰωαννιτῶν.

Τό Τάγμα χρησιμοποίησε καί τίς πολιτογραφήσεις ξένων ὡς μέσο αὐξησης τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ νέοι ὑπήκοοι ὀρκίζονταν ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου ὅτι θά τηροῦσαν τούς νόμους τοῦ κράτους. Μέ τήν ἀποκτηση τῆς ὑπηκοότητος μποροῦσαν νά προβαίνουν σέ ἀγοραπωλησίες, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἀγοραπωλησιῶν ἀκινήτων. Τό Τάγμα πολιτογραφοῦσε ξένους ἀπό τήν Εὐρώπη καί ἀπό τήν Ἑγγύς Ἀνατολή. Οἱ ἀποφάσεις τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου περί παραχώρησης ὑπηκοότητος καταδεικνύουν ὅτι προκρίνονταν ἐξέχουσες προσωπικότητες μέ ἰδιαίτερα προσόντα, μέ σκοπὸ τήν κοινωνική ἀνα-

βάθμιση ιδίως της πόλης της Ρόδου. Όσοι πολιτογραφούνταν ονομάζονταν *civites urbis Rhodi* ή *burgenses* ή *subditi*. Παραδείγματα ατόμων που έλαβαν τη ροδιακή υπηκοότητα αποτελούσαν ο μεγαλέμπορος *Salviati* από τη Φλωρεντία, ο ελληνικής καταγωγής Άβραάμ μπέης, έμπορος από την Αττάλεια και ο Γεώργιος Σουριανός, γιατρός και φαρμακοποιός από την Αίγυπτο. Τά άτομα αυτά κατέφθασαν στη Ρόδο συνοδευόμενα από τις οικογένειές τους και από μεγάλη ακολουθία και έλαβαν την υπηκοότητα.

Σέ όρισμένες περιπτώσεις τό Τάγμα παραχωρούσε σέ ξένους άδειες γιά άγορά ή μεταβίβαση άκινήτων, ώστε νά ένθαρρύνει τή μόνιμη έγκατάστασή τους. Γιά παράδειγμα, μισθοφόροι μπορούσαν νά αγοράσουν οίκια. Επίσης, οι ίδιοι οι ιππότες είχαν τή δυνατότητα νά προβαίνουν σέ άγορά κάθε είδους άκινήτων: οίκιων, οικόπέδων, μύλων, κτημάτων, κήπων, ένιοτε ακόμα και εκκλησιών, στήν πόλη ή στήν ύπαιθρο της Ρόδου και στήν Κω. Δύνανται νά διαθέτουν τά άκίνητα αυτά μέσω πώλησης ή δωρεάς, κατόπιν άδειας του Μεγάλου Μαγίστρου, ή όποία επικυρωνόταν από τή Γενική Σύνοδο του Τάγματος.

Στή γενικότερη προσπάθεια των Ίωαννιτών νά κατοχυρώσουν τήν ασφάλεια των συναλλαγών έντάσσεται και ή πολιτική που ακολουθήσε μέ στόχο τήν ένίσχυση της έμπορικής πίστης. Έπεδίωξαν νά προσελκύσουν έμπόρους διαφόρων έννοτήτων και γιά αυτό τόν σκοπό προσπαθοΰσαν νά διασφαλίσουν τά έμπορικά συμφέροντα, παραδείγματος χάριν των Γενουατών, των Βενετών ή των Όθωμανών, ακόμα και σέ περιόδους ρήξης των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ του Τάγματος και κάποιου από τά κράτη αυτά. Οι Ίωαννίτες είχαν μάλιστα συνάψει έμπορικές συμφωνίες μέ τήν όθωμανική αυτοκρατορία. Στό πλαίσιο της επιδίωσης του Τάγματος νά αποσοβήσει τούς κινδύνους που άπειλοΰσαν τήν ανάπτυξη του έμπορίου, ό Μεγάλος Μάγιστρος Jean de Lastic εξέδωσε διάταγμα κατά τό όποιο κλοπιμαία έμπορεύματα άπαγορεύεται νά αποτελούν άντικείμενο συναλλαγής στά ιπποτοκρατούμενα νησιά. Οι άρχές προέβαιναν σέ κατάσχεση των έμπορευμάτων αυτών. Στόν κάτοχό τους επιβαλλόταν βαρύ πρόστιμο ύψους 200 δουκάτων.¹⁸

18. Τσιρπανλής Ζ., *Άνέκδοτα έγγραφα γιά τή Ρόδο και τίς Νότιες Σποράδες από τό άρχείο των Ίωαννιτών ιπποτών*, ό.π., σ. 48-62, 69-74.

Ἡ διοίκηση τοῦ κράτους τῶν Ἰωαννιτῶν- Ὁργάνωση τοῦ κράτους

Οἱ Ἰωαννίτες ἀποτελοῦσαν ἓνα θρησκευτικό τάγμα πού ἀνέπτυξε στοιχεῖα κρατικῆς ὀργάνωσης, ἀρχικά στά νησιά τοῦ Αἰγαίου πού κατέλαβε καί ἀργότερα στή Μάλτα. Ἡ ὀργάνωση τοῦ κράτους προσμοίαζε σέ αὐτή τῶν κρατῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Τό κράτος τῶν Ἰωαννιτῶν ἀποτελοῦσε ὅμως παράλληλα καί μιᾷ ἰδιαίτερη περίπτωση, διότι ἡ θρησκευτική ὀργάνωση τοῦ Τάγματος κατέστη κρατική ὀργάνωση καί ἡ ἡγεσία του προσέλαβε καί κοσμικό χαρακτήρα ἐκτός ἀπό θρησκευτικό.

De facto διαμορφώθηκαν δύο κατηγορίες ὑπηκόων, οἱ *subditos territoriales*, πού συγκροτοῦσαν τόν τοπικό πληθυσμὸν τῶν νησιῶν, καί οἱ *subditos institucionales* («θεσμικοὶ ὑπήκοοι»), δηλαδή οἱ ἱππότες τοῦ Τάγματος, εἴτε κατοικοῦσαν ἐντὸς τῆς ἐπικράτειάς του εἴτε ἐκτός. Οἱ διαφορές μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν εἶχαν καί πρακτικό χαρακτήρα, καθὼς οἱ ντόπιοι καί οἱ ἱππότες ἀποκτοῦσαν μέ διαφορετικό τρόπο τὴν ὑπηκοότητα, ἀφοῦ οἱ πρῶτοι ὑποχρεώθηκαν νά ὑπαχθοῦν στὴν κυριαρχία τῶν Ἰωαννιτῶν μέσω κατάκτησης, ἐνῶ οἱ τελευταῖοι ἐντάχθηκαν οἰκιοθελῶς στίς τάξεις τους. Κατὰ συνέπεια, οἱ κατακτηθέντες δέν μπορούσαν νά ἀποκτήσουν τὴν ιδιότητα τοῦ μέλους τοῦ Τάγματος καί νά ἀνελιχθοῦν στὴν ἱεραρχία καί τὰ ἀξιώματα, ἐνῶ οἱ τίτλοι τῆς ἀδελφότητος, ὅπως αὐτοὶ τοῦ βαΐλου, τοῦ πρίορα,¹⁹ τοῦ καστελάνου²⁰ ἢ τοῦ σενεσκάλου,²¹ ἀποτελοῦσαν ἀποκλειστικό προνόμιο τῶν μελῶν της. Τό 1478, οἱ κάτοικοι τῆς Ρόδου αἰτήθηκαν νά ἀναγνωριστεῖ στά τέκνα τους ἡ δυνατότητα νά ἐντάσσονται στό Τάγμα, τό ὁποῖο ὅμως ἀπέρριψε τὴν αἴτηση. Ὡστόσο, καί οἱ *subditos territoriales* μπορούσαν νά καταλαμβάνουν ὑψηλά κοσμικά ἀξιώματα στους τομεῖς τῆς διοίκησης καί τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης.

Τό ζήτημα τῆς ἄσκησης κυριαρχίας ἀπό τοὺς Ἰωαννίτες περιπλέκεται, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ἴσχυε παράλληλα ἡ δικαιοδοσία τοῦ

19. Ἐπικεφαλῆς πριορίας, δηλαδή μοναστηριοῦ τοῦ Τάγματος.

20. Διοικητὴς καστελλανίας, δηλαδή τοῦ κάστρου καί τῆς εὐρύτερης περιοχῆς.

21. Αὐτάρχης μεσαιωνικοῦ ἀριστοκρατικοῦ οἴκου, ἐν προκειμένῳ τοῦ Οἴκου τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου.

Πάπα επί της επικράτειάς τους. Ὡς καθολικό θρησκευτικό Τάγμα, υπάγονταν στην ἐξουσία τοῦ Βατικανοῦ. Ἡ κυριαρχία τῶν Ἰωαννιτῶν ἦταν λοιπόν ὑποκείμενη στὸν σημαντικότερο αὐτὸ περιορισμό. Αὐτὸ καθίσταται ἐμφανές στὴν περίπτωση τῆς παραχώρησης τοῦ Καστελλορίζου, τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦσε τμῆμα τῆς επικράτειας τοῦ Τάγματος, ἀπὸ τὸν Πάπα Νικόλαο Ε΄ στὸν βασιλιά Ἀλφόνσο Ε΄ τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Νάπολης. Οἱ ἱππότες ἀντέδρασαν ἔντονα καὶ ἐπιχείρησαν διὰ τῆς διπλωματικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς στρατιωτικῆς ὁδοῦ νὰ ἀνατρέψουν τὴν ἀπόφαση αὐτή, ὡστόσο χωρὶς ἐπιτυχία.

Ὁργανώθηκαν διοικητικές ὑπηρεσίες καὶ ἐλήφθη ἰδιαίτερη μέριμνα γιὰ τὴν ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης, μέσω τῆς σύστασης πληθώρας δικαιοδοτικῶν ἀρχῶν. Ἡ ἐπιείκεια πού χαρακτηρίζει συχνὰ τίς ἀποφάσεις, κατόπιν συνεκτίμησης σέ ἀρκετές περιπτώσεις ἐιδικῶν περιστάσεων ὅπως ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν ὑπηκόων, καταδεικνύει τὴ μέριμνα τῶν Ἰωαννιτῶν γιὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν δίκαιη λειτουργία τῶν θεσμῶν. Βέβαια, σέ πολλές περιπτώσεις ὑπεισέρχονταν στὴ δικαιοδοτικὴ κρίση ὑποκειμενικοὶ παράγοντες ὅπως ἡ εὐνοια τοῦ Τάγματος πρὸς κάποιον ὑπόδικο λόγω τῶν ὑπηρεσιῶν πού εἶχε προσφέρει σέ αὐτό.

Ἡ δομὴ τῆς διοίκησης θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ γραφειοκρατικὴ. Ἀπὸ τίς σημαντικότερες θέσεις ἦταν αὐτὴ τοῦ καγκελάριου, ὁ ὁποῖος ἀσκοῦσε καθήκοντα γραμματέα τοῦ Τάγματος καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου. Πολλές φορές ὡστόσο τίς οὐσιαστικές ἀρμοδιότητες ἀσκοῦσε ὁ ἀντικαγκελάριος (*vice cancellario*), ὁ ὁποῖος συχνὰ κατονομάζεται χωρὶς νὰ ὑπάρχει παράλληλα καγκελάριος κατὰ τὴν ἴδια περίοδο, πράγμα πού σημαίνει ὅτι τὸν ὑποκαθιστοῦσε πλήρως ὅταν ἡ θέση αὐτὴ δέν καλυπτόταν. Τὸ ἴδιο ἄτομο μπορούσε νὰ συγκεντρώνει στὸ πρόσωπό του τόσο τὴν ιδιότητα τοῦ καγκελάριου ὅσο καὶ αὐτὴ τοῦ νοτάριου. Ὁ καγκελάριος καὶ ὁ ἀντικαγκελάριος μπορούσαν νὰ εἶναι λαϊκοί, δέν ἦταν δηλαδή ἀπαραίτητο νὰ εἶναι ἱππότες.

Οἱ ἀξιωματοῦχοι αὐτοὶ ἀσκοῦσαν διπλωματικά καθήκοντα ἐκπροσωπώντας τὸ Τάγμα στὸ πλαίσιο ἀποστολῶν στὴν Ἁγία Ἐδρα ἢ σέ Εὐρωπαίους ἡγεμόνες. Κυρίως ὅμως ἐπιτελοῦσαν γραμματειακό ἔργο. Εἰδικότερα, συνέτασσαν ἔγγραφα, μεταξύ των ὁποίων καὶ συμβολαιογραφικὲς πράξεις. Ἐπίσης, διατηροῦσαν ἀρχεῖο καὶ χορηγοῦ-

σαν αντίγραφα σέ ενδιαφερομένους κατόπιν άδειας του Τάγματος. Συχνά χρησιμοποιούνταν τυποποιημένες «φόρμες» έγγραφων (in forma cancellari econsueta, δηλαδή «κατά τή συνήθη μορφή πού χρησιμοποιεί ό καγκελάριος). Τό κείμενο ήταν δηλαδή προδιατυπωμένο καί άλλαζε μόνο τό όνομα του αίτουvnta. Παραδείγματα έγγραφων πού εκδίδονταν κατά αυτό τόν τρόπο ήταν ή άδεια πού παραχωρούσε σέ κάποιον ό Μεγάλος Μάγιστρος ώστε νά ταξιδέψει, ή βεβαίωση ότι κάποιος διαθέτει τά απαιτούμενα προσόντα για νά αποκτήσει τήν ιδιότητα του συμβολαιογράφου, καθώς καί ή πράξη σύστασης πληρεξουσιότητας. Ή γνησιότητα ενός έγγραφου πιστοποιούνταν μέσω των έξωτερικών γνωρισμάτων πού έφερε, κυρίως μέσω της μολύβδινης βούλας (bulla plumbea) του Τάγματος.

Γιά νά γίνει κάποιος καγκελάριος ή αντικαγκελάριος έπρεπε νά διαθέτει τίς απαιτούμενες για τήν άσκηση του επαγγέλματος του νοτάριου γνώσεις. Για τήν πιστοποίησή τους κρινόταν απαραίτητη ή κατοχή πτυχίου νομικής, αλλά καί ή πρότερη «έπιτυχής άσκηση» του λειτουργήματος του συμβολαιογράφου στη Ρόδο. Αρχικά τίς θέσεις αυτές μπορούσαν νά καταλάβουν καί λαϊκοί, αργότερα όμως, επί του Μεγάλου Μαγίστρου Zacosta (1461-1467), όρίστηκε ότι ό καγκελάριος, δηλαδή ό επικεφαλής της υπηρεσίας, έπρεπε νά είναι ιππότης.

Στή γραμματεία του Τάγματος υπηρετούσε καί ό «γραφέας της νήσου Ρόδου» (scriba insule Rhodi), ό όποιος καταχώριζε σέ ειδικό βιβλίο τίς μισθώσεις καί τίς αγοραπωλησίες ακινήτων. Οι Ίωαννίτες επιχείρησαν νά προβούν σέ «κτηματογράφηση» των νησιών. Φυσικά δέν πέτυχαν τή σύσταση κτηματολογίου μέ τή σύγχρονη έννοια του όρου, όμως σέ πολλές περιπτώσεις τά ακίνητα προσδιορίζονταν μέ ακρίβεια βάσει της τοποθεσίας τους. Καταγραφόταν δηλαδή ή ευρύτερη περιοχή στην όποία βρισκόταν, καθώς καί τά όμορα ακίνητα ή δημόσιοι δρόμοι προς βορρά, νότο, ανατολάς καί δυσμάς.

Οι Μεγάλοι Μάγιστροι του 15ου αιώνα Fluvia καί de Lastic διέταξαν τήν καταγραφή των κτημάτων της Ρόδου πού δέν είχαν κύριο ή κάτοχο καί συνεπώς παρέμεναν εγκαταλελειμμένα καί αναξιοποίητα. Ό στόχος των πρωτοβουλιών αυτών ήταν ή εκμετάλλευση των κτημάτων αυτών καί ή συνακόλουθη αύξηση των δημοσίων εσόδων. Οι Ίωαννίτες κατέγραψαν επίσης τήν περιουσία των όρθοδόξων εκκλησιών καί μοναστηριών σέ καταλόγους (in ventaria).

Μία ύπηρεσία εξαιρετικής σπουδαιότητας ήταν τό δημόσιο ταμείο. Τό 1449, επί de Lastic, θεσπίστηκε τό αξίωμα τοῦ «Γενικοῦ Ταμεία», τό ὁποῖο ἀναλάμβανε ἱππότης ἀπό τή Γλώσσα τῆς Γαλλίας, πού λάμβανε ἐτήσιο μισθό ἀνάλογα μέ τήν τάξη τοῦ Τάγματος στήν ὁποία ἀνῆκε. Ὁ μισθός αὐτός ἀνερχόταν στά 100 ροδιακά δουκάτα ἂν ὁ Γενικός Ταμίας ἦταν «ἀδελφός στρατιώτης» (*frater miles*) ἢ ἀλλιῶς «ἱππότης τῆς δικαιοσύνης», δηλαδή μέλος τῆς πρώτης τάξης, καί στά 100 φιορίνια ἂν ἦταν «βοηθητικός ἱππότης» (*serviens armorum*), ἂν δηλαδή ἀνῆκε σέ κατώτερη τάξη Ἰωαννιτῶν. Ἦταν ὑποχρεωτικό ὁ Γενικός Ταμίας νά μένει μόνιμα στή Ρόδο. Φυλοῦσε ἐπίσης τή σιδερένια βούλα (*bullā ferrea*) τοῦ Τάγματος.

Στό δημόσιο ταμείο ὑπηρετοῦσε καί ὁ «γραφέας τοῦ Ταμείου» (*scriba Thesauri Comunis*), ὁ ὁποῖος ὑπέγραφε ἐξοφλητικές καί πιστωτικές ἀποδείξεις ἀπό κοινοῦ μέ τόν γενικό διευθυντή (*Conservatore Generale*) τοῦ Ταμείου. Ἐπρόκειτο γιά πρόσωπο διαφορετικό ἀπό τόν Γενικό Ταμία καί μποροῦσε νά εἶναι καί λαϊκός. Μποροῦσε νά προέρχεται ἀπό ὁποιαδήποτε Γλώσσα καί ἦταν ἐπιφορτισμένος μέ τή διαχείριση τῶν χρημάτων καί τῆς κινητῆς περιουσίας τοῦ Τάγματος. Τελοῦσε ὑπό τήν ἐποπτεία τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου καί τοῦ Συμβουλίου του. Οἱ ὑπογραφές τοῦ γραφέα τοῦ Ταμείου καί τοῦ *Conservatore Generale* ἀποτελοῦσαν, σέ συνδυασμό μέ τή μολύβδινη βούλα, προϋποθέσεις ἐγκυρότητας τῶν κρατικῶν συναλλαγματικῶν.

Στό Ταμείο τηροῦνταν ἐνδελεχῶς λογιστικά βιβλία, τά ὁποία δέ σώζονται σήμερα. Κάθε τόμος τους ἀντιστοιχοῦσε σέ ἓνα λογιστικό ἔτος.

Τέλος, στό δημόσιο ταμείο ὑπηρετοῦσαν καί ἐπιφανεῖς ὑπῆκοι, πού διορίζονταν μέ ἀπόφαση τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου καί τοῦ Συμβουλίου. Ὀνομάζονταν *receptores* ἢ *commissarii* ἢ *procuratores*. Μποροῦσαν νά προέρχονται ἀπό ὁποιαδήποτε ἐθνικότητα. Γιά παράδειγμα, τό 1440 εἶχαν ἀναλάβει τή θέση αὐτή τέσσερις Βενετοί ἔμποροι. Εἰσέπρατταν χρέη ἀπό ὑπερήμερους ὀφειλέτες καί συνέλεγαν τίς ἐτήσιες εἰσφορές. Συνέλεγαν ἐπίσης τά περιουσιακά στοιχεῖα τῶν μελῶν τοῦ Τάγματος πού εἶχαν ἀποβιώσει.

Ζητήματα ἐμπορικῆς φύσεως ρυθμίζονταν ἀπό τό ἐμποροδικεῖο (*Commercium*). Ἐπικεφαλῆς τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἦταν ἓνας ἱππότης, πού ὀνομαζόταν βάιλος τοῦ ἐμποροδικείου. Καί σέ αὐτή τήν ὑπῆ-

ρεσία τηροῦνταν ἀπὸ τὸν γραφέα τῆς ἀρχεῖο τῶν ἐμπορικῶν πράξεων, ὅπως μισθώσεις βιοτεχνιῶν, ἀγοραπωλησίες δούλων, ἐνίστε καὶ νοταριακές πράξεις ἀγοραπωλησίας ἀκινήτων.

Λαμβανόταν ἐπιπλέον ἰδιαίτερη μέριμνα γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ κύρους τῶν νομισμάτων πού ἐξέδιδε τὸ Τάγμα. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶχε ἀνατεθεῖ στὴν Καστελανία. Ἀρχικά καταγραφόταν ἡ ποσότητα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πού θά δινόταν στό νομισματοκοπεῖο. Ἀκολουθοῦσε ἡ ἔκδοση ἀπόδειξης, ἡ ὁποία ἐπιδεικνυόταν στὸν Μεγάλο Μάγιστρο ἢ στὸν σενεσκάλο (seneschal). Τὸ ἀξίωμα τοῦ σενεσκάλου μπορεῖ ἐνδεχομένως νὰ ἀποδοθεῖ μέ τὸν ὅρο αὐλάρχης. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα πρόσωπο πού ἀσκοῦσε μεταξύ ἄλλων καθήκοντα οἰκονόμου στὴν αὐλή, ρυθμίζοντας ἐσωτερικά ζητήματα, διευθύνοντας καὶ ἐπιβλέποντας τοὺς ὑπηρέτες καὶ καθορίζοντας τὰ καθήκοντά τους. Μετὰ τὴν ἐπίδειξη τῆς ἀπόδειξης, ὁ Μεγάλος Μάγιστρος ἢ ὁ σενεσκάλος παρέδιδαν στό νομισματοκοπεῖο τίς μῆτρες γιὰ τὴν κοπή τῶν νομισμάτων. Στὴ συνέχεια ἡ Καστελανία ἔλεγχε τὸ βάρος τους βάσει τῆς καταγραφῆς πού εἶχε καταρτίσει προηγουμένως. Ἡ σύνθετη αὐτὴ γραφειοκρατικὴ διαδικασία ἀποσκοποῦσε στὴ διαφύλαξη τοῦ κύρους καὶ τῆς γνησιότητας τῶν νομισμάτων καὶ συνακόλουθα τοῦ ἴδιου τοῦ κράτους.

Ὁ κρατικὸς μηχανισμὸς πλαισιωνόταν καὶ ἀπὸ ἄλλους γραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἦταν τοποθετημένοι σὲ περιφερειακές ὑπηρεσίες πού βρίσκονταν στὰ ἄλλα νησιά τῆς ἐπικράτειας τοῦ Τάγματος, ἐκτὸς τῆς Ρόδου. Ἐπρόκειτο συνήθως γιὰ Ἑλλήνες πού ἀναλάμβαναν τὴν κατάρτιση στὰ ἑλληνικά ἐγγράφων καὶ νοταριακῶν πράξεων, ὅπως διαθήκες καὶ προικοσύμφωνα. Παράλληλα ἀποτελοῦσαν διάυλο ἐπικοινωνίας τοῦ δυτικοῦ διοικητῆ σὲ κάθε νησί μέ τὸν τοπικὸ πληθυσμό. Ἡ «κάλυψη τῶν δικαιοπρακτικῶν ἀναγκῶν» τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ἀποτελοῦσε τὸν πυρῆνα τοῦ ἔργου τῶν γραφέων πού ἦταν ἐγκατεστημένοι στὰ ἱπποτοκρατούμενα νησιά ἐκτὸς τῆς Ρόδου. Τὰ ἄτομα αὐτὰ δὲν ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ἔχουν πτυχίον νομικῆς οὔτε νὰ ἔχουν ἐπισήμως τὴν ιδιότητα τοῦ συμβολαιογράφου, ἀρκοῦσε ἀπλῶς νὰ διαθέτουν γενικὴ μόρφωση.²²

22. Τσιρπανλῆς Ζ, *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴ Ρόδο καὶ τίς Νότιες Σποράδες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν*, ὁ.π., σ. 179–185.

Στοιχεία φεουδαρχίας στην ιπποτοκρατούμενη Ρόδο

Στά ιπποτοκρατούμενα νησιά τό φεουδαρχικό σύστημα δέν έπι-κρατεῖ σέ γενικές γραμμές, ἀλλά ἔχει ἀπλῶς περιστασιακό χαρακτή-ρα, καθὼς ἐμφανίζεται γιά περιορισμένο χρονικό διάστημα σέ λίγες μόνο περιοχές. Τό χωριό Σάλακος, παραδείγματος χάριν, παραχω-ρεῖται ὡς φέουδο ἀπό τόν Μεγάλο Μάγιστρο σέ Γενοιάτη εὐγενή, τόν Antonio Cataneo. Ἡ διάρκεια τῆς ἐκχώρησης ὀρίζεται στά 29 χρόνια καί χωρεῖ ἀνανέωσή της δύο φορές, μπορεῖ δηλαδή νά διαρ-κέσει μέχρι 87 ἔτη συνολικά, μετὰ τό πέρας τῶν ὁποίων ἡ Σάλακος ἐπανέρχεται κατὰ πλήρη νομή καί κυριότητα στό Τάγμα. Ὅρίζεται ἐπίσης ὅτι τό χωριό μπορεῖ νά περάσει στους κληρονόμους τοῦ δι-καιούχου.

Ὁ φεουδάρχης ἔδινε ὄρκο πίστης στόν Μεγάλο Μάγιστρο καί ἀναλάμβανε τήν ὑποχρέωση νά καταβάλει ἐτησίως 150 χρυσά φλω-ρεντινά φιορίνια. Δέν ὑπάρχει ἀναφορά σέ κάποια ὑποχρέωση στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας πού ἀναλαμβάνει ὁ φεουδάρχης ἀπέναντι στόν Μεγάλο Μάγιστρο. Δίδεται λοιπόν ἔμφαση στίς οἰκονομικές ὑποχρεώσεις καί ὄχι στίς στρατιωτικές.

Ὁ φεουδάρχης μποροῦσε νά ἐπιβάλλει στους παροίκους ἐλαφρές ποινές, ὅπως ἡ φυλάκιση, τό ξύρισμα καί ἡ κουρά. Οἱ δύο τελευ-ταῖες εἶχαν ταπεινωτικό χαρακτήρα. Ἐπὶ τῶν πιό σοβαρῶν ἐγκλη-μάτων, πού περιλάμβαναν «ἔκχυση αἵματος» (*sanguinis effusio*), ὅπως ἡ ἀνθρωποκτονία, μόνο το Τάγμα ἦταν ἀρμόδιο γιά τή ρύθ-μιση τοῦ τρόπου ἀπονομῆς δικαιοσύνης. Ἐπιπλέον, ὁ φεουδάρχης ὑποβαλλόταν σέ περιορισμούς ὅπως ἡ ἀπαγόρευση ἀνέγερσης πύρ-γου ἢ ὀχυροῦ καί ἐκποίησης ἢ ἐνεχυρίασης τῆς δημόσιας περιουσί-ας τοῦ χωριοῦ ἢ τῶν ὑπαρχόντων τῶν παροίκων, πράγμα πού κα-ταδεικνύει ἐνίσχυση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας ἔναντι τοῦ φεουδάρχη. Προκειμένου νά συνάψουν γάμο οἱ πάροικοι τῆς Σαλάκου μέ κα-τοίκους ἄλλων χωριῶν ἀπαιτοῦνταν ἄδεια τοῦ φεουδάρχη. Ὁ κα-νόνας αὐτός ἀποτελοῦσε βασικό γνώρισμα τῶν φεουδαρχικῶν κοι-νωνιῶν, ὡστόσο ἐνίοτε καταστρατηγοῦνταν τόσο στή Ρόδο ὅσο καί σέ ἄλλες λατινοκρατούμενες περιοχές ὅπως ἡ Κρήτη καί ἡ Κύπρος.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς τύπους πού πλαισίωναν τή σχέση ὑποτελείας μεταξύ φεουδάρχη ἀφενός καί Μεγάλου Μαγίστρου καί Τάγματος

ἀφετέρου, οἱ Ἰωαννίτες ἔδιναν στὸν φεουδάρχη τὰ διακριτικά τῆς ἐξουσίας του, δηλαδή τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς (*viretum* ἢ *birretum*) καὶ τὴ βακτηρία (*baculum*). Κατόπιν ἀντάλλασσαν τὸ «φιλί τῆς εἰρήνης» (*pacisoscium*). Οἱ τύποι αὐτοὶ ἐξέλιπαν ἤδη ἀπὸ τῆς πρῶτης δεκαετίας τοῦ 15ου αἰώνα. Ἦδη στὸ πρῶτο μισό τοῦ αἰώνα ἡ Σάλακος ἀνῆκε σέ ἄλλο πρόσωπο, στὸν Γενουάτη ἔμπορο Lan Franco Imperiale. Τό χωριό ὑποθηκεύθηκε λόγω τῶν χρεῶν τοῦ Imperiale στὸ δημόσιο ταμεῖο. Ἄν καὶ τὰ ἐξόφλησε, ἡ οἰκονομική του δυσχέρεια ἦταν ἀνυπέρβλητη καὶ τελικὰ πώλησε τὴ Σάλακο στὸν Μεγάλο Μάγιστρο. Στὰ συμβολαιογραφικὰ ἔγγραφα τῆς πώλησης δέν παρατηροῦνται φεουδαρχικά στοιχεῖα οὔτε ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους οὔτε ὡς πρὸς τὴν ὀρολογία.

Ἐπιπλέον, ἡδη ἀπὸ τῆς ἀπαρχῆς τῆς ἱπποτοκρατίας, τὸ Τάγμα ἐπιχειροῦσε νὰ ἐνισχυθεῖ οἰκονομικά παραχωρώντας σέ ὀρισμένα πρόσωπα χωριά, ὅπως τὰ Ἀπόλλωνα, ἔναντι ἐνοικίου. Οἱ Ἰωαννίτες προσπάθησαν νὰ ἀκολουθήσουν παρόμοια πρακτική καὶ στὴ Νίσυρο κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς κυριαρχίας τους στὰ νησιά. Τό 1316 τὴν παραχώρησαν σέ δύο ἀριστοκράτες-μέλη τοῦ Τάγματος καὶ στοὺς κληρονόμους τοὺς “*in feudum et jure feudi*”, δηλαδή ὡς φέουδο καὶ βάσει τοῦ δικαίου ποὺ διέπει τὰ φέουδα («φεουδαλικῶς δικαίω»). Ὅριστηκε ὅτι τὸ ἀντάλλαγμα ποὺ θὰ κατέβαλε ὁ φεουδάρχης στὸ Τάγμα θὰ ἦταν ἡ παροχή σέ αὐτό πολεμικῆς γαλέρας μὲ πλήρη ἐξάρτυση. Ὡστόσο μερικές δεκαετίες ἀργότερα, τό 1341, ὁ φεουδάρχης Assanti ἀπώλεσε μὲ πράξη τοῦ Μαγίστρου de Villeneuve τὴν κυριότητα ἐπὶ τοῦ ἡμίσεως τῆς ἑκτασης τῆς Νισύρου, διότι ἐνεπλάκη σέ πειρατεία κατὰ τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τοῦ βασιλιά τῆς Κύπρου Οὐγὺο Δ΄. Τό 1374 ἀποφασίστηκε ὅτι τὸ ἀντάλλαγμα ποὺ θὰ κατέβαλε ὁ φεουδάρχης στὸ Τάγμα δέ θὰ ἦταν πλέον ἡ προσφορά γαλέρας, ἀλλὰ ἐτήσια χρηματικὴ παροχή 200 χρυσῶν φιορινιῶν. Τὸν 15ο αἰώνα ἡ φεουδαρχία στὴ Νίσυρο ὑποχώρησε. Τό 1401 τὴν κατοχὴ τοῦ νησιοῦ ἀνέλαβε ὡς μισθωτῆς ὁ Δραγονίνος Κλαβέλλης, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἰσχυρότερους γαιοκτῆμονες τῆς Ρόδου. Τό 1433 ὁ ἀδελφός τοῦ Τάγματος Fantino Quirini ἐκμίσθωσε τὴ Νίσυρο ἐφόρου ζωῆς ἔναντι 600 χρυσῶν φιορινιῶν ἐτησίως.

Παρόλα αὐτά, σέ ἔγγραφο τοῦ 1453 ὑπάρχουν ἀναφορές σέ κοινοτική διοίκηση στὸ νησί. Πιθανότατα αὐτὴ ἡ μορφή ὀργάνωσης

τῆς κοινότητος τοῦ νησιοῦ εἶχε ἐμφανιστεῖ ἤδη πρὶν ἀπὸ τὸ 1453 καὶ ἀπλῶς ἡ πρώτη σωζόμενη γραπτὴ ἀναφορά σὲ αὐτὴ χρονολογεῖται στὸ ἔτος αὐτό. Στὴν κοινότητα, τῆς ὁποίας προΐσταντο πέντε «οἰκοδεσπότες καὶ ὀφικιάλιοι», εἶχε ἀναγνωριστεῖ αὐτονομία ἀπὸ τοὺς Ἰωαννίτες. Οἱ «οἰκοδεσπότες» λειτουργοῦσαν ὡς ἐκπρόσωποι τῆς τοπικῆς κοινότητος πού συνδιαλέγονταν μὲ τοὺς ἱππότες σχεδόν ὡς «ἴσοι πρὸς ἴσο». Ἡ κύρια ὑποχρέωση πού ἀναλάμβαναν ἀπέναντι στοῦ Τάγματος ἦταν ἡ συμβολή τους στὴν ἄμυνα τοῦ νησιοῦ μέσω τῆς ἀνέγερσης καὶ τῆς ἐπιδιόρθωσης ὀχυρῶν.

Παρατηρεῖται ἐπομένως ὅτι οἱ προσπάθειες τῶν Ἰωαννιτῶν γιὰ ἐγκαθίδρυση φεουδαρχικοῦ συστήματος σὲ τμήματα τῆς ἐπικράτειάς τους ἐγκαταλείφθηκαν, καθὼς τὸ Τάγμα προσαρμόστηκε στὶς ἐπικρατοῦσες συνθήκες καὶ συνήθειες τοῦ τόπου. Ἡ προσπάθεια ἐφαρμογῆς τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος προσέκρουσε στὴ βυζαντινὴ διοικητικὴ παράδοση πού ἦταν ἀκόμα ἰσχυρὴ στὰ ἱπποτοκρατούμενα νησιά. Ἡ Νίσυρος ἦταν αὐτόνομη καὶ ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Τάγματος συνίστατο στὴ διατήρηση ἐκ μέρους τοῦ τῆς ψιλῆς κυριότητος ἐπὶ τῆς νήσου καὶ στὴ συμβολὴ τῶν Ἰωαννιτῶν στὴν ἄμυνά της κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Στὴ Νίσυρο, στὴν περιοχὴ τοῦ Ἄργους Νισύρου, ἐπιβίωσε καὶ τὸ «κτητορικὸ δίκαιο» (*jus patronatus*) ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ περίοδο. Συνίστατο κυρίως σὲ δικαιώματα διαχείρισης τοῦ ἱδρυτῆ μιᾶς ἐκκλησίας, λαϊκοῦ ἢ ἱερέα, ἀλλὰ καὶ τῶν κληρονόμων του, ἐπὶ τῆς περιουσίας της.²³

Ἐκπρόσωποι τῆς τοπικῆς κοινότητος (ὀφικιάλιοι) ὑπῆρχαν καὶ σὲ περιοχές τῆς Ρόδου ὅπως ἡ Λίνδος.²⁴

Εἶναι, λοιπόν, ἐμφανές ὅτι οἱ Ἰωαννίτες ἔδιναν πολὺ μεγαλύτερη ἔμφαση στὴν ἐκμετάλλευση τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας καὶ στὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ Τάγματος παρά στὴν ἀπαρέγκλιτη ἐφαρμογὴ τῶν φεουδαρχικῶν τύπων καὶ κανόνων.²⁵

23. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἡ Ρόδος καὶ οἱ Νότιες Σποράδες στὰ χρόνια τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν (14ος-16ος αἰ.)*, ὁ.π., σ. 206.

24. Τσιρπανλῆς Ζ., ὁ.π., σ. 155-162.

25. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἐγγραφα γιὰ τὴ Ρόδον καὶ τίς Νότιες Σποράδες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν 1421-1453*, ὁ.π., σ. 40-43.

Ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης κατά τὴν περίοδο τῆς Ἱπποτοκρατίας

Δέν εἶχαν τὰ ἴδια δικαστήρια δικαιοδοσία ἐπὶ τῶν μελῶν τοῦ Τάγματος καὶ ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων ὑπηκόων. Ὅσον ἀφορᾷ τὶς ὑποθέσεις τῶν πρώτων, ἀρμόδιο ἦταν ἓνα δικαστήριο “des gardio” (κατ’ ἀντιμωλίαν), πού ἀπαρτιζόταν ἀπὸ ὀκτώ ἱππότες, καθένας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκπροσωποῦσε μία ἀπὸ τὶς ὀκτώ γλῶσσες. Τό ἐν λόγω δικαστήριο εἶχε θρησκευτικό χαρακτήρα.

Στὴν πόλη Ρόδο ὑπῆρχαν πρωτοδικεῖο καὶ ἐφετεῖο, τὰ ὁποῖα ἦταν ἐπιφορτισμένα μέ τό ἔργο τῆς ἀπονομῆς τῆς κοσμικῆς δικαιοσύνης, τόσο ἐπὶ ἀστικῶν ὅσο καὶ ἐπὶ ποινικῶν ὑποθέσεων. Στὴν πόλη ἔδρευε ἐπίσης τό Ἀνώτατο δικαστήριο, τοῦ ὁποίου προέδρευε ὁ Μεγάλος Μάγιστρος. Μέλη του ἦταν οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ Κανονικοῦ Συμβουλίου (Consilium Ordinarium). Στά ὑπόλοιπα νησιά, δικαστικές ἀρμοδιότητες ἀσκοῦσαν κρατικοὶ ἀξιωματοῦχοι ἢ ἐπιτροπές ἀπεσταλμένων ἀπὸ τὴ Ρόδο, πού δίκάζαν σέ πρῶτο βαθμό.

Οἱ δικαστές ἐπιλέγονταν ἀπὸ τόν Μεγάλο Μάγιστρο καὶ τό συμβούλιό του. Τό Τάγμα εἶχε ὀρίσει τὴ θητεία τους στά δύο ἔτη. Στὴν πράξη ὅμως πολλοὶ ὑπερέβαιναν τό διάστημα αὐτό. Ἐπρεπε νά εἶναι «ἄνδρες κατάλληλοι γιὰ τό ἀξίωμά τους, σοβαροὶ καὶ χρηστοί» (viri probi, graves et idonei). Ὀνομάζονταν *judices ordinarii* (πρωτοδίκες) καὶ *appellationum* (ἐφέτες) *urbis Rhodi*. Ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἔγγραφα τοῦ Τάγματος συνάγεται τό συμπέρασμα ὅτι οἱ δικαστές ἦταν κάτοχοι πτυχίου ἢ διδακτορικοῦ Νομικῆς σχολῆς εὐρωπαϊκοῦ πανεπιστημίου. Τὴν ιδιότητα τοῦ δικαστῆ μποροῦσαν νά ἔχουν τόσο ἱππότες ὅσο καὶ λαϊκοί, Ἕλληνες καὶ λατίνοι. Ὑπῆρχαν δύο πρωτοδίκες, ὁ ἓνας ἐκδίκαζε ἀστικές καὶ ὁ ἄλλος ποινικές ὑποθέσεις.

Στά σωζόμενα ἔγγραφα τῶν Ἰωαννιτῶν ἀναφέρονται ὀρισμένα παραδείγματα δικαστῶν τοῦ 15ου αἰώνα. Δύο ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Ἰωάννης Rocundo καὶ ὁ Νικόλαος Γοργοστάρης, ἦταν λαϊκοί καὶ εἶχαν σπουδάσει νομικά στὴν Πάδοβα στίς ἀρχές τοῦ 15ου αἰώνα. Καὶ οἱ δύο ἦταν διδάκτορες τοῦ πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας: ὁ πρῶτος ἔφερε τόν τίτλο *legum doctor* καὶ ὁ δεύτερος εἶχε διδακτορικό στό ἀστικό δίκαιο (*iuris civilis*).

Ὁ Rocundo διετέλεσε δικαστῆς τοῦ δικαστηρίου τῆς Καστελλα-

νίας της πόλης Ρόδου. Ἐπιλαμβανόταν κυρίως ἀστικῶν ὑποθέσεων (*judex ordinarius civilium causarum civitatis Rhodi*). Ἀναφέρεται μόνο μία φορά ὡς δικαστής καί ἐπὶ ποινικῶν ὑποθέσεων (*civitatis nos terci vilium et criminalium judex*). Ὁ Γοργοστάρης ἀναφέρεται ὡς πρωτοδίκης ἀρμόδιος γιὰ τὴν ἐκδίκηση ποινικῶν ἀδικημάτων (“*civitatis nostre Rhodi judex criminum*” καί “*male ficiorum curienos tre Rhodi judex*”). Ἐπομένως, τουλάχιστον οἱ δύο αὐτοὶ δικαστές ὑπηρετοῦσαν στό ἴδιο δικαστήριο, αὐτό τῆς Καστελλανίας τῆς πόλης Ρόδου. Ἡ διάρκεια τῆς θητείας καί τῶν δύο ὑπερέβη σημαντικά τὰ δύο ἔτη, καθὼς ὁ Rocundo ἀναφέρεται ὡς δικαστής ἀπὸ τό 1440 ὡς τό 1454 καί, ὅσον ἀφορᾷ τόν Γοργοστάρη, οἱ πηγές ἐπιβεβαιώνουν ὅτι κατεῖχε τὴν ιδιότητα αὐτὴ τουλάχιστον κατὰ τὰ ἔτη 1453-1454, 1461 καί 1463.

Κατὰ τὴν ἴδια περίοδο ὑπηρετοῦσε στὴν πόλη καί ἓνας ἀκόμα δικαστής, ὁ Μιχαήλ de Castellacio, ὁ ὁποῖος ἦταν ἱππότης. Κατεῖχε διδακτορικό τόσο στό ἀστικό ὅσο καί στό ἐκκλησιαστικό δίκαιο (*doctor utrius que juris*). Ἀναφέρεται ὡς “*judex appellacionum Rhodi*” ἢ “*causarum civilium nostre urbis Rhodi judex appellacionum*”, δηλαδή «ἐφέτης τῆς Ρόδου» ἢ «ἐφέτης τῆς πόλης μας Ρόδου ἐπὶ ἀστικῶν ὑποθέσεων». Δεδομένου ὅτι διευκρινίζεται ὅτι ὁ Castellacio ἦταν ἀρμόδιος ἐπὶ τῶν ζητημάτων πού ἐνέπιπταν στό πεδίο τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, εἰκάζεται ὅτι ὑπῆρχε καί ἄλλος ἓνας ἐφέτης, πού ἐκδίκᾳζε ποινικὲς ὑποθέσεις, κατ’ ἀντιστοιχία πρὸς τοὺς πρωτοδίκες, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης ἦταν δύο.

Στό δικαστήριο ὑπηρετοῦσε ἓνας ἀκόμα ἀξιωματοῦχος, ὁ *vice comescurie Rhodi*. Δέν εἶχε ἀπαραίτητα τὴν ιδιότητα τοῦ ἱππότη. Σύμφωνα μὲ τόν Τσιρπανλή, ἐπιτελοῦσε μᾶλλον ἔργο ἐπόπτη μὲ διοικητικὲς καί ὀργανωτικὲς ἀρμοδιότητες, ὡστόσο τό περιεχόμενο τῶν καθηκόντων καί τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ ἐν λόγω ἀξιωματοῦχου δέν εἶναι σαφές.

Στὴν Καστελλανία ὑπηρετοῦσε καί ὁ νοτάριος-γραμματέας. Ἀναφέρεται ὡς (*publicus*) *notarius et scriba curie Castellanie nostre (civitatis) Rhodi*. Ἀφενὸς ἐπιτελοῦσε χρέη γραμματέα καί ἀφετέρου ἔπρεπε νὰ ἔχει καί τὴν ιδιότητα τοῦ συμβολαιογράφου, διότι συνέτασσε ὁ ἴδιος συμβολαιογραφικὲς πράξεις.

Τέλος, στό προσωπικό τοῦ δικαστηρίου ἀνῆκε ἓνα ἀκόμα ἄτομο, ὁ διερμηνέας (*inter pres*), πού ἀναφέρεται καί ὡς «βοηθός» (*serviens*).

Ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου *Philibert de Naillac* (1396-1421) ἰδρύθηκε ἐπιπλέον ἓνα ἰδιαίτερο πολυμελές δικαστήριο, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου διεξαγόταν δημόσια ἀκρόαση (*audientia publica*) κάθε Παρασκευῇ. Πρόεδρος ἦταν ὁ Μεγάλος Μάγιστρος ἢ ὁ τοποτηρητής του (*locum tenens*). Τά μέλη τοῦ δικαστηρίου αὐτοῦ ἦταν οἱ βάιλοι καί οἱ πρίορες τοῦ Κοινοβίου, ὁ καστελλάνος τῆς *Amprosta*, καθὼς καί τά μέλη τοῦ *Consilium Ordinarium*, ὁ Καστελλάνος καί ὁ βάιλος τοῦ ἐμποροδικείου τῆς Ρόδου, οἱ πρωτοδίκες καί οἱ ἐφέτες καί ὁ ἀντικαγκελάριος τοῦ Τάγματος. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ ρόλος τους ἦταν νά «ἐξαλείφουν τίς αἰτίες τῶν παραπόνων καί νά ἀποδίδουν στὸν καθένα τὸ δίκιο του» (*utque relarum materia prorsus extinguatur et cuiqueius suum tribuat*). Ἐντούτοις, δέν εἶναι σαφές ἡ φύση τῶν ὑποθέσεων πού ἐκδικάζονταν ἀπὸ τὸ δικαστήριο αὐτό, οὔτε ἡ προδικασία καί ἡ διαδικασία πού ἀκολουθοῦνταν ἐνώπιόν του. Ἐπίσης, δέν εἶναι γνωστὸ ἂν ἐκδίκαζε ὑποθέσεις πού εἶχαν ἐκδικαστεῖ προηγουμένως ἀπὸ τὸ πρωτοδικεῖο καί τὸ ἐφετεῖο ἢ ἂν εἶχε εἰδικὸ χαρακτήρα καί ἦταν ἀρμόδιο γιὰ ὑποθέσεις πού δέν εἰσάγονταν καν στὰ δικαστήρια αὐτά. Ὁ Τσιρπανλῆς ὑποστηρίζει ὅτι ὁ συγκεκριμένος δικαστικὸς σχηματισμὸς ταυτίζεται μέ τὸ Ἀνώτατο Δικαστήριο τῆς Ρόδου.²⁶

Ἐγκλήματα καί ποινές

Καί στό πεδίο τῆς ποινικῆς μεταχείρισης τῶν ἀδικημάτων, ἡ ἐπιρροή τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου καί τοῦ Συμβουλίου του ἦταν σημαντική, καθὼς διέθεταν καί ἐν προκειμένῳ εὐρεῖες ἐξουσίες καί δυνατότητες παρέμβασης. Δέν σώζονται ἀρκετές πηγές σχετικά μέ τὴν ποινικὴ μεταχείριση τῶν ἐγκλημάτων ἐπὶ ἱπποτοκρατίας.

Ἐπὶ ἀνθρωποκτονίας ἐπιβαλλόταν ἡ θανατικὴ ποινὴ, ἐκτός ἂν διαπράχθηκε στό πλαίσιο νόμιμης ἄμυνας. Ὡστόσο, ὁ Μεγάλος Μάγιστρος μπορεῖ *ad hoc* νά ἀπαλλάξει ὀρισμένους δράστες ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση λόγω τῆς συνδρομῆς εἰδικῶν περιστάσεων. Συχνά ἡ ποινὴ

26. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴ Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν*, ὁ.π., σ. 167-171.

δέν ἐπιβαλλόταν κατόπιν ἐξωτερικῶν πιέσεων. Γιά παράδειγμα, ὁ ἐπι-κεφαλῆς τοῦ Τάγματος εἶχε ἀπαλλάξει ὀρισμένα πρόσωπα ἀπὸ τῆ θανάτωση λόγω τῆς παρέμβασης ἰσχυρῶν ἀξιωματοῦχων ὅπως ὁ φο-ροεισπράκτορας τοῦ Βατικανοῦ στὴ Ρόδο, ὁ δούκας τοῦ Αἰγαίου πε-λάγους, Ἰωαννίτες ἀξιωματοῦχοι καὶ Ρόδιοι τῆς ἀνώτερης τάξης.

Ἐπίσης, δέν ἦταν ἀδύνατο νὰ διαφύγει κάποιος τῆς θανατικῆς ποινῆς λόγω «πρότερου ἔντιμου βίου» ἢ ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωποκτονία δέν διαπράχθηκε ἐκ προμελέτης. Ἀναφέρεται καὶ μία περίπτωση ἀνθρω-ποκτονίας πού διαπράχθηκε «χωρὶς δόλο καὶ προμελέτη», κατὰ τὴν ὁποία ἡ ποινὴ ἀντικαταστάθηκε μὲ διετὴ περιορισμὸ στὴ Νίσυρο. Σέ περίπτωση παραβίασης τοῦ περιορισμοῦ, ὁ δράστης θά ἐξοριζόταν ἀπὸ τὰ ἱπποτοκρατούμενα νησιά. Ὁ δράστης ἦταν ὁ «πιστός ὑπὴ-κοος» Μιχαὴλ Τουρκομάνος, ὁ ὁποῖος φόνευσε μιὰ γυναίκα, «γιά τὴν ὁποία λεγόταν ὅτι ἦταν σύζυγός του» (“*de inter fectione cuius dam femine, que tibi ux ordicebatur*”). Φαίνεται πὼς λαμβάνεται ὑπόψη ἡ διαγωγή τόσο τοῦ δράστη ὅσο καὶ τοῦ θύματος πρὶν ἀπὸ τὸ ἐγκλη-μα, καθὼς ἀναφέρεται ὅτι «ἡ φύση τῆς γυναίκας ἦταν ἰδιαίτερα σκαν-δαλώδης». Εἰδικότερα, σέ ἔγγραφο τῶν ἱπποτῶν ἀπὸ τὸ 1442 τὸ ὁποῖο φέρει τὴ βούλα τοῦ Μαγίστρου de Lastic καὶ ἀπαλλάσσει τὸν δράστη ἀπὸ τὴν ποινὴ πού προβλέπεται κανονικά γιὰ τὸ ἐγκλημα τῆς ἀνθρωποκτονίας, γίνεται λόγος γιὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ θύματος. Οἱ ἱππότες ἀνακοινώνουν ὅτι «τοῦ δίνουν πλήρη ἄφεση, διότι ἀπο-φάσισαν ὅτι τὸ διαπραχθέν ἀπὸ αὐτόν ἀδίκημα πρέπει νὰ συγχωρε-θεῖ, λαμβανομένης ὑπόψη τῆς ποιότητος τῆς γυναίκας αὐτῆς, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴ φύση της ἦταν πολὺ σκανδαλώδης, ἀλλὰ καὶ τῶν συν-θηκῶν τῆς ζωῆς τοῦ δράστη, ὁ ὁποῖος δέ συνήθιζε νὰ προβαίνει σέ παρόμοιες πράξεις καὶ ἔδρασε χωρὶς δόλο καὶ προμελέτη» (“*Nos vero de qualitate ipsius femine, que de sui natura scandalosissima erat, et de tua condicione, qui in similibus non conservare consuetus fuisti, neque scienter, dolose et appensate illud fecisti usuproptum, pro te votis benignius annuentes, delictum ipsum siue mefelicium a te perpetratum duximus remittendum atque remittimus, tibi illud plenissime indulgentes*”).²⁷

27. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τὴ Ρόδο καὶ τίς Νότιες Σποράδες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν*, ὁ.π., σ. 171-172, 423-424.

Οι συνθήκες υπό τις οποίες τελέστηκε η πράξη δέν είναι ωστόσο απόλυτα σαφείς. Δέν μπορεί δηλαδή νά συναχθεῖ ἀπό τό κείμενο ἄν ἐπρόκειτο γιά ἀνθρωποκτονία ἐξ ἀμελείας ἢ γιά φόνο πού τελέστηκε ἐν βρασμῷ ψυχῆς. Τό μόνο πού διευκρινίζεται ρητά εἶναι ὅτι τό ἐγκλημα δέν ἀποτελοῦσε δολοφονία ἐκ προμελέτης. Πάντως μέ τήν ἀπόφαση αὐτή τοῦ Μαγίστρου de Lastic καθίσταται σαφές το ἀξιακό σύστημα τῶν ἵπποτῶν ὅσον ἀφορᾷ τή θέση τῆς γυναικας. Θεωρήθηκε ὅτι ἡ συμπεριφορά της ἐβλάπτε τήν τιμή καί τήν ὑπόληψη τοῦ συζύγου της, συνεπῶς καθίσταται δυνατή ἡ ἀπαλλαγή του ἀπό τήν ποινή, παρόλο πού διέπραξε ἕνα ἀπό τά σοβαρότερα ἐγκλήματα. Ἀναμφίβολα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ἡ εὐνοια τοῦ Τάγματος πρὸς τόν δράστη ὅπως σέ πολλές ἄλλες περιπτώσεις, ὅμως τουλάχιστον ἐν προκειμένῳ φαίνεται ὅτι ἡ προστασία τῆς τιμῆς καί τῆς ὑπόληψης τοῦ ἀνδρα κρίνεται ὡς μείζονος σημασίας συγκριτικά μέ τή ζωή τοῦ θύματος.

Στίς σωζόμενες πηγές ἀναφέρονται καί ἄλλα ἐγκλήματα. Ἕνα ἀπό αὐτά εἶναι ἡ κλοπή ἐμπορευμάτων ἀπό ναυάγιο. Συγκεκριμένα, μέ ἔγγραφο πού χρονολογεῖται στά 1438, τό Τάγμα παραχωρεῖ σέ κάποιον ὀνόματι Γεώργιο Σκηνοῦρη, ὁ ὁποῖος κατηγορεῖτο γιά κλοπή προϊόντων φλωρεντινῶν ἐμπόρων ἀπό ναυάγιο, τήν ἄδεια νά ἐπιστρέφει στήν ἐπικράτεια τῶν Ἰωαννιτῶν μέχρι τήν ὁριστική ἐκδίκαση τῆς ὑπόθεσης.²⁸ Σέ ἔγγραφο τοῦ ἴδιου ἔτους, τοῦ 1438, ἀναφέρεται μιά ὑπόθεση σωματικῆς βλάβης. Ὁ γιός ἐνός ἀστοῦ (*burgensis*) τῆς Ρόδου ἄσκησε σωματική βία σέ γείτονές του καί κατόπιν ἐγκατέλειψε τήν πόλη, ὥστε νά ἀποφύγει τή δίκη. Τό ἔγγραφο ἀποτελεῖ ἀπάντηση τοῦ Τάγματος σέ αἶτημα πού ὑπέβαλε ζητώντας τόν ἐπαναπατρισμό του μέ τήν ἐγγύηση ὅτι δέ θά δικαστεῖ οὔτε θά τιμωρηθεῖ. Ο *Johannes Claret*, ἀναπληρωτής Μεγάλος Μάγιστρος κατά τήν περίοδο ἐκείνη, ἀπαντᾷ θετικά στό αἶτημα αὐτό.²⁹

Σέ ἔγγραφο τοῦ 1448 γίνεται λόγος γιά ὑπόθεση φθορᾶς ξένης ιδιοκτησίας καί ἀνθρωποκτονίας ἐξ ἀμελείας. Εἰδικότερα, ὁ Λέων Βουζίνος ἢ Γιαξῆς (*Leo Busino alias Jaxi*), πλοίαρχος τοῦ πλοίου κάποιου Ἰωάννη Γιαξῆ, καί τό πλήρωμά του κατηγοροῦνται ὅτι ἐμ-

28. Τσιρπανλῆς Ζ., ὁ.π., σ. 172, 339.

29. Τσιρπανλῆς Ζ., ὁ.π., σ. 172, 321.

βόλισαν καί βύθισαν μία γριπαρία (μικρό έμπορικό πλοίο), προξενών-
τας τόν θάνατο δύο ανδρῶν από πνιγμό. Κατηγοροί ήταν οί ιδιο-
κτητές τοῦ βυθισθέντος πλοίου καί οί συγγενεῖς τῶν θανόντων. Ὁ
Μεγάλος Μάγιστρος Jean de Lastic ζητά από τούς κατηγορουμέ-
νους νά ἀπαντήσουν στίς κατηγορίες ὥστε στή συνέχεια νά ἀπο-
δώσει δικαιοσύνη. Γιά τόν σκοπό αὐτό, τούς παραχωρεῖ ἄδεια νά
ἔλθουν στή Ρόδο καί ὀρίζει προθεσμία δύο μηνῶν από τήν ἀφίξή
τους γιά νά λογοδοτήσουν καί νά ἀναπτύξουν τήν ἐπιχειρηματο-
λογία τους σχετικά μέ ὅσα τούς καταλογίζονται. Ο de Lastic ἀν-
τιμετωπίζει τούς κατηγορουμένους μέ ιδιαίτερη ἐπιείκεια. Ἡ στάση
του αὐτή ὀφείλεται σέ μεγάλο βαθμό στήν παρέμβαση ὑπέρ τοῦ
Ἰωάννη Γιαξή, ὁ ὁποῖος ἔχαιρε τῆς εὐνοίας τῶν Ἰωαννιτῶν λόγω
τῶν σημαντικῶν ὑπηρεσιῶν πού εἶχε προσφέρει στό Τάγμα. Μάλι-
στα, λίγα χρόνια ἀργότερα, τό 1453, οί ἱππότες τοῦ προσφέρουν
«μισθό, σιτάρι καί δικαίωμα διατροφῆς (tabula)» ἐφ' ὅρου ζωῆς, ὡς
ἀνταμοιβή γιά τίς ὑπηρεσίες του πρὸς τό Τάγμα στήν ξηρά καί στή
θάλασσα, λόγω τῶν ὁποίων ὑπέστη σημαντική ζημία.³⁰

Παρατηρεῖται γενικά ὅτι εἰδικές περιστάσεις καί παράγοντες
ὅπως ἡ σχέση τῶν διαδίκων ἢ τῶν παρεμβαινόντων μέ τό Τάγμα
μποροῦσαν νά ἐπηρεάσουν σημαντικά τήν ἀπονομή δικαιοσύνης.
Ἐπιπλέον, ἡ εὐνοια καί ἡ ἐπιείκεια πρὸς τούς κατηγορουμένους
ἀποτελοῦσαν συνήθη πρακτική τῆς ἡγεσίας τῶν Ἰωαννιτῶν.

Ζητήματα ἰδιωτικοῦ δικαίου

Στό πεδίο τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, οί Ἰωαννίτες ἔδωσαν ιδιαίτερη
ἐμφαση στόν σεβασμό τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων. Κατοχύρωσαν τό
δικαίωμα στήν ἰδιοκτησία, ἀναγνωρίζοντας πλήρη κυριότητα τῶν
ὑπηκόων ἐπὶ τῆς προσωπικῆς περιουσίας, μέσω τῆς ἀναγνώρισης
τῶν νόμιμων τίτλων ἀκινήτων πού εἶχαν ἤδη από τή βυζαντινή πε-
ρίοδο. Οἱ Μεγάλοι Μάγιστροι Helion de Villeneuve (1319-1346) καί
Jean de Lastic (1437-1454) ἐπικύρωσαν μάλιστα αὐτοκρατορικό χρυ-
σόβουλο πού προέβλεπε φοροαπαλλαγές ὑπέρ κατοίκων τῆς Κῶ καί
τῶν κληρονόμων τους ὅσον ἀφορᾷ ἀμπέλια, μύλους καί προικῶα

30. Τσιρπανλῆς Ζ., Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιά τή Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες
ἀπό τό ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν 1421-1453, ὁ.π., σ. 172, 487-489.

κτήματα πού είχαν αποκτήσει είτε μέσω δωρεάς είτε «έξαλειμματικά», δηλαδή μέσω παραχώρησής τους από τό κράτος σέ ιδιώτες.

Στίς περιπτώσεις κατά τίς όποιες τό Τάγμα διατηρούσε τήν ψιλή κυριότητα κτημάτων καί παραχωρούσε τήν κατοχή τους σέ ιδιώτες, λάμβανε από αὐτούς ἓνα ποσό ἐτησίως ὡς ἀντάλλαγμα.

Ἡ παρεμβατικότητα τῆς ἡγεσίας τῶν Ἰωαννιτῶν εἶναι ἐμφανής καί στό πεδίο τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου. Ἡ διάθεση τῆς περιουσίας μέσω διαθήκης ἦταν δυνατή κατόπιν ἄδειας τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου, ὁ ὁποῖος ἐπικύρωνε τή βούληση τοῦ διαθέτη.

Ἄδεια τοῦ ἐπικεφαλῆς τοῦ Τάγματος χρειαζόταν καί γιά τή μεταβίβαση ἀπό ἱππότη τῆς περιουσίας του σέ τρίτους. Σῶζεται νοταριακή πράξη δωρεάς τῆς κινητῆς καί ἀκίνητης περιουσίας τοῦ ἱππότη de Castellacio, πού ἦταν ἐφέτης τοῦ δικαστηρίου τῆς Ρόδου. Τό συμβόλαιο χρονολογεῖται στά 1453. Ὡς δωρεοδόχοι κατονομάζονται κάποιος Johannes Boneti ἢ de Castellacio καί οἱ κληρονόμοι του. Κατά τήν κατάρτιση τοῦ συμβολαίου παρίσταντο μάρτυρες, μεταξύ των ὁποίων ὁ Rocundo, πρωτοδίκης τοῦ δικαστηρίου τῆς Ρόδου, ἀρμόδιος ἐπί ἀστικῶν ὑποθέσεων. Δωρίζεται μέγας ἀριθμός περιουσιακῶν στοιχείων, ὅπως κατοικίες μέ τήν οἰκοσκευή τους, ἐκτάσεις γῆς, πού περιλάμβαναν «βουνά, βοσκοτόπια, ἄλση καί δάση, μέ πηγάδια, ποταμούς καί πηγές», ζῶα, καθώς καί τήν ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων.

Στό συμβόλαιο προβλέπονται ὅροι καί ὑποχρεώσεις πού πρέπει νά τηρηθοῦν ἀπό τούς δωρεοδόχους. Εἰδικότερα, ὁ Boneti, τά τέκνα του καί οἱ κληρονόμοι τους ὀφείλουν νά φέρουν ἐσαεὶ τό ὄνομα de Castellacio (*“Johannes et filij et heredes eorum per imperpetuum deberent nominare et nomina eorum dici de Castellacio”*). Ὅριζεται ἐπιπλέον ὅτι ἂν ὁ δωρεοδόχος ἢ τά τέκνα του ἀποβιώσουν πρὶν ἀπό τόν δωρητή, ἡ περιουσία ἐπιστρέφει στόν τελευταῖο (*“Et casu, quo dictus Johannes premoretur ante dictum dominum donatorem, vel dicti filij sui premorentur ante dictum dominum donatorem, quod dicta possessio, superius expressata, unacum rebus bonis supra nominatis, reuertantur ad prefatum dictum donatorem”*). Προβλέπεται ἐπιπλέον γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς τήρησης τοῦ συμβολαίου ἡ κατάπτωση τῆς ὑψηλῆς ποινικῆς ρήτρας τῶν 500 δουκάτων εἰς βάρος ὁποιοῦ τυχόν παραβιάσει τούς ὅρους του. Τό συμ-

βόλαιο αυτό συντάχθηκε από τον Emanuel Turturella, νοτάριο μέ παπική έγκριση (*sacra auctoritate apostolica*).

Ό Μεγάλος Μάγιστρος Jean de Lastic, μέ ξεχωριστό έγγραφο, τό όποιο χρονολογεΐται τρεΐς μέρες μετά τό συμβόλαιο, τό έπικυρώνει, περιβάλλοντάς το μέ τό κύρος τής κρατικής ισχύος.³¹

Σύσταση ad hoc έπιτροπών, ad hoc άπονομή δικαιοσύνης από τόν Μάγιστρο καί από τόν λατίνο άρχιεπίσκοπο

Κατά τήν περίοδο τής Ίπποτοκρατίας, πολλά ζητήματα δέ ρυθμιζόνταν έκ τών προτέρων στόν νόμο, αλλά άντιμετωπιζόνταν κατά περίπτωση. Τό Τάγμα προέβαινε συχνά στή σύσταση ad hoc έπιτροπών γιά τήν έπίλυση ποικίλων ζητημάτων καί διαφορών. Ή σύνθεσή τους καθοριζόταν από τόν Μεγάλο Μάγιστρο καί τό Συμβούλιο του (*Consilium Ordinarium*). Οί ειδικές αυτές έπιτροπές μπορούσαν νά περιλαμβάνουν Έλληνες καί λατίλους, λαϊκούς καί ιππότες. Ένίοτε συμμετείχαν καί εκκλησιαστικοί άρχοντες, τόσο τής όρθόδοξης όσο καί τής καθολικής εκκλησίας. Οί Ίωαννίτες κατέφευγαν στή σύσταση έπιτροπών είτε λόγω τής έλλειψης νομοθεσίας σχετικά μέ κάποιο ζήτημα είτε λόγω τής άπροθυμίας τους σέ όρισμένες περιπτώσεις νά ρυθμίσουν νομοθετικά ένα θέμα μέ σαφή καί δεσμευτικό τρόπο.

Παραδείγματος χάριν, δύο όρθόδοξοι ιερείς διεκδικούσαν μιά ένοριακή όρθόδοξη εκκλησία στήν πόλη τής Ρόδου. Συστάθηκε έπιτροπή πού άπαρτιζόταν από δύο άξιωματούχους του Τάγματος, τόν δικαστή του πρωτοδικείου Rocundo καί δώδεκα Έλληνες όρθόδοξους ένορίτες. Τό ζήτημα έπιλύθηκε δηλαδή από μέλη τής ήγεσίας τών Ίωαννιτών, έναν δικαστή καί τούς άμεσα ενδιαφερόμενους. Σέ άλλη, παρόμοια περίπτωση όμως από τό χωριό Άρχάγγελος τής Ρόδου, ή όποία άφορούσε επίσης διεκδίκηση εκκλησίας από δύο όρθόδοξους ιερείς, έπιλήφθηκε τής διαφοράς μόνο ένας άξιωματούχος, μέλος του Τάγματος. Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι, του-

31. Τσιρπανλής Ζ., *Άνέκδοτα έγγραφα γιά τή Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες από τό άρχείο τών Ίωαννιτών ίπποτών 1421-1453*, ό.π., σ. 173, 694-699, 702-703.

λάχιστον σέ όρισμένες διαφορές, ό τρόπος επίλυσης τών διαφορών καί τά αρμόδια επί της υπόθεσης όργανα δέν ήταν πάντα καθορισμένα έκ τών προτέρων καί μπορούσαν νά ποικίλλουν ανά περίπτωση. Έν προκειμένω δέν έχει δικαιοδοσία ούτε ή καθολική, αλλά ούτε καί ή όρθόδοξη έκκλησιαστική αρχή, παρόλο πού ή υπόθεση αφορά όρθόδοξους ιερείς. Αρμόδιο είναι τό Τάγμα, πού έπιτελεί άποτελεσματικά το έργο της άπονομής δικαιοσύνης, επιλύοντας συμβιβαστικά τίς διαφορές. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της έκκλησίας στόν Αρχάγγελο, ό άξιωματούχος Guillelmo de Lastic κατέληξε στη λύση της συγκυριότητας τών δύο μερών επί του ναού. Αποφάσισε επίσης νά ώφελούνται από κοινού από τά εισοδήματα της έκκλησίας, αλλά καί νά έπωμίζονται καί οί δύο τήν άποκατάσταση τών ζημιών.

Ό Μεγάλος Μάγιστρος Jean de Lastic εξέτασε τήν υπόθεση ενός υπερχρεωμένου ιδιώτη, ό όποίος άδυνατούσε νά έξοφλήσει τά χρέη του άκόμα καί μετά από διακανονισμό μέ τούς πιστωτές του. Ό έπικεφαλής του Τάγματος επέτρεψε τήν παραμονή του στή Ρόδο χωρίς όχληση από τούς δανειστές του επί ένα έτος. Οί Ίωαννίτες επιδείκνυαν επιείκεια καί εύελιξία, λαμβάνοντας υπόψη ειδικούς παράγοντες όπως ή οικονομική κατάσταση τών υπηκόων. Παράλληλα, διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο για τήν εύνοϊκότερη αντιμετώπιση κάποιου υπηκόου ή σχέση του μέ τό Τάγμα καί οί ύπηρεσίες πού είχε προσφέρει σέ αυτό.

Η ύπεροχή της λατινικής έκκλησίας είναι έμφανής καί στην περίπτωση όρισμένων διαφορών πού επιλύονταν από τόν καθολικό αρχιεπίσκοπο, παρόλο πού δέν ήταν έκκλησιαστικής φύσεως. Για παράδειγμα, ό λατίνος αρχιεπίσκοπος είχε έπιληφθει μιās διαφοράς πού άφορούσε τή μίσθωση του όρυκτου πλούτου τών ίπποτοκρατούμενων νήσων.

Έπιτροπές στίς όποίες συμμετείχαν ίππότες καί δικαστές αναλάμβαναν καί άλλα ζητήματα άστικού δικαίου όπως ό καθορισμός της τάξης στην όποία θά άνήκει ένα εύρετό, δηλαδή έκθετο νήπιο (παιδί πού έγκαταλείφθηκε). Ειδικές έπιτροπές αναλάμβαναν καί φορολογικά ζητήματα, διότι άπαιτούνταν ένδελεχής έρευνα. Στίς υποθέσεις αυτές οί ίππότες πού άπάρτιζαν τίς έπιτροπές εξέταζαν

μάρτυρες καί κατέληγαν σέ πόρισμα, τό όποίο υπέβαλλαν στόν Μεγάλο Μάγιστρο.³²

Έπιτροπές γιά ύποθέσεις δημοσίου δικαίου

Η σύσταση έπιτροπών δέν περιοριζόταν αποκλειστικά σέ ύποθέσεις ιδιωτικού χαρακτήρα, αλλά συγκροτούνταν καί γιά όρισμένα διοικητικής φύσεως θέματα του Τάγματος. Γιά παράδειγμα, επέλυαν άντιδικίες μεταξύ εκπροσώπων τών Γλωσσών σχετικά μέ κατασκευές ή τροποποιήσεις σέ δημόσια κτήρια. Άλλο ζήτημα πού μπορούσε νά τεθεϊ ένώπιον έπιτροπών ήταν ή άθέτηση έκ μέρους ύπηκόων ύποχρεώσεων όπως ή παροχή έργασίας γιά τήν άνέγερση όχυρών.

Γενικότερα, καί στό πεδίο του δημοσίου δικαίου –καί συγκεκριμένα επί φορολογικών, έκκλησιαστικών καί διοικητικών θεμάτων– ή άπονομή δικαιοσύνης είχε «έμπειρικό», εύελικτο καί περιπτωσιολογικό χαρακτήρα. Η διαδικασία άκολουθοϋσε αυστηρότερα καθορισμένους κανόνες όσον άφορᾷ έγκλήματα καί άγορανομικές παραβάσεις.³³

Θέσμια (statuta) καί έθιμα (consuetudines)

Πηγή δικαίου άποτελοϋσαν καί τά θεσπίσματα ή τό καταστατικό του Τάγματος, πού αναφέρονται ως *statuta* ή *stabilimenta*. Όταν δέν αναφέρεται ό Μεγάλος Μάγιστρος επί του όποιου θεσπίστηκε κάποια ρύθμιση, τότε αϋτή αναφέρεται ως έθιμο (*consuetudo*) ή έντάσσεται στό πεδίο άόριστων νομικών έννοιών όπως «καλές συνήθειες» (*boneusanze*) ή «καλά ήθη» (*boni mores*).

Παρατηρεΐται μιά μορφή νομικού πλουραλισμοϋ, καθώς διατηροϋνται άπό τούς Ίωαννίτες οί *boni usanze* όλων των νησιών. Τό Τάγμα άναγνωρίζει τίς δικαστικές άρμοδιότητες τών εκπροσώπων τών τοπικών κοινοτήτων, δηλαδή τών όμοτών (*jurati*) καί τών κοντοστάβλων (*comestabiles*), καί επιβάλλει στους άξιωματούχους του νά μήν παρακωλύουν τό έργο τους κατά τήν άπονομή τής δικαιοσύνης. Ώστό-

32. Τσιρπανλής Ζ., Άνέκδοτα έγγραφα γιά τή Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες άπό τό άρχείο τών Ίωαννιτών ίπποτών 1421-1453, ό.π., σ. 173-175.

33. Τσιρπανλής Ζ., ό.π., σ. 175.

σο, ἐπὶ ποινικῶν καὶ διοικητικῶν ζητημάτων, οἱ νόμοι τοῦ Τάγματος ἀποτελοῦσαν τὸ ἐφαρμοστέο δίκαιο καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῶν τοπικῶν κοινοτήτων δὲν εἶχαν δικαιοδοτική ἀρμοδιότητα.

Ἐπιβιώνουν ἐπιπλέον οὐσιαστικοὶ καὶ δικονομικοὶ κανόνες τοῦ βυζαντινορωμαϊκοῦ δικαίου, ὅπως τὸ *jus praelacionis* (δίκαιο τῆς προτιμῆσεως) στὸ πεδίο τῆς ἀγορᾶς ἀκινήτων. Συνίστατο στὴν προτεραιότητα πού ἀναγνωρίζοταν σὲ ὁρισμένες κατηγορίες ὑποψήφιων ἀγοραστῶν. Ἡ ἡγεσία τοῦ Τάγματος μποροῦσε νὰ ἐπικαλεστεῖ τὴν ἀρχή αὐτή, προκειμένου νὰ περιέλθουν ἀκίνητα στὴν κυριότητά του. Ἐπίσης, στὸ δικονομικὸ πεδίο ἀπαντᾶται ὁ κανόνας τῆς δωσιδικίας τοῦ τόπου κατοικίας τοῦ ἐναγομένου (*actorem sequi forum rei*), πού ἀποτελοῦσε ἀρχή τοῦ *jus gentium* (δικαίου τῶν ἐθνῶν) στὸ ρωμαϊκὸ δίκαιο καὶ διατηρήθηκε καὶ κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο. Ἐπαναλαμβάνεται στὴν Ἐξάβιβλο τοῦ Ἀρμενόπουλου, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι «τόν ἐνάγοντα ἀκολουθεῖν δεῖ τῷ φόρῳ τοῦ ἐναγομένου».

Ἐπιπλέον, λαμβάνεται μέριμνα γιὰ τὴν οἰκονομία τῆς δίκης. Ἀπαγορεύεται ἡ ἐπανειλημμένη ἀμφισβήτηση ἀποφάσεων ἐπὶ ὑποθέσεων πού ἔχουν κριθεῖ καὶ ἀπὸ τὸ πρωτοδικεῖο καὶ ἀπὸ τὸ ἐφετεῖο. Ἐπιβάλλεται, λοιπόν, ἡ ἀποδοχὴ τοῦ δεδικασμένου, ὥστε νὰ ἀποφεύγεται ἡ διαιώνιση τῆς δικαστικῆς διαδικασίας. Μάλιστα, ὅσοι λειτουργοὺν παρελκυστικά ἀμφισβητώντας διαρκῶς τὸ δεδικασμένο, ὑφίστανται σωματικές καὶ χρηματικές ποινές. Ὁ Μεγάλος Μάγιστρος de Lastic, παραδείγματος χάριν, ἐπικυρώνει μὲ ἐγγράφῳ τοῦ ἀποφάσεις τοῦ πρωτοδικείου καὶ τοῦ ἐφετείου, πού ἀμφισβητοῦνται ἐπανειλημμένα ἀπὸ τίς ἡττηθεῖσες διαδίκους (τὴ σύζυγο καὶ τὴν πεθερά τοῦ ἐναγομένου). Τὸ ἐγγράφῳ τῆς ἐπικύρωσης αὐτῆς ἀποτελεῖ ἀπάντηση τοῦ ἐπικεφαλῆς τοῦ Τάγματος σὲ προσφυγὴ τοῦ νικήσαντος διαδίκου, ὁ ὁποῖος τοῦ ζητάει νὰ ἐπιληφθεῖ τοῦ ζητήματος, διαμαρτυρόμενος γιὰ τὴ μὴ συμμόρφωση τῶν ἀντιδίκων του στὶς ἀποφάσεις. Ὅπως ἀναφέρει ὁ de Lastic, «ἐπικυρώνουμε, ἐγκρίνουμε καὶ ἐπιβεβαιώνουμε ποινές, ἐπιβάλλοντας σὲ αὐτές τίς γυναῖκες νὰ σιωπήσουν ἐσαεῖ» (*peni sratificamus, approbamus et confirmamus, imponentes eisdem mulieribus silentium perpetuum*).

Εἶναι ἐπίσης γνωστοὶ ὁρισμένοι ἀπὸ τοὺς δικονομικοὺς κανόνες πού ἐφαρμόζονταν στὶς περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες ἐνάγονταν σὲ

δικαστήρια τῆς Ρόδου κάτοικοι ἄλλων νησιῶν. Στὴν περίπτωση αὐτῇ λοιπὸν δινόταν στὸν ἐναγόμενο προθεσμία 15 ἡμερῶν ἀπὸ τὴν κλήση του σὲ δικαστήριο τῆς πόλης, προκειμένου εἴτε νὰ παραστεῖ αὐτοπροσώπως εἴτε νὰ ὀρίσει πληρεξούσιο. Ἐντὸς τοῦ διαστήματος τῶν 15 ἡμερῶν, ὁ ἐναγόμενος δεχόταν τρεῖς προειδοποιήσεις (μία ἀνὰ πέντε ἡμέρες). Ἄν μετὰ τὴ λήξη τῆς προθεσμίας δέν παραστεῖ εἴτε ὁ ἴδιος εἴτε μέσω ἀντιπροσώπου, τότε δικάζεται ἐρήμην, ἐφόσον ἐπιμένει ὁ ἐνάγων. Ἡ προθεσμία ἐμφάνισης στό δικαστήριο ποικίλλει ἀνάλογα μέ τὸν τόπο κατοικίας τοῦ ἐναγομένου. Γιά παράδειγμα, σὲ κάτοικο Κύπρου (ἢ ὅποια δέν περιλαμβανόταν στὴν ἐπικράτεια τοῦ Τάγματος) δίνονταν τρεῖς μῆνες προκειμένου νὰ παραστεῖ σὲ δικαστήριο τῆς Ρόδου. Στὴν περίπτωση αὐτῇ, ὁ ἐναγόμενος δεχόταν μία προειδοποίηση ἀνὰ μῆνα. Ἄν δέν παρίστατο μετὰ τὴν παρέλευση τῶν τριῶν μηνῶν, «ἡ δίκη ἐκκινοῦσε εἰς βάρος του, κατὰ τὰ θεσπίσματα, τὰ χρηστά ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς θρησκείας» τῶν Ἰωαννιτῶν (*“contra eos procedamus, procedique faciemus, secundum formam Stabilimentorum nostrorum bonorumque morum et Consuetudinum nostre Religionis”*).³⁴

Ἡ δικαστικὴ διαδικασία στὰ ὑπόλοιπα νησιά τῆς ἐπικράτειας τοῦ Τάγματος

Λειτουργοῦσαν καὶ σὲ ἄλλα νησιά δικαστικές ἀρχές, οἱ ὁποῖες ὅμως ἐκδίκαζαν μόνο σὲ πρῶτο βαθμό, καθὼς οἱ κατ’ ἐφεση δίκες λάμβαναν χώρα μόνο στὴ Ρόδο.

Συγκεκριμένα, στὴν Κῶ διοριζόταν ἰσοβίως ἀπὸ τὸν Μεγάλο Μάγιστρο γραμματέας τοῦ δικαστηρίου. Τὴ θέση αὐτὴ μπορούσαν νὰ καταλάβουν τόσο λατίνοι ὅσο καὶ Ἕλληνες. Στὸ νησί τηροῦνταν ἀρχεῖο ἀποφάσεων καὶ πρακτικῶν τοῦ δικαστηρίου. Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο αὐτό, ὁ γραμματέας χορηγοῦσε στοὺς ἐνδιαφερομένους ἀντίγραφα, τὰ ὁποῖα προσκομίζονταν στό ἐφετεῖο στὴ Ρόδο. Δέν εἶναι ἐντούτοις γνωστὸ ποιὸς ἀσκοῦσε καθήκοντα δικαστῆ στὴν Κῶ. Φαίνεται πὼς

34. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἐγγραφα γιὰ τὴ Ρόδο καὶ τίς Νότιες Σποράδες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱποπτῶν*, ὁ.π., σ. 176-178.

τόν ρόλο αυτό αναλάμβαναν αξιωματοῦχοι τοῦ Τάγματος, ὅπως ὁ καστελάνος τῆς Νεραντζιάς, τοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννιτῶν στό νησί.

Ἐπικουροῦνταν ἀπό ἐπιτροπή ἀπεσταλμένων ἀπό τή Ρόδο, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται μέ διάφορες ὀνομασίες: *visitatores* (ἐπισκέπτες), *commissarii*, *judices* (δικαστές), *auditores* (ἀκροατές), *correctores* (διορθωτές), *reformatores* (μεταρρυθμιστές). Συνήθως ἦταν δύο καί ἀσκοῦσαν πληθώρα καθηκόντων. Οἱ ἀρμοδιότητές τους συνίσταντο καταρχάς στόν ἔλεγχο τῶν ἀξιωματούχων τοῦ Τάγματος πού ἦταν ἐγκατεστημένοι στά νησιά στά ὁποῖα ἀποστέλλονταν, ὅπως ὁ καστελάνος καί ὁ πρεκέπτορας, ἀλλά καί γενικότερα τῶν ἱπποτῶν πού κατοικοῦσαν ἐκεῖ. Οἱ *visitatores* ἔλεγχαν ἐπίσης τά ἀμυντικά ἔργα καί διαπίστωναν τίς ὀχυρωματικές ἀνάγκες τῶν νησιῶν. Ἐπιπλέον, δέχονταν τυχόν διαμαρτυρίες τῶν κατοίκων, ἀσκοῦσαν δικαιοδοτικά καθήκοντα καί ἐξέδιδαν ἀποφάσεις στίς περιπτώσεις πού αὐτό ἦταν ἐφικτό. Ὅταν ἔκριναν ὅτι δέν μπορούσαν νά ἀποφανθοῦν οἱ ἴδιοι ἐπὶ κάποιας ὑπόθεσης, ἀπέστελλαν τά στοιχεῖα πού συνέλεγαν στή Ρόδο. Οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τή δικαστική ἀρχή μέ τό μεγαλύτερο κύρος στήν Κῶ, στήν Κάλυμνο, στή Λέρο καί στή Νίσυρο. Ἐχαιραν τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν κατοίκων περισσότερο ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλο ἀξιωματοῦχο ἀσκοῦσε δικαιοδοτικά καθήκοντα στά νησιά αὐτά.

Τά φορολογικά ζητήματα κρίνονταν ἀπό τόν πρεκέπτορα³⁵ τῆς Κῶ. Ὅταν προέκυπτε ἀντιδικία μεταξύ τοῦ πρεκέπτορα καί κάποιου Ἑλλήνα κατοίκου τῆς Κῶ, ὁ διοικητής τοῦ Πετρουμίου (Αλικαρνασσοῦ) μετέβαινε στό νησί, συνέλεγε μαρτυρικές καταθέσεις καί ἄλλα ἀποδεικτικά στοιχεῖα καί τά ἀπέστελλε στή Ρόδο, ὅπου ἐκδικαζόταν ἡ ὑπόθεση ἀπό εἰδικές ἐπιτροπές.

Οἱ δικαστικές ἀρχές τῆς Κῶ εἶχαν δικαιοδοσία καί ἐπὶ τῶν διαφορῶν μεταξύ κατοίκων τῆς Καλύμνου. Δέν υπάρχουν ἀναφορές σχετικά μέ τήν παρουσία δικαστικῶν ἀρχῶν στήν Κάλυμνο, ὑπῆρχε ὅμως νοτάριος, ὁ ὁποῖος μπορούσε νά καταρτίζει ἔγγραφα συμβιβασμοῦ μεταξύ ἀντιδίκων. Συνήθως ἡ συμβολαιογραφική ιδιότητα

35. Ἐπικεφαλῆς πρεκεπτορίας, δηλαδή κάστρου τοῦ Τάγματος σέ ἐπαρχία του ἢ σέ περιοχή τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καί τῶν ἐδαφῶν γύρω ἀπό αὐτό.

συνδυαζόταν μέ αυτή τοῦ γραμματέα τοῦ δικαστηρίου, ὅπως συνέβαινε γενικότερα στά ἱπποτοκρατούμενα νησιά.³⁶

Ἡ σχέση τῶν Ἐκκλησιῶν στά ἱπποτοκρατούμενα νησιά καί οἱ παρεμβάσεις τοῦ Βατικανοῦ στά ἐσωτερικά τοῦ Τάγματος

Οἱ ἱππότες ἐπέβαλαν τή διακοπή κάθε δεσμοῦ μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τά νησιά πού κατεῖχαν ὑπήχθησαν στήν ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Μέ βούλα τοῦ Πάπα Κλήμη Ε΄ στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα ἀναγνωρίστηκε στό Τάγμα τό προνόμιο νά διορίζει τόν Λατίνο ἀρχιεπίσκοπο (archiepiscopus Colossensis, ἀπό τόν Κολοσσό, ἀπό τόν ὁποῖο οἱ Ρόδιοι ὀνομάζονταν Κολοσσαεῖς). Ἰδρύθηκαν τρεῖς λατινικές ἐπισκοπές, στή Ρόδο, στήν Κῶ (Langonensis) καί στή Νίσυρο (Nizeriensis). Ὁ Πάπας Κλήμης Ε΄ ἀναγνώρισε ἤδη ἀπό τό 1307 τήν κυριαρχία τοῦ Τάγματος στά νησιά πού κατέλαβαν τελικά οἱ Ἰωαννῖτες, δηλαδή δύο χρόνια πρίν ὀλοκληρωθεῖ ἡ κατάκτησή τους.

Ἐπετράπη στόν ἑλληνορθόδοξο πληθυσμό νά διατηρήσει τό δόγμα του, ὅμως δέν τελοῦσε πλέον ὑπό τήν πνευματική ἡγεσία τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλά τοῦ Πάπα. Ὑπῆρχε Ἕλληνας ὀρθόδοξος μητροπολίτης, ἦταν ὅμως ὑφιστάμενος τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου. Οἱ Δυτικοί γενικότερα ἀκολουθοῦσαν σέ ὅλες τίς περιοχές πού ἐξουσίαζαν τήν ἐκκλησιαστική πολιτική τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Πάπα, ἡ ὁποία ἄλλωστε ἀποκρυσταλλώθηκε μέ τήν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν στή σύνοδο Φεράρας-Φλωρεντίας (1438-1439). Τό ἐνωτικό σύμφωνο τῆς συνόδου αὐτῆς προσυπογράφηκε ἀπό τοὺς ἐκπροσώπους καί τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν-δογμάτων τῆς Ρόδου, τόν ὀρθόδοξο μητροπολίτη Ναθαναήλ ἀφενός καί τόν ἐλληνικῆς καταγωγῆς καθολικό ἀρχιεπίσκοπο Ἀνδρέα Χρυσοβέργη ἀφετέρου.

Ἄν καί στόν ἐκκλησιαστικό-πνευματικό τομέα ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησία καί οἱ ὀρθόδοξοι ὑπῆκοοι ὑπάγονταν στή δικαιοδοσία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καί στά ὄργανά της, ἀπό διοικητικῆς ἀπόψεως,

36. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιά τή Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες ἀπό τό ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν*, ὁ.π., σ. 178-179.

δέν ήταν εξαρτημένοι από τη λατινική αρχιεπισκοπή, αλλά από τον Μεγάλο Μάγιστρο και γενικότερα τό Τάγμα και τούς αξιωματούχους του. Οί αρμοδιότητες τοῦ ἐπικεφαλῆς τῶν Ἰωαννιτῶν ἐπὶ τοῦ ὀρθόδοξου κλήρου καὶ ποιμνίου ἦταν σημαντικές. Διόριζε ἡγουμένους σέ μονές καὶ ἱερεῖς σέ ἐκκλησίες, ἔδινε ἄδεια γιά τήν κατασκευή ἢ τήν ἐπισκευή ἐκκλησιῶν, ἐπιλαμβανόταν διαφορῶν μεταξύ ὀρθόδοξων κληρικῶν, ἀπένεμε ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα καὶ ἔλεγε τά περιουσιακά στοιχεῖα ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν. Ἐπομένως, οἱ ὀρθόδοξοι τῶν ἱπποτοκρατούμενων νησιῶν τοῦ Αἰγαίου δέν ὑπάγονταν πλήρως στήν καθολική ἐκκλησία, ἀλλά τελοῦσαν σέ μεγάλο βαθμό ὑπό τήν κοσμική ἐξουσία καὶ τήν ἐπιρροή τοῦ Τάγματος. Αὐτό ἴσχυσε καὶ γιά τούς ὀρθόδοξους πού ἀκολούθησαν τούς Ἰωαννίτες μετά τήν κατάκτηση τῆς Ρόδου ἀπό τούς Ὀθωμανούς τό 1522 καὶ ἐγκαταστάθηκαν μαζί τους στή Μάλτα τό 1530. Βούλα τοῦ Πάπα Κλήμη Ζ' ἀπό τό ἴδιο ἔτος ἐπιβεβαιώνει τή διοικητική, ἀλλά καὶ πνευματική ὑπαγωγή τῶν ὀρθόδοξων της Μάλτας στόν Μέγα Πρίορα τοῦ Τάγματος καὶ ὄχι στόν καθολικό ἐπίσκοπο.³⁷

Ἀρχικά ἐπικρατοῦσαν ἔριδες καὶ ἀσάφεια σχετικά μέ τήν ἀκολουθητέα διαδικασία γιά τήν ἐκλογή τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Ἀφενός τό Τάγμα εἶχε ἀποφασίσει ὅτι ὑπέκειτο στήν ἐγκριση τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου καὶ οἱ ἱππότες κινοῦσαν οἱ ἴδιοι τίς διαδικασίες γιά τήν ἐκλογή τοῦ Ἑλλήνα μητροπολίτη, ἀφετέρου τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐξακολούθησε νά χειροτονεῖ μητροπολίτες, οἱ ὅποιοι ὅμως δέν εὑρίσκονταν στή Ρόδο, διότι τό Τάγμα δέν τούς ἔδινε ἄδεια νά μεταβοῦν στήν ἔδρα τους. Τό ζήτημα ἐπιλύθηκε περί τά τέλη τοῦ 15ου αἰῶνα μέσω τῆς σύναψης μεταξύ τοῦ καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου Umbaldini καὶ τοῦ ὀρθόδοξου μητροπολίτη Μητροφάνη συμφωνίας, ἡ ὁποία ὀριζε ὅτι ὁ μητροπολίτης θά ἦταν ὑποτελής τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου. Ἀποφασίστηκε ἐπίσης ὅτι θά ἔπαιρνε ὄρκο πίστεως σέ αὐτόν καὶ ἀποχῆς ἀπό συνωμοσία ἢ ὅποιαδήποτε ἐν γένει βλαπτική ἐνέργεια εἰς βάρος του.

Καθορίστηκε ἐπιπλέον ἡ διαδικασία ἐκλογῆς μητροπολίτη. Οἱ ὀρθόδοξοι παρουσίαζαν δύο ἢ τρεῖς ὑποψηφίους στόν Μεγάλο Μά-

37. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιά τή Ρόδο καὶ τίς Νότιες Σποράδες ἀπό τό ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν 1421-1453*, ὁ.π., σ. 204-205.

γιστρο, ό όποϊός έπέλεγε έναν από αὐτούς. Ἡ έπικύρωση τῆς έκλογῆς στή συνέχεια από τόν Λατίνο άρχιεπίσκοπο αποτελοῦσε προϋπόθεση τῆς έγκυρότητάς της. Τέλος, χειροτονεῖτο από όρθόδοξο έπίσκοπο. Τῆς χειροτονίας προηγείτο ό όρκος πίστης τοῦ μητροπολίτη στόν καθολικό άρχιεπίσκοπο, ό όποϊός λάμβανε χώρα ένώπιον τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου, τοῦ άρχιεπισκόπου καί άλλων έπισήμων άμέσως μετά τήν έκλογή.

Ἡ συμφωνία ρύθμισε καί ζητήματα δικαστικῆς άρμοδιότητας καί δικαιοδοσίας. Οἱ δίκες όρθοδόξων κληρικῶν καί οἱ ύποθέσεις γάμων Ἑλλήνων υπάγονταν στήν άρμοδιότητα τοῦ καθολικοῦ άρχιεπισκόπου καί τοῦ μητροπολίτη από κοινού. Ὅρίστηκε μάλιστα ότι ἦταν άδύνατη ἡ έπίλυση μιᾶς διαφορᾶς ἢ ἡ περάτωση μιᾶς ύπόθεσης μόνο από τόν ένα χωρίς τή σύμπραξη τοῦ άλλου.

Ἡ καθολική καί ἡ όρθόδοξη έκκλησιαστική άρχή λόγω έλλειψης πόρων τῶν έκκλησιῶν τους δέν εἶχαν τή δυνατότητα νά διατηροῦν δικαστές, δικαστικούς λειτουργούς καί φυλακές. Γιά τόν λόγο αὐτό μπορούσαν νά άπευθύνονται στήν κρατική δικαιοσύνη γιά τήν εκτέλεση τῶν άποφάσεών τους.

Ρυθμίστηκε έπίσης ό χειρισμός τῶν άστικῶν ύποθέσεων μέσω τῆς παροχῆς όδηγιῶν γιά τήν εκδίκασή τους στίς περιπτώσεις πού αὐτή έπρεπε νά γίνει βάσει τῶν τοπικῶν έθίμων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελοῦσε τό διαζύγιο, πού δέν έπιτρεπόταν από τήν καθολική εκκλησία. Ἡ άρμοδιότητα γιά τήν πλήρωση θέσεων τῆς εκκλησίας ἢ τῶν δικαστηρίων πού έμεναν κενές ανῆκε στόν Μεγάλο Μάγιστρο, ό όποϊός έπρεπε έπιπλέον νά έπικυρώνει τίς άποφάσεις τοῦ άρχιεπισκόπου καί τοῦ μητροπολίτη.³⁸

Ἡ λατινική κυριαρχία στά νησιά πού κατέλαβαν οἱ Ἰωαννίτες δέν ἦταν ιδιαίτερα έπαχθής γιά τούς Ἑλληνες. Σταδιακά έδραιώθηκε ισότητα μεταξύ αὐτῶν καί τῶν δυτικῶν ως πρós όρισμένα ζητήματα. Κατοικοῦσαν από κοινού στή συνοικία τοῦ Μπούργκου. Ἐπίσης, οἱ δύο κοινότητες μοιράζονταν ίσομερῶς κάποια βάρη ἢ ευθύνες, όπως ό έλεγχος τῶν εισαγωγῶν όρισμένων προϊόντων.³⁹

38. Παπαχριστοδούλου Χ., *Ιστορία τῆς Ρόδου, Στέγη Γραμμάτων καί Τεχνῶν Δωδεκανήσου*, Ἀθήνα, 1994, σ. 287-292.

39. Vatin N., *Rhodes et l'Ordre de Saint-Jean de Jérusalem*, ό.π., σ. 41-67.

Σύμφωνα με όρισμένες μαρτυρίες, ή διαγωγή του καθολικού κλήρου δέν ήταν πάντοτε σύμφωνη μέ τίς έπιταγές τής θρησκείας καί του δόγματός τους, πράγμα πού προξενούσε ένιοτε έντονες αντίδράσεις έκ μέρους κατοίκων τών νησιών. Για παράδειγμα, άναφέρεται ότι περί τά τέλη του 14ου αιώνα, ό ιερέας τής Παναγίας του Μπούργκου κατηγορήθηκε ότι «διέφθειρε» (*defloravit*) δύο κοπέλες καί τελικά συνήψε γάμο μέ μία Έλληνίδα σύμφωνα μέ τήν όρθόδοξη ιερολογία (*“matrimonium iuxta Graecorum ritum contraxit”*). Κατόπιν καθαιρέθηκε καί διαπομπεύθηκε «πάνω σε γαϊδούρι, μέ σκούπες καί βέργες». Παρόλα αυτά, τελικά άνέλαβε έκ νέου τή θέση του, διότι διαπιστώθηκε ότι οί κατηγορίες είς βάρος του ήταν άναληθείς καί συκοφαντικές.

Γενικότερα πάντως ήταν έμφανής ή αντίληψη ότι έπικρατούσε διαφθορά καί άνηθικότητα στίς τάξεις τών έκπροσώπων του καθολικού κλήρου. Μιά σχετική ένδειξη άποτελούν οί αύστηρές έγκύκλιοι πού άποστέλλονταν συχνά στή Ρόδο άπό τούς Πάπες, προκειμένου νά «συνετιστούν» καί νά επανέλθουν στήν τάξη οί λατίνοι ιερείς. Έπιπλέον, ήταν συνήθης ή πρακτική τών ύποψηφίων ιερέων νά λαμβάνουν τίς έκκλησιαστικές προσόδους, τά «κανονικάτα», άποφεύγοντας ώστόσο νά χειροτονηθούν ιερείς. Για τόν λόγο αυτό άποφασίστηκε άργότερα ότι μόνο όσοι χειροτονοούνταν τελικά θά είχαν δικαίωμα νά είσπράττουν τά «κανονικάτα».

Ό Άνδρέας Χρυσοβέργης, ό καθολικός άρχιεπίσκοπος Ρόδου κατά τήν έποχή τής συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας του 1439, έπιχείρησε νά προσηλυτίσει τό έλληνικό στοιχείο. Διέθετε εύφράδεια τόσο στά λατινικά όσο καί στά έλληνικά, πράγμα πού άξιοποίησε στά κηρύγματά του πρós τούς όρθοδόξους, στους όποιους άπευθυνόταν στήν έλληνική. Ό Πάπας Εύγένιος Δ΄ τόν επαινεί, διότι «έπαναφέρει στή γνώση τής άληθινής πίστης τούς Έλληνες, αλλά καί τούς αίρετικούς πού συρρέουν στήν πόλη τής Ρόδου». Πράγματι ή χρήση τής έλληνικής τόσο στο κήρυγμα όσο καί στή λειτουργία μπορούσε νά άποτελέσει άποτελεσματικό μέσο προσηλυτισμού καί ένίσχυσης τής πνευματικής έπιρροής τής καθολικής έκκλησίας, καθώς καθιστούσε τό τελετουργικό της προσιτό στον τοπικό πληθυσμό. Για αυτό ό Πάπας έγκρίνει τήν τέλεση τής λειτουργίας στον καθολικό ναό τής Παναγίας του Μπούργκου στά

έλληνικά. Ὁ προκαθήμενος τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας διαβεβαιώνει τόν Χρυσοβέργη ὅτι μέ τόν τρόπο αὐτό “*plures animi*” (περισσότερες ψυχές) θά πλησιάσουν τόν Χριστό. Ἡ πρακτική αὐτή ἀκολουθήθηκε ἀργότερα καί σέ ἄλλες λατινοκρατούμενες περιοχές τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου, ὅπως ἡ Κρήτη. Στήν εὐρύτερη υἱοθέτηση τῆς ἐν λόγω τακτικῆς διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ἡ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐνωτικῶν (ἢ οὐνιτῶν) ἀπό τόν 15ο αἰώνα.

Δέν εἶναι σαφές κατά πόσο ἡ προσηλυτιστική τακτική τοῦ Χρυσοβέργη εἶχε σημαντική ἀπήχηση στόν ὀρθόδοξο πληθυσμό τῶν νησιῶν. Σῶζεται μία τουλάχιστον περίπτωση ὀρθοδόξου παροίκου πού ἀσπάστηκε τόν καθολικισμό χάρις στόν ἀρχιεπίσκοπο Χρυσοβέργη καί ἀντλήσε προνόμια ἀπό τήν ἀλλαγή δόγματος. Συγκεκριμένα, ὁ Πάπας Εὐγένιος Δ΄ τόν ἀνακήρυξε ἀπελεύθερο, τόν ἐνέταξε δηλαδή στήν ἀνώτερη τάξη ὑπηκόων τοῦ Τάγματος, διότι «ἀποκήρυξε τά σφάλματα τῶν Ἑλλήνων μέσα στά ὁποῖα εἶχε γεννηθεῖ καί γαλουχηθεῖ» (*abiectis Grecorum erroribus in quibus natus et educatus erat*). Λίγα χρόνια ἀργότερα ἀπαλλάχθηκε ἀπό κάθε ὑποχρέωσή του πρὸς τή λατινική ἀρχιεπισκοπή Ρόδου, καθὼς ἐπὶ δώδεκα ἔτη ὑπηρετοῦσε πιστά τόν ἐπικεφαλῆς τῆς ἀκολουθώντας τον σέ πολλά ταξίδια «σέ γῆ καί θάλασσα» (“*per mare et terras*”).

Ἄν καί ὁ καθολικός ἀρχιεπίσκοπος Χρυσοβέργης ἔχαιρε τῆς εὐνοίας τοῦ Βατικανοῦ, δέν ἦταν ἐξίσου ἀγαπητός στόν καθολικό πληθυσμό τῶν νησιῶν, ἀλλά οὔτε καί στοὺς Ἰωαννίτες. Οἱ Αὐγουστινιανοὶ μοναχοὶ τῆς Ρόδου προσέφυγαν ἐναντίον του στόν Πάπα, λόγω τῶν σκληρῶν πιέσεων πού τοὺς ἀσκοῦσε μέ σκοπὸ τήν καταβολή ὀρισμένων χρηματικῶν εἰσφορῶν. Ἐπιπλέον, οἱ προστριβές του μέ τοὺς Ἰωαννίτες καταδεικνύονται μέσω τῆς πρόσκλησης συμμετοχῆς στή σύνοδο τῆς Φλωρεντίας τοῦ 1439 πού ἀπέστειλε ὁ Πάπας στόν Χρυσοβέργη τό 1437, στήν ὁποία ἐξέφραζε τήν ἐπιθυμία του νά «ὑπάρξει εἰρήνη μεταξύ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καί τοῦ Μαγίστρου» (“*ut cum magistris Conventus Hospitalis Sancti Johannis Hierosolymitani pacem habeat*”). Ὡστόσο, δέν εἶναι γνωστός ὁ λόγος τῆς σύγκρουσης μεταξύ τοῦ Χρυσοβέργη καί τοῦ ἐπικεφαλῆς τοῦ Τάγματος.

Οἱ Ἰωαννίτες ἔλαβαν μέτρα μέ τά ὁποῖα ἐπιχείρησαν νά παρέμβουν στά ἐσωτερικά τῆς καθολικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς τῶν νη-

σιών. Τό 1433 υπέβαλαν αίτηση στον Πάπα μέ την όποία ζητούσαν νά τεθοῦν όρισμένες προϋποθέσεις πού ἔπρεπε νά πληροῦν ὅσοι ἀναλάμβαναν τό ἀξίωμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ρόδου ἢ τοῦ ἐπισκόπου Νισύρου. Εἰδικότερα, ζήτησαν νά τεθεῖ ὡς προαπαιτούμενο ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς, ὥστε οἱ λατίνοι ιεράρχες νά εἶναι σέ θέση νά ἐπικοινωνοῦν ἄμεσα μέ τόν τοπικό πληθυσμό. Ἐπιπλέον, προκειμένου νά ἐξασφαλίσουν ὅτι στό ἐξῆς δέ θά ὑπῆρχαν ἔριδες μεταξύ τοῦ Τάγματος καί τῶν ἐκπροσώπων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ζήτησαν νά ὑπόκεινται οἱ τελευταῖοι στήν ἔγκριση τῶν Ἰωαννιτῶν καί νά συνεργάζονται μαζί τους. Προέβαλαν ὡς ἐπιχείρημα ὅτι θεωροῦσαν δίκαιη τήν ἐπιβολή τῶν συγκεκριμένων προϋποθέσεων, δεδομένων τῶν θυσιῶν καί τῶν ἐξόδων στά ὁποῖα ὑποβάλλονταν γιά νά διατηρήσουν τήν κυριαρχία τους στά νησιά, ἀλλά καί γιά νά ἀντιμετωπίσουν τίς ἀνάγκες πού ἀνέκυπταν, παραδείγματος χάριν στόν τομέα τῆς ἄμυνας.

Τέλος, τό σημαντικότερο αἶτημα πού ἔθεσαν οἱ ἱππότες ἦταν νά προέρχονται ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ρόδου καί ὁ ἐπίσκοπος Νισύρου ἀπό τό Τάγμα τους. Αὐτό ἀποτελεῖ ἀκόμα μία ἔνδειξη τῆς δυσαρέσκειας τῶν Ἰωαννιτῶν μέ τόν Χρυσοβέργη, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ τελευταῖος καθολικός ἀρχιεπίσκοπος Ρόδου πού δέν ἦταν μέλος τοῦ Τάγματος. Ὁ Πάπας ἀποδέχθηκε τά αἰτήματα τῶν ἱπποτῶν, τό περιεχόμενο τῶν ὁποίων θά ἐφαρμοζόταν ὁμως *ex nunc* καί ὄχι ἀναδρομικά. Μέ τόν τρόπο αὐτό οἱ Ἰωαννίτες πέτυχαν μέ τίς εὐλογίες τοῦ Πάπα νά τεθεῖ τόσο ἡ κοσμική ὅσο καί ἡ ἐκκλησιαστική ἐξουσία ὑπό τόν ἔλεγχό τους. Ἀργότερα τόν ἴδιο αἰῶνα (15ο), ὁ Πάπας Νικόλαος Ε΄ ἐνίσχυσε οἰκονομικά το Τάγμα μέσω τῆς διάθεσης σέ αὐτό πληθώρας συγχωροχαρτιῶν (*indulgentiae*), προκειμένου νά τά πωλήσουν οἱ ἱππότες σέ πολλές περιοχές τῆς λατινοκρατούμενης Ἀνατολῆς ὅπως ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Χίος, ἡ Λέσβος, ἡ Νάξος καί ἡ Εὐβοία, ἀλλά καί ἄλλοι, παραδείγματος χάριν στήν Κωνσταντινούπολη. Δέν ἦταν ἡ πρώτη φορά πού ἡ Ἁγία Ἐδρα ἔθεσε τήν πρακτική των συγχωροχαρτιῶν στήν ὑπηρεσία τῶν Ἰωαννιτῶν. Περίπου 20 χρόνια πρίν, τό 1430, ὁ Πάπας Μαρτίνος Ε΄ ὑποσχέθηκε πλήρη ἄφεση ἁμαρτιῶν σέ ὅσους θά συνέβαλαν στήν ἄμυνα τῆς Ρόδου ἀπέναντι στίς ἐπιθέσεις τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Μαμελούκων τῆς Αἰγύπτου καί τῶν Τούρ-

κων. Ὁ ἐπόμενος Πάπας, ὁ Εὐγένιος Δ΄, ἐπικύρωσε τὴν ἀπόφαση αὐτὴ τοῦ προκατόχου του σχετικὰ μέ τὰ συγχωροχάρτια.⁴⁰

Παρατηρεῖται ἐπομένως ὅτι οἱ Ἰωαννίτες εὐνοοῦνταν ἀπὸ τίς πολιτικές τοῦ Βατικανοῦ καὶ ἔχαιραν τῆς παπικῆς εὐνοίας. Οἱ σχέσεις τοῦ Τάγματος μέ τούς Πάπες εἶχαν, λοιπόν, θετικό πρόσημο, παρόλο πού σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἡ Ἁγία Ἐδρα παρενέβαινε δραστικά σέ ζητήματα τοῦ κράτους. Εἶχε φτάσει μάλιστα στό σημείο νά ἀσκήσει πράξεις κυριαρχίας ἐπ' αὐτοῦ, ὅπως ἡ παραχώρηση τοῦ Καστελλορίζου στόν Ἀλφόνσο Ε΄, βασιλιά τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Νάπολης, παρά τίς ἔντονες ἀντιδράσεις τῶν Ἰωαννιτῶν σέ διπλωματικό ἐπίπεδο καὶ παρά τή στρατιωτική κινητοποίηση στήν ὁποία προέβησαν γιά νά ἀποτρέψουν τήν παραχώρηση τοῦ νησιοῦ σέ ἄλλο κράτος.

Παρά τίς διαφορές πού κατὰ καιροὺς ἀνέκυπταν μεταξύ τῶν ἱπποτῶν καὶ τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ, ὁ τελευταῖος προτιμοῦσε τήν ἱπποτική κυριαρχία ἀπὸ τήν ὀθωμανική. Γιά αὐτό πολέμησε ἀπὸ κοινοῦ μέ τούς Ἰωαννίτες στίς δύο πολιορκίες, τοῦ 1480 καὶ τοῦ 1522. Παρόλα αὐτά, δέν ἐπετεύχθη ἡ ἀναχαίτιση τῆς τελευταίας. Κατά τήν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς κατοχῆς τὰ νησιά ὑπήχθησαν ἐκ νέου στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο.⁴¹

Ὁ διορισμός τοῦ Heredia, ὁ περιορισμός τῶν ὕπερεξουσιῶν τοῦ Μαγίστρου καὶ οἱ πολιτικές συνθήκες στά τέλη τοῦ 14ου αἰώνα

Ἡ ἀναγνώριση τοῦ Καστελλορίζου ὡς κτήσης τοῦ Ἀλφόνσου δέν ἦταν ἡ πρώτη φορά πού τό Βατικανό παρενέβαινε σέ ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τό Τάγμα. Μετά τόν θάνατο τοῦ Μαγίστρου Robert de Juilly τό 1377, ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΑ΄ ἐξέδωσε βούλα μέ τήν ὁποία τοποθετοῦσε τόν φιλόδοξο εὐνοούμενό του ἀπὸ τήν Ἀραγωνία Fernandez de Heredia στή θέση τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου. Ἡ παπική αὐτὴ ἐνέργεια ὑποκινήθηκε ἀπὸ πολιτική σκοπιμότητα, καθὼς

40. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιά τή Ρόδο καὶ τίς Νότιες Σποράδες ἀπὸ τό ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν 1421-1453*, ὁ.π., σ. 210-216.

41. Παπαχριστοδοῦλου Χ., *Ἱστορία τῆς Ρόδου*, Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν Δωδεκανήσου, Ἀθήνα, 1994, σ. 287-292.

ὁ Γρηγόριος ἐπέδωκε νά διαλύσει τό γαλλικό «μονοπώλιο» στήν ἡγεσία τῶν Ἰωαννιτῶν. Ἡ πράξη αὐτή ἀντέβαινε στό Καταστατικό τοῦ Τάγματος, ἀλλά καί στά προνόμια πού ἡ ἴδια ἡ Ἁγία Ἐδρα εἶχε ἀναγνωρίσει στούς Ἰωαννίτες. Καί σέ αὐτή τήν περίπτωση, τό Συμβούλιο τῶν ἀρχηγῶν τῶν Γλωσσῶν διαμαρτυρήθηκε ἐντόνως καί ὑποχρέωσε τόν Πάπα νά διευκρινίσει ὅτι ἡ παρέμβασή του ἔλαβε χώρα κατ' ἐξαίρεση (*pro hac vice*) καί ἐπ' οὐδενί δέ θά μπορούσε νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς «προηγούμενο» γιά παρόμοια παπική ἐπέμβαση στά ἐσωτερικά τοῦ Τάγματος στό μέλλον.

Εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἐπιλέχθηκε ὀρθῶς ὁ Heredia. Ἀφενός ἦταν ἰδιαίτερα καλλιεργημένος καί φιλομαθής καί συνέβαλε στήν ἀνθηση τῶν γραμμάτων στή Ρόδο. Μερίμνησε ἐπίσης γιά τή μόρφωση τῶν Ἰωαννιτῶν πού ἀναλάμβαναν σημαντικές θέσεις στή διοίκηση. Ἀφετέρου ὅμως, ὁ Luttrell ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Heredia ἦταν διεφθαρμένος καί ἐνδιαφερόταν περισσότερο γιά τά πλούτη τοῦ Τάγματος στήν Εὐρώπη παρά γιά τόν ἀγῶνα κατά τῶν Τούρκων. Πρίν τήν ἄφιξή του ὡς Μεγάλου Μαγίστρου στή Ρόδο τό 1379, δέν εἶχε ζήσει στό νησί παρά μόνο γιά λίγους μήνες. Εἶχε ὅμως ἤδη συμπληρώσει περίπου 50 χρόνια ὡς ἀδελφός τοῦ Τάγματος πρίν τόν διορισμό του. Κατά τό διάστημα αὐτό ὁ ἴδιος, οἱ συγγενεῖς του καί τά νόθα τέκνα του εἶχαν συσσωρεύσει πλούτη ἀπό τήν περιουσία τοῦ Τάγματος. Παράλληλα, εἶχε ἐκμεταλλευτεῖ τήν πολιτική του ὀξυδέρκεια καί τή φιλία πού τόν συνέδεε μέ βασιλεῖς καί Πάπες, προκειμένου νά ἐξασφαλίσει τόν ἔλεγχο τριῶν ἀπό τίς Πριορίες (μοναστήρια) τοῦ Τάγματος, αὐτές τῆς Ἀραγωνίας, τῆς Καταλονίας καί τῆς Προβηγκίας. Ἐνίοτε ἀψηφοῦσε τόν Μάγιστρο καί τό Κοινόβιο τῆς Ρόδου, ἀρνούμενος νά τούς ἀποστείλει ὀρισμένα ποσά πού τούς ὀφείλονταν ἀπό τίς προσόδους τῶν Πριοριῶν.

Τό 1378 ὁ νεοδιορισθεῖς Μάγιστρος Heredia αἰχμαλωτίστηκε ἀπό τόν Ἀλβανό ὀπλαρχηγό Ghin Boua Spata. Ἐξαιτίας τῆς συγκέντρωσης τῶν λύτρων γιά τήν ἀπελευθέρωσή του, ἀλλά καί τῶν χρεῶν πού εἶχαν ἤδη συσσωρευθεῖ κατά τήν προετοιμασία τῆς ἐκστρατείας κατά τῶν Τούρκων, τό Τάγμα περιῆλθε σέ δεινή οἰκονομική κατάσταση. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς δυσχέρειας, συνῆλθε τό 1379 στή Ρόδο γενική συνέλευση ὑπό τήν προεδρία τοῦ

Μεγάλου Πρεκέπτορα⁴² Bertrand Flote, ο οποίος ασκούσε καθήκοντα Μαγίστρου εν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Heredia. Στούς συμμετέχοντες στή συνέλευση περιλαμβάνονταν ἐπίσης οἱ Πρίορες τῆς Γαλλίας, τῆς Ὠβέρνης καί τῆς Τουλούζης. Ἡ σύνοδος αὐτή ἀποτελοῦσε πιθανότατα ἀντίδραση στὸν διορισμό τοῦ Heredia, καθὼς ἀφενὸς ὁ Flote αἰσθανόταν ἐνδεχομένως ὅτι εἶχε στερηθεῖ ἄδικα τὸ ἀξίωμα τοῦ Μαγίστρου καί ἀφετέρου οἱ ὑπόλοιποι Γάλλοι ἀδελφοί πού ἐπικρατοῦσαν στή συνέλευση ἔλαβαν δραστικά μέτρα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν ὑπερεξουσιῶν τοῦ Heredia μέσω τῆς εἰσαγωγῆς νέων κανόνων. Ἀποφασίστηκε εἰδικότερα ὅτι στό ἐξῆς ὁ Μάγιστρος θά ἔπρεπε νά συμβουλευέται τὸ Κοινόβιο κατὰ τὴ λήψη ἀποφάσεων. Οἱ ἀποφάσεις τοῦ Μαγίστρου πού θά ἔλεγε τὸ Κοινόβιο ἦταν ἰδίως ὁ διορισμὸς ἀτόμων σὲ ἀξιώματα καί ἡ δωρεὰ γῆς. Ἐπίσης, ὀρίστηκε ὅτι ὀρισμένες ἀπὸ τίς ἐξουσίες του θά μπορούσε νά τίς ἀσκῇ μόνο ἐφόσον βρισκόταν στὴ Ρόδο. Ἐπιπλέον, ἀποφασίστηκε ὅτι τὸ Κοινόβιο θά διόριζε ἐλεγκτές γιὰ τὰ ἔξοδα τοῦ Μαγίστρου. Εἶναι σαφές ἡ προσπάθεια τῶν Γάλλων νά ἐδραιώσουν ἐκ νέου τὸν ἔλεγχό τους ἐπὶ τοῦ Τάγματος, τὸν ὁποῖο εἶχαν σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπωλέσει.

Στὰ τέλη τοῦ 14ου αἰῶνα, ἡ πολιτικὴ κατάσταση στὴν Εὐρώπη ἦταν ἰδιαίτερα τεταμένη. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1309, ὁ Πάπας Κλήμης Ε΄ εἶχε μεταφέρει τὴν ἔδρα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴ Ρώμη στὴν Ἀβινιὸν τῆς Γαλλίας ἔπειτα ἀπὸ πιέσεις τοῦ Γάλλου βασιλιά Φιλίππου Δ΄. Τὸ 1348 ἡ Ἀβινιὸν κατέστη κτῆση τῆς Ἀγίας Ἐδρας, ὥστόσο μέ τὴ μεταφορὰ τῆς ἔδρας τοῦ Πάπα στὴν πόλη αὐτή, ἡ ἡγεσία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τέθηκε ὑπὸ τὸν ἄμεσο ἔλεγχο τοῦ βασιλιά τῆς Γαλλίας. Αὐτὸ ἄλλωστε ἐπεδίωκε ὁ Φίλιππος. Καί οἱ ἑπτὰ Πάπες πού ἐξελέγησαν στὴν Ἀβινιὸν ἦταν Γάλλοι, ὅπως καί οἱ 111 ἀπὸ τοὺς 134 καρδινάλιους πού χειροτονήθηκαν. Ὅταν τὸ 1377 ὁ Πάπας Γρηγόριος ΙΑ΄ ἐπανεφέρε τὴν ἔδρα στὴ Ρώμη, ὀρισμένοι καρδινάλιοι ἐξέλεξαν ἓνα δεύτερο Πάπα, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν κενὴ πλέον ἔδρα τῆς Ἀβινιὸν, γεγονὸς πού πυροδότησε τὸ Δυτικὸ Σχίσμα,

42. Πρεκέπτορας ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς μιᾶς «πρεκεπτορίας», δηλαδή τῆς ἔδρας, τῆς ὀργανωμένης ἐγκατάστασης τοῦ Τάγματος σὲ μιὰ περιοχὴ. Ἦταν ὑπεύθυνος κυρίως γιὰ τὴν ἐκκλησία τοῦ Τάγματος καί γιὰ τὴ διαμονὴ τῶν ἱποτῶν στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας του καί ἦταν ὑπόλογος μόνο στὸν Μάγιστρο.

τό όποιο διήρκεσε ώς τό 1417. Μιά σειρά από «άντιπάπες» έκλέγονταν στην Άβινιόν παράλληλα μέ τόν Πάπα στη Ρώμη.⁴³

Παράλληλα, ή Βενετία καί ή Γένοβα βρίσκονταν σέ πόλεμο καί οί ισχνές έλπίδες συνεργασίας όρθοδόξων καί λατίνων γιά τήν άντιμετώπιση τών Τούρκων είχαν πλέον σχεδόν έξανεμιστεί. Τό 1381 ή κατάσταση έξομαλύνθηκε, άφοϋ συνήφθη ειρήνη μεταξύ τών δύο αϋτών ισχυρών ναυτικών πόλεων τής Ίταλίας, παρόλα αϋτά ή προηγηθείσα κατάσταση είχε άφήσει τή Δύση άποδυναμωμένη. Οί Πάπες τής Ρώμης καί τής Άβινιόν εξακολουθοϋσαν νά άνταγωνίζονται μεταξύ τους γιά έπιρροή στη λατινική Άνατολή καί γιά τό κύρος καί τούς φόρους πού τήν ακολουθοϋσαν. Μεγάλο μέρος τών καθολικών τής Άνατολής ύποστήριξαν τόν Πάπα τής Ρώμης Οϋρβανό Στ', όπως καί οί Βενετοί καί οί Γενουάτες. Ύπήρχαν όμως καί θύλακες ύποστήριξης στόν Πάπα τής Άβινιόν Κλήμη Ζ', ό όποιος εξέδιδε βούλες πού άφοροϋσαν τούς λατίνους τής Άνατολής καί συνέβαλε στην άμυνα τής Σμύρνης κατά τών Τούρκων.

Οϋτε στην Κύπρο ύπήρχε συνοχή καί όμόνοια μεταξύ τών ασκούντων τήν κοσμική καί τήν εκκλησιαστική έξουσία, καθώς ό βασιλιάς Πέτρος Β' Λουζινιάν ύποστήριζε τόν Πάπα τής Άβινιόν, ένώ οί Γενουάτες, πού έξουσίαζαν μέρος τοϋ νησιοϋ, τάσσονταν ύέρ τοϋ Πάπα τής Ρώμης. Κατά συνέπεια, στίς περιοχές αϋτές, ή έξουσία τών φίλα προσκείμενων στην Άβινιόν έπισκόπων ήταν περιορισμένη καί άμφισβητούμενη.

Η Ρόδος τών Ίωαννιτών άνήκε στά ισχυρότερα «προπύργια» τοϋ Κλήμη, ό όποιος είχε μεριμνήσει ώστε νά έξασφαλίσει τήν ύποστήριξη τοϋ Τάγματος. Οί Πρίορες τής Γαλλίας καί τής Ωβέρνης μετέβησαν από τή Ρόδο στην Άβινιόν μέ τά ψηφίσματα τής γενικής συνέλευσης τοϋ 1379, τά όποια έθεταν περιορισμούς στίς ύπερεξουσίες τοϋ Μαγίστρου. Ό Κλήμης επικύρωσε τά ψηφίσματα αϋτά, ώστόσο τό έπραξε μέ σχετική άπροθυμία, διότι, όπως δήλωσε, ό Μάγιστρος Heredia ήταν αιχμάλωτος καί ως έκ τούτου δέν μποροϋσε νά τοποθετηθεί επί τοϋ ζητήματος. Ό «Άντιπάπας» ίκανοποίησε τό αίτημα τών Πριόρων καί επικύρωσε τά ψηφίσματα, ύπό

43. The Editors of Encyclopaedia Britannica, Avignon papacy, Britannica, <https://www.britannica.com/event/Avignon-papacy>, τελευταία προσπέλαση 13/10/2022.

τόν ὄρο ὅμως ὅτι ἡ ἐπικύρωση αὐτή θά ἦταν ἄκυρη ἂν ὁ Μάγιστρος ἦταν ἤδη νεκρός, ἀκόμα καί ἂν ἀνακαλυπτόταν ἀργότερα ὅτι εἶχε δώσει τή συγκατάθεσή του γιά νά ἀσκήσει ὁ Πρίορας τῆς Γαλλίας Flote καθήκοντα Μαγίστρου ἐν τῇ ἀπουσία του. Ὁ Κλήμης εἶχε προφανῶς ἀντιληφθεῖ ὅτι τά μέτρα τῆς γενικῆς συνέλευσης στρέφονταν κατά τοῦ Heredia προσωπικά.

Τό Τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν βρισκόταν, λοιπόν, ἐνώπιον μιᾶς κρίσιμης κατάστασης, καθὼς τό σχίσμα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἦταν πιθανό νά προκαλέσει διχασμό καί στό ἐσωτερικό του, ἀλλά καί στίς Πριορίες του στήν Εὐρώπη, γεγονός πού θά μπορούσε νά ὀδηγήσει στή μὴ καταβολή τῶν *responsiones*, δηλαδή τῶν χρηματικῶν παροχῶν πού καταβάλλονταν ἀπό τίς Πριορίες στήν ἔδρα τοῦ Τάγματος στή Ρόδο. Ὅταν ὁ Heredia ἐλευθερώθηκε τελικά καί ἀνέλαβε τήν ἐξουσία στή Ρόδο, ἀξιοποίησε τήν πολιτική του ὀξυδέρκεια καί τή χαρισματική του προσωπικότητα, ἐπικαλούμενος τήν πειθαρχία καί τήν ἀφοσίωση πού παραδοσιακά διέκριναν τοὺς Ἰωαννίτες σέ περιόδους κρίσης. Ἐπιπλέον, δήλωσε τήν ὑποστήριξή του πρὸς τόν Πάπα τῆς Ἀβινιόν, γεγονός πού τοῦ ἐξασφάλισε τήν εὐνοια πολλῶν Γάλλων ἀδελφῶν πού σέ διαφορετική περίπτωσι θά τοῦ ἀντιτίθεντο. Ἡ ὑποστήριξή τους ἦταν καθοριστικῆς σημασίας, διότι τό Κοινόβιο τῆς Ρόδου ἦταν σέ μεγάλο βαθμό ἐξαρτημένο οἰκονομικά ἀπό τίς γαλλικὲς Πριορίες. Ἐπίσης, γιά νά μὴν ὀξύνει τό κλίμα διχόνοιας στό ἐσωτερικό τοῦ Τάγματος, διατήρησε ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον τοὺς Γάλλους ἀξιωματοῦχους στίς καίριες θέσεις πού κατεῖχαν, ἐνῶ παράλληλα ἀνέθεσε σημαντικές ἀρμοδιότητες καί σέ Ἰωαννίτες ἀπὸ ἄλλα κράτη.

Ἡ πολιτική ἀντιπαράθεσις ὅμως ἐξακολούθησε. Τό 1381 ὁ Πάπας τῆς Ρώμης Οὐρβανός Στ' ἐξέδωσε βούλα μέ τήν ὁποία διέταξε τήν ἔναρξη ἔρευνας ὡς πρὸς τήν διοίκηση καί τήν οἰκονομική κατάστασι τοῦ Τάγματος, ἡ ὁποία τελικά ὀδήγησε στήν καθαίρεσι τοῦ Heredia ἀπὸ τό ἀξίωμα τοῦ Μαγίστρου. Ἡ ἥττα τῆς βασιλίσσας Ἰωάννας τῆς Νάπολης, ἡ ὁποία ἀνῆκε στοὺς βασικούς ὑποστηρικτές τοῦ Πάπα Κλήμη τῆς Ἀβινιόν, ἀπὸ τόν ἐξάδελφό της Κάρολο καί ἡ παραχώρησι τοῦ βασιλείου της ἀπὸ τόν Πάπα Οὐρβανό τῆς Ρώμης σέ αὐτόν, ἀνοιξαν τόν δρόμο γιά στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ Οὐρβανοῦ στὸν ἐλλαδικό χώρο. Τό 1381 οἱ Ἰω-

αννίτες έκκένωσαν τίς περιοχές τῆς Πελοποννήσου πού κατεῖχαν ἀπό τό 1377. Πιθανότατα δροῦσαν «πράκτορες» τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης στή Ρόδο ἢ στή Σμύρνη, ὅπου ἡ καταβολή τῆς ἀμοιβῆς τῶν μισθοφόρων εἶχε καθυστερήσει. Μιά ἔνδειξη γιά αὐτό εἶναι ἡ ἔρευνα, γιά τή διεξαγωγή τῆς ὁποίας διέταξε ὁ Heredia τό 1381. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἀφοροῦσε κατηγορίες ὅτι «ἕνας μισθοφόρος στή Σμύρνη συνωμοτοῦσε μέ ἐχθρούς τοῦ Τάγματος, τοῦ Μαγίστρου του καί τοῦ Πάπα (ἐννοεῖται ὁ Κλήμης τῆς Ἀβινιόν)».

Παράλληλα ὑπῆρχε κλίμα δυσαρέσκειας ἐκ μέρους πολλῶν Ἰωαννιτῶν. Ἐκεῖνοι πού εἶχαν ὑπηρετήσει ἐπὶ σειρά ἐτῶν στά μικρά ὀχυρά στίς ἀκτές τῆς Ρόδου, τῆς Κῶ καί ἄλλων νησιῶν, ἀλλά καί τῆς Σμύρνης, ἐνοχλοῦνταν ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ πλέον προνομιακές θέσεις στρατιωτικῶν διοικητῶν, ὅπως ἡ διοίκηση τῆς πρεκεπορίας τῆς Κύπρου, πολύ συχνά καταλαμβάνονταν ἀπό πρόσωπα πού εἶχαν ἤδη συσσωρεύσει πλοῦτο ἀπό τήν περιουσία τοῦ Τάγματος στήν Εὐρώπη. Ὅρισμένοι Ἰωαννίτες εἶχαν ὑπηρετήσει τόσο στή Δύση ὅσο καί στήν Ἀνατολή. Ὑπῆρχαν ὅμως καί πολλοί πού εἴτε δέ μετέβησαν ποτέ στή Ρόδο εἴτε πῆγαιναν ἐκεῖ μόνο γιά νά ἐξασφαλίσουν προαγωγές. Ἀφοῦ λοιπόν κάποιοι παρέμεναν μονίμως στή Δύση, ἄλλοι παρέμεναν καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς σταδιοδρομίας τους σχεδόν ἀποκλειστικά στό Κοινόβιο τῆς Ρόδου ἢ σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἀνατολῆς. Κάποιοι ἀπό αὐτούς τούς «Λεβαντίνους» ἀδελφούς ἦταν ἐπιρρεπεῖς στήν προπαγάνδα τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης, ἐνῶ ἄλλοι στρέφονταν στό ἔγκλημα.

Τό 1381 τό ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ Bertrin de Gagnac συνδέθηκε μέ τόν πνιγμό τοῦ “Conservateur”, ἐνός ἀξιωματοῦχου πού παραδοσιακά προερχόταν ἀπό τή Γλώσσα τῆς Ἀραγωνίας. Ο Gagnac ἐμφανίστηκε ἐνώπιον τοῦ Μαγίστρου, κάποιων Πριόρων καί ἄλλων ἐπιφανῶν Ἰωαννιτῶν καί παρουσίασε ἕνα ἐγγράφο νοτάριου μέ τό ὁποῖο κατηγοροῦσε τόν Δραγονίνο Κλαβέλλη, ἕναν ἐπιφανῆ πολίτη τῆς Ρόδου πού ἔχαιρε τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Μαγίστρου, ὅτι διέδωσε στή Ρόδο τή φήμη ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Conservateur ἦταν δολοφονία καί ὅτι ὁ ἴδιος (ο Gagnac) συμμετεῖχε σέ αὕτη. Οἱ ἱππότες-δικαστές τοῦ Τάγματος ἀνέκριναν τρεῖς γυναῖκες οἱ ὁποῖες φέρονταν νά ἔχουν διαδώσει τή φήμη πού ξεκίνησε ὁ Κλαβέλλης. Ὡστόσο δέ συγκέντρωσαν ἀποδείξεις ἐναντίον τοῦ Κλαβέλλη οὔτε ὅταν ὑπέβα-

λαν δύο από τις γυναίκες σέ βασανισμό, μέ αποτέλεσμα νά κηρυχθεῖ ἀθῶος καί νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν κατηγορία τῆς συκοφαντίας.

Ἡ ὑποστήριξη ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῆς κατηγορίας τοῦ Gagnac περί συκοφαντίας εἶχε ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς ἡ φήμη περί δολοφονίας τοῦ Conservateur ἐνεῖχε τόν ὑπαινιγμό ὅτι ὁ Μάγιστρος, στόν ὁποῖο περιῆλθαν τά κτήματα καί τά ὑπόλοιπα ὑπάρχοντα τοῦ θανόντος, ἐμπλεκόταν στό φημολογούμενο ἔγκλημα. Ἡ ἀπληστία πού εἶχε ἐπιδείξει ὁ Heredia στό παρελθόν ἔδωσε ἐπίσης βάση στίς ὑπόνοιες περί ἐγκληματικῆς ἐνέργειας.

Ο Gagnac βρέθηκε ἐκ νέου ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης τοῦ Τάγματος ἐντός τοῦ ἴδιου ἔτους (1381). Ἐνεπλάκη σέ ἀντιδικία μέ ἕναν ἄλλο Ἰωαννίτη ὅταν ἐμφανίστηκαν καί οἱ δύο ἐνώπιον τοῦ Μαγίστρου καί τοῦ Συμβουλίου γιά νά διεκδικήσουν τή θέση τοῦ Πρίορα τῆς Τουλούζης, ἡ ὁποία εἶχε χηρεύσει. Κατηγορήσαν ὁ ἕνας τόν ἄλλο γιά «διάφορα ἐγκλήματα καί παραπτώματα». Ο Gagnac κατηγορήθηκε μεταξύ ἄλλων ὅτι ἐγκατέλειψε τή θέση του ὡς στρατιωτικοῦ διοικητῆ στήν Κύπρο καί ἐπλευσε στή Ρόδο χωρίς ἄδεια, πράγμα πού προκάλεσε σοβαρή ζημία στούς ἄνδρες καί τά ὑπάρχοντα τοῦ Τάγματος στήν Κύπρο. Γιά τόν λόγο αὐτό, ὁ Μάγιστρος διέταξε νά ἐρευνηθεῖ ἡ ὑπόθεση αὐτή στήν Κύπρο, ὥστε νά τιμωρηθεῖ ὁ Gagnac ἂν κρινόταν ἔνοχος. Ο Gagnac εἶχε ὑπηρετήσει καί στήν Κῶ, καθώς ὑπῆρχε κανόνας πού ὀριζε ὅτι κάθε Ἰωαννίτης πού ὑπηρετοῦσε στή Ρόδο ἔπρεπε εἶτε νά ὑπηρετήσει καί ἕνα χρόνο στήν Κῶ εἶτε νά βρεῖ κάποιον ἀντικαταστάτη, ὁ ὁποῖος θά πῆγαινε στήν Κῶ ἀντί γιά αὐτόν. Ὑπῆρχαν ὑποψίες ὅτι ὁ Gagnac εἶχε διαπράξει ὑπεξαίρεση χρημάτων ὅσο βρισκόταν ἐκεῖ. Γιά αὐτό ὁ Heredia διέταξε τόν πρεκέπτορα τοῦ νησιοῦ νά διεξαγάγει διεξοδική ἔρευνα σχετικά μέ τά κρατικά εἰσοδήματα πού διαχειριζόταν ὁ Gagnac ὅσο διοικοῦσε τήν πρεκεπτορία.

Τελικά ὑποβλήθηκε σέ δίκη ἐνώπιον τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κοινοβίου, πού συνεδρίασαν στόν ναό τοῦ πάτρωνα τοῦ Τάγματος, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη, «γιά τίς ὑπερβολές στίς ὁποῖες ὑπέπεσε καί τά ἀδικήματα πού διέπραξε». Ἀφοῦ ἐκτιμήθηκαν οἱ ἀποδείξεις πού συγκεντρώθηκαν ὑπέρ καί εἰς βάρος του, ὁ Μεγάλος Πρεκέπτορας Bertrand Flote ἀνακοίνωσε τήν ἀπόφαση τῶν πριόρων, τῶν βαϊλῶν καί τῶν ἐκπροσώπων κάθε Γλώσσας. Ἀποφασίστηκε ὅτι «θά ἔχανε τό σχῆμα

του», δηλαδή θά ἔχανε τήν ιδιότητα τοῦ μέλους τοῦ Τάγματος. Ὁ Μάγιστρος ἐπιχείρησε μέ συμβολικό τρόπο νά προβεῖ ἄμεσα στήν ἐκτέλεση τῆς ἀπόφασης, ἀπεκδύοντας τόν Gagnac ἀπό τό σχῆμα τοῦ Τάγματος καί λύνοντας τόν μανδύα του. Σύμφωνα μέ βούλα τοῦ Πάπα τῆς Ἀβινιόν Κλήμη Ζ', στήν ὁποία περιγράφεται τό συμβάν, ἐκεῖνος τότε «ἔχοντας καταληφθεῖ ἀπό σατανική ἔμπνευση, ἀγνοών-τας πλήρως τήν ἀσφάλειά του καί παραμερίζοντας τόν φόβο τοῦ Θεοῦ καί τήν ὑποχρέωση ὑπακοῆς στόν ἀνώτερό του, ἐν προκειμένῳ τόν Μάγιστρο», τράβηξε ἓνα μαχαίρι ἀπό τό μανίκι του καί τοῦ ἐπιτέθηκε μέ σκοπό νά τόν φονεύσει, ὅμως ὁ Heredia τόν ἀπώθησε καί ὁ Gagnac τόν τραυμάτισε ἀπλῶς στόν ἀντίχειρα. Ἐκεῖνος τότε προσπάθησε ἐκ νέου νά ἐπιτεθεῖ στόν Μάγιστρο συμπεριφερόμενος μέ τόν πιό «μοχθηρό καί ἀσεβή» τρόπο. Πολλοί ἀπό τούς παρευρισκόμενους ἀδελφούς ἔσπευσαν ἄμεσα πρός ὑπεράσπιση τοῦ Heredia σφάζοντας τόν Gagnac ἐντός τοῦ ναοῦ.

Ο Gagnac ἔφερε μαχαίρι, ὥστόσο δέν εἶναι ἀπόλυτα σαφές ἂν ἡ ἐπίθεσή του κατά τοῦ Μαγίστρου ἦταν προμελετημένη ἢ ἂν προέβη σέ αὐτή παρορμητικά ἅμα τῇ ἀπαγγελίᾳ τῆς ἀπόφασης. Οἱ Ἰωαννίτες ἔχαναν τό σχῆμα τους κατά κανόνα μόνο γιά σοβαρά ἐγκλήματα ὅπως ἡ ἀνθρωποκτονία, ἡ προδοσία, ἡ λιποταξία, ἡ συμμετοχή σέ αἵρεση ἢ ἡ κατασπατάληση τῆς περιουσίας τοῦ Τάγματος. Μάλιστα, ἡ ἀπώλεια τοῦ σχήματος δέν ἦταν ἀπαραίτητα ὀριστική. Ἡ καταδίκη τοῦ Gagnac δέν ἦταν λοιπόν ἀπαραίτητα τόσο σοβαρή ὥστε νά τόν ὀδηγήσει σέ μιά ἀπέλπιδα προσπάθεια θανάτωσης τοῦ Μαγίστρου, ὅμως εἶχε ἤδη περιέλθει σέ ἐξαιρετικά δεινὴ θέση καί δέν ὑπῆρχαν ἐλπίδες βελτίωσης τῆς κατάστασής του. Εἶχε ἡττηθεῖ στήν ἀντιδικία του μέ τόν Δραγονίνο Κλαβέλλη, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν φήμες ὅτι ἐμπλεκόταν στή δολοφονία τοῦ Conservateur. Ἐπίσης, εἶχε ἀποτύχει νά ἀνέλθει στό ἀξίωμα τοῦ Πρίορα τῆς Τουλούζης καί εἶχε κριθεῖ ἔνοχος ἀνυπακοῆς καί ὑπεξαίρεσης. Τέλος, τοῦ εἶχε ἀφαιρεθεῖ τό σχῆμα του, εἶχε ταπεινωθεῖ δημόσια καί ἀντιμετώπιζε ἐνδεχομένως ποινὴ φυλάκισης. Ἴσως ἦταν ἀντιμέτωπος καί μέ ἄλλους κινδύνους, οἱ ὁποῖοι δέν εἶναι σαφεῖς. Οἱ γενικόλογες ἐπίσημες ἀναφορές σέ «σοβαρές καταχρήσεις» καί «ποικίλα ἐγκλήματα καί παραπτώματα» ὑπέκρυπταν πιθανότατα κάποιο πολύ σοβαρό ζήτημα.

Τό επόμενο έτος, τό 1382, ό Heredia μετέβη από τή Ρόδο στήν Άβινιόν. Τό ταξίδι αυτό ήταν άπαραίτητο γιά τή ρύθμιση ύποθέσεων του Τάγματος, όμως πρίν τήν άναχώρηση του Μαγίστρου, τό Κοινόβιο του έθεσε όρισμένους περιορισμούς πού θυμίζουν τούς περιορισμούς τών έξουσιών του πού του επέβαλε ή γενική συνέλευση του 1379 καί καταδεικνύουν τή δυσπιστία τών άδελφών τής Ρόδου πρós τό πρόσωπό του. Μιά ομάδα αξιωματούχων εξασφάλισε τήν καταγραφή τών δεσμεύσεων του Heredia σέ νοταριακό έγγραφο. Ό Μαγίστρος δεσμεύτηκε ότι θά άποστείλει στή Ρόδο τίς όφειλόμενες από τίς πρεκεπτορίες τής δυτικής Εύρώπης χρηματικές εισφορές, ότι δέ θά σφετεριζόταν τά δικαιώματα τών Γλωσσών ή του Κοινοβίου τής Ρόδου ως πρós τό ζήτημα του διορισμού αξιωματούχων καί ότι δέ θά καθυστερούσε νά έπιστρέψει στό νησί. Έπιπλέον, άποφασίστηκε ότι τέσσερα μέλη του Τάγματος, μεταξύ των όποίων καί ό Bertrand Flote, ένας από τούς κυριότερους πολιτικούς άντιπάλους του Heredia, θά τόν συνόδευαν γιά νά έπιτηρούν τίς δραστηριότητες, τίς συναντήσεις καί τά έξοδά του. Παράλληλα, θά είχαν τή δυνατότητα νά τόν συμβουλεύουν καί νά τόν επικουρούν κατά τή λήψη άποφάσεων.

Στήν Άβινιόν ό Μαγίστρος εξασφάλισε τήν έκδοση παπικών βουλών μέ τίς όποιες όλοι όσοι είχαν εμπλακεί στόν φόνο του Gagnac έντός του ναού άπαλλάσσονταν από τόν άφορισμό καί όποιαδήποτε άλλη ποινή, όπως ό άποκλεισμός από αξιώματα, τούς είχε τυχόν επιβληθεί συνεπεία τής πράξης τους. Έπίσης, κάποιιο από τούς ίππότες πού είχαν σώσει τή ζωή του Μαγίστρου κατά τήν άπόπειρα δολοφονίας έναντίον του άνταμείφθηκαν μέ αξιώματα. Παράλληλα ώφελήθηκε καί ό εύνοούμενος του Heredia Δραγονίνος Κλαβέλλης, πού είχε κατηγορηθεί από τόν Gagnac γιά συκοφαντία. Του δωρήθηκαν μεγάλες έκτάσεις γής στή Ρόδο καί, άμέσως πρίν άναχωρήσει γιά τήν Άβινιόν, ό Μαγίστρος τόν διόρισε άποδέκτη τών εισφορών στό νησί κατά τή διάρκεια τής άπουσίας του. Ό Κλαβέλλης διαχειρίστηκε μεγάλα ποσά έξ όνόματος του Heredia καί έγινε ένας από τούς πιό εύπορους γαιοκτήμονες τής Ρόδου, όντας κύριοις έξαιρετικά μεγάλης άκίνητης περιουσίας.

Μέχρι τό 1384 κανένας πολιτικός παράγοντας δέν άμφισβητούσε τή θέση του Heredia στή Ρόδο ως Μαγίστρου. Αυτό ήταν συνέπεια

της αποτελεσματικής διπλωματικής και πολιτικής του δραστηριότητας στην Αβινιόν, όπου παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του τό 1396. Κατόρθωσε να επαναφέρει την πειθαρχία και την ομόνοια στις priories της Εύρώπης. Άλλωστε, η παράταξη των υποστηρικτών του Πάπα της Ρώμης Ούρβανου υποχώρησε πλήρως και ο διχασμός μεταξύ των Ίωαννιτών αμβλύθηκε σημαντικά. Φυσικά ήταν αναπόφευκτες όρισμένες εντάσεις μεταξύ των Γλωσσών ιδίως όσον αφορά τα έπικερδη αξιώματα, όμως ο έξαιρετικά έντονος ανταγωνισμός και οι έριδες μεταξύ μελών του Τάγματος που παρατηρήθηκαν κατά τα έτη 1377-1384 όφειλονταν κυρίως στις ιδιαίτερες περιστάσεις του διορισμού του Heredia ως Μαγίστρου, καθώς και στο σχίσμα της Καθολικής Έκκλησίας. Και οι δύο αυτοί παράγοντες αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος για συνωμοσίες και απειθαρχία εκ μέρους μελών του Τάγματος.

Άν και τα πρώτα χρόνια της θητείας του Heredia ήταν ταραχώδη, κατόρθωσε στη συνέχεια να ισχυροποιήσει τό Τάγμα και να τό οδηγήσει σε μία περίοδο άκμης. Πέτυχε να συγκεντρώσει τούς στρατιώτες, τούς πόρους και τά έφόδια που ήταν αναγκαία για τή συντήρηση των Ίωαννιτών κατά τή διάρκεια δύο δεκαετιών αποτελεσματικής αντίστασης στους Όθωμανούς. Οι έπιτυχίες αυτές ήταν αποτέλεσμα της συνεργασίας μεταξύ Ίωαννιτών από διάφορα κράτη-Ίταλών, Γερμανών, Ίσπανών, Άγγλων και Γάλλων-που ύπηρετούσαν στην Άνατολή. Μακροπρόθεσμα λοιπόν τό Τάγμα ώφελήθηκε από τή διάλυση του γαλλικού «μονοπωλίου» στην έξουσία και τήν άμβλυνση της εξάρτησής του από τό γαλλικό στοιχείο. Αυτή ή ευρύτερη, πανευρωπαϊκή ύποστήριξη ενίσχυσε σημαντικά το Τάγμα κατά τή διάρκεια του 15ου αιώνα, σε μία περίοδο έξαιρετικά κρίσιμη, καθώς οι Ίωαννίτες χρειάζονταν όλους τούς πόρους και τό στρατιωτικό δυναμικό που μπορούσαν να συγκεντρώσουν από τή Δύση για να αντιμετωπίσουν τούς Όθωμανούς και τούς Μαμελούκους της Αιγύπτου και για να αποκρούσουν τήν πολιορκία της Ρόδου από τούς Όθωμανούς τό 1480.⁴⁴

44. Luttrell A., *Intrigue, Schism and Violence among the Hospitallers of Rhodes: 1377-1384, Speculum*, τ. 41, άρ. 1, The University of Chicago Press, 1966, σ. 30-48.

Ὡστόσο, στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα, οἱ ἐσωτερικές ἔριδες γιά τήν ἡγεσία τοῦ Τάγματος τό ἐπληξαν ἀνεπανόρθωτα. Ὁ Πορτογάλος Andrea d'Amaral καί ὁ Γάλλος Philippe Villiers de l' Isle-Adam ἦταν ἄσπονδοί ἐχθροί, καθώς ἀνταγωνίζονταν γιά τό ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου. Τελικά ἐπικράτησε ὁ de l' Isle-Adam. Ὁ d'Amaral φέρεται νά μετέφερε γιά τόν λόγο αὐτό κρίσιμες πληροφορίες στούς Ὁθωμανούς κατά τήν πολιορκία τοῦ 1522, ὅποτε καί κατεῖχε τό ἀξίωμα τοῦ καγκελάρου. Δικάστηκε γιά προδοσία καί ἀπαγχονίστηκε. Κατά τή δίκη του ἀρνήθηκε νά ὁμολογήσει ἀκόμα καί ὅταν ὑπέστη βασανιστήρια. Γιά τόν λόγο αὐτό, ἔχει διατυπωθεῖ καί ἡ ἄποψη ὅτι λειτούργησε ὡς ἀποδιοπομπαῖος τράγος.⁴⁵ Εἶναι πάντως ἀναμφισβήτητο ὅτι οἱ ἐσωτερικές συγκρούσεις ἀποδυνάμωσαν τό Τάγμα καί συνετέλεσαν στήν κατάληψη τῆς Ρόδου ἀπό τοὺς Ὁθωμανούς.

Ἡ μόρφωση τῶν Ἰωαννιτῶν, οἱ δικηγόροι τοῦ Τάγματος καί οἱ νοτάριοι

Τά περισσότερα ἀπό τά μέλη τοῦ Τάγματος πού ἐξουσίαζαν τή Ρόδο προέρχονταν ἀπό οἰκογένειες ἵπποτῶν ἢ μικροευγενῶν καί εἶχαν λάβει περιορισμένη ἐπίσημη μόρφωση. Ἐπικεντρώνονταν στήν ἐπάνδρωση κάστρων, τή συμμετοχή σέ Σταυροφορίες στήν Ἀνατολή καί στή διαχείριση τῆς περιουσίας τοῦ Τάγματος στήν Εὐρώπη. Ἡ ἀξιοποίηση τῆς περιουσίας αὐτῆς ἦταν ἀπαραίτητη, καθώς παρεῖχε στοὺς Ἰωαννίτες ἵππότες ἄνδρες καί χρήματα γιά τή διατήρηση τῆς θέσης τους στή Ρόδο. Ὅρισμένα ἀπό τά ἀνώτερα μέλη ἐργάζονταν ὡς βασιλικοὶ ἢ παπικοὶ σύμβουλοι, ὅμως δέν ἦταν λόγιοι.

Γιά τόν λόγο αὐτό, τό Τάγμα ἀπευθυνόταν σέ ἐπαγγελματίες δικηγόρους, προκειμένου νά ἀντιμετωπίσει τά περίπλοκα νομικά προβλήματα πού ἀνέκυπταν κατά τίς συναλλαγές καί τίς ἀντιπαραθέσεις του τόσο μέ θρησκευτικούς φορεῖς ὅπως Πάπες καί ἐπισκόπους, ὅσο καί μέ κρατικούς.

45. Packard B., The Sieges of Rhodes: Print and Propaganda, Museum of the Order of St John, <https://museumstjohn.org.uk/the-sieges-of-rhodes-print-and-propaganda/>, τελευταία προσπέλαση 19/10/2022.

Ἡ ἔλλειψη ἐπαρκoῦς μoρφωσης μεταξύ τῶν μελῶν τῆς ἡγεσίας ἱπποτικῶν ταγμάτων καί τὰ σοβαρά προβλήματα πού μπορούσαν νά ἀνακύψουν ἀπό αὐτήν καθίστανται σαφῆ στήν περίπτωση τῆς δίκης τῶν Γάλλων Ναϊτῶν. Τό μορφωτικό τους ὑπόβαθρο ἦταν παρόμοιο μέ αὐτό τῶν Ἰωαννιτῶν. Ὁ Μάγιστρος τῶν Ναϊτῶν δέν ἦταν μορφωμένος. Ἐπιπλέον, ὁ ἀριθμός τῶν μελῶν τους πού γνώριζαν τή λατινική ἦταν περιορισμένος. Ἡ ἔλλειψη νομικῆς κατάρτισης τοὺς στέρησε τή δυνατότητα νά ὑπερασπιστοῦν τόν ἑαυτό τους προσηκόντως κατά τή διάρκεια διαφόρων ἱερῶν ἐξετάσεων καί δικῶν πού κορυφώθηκαν μέ τή διάλυση τοῦ τάγματός τους τό 1312. Μέ τή βούλα “Ad providam” πού ἐξέδωσε τό ἴδιο ἔτος ὁ Πάπας Κλήμης Ε΄, ἡ περιουσία τῶν Ναϊτῶν περιῆλθε στήν κυριότητα τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη. Κατά τίς δεκαετίες πού ἀκολούθησαν τή διάλυση τοῦ τάγματος τῶν Ναϊτῶν, οἱ Ἰωαννίτες ἀντιμετώπισαν πληθώρα παρατεταμένων ἀντιδικιῶν κατά τήν προσπάθειά τους νά ἐδραιώσουν καί νά ἐξασφαλίσουν ἐμπράκτως τήν κυριότητά τους ἐπὶ τῆς γῆς τῶν Ναϊτῶν, τήν ὁποία τοὺς εἶχε μεταβιβάσει ὁ Πάπας. Ὑποστηρίζεται ἐπίσης ὅτι τὰ ἔξοδα πού κατέβαλαν οἱ Ἰωαννίτες στοὺς δικηγόρους ἦταν ιδιαίτερα ἐπαχθῆ.

Μιά κατηγορία μελῶν τοῦ Τάγματος, οἱ *fratres presbyteri*, λάμβαναν μoρφωση. Προκειμένου νά ἐνταχθεῖ κάποιος στίς τάξεις τους, προϋποτίθετο νά εἶχε λάβει τή μoρφωση πού ἀπαιτεῖτο νά ἔχει κάποιος γιά νά γίνει ἱερέας. Ἐπίσης, ἔπρεπε νά χειροτονηθοῦν ἱερεῖς προτοῦ περιβληθοῦν τό σχῆμα τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν. Παράλληλα, ὁ ἀριθμός τῶν μορφωμένων ἀδελφῶν του Τάγματος αὐξανόταν μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, καθώς σταδιακά ἐπεκτεινόταν μεταξύ των ἱπποτικῶν καί ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν ἡ τάση νά προσφέρουν μoρφωση στοὺς γιoύς τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ Ἰταλός Guglielmo di San Stefano. Μεταξύ των ἐτῶν 1287 καί 1303 συνέταξε συμπιλήματα, στά ὁποῖα περιέλαβε τὰ θεσπίσματα, τίς προσευχές, τὰ προνόμια καί τοὺς θρύλους τοῦ Τάγματος καί ἕνα ἀδρό χρονικό των ἀποβιωσάντων Μαγίστρων. Ἡ προσέγγιση τοῦ ἀδελφοῦ Guglielmo καταδεικνύει ὑψηλό ἐπίπεδο μoρφωσης καί ἔχει «ἐπιστημονικό» χαρακτήρα, καθώς εἶναι ἀρκετά ἐμπεριστατωμένη. Ἀξιολογεῖ κριτικά το ὑλικό στό ὁποῖο βασίζεται καί παραθέτει ἀναλυτικά τίς πηγές του.

Πιθανόν είχε λάβει και κάποια νομική παιδεία, διότι ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για τους κανόνες και τους νόμους του Τάγματος. Ένα από τα έργα που συνέγραψε στην Κύπρο τό 1296 περιλάμβανε μία επισκόπηση των γενικών αρχών που απέρρεαν από τό φυσικό δίκαιο και τό έθιμο. Σχολίασε έργα του Γρατιανού, του Κικέρωνα, του Αύγουστίνου και άλλων. Στόν πρόλογο του δεύτερου μέρους του έργου του, φανερώνονται οί σχετικές θέσεις του Guglielmo. Αναφέρει ότι «τό δεύτερο μέρος παραθέτει ζητήματα δικαίου και δικαιοσύνης, διότι αυτά τά θέματα, που είναι ξένα πρός τά γραπτά μας, είναι απαραίτητο και συμφέρον νά καταστούν γνωστά στό πλαίσιο της θρησκείας μας».⁴⁶ Ό Guglielmo κατανόησε τήν ανάγκη ένασχόλησης του Τάγματος μέ τά νομικά. Ωστόσο, θά περνούσε ακόμα μισός αιώνας μέχρι νά αρχίσει τό Τάγμα νά εκπαιδεύει τά μέλη του στό εκκλησιαστικό δίκαιο.

Υπάρχουν και άλλα παραδείγματα λογίων Ίωαννιτών από τόν 14ο αιώνα. Ο Jean de Hesdin και ό Simon de Hesdin ήταν διακεκριμένοι θεολόγοι και κλασικιστές που δραστηριοποιούνταν στό Πανεπιστήμιο των Παρισίων και στή βασιλική αυλή της Γαλλίας κατά τό δεύτερο μισό του αιώνα. Φαίνεται πως ήταν τά μόνα μέλη του Τάγματος μέ διδακτορικό στή θεολογία κατά τήν περίοδο εκείνη.

Επιπλέον, ό Juan Fernández de Heredia από τήν Αραγωνία, Μεγάλος Μάγιστρος από τό 1377 μέχρι τό 1396, ήταν πάτρωνας της συγγραφής ιστορικών έργων. Στή Ρόδο εργάζονταν στήν ύπηρεσία του Έλληνες γραφείς, οί όποιοι εξασφάλισαν τήν κατοχή του χειρόγραφου των *Βίων Παράλληλων* του Πλουτάρχου, βάσει του οποίου εκπόνησαν κατόπιν έντολης του τήν πρώτη δυτική μετάφραση του έργου. Ό Heredia διέταξε επίσης τή συγγραφή του *Cartulario Magno*, μιά έκτενη συλλογή έγγραφων από τά αρχεία των Ίωαννιτών της Αραγωνίας, σκοπός της όποίας ήταν ή διευκόλυνση του έργου των δικηγόρων και ή αποσόβηση του κινδύνου απώλειας σημαντικού ύλικού.

Στήν Αραγωνία και τήν Καταλονία, τό Τάγμα είχε στήν κυριότητα του μεγάλες εκτάσεις και άσκοϋσε εύρειες δικαιοδοτικές αρμοδι-

46. Delaville le Roulx J., *Les statuts de l'Ordre de l'Hôpital de Saint-Jean de Jérusalem*, Bibliothèque de l'École des Chartes, τ. 48, 1887, σ. 347-354.

ότητες. Δημοσίευαν τοπικούς κώδικες νόμων και είχαν τη δυνατότητα να διορίζουν όρισμένους δικαστές και συμβολαιογράφους. Προσλάμβαναν συχνά δικηγόρους, μεταξύ των οποίων συγκαταλεγόταν ο νομομαθής Jaime del Espital, πού διορίστηκε Γενικός Συνήγορος του Τάγματος στην Αραγωνία, τη Βαλένθια και την Καταλονία.

Τό 1350 ο Heredia όρισε ότι κάποιος Francisco Perez de Miedes πού σπούδαζε νομική θά λάμβανε έτήσιο έπίδομα. Ό Μεγάλος Μάγιστρος στήριζε οίκονομικά πολλούς φοιτητές, όρισμένοι από τους όποιους ήταν μέλη του Τάγματος και έλαβαν πτυχίο στή νομική ή και διδακτορικό στό έκκλησιαστικό δίκαιο. Όρισμένοι ανέλαβαν θέσεις βασιλικών συμβούλων.

Ό τομέας του έκκλησιαστικού δικαίου δέν ήταν ό μόνος στόν όποιο ύπήρχαν καταρτισμένα μέλη. Όρισμένοι είχαν σπουδάσει μόνο αστικό δίκαιο, χωρίς να έχουν ειδικευθεί παράλληλα στό έκκλησιαστικό, όπως ό Pierre Bescot, ό όποιος τό 1394 διορίστηκε έφέτης (*judex appellationum*) μέ δικαιοδοσία στην πόλη και τό νησί της Ρόδου.⁴⁷

Στή Ρόδο, οι Ίωαννίτες προσλάμβαναν Λατίνους συμβολαιογράφους, γραφείς και δικηγόρους. Παραδείγματος χάριν, ό συμβολαιογράφος Vianisio de Panparatis από την Μπολόνια ήταν γραφέας και πρωτοδίκης (*judex ordinarius*) στό δικαστήριο (*curia*). Στή Ρόδο, σέ όρισμένες περιπτώσεις Λατίνοι δικηγόροι έκδίκαζαν ύποθέσεις μαζί μέ τους Ίωαννίτες ιππότες.

Οί συμβολαιογράφοι άσκούσαν ιδιαίτερα σημαντικό λειτουργήμα κατά την ίπποτοκρατία. Οί δημόσιοι νοτάριοι ή νοτάριοι του Κοινοϋ (*tabellio sive notarius comunis*), εκείνοι δηλαδή πού συνέτασσαν κρατικές πράξεις, χρειαζόταν να έχουν πιστοποιητικό από τον Μεγάλο Μάγιστρο, τό όποιο βεβαίωνε την έγκυρότητα των συμβολαίων πού κατήρτιζαν ή των αντιγράφων κρατικών έγγραφων πού εξέδιδαν. Οί νοτάριοι έπρεπε να είναι άτομα πού έχαιραν γενικής άποδοχής και θεωρούνταν εύυπόληπτα και αξιόπιστα. Άξιοποιούνταν στή διοίκηση, σέ θέσεις όπως αυτή του γραμματέα του δικαστηρίου της πόλης ή της Καστελλανίας της Ρόδου. Στό κτήριο της Κα-

47. Luttrell A., Fourteenth-Century Hospitaller Lawyers, *Traditio*, τ. 21, 1965, σ. 449-456.

στελλανίας στεγαζόταν τό έμποροδικείο τής Ρόδου, εκεί έκδικάζονταν δηλαδή έμπορικές καί ναυτικές ύποθέσεις. Οί νοτάριοιμποροῦσαν επίσης νά άσκοῦν καθήκοντα γραμματέα τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου ἢ ύπογραμματέα τοῦ Τάγματος.

Στή Ρόδο ύπῆρχαν έπιπλέον συμβολαιογράφοι μέ έγκριση τοῦ Πάπα (sacra auctoritate apostolica) ἢ τοῦ αὐτοκράτορα (imperiali auctoritate e publico notario). Τό έγγραφο στό όποιο έντοπίζεται άναφορά σέ νοτάριο μέ αὐτοκρατορική έγκριση χρονολογεῖται στά 1453. Έπρόκειτο γιά ιερέα πού ύπαγόταν στήν άρχιεπισκοπή τής Πράγας. Ἡ Πράγα τότε άνήκε στήν Άγία Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία. Έπομένως, ό αὐτοκράτορας τοῦ όποίου τήν έγκριση εἶχε ό έν λόγω νοτάριος πιθανότατα εἶναι ό Φρειδερίκος Γ'.

Έκτός άπό τίς περιπτώσεις μελῶν τοῦ Τάγματος πού λάμβαναν νομική παιδεία μετά τήν ένταξή τους σέ αὐτό, ύπῆρχαν καί παραδείγματα άτόμων πού άκολούθησαν τήν άντίστροφη πορεία, δηλαδή πρῶτα σπουδάσαν νομική (άναφέρονται ὡς *licenciati in legibus*) καί κατόπιν προσχώρησαν στίς τάξεις τῶν Ἰωαννιτῶν. Ὡστόσο, στίς περιπτώσεις αὐτές δέν εἶναι σαφές άν άρκοῦσε ἡ νομική τους κατάρτιση γιά νά γίνουν μέλη ἢ άν διαδραμάτισε ρόλο ἡ συνδρομή άλλων παραγόντων ὅπως ἡ συγγένεια μέ ύψηλά ιστάμενους Ἰωαννίτες. Γιά παράδειγμα, ό Pierre Plantier άπό τήν Προβηγκία ἦταν ἤδη άπόφοιτος νομικῆς ὅταν έντάχθηκε στό Τάγμα. Ἦταν ὅμως στενός συγγενής τοῦ συνονόματου Pierre Plantier, ἡγούμενου τῆς έκκλησίας τοῦ Αγίου Ἰωάννη, πάτρωνα τῶν ίπποτῶν, στή Ρόδο.

Μεταξύ τῶν *fratres presbiteri*, τῆς πιό μορφωμένης κατηγορίας μελῶν, ύπῆρχαν άρκετοί πού ένδιαφέρθηκαν γιά τό έκκλησιαστικό δίκαιο, ιδίως στή βόρεια Γαλλία, ὅπου άνθησε ἡ μελέτη αὐτοῦ τοῦ κλάδου καί ὅπου τούς προσφερόταν ἡ δυνατότητα νά συνεχίσουν τίς σπουδές τους στίς άκμάζουσες νομικές σχολές τῶν Παρισίων. Ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Στ', κατόπιν αίτήματος τοῦ Τάγματος, δημιούργησε μέ βούλα του τό 1356 πανεπιστημιακά τμήματα γιά Ἰωαννίτες, προκειμένου νά σπουδάσουν έκκλησιαστικό δίκαιο στό Παρίσι ἢ σέ άλλες περιοχές, μέ τήν αίτιολογία ὅτι δέν ύπῆρχαν άρκετά μορφωμένα μέλη στό Τάγμα. Τά προνόμια πού ἤδη ἀπολάμβαναν ὡς μέλη κατέστησαν έφικτές τίς σπουδές πολλῶν άπό αὐτά, μέ άποτέλεσμα νά ύπάρχουν σέ πολύ σύντομο χρονικό διάστημα πολ-

λοιί Ίωαννίτες ειδικοί στο έκκλησιαστικό δίκαιο, αρκετοί από αυτούς μέ διδακτορικό στόν συγκεκριμένο κλάδο.

Τό Τάγμα τούς αξιοποίησε άμεσα καί ή κατάρτισή τους τούς έξασφάλιζε ανέλιξη έντός αυτού. Τό κέντρο τών νομικών σπουδών τών Ίωαννιτών ήταν τό Παρίσι, αλλά ή διοικητική έδρα τους στή δυτική Εύρώπη ήταν ή νότια Γαλλία. Οί άνδρες καί τά χρήματα πού χρειάζονταν οί ίππότες στή Ρόδο προέρχονταν κυρίως από τήν Προβηγκία. Παράλληλα, στήν Άβινιόν, τό Τάγμα έδινε άμοιβή σέ τρεῖς ή τέσσερις δικηγόρους πού υπερασπίζονταν τακτικά τά συμφέροντά του στο παπικό δικαστήριο. Πρίν από τόν 14ο αιώνα, οί Ίωαννίτες πού αναλάμβαναν αυτόν τόν ρόλο δέν είχαν επίσημη νομική κατάρτιση. Περί τά τέλη του αιώνα, ό Μεγάλος Μάγιστρος Robert de Juilly άντικατέστησε τούς εκπροσώπους του Τάγματος στο παπικό δικαστήριο τής Άβινιόν, πού δέν ήταν εκπαιδευμένοι στά νομικά, μέ κάποιον συγγενή του, ό όποιος άν καί δέν ήταν μέλος, ήταν διδάκτορας θεολογίας καί καθηγητής άστικού καί έκκλησιαστικού δικαίου. Ο Heredia, διάδοχος του Juilly, τοποθέτησε στή θέση του επικεφαλής τών τεσσάρων δικηγόρων τών Ίωαννιτών στήν curia τής Άβινιόν τόν Pierre Bres, κάποιον πού συγκέντρωνε καί τίς δύο ιδιότητες, δηλαδή άφενός ήταν μέλος καί άφετέρου είχε πτυχίο έκκλησιαστικού δικαίου. Στήν Άβινιόν άσχολήθηκε μέ δικαστικά καί οικονομικά ζητήματα. Άργότερα διορίστηκε ήγούμενος τής Μονής στή Ρόδο. Ή πορεία του ήταν παρόμοια μέ αυτή του προκατόχου του, ό όποιος κατείχε τίς ίδιες θέσεις, τόσο στήν Άβινιόν όσο καί στή Ρόδο.

Γενικότερα, οί Ίωαννίτες νομικοί αξιοποιούνταν μέ ποικίλους τρόπους. Για παράδειγμα, ή θέση του καγκελάριου του Μεγάλου Μαγίστρου στή Ρόδο στο τέλος του 14ου αιώνα καί στίς άρχές του 15ου καλυπτόταν από ειδικό στο έκκλησιαστικό δίκαιο, ό όποιος εργάστηκε καί στήν curia τής Άβινιόν. Παράλληλα, δικηγόροι μπορούσαν νά συνδέονται μέ τούς Ίωαννίτες καί ως λαϊκοί-μέλη του Τάγματος, δηλαδή ως μέλη πού δέν είχαν τήν ιδιότητα του μοναχού.

Ίδίως τό άξίωμα τής καγκελαρίας συσχετίστηκε έντονα μέ τή νομική κατάρτιση, αλλά καί μέ τήν καλλιέργεια τών γραμμάτων γενικότερα. Πολύ συχνά οί ουσιαστικές άρμοδιότητες δέν άσκοούνταν από τόν καγκελάριο, αλλά από τόν αντικαγκελάριο. Για τόν λόγο

αυτό ο τελευταίος απαιτούνταν να έχει μεγαλύτερη παιδεία από τον προϊστάμενό του. Ο καγκελάριος χρειαζόταν απλώς να γνωρίζει γραφή και ανάγνωση. Ο αντικαγκελάριος όμως, πού διηύθυνε ουσιαστικά τις υπηρεσίες της καγκελαρίας, έπρεπε να διαθέτει εύρεία μόρφωση, διότι αυτές οι υπηρεσίες αναλάμβαναν την αρχειοθέτηση των εγγράφων, διατύπωναν τά θεσπίσματα και συνέτασσαν την αλληλογραφία προς φορείς εξουσίας στο έξωτερικό.

Η συγγραφική δραστηριότητα, λοιπόν, των Λατίνων στη Ρόδο αναπτύχθηκε προπάντων στο πλαίσιο της καγκελαρίας. Ο αντικαγκελάριος Guillaume Caoursin, ο οποίος είχε σπουδάσει νομική στο Παρίσι, χρησιμοποιούσε πομπώδη ρητορική με πληθώρα αναφορών στους κλασικούς συγγραφείς. Τό 1485 έκφωνησε στη Ρώμη ένα λόγο με τον οποίο διατράνωσε την ύποταγή του Τάγματος στην εξουσία της Αγίας Έδρας. Ο λόγος αυτός δημοσιεύθηκε και γνώρισε σημαντική διάδοση.⁴⁸

Ο Caoursin ανέλαβε την «έπιδιόρθωση» των υπάρχοντων θεσπισμάτων και συνέταξε μία σειρά από απομνημονεύματα με ιστορικό, αλλά και πολιτικό χαρακτήρα. Συστηματοποίησε τά *Stabilimenta* (τά νομοθετήματα πού αποτελούσαν τό Καταστατικό) και επιχείρησε να τά έκσυγχρονίσει προσαρμόζοντας τις προβλεπόμενες ρυθμίσεις στις συνθήκες της εποχής του. Ορισμένες ρυθμίσεις και παραδόσεις μάλιστα παρέμεναν αυτούσιες από την εποχή του δεύτερου Μαγίστρου του Τάγματος, του Raymond du Puy (1121-1160) μέχρι τις προτάσεις του Caoursin για την αναθεώρησή τους.⁴⁹ Τό Τάγμα μετέφρασε, δημοσίευσε και διέδωσε τά κείμενα αυτά σε όλη την Εύρώπη. Πέραν των πνευματικών ενδιαφερόντων του Caoursin, τά έργα του είχαν και πρακτικό χαρακτήρα, διότι χρησιμοποιήθηκαν εύρέως στο πλαίσιο της «προπαγάνδας» του Τάγματος.⁵⁰

48. Bouhours D., The history of Peter d'Aubusson, Grand Master of Rhodes, Text Creation Partnership, <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A28875.0001.001/1:6.1?rgn=div2;view=fulltext>, τελευταία προσπέλαση 21/08/2022.

49. Sarnowski J., *Hospitalität und Heidenkampf-Das Selbstverständnis des Johanniterordens in den "Stabilimenta Rhodiorum Militum" von 1489/93*, Hauptseminar: Strukturen geistlicher Ritterorden im Mittelalter: die Johanniter, Universität Hamburg, Hamburg, 2008.

50. Vatin N., *Rhodes et l'Ordre de Saint-Jean de Jérusalem*, ό.π., σ. 41-67.

Ἄν καί οἱ ὑψηλά ἱστάμενοι στήν ἱεραρχία τοῦ Τάγματος διέθεταν ἐνίστε περιορισμένη μὲν ὄψη, εἶναι σαφές ὅτι οἱ Ἰωαννῖτες θεωροῦσαν ἐξαιρετικά σημαντική τήν τοποθέτηση ἀτόμων μέ ὑψηλό βαθμό κατάρτισης σέ θέσεις νευραλγικῆς σημασίας πού ἦταν ἄρρηκτα συνδεδεμένες μέ τήν ἀσκηση ἐξουσίας. Ἐξασφάλιζαν λοιπόν στά ἄτομα πού θά στελέχωναν τή δημόσια διοίκηση καί τά δικαστήρια τή δυνατότητα νά πραγματοποιήσουν σπουδές, συνήθως στή νομική ἐπιστήμη, σέ φημισμένα εὐρωπαϊκά πανεπιστήμια.

Ἡ ἡγεσία τοῦ Τάγματος παρῆχε λοιπόν εὐνοϊκή μεταχείριση σέ ὅσους ἐπιθυμοῦσαν νά ξεκινήσουν ἢ νά ἐξελιχθῶν τῖς σπουδές τους. Χαρακτηριστικό εἶναι τό παράδειγμα ἑνός λαϊκοῦ, γραφέα τοῦ δικαστηρίου τῆς Καστελλανίας τῆς Ρόδου, ὁ ὁποῖος αἰτήθηκε νά μεταβεῖ στό Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας γιά τρία ἔτη, προκειμένου νά σπουδάσει τό ἐπάγγελμα τοῦ συμβολαιογράφου. Τό Τάγμα ἔκανε δεκτή τήν αἴτησή του μέ ἐξαιρετικά εὐνοϊκοὺς ὅρους. Ὅριστηκε ὅτι κατά τήν τριετή ἀπουσία του θά ἐξακολουθοῦσε νά λαμβάνει τόν μισθό του καί θά ἀναλάμβανε ἐκ νέου τή θέση του στή Ρόδο ὅταν θά ἐπέστρεφε. Τοῦ ἀνατέθηκε νά βρεῖ ὁ ἴδιος τόν ἀντικαταστάτη του, ὁ ὁποῖος θά ἀποχωροῦσε ἄμεσα ἀπό τό δικαστήριο ὅταν ὁ γραφέας θά ἐπέστρεφε γιά νά ἀναλάβει ἐκ νέου τά καθήκοντά του.

Τό Τάγμα παρῆχε τά ἀναγκαῖα κοινωνικά ἐχέγγυα πού θά διευκόλυναν τήν εὐόδωση τῶν πνευματικῶν ἀναζητήσεων τῶν εὐνοούμενῶν του. Γιά παράδειγμα, ὁ Μιχαήλ de Castellacio, μετέπειτα ἐφέτης Ρόδου, πού εἶχε τήν εὐνοια τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου, ἔλαβε ἀπό τό Τάγμα «θερμότατη» συστατική ἐπιστολή μέ σκοπό τή διευκόλυνση τοῦ ταξιδιοῦ του στήν Ἰταλία καί σέ ἄλλα κράτη τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Στόχος τοῦ ταξιδιοῦ αὐτοῦ ἦταν ἡ διεύρυνση τῆς μὲν ὄψης, τῶν ἐμπειριῶν καί τῶν πνευματικῶν του ὁριζόντων. Τό Τάγμα λοιπόν προώθησε τό ἄτομο αὐτό, ἐξασφαλίζοντάς του εὐνοϊκές συνθῆκες γιά τήν πνευματική του ἀνάπτυξη καί κατόπιν ἐντάσσοντάς το στίς τάξεις του καί τοποθετώντας το σέ ὑψηλόβαθμες θέσεις ἐξουσίας.⁵¹

51. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιά τή Ρόδο καί τῖς Νότιες Σποράδες ἀπό τό ἀρχεῖο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱποτῶν 1421-1453*, ὁ.π., σ. 186-187.

Ἀντιδικία τῶν κατοίκων τῆς Καλύμνου μέ τόν Ἰωαννίτη διοικητή Fantino Quirini

Ο Fantino Quirini ἦταν Βενετός ἀνώτατος ἀξιωματοῦχος τοῦ Τάγματος πού ἀνέλαβε τή διοίκηση τῆς Κῶ, τῆς Καλύμνου καί τῆς Λέρου. Ὡς ἀντάλλαγμα κατέβαλλε στό Τάγμα 500 χρυσά φιορίνια ἐτησίως, ἐνῶ παράλληλα ἦταν καί ισόβιος (*advitam suam*) μισθω- τῆς τῆς Νισύρου. Ἄν καί θεωρεῖτο εὐσυνείδητος, ἡ θητεία του ὡς διοικητῆ δέν ἦταν ἐπιτυχής, καθὼς χαρακτηρίστηκε ἀπό ἔριδες μέ τούς κατοίκους. Ἐπιπλέον, τό 1439 διαπληκτίστηκε μέ τούς μονα- χούς τῆς Πάτμου, ἐνῶ κατά τά ἐπόμενα ἔτη διαμαρτυρήθηκαν ἐναν- τίον του οἱ Κῶοι, οἱ Λέριοι καί οἱ Καλύμνιοι. Οἱ νησιῶτες ἀν- τιδροῦσαν λόγῳ ζητημάτων ὅπως ἡ καταπίεση πού ὑφίσταντο ἀπό ὀρισμένους ἀπό τούς τοποτηρητές πού εἶχε ἐγκαταστήσει στά νη- σιά τους. Τό 1444 ὁ Μάγιστρος de Lastic διεύρυνε τίς ἀρμοδιότητες τοῦ Quirini ἀναθέτοντάς του ἐν λευκῷ τήν ὀχύρωση τῶν νησιῶν, γεγονός πού τόν ὀδήγησε στήν ἀνάληψη πρωτοβουλιῶν καί στήν ἀσκηση πιό συγκεντρωτικῆς ἐξουσίας.

Τό 1445 ὁ Quirini ὀδήγησε σέ δίκη τούς κατοίκους τῆς Καλύ- μνου. Ὁ ἴδιος ἦταν ὁ ἐνάγων καί ἀναφερόταν ὡς “agens”, “petens” (αἰτῶν) ἢ “requirens” (ἀπαιτῶν). Οἱ ἐναγόμενοι ἦταν οἱ νησιῶτες, οἱ ὅποιοι παρίσταντο μέσω τῶν ὀκτῶ ἐκπροσώπων τους. Ἡ διαφο- Ͼ ἀφοροῦσε τήν ἄρνηση τῶν Καλυμνίων νά ἐργαστοῦν γιά τήν ὀχύρωση τοῦ κάστρου τῆς Καλύμνου. Φαίνεται πῶς ὁ Quirini ἐπι- χειρεῖ νά δημιουργήσῃ τήν ἐντύπωση ὅτι οἱ νησιῶτες ὀλιγωροῦν σχετικά μέ τήν ἀσφάλεια καί τήν προστασία τους, ἄν καί δέν ἀνα- φέρεי ρητά τή μομφή αὐτή.

Ὁ Μεγάλος Μάγιστρος ἦταν ἀρμόδιος νά ὀρίσει τόν ἀριθμό καί τά πρόσωπα τῶν δικαστῶν. Ἐν προκειμένῳ ἐπέλεξε δύο ὑψηλόβαθ- μους Ἰωαννίτες ἀξιωματοῦχους, τόν Μεγάλο Πρεκέπτορα τοῦ Τάγ- ματος (ὁ ὅποιος ἦταν παράλληλα καί πρεκέπτορας τῆς Ἀβινιόν) καί τόν πρεκέπτορα τῆς Πελοποννήσου, ὁ ὅποιος εἶχε παράλληλα τήν ιδιότητα τοῦ διοικητῆ τοῦ κάστρου τοῦ Ἀγίου Πέτρου (πού ἦταν γνωστό καί ὡς κάστρο τοῦ Πετρουμίου. Ἐπρόκειτο γιά τήν Ἀλικαρ- νασσό, τό σημερινό Μπόντρουμ. Ἡ σύγχρονη ὀνομασία τῆς πόλης προέρχεται ἐτυμολογικά ἀπό τό μεσαιωνικό ὄνομα τοῦ ὀχυροῦ).

Ἡ διαφορὰ ἦταν δημόσιας φύσεως καί οἱ δικαστές ἐπιλέχθηκαν *ad hoc*, δηλαδή γιά τή συγκεκριμένη ὑπόθεση. Οἱ διάδικοι παραστάθηκαν καί μίλησαν αὐτοπροσώπως, χωρίς ὀρκοδοσία καί χωρίς τήν παρουσία δικηγόρου. Ἡ δικαστική αὐτή διαδικασία θυμίζει αὐτή πού ἀκολουθοῦνταν ἐνίοτε σέ ἄλλες λατινοκρατούμενες περιοχές τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου ὅπως ἡ βενετοκρατούμενη Κρήτη. Κατόπιν παρέμβασης τοῦ Μεγάλου Μαγίστρου καί τοῦ Συμβουλίου του, ζητήθηκε ἡ συνδρομή ἐιδικῶν γιά νά ἀποσαφηνιστοῦν ὅλες οἱ πτυχές τῆς ὑπόθεσης. Ἐπρόκειτο γιά τόν ὀρθόδοξο μητροπολίτη Ρόδου Ναθαναήλ (ἐλλείπει ὀρθόδοξης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς στήν Κάλυμνο) καί γιά τόν δικαστή τοῦ δικαστηρίου τῆς Ρόδου Ἰωάννη *Rocundo*. Ἡ δικαστική διαδικασία ἦταν δημόσια καί ἔλαβε χώρα στό Κολλάκιο (*Collachium*), ὅπου συνεδρίαζε τό Γενικό Συμβούλιο τῶν Ἰωαννιτῶν. Πρίν τήν ἀνακοίνωση τῆς ἐτυμηγορίας τους, οἱ δικαστές ἐπεσήμαναν ὅτι ἀποδέχονται τήν ἐρμηνεία τῶν ἐιδικῶν ὅπου αὐτή κατέστη ἀναγκαία. Ὑποστήριξαν ἐπίσης ὅτι κρίνουν βάσει τοῦ αἰσθήματος δικαίου πού ὑπαγορεύεται ἀπό τή θρησκευτική ἠθική, προβαίνοντας σέ ἐπὶ κληση τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας καί τονίζοντας ὅτι «δέ θά ἀποκλίνουν οὔτε δεξιά οὔτε ἀριστερά», ὥστε νά διατρανώσουν τήν εὐθυκρισία καί τήν ἀμεροληψία τους.

Ἄν καί οἱ δικαστές δέν ἀναφέρονται ρητά σέ *statute* (θεσπίσματα), *leges* (νόμους), *institutiones* (θεσμούς) καί «καλά ἢ χρηστά ἔθιμα» (*bonas consuetudines*), λαμβάνουν ὑπόψη τίς τοπικές συνήθειες καί φροντίζουν νά τίς κατανοήσουν ὥστε νά ἀποφευχθοῦν λάθη στή δικαιοδοτική τους κρίση λόγω ἀσαφειῶν ἢ ἐλλιποῦς κατανόησης τῶν ἐθίμων τῶν νησιωτῶν.

Τελικά νικητής διάδικος ἀναδείχθηκε ὁ *Quirini*, ὡστόσο ὄχι ἐπειδή τά ἐπιχειρήματα πού ἀνέπτυξε στό δικαστήριο, ὅπως ὁ κίνδυνος τῶν πειρατῶν καί ἄλλων ἐχθρῶν, ἔπεισαν τοὺς δικαστές, ἀλλά ἐπειδή οἱ Καλύμνιοι εἶχαν ὑπογράψει «ὀρκωμοτικό», ἓνα ἔγγραφο μέ τό ὅποιο ἀνέλαβαν τήν ὑποχρέωση νά παρέχουν ἐργασία γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τοῦ ὀχυροῦ τους. Τό κείμενο τῆς ἀπόφασης συντάχθηκε καί ἀναγνώστηκε στά λατινικά καί στά ἑλληνικά. Ἡ ἀπόφαση θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ συμβιβαστική, καθὼς, ἂν καί τό διατακτικό τῆς εὐνοοῦσε τόν *Quirini*, τό αἰτιολογικό τῆς δέ στηρίχθηκε στά ἐπιχειρήματά του, ἀλλά ἀποκλειστικά στό ὀρκωμο-

τικό. Οί δικαστές διευκρίνισαν ἄλλωστε ὅτι σέβονται καί ἀποδέχονται πλήρως τίς τοπικές συνήθειες.

Τό 1450 ἐνέσκηψε λοιμός στά νησιά τοῦ νοτίου Αἰγαίου. Τότε πολλοί νησιῶτες πού ὑπηρετοῦσαν στό ναυτικό τοῦ Τάγματος λιποτακτοῦσαν καί ἐγκατέλειπαν τόν τόπο γιά νά ἀποφύγουν τήν ἐπιδημία, γεγονός πού κατέστησε τά νησιά ιδιαίτερα εὐάλωτα στούς Ὀθωμανούς πειρατές. Ο Quirini ἐπιχείρησε νά ἐξαναγκάσει τούς νησιῶτες νά τοῦ παραχωρήσουν ἐφόδια γιά τή συντήρηση τῶν ὀχυρῶν καί τούς ἄνδρες πού ἦταν ἱκανοί νά πολεμήσουν νά ἐπανδρώσουν τά κάστρα, προκαλώντας τήν ὀργισμένη ἀντίδραση τῶν κατοίκων.

Ὅμως τό συμβάν πού κλιμάκωσε τήν ἀντιπαράθεση μεταξύ τοῦ Quirini καί τῶν νησιῶν τῆς δικαιοδοσίας του ἔλαβε χώρα τό 1451 καί ἦταν ἡ ἀπόφαση τοῦ πρεκέπτορα τῆς Κῶ νά κατεδαφίσει οἰκίες νησιωτῶν ὥστε νά χρησιμοποιοῦνται οἰκοδομικά ὑλικά γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ κάστρου. Οἱ Κῶιοι ἐξεγέρθηκαν μέ τήν ὑποστήριξη Ἰωαννιτῶν ἀντιπάλων τοῦ Quirini. Ἰππότες πού μετέβησαν στό νησί ἀπό τή Ρόδο κατέστειλαν τήν ἐξέγερση. Στήν Κῶ μετέβησαν καί ἀπεσταλμένοι (visitatores) τοῦ de Lastic γιά νά ἐρευνήσουν τό συμβάν διενεργώντας ἀνακρίσεις. Ὁ ἴδιος ὁ Quirini κλήθηκε στή Ρόδο γιά νά ἀπολογηθεῖ, ἀρνήθηκε ὅμως νά συμμορφωθεῖ. Τελικά προσηχθῆ με τή βία ἐκεῖ καί ὁδηγήθηκε στή φυλακή, ὅπου καί ἀπεβίωσε τό 1453 ὑπό ἀδιευκρίνιστες συνθηκές.⁵²

Παρέμβαση τοῦ d' Aubusson στήν Ὑψηλή Πύλη ὑπέρ τῶν κατοίκων τῆς Χίου

Μιά σύντομη ἀναφορά στόν λόγο τοῦ Caoursin στή Ρώμη περιλαμβάνεται στό βιογραφικό ἔργο τοῦ Ἰησουίτη λογίου Dominique Bouhours σχετικά μέ τόν Μεγάλο Μάγιστρο d' Aubusson. Ο Bouhours ἀναφέρεται ἐπίσης σέ ἀντιπαραθέσεις μεταξύ χριστιανῶν καί μουσουλμάνων, παραθέτοντας μιὰ συγκεκριμένη περίπτωση. Πληροφορεῖ ὅτι ὁ Μάγιστρος d' Aubusson συνέδραμε σημαντικά τους

52. Τσιρπανλῆς Ζ., *Ἡ Ρόδος καί οἱ Νότιες Σποράδες στά χρόνια τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν (14ος-16ος αἰ.)*, ὁ.π., σ. 173-187.

Γενουάτες, προστατεύοντας τη Χίο (Scio), την οποία εξουσίαζαν. Ὁ Φραγκίσκος τῶν Μεδίκων, μέλος τοῦ οἴκου πού κυβερνοῦσε τή Φλωρεντία, ἔπλευσε στίς θάλασσες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καί εἶχε συγκεντρώσει λεία ἀπό τοὺς Ὀθωμανοὺς τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πού βρίσκονταν κοντά στή Χίο.

Οἱ ἐνδιαφερόμενοι προέβησαν σέ διαμαρτυρία ἐνώπιον τοῦ καδῆ τῆς Τύρου, ὁ ὁποῖος ἀσκοῦσε σημαντική ἐπιρροή στήν Ὑψηλή Πύλη. Κατά τόν Bouhours, οἱ διαμαρτυρόμενοι ἄσκησαν σημαντική πίεση καί χρησιμοποίησαν ψευδομάρτυρες τόσο ἀποτελεσματικά, ὥστε ὁ καδῆς καταδίκασε τόν λαό τῆς Χίου νά ἀποζημιώσει τοὺς Ὀθωμανοὺς γιά κάθε ζημία πού ὑπέστησαν, σάν νά εἶχε συμμετάσχει στή λεία, «ἐπειδὴ ὁ Ἰταλὸς καπετάνιος εἶχε ξαποστάσει σέ οἰκί-
ες κατοίκων τοῦ νησιοῦ». Ὁ σουλτάνος ἐπικύρωσε τήν ἀπόφαση τοῦ καδῆ. Προκειμένου νά τιμωρήσει περαιτέρω τόν λαό τῆς Χίου καί νά ἐξασφαλίσαι τήν ὑποχώρηση τῶν χριστιανῶν κουρσάρων, ἐπέβαλε στοὺς κατοίκους τοῦ νησιοῦ ἐξαιρετικά ἐπαχθὴ φόρο καί τοὺς ἀπειλῆσε μέ ὀλοσχερῇ καταστροφή ἂν δέν τόν κατέβαλαν τό συντομότερο. Ἐπιχείρησαν νά δικαιολογηθοῦν στήν Ὑψηλή Πύλη σχετικά μέ τό ἔγκλημα γιά τό ὁποῖο κατηγοροῦνταν καί νά καταστήσουν σαφές στὸν σουλτάνο ὅτι ἀδυνατοῦσαν νά καταβάλουν τόσο ὑψηλά ποσά.

Σύμφωνα μέ τόν Bouhours, ὁ Βάρβαρος δέν εἰσάκουσε οὔτε τὰ ἐπιχειρήματα οὔτε τίς παρακλήσεις τους καί, καθὼς ἀποτελεῖ ἴδιον τῶν φαύλων ἡγεμόνων νά εἶναι τόσο σκληροὶ ὅσο καί ἄδικοι, συγκέντρωσε πολεμικά πλοῖα γιά νά λεηλατήσουν τή Χίο. Οἱ κάτοικοί της θά εἶχαν καταστραφεῖ ὀλοσχερῶς ἂν οἱ πῖο σοφοί της περιοχῆς δέν τοὺς εἶχαν συμβουλευσεῖ νά προστρέξουν στὸν Μεγάλο Μάγιστρο. Ἐπικαλέστηκαν τή φιλία πού συνέδεε τοὺς ἱππότες μέ τόν λαό τῆς Χίου καί τήν εὐνοια τοῦ d'Aubusson πρὸς ἐκείνους πού δυστυχοῦν, προκειμένου νά τοὺς προστατεύσει ἐν μέσω μιᾶς ἀντιπαράθεσης, καθὼς καί μόνη ἡ ἰσχὺς τοῦ Μαγίστρου ἀρκεῖ γιά νά τοὺς σώσει ἀπὸ τοὺς κινδύνους πού ἡ σύγκρουση αὐτὴ συνεπάγεται. Ὁ Bouhours παρουσιάζει μιὰ ἐξιδανικευμένη εἰκόνα τοῦ d'Aubusson. Ἀναφέρει ὅτι ὁ Μάγιστρος μισοῦσε τὴν ἀδικία καί τὴ βία. Δέν μποροῦσε λοιπὸν νά ἀνεχθεῖ τὴν καταπίεση ἐνός φτωχοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἦταν ἀθῶος καί δέν ἦταν σέ θέση νά ἀμυνθεῖ. Ὁ

d' Aubusson έγραψε στην Ύψηλή Πύλη καί ή πυγμή του ήταν τέτοια, ώστε ό Βαγιαζήτ Β΄ ανακάλεσε τόσο τήν καταδικαστική απόφαση του καδής όσο καί τόν φόρο πού είχε επιβάλει ό ίδιος.⁵³

Η μετάβαση από τήν ίπποτοκρατία στην τουρκοκρατία

Πολλοί κάτοικοι τής Ρόδου έγκατέλειψαν τό νησί ακολουθώντας τούς ίππότες μετά τήν όθωμανική κατάκτηση του 1522. Τόν Ίανουάριο του 1523 είχαν απομείνει στην πόλη 2.000 Έλληνες καί 200 λατίνοι, κυρίως Βενετοί. Οί Όθωμανοί έλαβαν μέτρα για τήν αποτροπή περαιτέρω μείωσης του πληθυσμού αυτού. Ό σουλτάνος Σουλεϊμάν παρείχε στά άτομα αυτά φοροαπαλλαγές για πέντε έτη και οί χριστιανοί απαλλάχθηκαν από τό παιδομάζωμα. Οί κάτοικοι του κάστρου αναγκάστηκαν νά εγκαταλείψουν τίς οίкіες τους καί νά μετοικήσουν εκτός των τειχών. Στο κάστρο εγκαταστάθηκαν Όθωμανοί πού μετέβησαν σταδιακά στή Ρόδο από τά μικρασιατικά παράλια, τή Θεσσαλονίκη καί τήν Εύβοια. Ό αριθμός των Τούρκων αρχικά ανερχόταν σέ 5.000, ό πληθυσμός τους όμως αύξανόταν διαρκώς καί υπολογίζεται ότι έφτασε ως καί τίς 21.000. Οί Όθωμανοί κατοικοῦσαν εντός του κάστρου, αλλά καθώς ό πληθυσμός τους αύξανόταν, εξαπλώνονταν καί στά χωριά του νησιού. Εντός του κάστρου διέμεναν καί 150 οικογένειες Έβραίων. Ό έβραϊκός πληθυσμός ανερχόταν περίπου σέ 600-700 άτομα.

Τό 1524 ξεκίνησε νά οργανώνεται στή Ρόδο συνωμοσία στην οποία συμμετείχαν έπιφανείς Έλληνες τής πόλης καί τής Λίνδου, όρθόδοξοι εκκλησιαστικοί αξιωματοῦχοι του νησιού, ό αγάς των γενιτσάρων τής φρουράς τής πόλης, όρισμένοι Κρητικοί, οί Ίωαννίτες ίππότες καί ό Πάπας Κλήμης Ζ΄. Στόχος ήταν ή επάνοδος των ίπποτών στή Ρόδο, όμως τό 1529 ή συνωμοσία αποκαλύφθηκε καί καταπνίγηκε μέ τή φυλάκιση καί στή συνέχεια τήν εκτέλεση 49 συνωμοτών. Άλλοι παρέμειναν στή φυλακή.

Περί τό 1570, οί νέοι Έλληνες τής Ρόδου δέν είχαν γνωρίσει τήν ίπποτική κατοχή, όμως οί μνήμες των παλαιότερων καί ή δυσαρέ-

53. Bouhours D., *Histoire de Pierre d'Aubusson, grand maître de Rhodes*, Chez Sebastien Mabre-Cramoisy, Paris, 1676, σ. 252-254.

σκεια πού τούς προξενούσε ή σκληρή όθωμανική κυριαρχία ύποδαύ-
λιζαν τήν έπιθυμία τους γιά άποτίναξη τοῦ όθωμανικοῦ ζυγοῦ. Με-
ταξύ τῶν ἐτῶν 1570 καί 1572 όργανώθηκε δεύτερη συνωμοσία στή
Ρόδο μέ πρωτεργάτη καί πάλι τόν μητροπολίτη, ό όποίος εἶχε προ-
βεῖ σέ μυστικές διαπραγματεύσεις μέ τόν εὐρωπαϊκό Ἱερό Συνασπι-
σμό (Sacra Liga), μιά συμμαχία καθολικῶν δυνάμεων τῆς νότιας
Εὐρώπης. Τό έπαναστατικό κλίμα ένισχύθηκε άπό τήν ἥττα τοῦ
τουρκικοῦ στόλου στή ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου τό 1571. Ὡστόσο,
καί αὐτή ή συνωμοσία άνακαλύφθηκε άπό τούς Ὁθωμανούς, οἱ όποιοί
παλούκωσαν τόν μητροπολίτη καί δύο προεστούς τῆς Ρόδου.

Ἡ μετάβαση άπό τήν ίπποτική στήν τουρκική κυριαρχία ἦταν
λοιπόν ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς οἱ Ἑλληνες κάτοικοι τῶν νησιῶν
ἦταν άπρόθυμοι νά άποκόψουν τούς δεσμούς τους μέ τή Δύση καί
νά άποδεχθοῦν τούς νέους κατακτητές. Ἡ βίαιη καταστολή τῶν
συνωμοσιῶν άναμφίβολα συνετέλεσε στήν άποχή άπό παρόμοιες
ένέργειες καί στήν άπρόθυμη άποδοχή τῆς νέας τάξης. Κατά τόν
16ο-17ο αἰώνα ή Ρόδος έπηρεαζόταν άπό τόν άνταγωνισμό μεταξύ
τῆς «φιλοκαθολικῆς» καί τῆς «άντικαθολικῆς» παράταξης πού έμ-
φανίζονταν στούς κόλπους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ
Δύση –ιδίως ή Γαλλία– έπιχειροῦσε μέσω ιεραποστολῶν νά έντάξει
τή Ρόδο στή σφαίρα έπιρροῆς της, γεγονός πού προκαλοῦσε συχνά
τήν αντίδραση τῶν νησιωτῶν, ή όποία έκδηλωνόταν μέ δοξασίες,
όπως ή άντίληψη ότι στό μέρος όπου θά λειτουργοῦσε πρώτη φορά
λατίνος ιερέας, «τό ἔδαφος θά ύποχωροῦσε έπτά παλάμες».⁵⁴

Συνοπτικά, οἱ Ἰωαννίτες ἱδρυσαν στά νησιά πού κατέλαβαν ἓνα
πολυπολιτισμικό κράτος, ή πολιτιστική κληρονομιά τοῦ όποίου πα-
ραμένει άνεξίτηλη μέχρι σήμερα. Ἐδωσαν ἔμφαση στήν ἄμυνα τοῦ
κράτους, αλλά καί στήν άπονομή δικαιοσύνης καί στήν ένδελεχή
όργάνωση τῆς διοίκησης. Γιά τόν λόγο αὐτό, ἄν καί δέ διέθεταν
όλοι οἱ άξιωματοῦχοι άξιόλογη μόρφωση, τό Τάγμα κατέβαλλε ση-
μαντικές προσπάθειες ὥστε νά παρέχει στά ἄτομα πού φιλοδο-
ξοῦσαν νά στελεχώσουν καίριες θέσεις τῆς δημόσιας διοίκησης ή νά

54. Τσιρπανλῆς Ζ., *Στή Ρόδο τοῦ 16ου-17ου αἰώνα: Ἀπό τούς Ἰωαννίτες Ἱππότες στούς Ὁθωμανούς Τούρκους*, Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, Ἀρχαιολογικό καί Ἱστορικό Ἰδρυμα Ρόδου, Ρόδος, 2002.

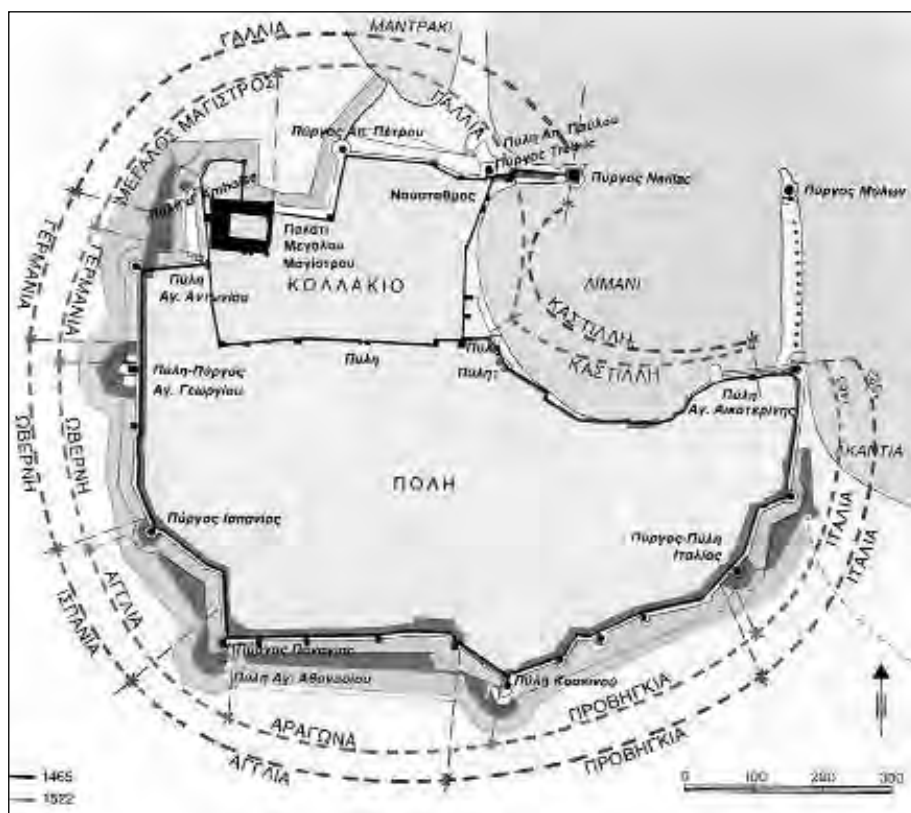
ασκήσουν νομικά επαγγέλματα όπως αυτό του νοτάριου ή του δικαστή, τη δυνατότητα να σπουδάσουν σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Κατόπιν τό Τάγμα ένέτασε πολλές φορές τά άτομα αυτά στίς τάξεις τους, ώστε να αξιοποιήσει τίς γνώσεις καί τήν κατάρτιση πού είχαν αποκτήσει.

Η άπονομή τής δικαιοσύνης διενεργούνταν τόσο από μέλη του Τάγματος όσο καί από κοσμικούς φορείς. Τό ίπποτικό δικαστήριο άπαρτιζόταν από όκτώ δικαστές, καθένas από τούς όποιους έκπροσωπούσε μία από τίς όκτώ Γλώσσες. Είχε δικαιοδοσία μόνο επί μελών του Τάγματος. Άρμόδια για ύποθέσεις λαϊκών ήταν άλλα δικαστήρια, όπως τά κοσμικά δικαστήρια. Στή Ρόδο έδρευαν Πρωτοδικείο, Έφετείο καί τό Άνώτατο Δικαστήριο. Στά υπόλοιπα νησιά οί ύποθέσεις μπορούσαν να έκδικαστούν μόνο στον πρώτο βαθμό, καθώς οί έφέσεις έκδικάζονταν αποκλειστικά στή Ρόδο. Η άπονομή δικαιοσύνης επί θεμάτων σχετικά μέ τά όποία ύπήρχαν νομοθετικά κενά λάμβανε χώρα μέσω τής σύστασης *ad hoc* έπιτροπών μέ δικαστικές άρμοδιότητες. Σέ γενικές γραμμές ή δικαιοσύνη κατά τήν περίοδο τής ίπποτοκρατίας παρουσίαζε προσαρμοστικότητα καί ευελιξία. Παρόλα αυτά δέν ήταν πάντοτε άμερόληπτη, καθώς ύποκειμενικοί παράγοντες όπως οί πολιτικές καί κοινωνικές διασυνδέσεις κάποιου μέ τό Τάγμα έπηρέαζαν σημαντικά τή δικαιοδοτική κρίση καί μπορούσαν να όδηγήσουν σε έπιεικέστερη μεταχείρισή του.

Παρά τίς άρνητικές αυτές πτυχές τής άπονομής δικαιοσύνης κατά τήν περίοδο τής ίπποτοκρατίας, οί Ίωαννίτες έπιχείρησαν τή δημιουργία «κράτους δικαίου», άν καί παρέκκλιναν ένίοτε από αυτό τον στόχο. Κατόρθωσαν να έξασφαλίσουν κοινωνική συνοχή μεταξύ των διαφόρων έθνοτήτων πού συνυπήρχαν στό κράτος τους, άν καί σε όρισμένες περιπτώσεις μετέρχονταν αυταρχικές μεθόδους για να άποσοβήσουν κάθε κίνδυνο άμφισβήτησης τής έξουσίας τους. Πολέμησαν από κοινού μέ τον τοπικό πληθυσμό κατά έπιθέσεων καί έπιδρομών, μέ άποκορύφωμα τίς δύο όθωμανικές πολιορκίες, του 1480 καί του 1522. Στήν τελευταία ή Ρόδος καταλήφθηκε από τούς Όθωμανούς καί αρκετοί νησιώτες τών όποίων τήν άφοσίωση είχαν κερδίσει οί Ίωαννίτες, προτίμησαν να τούς άκολουθήσουν στήν αναζήτηση τής νέας τους έδρας καί κατόπιν να έγκαταστα-

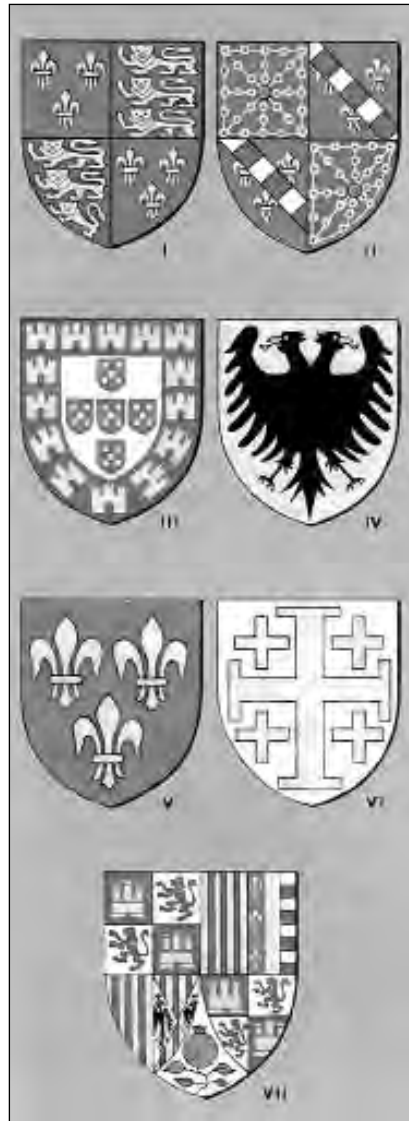
θοῦν μαζί τους στή Μάλτα ἀντί νά παραμείνουν στὸν τόπο τους ὑπὸ ὀθωμανικὸ ζυγό.

Σύγχρονες ἀντιλήψεις περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀρχές τοῦ σημερινοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ὅπως ἡ ἀνεξιθρησκία, ἡ ἰσότητα καὶ ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία δέν μποροῦν νά ἐμφιλοχωροῦν κατὰ τὴν ἀξιολόγηση τῆς ἱπποτικῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἀνέλιξη κάποιου στήν ἀνώτερη τάξη ὑπηκόων, ἂν καὶ ἀποτελοῦσε ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἴσως ἐχέγγυα ἀτομικῆς εὐημερίας, δέ στάθηκε πάντα ἱκανὴ νά ἀποτρέψει τὸν ὑποβιβασμὸ τοῦ ἀτόμου σέ καθεστῶς κοντινὸ σέ αὐτό τοῦ δούλου ἐξαιτίας μιᾶς πράξης πού ἐκείνη τὴν ἐποχὴ λογιζόταν ὡς παράπτωμα. Λόγω τοῦ πολυπολιτισμικοῦ χαρακτήρα τῆς κοινωνίας, ἡ κύρια βάση διακρίσεων μεταξύ των ὑπηκόων δέν ἦταν ἡ ἐθνότητα, ἀλλὰ ἡ κοινωνικὴ τάξη, καὶ ἡ κοινωνικὴ κινητικότητα, ἂν καὶ ἐφικτὴ, δέν ἦταν ἀπεριόριστη ἀλλὰ συναντοῦσε τὰ τεῖχη πού «χτίζονταν» ἀπὸ τὴν τάξη στήν ὁποία τὰ ἄτομα εἶχαν γεννηθεῖ.

Εικόνα 1. Η οχύρωση της Ρόδου, με τις θέσεις μάχης των «γλωσσών»,
 όπως είχαν οριστεί κατά τις πολιορκίες του 1480 και του 1522.

Από τό βιβλίο του Ήλια Κόλλια «Οί ιππότες της Ρόδου: Τό παλάτι καί ή πόλη»,
 Έκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα, 1992, σ. 45.

Εικόνα 2. Τά οικόσημα τῶν «γλωσσῶν»:
 I. Ἀγγλίας, II. Ναβάρρας, III. Πορτογαλίας,
 IV. Γερμανίας, V. Γαλλίας-Ωβέρνης, VI. Προβηγκίας,
 VII. Ἰσπανίας (Καστίλλης-Ἀραγωνίας).
 Οἱ γλῶσσες τῆς Ναβάρρας καί τῆς Πορτογαλίας
 δέν περιλαμβάνονταν στίς 7 ἢ 8 κύριες γλῶσσες.

Ἀπό τό βιβλίον τοῦ Ἡλία Κόλλια «Οἱ ἱππότες τῆς Ρόδου: Τό παλάτι καί ἡ πόλη»,
 Ἐκδοτική Ἀθηνῶν Α.Ε., Ἀθήνα, 1992, σ. 16.

*Εικόνα 3. Τό Μέγαρο Καστελλανία
(Πλατεία Ιπποκράτους στη Ρόδο) τό 1929.
Από τό φωτογραφικό άρχείο τοϋ Σταύρου Γεωργαλλίδη.*

Εικόνα 4.
Απεικόνιση ιππότη
σέ τοιχογραφία του 15ου αί.
(Εκκλησία Αγ. Γεωργίου
Χωστού, στή Φιλήρημο
Ρόδου).

Προσωπικό αρχείο.

Εικόνα 5. Ο Caoursin
δωρίζει το χειρόγραφο του
έργου του στον μεγάλο
Μάγιστρο Pierre
d' Aubusson, 15ος αί.

Από τό βιβλίο
του Ήλια Κόλλια «Οί ιππότες
της Ρόδου: Τό παλάτι καί ή
πόλη», Έκδοτική Άθηνών Α.Ε.,
Αθήνα, 1992, σ. 35.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- Κόλλιας Η., *Οι ιππότες της Ρόδου: τό παλάτι καί ή πόλη*, Έκδοτική Άθηνών Α.Ε., Άθήνα, 1992.
- Έκθεση «ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ, Ιππότες της Ρόδου (1309-1522) έν οίκω καί έν δήμω», Ρόδος, Κατάλυμα της Γλώσσας της Ισπανίας, 2022, έπιμέλεια: Άννα-Μαρία Κάσδαγλη, μέ τά κείμενα τών πινακίδων «ΔΙΟΙΚΗΣΗ» καί «ΝΟΜΟΘΕΤΕΣ».
- Όρλάνδος Α., Βυζαντινά καί Μεταβυζαντινά μνημεία της Ρόδου, Άρχείο Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος, τ. 6, 1948.
- Παπαχριστοδούλου Χ., *Ιστορία της Ρόδου*, Στέγη Γραμμάτων καί Τεχνών Δωδεκανήσου, Άθήνα, 1994.
- Τσιρπανλής Ζ., *Άνέκδοτα έγγραφα γιά τή Ρόδο καί τίς Νότιες Σποράδες από τό άρχείο τών Ιωαννιτών ιπποτών 1421-1453*, Έκδοση Γραφείου Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου-Προγραμματικής Σύμβασης Υπουργείου Πολιτισμοϋ-Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων καί Άπαλλοτριώσεων-Δήμου Ρόδου, Ρόδος, 1995.
- Τσιρπανλής Ζ., *Η Ρόδος καί οί Νότιες Σποράδες στά χρόνια των Ιωαννιτών ιπποτών (14ος-16ος αί.)*, Έκδοση Γραφείου Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου- Προγραμματικής Σύμβασης ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ-Δήμου Ρόδου, Ρόδος, 1991.
- Τσιρπανλής Ζ., *Στή Ρόδο τοϋ 16ου-17ου αιώνα: Από τούς Ιωαννίτες Ιππότες στούς Όθωμανούς Τούρκους*, Υπουργείο Πολιτισμοϋ, Αρχαιολογικό καί Ιστορικό Ίδρυμα Ρόδου, Ρόδος, 2002.
- Bouhours D., *Histoire de Pierre d'Aubusson, grand maître de Rhodes*, Chez Sebastien Mabre-Cramoisy, Paris, 1676.
- Bouhours D., *The history of Peter d'Aubusson, Grand Master of Rhodes*, Text Creation Partnership, <https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A28875.0001.001/1:6.1?rgn=div2;view=fulltext>, τελευταία προσπέλαση 21/08/2022.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica, Avignon papacy, Britannica, <https://www.britannica.com/event/Avignon-papacy>, τελευταία προσπέλαση 13/10/2022.
- The Editors of Encyclopedia Britannica, Hospitallers, Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Hospitallers>, τελευταία προσπέλαση 19/07/2022.
- Delaville le Roulx J., *Les Hospitaliers à Rhodes jusqu'à la mort de Philibert de Naillac (1310-1421)*, Paris, 1913.
- Delaville le Roulx J., *Les statuts de l'Ordre de l'Hôpital de Saint-Jean de Jérusalem*, Bibliothèque de l'École des Chartes, τ. 48, 1887.
- Luttrell A., Fourteenth-Century Hospitaller Lawyers, *Traditio*, τ. 21, 1965.

- Luttrell A., Greek Histories translated and compiled for Juan Fernandez de Heredia, master of Rhodes: 1377-1396, *Speculum*, τ. 35, Cambridge Massachusetts, 1960.
- Luttrell A., Intrigue, Schism and Violence among the Hospitallers of Rhodes: 1377-1384, *Speculum*, τ. 41, ἀρ. 1, The University of Chicago Press, 1966.
- Luttrell A., *The Town of Rhodes 1306-1356*, Πόδος, 2003.
- Packard B., The Sieges of Rhodes: Print and Propaganda, Museum of the Order of St John, <https://museumstjohn.org.uk/the-sieges-of-rhodes-print-and-propaganda/>, τελευταία προσπέλαση 19/10/2022.
- Picenardi G., *Itinéraire d'un chevalier de S. Jean de Jérusalem dans l'île de Rhodes*, Lille, 1900.
- Porter W., *A History of the Knights of Malta or the Order of St. John of Jerusalem*, London, 1883.
- Riley-Smith J., *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus (c. 1050-1310)*, London, 1967.
- Rottiers C., *Description des monuments de Rhodes*, Bruxelles, 1830.
- Sarnowski J., Hospitalität und Heidenkampf-Das Selbstverständnis des Johanniterordens in den "Stabilimenta Rhodiorum Militum" von 1489/93, Hauptseminar: Strukturen geistlicher Ritterorden im Mittelalter: die Johanniter, Universität Hamburg, Hamburg, 2008.
- de Thame P., *The Knights Hospitallers in England: Being the Report of Prior Philip de Thame to the Grand Master Elyan de Villanova for A.D. 1338*, J.B. Nichols and sons, London, 1951.
- Vatin N., *Rhodes et l'Ordre de Saint-Jean de Jérusalem*, CNRS Éditions, Paris, 2000.
- De Vertot A., *Histoire des Chevaliers Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem, appelés depuis les Chevaliers de Rhodes et aujourd'hui les Chevaliers de Malte*, Paris, 1772.
- Waldstein-Wartenberg B., *Die Vasallen Christi. Kulturgeschichte des Johanniterordens im Mittelalter*, Graz, 1988.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΝΝΗΣ

Δάσκαλος (Πτυχιούχος Π.Τ.Δ.Ε.-Ε.Κ.Π.Α.)

ΑΓΙΟΣ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΛΟΥΚΑΡΙΣ:
ΤΟ ΑΝΑΚΑΛΥΨΘΕΝ ΣΥΝΑΞΑΡΙΟ ΤΟΥ
ΚΑΙ Η «ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ»
ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΤΟΥ

Μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ πολύφημου καὶ πολύσοφου, ὅπως χαρακτηρίσθηκε¹, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἱερομάρτυρος, Κυρίλλου Α΄ Λουκάρεως (†1638)², ἦλθα σὲ ἐπαφὴ γιὰ πρώτη φορὰ μέσα ἀπὸ τὴν ἐνασχόλησή μου μὲ τὸν Μητροπολίτη πρ. Φλωρίνης Χρυσόστομο Καβουρίδη (†1955). Τίνι τρόπῳ; Ὅταν μελετῶντας τὸν βίο τοῦ τελευταίου διεπίστωσα πὼς ἡ πτυχιακὴ του διατριβή, στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης τὸ ἔτος 1901, εἶχε θέμα τὸν πρῶτο³.

Ἡ προσωπικότητα αὐτὴ εἴλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον μου καὶ εὐθὺς ἀμέσως ξεκίνησα τὴν συλλογὴ πηγῶν καὶ βιβλιογραφικῶν στοιχείων μὲ σκοπὸ, κάποια στιγμή, νὰ μελετήσω ἐπισταμένως τὸν βίο καὶ τὸ ἔργο του.

1. Δοσίθεος Ἱεροσολύμων, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων* (Δωδεκάβιβλος), Βουκουρέστι 1715, σελ. 1170.

2. Ἡ Ἀγιοκατάταξή του, ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, ἐγίνε τὴν 6ῃ Ὀκτωβρίου 2009, καὶ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως τὴν 11ῃ Ἰανουαρίου 2022.

3. Χρυσόστομος Καβουρίδης, *Ἡ Ὁρθοδοξία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως* (ἐπιμέλεια Νικολάου Μάννη), Ἀθήνα 2016. Παραδόξως καὶ οἱ δύο γεννήθηκαν στίς 13 Νοεμβρίου (τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου) μὲ ἀκριβῶς τριακόσια ἔτη διαφορὰ (τὸ 1570 ὁ Λούκαρις, τὸ 1870 ὁ Καβουρίδης).

Σύγχρονη εικόνα τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου Λουκάρεως
(ἔργο τῆς ἀγιογράφου Λεοντίας Καφφέ).

Όταν, με την χάρη τοῦ Θεοῦ, ἔφθασε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου κατάλαβα πὼς τὸ ἔργο ποὺ ἐπιχειροῦσα νὰ ἀναλάβω ἦταν δυσκατόρθωτο ἕως ἀδύνατο, διότι:

α. Ἐπρεπε νὰ μελετηθοῦν ἑκατοντάδες κείμενα καὶ ἐργασίες προγενέστερων συγγραφέων γιὰ τὸν Λούκαρι, στῶν ὁποίων τὴν μελέτη ὅσο προχωροῦσα διεπίστωνα πὼς ὑπῆρχε πληθώρα ἀνακριβειῶν, ἐκ ποικίλων λόγων προερχομένων (θρησκευτικὸς φανατισμός⁴, ἄκριτη ἀντιγραφή, παραπληροφόρηση, ἀμάθεια κ.ἄ.), οἱ ὁποῖες καθιστοῦν ἀπαραίτητη τὴν ἐκ νέου καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς συγγραφή μίας πιὸ ἀξιόπιστης μελέτης βάσει τῆς ἀντικειμενικῆς ἔρευνας τῶν πηγῶν.

β. Ἡ ἔρευνα τόσο τῶν πηγῶν, ὅσο καὶ τῆς σχετικῆς πλουσιότατης βιβλιογραφίας, ἀπαιτεῖ πέραν εἰδικῶν γνώσεων (ὅπως τῆς παλαιολογίας) καὶ τὴν γνώση ἀρκετῶν ξένων γλωσσῶν, ὅπως τῆς λατινικῆς, τῆς ἰταλικῆς, τῆς παλαιοσλαβικῆς καὶ ἄλλων, τίς ὁποῖες ἐγγώριζε καὶ χρησιμοποιοῦσε ὁ περίγυρος τοῦ κλεινοῦ Ἱεράρχου.

γ. Μεγάλο μέρος τοῦ σχετικοῦ, μετὰ τὸν ἀοίδιμο μάρτυρα Πατριάρχη, Ἀρχείου ἔχει ἀπωλεσθεῖ⁵, λανθάνει ἢ παραμένει ἀνέκδοτο, διασκορπισμένο σὲ διάφορες βιβλιοθηκὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἐνώπιον αὐτῶν τῶν δεδομένων κατέφυγα ἐξ ἀρχῆς στὸ πρῶτο καὶ κύριο βῆμα ποὺ ἀπατεῖται γιὰ νὰ εὐοδωθεῖ κάθε προσπάθεια τὴν προσευχή. Παρακάλεσα τὸν Θεό, ἀφενὸς μὲν νὰ με φωτίσει ὥστε νὰ συγγράψω τὴν ἀλήθεια ἐν παντί, χωρὶς φόβο καὶ πάθος, ἀφετέρου δὲ νὰ με βοηθήσει νὰ βρῶ κατάλληλα πρόσωπα γιὰ νὰ συνδράμουν στὸ ἔργο μου, ἐφόσον, ὡς ἀνεξάρτητος καὶ ἐρασιτέ-

4. Οἱ φίλοι προσκείμενοι στὴν Παπικὴ ἐκκλησία (ἡ ὁποία ἤλεγχε τὰ τυπογραφεῖα ἐκείνη τὴν ἐποχὴ) συγγραφεῖς, κατασκοφάντησαν τὸν Λούκαρι σὲ τέτοιο σημεῖο ὥστε νὰ θεωρεῖται, ὅπως θὰ ἀποδειχθεῖ στὴν μελέτη μου, μόλις δώσει ὁ Θεὸς καὶ ὁλοκληρωθεῖ, ὁ πιὸ μισητὸς Ὁρθόδοξος ὅλων τῶν ἐποχῶν (ἴσως πιὸ μισητὸς ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν Μέγα Φώτιο!). Τὸ μῖσος τοὺς ὀφείλεται ἀφενὸς μὲν στὴν ἀποτυχία τοὺς –λόγῳ τῆς σθεναρῆς ἀντιστάσεως καὶ τοῦ ὑπεράνθρωπου ἀγώνος τοῦ Λουκάρεως– νὰ ὑποτάξουν τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν στὸν Πάπα ὑπὸ τὸ ἀπατηλὸ σύνθημα τῆς «Ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν», ἀφετέρου δὲ στὴν προσπάθεια τοῦ Λουκάρεως νὰ προσελκύσει στὴν Ὁρθοδοξίαν τοὺς Προτεστάντες.

5. Ὁ λατινόφωνος διάδοχός του, Κύριλλος Β΄ Κονταρῆς, παρέδωσε στὸ πῦρ μέρος τοῦ Ἀρχείου αὐτοῦ.

χνης έρευνητής, δέν διαθέτω τούς πόρους γιά νά μισθώσω έπιτελείο είδικών συνεργατών (δακτυλογράφων, μεταφραστών, παλαιογράφων κ.ά.). Τόν παρακάλεσα δέ ιδιαιτέρως νά μοῦ ἀποκαλύψει τίς πηγές πού ἔχουν ἀπωλεσθεῖ. Καί ὁ Κύριος, πού ἀκούει καί τήν προσευχή τῶν ἀναξίων, χάριν τῆς ὠφέλειας τοῦ λαοῦ Του, δέν ἄργησε νά κάνει τὸ θαῦμα Του...

Μία ἀπό τίς σημαντικότερες –ἀπό ἐκεῖνες πού θεωροῦνται χαμένες– πηγές γιά τόν Κύριλλο Λούκαρι εἶναι καί ἡ Ἀκολουθία πού συνέγραψε ὁ μαθητής του Ὁσιος Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλός (†1682), μέγας Διδάσκαλος τοῦ Γένους⁶.

Γιά τήν σύνταξη τῆς Ἀκολουθίας αὐτῆς ὁ Ὁσιος Εὐγένιος «καθαίρεθηκε»⁷ ἀπό τόν λατινόφρονα Πατριάρχη Κύριλλο Κονταρή –καί ἡθικό αὐτουργό τῆς δολοφονίας τοῦ Λουκάρεως–, ὁ ὁποῖος, πλήρης θυμοῦ, τόν ἐρώτησε: «Σὺ εἶ ὁ τοσοῦτον ἔπαινον Κυρίλλου τοῦ κακῶς καί βεβιωκότος καί θανόντος ποιούμενος, ὥστε καί ἐκκλησιαστικῇ τιμῆσαι τοῦτον ἀκολουθία;»⁸ Γιά νά λάβει τήν γενναία ἀπάντηση: «Ἐγώ εἰμι... ὁ τοῖς εὐεργετοῦσί με, εἰ καί μὴ ἔργοις, ἀλλὰ γοῦν λόγοις χάριτας ὁμολογεῖν οὐ παύομενος, καί τοὺς ἀρετῇ κεκοσμημένους ὅση δύναμις ἐπαινεῖν βουλόμενος!»⁹

Ἡ Ἀκολουθία αὐτὴ ἀγνοεῖται εἰσέτι¹⁰, ἀλλὰ χάριτι Θεοῦ μέρος της –καί συγκεκριμένα τὸ «Συναξάριον»– ἀνακαλύφθηκε προσφάτως ὑπὸ τοῦ γράφοντος στίς δύο πρώτες σελίδες τοῦ ἀκαταλογράφητου χειρογράφου BPG 122 τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λέιντεν στὴν Ὁλλανδία.

6. Ἡ Ἀγιοκατάταξή του, ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, ἔγινε τὴν 1η Ἰουλίου 1982. Ἐνδεικτικὰ γιά τὸν Ὁσιο Εὐγένιο βλ. Ἀναστασίου Γορδίου, «Βίος Εὐγενίου Αἰτωλοῦ» στό: Κωνσταντίνου Σάθα, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. Γ', Βενετία 1872, σελ. 423-479, Πάνου Βασιλείου, *Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλός*, Ἀθήνα 1957 καί Εὐγένιου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ, *Ἐπιστολές* (κριτικὴ ἔκδοση, ἐπιμέλεια Ι. Ε. Στεφανῆς & Νίκη Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη), Θεσσαλονίκη 1992.

7. Θέτω ἐντὸς εἰσαγωγικῶν τὸ «καθαίρεθηκε», διότι, καί συμφώνως πρὸς τὴν πατερικὴ διδασκαλία, ἡ καθαίρεση δέν ἔχει ἰσχὺ καί θεωρεῖται διωκτικὴ πράξη ὅταν γίνεται ἀδίκως (πρβλ. τὸ τοῦ Ἁγίου Μαξίμου Ὁμολογητοῦ γιά τὴν «καθαίρεση» τοῦ Ἁγίου Μαρτίνου, Πάπα Ῥώμης: «Οὐ καθηρέθη ἀλλ' ἐδιώχθη», *P.G.* 90, 128).

8. Ἀναστασίου Γορδίου, ὁ.π., σελ. 444.

9. Αὐτόθι.

10. Γιά τίς λειτουργικὲς ἀνάγκες, συνέταξε νέα Ἀκολουθία ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ρόδου κ. Κύριλλος Κογεράκης (Ἀθήνα 2010).

Ἄν καὶ τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφο εἶχε μελετηθεῖ ἀπὸ σπουδαίους μελετητὲς τοῦ Λουκάρεως, ὅπως τὴν ἀείμνηστη Ὀλλανδὴ καθηγήτρια Keetje (Cornelia) Rozemond (1930-1987) καὶ τὸν Ρουμάνο Onidiu Olar, δὲν συνειδητοποιήσαν μᾶλλον τί κρυμμένο θησαυρὸ περιεῖχε.

Μελετώντας τὸ «Συναξάριον» προκύπτουν τὰ ἐξῆς σχόλια:

α. Ἐν πρώτοις διαφεύδονται πανηγυρικὰ οἱ Ἀλλάτιοι, οἱ Κομνηνοὶ καὶ οἱ λοιποὶ, πλήρεις μίσους καὶ συμπλεγμάτων δυστυχῶς, Οὐνίτες, περὶ τῆς δῆθεν ταπεινῆς καταγωγῆς τοῦ Λουκάρεως¹¹ –πληροφορία ποὺ ἀκρίτως ἀντέγραψαν καὶ πολλοὶ ἡμέτεροι– καὶ δικαιώνεται τὸ γραφέν τοῦ Ἀγίου Μελετίου Πηγᾶ πρὸς τὸν Λούκαρι ὅτι «*περιφανῶν γονέων παῖδά σε οὐχ ἡ τύχη, ἀλλὰ Θεὸς ἔφυσε*»¹². Ἐπιβεβαιώνεται δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ Κυρίλλου («*ἱερεὺς Στέφανος*»), γνωστοῦ ἄλλωστε καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς Rozemond¹³, ἐνῶ ἀποκαλύπτεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς του (χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ἂν πρόκειται γιὰ τὸ μοναχικὸ ἢ τὸ κοσμικὸ της): Ἑλισάβετ.

β. Τονίζεται μετὰ πεποιοθήσεως ἡ ἀγιότητα τοῦ Λουκάρεως, ὁμολογουμένη ἄλλωστε καὶ ἀπὸ ἄλλα πρόσωπα ποὺ τὸν ἐγνώρισαν καλῶς, ὅπως ὁ Θεοφάνης Ἱεροσολύμων (†1644)¹⁴ καὶ ὁ Θεόφιλος Κορυδαλλεύς (†1646)¹⁵. Καταρρίπτεται δὲ καὶ ἡ συκοφαντία γιὰ

11. Ὁ Κρητικὸς ἐξωμότης Νικόλαος Κομνηνὸς-Παπαδόπουλος (βασιζόμενος καὶ στὸν ἐπίσης ἐξωμότη Λέοντα Ἀλλάτιο ἐκ Χίου) ἀναφέρει περιφρονητικὰ πὼς οἱ γονεῖς τοῦ Λουκάρεως ὑπῆρξαν ἄσημοι βιοπαλαιστὲς ἀσχολούμενοι μὲ τὰ ζῶα, μὲ προφανέστατο σκοπὸ νὰ τὸν λοιδωρήσει (Niccolò Comneno Papadopolis, *Historia Gymnasii Patavini*, Venetia 1726, σελ. 293).

12. Émile Legrand, *Bibliographie hellénique (XVIIe siècle)*, tome 4, Paris 1896, σελ. 215.

13. K. Rozemond, «La naissance de Cyrille Lucar» στὸ: *In memoria di Sofia Antoniadis*, Venezia 1974, σελ. 262.

14. «Ὁ μὲν οὖν σοφώτατος πατριάρχης Κύριλλος, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοσοῦτον ἀπέχει αἰρέσεων, ὥστε καὶ θαρρούντως τολμᾷν λέγειν, ὡς οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ ἀλήθειαν ἀρχιερεὺς ἐν τοῖς νῦν κατὰ Παῦλον, ὅσιος, ἀπλοῦς, ἄκακος, ἐλεήμων, εὐσεβής, σοφός, διδάσκαλος, καὶ τοῦ κατ' εὐσέβειαν πιστοῦ λόγου ἀντεχόμενος» (Θεοφάνης Ἱεροσολύμων, «Ἐγκύκλιος κατὰ Λατίνων», ἐπιστολὴ στὸ Ἑκκλησιαστικὸν περιοδικὸν «Ἱερὸς Σύνδεσμος» IB' [1917], ἀρ. 282, σελ. 3-4).

15. «Περὶ δὲ τοῦ μακαρίας μνήμης γενομένου Πατριάρχου Κυρίλλου, ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς φρονοῦμεν. Ἐγνωμεν αὐτὸν εὐσεβῆ τε καὶ σοφὸν Ἄνδρα» (Θεοφίλου Κο-

«καλβινισμό», τὴν ὁποία χρησιμοποίησαν οἱ ἐχθροὶ του, ἀφοῦ ἡ ἀληθινὴ αἰτία, κατὰ τὸν Ὅσιο Εὐγένιο, ἦταν ὁ φθόνος καὶ ἡ ἀμάθεια «ψευδαδέλφων τινῶν», τῶν ὁποίων μερικὰ ὀνόματα ἀποκαλύπτει¹⁶, ἐπιφυλασσόμενος νὰ μιλήσει περὶ αὐτῶν σὲ ἄλλο μέρος· ἀπὸ τὸ τελευταῖο, τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνεται καὶ στὸ τέλος τοῦ «Συναξαρίου», συμπεραίνουμε πὼς εἶχε συγγράψει, ἢ ἐτοιμαζόταν νὰ συγγράψει, ἀναλυτικότερη βιογραφία τοῦ Ἱερομάρτυρος Κυρίλλου, ἡ ὁποία πάντως ἀγνοεῖται.

γ. Ἀποκαλύπτονται ἄγνωστες πτυχὲς τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἀοιδίου Πατριάρχου, οἱ ὁποῖες δὲν περιλαμβάνονται στίς μέχρι τώρα γνωστὲς περιγραφές του¹⁷, ὅπως συγκεκριμένα ἡ φοβερὴ πληροφορία πὼς παρὰ τὴν φρικτὴ πράξη στὴν ὁποία προέβησαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ λατινόφρονος ψευδοπατριάρχου Κονταρῆ, νὰ ξεκοιλιάζουν τὸ σεπτὸ σῶμα τοῦ Ἱερομάρτυρος, γεμίζοντάς το πέτρες καὶ ὄστρακα, καὶ νὰ δέσουν στὸν τράχηλό του ἓναν ὑπερμεγέθη λίθο (μὲ σκοπὸ φυσικὰ τὴν, διὰ τοῦ καταποντισμοῦ, ἐξαφάνισή του), μὲ τὴν δύναμη τοῦ Θεοῦ τὸ λείψανό του ἐμφανίστηκε καὶ διεσώθη ἀπὸ τοὺς Ὁρθοδόξους.

Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἀπόπειρας ἐξαφανίσεως τοῦ λειψάνου καὶ ἡ ἄνωθεν αὐτοῦ σωτηρία παρουσιάζει συμβολικὰ τὴν ἴδια τὴν διαχρονικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ Λουκάρεως, ἐφόσον τετρακόσια χρόνια τώρα προσπαθοῦν εἴτε οἱ ἀμαθεῖς ψευδορθόδοξοι, εἴτε οἱ φθονεροὶ λατινόφρονες, νὰ τὸν καταποντίσουν ὡς δῆθεν αἰρετικό.

«Θεὶα δυνάμει» ὁμως ἡ ἀλήθεια θὰ ἀποκαλύπτεται καὶ οἱ Ὁρθό-

ρυδαλλέως, «Ἐπιστολὴ Δογματικὴ» στό: Ἀδὰμ Ζοιρνικαβίου, *Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ μόνοι τοῦ Πατρός*, τόμ. Β', ἐν Πετροπούλει, ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν, 1797, σελ. 749).

16. Ὅπως τοῦ διαβόητου ψευδοπατριάρχου Κυρίλλου Κονταρῆ (τοῦ διὰ τοῦ χρυσίου τῆς Προπαγάνδας τῆς Ρώμης δωροδοκήσαντος τὸν Βεζύρη ποὺ διέταξε τὴν ἐκτέλεση τοῦ Λουκάρεως) καὶ τοῦ «ὑποκριτοκόλακος» –καὶ ὑπερεκτιμημένου δυστυχῶς– Μελετίου Συρίγου.

17. Περιγραφή τοῦ μαρτυρίου, καθὼς καὶ τῶν πρὸ καὶ μετὰ αὐτοῦ σχετικῶν γεγονότων, κατέγραψαν ὁ πρωτοσύγκελλος τοῦ Λουκάρεως Ναθαναὴλ Κωνώπιος (βλ. Émile Legrand, *Bibliographie hellénique*, ὁ.π., σελ. 514-516) καὶ ὁ –καταγράφας τὶς πληροφορίες τοῦ Ἀγγλικανοῦ ἐφημερίου στὴν Πόλη, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ μαρτυρίου τοῦ Λουκάρεως, Edward Pococke– Thomas Smith, *Collectanea de Cyrillo Lucario, Patriarcha Constantinopolitano*, London 1707, σελ. 59-62.

δοξοὶ θὰ συνεχίζουσιν νὰ ἀπονέμουν τὴν προσήκουσα τιμὴ καὶ τὸ σέβας στὸν ἀδικημένο αὐτὸν Ἱερομάρτυρα.

Ὁ Ἅγιος Κύριλλος Λούκαρις μᾶς προετοίμασε κυρίως μὲ τὸ συγγραφικὸ τοῦ ἔργο, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει τύχει ἀκόμη τῆς προσοχῆς ποὺ τοῦ ἀρμόζει. Διότι ὡς συγγραφέας τυγχάνει γνωστὸς κυρίως γιὰ τὴν ἀμφιλεγόμενη «Ὁμολογία» του (1629), ἡ ὁποία δημιούργησε τὸ περὶ φημο «Λουκάρειον πρόβλημα»¹⁸, καὶ δευτερευόντως γιὰ τὸ ἔργο του «Κατὰ Ἰουδαίων» (1627), τὸ ὁποῖο θεωρεῖται ὡς τὸ πρῶτο βιβλίον ποὺ ἐκδόθηκε στὸν ἐλλαδικὸ ὥρον¹⁹.

Ὅμως στὴν Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ συγκεκριμένα στοὺς, ἐκ τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα μετενεχθέντες, κώδικες ὑπ' ἀριθμὸν 91 (φ. 372-419) καὶ 381 (φ. 257-295)²⁰, διασώζεται ἓνα σπουδαιότατο ἔργο τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου μὲ τὸν ἐκτενῆ τίτλον «Περὶ τῆς διαφορᾶς ἣν ἔχουσιν οἱ Ἀνατολικοὶ μετὰ τῶν Δυτικῶν, περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἐκκλησίας· ὅπερ περὶ τε τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τίς ἡ ἀρχὴ καὶ καθολικὴ κεφαλὴ».

Οἱ κώδικες αὐτοὶ εἶναι οἱ μοναδικοὶ στὸν κόσμον, ἐξ ὧσων γνωρίζουμε μέχρι στιγμῆς, ποὺ περιέχουν τὸ ἔργο αὐτό, καὶ μάλιστα δὲν εἶναι αὐτόγραφοι τοῦ Λουκάρεως (ὅπως διαπιστώνεται μὲ μία σύγκριση τῆς γραφῆς του μὲ τὴν γραφὴ τῶν κωδίκων αὐτῶν), ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν γραφίδα εἴτε τοῦ κτήτορος τῶν χειρογράφων Δαμασκηνοῦ ἱερομονάχου Σαββαΐτου, ἀγνώστων λοιπῶν στοιχείων, εἴτε ἄλλου ἀντιγραφέως.

Τὸ πολύτιμο αὐτὸ κείμενον κρίθηκε σκόπιμον νὰ δημοσιευθεῖ γιὰ δύο κυρίως λόγους:

α. Ἐπειδὴ εἶναι ἀπαραίτητο, γιὰ νὰ κατανοηθεῖ πλήρως ἡ σκέψη

18. Ἀφορᾷ στὸ ἂν ὁ Λούκαρις ἀφενὸς μὲν τυγχάνει ὁ συγγραφεὺς τῆς «Ὁμολογίας», ἀφετέρου δὲ στὸ ἂν ὑπῆρξε «καλβινιστής»· ἀμφότερα θὰ ἀπαντηθοῦν σὲ εἰδικὴ μελέτη ποὺ ἐτοιμάζεται ἐπὶ τῇ βάσει νέων, καὶ ἐν πολλοῖς ἀνεκδότων, πηγῶν.

19. Βλ. ἐνδεικτικὰ Letterio Augliera, *Βιβλία, πολιτικὴ καὶ θρησκεία στὴν Ἀνατολὴ τὸν 17ο αἰῶνα*, Ἀθήνα 2006 καὶ Νίκος Σκιαδᾶς, «Τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸ τυπογραφεῖον τῆς Πόλης», περ. «Νέα Ἑστία», τόμ. 81, τεύχος 956 (1967), σελ. 605.

20. Βλ. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. 2, Ἁγία Πετρούπολη 1894, σελ. 166-168 καὶ 512-515.

τοῦ Μάρτυρος Πατριάρχου, νὰ ἐκδοθεῖ κάθε κείμενό του (καὶ μάλιστα οἱ πολυάριθμες ὁμιλίες του²¹).

β. Ἐπειδὴ τὸ ἐν λόγῳ ἔργο ἀποτελεῖ μὴ προφητικὴ φωνὴ ἐκ τοῦ τάφου –ὅπως ὁ ἀναγνώστης θὰ διαπιστώσει– ἄμεσα σχετιζόμενη μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δρώμενα καὶ τῆς δικῆς μας ἐποχῆς· κοντολογίς ὁ λόγος τοῦ Μεγάλου Λουκάρως εἶναι διαχρονικὸς καὶ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ὁδοδείκτη γιὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρες τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ἐὰν καὶ ἐφόσον βεβαίως ἐπιθυμοῦν νὰ εἶναι ὄχι μόνο θρόνων διάδοχοι, ἀλλὰ καὶ τρόπων μέτοχοι ἐκείνου.

Ὁ Ἅγιος Κύριλλος ξεκινᾷ τὴν πραγματεία του ἀναφερόμενος στὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ δύο Ἐκκλησίες, Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἦταν Ὁρθόδοξες καὶ μονιασμένες, μέχρι ποῦ –φθόνῳ τοῦ διαβόλου– ἄρχισε νὰ ἐκδηλώνεται σταδιακὰ ἡ μεγάλη ἔπαρση τοῦ Πάπα τῆς Ῥώμης, ὁ ὁποῖος πλέον δὲν ἤθελε νὰ εἶναι ἰσότιμος ἀδελφὸς μὲ τοὺς ἄλλους Πατριάρχες, ἀλλὰ νὰ ὑπερέχει αὐτῶν ὡς ἀνώτερος καὶ δῆθεν κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη περὶ τοῦ Πρωτείου καὶ ἡ ἀξίωση τοῦ Πάπα νὰ ἄρχει τῶν ἄλλων, ἦταν ἡ γενεσιουργὸς αἰτία καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων καὶ καινοτομιῶν του, συμπεραίνει ὁ κλεινὸς Πατριάρχης. Ὁ Ἅγιος Κύριλλος ἐρμηνεύει θεολογικά, διὰ πολλῶν ἀποδείξεων, πὼς ἡ μόνη Κεφαλὴ τῆς, ὁρατῆς καὶ ἀοράτου, Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Χριστός²², καὶ πὼς καταχρηστικὰ καὶ μόνο ἀποκαλοῦνται «κεφαλές», οἱ προκαθήμενοι τῶν Τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Ὅλοι οἱ Πατριάρχες εἶναι ἴσοι μεταξύ τους καὶ ὁ Πάπας ἦταν ἀπλὰ ὁ πρῶτος τῇ τάξει²³. αὐτὸ ὅμως, γράφει ὁ Λούκαρις θὰ ἴσχυε ἀκόμη μόνο «ἂν ἦτον ὁρθόδοξος», ἀλλὰ ἐπειδὴ πλέον «εἰς αἱρέσεις πέπτωκεν καὶ καινοτομίας» ὁ Πάπας «γνήσιος Ἀρχιερεὺς δὲν εἶναι» καὶ ἡ ἐκκλησία του «ἐξέκλινεν εἰς βαθὺν κρημνόν, καὶ ἐγένετο καθέδρα τοῦ Ἀν-

21. Παρατηρεῖ πολὺ σωστὰ ὁ Γερμανὸς βυζαντινιστὴς Καθηγητὴς Klaus-Peter Todt πὼς στὰ ἐπόμενα χρόνια θὰ πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ κάθε ἄλλη δευτερεύουσα βιβλιογραφία γιὰ τὸν Λούκαρι καὶ νὰ ὁλοκληρωθεῖ μὴ ἓκδοση τῶν ὁμιλιῶν του (βλ. Ovidiu-Victor Olar, *La Boutique de Théophile*, Paris 2019, p. 20).

22. Ἦδη ὁ Ἅγιος Κύριλλος τὸ προηγούμενο ἔτος (1615) εἶχε ἐκφωνήσει, στὸ Τὰργονίστε τῆς σημερινῆς Ρουμανίας τὸν ἐξῆς, μεταξύ ἄλλων, ἀναθεματισμό: «Ὅποιος λέγει πὼς ὁ Πάπας τῆς Ῥώμης εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι ὁ Χριστός, ἀνάθεμα» (Δοσίθεος Ἱεροσολύμων, *Τόμος Ἀγάπης*, Ἰάσιο 1698, σελ. 553).

23. Ἄλλωστε τὸ τακτικὸ ἀριθμητικὸ «πρῶτος» αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει, «ὁ πρῶτος σὲ μίᾳ σειρά» καὶ ὄχι ἀνώτερος τῶν ἄλλων.

τιχρίστου». Συνεχίζοντας καταρρίπτει μία πρὸς μία τις κατηγορίες τῶν Λατίνων ἐναντίον τῶν ὑπόδουλων Ὁρθοδόξων, ἐξηγεῖ γιατί θεωρεῖ τὸν Πάπα τύπο τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ ὁλοκληρώνει μὲ τὴν εὐχή νὰ στερεώνονται οἱ πιστοὶ «εἰς τὴν πίστιν τὴν ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ».

Δὲν πρέπει νὰ προκαλεῖ ἐκπληξη ἡ σκληρὴ γλῶσσα τοῦ Ἁγίου ἀπέναντι στὸν Παπισμό, ὅταν ἀναλογιστοῦμε τὰ βιώματα καὶ ἐμπειρίες ποὺ ἀποκόμισε· ὡς νήπιο ἔλαβε χώρα ἡ περίφημη «Νύκτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου»²⁴ ποὺ προκάλεσε ἀποτροπιασμό σὲ ὅλο τὸν κόσμο, ὡς φοιτητὴς κινδύνεψε νὰ χάσει τὸν ἀγαπημένο του διδάσκαλο Μάξιμο Μαργούνιο τὸν ὁποῖο ἀναζητοῦσε νὰ συλλάβει ἡ «Ἱερὰ Ἐξέταση», ὡς πατριαρχικὸς ἑξαρχος Ἀλεξανδρείας στὴν σημερινὴ Οὐκρανία γλύτωσε ὡς ἐκ θαύματος σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν φίλο, καὶ συναγωνιστὴ του κατὰ τῆς Οὐνίας, Νικηφόρο Παράσχη (πατριαρχικὸ ἑξαρχο Κωνσταντινουπόλεως) ποὺ βρῆκε μαρτυρικὸ θάνατο στίς φυλακές, ὡς Πατριάρχης βίωσε ἀπὸ τοὺς Παπικοὺς τὶς πιὸ ὑπουλές σκευωρίες, τὴν συνεχῆ δολιοφθορὰ στὸ ἔργο του καὶ τὴν ἠθικὴ του δολοφονία, πρὶν τελικὰ πετύχουν καὶ τὴν φυσικὴ του. Παρόλα αὐτά, ἀνεξίκακος ὦν ἀπέναντί τους²⁵, δὲν πολέμησε παρὰ μόνο τὶς αἱρέσεις ὡς αἰτία τοῦ κακοῦ, καὶ οὐδέποτε τοὺς ἀνθρώπους.

Τὸ κείμενο συντάχθηκε τὸ 1616²⁶, τὸ πιθανότερο στὸ Κάιρο ποὺ βρισκόταν τότε ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ὁ Λούκαρις²⁷, καὶ εἶναι γραμμένο στὴν δημώδη γλῶσσα²⁸, διανθισμένο μὲ ἀρκετοὺς

24. Πρόκειται γιὰ τὴν φρικιαστικὴ σφαγὴ χιλιάδων Γάλλων Προτεστάντων ἀπὸ Παπικοὺς τὸ 1572.

25. Χαρακτηριστὸ εἶναι τὸ παράδειγμα μὲ τὸ πάθημα τῶν Ἰησοῦιτῶν οἱ ὁποῖοι ὅταν στὴν προσπάθειά τους νὰ τὸν ἐνοχοποιήσουν στοὺς Τούρκους ἀπέτυχαν καὶ ἐπρόκειτο νὰ θανατωθοῦν, ἐκεῖνος χρησιμοποίησε κάθε μέσο γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ θανάτωσή τους, ἂν καὶ ὅπως παρατήρησε μὲ θλίψη, προφητικὰ «εἶναι βέβαιον ὅτι αὐτοὶ δὲν θὰ ἐδείκνυν οἶκτον ὑπὲρ ἡμῶν, ἐὰν εὕρισκόμεθα εἰς τὴν ἐξουσίαν των». Μανούσος Ι. Μανούσακας, *Ἡ ἀνέκδοτος μυστικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως πρὸς τὸν Ἀγγλον πρεσβευτὴν Sir Thomas Rowe (1625-1628)*, Ἀθήνα 1955, σελ. 543.

26. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, *Κύριλλος Λούκαρις*, ἔκδ. β', Ἀθήνα 1939, σελ. 55.

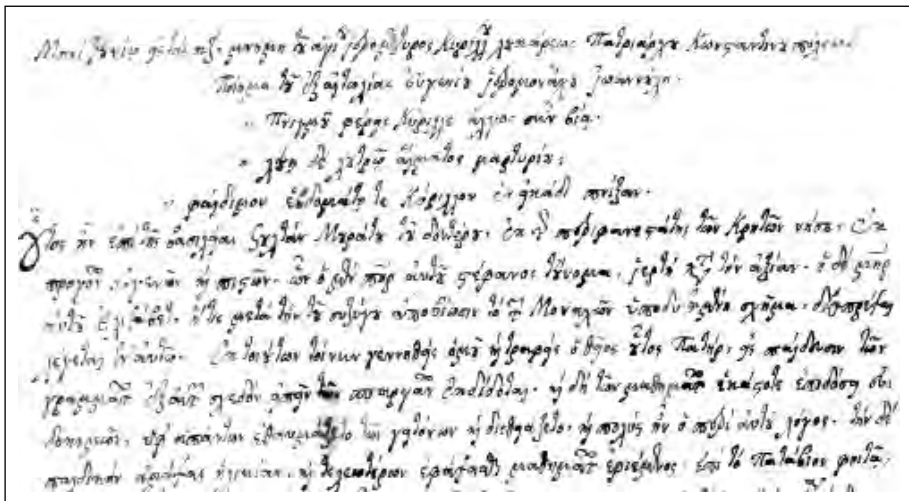
27. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, «Ἀλεξανδρινὰ σημειώματα ΙΗ'» στὸ περ. *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* Ι' (1912), σελ. 491.

28. Σημαντικὸ βοήθημα γιὰ τὴν μελέτη τῶν κειμένων ἐκείνης τῆς περιόδου ἀποτελεῖ τὸ πολύτομο—καὶ πολύτιμο— ἔργο τοῦ Ἑμμανουὴλ Κριαρᾶ, *Λεξικὸ τῆς*

ιδιωματισμούς της εποχής, καθώς και λόγιες λέξεις, ενώ χρησιμοποιείται ή ιδιόμορφη ιστορική ὀρθογραφία (ὅπως ἡ συνηθισμένη τότε κατάληξη –αις στήν ὀνομαστική καί αἰτιατική τοῦ πληθυντικοῦ τῶν θηλυκῶν τῆς Α΄ κλίσεως, π.χ. κακαῖς ἀντὶ κακές, μάταιαις ἀντὶ μάταιες, φοραῖς ἀντὶ φορές κ.ἄ.).

Γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς πραγματείας χρησιμοποίησα συγκριτικὰ καὶ τοὺς δύο κώδικες τοῦ Ἀγίου Σάββα, δηλώνοντας στὶς ὑποσημειώσεις τυχὸν σοβαρὲς διαφορὲς ποὺ ὑπῆρξαν σὲ κάποια –ἐλάχιστα– σημεῖα. Γιὰ νὰ εἶναι μάλιστα τὸ κείμενο πιὸ εὐληπτο στὸ εὐρὺ κοινό, τὸ χώρισα σὲ παραγράφους καὶ προσέθεσα ὑποσημειώσεις.

Εἶθε καὶ ἄλλα κείμενα, ποὺ βρίσκονται θαμμένα σὲ βιβλιοθήκες καὶ μονές, νὰ δοῦν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, χάριν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας²⁹.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Συναξαρίου ἐκ τοῦ χφ BPG 122.

Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημώδους Γραμματείας (1100-1669), Θεσσαλονίκη (τόμ. Α΄, 1969 – τόμος ΙΑ΄, 1990).

29. Μεγάλος ἔπαινος ἀρμόζει καὶ στὸν Σεβ. Ἅγιο Ρόδου κ. Κύριλλο, γιὰ τὴν φροντίδα του νὰ ἀποκατασταθεῖ ὁ ἀδικημένος Ἅγιος Κύριλλος Λούκαρις. Εἶθε ὁ Μέγας Ἀρχιερεὺς, Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἡ μόνη Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, νὰ τοῦ χαρίξει φώτιση, ὑγεία καὶ πολλὰ ἔτη!

Τὸ κείμενο τοῦ Συναξαρίου

Μηνὶ Ἰουνίῳ εἰς τὰς κζ', μνήμη τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος
Κυρίλλου Λουκάρεως Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως

Ποίημα τοῦ ἐξ Αἰτωλίας Εὐγενίου ἱερομονάχου Ἰωαννουῦλη

«Πνιγμοῦ φέρεις Κύριλλε ἄλγος σὺν βίᾳ·

λούῃ δὲ λουτρῷ αἵματος μαρτυρίου.

Φαίδιμον ἐβδομάτῃ τε Κύριλλον ἐν εἰκάδι πνίξαν»

Οὗτος ἦν ἐπὶ τῆς βασιλείας Σουλτὰν Μουράτου τοῦ τετάρτου³⁰, ἐκ τῆς περιφανεστάτης τῶν Κρητῶν νήσου, ἐκ προγόνων εὐγενῶν καὶ πιστῶν· ὧν ὁ μὲν πατήρ αὐτοῦ Στέφανος τοῦνομα, ἱερεὺς κατὰ τὴν ἀξίαν· ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Ἑλισάβετ, ἥτις μετὰ τὴν τοῦ συζύγου ἀποβίωσιν τὸ τῶν Μοναχῶν ὑποδυσασμένη σχῆμα, διαπρέψας λέγεται ἐν αὐτῷ. Ἐκ τοιούτων τοίνυν γεννηθεὶς ὁμοῦ καὶ τραφεὶς ὁ θεῖος οὗτος Πατήρ, εἰς παιδευσιν τῶν γραμμάτων ἐξ αὐτῶν σχεδὸν εἰπεῖν τῶν σπαργάνων ἐκδίδοται· καὶ δὴ τῶν μαθημάτων ἐκάστοτε ἐπιδόσει εὐδοκιμῶν, ὑφ' ἀπάντων ἐθαυμάζετο τῶν γειτόνων καὶ διεθειάζετο, καὶ πολὺς ἦν ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος. Τὴν δὲ παιδικὴν ἀμείψας ἡλικίαν, καὶ τελειότερων ἐφάψασθε μαθημάτων ἐφίεμενος, ἐπὶ τὸ Πατάβιον φοιτᾷ (πόλις τοῦτο τῶν κλεινῶν Ἑνετῶν) ἐν ᾧ συχνὸν διατρίψας χρόνον, πολλοῖς ἀνδράσιν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ δυνάμει λόγου εὐδοκιμοῦσιν ὁμιλήσας, εἰς Ἀλεξάνδρειαν παρὰ τοῦ ἐν ἁγίοις Μελετίου [Πηγᾶ] τηνικαῦτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας χρηματίσαντος μετακέκληται. Ἐνθα τὸν μονήρῃ βίον ὑπελθὼν, ἱερεὺς τε ἅμα καὶ Ἀρχιμανδρίτης προβιβασθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, δις ἐπὶ τὴν Ῥωσῶν διδάσκαλος πέμπεται, καὶ φροντιστήριον ἐκεῖσε δειμάμενος λόγων, καὶ πολλοὺς τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι τῷ λόγῳ φωτίσας, ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου ἐπάνεισιν αὐθις· εἴτα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποβίωσιν τοῦ ἱεροῦ Μελετίου διάδοχος οὐ μόνον τοῦ θρόνου, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς ἐκείνου καθίσταται ἀρετῆς· λέγεται δὲ καὶ θαύματα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκτελέσας δι' αὐτοῦ, καὶ πιστεύσας οὐκ ἀπεικός. Ἐνεργεῖ γὰρ ἐν τοῖς δικαί-

30. Στὸ χφ ἐκ παραδρομῆς ἐγράφη «Μουράτου τοῦ δευτέρου» (ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν ΙΕ' αἰῶνα καὶ ὑπῆρξε ὁ πατέρας τοῦ Μωάμεθ τοῦ Πορθητοῦ), ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «Μουράτου τοῦ τετάρτου», ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσε κατὰ τὰ ἔτη 1623-1640, πατριαρχεύοντας τοῦ Λουκάρεως (1620-1638).

οις καὶ τὰ ὑπὲρ φύσιν ὁ Κύριος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν Αἰγύπτῳ· ψήφῳ δ' ὕστερον τῆς Συνόδου ἀπάσης, καὶ τοῦ λαοῦ ὡς εἰπεῖν παντός, ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κανονικῶς μετατίθεται, καὶ τινὰς τῶν ὁσίως βιωσάντων μνήμης ἕνεκα τῆς ἐκείνων ἀρετῆς ἐπ' ἐκκλησίας τιμᾶσθαι προὔτρεψεν. Ἦδη δὲ καὶ διὰ τὸ ἐπὶ πολὺν τῆς Ἐκκλησίας προστῆναι χρόνον, πάντας σχεδόν, ἢ τοὺς πλείονας τοὺς ὑπὸ τὸν θρόνον ἐκείνου χρηματίζοντας ἀρχιερεῖς, αὐτὸς ἦν οὗτος ὁ τῷ τῆς Ἀρχιερωσύνης ἀξιώματι κατακοσμήσας· φθόνῳ δὲ καὶ ἀμαθείᾳ ψευδαδέλφων τινῶν, ἑξορίαις πολλαῖς καὶ πειρασμοῖς προσομιλήσας παρ' αὐτῶν ἀφορήτοις, καὶ ταῦτα γέρων ὦν καὶ ἀπηβηκῶς ἤδη, ὑπέφερε καρτερώτατα. Ἐξ ὧν ἦν καὶ τῆς τῶν παρ' αὐτοῦ πολλὰς χάριτας ἀπηλαυκότων (ὡς μὴ ὠφείλεν) ἐκ Βεβρόιας οὗτος εἶλκε τὸ γένος, ἀνὴρ τὰ τε ἄλλα κακοήθης, καὶ θρασύς εἰς ὑπερβολὴν, ἐρινύων κατὰ τὸ λεγόμενον αὐτόχρημα ἀπορρώξ, καὶ δογμάτων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας οὐ μόνον ἀμύητος εἰς τὸ παντελές, ἀλλὰ γε πρὸς τούτοις καὶ ἀντίπαλος διάπυρος προφανῆς (τρόφιμος γὰρ ἤδη τῶν Γεζουϊτῶν, καὶ τῆς παπιστικῆς τερατολογίας συνήγορος ὢν, τὴν ἐκείνων κατὰ Κυρίλλου ὑπούλως θρασύτητα ἐμμεῖτο, ὡς καὶ αὐτῶν προφανῶς τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας ἀντιποιοιμένων δογμάτων) οὕτως οὖν ὁ κατάρατος ἔχων, ἐξεμαίνετο ὁσημέραι κατὰ Κυρίλλου, καὶ ἀεὶ τὰ νῶτα ἐκείνου ἐτήρει, καὶ τῶν ἄλλων ὅτι μάλιστα λυπηρότερος ταῖς ἐπιφοραῖς ἐγίγνετο τῶν δεινῶν· οὐ μόνον δέ, ἀλλ' ἔχων καὶ τινὰς Κρήτας μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ τῶν ἡμετέρων μάλα συχνούς, πάντα λίθον κατ' ἐκείνου ἐκίνει, οὐ μόνον αὐτὸν τοῦ θρόνου, ἀλλ' εἰ δυνατόν καὶ τῆς παρουσίας διατάχους τελευτῆσαι ζωῆς· ἦσαν δὲ δημιουργοὶ τῶν σκανδάλων προφανεῖς, καὶ τῆς διαστροφῆς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, καὶ ἄλλοι μὲν πολλοί, ὦν τὰς κατὰ μέρος σκευωρίας, καὶ τὰ ὀνόματα ἐν ἄλλοις Θεοῦ διδόντος ἐροῦμεν πλατύτερον, μάλιστα δέ, ὁ ἐκ Ῥαιδεστοῦ σορόπληκτος³¹ Λαυρέντιος ὁ Σκουτέρης, καὶ ὁ ἐναγῆς ὑποκριτοκόλαξ Μελέτιος ὁ Συρίγος, μεθ' ὧν καὶ ὁ πάντων βδελυρώτατος Σωφρόνιος ὁ Καρακουρκούλης, ὁ τῆς Ἀθηνῶν ἐκκλησίας πρότερον κρίμασιν οἷς οἶδε Θεὸς προβληθεὶς ἀρχιερεὺς, καὶ εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον αὐτήν, ὡς ἴσασι πάντες, ἐμβαλὼν,

31. «Σκωπτικὸν ὄνομα σημαῖνον ἀνθρώπον ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ τάφου ὄντα» (H. Liddell & R. Scott, *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τόμ. Δ', Ἀθήνα 1907, σελ. 94).

μετ' αίσχυνης ἐκεῖθεν ἀποδιοπομπεῖται, καὶ ἐν τῇ τῶν Ταυρομενιτῶν μετετέθη οὐκ οἶδ' ὅπως Βιδύνη· οὗτος τοίνυν ὁ ἐκ Βερρόιας εἰς Μοσχοβίαν παρὰ τοῦ ἐν ἀγίοις Κυρίλλου πεμφθείς, καὶ παρ' ἀξίαν εὐπραγίας, εἰς ἐπιθυμίαν ἦλθε τοῦ πατριαρχικοῦ ἀξιώματος, καὶ ἀβίωτον οἱ ἡγεῖτο τὸν βίον, εἴ γε μὴ τούτου τοῦ βαθμοῦ ἐπήβολος γένηται· διὸ οὐχ ἅπαξ, ἢ δὶς, ἀλλὰ καὶ τρίτον ἤδη ληστρικῶς τῆς Ἐκκλησίας ὁ Θεῶ ἐπάρατος ἐπιβάς, κατάχρεω αὐτὴν δῆπου πεποίηκε. Τί οὖν πρὸς τούτοις ὁ ἀσυνείδητος δρᾷ; Διαβάλλει πρῶτον τοῦτον τὸν ἀληθῆ τῆς Ἐκκλησίας ποιμένα τοῖς χριστιανοῖς, ὡς τὰ τῆς Ἐκκλησίας δῆθεν ἦθη παρατρέποντα, καὶ νεωτερισμούς τινας παρὰ τὰ νενομισμένα ἐπείσάγει· ἀλλὰ μηδὲν τούτοις ὅλως ἀνύων ἦν, τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὐσέβειαν ἀνέκαθεν εἰδόσιν, ἐπὶ τοὺς κρατοῦντας αὐτίκα τρέπεται, καὶ συκοφαντίας οὐ τὰς τυχούσας κατὰ τοῦ θεοῦ πλάτει Κυρίλλου, ὡς ἐπαναστάσεσιν ἴσως μελετῶντος, καὶ διὰ γραμμάτων Ῥώσους ὁμοῦ καὶ Λατίνους κατ' αὐτῶν διεγείρει ἐν ἀπορρήτοις· διὸ συννελὼν φάναι κατακριθεὶς ὑπ' αὐτῶν θανάτῳ, διὰ πνιγμονῆς τελευτᾷ τὸν βίον, περίπου τοὺς ἐβδομήκοντα χρόνους διαβιούς³², προστὰς μὲν τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησίας ἐννεακαίδεκα³³, πρὸς τοῖς ὀκτῶ δὲ καὶ δέκα τῆς Κωνσταντίνου³⁴. θάπτεται μὲν οὖν ὑπ' αὐτῶν ἤδη τῶν δημίων λιτῶς καὶ ἀτημελήτως, καίτοι μὴ νενομισμένον ἐκείνοις ὅλως καταδίκους θάπτειν προσῆν· τοῦτο δὲ τινες τῶν χριστιανῶν τοῦ ἐξῆς μεμαθηκότες, καὶ ἐν ἐπισήμῳ τόπῳ μετατεθῆναι βουλόμενοι, νύκτωρ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ ἐκ Βερρόιας ἀνάγεται, καὶ τὴν γαστέρα διαρράγει, τὰ ἔσωθεν τοῦ σώματος κείμενα κυσί, καὶ ὀρνέοις ῥίπτουσι γενέσθαι βοράν· λίθοις δὲ καὶ ὀστράκοις πλησθεὶς, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν τράχηλον λίθῳ παμμεγέθει δεθεὶς τε, καὶ βαρυνθεὶς, τῇ θαλάττῃ ἐναπορρίπτεται, ἐξ ἧς θεία δυνάμει τῇ ἐπιούσῃ ἐπὶ τὴν χέρσον αὐθις διασωθεὶς, ὑπὸ τῶν πιστῶν ἐν ἐπισήμῳ εὐλαβῶς κατατίθεται τόπῳ· ὡς δὲ τῷ ἐκ Βερρόιας τοῦτο πάλιν γνωσθέν, καὶ ἀφανῆ ἐκεῖθεν βουλομένῳ ποιῆσαι, μεμαθηκότες τινὲς τῶν χριστιανῶν, ἐν ἀφανεῖ τόπῳ κατέθεντο, εἰς δόξαν Πατρός, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος· καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐν συνόψει διηλθομεν τόγε νῦν ἔχον τὰ κατ' αὐτόν, τὰ δὲ τούτου μερικώτερα πλατύτερον ἡμῖν ἐν τῇ κατ' αὐτοῦ ἱστορίᾳ εἰρήσεται σὺν Θεῷ.

32. Ἡ σύγχρονη ἔρευνα δέχεται ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Λουκάρεως τὸ 1570, ἐπομένως ἐτελειώθη 68 ἐτῶν.

33. 1601-1620.

34. 1620-1638.

Τὸ κείμενο τῆς Πραγματείας

A = Κῶδιξ Ἀγίου Σάββα 91

B = Κώδικας Ἀγίου Σάββα 381

Περὶ τῆς διαφορᾶς ἣν ἔχουσιν οἱ Ἀνατολικοὶ μετὰ τῶν Δυτικῶν,
περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἐκκλησίας· ὅπερ περὶ τε τῆς ἐκκλησίας
τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
καὶ τίς ἡ ἀρχὴ καὶ καθολικὴ κεφαλὴ

Ἀφοῦ ἄρχισαν νὰ περνοῦσιν οἱ ἀποστολικοὶ καιροὶ καὶ ἡ ἀγάπη νὰ
ψυχραίνῃ εἰς τὸν κόσμον, μάλιστα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ
ἐχθρὸς τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων νὰ σπείρῃ τὴν κακίαν τοῦ τὰ ζι-
ζάνια διὰ νὰ ταραττῇ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐφύησαν αἱ αἰρέσεις, καὶ αἱ κακαὶ
ὑπολήψεις περὶ τὴν πίστιν, ἐναντίον τῶν ὁποίων πάντοτε ἠγωνίζοντο
καὶ ἐπολεμοῦσαν οἱ Ὀρθόδοξοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς
Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἦσαν αἱ δύο Ἐκκλησίαι αὗται ὁμονιασμέναι,
εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, τὸ ὅποιον φθονήσας ὁ διάβολος, ἔσπειρεν καὶ
εἰς αὐτὰς ζιζάνια πονηρὰ ὑπερηφανείας καὶ ματαιότητος, καὶ ἄρχισαν
ἀνάμεσον τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τοῦ Πάπα τῆς Ῥώμης φιλονικία τοιαύ-
τη. Ὁ Πάπας καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἡγουν ὅσοι βοηθοῦσι τῷ Πάπᾳ λέγουσι
πὺς ὁ Πάπας εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔχει ἀποκάτω τοῦ ὅλους
τοὺς Πατριάρχας καὶ τοὺς Ἀρχιερεῖς ὅπου εἶναι εἰς τὸν κόσμον καὶ
ὅλους τοὺς Χριστιανούς. Οἱ Ἀνατολικοὶ λέγουσι πὺς ὁ Χριστὸς μόνος
εἶναι Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ Πάπας καὶ οἱ Πατριάρχαι εἶναι ἀδελ-
φοὶ καὶ μέλη πρῶτα³⁵ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τὴν Κεφαλὴν πρῶτον τὰ
πρῶτα μέλη ποτίζονται καὶ ἀπ' ἐκεῖνα τὰ κατώτατα· οὕτως πληρώνεται
τὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ γίνεται σῶον καὶ ἀκέραιον.

Τοῦτο δὲν στέργοντας³⁶ ὁ Πάπας μὲ πολλαῖς τέχναις ἔκαμεν καὶ ὁ
βασιλεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Φωκάς³⁷ ὁ τύραννος ὁ πονηρὸς
φονιάς τοῦ Μαυρικήου³⁸ διὰ νὰ τὸν μισοῦν οἱ Ἀνατολικοὶ διὰ ταῖς φρι-

35. Δηλονότι κατὰ ἱεραρχίαν.

36. «Μὴ δεχόμενος», ἐκ τοῦ στέργω=δέχομαι, συγκατατίθεμαι.

37. Φλάβιος Φωκάς (αὐτοκράτορας τῆς Ῥωμαϊκῆς –νῦν δὲ λεγόμενης Βυζαν-
τινῆς– Αὐτοκρατορίας κατὰ τὰ ἔτη 602-610).

38. Φλάβιος Μαυρίκιος Τιβέριος (αὐτοκράτορας τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατο-
ρίας κατὰ τὰ ἔτη 582-602).

κταῖς του παρανομίαις ὠνόμασεν τὸν Βονιφάτιον³⁹ Πάπα τῆς Ῥώμης πρῶτον ἀπὸ ὅλους. Ἐπειτα αὐτὸς ὁ Πάπας ἀγάλι, ἀγάλι μὲ τοὺς ὑπερασπιστάς του ἀπὸ πρῶτος ἐκλήθη κεφαλὴ καὶ ἀπὸ κεφαλὴ μονάρχης τῆς Ἐκκλησίας ὅλης· καὶ ὅτι καθέζεται τοποτηρητῆς τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ διὰ νὰ μὴν ἐμποροῦσι πλέον νὰ τοῦ ὁμιλήσουν οἱ Ἀνατολικοὶ ἐφεῦρεν ὁ Πάπας καὶ τὴν καινοτομίαν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἐχώρισεν, καὶ ἐσχίσθη εὐθὺς ἡ Ἐκκλησία. Καὶ ἀπὸ τότε πάλιν ὡς ἂν ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἦτον χώρια ἀπὸ τὴν ἐδικὴν μας τὴν Ἀνατολικὴν καὶ οἱ Πατριάρχαι ἔκοψαν τὸ μνημόσυνόν του ὡς αἰρετικοῦ. Αὐτὸς ὁ Πάπας καὶ ἡ ἐκκλησία του, ἀγάλι, ἀγάλι δὲν ἔπαυαν αἰρέσεις⁴⁰ εὐρίσκοντας πολλὰς. Καὶ πάντοτε καινούργια δόγματα βάνοντας εἰς τὴν πίστιν· καὶ ἀνακάτωσαν τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας καὶ τὰ ἔκαμαν σὰν τοὺς ἐφαίνονταν⁴¹, συγχυσμένα καὶ ἀνακατωμένα. Χειρότερα παρὰ ὁποῦ ἀνακατώθη ὁ κόσμος διὰ τὸ καινούργιον καλανδάριον⁴². ὁποῦ ἐχάλασαν τὸ παλαιὸν καὶ ἔκαμαν ἐδικὸν τοὺς καινούργιον. Ἐπειτα εἰς ὅλα κατηγοροῦσι τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν πὼς δὲν κάμνη μαζί τους, ἀμὴ⁴³ σχίζεται καὶ χωρίζει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Ῥώμης καὶ τὸν Πάπα. Ἡμεῖς διὰ τὰ λοιπὰ σφάλματα κατὰ τὸ παρὸν δὲν ἔχομεν σκοπὸν νὰ συντύχωμεν μόνον ἐτοῦτο νὰ κοιτάξωμεν, ἂν ἴσως καὶ ὁ Πάπας εἶναι ἀρχὴ καὶ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας καθὼς λέγουν. Οἱ Ἀνατολικοὶ λέγουσι πὼς εἶναι ἀρχὴ καὶ κεφαλὴ ὁ Χριστός· οἱ Λατῖνοι λέγουσι πὼς εἶναι ὁ Πάπας ἀρχὴ καὶ κεφαλὴ. Ὅτι καὶ τὴν ἀρχὴν ἐδῶ καὶ τὴν κεφαλὴν εἰς μίαν σημασίαν, τὸ γροικοῦσι⁴⁴ καὶ τὸ συστένουσιν⁴⁵ οὕτως λέγοντας· κάθε πολιτικὴ κυβέρνησις χωρὶς ἀρχὴν δὲν ἡμπορεῖ νὰ στέκεται. Ἡ

39. Βονιφάτιος ὁ Γ' (Πάπας τῆς Ῥώμης κατὰ τὸ ἔτος 607).

40. Αἰρέσεις.

41. Ὅπως τοὺς φαίνονταν.

42. Αναφέρεται στὴν σχετικὰ πρόσφατη τότε καινοτομία τοῦ Γρηγοριανοῦ Ἡμερολογίου (1582), ποὺ χρησιμοποιήθηκε ὡς προπαγανδιστικὸ ἐργαλεῖο καὶ δημιούργησε σάλο στὸν κόσμο, ἐνῶ ὑπῆρξαν καὶ διώξεις, κατὰ τῶν Ὁρθοδόξων, κυρίως στὴν Πολωνο-Λιθουανικὴ Κοινοπολιτεία (στὰ ἐδάφη τῆς σημερινῆς Οὐκρανίας καὶ Πολωνίας) γιὰ τὴν ἐπιβολὴ του [βλ. Andrzej Borkowski, *Ἀγῶνας τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων κατὰ τῆς Οὐνίας στὴν Πολωνία κατὰ τὴν τελευταία εἰκοσαετία τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα* (διδασκτορικὴ διατριβή), Ἀθήνα 2008, σελ. 27-41].

43. Ἀμὴ = ἀλλά.

44. Γροικῶ = καταλαβαίνω, κατανοῶ.

45. Συστένω (καὶ συσταίνω) = συστήνω, συνιστῶ.

ἐκκλησιαστική κυβέρνησις εἶναι σὰν πολιτική κυβέρνησις ἄρα χωρίς ἀρχὴν δὲν εἶναι. Καὶ ἐπιφέρουσιν ἐπειδὴ χρειάζεται ἀρχήν, ὁ Πάπας εἶναι πρῶτος καὶ εἶναι καὶ ἀρχή.

Εἰς τοῦτο λέγω πὼς ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἀληθινὸς ἀμὴ τὸ τέλος δὲν γροικᾶται διὰ τὸν Πάπαν, μόνον διὰ τὸν Χριστόν. Λέγουσιν οἱ Λατῖνοι, ὁ Χριστὸς ἀλήθεια εἶναι Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἀοράτου ὁποῦ δὲν τὴν θεωροῦμεν μὲ τὰ ὀμμάτιά μας⁴⁶. ἀμὴ τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας ὁποῦ ἡμεῖς βλέπομεν εἶναι ὁ Πάπας. Εἰς τοῦτο σοῦ λέγω ὅτι ἡ Ἐκκλησία δύο λογίων γροικᾶται. Ἡ ἡ Ἐκκλησία ἐκείνη διὰ τὴν ὁποίαν λέγομεν εἰς τὸ Σύμβολον πιστεύω Μίαν, Ἀγίαν, Καθολικὴν, καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν, ὁποῦ εἶναι ἡ καθόλου Ἐκκλησία, ἡ ὁποία περιέχει καὶ τὴν ἄνω ἡγουν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τὴν ἐν τῇ γῇ, καὶ ταύτης Κεφαλὴ μόνη καὶ Ἀρχὴ μόνη εἶναι ὁ Χριστός· καὶ ταύτης τῆς Ἐκκλησίας μέλος ἂν εἶναι καὶ εἰς τὴν γῆν ὅμως διατὶ εἶναι καθόλου, ὡς καθόλου δὲ μπορεῖ ἄνθρωπος νὰ τὴν ἰδῇ ὅτι εἶναι ἀδύνατον ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ ἀνθρώπου νὰ τὸ κατανοήσῃ καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ἀόρατος καὶ ἔχει Κεφαλὴν τὸν Χριστόν. Ἀλλέως λογῆς ἡ Ἐκκλησία γροικᾶται ὡς μερικὴ σὰν εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῶν Ῥωμαίων, τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν, τῶν Ἀλεξανδρέων, τῶν Ἀντιοχείων. Καὶ αὗται αἱ Ἐκκλησίαι εἶναι μερικαὶ καὶ ὁραταί· καὶ ὡς μερικαὶ καὶ ὁραταὶ ἔχουσι ποιμένας καὶ προεστώτας τοὺς ὁποίους καταχρηστικῶς καλοῦμεν καὶ κεφαλὰς. Διὰ τοῦτο τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν κεφαλὴν καταχρηστικῶς καλοῦμεν τὸν Κωνσταντινουπόλεως. Τῶν Ἀλεξανδρέων κεφαλὴν τὸν Ἀλεξανδρείας. Τῶν Ἀντιοχείων τὸν Ἀντιοχείας. Τῆς Ῥώμης τὸν Πάπα. Καὶ καθ' ἓνα εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Τώρα ὁ Πάπας δὲν λέγει πὼς εἶναι κεφαλὴ καταχρηστικῶς τῆς Ῥώμης, κάθα εἰς νὰ τὸν ὑπομείνῃ, ἀμὴ γίνεται σύντροφος τοῦ Χριστοῦ καὶ λέγεται κεφαλὴ καθολικὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ λέγει πὼς τὸ ἔχει διατὶ ὁ Πέτρος ἦτον εἰς τὴν Ῥώμην Ἐπίσκοπος καὶ τὸ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Χριστόν· καὶ ὁ Πάπας εἶναι διάδοχος τοῦ Πέτρου εἰς τὸν θρόνον καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔχει. Καὶ ἀποδείχνειτο ψεματινὰ⁴⁷ ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον Ματθαίου ις', ὁποῦ εἶπεν ὁ Χριστὸς «σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν»⁴⁸. καὶ εἰς τὸν Λουκᾶν κβ', «ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σου ἵνα

46. Τὴν βλέπουμε μὲ τὰ μάτια μας.

47. Τὸ ἀποδεικνύει ψευδῶς.

48. Ματθ. ις' 18.

μὴ ἐκλήψῃ ἢ πίστις σου»⁴⁹, καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην κα', ὁποῦ λέγει ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ «ποιῖμαινε τὰ πρόβατά μου»⁵⁰. Ἐτοῦτοι εἶναι οἱ πλέα καθολικοὶ τόποι ὁποῦ οἱ Λατῖνοι χρειάζονται νὰ ἀποδείξωσι τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα. Ἀμὴ πολλὰ τοὺς διαστρέφουσι καὶ τοὺς χαλοῦσιν, καὶ τοὺς εὐγάζουν ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν μόνον διὰ νὰ συστήσωσι τὸν Πάπα. Καὶ ἄς τὸ κρίνει ὁποῖος θέλει μόνον μὲ καλὴν, καὶ καθαρὰν συνείδησιν.

Ὁ Χριστὸς εἶπεν τοῦ Πέτρου «σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν». Λέγοντας πῶς θέλει νὰ οἰκοδομήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπάνω εἰς τὴν πέτραν, δὲν λέγει πῶς θέλει νὰ τὴν οἰκοδομήσῃ ἀπάνω εἰς αὐτὸν τὸν Πέτρον, διατὶ ἄλλο θέλει νὰ εἰπῇ Πέτρος, καὶ ἄλλο πέτρα. Ὁ Χριστὸς ὄχι ἀπάνω εἰς τὸν Πέτρον, ἀλλὰ εἰς τὴν πέτραν· τὴν ὁποίαν μερικοὶ Πατέρες λέγουσι πῶς δηλοῖ αὐτὸν τὸν Χριστόν, κατὰ τὸ γεγραμμένον «ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός»⁵¹, ὁποῦ εἶναι θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας, ἀληθὲς καὶ καθολικόν, ἀπάνω εἰς τὸν ὁποῖον στέκεται ὅλη ἡ οἰκοδομή. Καὶ τοῦτο μὲ ὅλον ὁποῦ εἶναι φανερόν οἱ Λατῖνοι θέλουσι νὰ κάμωσι σύντροφον τοῦ Χριστοῦ τὸν Πέτρον διὰ νὰ συστήσωσι τὴν ψευδαἰνήν τιμὴν καὶ ἐξουσίαν τοῦ Πάπα· μερικοὶ Πατέρες πάλιν εἶπον ὅτι ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ γροικᾶται ἡ πίστις καὶ ἡ ὁμολογία ὁποῦ ἔκαμεν ὁ Πέτρος ὅταν τὸν ἐρώτησεν ὁ Κύριος «τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου;»⁵² καὶ ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος καὶ εἶπε «σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ»⁵³ καὶ εἰς ταύτην τὴν πίστιν καὶ τὴν ὁμολογίαν κατὰ ἀλήθειαν ὡς εἰς στερεὰν πέτραν ἡμεῖς οἱ πιστοὶ ἡμεσθεν οἰκοδομημένοι καὶ τεθεμελιωμένοι· ἀλλ' οἱ Λατῖνοι διαστρέφουσι τὸν τόπον καὶ λέγουσιν ὡς εἴπομεν ἄνωθεν.

Ἀπὸ ταῖς δύο γνώμαις τῶν Πατέρων ὁποῦ εἵπαμεν λογαριασμὸν καὶ ἀλήθειαν ἔχουσι καὶ αἱ δύο καὶ δὲ μπορεῖ τινὰς νὰ ταῖς ἀποβάλῃ. Τὴν πρώτην ὁποῦ λέγει διὰ τὸν Χριστὸν δὲ μπορεῖ τινὰς νὰ τὴν ἀποβάλῃ διὰ τὴν συμφωνίαν μὲ τὴν γνώμην τοῦ Παύλου ὁποῦ λέγει τινὰς δὲ μπορεῖ νὰ βάλῃ ἄλλον θεμέλιον, παρὰ ἐκεῖνον τὸν θεμέλιον ὁποῦ εἶναι βαλμένον· ὁποῦ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ὁ Ἰησοῦς Χριστός⁵⁴. Καὶ οἱ Λατῖνοι μοῦ φλυα-

49. Λουκ. κβ' 32.

50. Ἰω. κα' 16.

51. Α' Κορ. ι' 4.

52. Ματθ. ις' 13.

53. Ματθ. ις' 16.

54. Α' Κορ. γ' 11.

ροῦσι διὰ τὸν Πέτρον καὶ τὸν Πάπα; Στέργουν οἱ τυφλοὶ νὰ εὐγάλουσι τὸν Χριστὸν ἕξω διαλόγου τους· ἀλλ' ὁ μακάριος Παῦλος δὲν τὸ στέργει τοῦ ὁποίου κάλλιον πιστεύομεν, παρὰ ὁλονῶν τῶν Λατίνων καὶ τῶν προδρόμων τοῦ Ἀντιχρίστου. Εἰς τὴν δευτέραν γνώμην δὲ μπορεῖ τινὰς νὰ τὴν ἀποβάλῃ διατὶ ἐπειδὴ εἶναι οἰκοδομὴ Ἐκκλησίας· ἄλλως δὲ μπορεῖ παρὰ διὰ τῆς πίστεως. Ἡ ὁποία πίστις ἢ εἰς τὸν Πέτρον, ἢ εἰς ἄλλο κτίσμα δὲ μπορεῖ νὰ στέκεται, μόνον εἰς τὸν Χριστόν. Διὰ τοῦτο λέγομεν εἰς τὴν πίστιν καὶ ὁμολογίαν τὴν γενομένην εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἄς διαστρέψουσιν, καὶ ἄς χαλάσουν οἱ Λατῖνοι, μὲ ταῖς κακαῖς τοὺς ἐρμηνείαις, καὶ τὸν τόπον, καὶ τὰ λόγια τοῦ Εὐαγγελίου ὅσα θέλουσι πάντοτε· κατησχημένοι εὐγένουσι. Καὶ θέλετε νὰ ἰδῆτε μὲ ὅλον ὁποῦ εἶναι σοφοὶ πῶς εἶναι σκοτισμένοι; Ἐρωτιστέους καὶ εἰπέτους ἔτζη· ὁ Πέτρος οἰκοδομᾷ ἐπάνω εἰς τὸν Χριστόν, ἢ ὁ Χριστὸς οἰκοδομᾷ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπάνω εἰς τὸν Πέτρον; Καὶ μὲ τοῦτο τὸν πιάνης καὶ συγχύζεται. Πῶς οἰκοδομᾷ ὁ Πέτρος ἀπάνω εἰς τὸν Χριστόν, δὲν μπορεῖ μὲ ἐντροπήν του νὰ τὸ ἀρνηθῇ, διατὶ ὁ Πέτρος διάκονος εἶναι καὶ κῆρυξ καὶ ἀπόστολος. Πῶς οἰκοδομᾷ ὁ Χριστὸς ἀπάνω εἰς τὸν Πέτρον; Ἄν τὸ στέρξη ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Εὐαγγελίου φαίνεται πολλὰ ἀδιάντροπος ὁ Λατῖνος καὶ διὰ νὰ σκεπασθῇ πέφτει εἰς πολυλογίαν. Καὶ διαίρεσαι μάταιαις, αἱ ὁποῖαι τὸν δείχνουν γλιγορύτερον ψεύστην παρὰ ἀληθινόν. Ἀσεβὲς θέλει ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι ὁ Χριστὸς οἰκοδομᾷ ἀπάνω εἰς τὸν Πέτρον· ἤθελεν εἶσται ὁ Πέτρος θεμέλιον καὶ ὁ Χριστὸς διάκονος· ὅπερ ὡς ἀσεβὲς καὶ αἵρεσιν ἀποσκυβαλίζομεν καὶ ἀποβάλομεν. Καὶ ταῦτα περὶ τοῦ πρώτου τόπου.

Εἰς τὸν δεύτερον τόπον ὁποῦ λέγει Λουκᾶ κβ', «ἐγὼ δὲ ἐδέηθην περὶ σου ἵνα μὴ ἐκλείψῃ ἡ πίστις σου». Καὶ ἀπὸ τοῦτον τὸν τόπον δὲ μποροῦσιν οἱ Λατῖνοι νὰ εὐγάλουν ἐπιχείρημα θεμελιωμένον νὰ δείξουν τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα, διατὶ τὸν λόγον τοῦτον τὸν εἶπεν ὁ Χριστὸς τῷ Πέτρῳ εἰς τὸν καιρὸν σιμᾶ τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου. Καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ προλέγει τὴν συμφορὰν τῆς ἀρνήσεως ὁποῦ εἶχεν νὰ κάμῃ καὶ τοῦ λέγει «Σίμων, Σίμων, ὁ σατανᾶς ἐζήτησεν νὰ σὲ κοσκινίσῃ τουτέστι νὰ σὲ ῥίψῃ εἰς ἀπιστίαν καὶ εἰς ἀπώλειαν· ἀμὴ ἐγὼ ἐπαρακάλεσα νὰ μὴ χαθῇ ἡ πίστις σου καὶ σὺ μετανοήσας στήριξαι τοὺς ἀδελφούς σου τουτέστι σὺ μετανοήσης θέλεις εἶσται αἰτία νὰ στηριχθοῦν οἱ ἀδελφοί σου οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι»⁵⁵. Ἐτοῦτο δὲν θέλει πολλὴν

55. Πρβλ. Λουκ. κβ' 31-32.

ἐξηγήσιν, μόνον εἶναι φανερόν με ὅλο ὅπου κοπιάζουσιν οἱ Λατῖνοι νὰ τὸ σύρουν εἰς τὴν γνώμην τους στρεβλὰ καὶ κακὰ. Ἀμὴ εὐκαιρα κοπιάζουσι, καὶ μὴ τοὺς κακοφανῇ ἂν τοὺς λέγομεν τὴν ἀλήθειαν.

Εἰς τὸν τρίτον τόπον ὁποῦ ὁ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγει κεφάλαιον κβ', «*ποιμαίνει τὰ πρόβατά μου*» τοῦτο χωρὶς ἀμφιβολίαν εἶναι φανερόν πῶς τὸ εἶπεν μετὰ τὴν Ἀνάστασιν Χριστοῦ, διατὶ ἦτον ἀμφιβολία εἰς τὰς καρδίας τῶν λοιπῶν ἀποστόλων, ἂν ἴσως καὶ ὁ Πέτρος ἐμπόριεν πλέον νὰ εἶναι ἀπόστολος καὶ νὰ συναριθμεῖται μετὰ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Ταύτην τὴν ἀμφιβολίαν λύων ὁ Χριστὸς τρεῖς ἑρωτᾷ τὸν Πέτρον, κατὰ τοὺς διδασκάλους, τὸ τρίτον τῆς ἀρνήσεως θεραπεύων καὶ διορθούμενος. Τοῦτο εἶναι βέβαιον, καὶ διὰ τοῦτο δὲμποροῦσιν οἱ Λατῖνοι οὔτε ἀπ' ἐδῶ νὰ εὐγάλουν ἐπιχείρημα σωστὸν εἰς συνηγορίαν τῆς γνώμης τους. Καὶ θέλεις νὰ τὸ γνωρίσης ἂν εἶναι ἔτζη, σημάδευσαι ὅτι ἐκεῖνο ὁποῦ λέγει τοῦ Πέτρου νὰ κάμη, καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι τὸ κάμνουν μαζὶ χωρὶς νὰ τοὺς τὸ εἰπῇ ἐδῶ εἰς τὸν τόπον ἐτοῦτον τοῦ Ἰωάννου, καὶ μετέοια λόγια καὶ τὸ κάμνουν γνήσια καὶ καλὰ καὶ ποιμαίνουν καὶ αὐτοὶ τὰ πρόβατα τοῦ Κυρίου, καὶ βόσκουσι τὰ ἀρνία. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ κάμνουσιν αὐτοὶ χωρὶς νὰ τοὺς τὸ εἰπῇ ὁ Κύριος, καὶ ὁ Πέτρος τὸ κάμνει διατὶ ὁ Κύριος τοῦ τόπε. Σημάδι πῶς διὰ τοῦτο τὸ εἶπεν, διατὶ εἶχεν κάποιον ἐλάττωμα, ὁποῦ δὲν εἶχασιν οἱ ἄλλοι· καὶ τοῦτο ἦν ἡ ἀρνησις ὁποῦ ἔκαμεν, ὁποῦ ἡρνήθη τὸν Χριστὸν τρεῖς φοραῖς εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πάθους καθὼς ἰξεύρετε. Καὶ εἰς τοῦτο θαρρῶ οἱ Λατῖνοι δὲν ἔχωσι κανένα δίκαιον πλέον νὰ συντυχαίνουν μετὰς ἀληθείας· καὶ κάθα εἰς ἃς γνωρίση ἐκ τούτων ἂν ἴσως καὶ ὁ Πάπας εἶναι ἀρχὴ καὶ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς ὀλίγα λόγια κάθα εἰς ἃς γνωρίση ὅτι τὸν Πάπαν τῆς Ῥώμης τὸν καιρὸν ὁποῦ ἐστέκετον εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ δὲν ἐδέχετον αἵρεσας καθὼς ταῖς ἔχει πολλαῖς τὴν σήμερον, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς, καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ καὶ ὅλοι οἱ Πατριάρχαι τὸν εἶχασιν διὰ Πάπαν καὶ Πατριάρχην, καὶ τὸν ἐτιμοῦσαν ὡς πρῶτον εἰς τὴν τάξιν. Ἀφ' οὗ δὲ ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἐξέκλινεν εἰς βαθὺν κρημνόν, καὶ ἐγένετο καθέδρα τοῦ Ἀντιχρίστου, ἐν φόβῳ Θεοῦ τὸ λέγω ὅτι ὅψιν πόρνης ἔχει, καὶ πλέον Χριστοῦ ἐκκλησία δὲν εἶναι. Οἱ διδάσκαλοί τους, ὅχι εὐσεβείας πράγματα, καὶ δόγματα ζητοῦσι, μόνον πῶς νὰ ἀνατρέψουν τὸν κόσμον νὰ τὸνβάλουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πάπα. Καὶ τοῦτο κάθα εἰς ἀπ' ἐκείνων τὸ κάμνει κολακεύοντας διὰ νὰ ἀπολαύσῃ ἢ τιμὴν, ἢ πλοῦτον, ἢ

ἄλλην ἀξίαν. Καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς γνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὰ σφάλματά τους, ἀμὴ τινὰς δὲν τολμᾷ νὰ τὸ εἰπῇ, διατὶ ὅποιος ὁμιλήσῃ τὸν καίουσιν⁵⁶. Καὶ αὐτοὶ πάλιν ἠγάπησαν μᾶλλον τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, ὑπὲρ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Οὕτω λοιπὸν τοὺς παλαιοὺς καιροὺς ἐτιμᾶτο ὁ Πάπας καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ἀπὸ πάντων· ἀμὴ τώρα ὅπου ἐκαταστάθη εἰς τὴν στράταν ὅπου κρατεῖ, καὶ εἰς τὰ δόγματα ὅπου πιστεύει πλέον δὲν συμφέρει τινὰς νὰ ἔχῃ τὸν Πάπα διὰ ἀρχιερέα, καὶ τὴν Ῥώμην διὰ ἐκκλησία, καὶ εἰς τοῦτο καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ ἐχώρησαν παντελῶς ἀπὸ λόγου τους, καὶ μαζὴ πολλὰ ἔθνη ἄλλα. Καὶ καλὰ καὶ νὰ ἐσηκώθῃ τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν τὸ πανουργότατον, καὶ πονηρότατον, καὶ μὲ πολλὴν ὑπόκρισιν, καὶ μὲ τὴν στράταν τῶν μαθημάτων, νὰ πασχίζουν νὰ πάρουν ταῖς γνώμαις τῶν ἀγνώστων⁵⁷ ἀνθρώπων. Ἀμὴ ὅσον διὰ νὰ ἀνακατώσουν τὰ ἀνατολικά μέρη θαρρῶ δὲ θέλουν χρηματίσῃ. Διατὶ μὲ ὅλον ὅπου καὶ μερικοὶ ἐκκλησιαστικοὶ διὰ νὰ προσδοκοῦσι χαρίσματα ἀπὸ τὸν Πάπαν καθὼς αὐτοὶ ὑπόσχονται, νὰ κλίνουν μαζὴ τους, καὶ μάλιστα καὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους. Ἀμὴ ὕστερα ἔχουν ὅλοι ἐν τῷ προσήκοντι νὰ ἐντροπιασθῶσι καιρῷ. Ὅμως ταῦτα εἶναι ἔξω τοῦ προκειμένου καὶ ἐμεῖς ἐκάμαμεν ἀπαγγελίαν νὰ δείξωμεν πῶς ὁ Πάπας δὲν εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ καλὰ καὶ τὰ ῥητὰ ὅπου χρειάζονται ἐκεῖνοι νὰ τὰ ἀνέτρεψεν ἡ ἀλήθεια. Ἀμὴ ἀπὸ τὸ μέρος μας κάμνει χρεῖα νὰ δείξωμεν πῶς δὲν εἶναι κεφαλὴ, εἰς τὸ ὅποιον δὲ θέλω κανένα μάρτυρα μόνον τὸν Παῦλον, πρὸς Ἐφεσίους, κεφάλαιον πρῶτον ὅπου λέγει, «καὶ αὐτὸν ἔδωκεν κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ»⁵⁸. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι Κεφαλὴ ὑπὲρ πάντα ὁ Χριστὸς ἀκολουθεῖ πῶς καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ εἶναι εἰς τὴν τάξιν τῶν μελῶν τους. Ἀμὴ ποῦ εἶναι ἐδῶ ὁ Πάπας εἰπέ μου; Ἡ πῶς ἐγὼ νὰ στέρξω αὐτὸν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας; Τίτλους πολλοὺς ἔχουν οἱ Πατριάρχαι, ὅπου κατὰ καιροὺς ἐκλήθησαν. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως, γράφεται «Οἰκουμενικός», τὸ ὅποιον οὔτε Σύνοδος

56. Γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως: «Τοιοῦτοι ζηλωταὶ οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ὑπῆρξαν καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ὧν ὁ ζῆλος ἐκκαυθεὶς πολλὰς ἐξέκαυσε πυρὰς πρὸς καὺσιν τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἐναντιοφρονοῦντων ἢ ἀντιδοξούντων!» (Μάθημα Ποιμαντικῆς, Ἀθήναι 1898, σελ. 110).

57. Δηλαδή τῶν μὴ ἐχόντων γνώση.

58. Πρὸς Ἐφεσίους α' 22.

τοῦ τὸ ἔδωκεν οὔτε ἀπὸ τὸν θρόνον του τὸ ἔχει. Διατὶ ὁ θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐτιμήθη παρὰ μόνον ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ὅμως γράφεται «Οἰκουμενικός». Ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Πατριάρχης γράφεται «Πάπας καὶ Κριτῆς τῆς Οἰκουμένης» ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς τρίτης Συνόδου, ὅπου πρῶτος γράφει ὁ Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, καθὼς μπορεῖ κάθα εἰς νὰ ἰδῇ εἰς τὸν ἱστορικὸν Νικηφόρον εἰς τὸ ἰδ' τῶν ἱστοριῶν κεφάλαιον λδ'⁵⁹ καὶ Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος ἀνὴρ σοφώτατος, εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Μάρκον Ἀλεξανδρείας⁶⁰, ἧς ἡ ἀρχὴ ἐν ἄρα καὶ τότε τῶν μεγίστων εὐτυχημάτων τίθεμαι ἐκεῖ τὸν Ἀλεξανδρείας «Ποιμένα ποιμένων», «Ἄκρον Ἀρχιερέα», καὶ Πάπαν, καὶ «Κριτὴν τῆς οἰκουμένης» καλεῖ καὶ τιμᾷ, διὰ τὸ εἶναι τὸν θρόνον ἐκεῖνον ἀποστολικόν, καὶ παλαιόν, καὶ διὰ τὸ πεπλουτηκέναι τοιοῦτους Ἀρχιερεῖς καὶ Πατριάρχας, οἵτινες τὴν οἰκουμένην εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν ἔστερέωσαν. Ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ Πατριάρχαι ἕκαστος ἔχει τὸν ἴδιον τίτλον τὴν ἰδίαν τιμὴν⁶¹. Καὶ αὐτὸς ὁ Πάπας ἔχει τὸν θαυμαστὸν τίτλον, ὅπου φαίνεται ταπεινός, ἀμὴ ἡ μία του ἄκρα φθάνει εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἡ ἄλλη μέσα εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς ἐκεῖ ὅπου λέγουν οἱ Λατῖνοι πὼς εἶναι τὸ καθαρτήριον, καὶ εὐγάζει ἀπ' ἐκεῖ κάθε ἡμέραν ὅσαις ψυχαῖς τοῦ φαίνονται· λοιπὸν ὁ τίτλος ἐκεῖνος εἶναι «Δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ». «Διάδοχος Πέτρου καὶ Παύλου». Ἔστω δέ, δὲν φιλονεικοῦμεν πολλὰ εἰς τοῦτο.

Τὸ δὲ καλεῖσθαι Κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ κοινωνὸν γίνεσθαι τοῦ Χριστοῦ, μάλιστα δὲ τὸν Χριστὸν ἐκβάλλειν, καὶ ἀντικαθιστᾶν ἑαυτόν, τοῦτο ἀσεβείας σημεῖον, ὅπερ οὐ συγχωροῦμεν, οὔτε ἀνεχόμεθα. Κάλλιον λοιπὸν πιστεύομεν τῷ Παύλῳ ὅπου μᾶς δίδει Κεφαλὴν τὸν Χριστὸν ὄχι ἄλλον, καθὼς καὶ σῶμα Του, τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ πάλιν πρὸς Ἐφεσίους, κεφάλαιον δ' ὁ Παῦλος λέγει, «*αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός*»⁶². Δὲν αὐξάνομεν εἰς τὸν Πάπαν, οὔτε εἰς ἄλλον πρόσκαιρον ἄνθρωπον, μὴ γένοιτο· ἀλλ' εἰς τὸν Χριστὸν καθὼς λέγει ὁ Παῦλος. Λοιπὸν μόνος εἶναι ρίζα τῶν κλάδων, καὶ κε-

59. Βλ. P.G. 146, 1169.

60. Βλ. Ἰωσήφ Βρυέννιος, *Τὰ παραλειπόμενα*, τόμος Γ', Λειψία 1784, σελ. 143.

61. Τὸ ὅτι οἱ τίτλοι αὐτοὶ εἶναι ἀπλὰ τιμητικοὶ καὶ ὄχι κυριολεκτικοὶ τὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ κοινὴ λογικὴ: δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι κυριολεκτικὰ Ἅγιος ὁ Θεός, ἀλλὰ Παναγιώτατος ἓνας ἄνθρωπος!

62. Πρὸς Ἐφεσίους δ' 15.

φαλή τοῦ σώματος ὁ Χριστός. Καὶ πάλιν πρὸς Κολοσσαεῖς α' λέγει ὁ Παῦλος, «καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, τῆς ἐκκλησίας· ὃς ἐστὶν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων»⁶³. Εἶπατε, ὦ Λατῖνοι, ἔχει ἐδῶ μερίδα ὁ Πάπας; Ὅχι ἡξεύρω πὼς τὸ ὁμολογεῖται. Ἀμὴ πὼς εἶναι κεφαλὴ; Μὴ γένοιτο.

Εἰς τοῦτο βεβαίωσιν ἐναργεστέραν, καὶ ἀπόδειξιν στερεὰν ἔχομεν πολλὰς καὶ ἀπείρους θεωρίας. Ἀμὴ εἰς τὸ χαρτὶ τοῦτο τοιαῦτα ὑψηλὰ πράγματα δὲν κάμνει χρεῖα νὰ κοινολογοῦνται, διὰ τοῦτο συντέμνομεν τὰ πράγματα φυλάγοντάς τα εἰς καιρὸν τὸν προσήκοντα. Πλὴν διατὶ οἱ Λατῖνοι φέρουσι μαρτυρίαις ἀπὸ Συνόδων, καὶ Κανόνων, ὅπου αὐτοὶ ἐμετάθεσαν, ἔφθειραν, ἐνόθευσαν, εὐγάζαν ὅ,τι τοὺς ἐφάνη καὶ ἔβαζαν ὅ,τι τοὺς ἤρεσεν. Μ' ὅλον τοῦτο ἐδῶ σημαδεύομεν μερικοὺς Κανόνας νὰ ἰδῇτε ἂν ἴσως καὶ συνάγεται ἀπὸ τοὺς Κανόνας τούτους πὼς ὁ Πάπας εἶναι ἀρχή, καὶ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας. Κανὼν ΛΔ' τῶν Ἀποστόλων· «τοὺς Ἐπισκόπους ἐκάστου ἔθνους εἰδέναί χρῆ τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον καὶ ἡγεῖσθαι αὐτὸν ὡς κεφαλὴν· καὶ μηδὲν τι πράττειν περιττὸν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης· ἐκεῖνα δὲ μόνον πράττειν ἐκάστω, ὅσα τῇ αὐτοῦ παροικίᾳ ἐπιβάλλει καὶ ταῖς ὑπ' αὐτοῦ χώραις. Ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιεῖτω τι. Οὕτω γὰρ ὁμόνοια ἔσται καὶ δοξάζεται ὁ Θεός». Ὁ Κανόνας οὗτος ὀρίζει οἱ Ἐπίσκοποι ἐκάστου ἔθνους νὰ γνωρίζουν διὰ πρῶτον τους, τὸν Ἀρχιεπίσκοπόν τους, ὅχι τὸν Πάπα τῆς Ῥώμης ἀλλ' ἐκεῖνον ὅπου φαίνεται σὰν Πρῶτος ἀνάμεσον εἰς τὸ ἔθνος, ὡς ἂν εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὸν Καρχηδόνας, καὶ εἰς τὴν Κύπρον τὸν Λευκωσίας. Καὶ νὰ τὸν ἔχουν σὰν κεφαλὴν καταχρηστικῶς παίρνει τὴν μεταφοράν. Καὶ πάλιν ὁ Πρῶτος ἐκεῖνος χωρὶς τὴν βουλὴν τοῦ Ἐπισκόπου τίποτας νὰ μὴν κάμνη, ὡς νὰ ψηφίζῃ καὶ νὰ ζητῇ περὶ δογματῶν, καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν. Καὶ τοῦτο διὰ νὰ εἶναι ὁμόνοια εἰς τὸ μέσον, καὶ εἰρήνη, καὶ ἀγάπη χωρὶς διχοστασίαν. Ποῦ ἐδῶ δογματίζεται περὶ τοῦ Πάπα, καὶ Ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης ὅπου καὶ αὐτὸς συγκλείεται εἰς τὸν Κανόνα τοῦτον νὰ ὀρίξῃ τοὺς Ἐπισκόπους του, καὶ νὰ μὴν ξαπλώνῃ⁶⁴ εἰς ταῖς ἐπαρχίαις ταῖς ξέναις, καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ νὰ λέγεται κεφαλὴ ἐκεῖ ὅπου δὲν εἶναι.

Ὁ ΚΗ' Κανὼν τῆς Δ' Συνόδου «πανταχοῦ τοῖς τῶν ἀγίων ὁροις ἐπό-

63. Πρὸς Κολοσσαεῖς α' 18.

64. Ἐξαπλώνεται.

μενοι, καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν ρν' (ἐκατὸν πενήκοντα) θεοφιλεστάτων Ἐπισκόπων, τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ εὐσεβοῦς τὴν μνήμην Μεγάλου Θεοδοσίου, τοῦ γενομένου βασιλέως ἐν τῇ βασιλείᾳ Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὀρίζομεν τε καὶ ψηφίζομεθα περὶ τῶν πρεσβειῶν τῆς ἀγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης· καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ Πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα, καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἐκατὸν πενήκοντα θεοφιλέστατοι Ἐπίσκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς Νέας Ῥώμης ἀγιωτάτῳ θρόνῳ εὐλόγως κρίναντες τὴν βασιλείαν, καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν, καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσα πρωτεῖα τῇ πρεσβυτέρᾳ βασιλίδι πόλει καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι δευτέραν μετὰ ἐκείνην ὑπάρχουσαν». Εἰς τοῦτον τὸν Κανόνα θεωροῦμεν πράγματα. Πρῶτον, πὺς διὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς Ῥώμης τῆς νέας ἤγουν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μᾶς ἐνθυμίζει τῆς Β' Συνόδου τὸν Γ' Κανόνα, ὅτι ἐκεῖ πρῶτον ἐδόθησαν τὰ πρεσβεῖα τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δεύτερον, μᾶς δείχνει πὺς καὶ ἡ Ῥώμη τὰ πρωτεῖα τὰ ἔλαβε διατὶ ἦτον θρόνος ἐκεῖ βασιλέως ὅχι διὰ τὰς αἰτίας τὰς ψεματινὰς ὅπου λέγουν οἱ Λατίνοι. Καὶ ὁμοίως καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπειδὴ θρόνος ἔγινεν βασιλικὸς νὰ ἔχη καὶ αὐτὴ τὰ ὅμοια πρεσβεῖα εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ καθὼς καὶ ἡ παλαιὰ Ῥώμη. Τρίτον διὰ νὰ εἶναι τάξις ἀνάμεσόν τους ὅχι ὅπου νὰ εἶναι ἓνας μεγαλιώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον· μόνον διὰ τὴν τάξιν νὰ εἶναι πρῶτος τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ὁ Ἐπίσκοπος καὶ δεύτερος τῆς νέας Ῥώμης, καθὼς καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἐν τῇ νεαρᾷ ρλ' (ἐκατὸν τριάκοντα) τὸ ἐθέσπισεν. Καὶ οὗτοι οἱ ὅροι ὅλοι ὅπου ἐγίνονταν διὰ τὸν Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐγίνονταν διὰ ἄλλην αἰτίαν μόνον διατὶ ἦτον καινούργιος Πατριάρχης, δὲν ἦτον παλαιὸς σὰν τὸν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, καὶ διὰ νὰ στέργεται ἀπὸ τοὺς λοιποὺς καὶ νὰ ἔχη καὶ τὰ πρεσβεῖα ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπειδὴ ὅπου εἶναι βασιλεὺς παρὼν ἐκεῖ πρέπει νὰ εἶναι ὅλα θαυμαστά. Ἐκ τούτων λοιπὸν εἰπάτωσαν οἱ Λατίνοι ποῦ φαίνεται κεφαλὴ ὁ Πάπας; Ἡ Β' Σύνοδος τὰ αὐτὰ πρεσβεῖα δίδωσι τῷ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Δ' τὸ αὐτὸ ποιεῖ καὶ ἡ ΣΤ' Σύνοδος τὸ αὐτὸ ποιεῖ. Μάλιστα φανερώς τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα συντεταγμένον τὸ κάμνει καὶ νὰ ἔχη τοὺς ἰδίους ὅρους καὶ νὰ μὴ ξαπλώνη ἔξω ἀπὸ τοὺς ὅρους του, καθὼς μπορεῖ ἕκαστος νὰ εἰδῇ εἰς τῆς αὐτῆς Συνόδου τῆς ΣΤης,

τὸν ΛΣΤ' Κανόνα⁶⁵ καὶ ἡ Α' Σύνοδος ἡ ἀγία καὶ οἰκουμενικὴ τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ, ἐν τῷ ΣΤ' Κανόνι ἐκρίθη καὶ ἀποφασίσθη, ὁ Πατριάρχης ὁ Ἀλεξανδρείας νὰ ὀρίζῃ ἓνα μέρος τῆς οἰκουμένης, καὶ ὁ Ῥώμης ἄλλο, καὶ ὁ Ἀντιοχείας ἄλλο, καθὼς λέγει «τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατεῖτω, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Λιβύῃ καὶ Πενταπόλει ὥστε τὸν Ἀλεξανδρείας Ἐπίσκοπον πάντων τούτων ἔχειν καὶ ἐξουσίαν· ἐπεὶ καὶ τῷ ἐν Ῥώμῃ Ἐπισκόπῳ τοῦτο σύνηθές ἐστι. Ὅμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις, τὰ πρεσβεῖα σώζεσθαι ταῖς ἐκκλησίαις». Ὅρᾷς ὅτι ἐκάστη Ἐκκλησία εἶναι χωριστή, καὶ ὀρίζει τὰ ἑαυτῆς καὶ ἔχει τὰ ἴδια πρεσβεῖα; Ἀμὴ πῶς εἶναι ὁ Πάπας κεφαλὴ; Ὁχι τοῦτο εἶναι ψεῦδος καὶ ἐναντίον τῆς ἀληθείας, καὶ τῶν Κανόνων.

Καὶ ταῦτα λέγομεν ἂν ἦτον ὀρθόδοξος, ἀμὴ ἐπειδὴ τώρα καὶ εἰς αἱρέσεις πέπτωκεν καὶ καινοτομίας ἡ αὐτὴ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης καὶ ὁ Πάπας, μάλιστα ὁ νῦν Παῦλος Ε' ⁶⁶ Σαρδανάπαλος⁶⁷ ἐστὶ, καὶ ἄλλος Ἡλιογάβαλος⁶⁸, οὔτε τὴν ἐκκλησίαν αὐτήν, τὴν ἔχομεν διὰ Χριστοῦ ἐκκλησίαν, οὔτε τὸν Πάπαν διὰ ἀρχιερέα, καθὼς κρατιέται καὶ καθὼς τὸν κηρύττουσιν οἱ Ἰησοῦῖται, οἱ συνήγοροι τῆς ῥωμαϊκῆς τυραννίδος ὅπου εἰς τόσον ἡ τυραννὶς τοῦ Πάπα εἶναι καταστεμμένη, ὅτι οὔτε οἱ παλαιοὶ τύραννοι καὶ διώκεται τῶν πιστῶν, ὡς ἂν ἦτον ὁ Μαξιμιανός, καὶ ὁ Διοκλητιανός, καὶ οἱ λοιποὶ, δὲν εἶχαν τόσα κολαστήρια νὰ τυραννοῦν τοὺς ἀνθρώπους ὅσα ἔχει τὴν σήμερον ὁ Πάπας, διὰ νὰ τιμωρῇ

65. «Ἀνανεούμενοι τὰ παρὰ τῶν ἑκατὸν πενήντα ἀγίων Πατέρων, τῶν ἐν τῇ θεοφυλάκτῳ ταύτῃ καὶ βασιλίδι πόλει συνελθόντων, καὶ τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα, τῶν ἐν Χαλκηδόνι συναθροισθέντων νομοθετηθέντα, ὀρίζομεν, ὥστε τὸν Κωνσταντινουπόλεως θρόνον τῶν ἴσων ἀπολαβεῖν πρεσβείων τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης θρόνου, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, ὡς ἐκείνον, μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δεύτερον μετ' ἐκείνον ὑπάρχοντα, μεθ' ὃν τῆς Ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλεως ἀριθμείσθω θρόνος, εἴτα ὁ Ἀντιοχείας, καὶ μετὰ τοῦτον, ὁ τῆς Ἱεροσολυμιτῶν πόλεως».

66. Ὁ Παῦλος ὁ Ε' (Πάπας τὰ ἔτη 1605-1621), ἔμεινε καὶ αὐτὸς στὴν ἱστορία γιὰ τὴν σκληρότητα καὶ τὶς δολοπλοκίες του (π.χ. κάψιμο ἀνθρώπων, ἀπαγόρευση βιβλίων, δίωξη τοῦ Γαλιλαίου, ὀργάνωση [ἀνεπιτυχοῦς] δολοφονίας τοῦ Πάολο Σάρπι κ.ἄ.). Τὸ ὁμοίωμά του καίγεται κάθε χρόνο στὴν Ἀγγλία στὴν ἐκδήλωση «Lewes Bonfire», ποῦ γίνεται πρὸς τιμὴν δεκαεπτὰ προτεσταντῶν ποὺ κἀγκαν στὴν πυρὰ.

67. Μυθικὸς βασιλιάς τῶν Ἀσσυρίων, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα ἔγινε συνώνυμο τῆς ἀκολασίας.

68. Ῥωμαῖος αὐτοκράτορας (αὐτ. 218-222), διαβόητος γιὰ τὴν ἐπιδεικτικὴ ὁμοφυλοφιλία του.

ἐκείνους ὅπου λέγουν πὼς δὲν εἶναι κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας. Ἄν ἔχης κάθε λογῆς αἵρεσιν σοῦ τὴν συγχωρᾷ μόνον νὰ εἰπῇς πὼς ὁ Πάπας εἶναι κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀνοίγει καὶ κλείει τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν κόλασιν, καὶ ἔχει τοσαύτην ἐξουσίαν ὡσὰν τὸν Χριστόν. Τοῦτο μόνον λέγε, καὶ τὰ ἄλλα ὅλα σοῦ συγχωροῦνται. Τοῦτο ἀρνήσου χαίμενος ἦσαι. Ἐκ τούτου ἄς γνωρίσῃς κάθε εἰς ποία καλοσύνη πνευματικὴ πολιτεύεται εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἂν ἴσως καὶ ὁ Χριστὸς στέργει τέτοιαν κεφαλὴν εἰς τὸ μυστικόν του σώμα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἐδῶ μποροῦσι νὰ εἰποῦν οἱ Λατίνοι «χειρότεροι εἴστε ἐσεῖς οἱ Ἀνατολικοὶ παρὰ ἐμᾶς διατὶ ἐσεῖς βασιλείαν δὲν ἔχετε διὰ τὴν ὑπερφάνειάν σας τὴν ἐπῆρεν ὁ Θεός. Δεύτερον, μάθημα καὶ σοφίαν δὲν ἔχετε. Τρίτον, ἱερωσύνην δὲν ἔχετε, διατὶ τὴν ἀγοράζετε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τέταρτον, ἐλευθερίαν δὲν ἔχετε ἀμὴ εἴστε δοῦλοι καὶ ἔχετε τοὺς Τούρκους ἀπάνω εἰς τὰ κεφάλια σας· τὰ ὅποια ὅλα σᾶς τὰ ἔδωκεν ὁ Θεὸς διὰ νὰ μὴν ὑποτάσσεσθε τῆς ἐκκλησίας τῆς παλαιᾶς Ῥώμης. Καὶ μὲ ὅλον τοῦτο δὲν παύετε νὰ γυρεύετε τὴν τλαιπωρίαν σας, ἀμὴ ἀκόμη ἐμᾶς τόσον καταφρονεῖτε καὶ διασύρετε».

Ταῦτα ἐμποροῦσι νὰ μᾶς εἰποῦν καθὼς καὶ τὰ λέγουν οἱ Λατίνοι, πλὴν μὲ ταῦτα δὲ μᾶς φοβερίζουν. Ὅτι ἡμεῖς θέλεις διὰ λόγου τους, θέλεις διὰ λόγου μας, τὴν ἀλήθειαν δὲν τὴν κρύπτομεν, ἢ διὰ πάθος καὶ φιλοπροσωπίαν, μόνον φανερὰ ἐπαγγελόμεθα τὴν ἀλήθειαν. Πὼς ὁ Πάπας καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης νὰ εἶναι ἔτζη σὰν εἴπαμεν καὶ χειρότερα, ἐν φόβῳ Θεοῦ ἔτζη εἶναι. Πὼς ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία καὶ ὅλον τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων νὰ εἶναι κακὰ καταστεμμένον τοῦτο δὲν τὸ ἀρνοῦμεθα. Ἀλήθεια βασιλείαν δὲν ἔχομεν, ὅτι ἔτζη ἠθέλησεν ὁ Θεὸς νὰ μᾶς παιδεύσῃ διὰ ταῖς ἀμαρτίαις μας, ὅχι διατὶ δὲν ὑποτασσόμεθα τῷ Πάπα. Εἶναι πολλαὶ βασιλείαι τὴν σήμερον ὅπου τὸν Πάπα ὅχι μόνον δὲν τὸν ὑποτάσσουνται, ἀμὴ εἰς τὰ ἔθνη τὸν κηρύττουσι διὰ ἀντίχριστον, καὶ εἰς τὰ συγγράμματα καὶ εἰς τὰ βιβλία ὅπου γράφουν ἐναντίον τοῦ Πάπα δὲν εἶναι ἄξιοι ὅλοι οἱ διδάσκαλοι νὰ τοὺς ἀποκριθοῦσι. Καὶ ὅταν ἀποκριθοῦσι ἔτζη διαλέγονται πρὸς ἐκείνους, ὅσον τινὰς ὅπου νὰ γροικᾷ συγκρίνοντάς τα εὐρίσκει τοὺς διδασκάλους τοῦ Πάπα φλυαροῦντας καὶ τοὺς ἐναντίους τους καὶ φιλοσόφους, καὶ θεολόγους. Καὶ ὅποιος θέλει ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ἡμεῖς τοὺς τὸ δείχνομεν εἰς τὰ μάτια μέσα. Ὅμως οἱ τοιοῦτοι μὲ ὅλον ὅπου κηρύττουσι τὸν Πάπαν ἀντίχριστον καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης Βαβυλῶνα καὶ καθέδραν

τοῦ ἀντιχρίστου, μὲ τοῦτο ὅλον εὐτυχοῦσι καὶ αὐτοὶ καὶ αἱ βασιλείαις τους. Καὶ ἐμᾶς λέγουν οἱ Λατῖνοι πὼς ἐχάσαμεν τὴν βασιλείαν μας, διὰ τὸ δὲν ὑποτασσόμεθα τῷ Πάπα; Μάλιστα διὰ νὰ συμφωνήσουν μὲ τὸν Πάπαν εἰς τὴν ψεματινὴν Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας οἱ ἄγνωστοι ἐκεῖνοι ὁποῦ ἦσαν ἐκεῖ, διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐπαραχώρησεν καὶ ἐχάθη ἡ βασιλεία, ὅτι δὲν ἤλπισαν εἰς τὸν Θεόν. Ἀμὴ ἔκαμαν συμφωνίαν μὲ τὸν Πάπαν διὰ νὰ τοὺς δώσῃ βοήθειαν καὶ ὁ Θεὸς ἐπαραχώρησεν καὶ ἦλθεν μέγας ἀφανισμός. Λοιπὸν εἰς τοῦτο τὸ μέρος δὲν ἔχουν δίκαιον νὰ μᾶς λέγουν πὼς ἐχάσαμεν τὴν βασιλείαν διὰ λόγου τους.

Ὅσον πὼς δὲν ἔχομεν σοφίαν καὶ μαθήματα ἀλήθεια εἶναι. Ἀμὴ ἂς μετρήσουν δύο πράγματα οἱ Λατῖνοι. Πρῶτον ὅτι τὸν καιρὸν τὸν παλαιὸν ὁποῦ ἡ σοφία ἐπολιτεύετο εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοὺς Λατίνους οἱ Ἕλληνες τοὺς εἶχαν διὰ βαρβάρους, καὶ τώρα ἂν ἐβαρβαρωθήκαμεν ἡμεῖς καὶ ἐκεῖνοι ἐσοφίσθησαν, παράξενον δὲν εἶναι. Ἡ πτωχεία καὶ ἡ ἀφαίρεσις τῆς βασιλείας μᾶς τὸ ἔκαμεν καὶ ἂς ἔχομεν ὑπομονήν. Δεύτερον ἂς λογιᾶσουν ὅτι ἂν δὲν ἔχομεν σοφίαν ἐξωτέραν, χάριτι Χριστοῦ ἔχομεν σοφίαν ἐσωτέραν καὶ πνευματικὴν, ἡ ὁποία στολίζει τὴν ὀρθόδοξόν μας πίστιν καὶ εἰς τοῦτο πάντοτε εἴμεσθην ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς Λατίνους, εἰς τοὺς κόπους, εἰς ταῖς σκληραγωγίαις, καὶ νὰ σηκώνομεν τὸν σταυρόν μας, καὶ νὰ χύνομεν τὸ αἷμα μας διὰ τὴν πίστιν, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἄν εἶχεν βασιλεύσῃ ὁ Τοῦρκος εἰς τὴν Φραγγίαν δέκα χρόνους χριστιανὸς ἐκεῖ δὲν ἀπομένεν⁶⁹, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τώρα τριακοσίους χρόνους εὐρίσκεται, καὶ κακοπαθοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ βασανίζονται, καὶ τυραννιοῦνται διὰ νὰ στέκουν εἰς τὴν πίστιν τους. Καὶ λάμπει ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας, εἰς τὸ μέσον τῆς ἀσεβείας, καὶ ἐσεῖς μοῦ λέγετε πὼς δὲν ἔχομεν σοφίαν; Τὴν σοφίαν σου δὲν τὴν ἐθέλω ὀμπρὸς εἰς τὸν Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ. Κάλλιον ἦτον νὰ τὰ ἔχη τινὰς καὶ τὰ δύο δὲν τὸ ἀρνοῦμαι· πλὴν ἀπὸ τὰ δύο τὸν Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προτιμῶ, καὶ σὺ ἔχε τὴν σοφίαν.

Ὅσον πὼς δὲν ἔχομεν ἱερωσύνην, διὰ τὴν ἀγοράζομεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους· ἡ ἱερωσύνη ἀπὸ τοὺς Τούρκους δὲν ἀγοράζεται, διὰ τὸ πρᾶγμα ὁποῦ δὲν ἔχουσι δὲν ἡμποροῦσι νὰ πωλήσωσι. Μόνον ὡς κύριος ὁ βασιλεὺς τῶν Τούρκων εἰς τοὺς τόπους του, ὁποῦ τοὺς ἔχει λόγῳ

69. Χριστιανούς ἐκεῖ δὲν εὕρισκες (Α).

πολέμου, μᾶς παίρνει ἄσπρα⁷⁰ καὶ μᾶς ἀφίνη καὶ ἐνεργοῦμεν τὰ τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδοξίας. Ἐτοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον ἀλλὰ καὶ οἱ Λατῖνοι τὸ ἡξεύρουν μόνον ἐκεῖνο ὅπου ἐσὺ ὁ Λατίνος θέλεις νὰ μὲ μεμφθῆς ἐγὼ νὰ σοῦ τὸ εἰπῶ. Μέμφεσαι πὼς παγένουσι⁷¹ τινὲς καὶ ἀναβιβάζουν διὰ νὰ πάρουν τὸ Πατριαρχεῖον, τοῦτο εἶναι ἀλήθεια. Καὶ μέμφεσαι τὸ σιμωνιακὸν τοῦτο εἶναι τὸ κακόν. Ὅσον πὼς ἀναβάζουν τὸ Πατριαρχεῖον τινὰς ὅπου νὰ ἔχη φόβον Θεοῦ καὶ ἐντροπὴν ἀνθρώπων δὲν τὸ κάμνει, μόνον ἀπεγνωσμένοι ἄνθρωποι καὶ ἄτιμοι τὸ κάμνουν καὶ αὐτοὶ ὄψονται. Ὅσον διὰ τὸ σιμωνιακόν, καὶ ἐγὼ μαζὴ σου κρατῶ, πὼς μήτ' ἐκεῖνος ὅπου παίρνει ἄσπρα δίδει Χάριν μήτε ἐκεῖνος ὅπου δίδει ἄσπρα παίρνει Χάριν. Καὶ μήτε εἷς, μήτε ἄλλος ἔχουσι Χάριν, ἀμὴ καὶ ὁ εἷς, καὶ ὁ ἕτερος ἔχουσι μερίδα μετὰ τοῦ Σίμωνος τοῦ Μάγου, ὡς καταπατοῦντες τὸν νόμον παίρνοντας ἀπάνω τους κατάρας Πατέρων, Συνόδων. Ἀμὴ παρακαλῶ σε Λατίνε σκέψου καλῶς καὶ ἐσὺ διὰ λόγου σου τὸν κίνδυνον τῆς Σιμωνίας. Διατὶ καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ῥώμης τόσον ἀκούομεν καὶ διαβάζομεν πὼς πολιτεύεται, ὅπου χειρότερα δὲ βολεῖ. Ὅμως διὰ τοῦ λόγου μας σὰς λέγω, ἂν εἶναι σιμωνιακοὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ μας, αὐτοὶ ἂς δώσουν λόγον. Στέργοιτο καὶ ἐγὼ ὅσοι εἶναι σιμωνιακοί, καὶ τὸ ἐπαγγέλλομαι πὼς οὔτε Ἱερωσύνην ἔχουν οὔτε ἄλλην Χάριν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὔτε ἡ εὐλογία τους εἶναι εὐλογία, οὔτε ἡ κατάρα τους εἶναι κατάρα. Πλὴν γνωρίζετε ὦ Λατῖνοι ὅτι εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ὁ Θεὸς ἐφύλαξεν καὶ μερικοὺς, ὅπου εἶναι εἰς τὴν τάξιν τὴν ποιμαντικὴν γνήσιοι καὶ καθαροὶ Ἀρχιερεῖς ὅπου δὲν συγκοινωνοῦσι μετὰ τῶν σιμωνιακῶν. Καὶ ἂν εἶναι καὶ ὀλίγοι, φθάνει ὅτι τηροῦνται ὡς σπέρμα διὰ νὰ μεταδίδεται ἀπὸ λόγου τους ἡ Χάρις ἀκιβδήλως καὶ ἀμώμως, ὡς τὸ γνωρίζετε καὶ ἐσεῖς, ἀμὴ ἀπὸ τὸ πάθος κινούμενοι δὲν τὸ ὁμολογᾶτε. Ἀμὴ ἐνθυμίζω σας νὰ μετρήσετε καὶ ἐσεῖς διὰ λόγου σας, ὅτι καὶ ἐσεῖς τὴν σήμερον ἱερωσύνην δὲν ἔχετε καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς οἱ Ἀνατολικοί, εὐγάνοντας τὸ Βάπτισμα, ἄλλο κανένα μυστήριον ἐδικό σας δὲν ἔχομεν, μήτε στέργομεν καὶ τοὺς ἱερεῖς σας δὲν τοὺς συγκοινωνοῦμεν. Ἡ αἰτία διατὶ εἴστε αἰρετικοί, καὶ καινοτόμοι, καὶ ὁ Πάπας σας ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔχετε τὴν ἱερωσύνην γνήσιος Ἀρχιερεὺς δὲν εἶναι, ἀλλὰ ἔχει φα-

70. Τὸ «ἄσπρον» (τουρκιστὶ akce) ἦταν ἀργυρὸ νόμισμα τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

71. Πηγαίνουν.

νερά σημάδια τοῦ ἀντιχρίστου. Δὲ λέγω πὼς εἶναι ἀντίχριστος, ἀλλὰ πὼς ἔχει πολλὰ σημάδια τοῦ ἀντιχρίστου⁷². Καὶ διὰ νὰ μὴν εἰπῇ πὼς τὸν συκοφαντῶ, ἰδοὺ ὁποῦ σοῦ στρώνω ἐδῶ μερικὰ φανερά σημάδια. Πρῶτον, ὅτι ὁ ἀντίχριστος θέλει νὰ σηκώσῃ τοῦ λόγου του ἀπάνω εἰς τὸν Θεὸν καὶ κάθε σέβασμα, καὶ νὰ κάθῃται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ νὰ δείχνῃ τοῦ λόγου του ὡσαύτῃ Θεόν. Τὸν παλαιὸν καιρὸν ὅλοι οἱ Ἐπίσκοποι ἔλεγον ἀδελφὸν τὸν Πάπαν, καὶ τώρα κάμνει χρεια καὶ οἱ Ἐπίσκοποι, καὶ οἱ Καίσαρες, καὶ οἱ Βασιλεῖς νὰ τὸν λέγουν Κύριόν μας κατ' ἐξοχὴν. Νὰ καθέζεται ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ· τὸν Σταυρὸν ὁποῦ ἐβάστασεν ὁ Χριστὸς εἰς τοὺς ὤμους νὰ ἔχει εἰς τὰ ποδάρια του· νὰ τὰ φιλῇ ὅποιος ἀγεί εἰς ἐκεῖνον. Καὶ ποῖος ἐμπορεῖ τὸ ποδάρι ἐκεῖνο νὰ τὸ φιλήσῃ; Τινάς, δύσκολα πολλά. Ἐξω νὰ εἶναι μέγας ἄνθρωπος, πτωχὸς δὲν εἶναι ἄξιος. Ἐπειτα ὁ ἀντίχριστος θέλει νὰ ἔχῃ τὸν θρόνον του εἰς τὴν ἐκκλησίαν⁷³, καὶ ὁ Πάπας εἰς τὴν ἐκκλησίαν μὲ τόσῃ δόξαν κάθεται. Δεύτερον, ἐναντιώνεται τῷ Χριστῷ ὅτι ὅποιος πιστεύει καὶ εἶναι εἰς πάντα Ὁρθόδοξος, καὶ νὰ μὴν ὑπόκειται τῷ Πάπα δὲν σώζεται. Καὶ ὅποιος πιστεύει τὸν Πάπαν καὶ τοῦ ὑποτάσσεται ἂν δὲν πιστεύει καὶ εἰς τὸν Χριστὸν τὸν ἔχουν διὰ σωσμένον. Ἐτῇ ἐπαγγέλλονται οἱ διδάσκαλοι τοῦ Πάπα, ὅπερ φανεροὶ τὸν Πάπαν κατὰ πάντα ἀντίχριστον. Τρίτον, λέγει ὁ Πάπας πὼς τοῦ ἐδόθη διπλὴ ἐξουσία, ἡ πνευματικὴ νὰ σώζῃ καὶ νὰ κολάζῃ τὰς ψυχάς, καὶ ἡ ἐξωτέρα ἐξουσία νὰ βασιλεύῃ ἐξωτερικῶς τὰ πάθη. Καὶ ἀνακατῶναι ταῖς δύο ἐξουσίαις καὶ γίνεται περισσότερος ἀπὸ τὸν Χριστόν. Ἐπειδὴ παίρνει ἐκεῖνο ὁποῦ ὁ Χριστὸς δὲν ἤθελεν νὰ ἔχῃ εἰς τὸν κόσμον⁷⁴. Ἐπειτα γίνεται ἐναντίος τῷ Χριστῷ διατὶ ἐκεῖνο ὁποῦ ὁ Χριστὸς ἐκαταφρόνησεν, αὐτὸς τὸ δέχεται. Ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἦτον ὅλος πνευματικὰ σπλάχνος καὶ ἐλεημοσύνην εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὁ Πάπας ἔχει φωταῖς ἔτοιμας, φυλακαῖς, φούρκαις, γλωσσώγραις, δακτυλήθραις⁷⁵, καὶ κάθε λογῆς ὄργανον ἀπ' ἐκεῖνα ὁποῦ θέλει νὰ ἔχῃ ὁ

72. Ἀλλὰ πὼς εἶναι πρόδρομος τοῦ ἀντιχρίστου (Α).

73. Πρβλ. Β' Θεσ. β' 4, στοῦ ὁποίου τὴν ἐρμηνεία ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος γράφει: «Καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος, φησὶν, ὁ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα. Οὐ γὰρ εἰς εἰδωλολατρίαν ἄξει ἐκεῖνος, ἀλλ' ἀντίθεός τις ἔσται, καὶ πάντας καταλύσει τοὺς θεοὺς, καὶ κελεύσει προσκυνεῖν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ καθεσθῆσεται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, οὐ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πανταχοῦ Ἐκκλησίας. Ἀποδεικνύντα, φησὶν, ἑαυτὸν Θεόν» (P.G. 62, 482).

74. Πρβλ. Ματθ. δ' 8-10.

75. Ἐργαλεῖα βασιανισμοῦ ποὺ χρησιμοποιοῦσε ἡ περιβόητη «Ἱερὰ Ἐξέταση».

Ἀντίχριστος νὰ παιδεύει τοὺς χριστιανούς. Οὕτως αὐτὸς παιδεύει ἐκείνους ὅπου δὲν τὸν προσκυνοῦσι. Καὶ μὴ θαρρήῃ κάθα εἰς ὅτι ταῦτα νὰ λέγονται κατὰ πάθος. Ἐτζη ὁ Θεὸς νὰ μοι δώῃ καλὸν εἰς τὴν ψυχὴν μου, ὥσ᾽ νὰ λέγω τὴν ἀλήθειαν. Καὶ μάλιστα πολλὰ παρακάτω ἀπ' ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἀντίχριστος ὁ Πάπας. Ταῦτα τὰ τρία ἐσημαδεύσαμεν διὰ τὴν ὥραν καὶ δὲν βάλομεν περισσότερα, ὅτι νὰ μακραίνομεν τὸν λόγον ἤθελεν εἶσται βαρετόν.

Ὅσον πῶς εἴμεσθεν δούλοι καὶ δὲν ἔχομεν ἐλευθερίαν· ἐτοῦτο δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ κάμωμεν καλὰ καὶ νὰ εὐαρεστήσωμεν τῷ Θεῷ, διατὶ τὰ κορμῖα μας ἄς δουλεύουν τῷ Φαραῶ, καὶ τὰ πνεύματά μας ἄς λατρεύουν⁷⁶ τῷ Θεῷ. Καὶ κοιτάζομεν ἡμεῖς, ὦ Λατῖνοι, τὴν κατάστασίν μας καὶ τὴν τλαιπωρίαν μας, ναί, καὶ διὰ τ' ἐσᾶς δὲ μᾶς κόφτει. Ἀμὴ διὰ νὰ μᾶς παγιδεύετε καὶ νὰ θεωροῦμεν πῶς εἰς τοὺς καιροὺς ἐτούτους δὲ σᾶς φθάνει ὁ κόσμος ὅλος ὅπου τὸν ἀνακατώνετε μὲ τὰ ψεματινά σας μαθήματα, καὶ μὲ ταῖς ὑποκρισίαις σας, ἀμὴ ἤλθετε καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ πάσχετε νὰ χωρίσετε τέκνα ἀπὸ γονεῖς, καὶ κατὰ τὴν τάξιν σας νὰ σπεῖρετε εἰς καθ' ἓνα σπίτι σκάνδαλα καὶ διχοστασίαν εἶναι χρεῖα καὶ ἡμεῖς νὰ στηλιτεύσομεν τὴν πονηρίαν σας, καὶ νὰ τὴν φανερώσωμεν τῶν ἀπλῶν νὰ σᾶς γνωρίσουν⁷⁷, μήπως καὶ τοὺς φωτίσῃ ὁ Θεὸς νὰ σᾶς προσέχουν καὶ νὰ σᾶς φεύγουν, ἡδὲ καὶ νικῇ ὁ διάβολος τὴν γνώμην τους ἂν δὲ φθάνῃ τῷ Πάπα, ἄς ὑποταχθοῦν καὶ τοῦ ἀντιχρίστου.

Πλὴν γυρίζοντας εἰς τὸ προκείμενον συμπεραίνομεν ὅτι κατὰ ἀλήθειαν κεφαλὴ δὲν εἶναι ὁ Πάπας τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μὲ ὅλον ὅπου κρατιέται τοιοῦτος. Ἀμὴ καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ καὶ ἄλλα πολλὰ ἔθνη ὅπου πρῶτα τὸν ἔστεργαν διὰ πρῶτον, τώρα δὲν τὸν στέργουν, ἀφ' οὗ ἐγνώρισαν τὴν πονηρίαν καὶ τὴν κακὴν κατάστασιν ὅπου καὶ ὁ Πάπας καὶ ἡ ἐκκλησία του ἐκατάντησεν⁷⁸. Καὶ καλὰ καὶ νὰ εἶναι εἰς τὰ ἔξω πλούσιος, καὶ εὐτυχής, ἀμὴ τὰ πλούτη καὶ αἱ δόξαι αἱ πρόσκαιραι δὲν τὸν βοηθοῦσι εἰς τὰ πνευματικά. Ὁ Χριστὸς ἦτον πτωχὸς καὶ ὁ ἅγιος Πέτρος· τοῦ ἁγίου Πέτρου ὁ διάδοχος εἶναι πλούσιος, ἀμὴ ὁ ἅγιος Πέτρος ἦτον πτωχός. Ὁ ἅγιος Πέτρος ἐσύναγεν διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐμοίραζεν, καὶ ὁ Πάπας

76. Δουλεύουν (B).

77. Νὰ τὴν γνωρίσουν καὶ οἱ ἀπλῶτεροι (A).

78. Ὅπου ἐκατάντησεν καὶ αὐτός, καὶ ἡ ἐκκλησία του (A).

μαζώνει καὶ δίδει τῶν ἀνεψιῶν του καὶ τῶν συγγενῶν του. Ἐμᾶς δὲ μᾶς μέλει διὰ τοῦτο, ἀμὴ ὁ λόγος τὸ φέρνει καὶ τὸ λέγομεν.

Τοῦ λοιποῦ παρακαλοῦμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν νὰ μᾶς φυλάττει ἀπὸ τὰ σφάλματα τῶν Λατίνων καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης· καὶ νὰ μᾶς στερεώνει εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν μας καὶ εἰς τὴν πίστιν τὴν ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς ὁποίας ἐλπίζομεν σωθῆναι καὶ μακαρισθῆναι ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, ἀμήν.

Ἀρχιμανδρίτης
ΤΙΜΟΘΕΟΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ

ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΜΕΤΟΧΙΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ
ΣΤΟΝ ΒΥΡΩΝΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

Τῇ «ἐπὶ βράχου ριζιμαίου Ἀθωνείου ἐκτισμένη,
ὕπὲρ πόντον ὥς τις φάρος φωτοβόλος ἰδρυμένη,
ὕπὸ ὑψηλῶν ὀρέων ἀποκρήμνων κυκλουμένη,
καὶ ὑδάτων ταχυρρόων ζωηφόρων βρεχομένη,
Ιερᾷ Μονῇ Ὁσίου (Σίμωνος) πεφημισμένη¹»
μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

Τὸ 2021 ἀπετέλεσε ἐπετειακὸ ἔτος γιὰ τὸ Ἱερὸ Μετόχιο τῆς Ἀναλήψεως τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας ποὺ βρίσκεται στὴν πόλη τοῦ Βύρωνα Ἀττικῆς². Συμπληρώθηκαν ἤδη 100 χρόνια ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ σημερινοῦ Ναοῦ τοῦ Μετοχίου. Μὲ τὴν ἐόρτια αὐτὴ ἀφορμὴ ἀξίζει νὰ ἀνατρέξουμε καὶ νὰ ἐπισημάνουμε κάποιες ἐκ τῶν πτυχῶν τῆς ἱστορίας του. Ἐξάλλου ὁ τόπος αὐτός, πολὺ πρὶν τὴν ἔλευση τῶν προσφύγων καὶ πρὶν ἐπε-

1. Ποίημα Καθηγητοῦ Ι. Γοργίου, 22 Ἀπριλίου 1900, στό: Ἀρχιμανδρίτου Ἱερωνύμου Σιμωνοπετρίτου, *Τάλας καὶ ἀμαρτωλός*, Ἀθῆναι 1956, σελ. 8.

2. Περὶ τοῦ Μετοχίου τῆς Ἀναλήψεως Κυρίου Βύρωνος βλέπε: Ἱερομονάχου Νικολάου (νῦν Μητροπολίτου Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς), *Ἱερὸ Μετόχι Ἀναλήψεως – Ἀγιορείτικη αὖρα στὴν ἔρημο τῶν Ἀθηνῶν*, ἐκδ. Μετοχίου Ἀναλήψεως Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, Ἀθῆνα 2004.

κταθεῖ ἕως τῆς θέσεώς του ὁ πολεοδομικός ἰστός, εἶχε ἀφιερωθεῖ στὴν Θεία Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου καὶ στὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας Μητέρας του.

Ὁ ἐορτασμός τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸν 19ο αἰώνα

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ παραδόσεως ἐόρταζαν τὴν Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου στὴν παλαιὰ Μονὴ τῆς Καισαριανῆς. Περί αὐτῆς τῆς πανηγύρεως μιᾷ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης στὸ διήγημά του «Τὸ θαῦμα τῆς Καισαριανῆς»³, ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ 1901 καὶ περιγράφει θαυμαστὸ γεγονός ποὺ εἶχε λάβει χώρα σὲ παλαιότερη πανήγυρη.

Τὸ 1864 ὁλοκληρώθηκε ἡ ἀνέγερση καὶ ἐγκαινιάστηκε ὁ Ναὸς τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου στὸ Κορωπί τῶν Μεσογείων⁴. Ἐκτοτε ὁ ἐορτασμός αὐτὸς ἔγινε πόλος ἑλξης προσκυνητῶν ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἀττικῆς. Ὅπως μαρτυρεῖται «Εἰς τὴν πανήγυρην ταύτην προσέρχονται οὐ μόνον ἐκ τῶν χωρίων τοῦ Δήμου καὶ τοῦ Λαυρίου ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἀθηνῶν»⁵ ἐπίσης «πολλοὶ ἐξ Ἀθηνῶν θὰ μεταβοῦν ἀπὸ πρωῒα διὰ νὰ περάσουν τὴν ἡμέραν των εἰς τὴν ἐξοχικὴν κωμόπολιν, μία ὥραν μόλις ἀπέχουσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἰδοῦν τοὺς χωρικοὺς γειτονικῶν χωρίων χορεύοντας τοὺς ὠραίους ἑλληνικοὺς χορούς.»⁶

Ὁ πρῶτος Ναὸς τῆς Ἀναλήψεως

Σύμφωνα μὲ τὰ ἀρχεῖα τῆς Γεωγραφικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ, πρὶν τὸ 1891, στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου ἦταν κτισμένο μικρὸ παρεκκλήσιο, ρυθμοῦ μονόχωρης βασιλικῆς, ἀφιερωμένο στὴν Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου.

Τὸ 1891 οἱ Ἱερεῖς Σπυρίδων Γιαννουλέας καὶ Ἰγνάτιος Σακελλαρίου ἀγόρασαν τὴν περίπου 6 στρεμμάτων ἑκταση. Ἐπρόκειτο περὶ

3. Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Ἀπαντα, τ. Γ', ἐκδ. «Δόμος», Ἀθήνα 1984, σσ. 353-9.

4. Περί τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως Κυρίου Κορωπίου βλέπε: Γιάννη Η. Πρόφῃ, «Τὸ ἱστορικὸ τῆς ἀνέγερσης τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως Κορωπίου», στό: Πρακτικὰ Ζ' Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης ΝΑ Ἀττικῆς (Κορωπί, 19-22 Ὀκτωβρίου 1995), Δῆμος Κορωπίου, Κορωπί 1998, σσ. 136-158.

5. Ἐφῆμ. Καιροί, 16/5/1900, φ. 4111, σελ. 3.

6. Ἐφῆμ. Τὸ Ἄστυ, 9/5/1901, φ. 3770, σελ. 3.

κληρικῶν σχετιζομένων μετὸν Ἀρχιεπίσκοπο Πατρῶν Ἱεροθέο Μητρόπουλο⁷. Ὁ μεν π. Ἰγνάτιος Σακελλαρίου ἦταν συγγενής του, ὁ δὲ π. Σπυρίδων Γιαννουλέας ὑπῆρξε συνεργάτης του στὴν Πάτρα⁸.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1893, τὸ κτῆμα περιέρχεται ἐξ ὁλοκλήρου στὴν κυριότητα τοῦ π. Ἰγνατίου Σακελλαρίου, μετὰ τὴν ὑποχρέωση νὰ κατασκευάσει ἐντὸς αὐτοῦ οἰκία, ὅπου θὰ διέμενε ἐφ' ὅρου ζωῆς ὁ π. Σπυρίδων Γιαννουλέας.

Πρόσωπο «κλειδί» γιὰ τὴν ὑπαγωγή τοῦ ναυδρίου στὴν Ἱερὰ Μονὴ Σίμωνος Πέτρας ὑπῆρξε ὁ ἀνεψιὸς τοῦ π. Ἰγνατίου, Μοναχὸς Νεῖλος Σιμωνοπετρίτης⁹. Ὁ κατὰ κόσμον Νικόλαος Μητρόπουλος ἦταν δικηγόρος καὶ ἐπίσης πρωτανεψιὸς τοῦ Μητροπολίτου Πατρῶν Ἱεροθέου Μητροπούλου. Ταυτόχρονα ἦταν θεῖος τοῦ διεθνοῦς φήμης μουσικοῦ Δημήτρη Μητρόπουλου¹⁰.

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ πρώτου Ναοῦ

Τὴν Πέμπτη 26 Μαΐου 1894, ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου, ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανὸς Καλλιγᾶς¹¹ τέλεσε τὰ ἐγκαίνια τοῦ πρώτου ναυδρίου.

7. Περὶ τοῦ Μητροπολίτου Πατρῶν (1892-1903) Ἱεροθέου Μητροπούλου (Τρεστένᾳ Ἀρκαδίας 1839-Ἀθήνα 1903) βλέπε: Νικολάου Θ. Μπουγάτσου, «Ἱεροθέος. Ὁ Μητρόπουλος. Ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν», *Θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἐγκυκλοπαίδεια* (Θ.Η.Ε.), τ. 6ος, Ἀθῆναι 1965, σσ. 809-10 καὶ Ἀρχιμ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου, *Ἱεροθέος Μητρόπουλος ~ Ὁ φωτισμένος Ἱεράρχης*, ἐκδ. «Ἐπτὰλοφος», Ἀθῆναι 1993.

8. Ἀρχιμ. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου, σελ. 12 καὶ 101.

9. Περὶ τοῦ Μοναχοῦ Νεῖλου Μητροπούλου (Τρεστένᾳ Ἀρκαδίας 1871-Ἅγιον Ὅρος 1911) βλέπε: Μοναχοῦ Μωυσέως Ἀγιορείτου, *Ἱερὲς Μορφές τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, Κατερίνη 2006, σσ. 381-93 καὶ τοῦ ἰδίου, *Μέγα Γεροντικὸ ἐναρέτων ἀγιορειτῶν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος*, τ. Α' (1901-1955), ἐκδ. «Μυγδονία», Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 104-6.

10. Περὶ τοῦ Δημήτρη Μητροπούλου (Ἀθήνα 1896-Μιλάνο 1960) καὶ τῆς σχέσεώς του τόσο μετὰ μορφές τῆς Ἐκκλησίας, ὅσο καὶ μετὰ τὸ Μετόχιο τῆς Ἀναλήψεως, βλέπε: Ἀρχιμ. Ἐλισαίου Γούλα, *Ἐπίγευση ἀγιότητος - Δημήτρη Μητρόπουλος*, ἐκδ. «Ἐν πλῶ», Ἀθήνα 2021.

11. Περὶ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν (1889-1896) Γερμανοῦ Καλλιγᾶ (Κεφαλωνιά 1844-Ἀθήνα 1896) βλέπε: «Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανὸς Καλλιγᾶς, βιογραφικὴ σημείωσις (μετ' εἰκόνης)», Κων/νου Φ. Σκόκου, *Ἐτήσιον Ἡμερολόγιον χρονολογικόν, φιλολογικόν καὶ γελοιογραφικόν τοῦ ἔτους 1890*, Ἀθῆναι

Στὴν ἐφημερίδα Ἀκρόπολις διαβάζουμε: «Τὴν προσεχῇ Πέμπτην, ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως, τελοῦνται ὑπὸ τοῦ σεβ. Μητροπολίτου τὰ ἐγκαίνια τοῦ πέραν τῆς σκοποβολῆς εἰς τὴν θέσιν Παγκράτι ωραίου ἐξοχικοῦ ναῖσκου, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸν ἱερέα κ. Ἰγνατίον Σακελλαρίου.»¹²

Καὶ στὴν Παλιγγενεσία: «Αὔριον πρωτὶ ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως τελεσθήσονται διὰ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἀθηνῶν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου κ. Ἰγνατίου Σακελλαρίου ναῖσκου εἰς τὴν θέσιν Παγκράτι ἄνωθεν τῆς Σκοποβολῆς. Ὅσοι φιλέορτοι ἄς σπεύσωσι νὰ παρευρεθῶσιν.»¹³

Ἡ καταγραφὴ τοῦ βυζαντινολόγου Γεωργίου Λαμπάκη

Ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τῶν μνημείων καὶ τῶν περιοχῶν ποὺ ἐπισκέφτηκε ὁ βυζαντινολόγος Γεώργιος Δ. Λαμπάκης (1854–1914) συγκαταλέγεται καὶ τὸ ναῦδριο τῆς Ἀναλήψεως. Στὶς ιδιόχειρες σημειώσεις του ἀναφέρει: «Ἀνάληψις Ἰγνατίου, Παγκράτι» καὶ «Ἀνάληψις Ἰγνατίου, Ἀθῆναι, 1896». Σὲ αὐτές, «Ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναλήψεως θέσει Παγκράτι», κατέγραψε τὶς ἀφιερωματικὲς ἐπιγραφὰς τῶν εἰκόνων τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου, τῆς ἀγίας Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τῶν ἁγίων Πάντων (1749)¹⁴.

Οἱ πρώτες πανηγύρεις

Τὴν Πέμπτη 14 Μαΐου 1898 διαβάζουμε στὴν ἐφημερίδα *Τὸ Ἄστυ*: «Σήμερον, ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως, ἑορτάζει πανηγυρικώτατα ὁ φερώνυμος ἱερὸς ναὸς τῆς Ἀναλήψεως, ἐν τῇ ἐξοχικῇ θέσει «Παγκράτι», ἔξωθι τοῦ Βατραχονησίου καὶ ἔναντι τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ.»¹⁵

Γιὰ τὴν πανήγυρη τοῦ ἐπόμενου ἔτους, στίς 27 Μαΐου 1899 δια-

1890, σσ. 262-4, Ἰωάννου Χρ. Κωνσταντινίδου, «Γερμανὸς Καλλιγᾶς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν (1889–1896)», περ. *Θεολογία*, τόμ. ΜΑ΄ (1970), τεύχ. 4, σσ. 669-89, Νικ. Λ. Φοροπούλου, «Γερμανός. Ὁ Καλλιγᾶς. Μητροπολίτης Ἀθηνῶν», *Θ.Η.Ε.*, τ. 4ος, Ἀθῆναι 1964, σσ. 397-9 καὶ Ἐμμανουὴλ Καραγεωργίου, *Ὁ Γερμανὸς Καλλιγᾶς ὡς Μητροπολίτης Ἀθηνῶν*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2016.

12. Ἐφημ. Ἀκρόπολις, 25/5/1894, φ. 4403, σελ. 3.

13. Ἐφημ. *Παλιγγενεσία*, 25/5/1894, φ. 9151, σελ. 3.

14. Ἀρχεῖο Οἰκογενείας Λαμπάκη (www.aol.org.gr), κωδικὸς Γ.Λ.–163.

15. Ἐφημ. *Τὸ Ἄστυ*, 14/5/1898, φ. 2691, σελ. 3.

σώζονται περισσότερα στοιχεία. Τὴν Θεία Λειτουργία τέλεσε ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ Ναοῦ, π. Ἰγνάτιος Σακελλαρίου, ἐνῶ τὸ κήρυγμα ὑπηρέτησε ὁ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ Ἀνάπλασις Μιχαὴλ Γαλανός.

Τὸ σχετικὸ δημοσίευμα στὴν Παλιγγενεσία ἀναφέρει: «*Αὐριον ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως πανηγυρίζει ἐν τῇ ρωμαντικῇ θέσει Παγκράτι καὶ ἀπέναντι τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ὁ ἱερός ναὸς τῆς Ἀναλήψεως. Τὴν θείαν λειτουργίαν τελέσει ἐν αὐτῇ ὁ ἀρχιμανδρίτης κ. Ἰγνάτιος Σακελλαρίου, τὸν δὲ πανηγυρικὸν ἐκφωνήσει ὁ κ. Μιχ. Γαλανός, διευθυντὴς τῆς “Ἀναπλάσεως”.*»¹⁶

Δημοσίευση ἀνακοίνωσης γιὰ τὴν πανήγυρη στὶς 18 Μαΐου τοῦ 1900 δημοσίευσε ἡ ἐφημερίδα Σκρίπ: «*Αὐριον ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως ἑορτάζει ὁ ὁμώνυμος Ἱερὸς ναὸς Ἀναλήψεως ἐπὶ ὠραίου καὶ τερπνοῦ λόφου εἰς τὴν θέσιν ἄνω Παγκράτι, πέραν τοῦ Σταδίου καὶ ἄνωθεν τῆς σκοποβολῆς κείμενος. Οἱ βουλόμενοι ἐκ τῶν φιλεόρτων δύνανται νὰ προσέλθουν. Ἡ πανήγυρις θὰ τελεσθῇ μὲ ὅλην τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν.*»¹⁷

Ἡ ὑπαγωγή τοῦ Ναοῦ στὴν Σιμωνόπετρα καὶ ἡ ἱδρυση τοῦ Μετοχίου

Τὸ 1908 ἐπὶ Ἡγουμενίας τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἰωαννικίου Σιμωνοπετρίτου¹⁸, τὸ ἐν λόγῳ κτῆμα καὶ τὸ ναῦδριο, δωρίζονται ἀπὸ τὸν π. Ἰγνάτιο Σακελλαρίου στὴν Ἱερὰ Μονὴ Σίμωνος Πέτρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους, πρὸς ἐξόφληση χρέους τοῦ πρὸς τὴν Μονὴ καὶ ἔκτοτε λειτουργεῖ ὡς μετόχιό της. Σύμφωνα με τὸν Κανονισμὸ «*Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ὀρθοδόξων Ἱερῶν Μονῶν καὶ τῶν Ἡσυχαστηρίων*»: «*Μετόχιον εἶναι παράρτημα Ἱερᾶς τινὸς Μονῆς ὑποτελὲς αὐτῇ, ἀνῆκον περιουσιακῶς, διαχειροστικῶς καὶ διοικητικῶς εἰς τὴν κυρίαρχον ταύτην Μονήν, ἐν ᾧ διαβιοῦσι μοναχοὶ ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἱερὰν Μονήν καὶ ἐλεγχόμενοι ὑπ’ αὐτῆς.*»¹⁹ Ὅπως σημειώνεται στὸ

16. Ἐφημ. *Παλιγγενεσία*, 26/5/1899, φ. 10905, σελ. 3.

17. Ἐφημ. *Σκρίπ*, 17/5/1900, φ. 1703, σελ. 4.

18. Περὶ τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς (1906-1919) Ἀρχιμανδρίτου Ἰωαννικίου Σιμωνοπετρίτου (1867-1919) βλέπε: Μοναχοῦ Μωυσέως Ἀγιορείτου, *Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης, ὁ Γέρων τῆς «Ἀναλήψεως»*, ἐκδ. «Μυθονία», Δ' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 89-91.

19. ΦΕΚ 103 (Α'), 30-6-1972.

συμβόλαιο της δωρεάς: «*Ἡ δωρεὰ ἔγινε ἵνα ἡ Ἱερὰ Μονὴ χρησιμοποίησιν αὐτὸ δι' ἱερὸν σκοπὸν καὶ δη πρὸς ἐξομολόγησιν τῶν πρὸς τοῦτο προσερχομένων Χριστιανῶν δωρεάν, καὶ πρὸς ἀγαθοεργίας ἐκ τῶν περισσεύοντων εἰσοδημάτων κατὰ τὴν κρίσιν τῶν διοικούντων τὰ τῆς δωρεοδόχου Μονῆς Σίμωνος Πέτρας...*»²⁰

Τὴν ἴδια περίοδο, ὁ Μοναχὸς Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης, μετέπειτα Ἡγούμενος τῆς Μονῆς, ἀργότερα Οἰκονόμος τοῦ Μετοχίου καὶ σήμερα «*ἐν ἀγίοις συναυλιζόμενος*»²¹, ἐργάστηκε ὥστε νὰ περιέλθει ὀριστικὰ στὴν Μονὴ ὁ Ναὸς τῆς Ἀναλήψεως καὶ τελικὰ οἱ προβλέψεις του γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ Μετοχίου ἐπαληθεύτηκαν σύντομα²².

Τὸ 1910 ὁ Μοναχὸς Ἱερώνυμος βρίσκεται γιὰ ἓνα ἐξάμηνο στὸ Μετόχι τῆς Ἀναλήψεως ὡς παραοικονόμος. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ πατέρες τῆς Μονῆς εἶχαν ἀποφασίσει νὰ πωλήσουν τὴν Ἀνάληψη, ἐπεὶδὴ ὑπῆρχαν δυσκολίες, ἀλλὰ ἐκεῖνος, διαβλέποντας τὸ μέλλον τοῦ Μετοχίου, μὲ γράμματά του προσπαθεῖ νὰ πείσει τοὺς πατέρες νὰ μὴν τὸ ἐκποιήσουν²³.

Ἡ ἀνέγερση τοῦ δευτέρου – σημερινοῦ Ναοῦ

Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 1916 (ἐπισήμως ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1917) ἕως τὰ τέλη τοῦ 1921, οἰκονόμος τοῦ Μετοχίου διετέλεσε ὁ ἀγιορείτης Ἱερομόναχος καὶ Πνευματικὸς Ματθαῖος Καρπαθάκης²⁴. Τότε μεταφέρθηκε ἡ ἀγιορείτικὴ τάξη καὶ συνήθεια τῶν ὁλονύκτιων ἀγρυπνιῶν, οἱ ὁποῖες προσεῖλκυαν πλῆθος προσκυνητῶν. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ κρίθηκε ἀναγκαία ἡ ἀνέγερση μεγαλύτερου ναοῦ.

20. Ἱερομονάχου Νικολάου, σελ. 23.

21. Περὶ τοῦ Ὁσίου Ἱερωνύμου τοῦ Σιμωνοπετρίτου (Ρεῖζντερε 1871-Ἀθήνα 1957) βλέπε: Μοναχοῦ Μωυσέως Ἀγιορείτου, *Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης καὶ Ἱερομονάχου Μύρωνος Σιμωνοπετρίτου, Μαθητεύοντας στὸν «Γέροντα τῆς Ἀναλήψεως» Ἱερώνυμο Σιμωνοπετρίτη*, ἔκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, Ἅγιον Ὅρος 2018.

22. Μοναχοῦ Μωυσέως Ἀγιορείτου, *Ἱερὲς Μορφές τοῦ Ἀγίου Ὁρους*, σσ. 388-90.

23. Ἱερομονάχου Μύρωνος Σιμωνοπετρίτου, σελ. 43.

24. Περὶ τοῦ Ἱερομονάχου Ματθαίου Καρπαθάκη ἢ Καρμπαδάκη (Πανέθημος Κρήτης 1861-Ἀθήνα 1950), μετέπειτα Ἐπισκόπου Βρεσθένης (1935-1948) καὶ Ἀρχιεπισκόπου Γ.Ο.Χ. Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (1948-1950), βλέπε: Πρωθ. Εὐγενίου Τόμπρου, *Ματθαῖος Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γ.Ο.Χ. Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (βίος καὶ ἔργα 1861-1950)*, Ἀθῆναι 1963.

Σύμφωνα με τὸν Καθηγητὴ Σταῦρο Μαμαλοῦκο εἶναι ἐντυπωσιακὴ ἡ ὁμοιότητα ποὺ παρουσιάζει, τόσο σὲ ζητήματα γενικῆς σύνθεσης ὅσο καὶ σὲ διάφορα ἐπιμέρους μορφολογικὰ στοιχεῖα, ὁ ναὸς τῆς Ἀναλήψεως μετὰ τοὺς ναοὺς τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴν Κάρυστο καὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στὴν Κερατέα. Ἡ ὁμοιότητα αὐτὴ ἐμβάλλει τὴν σκέψη ὅτι οἱ τρεῖς ναοὶ εἶναι ἔργα τοῦ ἴδιου, ἄγνωστου, δυστυχῶς, πρὸς τὸ παρόν, ἀρχιτέκτονα²⁵.

Τὸ βόρειο κλίτος τοῦ νέου Ναοῦ ἀφιερώθηκε στὸν ἅγιο μεγαλομάρτυρα Μηνᾶ, τὸν ὁποῖο εἶχε σὲ ἰδιαίτερη εὐλάβεια ὁ Ἱερομόναχος Ματθαῖος²⁶, καὶ τὸ νότιο στὴν προστάτιδα τῆς Μονῆς, ἁγία Ἰσαπόστολο Μαρία τὴν Μαγδαληνή.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1919 καὶ ἐνῶ ὁ νέος ναὸς ἔβαινε νὰ ὁλοκληρωθεῖ, κοιμήθηκε ὁ Ἱγούμενος Ἰωαννίκιος. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1920 τὸν διαδέχθηκε ὁ Μοναχὸς Ἱερώνυμος, ὁ ὁποῖος τὸν ἴδιο Ἀπρίλιο χειροτονήθηκε διάκονος, πρεσβύτερος, χειροθετήθηκε ἀρχιμανδρίτης καὶ πνευματικὸς καὶ ἐνθρονίστηκε ἡγούμενος²⁷.

Ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου Ναοῦ διασώζεται κτητορικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἀναφέρει τὰ ἑξῆς:

«ΙΣ † ΧΣ
 ΝΙ ΚΑ
 ΚΤΗΤΟΡΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ
 Ι. Ν. Μ. ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ
 ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ
 ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
 ΑΘΩΝΟΣ
 1920
 ~ ~ ~

25. Σταύρου Μαμαλοῦκου, «Ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Κερατέας. Ἱστορία καὶ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐνὸς Ἑνοριακοῦ Ναοῦ στὴν Ἀττικὴ», στό: *Β' Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο Νεοελληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης (Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο, 26-27 Νοεμβρίου 2010) – Πρακτικά*, Ἀθήνα 2012, σελ. 70.

26. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὅπουδήποτε διήλθε ὁ π. Ματθαῖος ἱστοροῦσε, ὡς ἀγιογράφος, εἰκόνες τοῦ ἁγίου Μηνᾶ. Ἐπίσης, ἀφιέρωσε στὸν ἅγιο Μηνᾶ, τόσο τὴν Καλύβη, ὅπου γιὰ κάποια χρόνια ἀσκήθηκε στὴν περιοχὴ τῆς Βίγλας τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὅσο καὶ τὸ πρῶτο αὐθῆριο ποὺ ἀνήγειρε στὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσα Μονὴ τῆς Παναγίας Πευκοβουνογιατρίσσης Κερατέας.

27. Μοναχοῦ Μωυσέως Ἀγιορείτου, *Ἱερώνυμος Σιμωνοπετρίτης*, σελ. 92.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ Ι. Μ. ΗΜΩΝ
ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΝΕΙΛΟΥ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ

~ ~ ~

ΙΓΝΑΤΙΟΥ. ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΥ. ΜΑΤΘΑΙΟΥ
ΙΕΡΟΝΥΜΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΟΔΙΑΣ ΑΥΤΩΝ

~ ~ ~

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΙΕΡΕΩΣ
ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑΣ
ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

~ ~ ~

ΓΕΩΡΓΙΟΥ 3 ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ
ΔΡΟΣΟΥ ΑΙΚ/ΡΙΝΗΣ 2
ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΝΝΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ 2
ΙΩΑΝΝΟΥ 2 ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ
ΚΩΝ/ΤΙΝΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ 2
ΚΩΝ/ΤΙΝΟΥ 2 ΒΑΡΒΑΡΑΣ
ΚΩΝ/ΤΙΝΟΥ ΒΑΛΣΑΜΩΣ 2
ΝΕΣΤΟΡΟΣ ΜΑΡΙΑΣ 2
ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΑΡΙΑΣ 2
ΑΝΤΩΝΙΟΥ 2 ΠΗΝΕΛΟΠΗΣ
ΑΓΓΕΛΟΥ 2 ΜΑΡΙΑΣ ΠΡΟΣΚ
ΒΑΣΙΛΙΟΥ ΚΗΡΙΑΚΗ 2
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΥΚΙΛΙΑΣ
ΣΠΥΡΙΔΩΝ 6 ΟΛΓΑΣ 2
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ
ΦΩΤΙΟΥ ΑΝΝΗΣ ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΖΑΜΠΕΤΑΣ 2
ΕΛΕΝΗΣ ΞΕΝΗΣ ΜΟΝΑΧΗΣ
ΓΟΝΕΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΚΑΙ
ΤΩΝ ΣΥΓΓΕΝΩΝ»

Από τούς αναγραφόμενους στην επιγραφή μπορούμε να αναγνωρίσουμε: Τὸν Σέρβο Ἡγεμόνα Ἰωάννη Οὐγγλεση (14ος αἰώνας), με τοῦ ὁποίου τίς γενναῖες δωρεές ὀλοκληρώθηκε ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας. Τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Νικό-

δημο Τσιντσώνη²⁸, ό όποίος χειροτόνησε διάκονο τόν π. Ματθαίο στα Ίεροσόλυμα τό 1885. Τόν Μητροπολίτη πρώην Καρπάθου καί Κάσου Νείλο Συμυρνωτόπουλο²⁹, έφησυχάζοντα στο ό Άγιον Όρος κατά τά έτη 1889-1912, πού στις 26 Ίουλίου 1893 τόν χειροτόνησε πρεσβύτερο. Τόν δωρητή τοϋ Μετοχίου Ίερομόναχο Ίγνάτιο Σακελλαρίου. Τόν Ήγούμενο τής Μονής Αρχιμανδρίτη Ίωαννίκιο. Τόν μεριμνήσαντα για τήν άνέγερση τοϋ ναοϋ, οίκονόμο τοϋ Μετοχίου π. Ματθαίο. Τόν Όσιο Ίερώνυμο, ό όποίος τό 1920 μόλις είχε άναλάβει τήν ήγουμενία τής Μονής καί έπί τών ήμερών του όλοκληρώθηκε ό ναός. Τόν Ίερέα Χαράλαμπο καί τήν Πρεσβυτέρα Κυριακή Καρπαθάκη, κατά σάρκα γεννήτορες τοϋ π. Ματθαίου. Τόν Μοναχό Νεκτάριο, Γέροντα τής Καλύβης Αγίων Πάντων τής Ίερās Σκήτεως τής Αγίας Άννης Αγίου Όρους, ό όποίος στις 26 Σεπτεμβρίου 1886 έκειρε μεγαλόσχημο μοναχό τόν Ίεροδιάκονο Γεώργιο καί τοϋ έδωσε τό όνομα Ματθαίος. Τέλος, τόν Ίερέα Κωνσταντίνο Χαρ. Καρπαθάκη, κατά σάρκα άδελφό τοϋ π. Ματθαίου.

Ό Ίερομόναχος Ματθαίος θα σημειώσει άργότερα σέ αύτοβιογραφικό ποίημά του, σχετικά με τήν διακονία του στο Μετόχι:

*«Άλλ' οίς κρίμασιν οίδεν ό Θεός, έξήλθον πάλιν είς κόσμον,
Νά ώφελήσω κι' άλλους δέ, ούχ' έαυτόν μου μόνον.
Καί όργανον μ' έποίησεν, Ανάληψιν νά κτίσω,
Είς τό Παγκράτι Άθηνών, ένθύμιον ν' άφήσω.*

28. Περί τοϋ Πατριάρχου Ίεροσολύμων (1883-1890) Νικοδήμου Τσιντσώνη (Κωνσταντινούπολη 1827-Χάλη Πριγκηποννήσων 1910) βλέπε: Αρχιμ. Καλλίστου Μηλιαρά, *Οί Άγιοι Τόποι έν Παλαιστίνη καί τά έπ' αύτών δίκαια τοϋ Έλληνικού Έθνους*, τ. Β', έκδ. «University Studio Press», Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 778-814, καί Νικολάου Ε. Τζιράκη, «Νικόδημος. Πατριάρχης Ίεροσολύμων», *Θ.Η.Ε.*, τ. 9ος, Άθήναι 1966, στ. 501-2. Περί τής έκδημίας του βλέπε: Περ. *Έκκλησιαστική Άλήθεια*, τ. Α', φ. 6, Κωνσταντινούπολη 11/2/1910, σελ. 44 καί περ. *Νέα Σιών*, τ. Γ', Ίαν.-Φεβρ. 1910, σσ. 155-60.

29. Περί τοϋ Μητροπολίτου Καρπάθου καί Κάσου (1886-1889) Νείλου Συμυρνωτοπούλου (Τεγέα Άρκαδίας 1836-Κωνσταντινούπολη 1916) βλέπε: Μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου, *Μέγα Γεροντικό έναρέτων άγιορειτών τοϋ είκοστού αιώ-νος*, τ. Α' (1901-1955), σσ. 143-5 καί περ. τής έκδημίας του βλέπε: περ. *Έκκλησιαστική Άλήθεια*, τ. ΛΣΤ', φ. 23, Κωνσταντινούπολη 16/12/1916, σσ. 183-4.

Ἄλλ' ἀπὸ φθόνον βάσκανον, ἐστάλην εἰς ἔξορίαν,
καὶ ἔμεινεν ἡμιτελής, Μονῆς ἢ Ἐκκλησία.»³⁰

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ δευτέρου – σημερινοῦ Ναοῦ

Τὸ 1922 νέος οἰκονόμος τοῦ Μετοχίου διορίστηκε ἀπὸ τὴν Μονὴ ὁ Ἱερομόναχος Μεθόδιος Καυσοκαλυβίτης ὁ πνευματικός, μὲ βοηθὸ τὸν ὑποτακτικό του καὶ μετέπειτα Ἡγούμενο τῆς Μονῆς, Δαμιανό³¹.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1924 ὁ λογοτέχνης Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης (1850-1929), μετέπειτα Ἀνδρόνικος Μοναχός, στὸ περίφημο ἔργο του Ἅγιον Ὅρος – Μὲ τοῦ βορηᾶ τὰ κύματα θὰ σημειώσει σὲ παραπομπή γιὰ τὴν «θαυμαστόκτιστο» Μονὴ Σίμωνος Πέτρας: «Ἡγούμενος δὲ σήμερον εἶνε ὁ πανοσιώτατος Ἱερομόναχος Ἱερώνυμος, πολὺ γνωστός ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ Μετοχίου τῆς Ἀναλήψεως, ὅπερ συχνὰ ἐπισκέπτεται· ἀρκετὰ λόγιος καὶ ἐνάρετος ἀγιορείτης ἐκ τῶν ὀλίγων, πολὺ γνωστός εἰς τὰς εὐλαβεῖς τῶν Ἀθηνῶν οἰκογενείας.»³²

Ὁ νέος ναὸς τοῦ Μετοχίου εἶχε ὀλοκληρωθεῖ. Οἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου ἀνιστορήθηκαν ἀπὸ τὸ 1922 ἕως τὸ 1926 στὰ Καυσοκαλύβια «Ἐν Ἀγίῳ Ὅρει Ἄθω» ἀπὸ τὸν ζωγράφο Μοναχὸ Ἰωακείμ Ραλλίδη³³.

Τὴν Κυριακὴ 3 Φεβρουαρίου 1924 τελέσθηκαν τὰ ἐγκαίνια ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομο Α΄ Παπαδόπουλο³⁴, μὲ τὴν παρουσία τοῦ Καθηγουμένου τῆς κυριάρχου Μονῆς, Ὁσίου Ἱερωνύμου.

30. Ἐπιστολαὶ τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ματθαίου, Ἀθῆνα 1962, σελ. 100.

31. Ἱερομόναχου Νικολάου, σελ. 25.

32. Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδου, Ἅγιον Ὅρος – Μὲ τοῦ βορηᾶ τὰ κύματα, «Ἐκδόσεις τοῦ Φοίνικα», Ἀθῆνα 2006, σελ. 67.

33. Περὶ τοῦ Μοναχοῦ Ἰωακείμ Ραλλίδου (1871-1936) βλέπε: Παταπίου Μοναχοῦ Καυσοκαλυβίτου, «Τὰ εἰκονογραφικὰ ἐργαστήρια τῶν Καυσοκαλυβίων. Μία πρώτη παρουσίαση», περ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἔκδ. Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, τ. 839, Μάρτιος - Ἀπρίλιος 2011, σελ. 199, τοῦ ἰδίου, Ἀγιασμένες μορφές τῶν Καυσοκαλυβίων, Β΄ ἔκδ., Ἅγιον Ὅρος 2008, σσ. 209-10 καὶ τοῦ ἰδίου, «Τὰ εἰκονογραφικὰ ἐργαστήρια τῆς Σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων (19ος-20ὸς αἰ.)» στό: Β΄ Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο Νεοελληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Τέχνης (Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο, 26-27 Νοεμβρίου 2010). Πρακτικά, Ἀθῆνα 2012, σσ. 420-1.

34. Περὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (1923-1938) Χρυσό-

Ἡ ἐφημερίδα Ἐμπρός δημοσίευσε σχετική ἀνακοίνωση:

«ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΥ

Αὐριον Κυριακὴν 3ην Φεβρουαρίου ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος θὰ τελέσῃ, μετὰ τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου, τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐνταῦθα ἱεροῦ ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως ἐν τῇ συνοικίᾳ Παγκράτι, μεθ' ὅλην τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ ἐπισημότητα. Ἀφ' ἑσπέρας θὰ ψαλῇ Μέγας Ἑσπερινός, θὰ ἀκολουθήσῃ δὲ κατανυκτικὴ ἀγρυπνία καθ' ἣν θὰ ἐκφωνηθῶσι καὶ κατάλληλοι λόγοι τῇ περιστάσει.»³⁵

Τὸ περιοδικὸ Ἐκκλησία ἔγραψε: «Τῇ 3 Φεβρουαρίου ὁ Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος ἐτέλεσεν ἐν μέσῳ πυκνοῦ ἐκκλησιάσματος τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐν Παγκρατίῳ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως, μετοχίου τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Μονῆς Σίμωνος Πέτρας.»³⁶

Ἐπίσης, ἀναφορὰ βρίσκουμε στὸ περιοδικὸ Ἱερὸς Σύνδεσμος, ὅπου ἔχουμε καὶ ιδιαίτερη μνεῖα τῆς παρουσίας τοῦ Ὁσίου Ἱερωνύμου: «Περὶ τὰς ἀρχὰς ληγ. μηνὸς ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος κ. Χρυσόστομος ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῶς ἐν συρροῇ εὐσεβοῦς λαοῦ τὰ ἐγκαίνια τοῦ παρὰ τὸ Παγκράτι Ἱ. Ναοῦ Ἀναλήψεως τῆς ἐν Ἀγ. Ὁρει Μονῆς Σίμωνος Πέτρας. Εἰς τὰ ἐγκαίνια μετέσχε καὶ ὁ Σεβασμιος Καθηγούμενος τῆς Ἱ. Μονῆς Σ. Πέτρας πανοσ. ἀρχιμανδρίτης κ. Ἱερώνυμος.»³⁷

Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Μητροπολίτου Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς κ. Νικολάου, διατελέσαντος οἰκονόμου τοῦ Μετοχίου ἐπὶ δεκατετραετία (1990-2004), εἶναι ἐγκαινιασμένα καὶ ἡ ἀγία τράπεζα ποὺ βρίσκεται στὸν χώρο τοῦ διακονικοῦ καὶ εἶναι ἀφιερωμένη στὴν Ἀγία Μαρία τὴν Μαγδαληνή.

Τέλος, ἀναφορὰ στὰ ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως τὸ 1924

στόμου Παπαδοπούλου (Μάδυτος 1868–Ἀθήνα 1938) βλέπε: Ἀρχιμ. Μιχαὴλ Κωνσταντινίδου, «Χρυσόστομος Παπαδόπουλος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (1 Ἰουλίου 1868 – 22 Ὀκτωβρίου 1938)», περ. Θεολογία, τόμ. ΙΣΤ' (1938), τεύχ. 4, σσ. 369-408, Ἰωάννου Χρ. Κωνσταντινίδου, «Χρυσόστομος. Ὁ Α'. Ὁ Παπαδόπουλος. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος», Θ.Η.Ε., τ. 12ος, Ἀθῆναι 1968, στ. 417-20.

35. Ἐφημ. Ἐμπρός, 2/2/1924, φ. 9793, σελ. 3.

36. Περ. Ἐκκλησία, 23/2/1924, φ. 39, σελ. 360.

37. Περ. Ἱερὸς Σύνδεσμος, 26/2/1924, φ. 3, σελ. 4.

έκανε και ό κ. Παναγιώτης Δοῦρος στη μελέτη του με τίτλο: «Σχέσεις Αγίου Όρους και Αθήνας στα νεότερα χρόνια: ή περίπτωση της Σιμωνόπετρας κατά τόν 19ο και 20ό αιώνα»³⁸.

Τόπος πνευματικῶν συνάξεων

Τήν ίδια περίοδο ό χώρος τοῦ Μετοχίου άπετέλεσε τόπο συνάξεων έσπερινῶν όμιλῶν. Ὑπάρχουν μαρτυρίες ότι ό δημοσιολόγος και δημοσιογράφος Ἀντώνιος Δούφας³⁹ πραγματοποίησε άρκετά άπογεύματα Κυριακῶν σειρά κηρυγμάτων. Ἐπρόκειτο περί πολιτευτοῦ, ιδιαίτερα μορφωμένου, ό όποιος, άφοῦ άποσύρθηκε άπό τόν πολιτικό στίβο, περιερχόταν τούς ναούς, κυρίως τῶν Ἀθηνῶν, κήρυττε και ίδρυε ένοριακούς συνδέσμους⁴⁰. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά σέ δημοσιεύματα – άνακοινώσεις τοῦ τύπου τῆς έποχῆς: «Αὔριον Κυριακήν θά όμιλήση ... ό δημοσιολόγος και όργανωτής τῶν “Ένοριακῶν Συνδέσμων” κ. Ἀντ. Δούφας ... τό δέ άπόγευμα εἰς τόν ναόν τῆς Ἀναλήψεως, Παγκράτι.»⁴¹

Ό Όσιος Ἱερώνυμος ως οἰκονόμος τοῦ Μετοχίου

Τόν Μάρτιο τοῦ 1924 άποφασίστηκε ή άλλαγή τοῦ Ἡμερολογίου και άπό μέρους τῆς Ἐκκλησίας, μᾶς και ή Ἑλληνική Πολιτεία εἶχε προχωρήσει στην άλλαγή άπό τήν προηγούμενη χρονιά. Ἐτσι ή 12η Μαρτίου όνομάστηκε 25η Μαρτίου. Τήν ήμέρα αὐτή ό Όσιος Ἱερώνυμος λειτουργεῖ για πρώτη φορά με τό νέο Ἡμερολόγιο στό Μετόχι, γεγονός ποῦ δημιουργήσε προβλήματα στις σχέσεις του με πατέρες τῆς Μονῆς⁴². Αὐτή ήταν ή άπαρχή τῶν προβλημά-

38. Εἰσήγηση στό 4ο Διεθνές Ἐπιστημονικό Ἐργαστήριο τῆς Ἀγιορειτικῆς Ἑστίας, 7-9 Δεκεμβρίου 2019, Μουσείο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ Θεσσαλονίκης.

39. Περὶ τοῦ Ἀντωνίου Π. Δούφα βλέπε: Δημητρίου Πρίγγουρη, «Ό άγνωστος δημοσιολόγος και δημοσιογράφος Ἀντώνης Π. Δούφας, και τό έργο του», στό: ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΑ – ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 32 τ. Β', Πρακτικά τοῦ Δ' Τοπικοῦ Συνεδρίου Ἀρκαδικῶν Σπουδῶν (Τρίπολις – Δημητσάνα, 1-3 Νοεμβρίου 2013), Ἀθήναι 2019, σσ. 489-496.

40. Αὐτόθι, σελ. 492.

41. Ἐφημ. Βραδυνή, 29/2/1924, φ. 102, σελ. 3, 8/3/1924, φ. 110, σελ. 3, 15/3/1924, φ. 116, σελ. 3, 22/3/1924, φ. 123, σελ. 3, 29/3/1924, φ. 130, σελ. 3.

42. Ἱερομονάχου Νικολάου, σελ. 89.

των, στὰ ὁποῖα προστιθέμενη ἡ συκοφαντία ἐπέφερε τὴν ἔκπτωση τοῦ Ὁσίου ἐκ τοῦ ἡγουμενικοῦ θρόνου.

Τὸ 1931 ἐπέστρεψε στὴν Ἀνάληψη ὡς Προηγούμενος καὶ οἰκονόμος τοῦ Μετοχίου καὶ παρέμεινε συνεχῶς ἕως τῆς κοιμήσεώς του στὶς 6 Ἰανουαρίου 1957.

Ὁ Μητροπολίτης Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς κ. Νικόλαος θὰ γράφει χαρακτηριστικά: «Ὁ λύχνος ἔπρεπε νὰ τεθεῖ ἐπὶ τὴν λυχνίαν. Καὶ λυχνία δὲν ἦταν γι' αὐτὸν ὁ ἡγουμενικὸς θρόνος τῆς Μονῆς τῆς μετανοίας του, ἀλλὰ ἡ ἀδικη ἐξορία του στὸ ἀπόμακρο Μετόχι τῶν Ἀθηνῶν.»⁴³

Ἀπὸ τὴν κοίμηση τοῦ Ὁσίου Ἱερωνύμου ἕως σήμερα

Εἶναι ἀδιαμφισβήτητο ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Ὁσίου Ἱερωνύμου στιγμάτισε τὸν χώρο τοῦ Ἱεροῦ Μετοχίου. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἰγνατίος Πουλoupάτης (†1987), μετέπειτα Ἡγούμενος τῆς Μονῆς Παρακλήτου Ὁρωποῦ (1979-1980), μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐκδημία τοῦ Ὁσίου, ἔγραφε χαρακτηριστικά: «Κάθε γωνιὰ τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως ἔκανε νὰ σχηματίζεται τὴν ὥρα ἐκείνη στὴν φαντασία μας, αὐλὴ πιά καὶ μέσα ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα ἡ σεβασμία μορφὴ του.»⁴⁴

Στα τέλη τοῦ 2019 ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐπιβεβαιώνοντας τὴν ἐκπεφρασμένη γνώμη τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐνέγραψε τὸ ὄνομα τοῦ Γέροντος Ἱερωνύμου στὶς ἐπίσημες δέλτους τοῦ ἀγιολογίου τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ 2021 συμπληρώθηκαν 100 χρόνια ἀπὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου Ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου τοῦ ἱστορικοῦ Μετοχίου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Μὲ τὴν ἀφορμὴ αὐτὴ ἱστορήθηκε ἐπιγραφὴ ἡ ὁποία ἀναφέρει:

«ΝΑΟΣ ΠΕΦΥΚΑ
ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ
ΤΟΥ ΑΠΟ ΕΤΟΥΣ ΔΠΗ' ΜΕΤΟΧΙΟΥ ΤΟΥΤΟΥ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΩ ΣΕΒΑΣΜΙΑΣ ΜΟΝΗΣ ΣΙΜΩΝΟΣ
ΠΕΤΡΑΣ, ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ ΕΓΕΡΘΕΙΣ

43. Ἱερομονάχου Νικολάου, σελ. 31.

44. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου Πουλoupάτη, «Μεγάλες μορφὲς ποὺ φεύγουν – Ὁ πατὴρ Ἱερώνυμος (Σιμωνοπετρίτης)», περ. Ὁ Ἐφημέριος, 15/2/1957, φ. 4, σελ. 91.

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ ,ΑΉΙΣΤ' – ,ΑΉΚΑ' ΗΓΟΥΜΕΝΕΥΟΝΤΟΣ
ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ
ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΘΗΝ ΔΕ ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ ΤΩΝ
ΔΥΟ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΕΝ ΕΤΕΙ ,ΑΠΉΔ'
ΗΓΟΥΜΕΝΕΥΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΟΥ ΜΟΝΗΣ
†ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ
Κ' ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΝΥΝ ΜΕΣΟΓΑΙΑΣ
ΑΡΧΙΘΥΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ»

Στις 21 Ὀκτωβρίου 2021 ἐπισκέφτηκε τὸ Μετόχιο ὁ Οἰκουμενικὸς
Πατριάρχης Βαρθολομαῖος, ὁ ὁποῖος θεμελίωσε τὸ κιβώριο τοῦ τα-
φικοῦ μνημείου τοῦ Ὁσίου Ἱερωνύμου. Μὲ τὴν ἀφορμὴ αὐτὴ το-
ποθετήθηκε στὸν ναὸ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἀναγράφει:

«1921 – 2021
ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ ΕΠΙΤΕΙΟΝ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ
ΤΟΥ Β' ΤΟΥΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ
ΤΟΥ ΜΕΤΟΧΙΟΥ
ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΩ ΣΕΒΑΣΜΙΑΣ
ΜΟΝΗΣ ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ
ΕΠΗΥΛΟΓΗΣΕΝ ΔΙΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ
ΕΝ ΑΥΤΩ ΧΟΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
Η Α.Θ.Π. Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΝ ΕΤΕΙ ΒΚΑ' ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ ΚΑ'»

Τὸ 2024, σὺν Θεῷ, θὰ συμπληρωθοῦν 130 χρόνια ἀπὸ τὰ ἐγκαί-
νια τοῦ πρώτου Ναοῦ καὶ 100 χρόνια ἀπὸ τὰ ἐγκαίνια τοῦ σημερι-
νοῦ. Εἶθε ὁ Ἀναληφθεὶς Κύριος, μὲ τὶς πρεσβεῖες τοῦ «Γέροντος τῆς
Ἀναλήψεως» Ὁσίου Ἱερωνύμου, νὰ τηρεῖ ἀπαράσάλευτο «εἰς αἰῶνας
αἰώνων» αὐτὸ τὸ ἀγιορεῖτικο ἱερὸ σέμνωμα, τὸ εὐρισκόμενον σήμερα
«ἐν μέσαις Ἀθήναις»!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΤΑΡΤΑΛΗΣ

Γερομόναχος

Ο ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ
ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΔΑΝΙΗΛ ΤΟΥ ΚΑΤΟΥΝΑΚΙΩΤΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Μοναχισμός δέν ἔπαψε ποτέ νά εἶναι σημεῖο ἀντιλεγόμενο. Ἀπό τήν γέννηση του ἕως καί σήμερα ὁ κόσμος στέκεται ἀπέναντι του, εἴτε μέ θαυμασμό εἴτε μέ ἀπαξίωση. Ὅμως ὅποιος μελετήσει τήν Ἐκκλησιαστική Ἱστορία δέν μπορεῖ νά ἀρνηθεῖ τήν ἀξία τῆς ισάγγελης πολιτείας, ἐνῶ ἂν ἐρευνήσῃ τό ἐορτολόγιο δέν μπορεῖ νά ἀρνηθεῖ τό γεγονός πώς ὁ Ὅρθόδοξος μοναχισμός εἶναι ἀγιοτόκος. Ὁ Μοναχισμός τελικά φαίνεται νά εἶναι ἡ κιβωτός πού διαφυλάσσει συμπυκνωμένη ὅλη τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καί ταυτόχρονα εἶναι ὁ πρόμαχος τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως.

Μέσα στούς αἰῶνες γεννήθηκαν πολλοί ἅγιοι ἀπό τόν Μοναχισμό, ὅμως σέ κάθε ἐποχή κάποιον ξεχώρισαν γιά τήν προσφορά τους σέ αὐτόν. Οἱ δύο Ἅγιοι, ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως καί ὁ Ὅσιος Δανιήλ Κατουνακιώτης, καταστάθηκαν φορεῖς τοῦ Ὁρθόδοξου Μοναχισμοῦ, συνεχιστές τῆς Μοναχικῆς Παραδόσεως καί σκυταλοδρόμοι τοῦ Μοναχικοῦ Πολιτεύματος γιά τίς ἐπόμενες γενιές. Οἱ δύο Ἅγιοι βίωσαν τόν Ὁρθόδοξο Μοναχισμό καί ποταμοί ἐκ τῆς κοιτίας αὐτῶν ἔρευσαν, καί ἀπό τά ὕδατα αὐτά ξεδίψασε πλῆθος ἀνθρώπων.

Οἱ δύο Ἅγιοι σέ μία ἀφιλομόναχη ἐποχή, ἐπέλεξαν τόν μονήρη

βίο, κατέβαλαν κόπους και προσπάθειες να ιδρύσουν μοναστικές αδελφότητες, στις οποίες αποθησαύρισαν την εμπειρία τους και μέσα από αυτές διαδόθηκε ο μοναχισμός σε ολόκληρο τον Έλλαδικό χώρο. Η εμπειρία των δύο Όσιων της Εκκλησίας σώζεται μέσα στα συγγράμματα τους αλλά και στις επιστολές τους, προς μοναχούς, μοναχές ή και σε ολόκληρες αδελφότητες.

Άρχικά ο κόπος της συγγραφής μιας επιστολής για να απαντήσουν σε απορίες, να στηρίζουν και να νουθετήσουν τους αδελφούς τους, μοναχούς ή μοναχές, μαρτυρεί την ιδιαίτερη αγάπη των δύο Αγίων για όλους εκείνους που διάλεξαν τον Μοναχισμό ως τρόπο ζωής και κατ' επέκταση την εκτίμησή τους για τό Μοναχικό Πολιτεύμα. Μέσα από αυτές τις επιστολές όμως εξάγονται σημαντικά συμπεράσματα για την διδασκαλία τους περί του Μοναχικού Πολιτεύματος.

Αυτό τό άρθρο θέλει να αναδείξει πρώτα την σημαντικότητα των δύο Αγίων ανδρών για τον σύγχρονο μοναχισμό, δεύτερον την δυσκολία του έργου τους εξαιτίας της καταστάσεως στον Έλλαδικό χώρο τον 19ο και 20ο αιώνα και τέλος την διδασκαλία τους για τό μοναχισμό, ή οποία αποτελεί την βάση του σύγχρονου Όρθόδοξου Μοναχισμού.

Δράμα 9 Νοεμβρίου 2021

Ο ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΚΑΙ 20ό ΑΙΩΝΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Ο 19ος αιώνας είναι καθοριστικός για τον Έλλαδικό χώρο. Μετά την επιτυχημένη επανάσταση του 1821, έχουμε την ίδρυση του πρώτου Έλληνικού κρατιδίου τό έτος 1830. Η ίδρυση του Έλληνικού Κράτους οδήγησε σε εκκλησιαστικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες επηρέασαν και τον μοναχισμό στον Έλλαδικό χώρο, έντονα και άρνητικά. Για να κατανοήσουμε την στάση του Νεοσύστατου Έλληνικού Κράτους απέναντι στην Έκκλησία και στον Μοναχισμό, πρέπει να δούμε τις αρχές στις οποίες στηρίχτηκε.

Σε αντίθεση με τό ιδεολογικό και πνευματικό υπόβαθρο της επανάστασης, τό όποιο είχε τις ρίζες του στην Έκκλησία και στην Όρθόδοξη πίστη και παράδοση¹, οι πολιτικές δυνάμεις πού μετείχαν στην ίδρυση του Έλληνικού Κράτους, θέλησαν και κατάφεραν να θέσουν ως βάση του νεοσύστατου κρατιδίου τον Εύρωπαϊκό Διαφωτισμό και ως στόχο του τον πλήρη έξευρωπαϊσμό του.² Τροχόπέδη στην επίτευξη αυτού του στόχου αποτελούσε ή Όρθόδοξη Έκκλησία και ιδιαίτερα ό μοναχισμός.³ Η Άντιβασιλεία και γενικά οι Εύρωπαίοι καταλάβαιναν την σημασία πού είχε ό Όρθόδοξος Μοναχισμός, ως κιβωτός πού διατηρούσε και διέσωζε τά άγαθά του Γένους μας, έτσι αντιλήφθηκαν πώς μόνο μέσα από την άλλοτρίωση του Μοναχισμού μπορούσαν να επιτύχουν τά σχέδια τους για την Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα⁴.

Έτσι τό έτος 1833, μέ πρωταγωνιστές τον Φαρμακίδη και τον Άδαμάντιο Κοραή ανακηρύσσεται τό Αύτοκέφαλο της Έκκλησίας της Ελλάδος⁵. Ουσιαστικά μέ τό Αύτοκέφαλο ή Έκκλησία καθίσταται δέσμια της κρατικής έξουσίας, δίνοντας στό Κράτος την δυνα-

1. Ρωμαϊκό Όδοιπορικό τόμος Β', σ. 36.

2. Πρακτικά συνεδρίου Μετεώρων, σ. 312.

3. "Ο.π., σ. 313.

4. "Ο.π., σ. 314.

5. Πανόραμα 20 αιώνων Χριστιανισμού, σ. 181.

τότητα νά προχωρήσει τίς μεταρρυθμίσεις πού ἤθελε. Πρίν ἀκόμη περάσει ἕνας μήνας ἀπό τόν διορισμό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, στίς 19 Αὐγούστου τοῦ 1833, ἀποστέλλει ἔγγραφο μέ τό ὅποιο ὑποδεικνύει στήν κυβέρνηση τό κλείσιμο τῶν μοναστηριῶν πού διαθέτουν λιγότερους ἀπό ἕξι μοναχοὺς, καθὼς καί τήν δήμευση τῆς περιουσίας τους, ὥστε νά χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν μισθοδοσία τοῦ κλήρου καί τήν συντήρηση τῶν σχολῶν.⁶ Ἔτσι στίς 25 Σεπτεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους, ἐκδίδεται βασιλικό διάταγμα, τό ὅποιο ἐπέβαλε τό κλείσιμο τῶν μοναστηριῶν πού ἔχουν λιγότερους ἀπό 6 μοναχοὺς, τόν ἀποσχηματισμό ὅλων τῶν μοναζουσῶν πού εἶχαν ἡλικία μικρότερη τῶν σαράντα ἐτῶν καθὼς καί τήν δήμευση τῆς κτηματικῆς περιουσίας τους καί ὅλων τῶν ἀντικειμένων πού εἶχαν μεγάλη χρηματική ἀξία, ὅπως εἰκόνες, ἱερά σκεύη, ἐπιπλα καί ἄλλα. Δέν θά προχωρήσουμε σέ περιγραφή τῆς λεηλασίας πού ἀκολούθησε, ἀπό τοὺς νομάρχες καί ἑπαρχοὺς, στοὺς ὁποίους ἀνατέθηκε ἡ ἐφαρμογή τοῦ διατάγματος.⁷

Ἀποτελέσμα τῶν παραπάνω ἦταν ἀπό τὰ 563 μοναστήρια νά κλείσουν τὰ 412, ἐνῶ ἀπό τὰ γυναικεῖα μοναστήρια διασώθηκαν μόνο τρία, στά ὁποῖα ὁδηγήθηκαν μέ τήν βία ὅλες οἱ μοναχές. Ὅσες μονές διασώθηκαν ἀπώλεσαν τήν διοικητική τους αὐτονομία, ἀφοῦ ἡ «πνευματική» ἀνατέθηκε στὸν ἐπίσκοπο τῆς περιοχῆς, ἐνῶ ἡ οἰκονομική στοὺς νομάρχες. Ταυτόχρονα, τὰ Ρωμαιοκαθολικά μοναστήρια ἔμειναν ἄθικτα.⁸ Ὅλα τὰ παραπάνω γεγονότα μποροῦν νά ἐρμηνευθοῦν ὡς μία προσπάθεια ἐνίσχυσης τῆς οἰκονομίας τοῦ φτωχοῦ Νεοσύστατου Κράτους, ὅμως τελικά ποτέ δέν χρησιμοποιήθηκε ἡ Μοναστηριακὴ περιουσία ὡς μέσο ἀνόρθωσης τῆς οἰκονομίας.⁹

Ἡ πολεμικὴ τῆς πολιτείας καί τῆς διοικουσας Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὰ μοναστήρια καί γενικά στήν Ὁρθόδοξη Παράδοση μαρτυρεῖται ἀπὸ τίς προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς, πού προσπάθησαν νά ἀντισταθοῦν καί νά ἀσκήσουν κριτική. Ἀφιετηρία μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ἡ ἔλευση τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου στήν Ἑλλάδα τό 1834. Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου καταγγέλλει τίς αὐθαρεσίες τοῦ Φαρ-

6. Ρωμαϊκό Ὁδοιπορικό, τόμος Β', σ. 104.

7. Ὁ.π., σ. 104-105.

8. Ὁ.π., σ. 106.

9. Πρακτικά Μετεώρων, σ. 311.

μακίδη καί αποτελεί τήν κυριότερη ιδεολογική αντιπολίτευση ἀπέναντι στό Βαυαρικό καθεστώς¹⁰.

Σημαίνουσα προσωπικότητα τῆς παραδοσιακῆς μερίδας εἶναι ὁ μοναχός Χριστόφορος Παναγιωτόπουλος ἢ «Παπουλάκος». Σέ ἀδρές γραμμές, τό περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος του ἀφοροῦσε τόν καυτηριασμό τοῦ Αὐτοκέφαλου, τήν ἀλλαγὴ τῶν παραδοσιακῶν μητροπόλεων καί τήν διάλυση τῶν μοναστηριῶν, τίς εὐκολίες πού παρῆχε τό κράτος στήν δράση τῶν ξένων ἱεραποστόλων καθώς καί τόν ἐξοβελισμό τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἀπό τά σχολεῖα. Γιά τόν Παπουλάκο, στόχος τους εἶναι «νά χαλάσουν τήν θρησκεία», ἐνῶ ὡς αἰτίους κατονομάζει τούς Ἀγγλους οἱ ὁποῖοι ἐλέγχουν τό κράτος μέ τά δάνεια, τούς ξένους Ἱεραποστόλους καί Βαυαρούς, τόν Καῖρη καί τόν Φαρμακίδη. Ἐπίσης δέν διστάζει νά κατηγορήσει καί τήν Σύνοδο¹¹.

Ὅμως ὅλη αὐτή ἡ πολεμική δέν κατάφερε νά μειώσει τήν πιστότητα στήν παράδοση στά ἐναπομείναντα μοναστήρια καί ἐν γένει στόν πιστό λαό τοῦ Θεοῦ. Μέ κορυφή τήν Ἀθωνική χερσόνησο, στήν ὁποία ἐκάρη μοναχός τό 1866 καί ἀπεβίωσε τό 1929 ὁ Ὅσιος Δανιήλ ὁ Κατουνακιώτης, σώζονται πολλά κέντρα πού προάγουν τόν ἡσυχασμό καί συνεχίζουν τήν πορεία τοῦ Ὁρθόδοξου μοναχισμοῦ στόν Ἑλλαδικό ὡρο, ὅπως ἡ νῆσος Χίος στήν ὁποία ὑπηρέτησε 10 ἔτη ὡς δάσκαλος¹² καί τό 1876 ἔλαβε τήν μοναχική του κουρά¹³ ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως.

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΑΓΙΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Α. Ἡ γνωριμία τῶν δύο Ἀγίων

Ἡ γνωριμία τῶν δύο ἀγίων τοῦ 20ου αἰῶνα ἔλαβε χώρα στό Ἅγιον Ὅρος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ μόνιμος τόπος διαμονῆς τοῦ Ὁσίου Δανιήλ γιά περισσότερο ἀπό 60 χρόνια καί ταυτόχρονα ὑπῆρξε τόπος, ὁ

10. Ρωμαϊκό Ὁδοιπορικό, σ. 171.

11. Ὁ.π., σ. 172.

12. Ὁ Ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας, σ. 57.

13. Ὁ.π., σ. 60.

όποιος προσέλκυε τόν Άγιο Νεκτάριο. Ἡ ἀγάπη τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου πρὸς τὸ Ἀγιώνυμο Ὅρος γίνεται ἐμφανὲς ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία του νὰ μεταβεῖ καὶ νὰ διαμείνει σέ αὐτό μετὰ ἀπὸ τὸ διωγμὸ του ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας¹⁴, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπιστολὴ τὸ ἔτος 1913 πρὸς τόν Ὅσιο Δανιήλ, στὴν ὁποία τοῦ ζητᾷ νὰ βρεῖ κάποιο κελὶ στό Ἅγιον Ὅρος, ὥστε νὰ ἐγκαταστήσει κάποια πνευματικά του παιδιά, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μένει ὁ ἴδιος κάποια χρονικά διαστήματα.¹⁵

Ὅπως εἶναι ἤδη γνωστό, ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου δέν ἐκπληρώθηκε. Ὅμως τὸ καλοκαίρι τοῦ 1898, στὴν περίοδο τῶν θερινῶν διακοπῶν, μεταβαίνει γιὰ πρώτη καὶ τελευταία φορά στό Ἅγιον Ὅρος¹⁶. Στὴν περιοδεία του αὐτὴ ἐπισκέφθηκε τίς περισσότερες μονές τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἱερά Μονὴ Διονυσίου. Στὴν συνέχεια μετέβη στὴν Ἱερά Μονὴ Μεγίστης Λαύρας, Σίμωνος Πέτρας, Ὁσίου Γρηγορίου. Ἐπίσης φαίνεται ὅτι ἔχει ἐπισκεφθεῖ καὶ τὴν Ἱερά Μονὴ Ἰβήρων.¹⁷ Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος συνάντησε τόν Ὅσιο Δανιήλ, ἰδρυτὴ τῆς μοναστικῆς ἀδελφότητος τῶν Δανιηλαίων καὶ φιλοξενήθηκε στὴν σκῆτη του ὅσο περιόδευε τίς διάφορες σκῆτες τοῦ Ἀθῶνα.¹⁸ Ἡ διαμονὴ τοῦ Ἀγίου στὴν ἀδελφότητα τῶν Δανιηλαίων σφραγίστηκε καὶ ἀπὸ ἓνα θαυμαστὸ περιστατικό. Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος συνοδευόμενος ἀπὸ ἓναν μοναχὸ τῆς ἀδελφότητος κατευθύνθηκε πρὸς τὰ Καρούλια, τὴν πορεία τους ὅμως τὴν σταμάτησε μοναχός, ὁ ὁποῖος ἀναγνώρισε μὲ θαυμαστὸ τρόπο τὴν θέσιν τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου καὶ ἔδωσε μαρτυρία γιὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου του.¹⁹ Ἡ ἐπίσκεψις αὐτὴ ἦταν ἀρκετὴ ὥστε οἱ δύο Ἅγιοι ἄνδρες νὰ ἀλληλοεκτιμηθοῦν.

Ἡ ἐκτίμησις αὐτὴ γίνεται φανερὴ ἀπὸ τίς ἐπιστολές πού ἀντάλλασαν μεταξὺ τους τὸ χρονικὸ διάστημα 1903 ἕως τὸ 1915. Ἡ μελέτη τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν καθίσταται σημαντικὴ τόσο γιὰ τὴν σκιαγράφηση τῆς φιλίας καὶ τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ τῶν δύο ἀνδρῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὴν μελέτη τῆς προσωπικότητος τους.

14. Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῖς, τ. Β', σ. 88.

15. Δύο μεγάλες μορφές, σ. 59.

16. Ὁ.π., σ. 59.

17. Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῖς, τ. Β', σ. 92.

18. Ὁ.π., σ. 93

19. Ἅγιος τοῦ αἰῶνα μας, σ. 179.

Β. Η άλληλογραφία τῶν δύο Ἀγίων

Β.1 Ἡ πρώτη ἐπιστολική φάση (Μάρτιος-Ἰούνιος 1903)

Ἡ ἀνταλλαγή ἐπιστολῶν ξεκινάει μέ τήν ἐπιστολή πού συντάσσει ὁ Ὅσιος Δανιήλ πρὸς τόν Ἅγιο Νεκτάριο τόν Μάρτιο τοῦ 1903, μετά ἀπό παρότρυνση τοῦ Ἀλέξανδρου Μωραϊτίδη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε γνωστός τῶν δύο Ἀγίων.²⁰ Τήν περίοδο ἐκείνη ὁ Ὅσιος Δανιήλ ἀντιμετώπιζε προβλήματα οἰκονομικῆς φύσεως, ἀφοῦ εἶχε ἐξαπατηθεῖ ἀπό προσκυνητή, ὁ ὁποῖος προφασιζόμενος ὅτι θά ἐκδώσει τὰ ἅπαντα τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀπέσπασε ἓνα μεγάλο χρηματικό ποσό ἀπό τόν Ἅγιο. Τό ποσό αὐτό ὅμως ὁ Ἁγιορείτης Ὅσιος τό εἶχε δανειστεῖ ἀπό πατέρες τῆς Μεγίστης Λαύρας²¹. Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος εἶχε μάθει ἀπό τόν Μωραϊτίδη τήν περὶπέτεια τοῦ Ὁσίου Δανιήλ καί θέλοντας νά τόν παρηγορήσει τοῦ ἀποστέλλει τούς 13 τόμους τῶν Χρυσοστομικῶν ἀπό τίς ἐκδόσεις Montfaucon, τὰ ὅποια εἶχε ἀγοράσει. Πληροφορηθεῖς ὁ Ὅσιος γιά τίς ἐνέργειες τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου γράφει τήν πρώτη ἐπιστολή, ὥστε νά τοῦ ἐκθέσει τὰ γεγονότα.²² Σέ αὐτήν τήν ἐπιστολή ἀπαντᾷ ὁ Ἅγιος Νεκτάριος 30 Μαρτίου τοῦ 1903, ἀποστέλλοντάς ταυτόχρονα καί τούς 13 τόμους τῶν Χρυσοστομικῶν²³.

Μέσα ἀπό τίς δύο αὐτές ἐπιστολές συμπεραίνεται πῶς καί οἱ δύο Ἅγιοι εἶχαν ἀντιληφθεῖ τήν ἀλλοίωση τῆς θεολογικῆς σκέψης, ἡ ὁποία εἶχε συντελεστεῖ τόν Ἑλλαδικό χῶρο. Ὁ Ὅσιος Δανιήλ τονίζει πῶς τὰ βιβλία τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου στηλιτεύουν τήν παραπάνω ἀλλοίωση καί γράφει συγκεκριμένα «ἐν αὐταῖς ἐνυπάρχει τὸ ἀνεπίληπτον καί ὀρθότατον πνεῦμα τῆς Εὐαγγελικῆς διδασκαλίας καί τελειοποιῶ γνώσεως, ὅπερ εὐχομαι ὅπως Σᾶς ἐπαυξήσῃ ὁ Πανυπεράγαθος Κύριος πρὸς δόξαν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, καί πρὸς στηλίτευσιν ἀνεξιθρησκων τινῶν σημερινῶν θεολόγων, οἵτινες ἀποστέργοντες τήν τῆς θείας Γραφῆς θείαν ἀποκάλυψιν...»²⁴.

Ἐπίσης μέσα ἀπό τήν ἀπαντητική ἐπιστολή τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου,

20. Δύο μορφές, σ. 67.

21. Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῖς, τ. Β', σ. 94.

22. Δύο μορφές σ. 69

23. Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῖς, τ. Β', σ. 94.

24. Δύο μορφές, σ. 130.

ή οποία χαρακτηρίζεται από φιλοσοφικό βάθος και στην οποία τονίζεται πώς οι θλίψεις είναι αυτές που οδηγούν την ψυχή στην πραγματική φιλοσοφία²⁵, αποκαλύπτεται η στάση του Αγίου στις δικές του θλίψεις και δοκιμασίες και η πορεία του προς τον Άγιασμό.

Τό πρώτο τμήμα της αλληλογραφίας τους τελειώνει με την ευχαριστήρια επιστολή του Όσιου Δανιήλ προς τον Άγιο Νεκτάριο, ή οποία γράφτηκε τον Ιούνιο του 1903²⁶. Σέ αυτήν την επιστολή φανερώνεται τό ταπεινό φρόνημα του Όσιου, ό όποιος εύχαριστεί τον Άγιο Νεκτάριο γιά τίς συμβουλές του, οί όποιες όμως ταιριάζουν σέ τέλειους και «ούχι εις έμέ τον άμελῆ και ράθυμον, όστις πόρρω απέχω τῆς πρακτικῆς ἀληθοῦς γνώσεως, και τῶν ζωοποιῶν ἐνταλάματων του Κυρίου και Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εις έμέ δέν ἀνήκουσιν αἱ κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ πειρασμοὶ και καταθλίψεις, καθόσον δέν πολυτεύομαι κατὰ τό προηγούμενον θέλημα του Θεοῦ, ἀλλά κατὰ τό ἐπόμενονον».²⁷

B.2 Ἡ δεύτερη ἐπιστολική φάση (1907-1908)

Ἡ δεύτερη φάση τῆς αλληλογραφίας τῶν δύο Ἀγίων ξεκινάει πάλι μέ πρωτοβουλία του Όσιου Δανιήλ τό 1907. Ἡ ἐπιστολή αὐτή δέν σώζεται, όμως πληροφορούμαστε γιά τό περιεχόμενο της ἀπό τήν ἀπαντητική ἐπιστολή του Αγίου Νεκταρίου. Ὁ Όσιος γράφει τήν ἐπιστολή γιά νά ζητήσει κάποια βιβλία του Αγίου Νεκταρίου ἀλλά και γιά νά τον συγχαρεῖ γιά τήν ἵδρυση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίας Τριάδος στήν Αἴγινα. Τόν Ἰανουάριο του 1908 ό Άγιος Νεκτάριος ἀπαντάει στήν ἐπιστολή αὐτή και ζητάει ἀπό τον Όσιο Δανιήλ νά γράψει «λόγον τινά συνέσεως πνευματικῆς πρὸς τὰς παρθένους»²⁸ καθὼς ό Άγιος θεωρεῖ πὼς οἱ μοναχές εἶναι ἐστερημένες τοιαύτης ζωῆς διδασκαλίας²⁹. Τό αἶτημα του Αγίου Ἐπισκόπου πρὸς τον Όσιο Μοναχό φανερώνει τήν ταπείνωση του πρώτου, ἀλλά και τήν ἀναγνώριση και τον σεβασμό που ἔτρεφε γιά τό πρόσωπο του δεύτερου.

25. Άγιος Νεκτάριος Κεφαλαῖς, τ. Β', σ. 94.

26. Άγιος Νεκτάριος Κεφαλαῖς, τ. Β', σ. 98.

27. Ό.π., σ. 98.

28. Δύο μεγάλες μορφές, σ. 123.

29. Ό.π., σ. 124.

Στό αίτημα του Ἀγίου Νεκταρίου ὁ Ὅσιος Δανιήλ ἀπαντάει μέ τήν ἐπιστολιμαία γραμματεία περί μοναχικῆς Κοινοβιακῆς διατυπώσεως, τήν ὁποία ἀποστέλλει στήν Ἡγουμένη Ξένη καί στήν ἀδελφότητα³⁰. Μέσα στήν ἐπιστολή ὁ Ὅσιος ἐκφράζει τήν χαρά του γιά τήν ἵδρυση τῆς Μονῆς. Σημαντική εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ὁσίου γιά τήν ἐποχή του τήν ὁποία χαρακτηρίζει «περὶ μοναχικοῦ βίου ψυχραίμῳ γενεᾷ»³¹ καί κατά τήν ὁποία μαρτυρεῖ ὅτι «ἐξέλιπε δυστυχῶς ὁ ἔνθεος οὗτος σωτήριος ζῆλος»³², γιά τήν ἵδρυση ἱερῶν Φροντιστηρίων. Σέ αὐτήν καθίσταται ἐμφανές τό ταπεινό φρόνημα τοῦ Ὁσίου Μοναχοῦ ἀφοῦ θεωρεῖ δύσκολο τό ἀνατεθέν, ὑπό τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου, ἔργο ὡς «ἀμαθοῦς καί ἀπαιδεύτου»³³, ὅμως ἀκολουθώντας τίς παραινέσεις τῶν νηπτικῶν καί θεοφόρων πατέρων σπεύδει μέ ὑπακοή νά τελέσει τήν ἐντολή τοῦ Ἀγίου Ἐπισκόπου³⁴.

Ἡ δεύτερη φάση τῆς ἀλληλογραφίας τῶν δύο Ἀγίων τελειώνει μέ τήν εὐχαριστήρια ἀπαντητική ἐπιστολή τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου πρὸς τόν Ὅσιο Δανιήλ, ἡ ὁποία δέν σώζεται ὁλόκληρη. Σῶζονται τμήματα τῆς ἐπιστολῆς σέ δύο ἐπιστολές τοῦ Ὁσίου πρὸς τήν Γερόντισσα Θεοδοσία τῆς Τήνου καί πρὸς τόν Φωκίωνα Βάμβρα³⁵.

Β.3 Ἡ τρίτη ἐπιστολική φάση (Αὐγустος-Σεπτέμβριος 1913)

Ἡ τρίτη φάση τῆς ἀλληλογραφίας τους ἀρχίζει μέ πρωτοβουλία τοῦ Ἀγίου Νεκταρίου, τό ἔτος 1913, ὁ ὁποῖος ζητάει ἀπό τόν Ὅσιο Δανιήλ νά βρεῖ καί νά ἀγοράσει γιά λογαριασμό τοῦ Ἀγίου ἓνα κελί, ὥστε νά στεγάσει πνευματικά του παιδιά, καθὼς καί νά τοὺς βρεῖ διακριτικό γέροντα. Ἐπίσης ὅποτε τοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία θά τό ἐπισκέπτεται καί ὁ ἴδιος. Μαζί μέ τήν ἐπιστολή του ἀποστέλλει τίς δύο μελέτες περί τοῦ σχίσματος καί τήν μελέτη περί ἐκκλησίας καί ἱερᾶς παραδόσεως.³⁶

Ὁ Ὅσιος Δανιήλ ἀπαντάει ἄμεσα τόν Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους,

30. Ὁ.π., σ. 70.

31. Ὁ.π., σ. 145.

32. Ὁ.π., σ. 145.

33. Ὁ.π., σ. 146.

34. Ὁ.π., σ. 146.

35. Ὁ.π., σ. 71.

36. Δύο μεγάλες μορφές, σ. 119.

πώς ἐνῶ ἤθελε νά ἐκπληρώσει τόν πόθο τοῦ Ἁγίου, αὐτό κατέστη ἀδύνατο γιά τρεῖς λόγους. Ὁ πρῶτος λόγος ἦταν ὅτι δέν ὑπῆρχε διαθέσιμο κελί μέ τίς προδιαγραφές πού ζήτησε ὁ Ἅγιος. Δεύτερη αἰτία πώς εἶναι δυσκολότατο καί δυσκατόρθωτο νά βροῦν κατάλληλο πνευματικό πατέρα, αὐτή ἡ παρατήρηση εἶναι ἐνδεικτική τῆς πνευματικῆς καταστάσεως πού ὑπῆρχε ἀκόμη καί στό Ἅγιον Ὅρος. Τρίτη δυσκολία παρουσιάζεται ἡ ἀπροθυμία τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου καί ὑποψήφιου Μοναχοῦ νά ἀναλάβει τίς ἀπαραίτητες πρωτοβουλίες³⁷. Ἐπίσης ζητάει νά τοῦ στείλει συγγράμματα γιά κάποιον συνασκητή του, μάλιστα τόν ἐνημερώνει πώς ἕνας Μοναχός ἀπό τήν ἀδελφότητα θά τόν ἐπισκεφθεῖ, ἐπομένως μέ αὐτόν μπορεῖ νά ἀποστείλει τά ζητούμενα βιβλία³⁸. Ἐπίσης χαρακτηριστική ἀναφορά, πού περιγράφει τήν πνευματική κατάσταση τῆς ἐποχῆς, εἶναι τό γεγονός ὅτι ὀρισμένοι Μοναχοί καί Ἱερομόναχοι ἀπό τό Ὅρος προκάλεσαν πειρασμούς στόν Ἅγιο, οἱ ὁποῖοι «ἐνέσπειραν εἰς τὰς ἐνθέους καί εὐκλεεῖς ὑμῶν μοναζούσας τόν ἰδόν τῆς ἐν γένει κατηγορίας πρὸ τοῦ ἐνταῦθα Μοναχικοῦ πολιτεύματος»³⁹

Β.4 Ἡ τέταρτη ἐπιστολική φάση (30 Σεπτεμβρίου 1915-Δεκέμβριος 1915)

Τέταρτη καί τελευταία φάση τῆς ἀλληλογραφίας τῶν δύο Ἁγίων λαμβάνει χώρα τό 1915. Πρῶτος ἀποστέλλει ἐπιστολή ὁ Ὅσιος Δανιήλ, ἐνημερώνοντας τόν Ἅγιο Νεκτάριο πώς ἐπειδὴ δέν ἔχει ἄλλον τρόπο νά τόν εὐχαριστήσῃ πλέον τό ὄνομά του εἶναι πρῶτο στά δίπτυχα καί μνημονεύεται ὄχι μόνο ὡς κτήτορας ἀλλά καί ὡς πνευματικός πατέρας καί καθηγούμενος τῆς ἀδελφότητος.⁴⁰ Στίς 6 Δεκεμβρίου τοῦ 1915 ὁ Ἅγιος συντάσσει τήν τελευταία ἐπιστολή πρὸς τόν Ὅσιο, εὐχαριστώντας τον γιά τήν ἀγάπη πρὸς τό πρόσωπό του. Γιά νά ἀνταποδώσῃ ἀποστέλλει τήν *Χριστολογία* καί τόν ἐνημερώνει πώς ψάχνει νά βρεῖ στά βιβλιοπωλεῖα καί τά ὑπόλοιπα βιβλία του, ὥστε νά τά ἀποστείλῃ.⁴¹

37. Ὁ.π., σ. 137.

38. Ὁ.π., σ. 138.

39. Ὁ.π., σ. 139.

40. Ὁ.π., σ. 141.

41. Ὁ.π., σ. 121.

Τέλος νά σημειωθεί πώς έχει βρεθεί ακόμη μία έπιστολή στην Ίερά Μονή Αγίας Τριάδος, άχρονολόγητη, ή όποία αναφέρεται στην έπιστροφή του Φωκίωνος Βαμβά από την αίρεση του Μακράκη.⁴²

Μέσα από αυτήν την αναφορά στις έπιστολές των δύο Αγίων άνδρων αποκαλύπτεται τό ταπεινό φρόνημα, πού πρέπει νά κοσμεϊ κάθε ρασοφόρο, καθώς και την ύπομονή στις θλίψεις και στις στεναχώριες, τά όποια όδήγησαν στον άγιασμό τους. Έπίσης φαίνεται νά αντιλαμβάνονται την πνευματική κατάπτωση της έποχής τους σέ συνδυασμό μέ την αλλοίωση της Όρθοδόξου θεολογίας στον Έλλαδικό χώρο. Άπέναντι σέ αυτήν την πνευματική αλλοτρίωση της έποχής, προτάσσουν τον μοναχισμό ως τρόπο βιώσεως της Όρθοδοξίας και ταυτόχρονα ως τόπο προστασίας της Όρθοδόξου Παραδόσεως.

Γ. Κοινά χαρακτηριστικά των δύο Αγίων

Πρίν περάσουμε στην διδασκαλία περί Μοναχισμού κρίνεται άπαραίτητο νά σημειωθούν τά κοινά σημεία της ζωής τους, τά όποια ίσως άποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την διαμόρφωση της προσωπικότητας, την άπόκτηση Όρθόδοξου φρονήματος και κατ' έπέκταση της στάσης τους άπέναντι στον μοναχισμό.

Άρχικά οι δύο Άγιοι είχαν κοινή άφετηρία, άφου και οι δύο γεννήθηκαν τό έτος 1846, σέ περιοχές της Άνατολής και άνήκαν σέ πολύτεκνες οικογένειες, οι όποιες μετείχαν στην λαϊκή ευσέβεια. Συγκεκριμένα ό Άγιος Νεκτάριος γεννήθηκε στην Σηλυβρία της Άνατολικής Θράκης και είχε πέντε άδέρφια⁴³ και διδάχτηκε την πίστη και την ευσέβεια από την μητέρα του αλλά κυρίως από την γιαγιά του⁴⁴. Ό Όσιος Δανιήλ γεννήθηκε στην Σμύρνη και είχε πέντε άδέρφια επίσης. Οι ευσεβείς γονείς τούς φρόντισαν νά όδηγήσουν τά παιδιά τους στην Όρθόδοξη ευσέβεια.⁴⁵ Σημαντικό ρόλο στην σττροφή του Όσίου πρός τον μοναχισμό φαίνεται νά διαδραμάτισε και ένας σαπωνοποιός της περιοχής, ό Άναστάσης, ό όποιος

42. Ό.π., σ. 75.

43. Ό Άγιος του αιώνα μας, σ. 40.

44. Ό.π., σ. 41.

45. Άγγελικός Βίος, σ. 13.

βλέποντας τόν ζήλο τοῦ Ὁσίου τοῦ ἔδωσε νά μελετήσει τήν Φιλοκαλία⁴⁶ καθώς καί ὁ Ἀγιορείτης Μοναχός, ὁ ὁποῖος ἦταν πνευματικός στό μετόχι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Χιλανδαρίου⁴⁷.

Σημαντικό εἶναι τό γεγονός πώς καί οἱ δύο εἶχαν ὑψηλό ἐπίπεδο μόρφωσης. Ὁ Ὁσιος Δανιήλ εἶχε ἀριστεύσει στήν Εὐαγγελική Σχολή τῆς Σμύρνης⁴⁸, ἐνῶ ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ἦταν ἀπόφοιτος τῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν⁴⁹. Ἐπίσης ἀπό τά ἔργα τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου καί ἀπό τίς ἐπιστολές τοῦ Ὁσίου Δανιήλ εἶναι πρόδηλο ὅτι καί οἱ δύο δέν σταμάτησαν νά μελετοῦν σέ ὅλη τήν πορεία τῆς ζωῆς τους.

Ἐπίσης στάθηκε καθοριστικό τό γεγονός πώς καί οἱ δύο ἔζησαν τόν κοινοβιακό μοναχισμό σέ δύο μεγάλα πνευματικά κέντρα τόσο τοῦ Ὁρθόδοξου Μοναχισμοῦ, ὅσο καί τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως. Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ἔζησε στό Λίθι δέκα ἔτη καί ἐκάρη μοναχός στήν Νέα Μονή τῆς Χίου⁵⁰. Ὁ Ὁσιος Δανιήλ ξεκίνησε τήν μοναστική του ζωή στό Ἅγιον Ὅρος, στό ὁποῖο καί τελειώθηκε.⁵¹

Τέλος καί οἱ δύο ὑπέμειναν μέ ὑπομονή καί καρτερία ἄδικους διωγμούς ἀπό τήν Ἐκκλησία, τήν ὁποία ὑπηρέτησαν. Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος διώχθηκε ἀδίκως καί ἀντικανονικῶς ἀπό τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας⁵². Ὁ Ὁσιος Δανιήλ ἐξορίστηκε μέ ἀπόφαση τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Β', γιά τόν ἀγῶνα του νά προστατέψει τήν μονή ἀπό τίς ἐπιδιώξεις τῶν Ρώσων μοναχῶν, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμός εἶχε αὐξηθεῖ⁵³. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ρήση τοῦ Ἰωακείμ Θεσσαλονίκης, μετέπειτα Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὅταν ἄκουσε τά γεγονότα ἀπό τόν ἴδιο τόν Ὁσιο. «Ἐσέ παιδί μου, ἔπρεπε ἡ Ἐκκλησία νά σέ στεφανώσει μέ κλάδον ἐλαίας καί ὄχι νά σέ στείλῃ ἐξορίαν»⁵⁴.

46. Ὁ.π., σ. 15.

47. Ὁ.π., σ. 17.

48. Ὁ.π., σ. 13.

49. Ὁ.π., σ. 71.

50. Ὁ.π., σ. 60.

51. Ἀγγελικός Βίος σ. 21.

52. Ὁ Ἅγιος τοῦ Αἰῶνα μας, σ. 35-36.

53. Ἀγγελικός Βίος, σ. 24.

54. Ὁ.π., σ. 25.

ΠΕΡΙ ΜΟΝΑΧΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΑΓΙΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥΣ

Όπως αναφέραμε στην εισαγωγή ο 19ος και 20ος αιώνας ήταν μία δύσκολη περίοδος για τον Όρθόδοξο μοναχισμό και γενικά για την Όρθόδοξη παράδοση. Όμως διαβάζοντας τους βίους των δύο Αγίων προκαλεί θαυμασμό τό ότι παρέμειναν έδραιωμένοι στην Όρθόδοξη Παράδοση και στον Όρθόδοξο Μοναχισμό. Οί δύο Άγιοι δέν άρκέστηκαν νά άκολουθήσουν τόν μονήρη βίο αλλά άποτέλεσαν βακτηρία και για όσους ήθελαν νά άκολουθήσουν τήν ίδια πορεία. Αύτή ή διάθεσή τους γίνεται έντονα φανερή άπό τό πλήθος των έπιστολών τους, τίς όποιες απέστειλαν σέ μοναχούς και μοναχές μέ σκοπό νά τούς καθοδηγήσουν στον μοναχισμό. Μέσα άπό αυτές τίς έπιστολές έξάγεται ή έμπειρία του μοναχικού πολιτεύματος όπως βιώθηκε άπό τούς δύο Άγίους.

Περί παρθενικής ζωής

Άρχικά και οί δύο Άγιοι άναγνωρίζουν τήν μεγάλη άξία της παρθενικής ζωής. Ό Όσιος Δανιήλ γράφει στην έπιστολή πού άποστέλλει στην Όσία Ξένη και στην άδελφότητα της Ίερās Μονής Αγίας Τριάδος: «Ποία, παρακαλώ, φιλόθεος ψυχή βλέπουσα παραδόξως έν τή σημερινή περι μοναχικού βίου ψυχραίμω γενεά όμιλον ένθέων παρθένων γυναικών, άγωνιζομένων προς έξάσκησιν της άρετης και άγγελικής ούτως είπειν, πολιτείας νά μη θαυμάση και δοξάση τόν Πανυπεράγαθον Κύριον;»⁵⁵ Άντιστοίχως ό Άγιος Νεκτάριος προτρέπει τήν μοναχή Εύσεβία, στην έπιστολιμαία διατριβή πού της άποστέλλει: «Η παρθένος ή τόν Χριστόν άγαπήσασα και αυτόν ως νυμφίον έπιποθήσασα και αύτῷ άφιερωθείσα και αύτῷ ζῶσα ούκέτι έαυτή ζή, ζή δε έν αύτῇ Χριστός και αύτῷ συσταυροῦται και συνθάπτεται και συνανίσταται, αύτῷ διαλέγεται και προς αυτόν άτενίζει, προς αυτόν τήν ψυχήν αίρει και προς αυτόν καρδίαν και διάνοιαν άνυψοί, αύτου το γλυκύτατον όνομα προφέρουσι τά άγνά αύτης χείλη έν παντί καιρῷ, άπό δε του στήθους αύτης θερμοί

55. Άγγελικός βίος, σ. 123.

ἀναπέμπονται στεναγμοί ὡς ἀδιάλειπτοι ὕμνοι πρὸς τό ὕψος τῆς θείας ἀγάπης ἀναπεμπόμενοι, αὐτοῦ τό θεῖον ὄνομα ἀδιάλειπτος ἐγένετο μελέτη τῆς τρωθείσης ἐκ τῆς θείας ἀγάπης καρδίας της, πᾶς παλμός τῆς καρδίας της μίαν ἀναμέλπει εὐχήν, ἡ ἀναπνοή αὐτῆς συνοδεύεται ἀεὶ μέ μίαν ἐπὶ κλησιν τοῦ θεοῦ ὀνόματος, ἐν αὐτῷ ζῇ, ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ κινεῖται καὶ ἐν αὐτῇ διαμένει.»⁵⁶ Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται ἀντιληπτὸ πὺς γιὰ τοὺς δύο Ἀγίους ἡ παρθενία δέν ἀρκεῖ ἀπὸ μόνῃ της. Αὐτὴ πρέπει νὰ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ ψυχικὲς ἀρετὲς καὶ ἔντονο πόθο γιὰ τὸν Χριστό.

Περὶ Καθάρσεως

Ἔτσι ἔργο τοῦ μοναχισμοῦ δέν εἶναι ἀπλὰ ἡ παρθενικὴ ζωή, ἀλλὰ ἡ κάθαρση ἀπὸ τὰ πάθη. Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος τονίζει στὴν ἐπιστολή 124 ὅτι ὁ ἀγώνας τοῦ μοναχοῦ εἶναι ἀγώνας πρὸς τὸν ἑαυτό του, δηλαδὴ ἀγώνας κατὰ τοῦ ἐγωισμοῦ καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ἐπίσης εἶναι ἀγώνας κατὰ τοῦ κόσμου, δηλαδὴ ὁ μοναχὸς πρέπει νὰ καθαρῇ τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τίς προσλήψεις τοῦ κόσμου, ἀπὸ τίς εἰκόνες ποὺ ἔχει δεχτεῖ ἀπὸ αὐτόν. Τέλος, εἶναι ἀγώνας κατὰ τοῦ διαβόλου.⁵⁷ Στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ὁσίου Δανιήλ γίνεται σημαντικὴ ἀναφορά στὴν κάθαρση. Στὴν ἐπιστολή ποὺ γράφει γιὰ νὰ ἀποστείλει στὴν ἡγουμένη καὶ στὴν ἀδελφότητα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγίας Τριάδος ἐπιμένει πὺς τό πρῶτο ποὺ πρέπει νὰ κάνει ἡ μοναχὴ εἶναι νὰ καθαρῇ τὴν ψυχὴ της ἀπὸ τοὺς λογισμοὺς τῆς ἡδυπάθειας.⁵⁸ Ὁδοδείκτες γιὰ τὸν καθαρισμό τῆς καρδίας προβάλλει τοὺς μακαρισμοὺς τοῦ Κυρίου.⁵⁹ Ἐπίσης στὴν ἐπιστολή τους γιὰ τὴ νοερὰ προσευχὴ τονίζει πὺς ὁ μοναχὸς πρέπει πρῶτα νὰ φθάσει καὶ νὰ τελειωθεῖ στό πρακτικὸ μέρος καὶ στὴ συνέχεια νὰ περάσει στό θεωρητικό.⁶⁰ Αὐτό ποὺ ὁ Ἅγιος Δανιήλ ὀνομάζει πρακτικὸ μέρος εἶναι ἡ κάθαρση. Ἡ ταύτιση τοῦ πρακτικοῦ μέρους μέ τὴν κάθαρση καθίσταται ἐμφανὴς στὴν συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς στὴν ὁποία γράφει «Ὅταν, λοιπόν, φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς

56. Ἀπαντα, τ. Ε', Ἐπιστολή πρὸς Εὐσεβία, σ. 437.

57. Πρακτικά Μετεώρων, σ. 186.

58. Ἀγγελικὸς βίος, σ. 128.

59. Ὁ.π., σ. 128.

60. Ὁ.π., σ. 160.

τήν καθαρότητα τῆς καρδίας, τότε παύει πλέον τό πρακτικόν μέρος καί ἄρχεται τό θεωρητικόν.»⁶¹

Κρίνεται σημαντικό νά τονιστεῖ πώς οἱ δύο Ἅγιοι στό θέμα τῆς καθάρσεως ἀκολουθοῦν τήν προγενέστερη ἀποστολική καί πατερική παράδοση. Γενικά οἱ συγγραφεῖς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀλλά καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, μέσα ἀπό τά κείμενα τους, καταθέτουν τήν ἐμπειρία τῆς δικῆς τους καθάρσεως μέσα στήν ἱστορία, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ στόν φωτισμό καί στήν θέωση⁶². Τούτη τήν διδασκαλία τήν συναντᾶμε ἀναπτυγμένη ἀπό τούς προγενέστερους Πατέρες, ὅπως ὁ Ἅγιος Διονύσιος Ἀεροπαγίτης, ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής⁶³ καί στόν Γρηγόριο Παλαμᾶ. Συνεχιστές αὐτῶν τῶν Πατέρων εἶναι καί ὁ Ἅγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως καί ὁ Ὁσιος Δανιήλ ὁ Κατουνακιώτης.

Περί Ἐγωισμοῦ

Σχετικά μέ τό στάδιο τῆς κάθαρσης οἱ δύο Ἅγιοι τονίζουν τόν μεγάλο κίνδυνο τοῦ ἐγωισμοῦ καί σημειώνουν τίς διάφορες ἐκφάνσεις μέ τίς ὁποῖες αὐτός ἐμφανίζεται. Στήν ἐπιστολή 124, μέ ἀποδέκτη τήν μοναχή Ξένη ὁ Ἅγιος Νεκτάριος προτρέπει τίς μοναχές νά ἀγωνίζονται γιά νά ταπεινώσουν τόν ἐγωισμό τους, καθὼς αὐτός ὁ ἀγώνας εἶναι ἀρχή γιά τήν ἄρνηση τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἀλλά καί γιά νά ἐπικρατήσῃ μέσα τους τό θέλημα τοῦ Θεοῦ⁶⁴. Ἐπίσης στήν πρὸς Εὐσεβία Μοναχή, ἐπιστολιμαία ἐπιστολή του τονίζει πώς πρέπει ἡ παρθένος νά μὴν ἐμπιστεύεται ὑπερβολικά τόν ἑαυτό της καί τίς ἀρετές της, διότι ὑπάρχει κίνδυνος νά δεχτεῖ πληγὴ θανάσιμη⁶⁵. Στήν ἴδια ἐπιστολή λίγο ἀργότερα τονίζει πώς ὁ Θεός φανερώνεται μόνο στοὺς ταπεινούς.⁶⁶ Σέ ἄλλη ἐπιστολή, πού ἀναφέρεται σέ ἀποδοχή νέας ἀδελφῆς στό μοναστήρι γράφει στήν Ἡγουμένη Ξένη: «Υπομνήσκω αὐτῇ τοὺς ὅρους τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος. Πρῶτον: Αὐταπάρνησις. Ταύτη ἔπεται ἡ ἐκκοπὴ τοῦ θελήματος καί ἡ ὑποταγή.

61. Ὁ.π., σ. 161.

62. Δογματική καί Συμβολική, σ. 9.

63. Ὁ Ὁρθόδοξος Δρόμος, σ. 121.

64. Πρακτικά Μετεώρων, σ. 187.

65. Ἀπαντα, τ. Ε', σ. 456.

66. Ὁ.π., τ. Ε', σ. 457.

Δεύτερον: Ὑπομονή καὶ ταπείνωσης καὶ τὰ παρεπόμενα ταῖς ἀρεταῖς ταύταις.»⁶⁷ Ὁμοίως ὁ Ὅσιος Δανιήλ στήν ἐπιστολή πρὸς τὴν Ἡγουμένη Ξένη καὶ στήν ἀδελφότητα γράφει πὼς ὅποιος ἐπιθυμεῖ νὰ ἀνέλθει τὴν σκάλα τῶν ἀρετῶν πρέπει νὰ ἐγκολπωθεῖ τὴν ταπείνωση καὶ νὰ κόψει ἀπὸ τὴν ρίζα τὰ θελήματά του⁶⁸. Σέ ἄλλη ἐπιστολή ἐπισημαίνει πὼς ὁ κίνδυνος εἶναι μέγας ἀκόμη καὶ γιὰ αὐτοὺς πού ἀξιώθηκαν μεγάλα χαρίσματα, ἀφοῦ ὑπάρχουν πολλὰ γνωστά παραδείγματα ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐμπιστεύτηκαν τὸν ἑαυτό τους καὶ ἐγιναν γνωστοὶ γιὰ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα πού εἶχαν⁶⁹.

Περὶ ὑπακοῆς

Ὡς ἀποτελεσματικότερο ὄπλο ἀπέναντι στήν «πολυκέφαλον ὕδραν»⁷⁰, ὅπως χαρακτηρίζει ὁ Ἅγιος Νεκτάριος τὸν ἐγωισμό, οἱ δύο Ἅγιοι συνιστοῦν τὴν ὑπακοή σέ γέροντα. Ἡ μεγάλη σημασία πού ἔχει ὁ γέροντας γιὰ τὸν μοναχό γίνεται ἐμφανὴς ἀπὸ τὸ γεγονός πὼς ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὅταν γράφει στὸν Ὅσιο Δανιήλ σχετικά μέ τὴν ἐγκατάσταση μοναχῶν στὸ Ἅγιον Ὅρος ζητάει νὰ βρεθεῖ κατάλληλος γέροντας⁷¹, καὶ στήν 124 ἐπιστολή προτρέπει τὴν Ἡγουμένη Ξένη, νὰ ἐλέγχει τίς μοναχές γιὰ νὰ γνωρίζει τὴν πρόοδο τους στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἐγωισμοῦ⁷². Παρόμοια, ἀναφέρει στήν μοναχή Εὐσεβία, πὼς «Οἱ μήπω τελειωθέντες ὀφείλουσι νὰ ἐξαγγέλωσι τοὺς ἑαυτῶν πόθους, τὰς ἐνθυμήσεις καὶ τὰ διανοήματα πρὸς πεφωτισμένην διάνοιαν, ὅπως ἀκριβῶς ἐξελεγχθῶσι καὶ διακριθῶσι κατὰ τὸν χαρακτήρα...»⁷³. Ἔτσι, καὶ ὁ Ὅσιος Δανιήλ ὑποστηρίζει πὼς ὅποιος θέλει νὰ ἐπιτύχει τῶν μακαρισμῶν τοῦ Κυρίου, πρέπει νὰ ἐξασκήσει τὴν ὑπακοή, δηλαδή ἀδιάκριτα νὰ ἀκολουθεῖ ὅσα ἡ Καθηγουμένη προστάξει, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποκαλύπτει σέ αὐτὴν ὅλους τοὺς λογισμοὺς του⁷⁴. Σέ ἐπιστολή μέ θέμα τὴν νοερά προσευχή

67. Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλαῖς, τ. Β', σ. 237.

68. Ἀγγελικὸς Βίος, σ. 125.

69. Ὁ.π., σ. 138.

70. Πρακτικά Μετεώρων, σ. 186

71. Δύο μεγάλες μορφές, σ. 119.

72. Πρακτικά Μετεώρων σ. 186.

73. Ἄπαντα τ. Ε', σ. 454.

74. Ἀγγελικὸς Βίος, σ. 125.

γράφει πώς όσοι προσπάθησαν να τήν εφαρμόσουν χωρίς απλανή δάσκαλο, δηλαδή γέροντα, «ἀντὶ νὰ γίνωσιν ἡσυχασταί, ἀπεδείχθησαν φαντασταί, γενόμενοι ἐπίχαρμα τῶν δαιμόνων»⁷⁵. Πολύ χαρακτηριστικό εἶναι τὸ περιστατικὸ μέ ἕναν μοναχό, Ἀλύπιος τὸ ὄνομα, ὁ ὁποῖος κάνοντας νοερά προσευχή ἔπесε σέ πλάνη. Σέ ἐπιστολή του ὁ Ὅσιος Δανιήλ τονίζοντας τήν σημασία τοῦ γέροντος, τὸ πρῶτο πού τόν ρωτᾷ εἶναι «ἀνευ ἐμπείρου ὁδηγοῦ, πῶς αὐτοβούλως ἐτόλμησας νὰ προβῇς εἰς τοιοῦτο ὑπερφυῆς ἔργον;»⁷⁶

Ὅπως καί σέ ὅλα τὰ τμήματα τῆς διδασκαλίας τους, ἔτσι καί σέ αὐτό ἀκολουθοῦν πιστά τήν Πατερική Παράδοση. Ἡ θεραπεία τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ὁ φωτισμός τοῦ νοῦ, διέρχεται ἀπό τήν κάθαρση. Ὅλη αὐτή ἡ πορεία ἀπαιτεῖ τήν παρουσία ὁδηγοῦ, πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος νά ἔχει ὁ ἴδιος θεραπευθεῖ⁷⁷. Ἐκτενὴ ἀναφορά στό ζήτημα αὐτό κάνει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος στόν Λόγο Β΄ ὅπου γράφει: «Ταύτης ἡμεῖς τῆς θεραπείας ὑπηρεταί καὶ συνεργοί, ὅσοι τῶν ἄλλων προκαθεζόμεθα· οἷς μέγα μὲν τὸ τὰ ἴδια πάθη καὶ ἀρρώσθημα καὶ γινώσκειν καὶ θεραπεύειν· μᾶλλον δὲ οὕτω μέγα, πλὴν τοῦτο λέγειν ἡμᾶς ἢ τῶν πολλῶν κακία πεποίηκε, τῶν ἐπὶ ταύτης ὄντων τῆς τάξεως· πολλῶ δὲ μείζον τὰ τῶν ἄλλων ἰᾶσθαι δύνασθαι καὶ ἀνακαθαίρειν ἐπιστημόνως, καὶ ὥς ἂν ἀμφοτέροις λυσιτελοῖη, τοῖς τε τῆς θεραπείας χρήζουσι καὶ τοῖς ἰατρεύειν πεπιστευμένοις..»⁷⁸. Ἀκολουθώντας λοιπόν τίς διδασκαλίες τῶν προγενέστερων Πατέρων, οἱ δύο Ἅγιοι ἐπιμένουν στήν σημασία τοῦ φωτισμένου γέροντα.

Περὶ Ἀγάπης

Σημαντικὴ ἀρχὴ γιὰ τὸ μοναχικὸ πολίτευμα θεωροῦν τήν ἀγάπη. Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος τοποθετεῖ πρώτη τήν ἀρετὴ τῆς ἀγάπης ὅταν περιγράφει τοὺς ὅρους τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος.⁷⁹ Βασικὸ κριτήριό εἶναι γιὰ τόν Ἅγιο, ὁ μοναχὸς νά φλέγεται ἀπὸ τόν θεῖο ἔρωτα, νά ἀγαπᾷ ἀπὸ καρδιᾶς τήν προσευχή⁸⁰. Στήν ἐπιστολή του,

75. Ὁ.π., σ. 160.

76. Ὁ.π., σ. 171.

77. Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ, σ. 11.

78. Ε.Π.Ε. Γρηγορίου Θεολόγου, τ. 1, σ. 106.

79. Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς, σ.236.

80. Ὁ.π., σ. 236.

πρός τήν Εὐσεβία Μοναχή τονίζει πώς πρέπει μέσα από τήν καρδιά τῆς παρθένου, ἡ ὁποία ἔχει πληγωθεῖ ἀπό τήν θεία ἀγάπη, συνεχῶς νά γίνεται ἐπὶ κλήση τοῦ θείου ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ καί πώς πρέπει νά ζεῖ, νά κινεῖται καί νά κατοικεῖ μέσα στήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ⁸¹. Στήν δεύτερη ἐπιστολή του πρὸς τόν Ἅγιο Νεκτάριο, ὁ Ὅσιος Δανιὴλ δηλώνει πώς οἱ δοκιμασίες, γίνονται παιδεῖα γιά ὅσους ἔχουν ἀγάπη πρὸς τόν Θεό, ὅπως ἐπίσης πώς ἀνοίγουν τά μάτια τους, ὥστε νά ἀντικρίζουν τό θεῖο φῶς⁸². Ἐνῶ σέ ἀδελφό πού ἔπεσε σέ πλάνη, δηλώνει πώς εἶναι αἰσιόδοξος πώς θά νικήσει τόν ἐχθρό, γιατί ἔχει πολύ ἀγάπη γιά τόν Θεό.⁸³

Μέσα στό πλαίσιο τῆς πρὸς τόν Θεό ἀγάπης, τοποθετοῦν καί τήν ἀγάπη πού πρέπει νά ὑπάρχει μέσα σέ ἓνα μοναστήρι μεταξύ τῶν μοναχῶν καί μοναζουσῶν. Πάντα πρέπει νά προσέχουν ἂν ἡ ἀγάπη γιά τόν πλησίον εἶναι κατὰ Θεό. Λέει χαρακτηριστικά ὁ Ἅγιος Νεκτάριος σέ ἐπιστολή του πώς ἀγαπᾷ τίς μοναχές τῆς ἀδελφότητας, ὅχι γιατί ἀγαπᾶνε τόν ἴδιο ἀλλά γιατί ἀγαπᾶνε τόν Χριστό. Γιά τόν Ἅγιο αὐτή ἡ ἀγάπη γιά τόν Χριστό εἶναι ὁ συνδετικός κρίκος πού ἐνώνει τίς μοναχές στό μοναστήρι, ἀλλά καί τόν ἴδιο μέ αὐτές. Ἄν μία μοναχή χάσει τήν ἀγάπη της γιά τό Χριστό, σπάσει δηλαδή τόν κρίκο πού τήν συνδέει μέ τήν ἀδελφότητα καί τόν Ἅγιο, τότε καί ὁ Ἅγιος παύει νά τήν ἀγαπάει.⁸⁴ Σέ ἄλλη ἐπιστολή, ὁ Ἅγιος ἐκφράζει τήν πικρία του γιά τήν ἀδελφή Συγκλητική, ἡ ὁποία εἶχε ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις γιά τήν ἀγάπη. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἡ ἀγάπη της πρὸς τόν Ἅγιο νά μετατραπεῖ σέ ἀνθρώπινη ἀγάπη⁸⁵. Τόν ἴδιο κίνδυνο διαβλέπει καί ὁ Ὅσιος Δανιὴλ καί γιά αὐτό συμβουλεύει τίς μοναχές νά μὴ συχνάζουν σέ κελιά ἄλλων μοναζουσῶν καί ἐφιστᾷ τήν προσοχή του στίς ἀνήλικες ἀδελφές ἰδιαίτερως.⁸⁶ Ἡ μεταξύ τους ἐπικοινωνία πρέπει νά χαρακτηρίζεται ἀπό συστολή, εὐλάβεια καί νά περιορίζεται στά ἀπολύτως ἀπαραίτητα. Ἡ σιωπή αὐτὴ ὅμως πρέπει νά εἶναι πλήρους ἀγάπης⁸⁷.

81. Ἀπαντα τ. Ε', σ. 454.

82. Δύο μορφές τοῦ αἰῶνα μας, σ. 135.

83. Ἀγγελικός Βίος, σ. 165.

84. Ἅγιος Νεκτάριος Κεφαλᾶς, σ. 237.

85. Ὁ.π., σ. 236.

86. Ἀγγελικός Βίος σ. 129.

87. Ὁ.π., σ. 129.

Περί Άσκήσεως

Έπίσης, σημαντικό παράγοντα για τόν μοναχικό βίο αποτελεί ή άσκησι. Η άσκησι όμως πρέπει νά γίνεται μέ μέτρο. Άλλωστε τονίζει ό Άγιος Νεκτάριος ότι οί δωρεές του Θεού δέν εκβιάζονται από τήν άσκησή μας, αλλά ό ίδιος ό Θεός επιλέγει πότε θά δώσει τήν χάρη του. Ό μοναχός ό,τι λαμβάνει, δέν αποτελεί ανταμοιβή για τούς κόπους του, αλλά δώρο του Θεού, τό όποιο του χαρίζεται από τήν εϋσπλαχνία Του⁸⁸. Σέ αυτό τό ζήτημα χαρακτηριστικό είναι τό παράδειγμα πού αναφέρει σέ έπιστολή του ό Όσιος Δανιήλ σχετικά μέ έναν Ίεροδιάκονο, Ίερόθεος τό όνομα, ό όποιος ξεκίνησε νά άγρυπνεί αυτοβούλως για μεγάλο τμήμα τής νυκτός καί έπese σέ πλάνη⁸⁹.

Ό Όσιος Δανιήλ προτρέπει τίς μοναχές νά προσέχουν από τήν λύπη, τήν όποία χρησιμοποιεί ό αντίδικος διάβολος, κατά τών άγωνιστών του έναρετου βίου. Η λύπη απομακρύνει από τήν ψυχή του μοναχού κάθε διάθεση για προσευχή καί κατάνυξη καί ωφέλιμο λόγο, ενώ μπορεί άκόμη νά επηρεάσει καί τήν πίστη του. Ό Όσιος ξεχωρίζει τήν λύπη από τούς υπόλοιπους λογισμούς, καθώς ό διάβολος δέν χρησιμοποιεί τήν προσβολή καί τόν συνδυασμό, αλλά ή λύπη σκεπάει τήν ψυχή όλόκληρη καί τήν καθιστά σκληρή καί χωρίς κατάνυξη⁹⁰. Στή συνέχεια επισημαίνει πώς ή λύπη επισκέπτεται όσους μέ πολύ προθυμία άγωνίζονται καί για νά απομακρυνθεί θέλει πολύ ύπομονή, μελέτη τών θείων λόγων, προσευχή καί έλπίδα προς τόν Θεό⁹¹. Από τίς έπιστολές του Αγίου Νεκταρίου, γίνεται γνωστό πώς ή μοναχή Αικατερίνη κατεβλήθη από τήν λύπη. Σύμφωνα μέ τόν Άγιο, τήν λύπη αυτή τήν επιδεινώνει ό πειρασμός μέσα από τίς σωματικές καί ψυχικές ασθένειες. Τήν συμβουλεύει νά έλαττώσει τήν άσκησή της, ώστε νά επανακάμψει ή υγεία της καί νά απομακρυνθεί ή λύπη⁹². Σημαντικό είναι πώς καί οί δύο Άγιοι αναγνωρίζουν άκόμη μία λύπη, ή όποία οφείλεται στόν έγωισμό. Η λύπη αυτή παρουσιάζεται όταν συμβαίνει κάτι ένάντια στό θέλημα

88. Άπαντα, τ. Ε', σ. 240.

89. Άγγελικός Βίος σ. 146.

90. Ό.π., σ. 131.

91. Ό.π., σ. 132.

92. Άγιος Νεκτάριος Κεφαλας, σ. 255.

τοῦ μοναχοῦ ἢ τῆς μοναχῆς⁹³ κατά τόν Ὅσιο Δανιήλ. Ἐπίσης ὁ Ἅγιος Νεκτάριος θεωρεῖ ἐγωιστική τήν θλίψη πού προκαλεῖται ἀπό τήν ὑπερβολική μεταμέλεια γιά κάποιο παράπτωμα, εἰδικά ὅταν αὐτή προκαλεῖται μετά ἀπό τόν ἔλεγχο πού δέχτηκε ὁ μοναχός⁹⁴.

Περί φωτισμοῦ καί θεώσεως

Ὅλες οἱ παραπάνω ἐπισημάνσεις τῶν Ἀγίων εἶναι ὁδοδείκτες γιά τήν πορεία τοῦ μοναχοῦ στόν δρόμο τῆς κάθαρσης. Ὅμως ἡ κάθαρση δέν εἶναι τό τελικό στάδιο τῆς μοναχικῆς πορείας. Ἡ κάθαρση εἶναι ἡ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τόν φωτισμό καί τήν θέωση. Στήν 44 ἐπιστολή τονίζει ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἐξαιρέτως ὅμως οἱ μοναχοί, πρέπει νά ἀγωνίζονται γιά τήν εἰρήνη καί τόν ἀγιασμό τους, ἀφοῦ χωρίς αὐτά «ἀδύνατον νά ἴδωμεν τόν Κύριον»⁹⁵. Ἀντίστοιχα καί ὁ Ὅσιος Δανιήλ γράφει, τόσο στήν ἐπιστολή πρὸς τό Ἱερό ἡσυχαστήριον, ὅσο καί στήν ἐπιστολή περί νοερᾶς προσευχῆς, πώς ἀφοῦ καθαριστεῖ ἡ καρδιά, ὁ ἄνθρωπος θά ἔχει θεία θέα, σύμφωνα μέ τόν μακαρισμό τοῦ Κυρίου⁹⁶. Σέ αὐτό τό σημεῖο κρίνεται σκόπιμο νά ἀναφερθεῖ πώς οἱ Ἅγιοι γράφουν ἀκολουθώντας τούς προγενέστερους Πατέρες τίς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί μέσα ἀπό τήν δική τους ἐμπειρία «...ταῦτα δέν εἶναι ἀποκυήματα τῆς ἐμῆς χθαμαλοῦς διανοίας, ἀλλά τὰ μὲν ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τῶν Θεοφόρων τῆς Ἐκκλησίας Ἀγίων Πατέρων, τὰ δὲ ἀπὸ τήν πολυχρόνιον πείραν καί ἐξακρίβωσιν τῶν τε δεξιῶν καί ἀριστερῶν πειραμάτων»⁹⁷.

Ὁ Ὅσιος Δανιήλ ἐπισημαίνει πώς ὅταν πλέον ὁ ἄνθρωπος ἐπιτύχει τήν κάθαρση, σταματάει τό πρακτικό μέρος καί ξεκινάει τό θεωρητικό. Σέ αὐτό τό σημεῖο διά τῆς νοερᾶς προσευχῆς ξεκινάει ὁ ἄνθρωπος νά ἔχει ἐμπειρία τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οἱ ὁποῖες φανερώνονται σέ ἄλλους ὡς φῶς, σέ ἄλλους ὡς «ἀγαλλίασις ἔντρομος» ἐνῶ σέ ἄλλους «σύμμικτος χαρὰ καί φόβος»⁹⁸. Στήν, πρὸς τήν Ἱερά Μονή Ἀγίας Τριάδος Αἰγίνης, ἐπιστολή του σημειώνει πώς

93. Ἀγγελικός Βίος, σ. 132

94. Ματθαϊάκης, *Κατηχητικές Ἐπιστολές*, σ. 46.

95. Πρακτικά Μετεώρων, σ. 187.

96. Ἀγγελικός Βίος, σ. 128 καί σ. 161.

97. Ὁ.π., σ. 156.

98. Ἀγγελικός Βίος, σ. 161.

ὅταν ὁ ἄνθρωπος, εἴτε μοναχός εἴτε λαϊκός, καθαρίσει τὴν καρδιά του, σύμφωνα μέ τόν μακαρισμό τοῦ Κυρίου, θά δεῖ τόν Θεό, καί ἐρμηνεύει ὅτι δέν θά δεῖ τὴν φύση τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τίς ἐνέργειες τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν καρδιά του. Τότε ὁ ἄνθρωπος αὐτός καθίσταται ἀπλανής ὁδηγός τῶν ὑπολοίπων, κατανοεῖ τὴν Ἁγία Γραφή, τὴν φύση τῶν ὄντων, ἀλλά ἀκόμη καί τὴν φύση τῆς ἀλήθειας⁹⁹. Μέσα στήν καθαρὴ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, καθαίρεται τό ἀμαυρωμένο κατ' εἰκόνα καί ἔτσι λειτουργεῖ πλέον τό καθ' ὁμοίωσιν.¹⁰⁰

Μεγάλης σημασίας εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου στήν ἐπιστολή πρὸς τὴν Μοναχὴ Εὐσεβία, πὼς ὁ Χριστιανισμός εἶναι θρησκεία τῆς ἀποκαλύψεως, στήν ὁποία τό Θεῖο φανερώνει τὴν Δόξα Του μόνο στοὺς τελείους¹⁰¹. Στήν ἴδια ἐπιστολή τονίζει πὼς τὴν μοναχὴ στήν ὁποία ἐπιφοίτησε τό Ἅγιο Πνεῦμα τὴν λαμπρύνει μέ τὰ χαρίσματά του δίνοντας σέ αὐτὴν «πνεῦμα γνώσεως, πνεῦμα σοφίας, πνεῦμα συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καί ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καί ἀληθείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ»¹⁰². Φωτιζόμενος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τό Θεῖο Φῶς τῆς ἀποκαλύψεως, διδάσκεται τό ἀγαθό¹⁰³. Τονίζει ἐπίσης πὼς χωρὶς τὴν Χάρη τοῦ Θεοῦ, δηλαδή χωρὶς τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θείου, οἱ ἄνθρωποι δέν μποροῦν «νά γίνωσιν ἐκτὸς σαρκὸς καί κόσμου»¹⁰⁴. Παρόμοια κατάσταση περιγράφει καί ὁ Ὁσιος Δανιήλ σέ ἐπιστολή του. Ἀναφέρει συγκεκριμένα πὼς στὸν ἄνθρωπο τὸν καιρὸ τῆς θείας ἐλάμψεως, σταματοῦν οἱ κινήσεις τοῦ σώματος, ἐνῶ ὁ νοῦς ἀρπάζεται σέ «θείας θεωρίας»¹⁰⁵.

Χαρακτηριστικές εἶναι οἱ περιγραφές τῶν δύο Ἁγίων γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔχει διαβεῖ τὸν φωτισμό καί τὴν θέωση. Ὁ Ὁσιος Δανιήλ γράφει σέ ἐπιστολή του πὼς ὁ ἄνθρωπος αὐτός εἶναι ἅγιος, ἀπαθής, διορατικός, προορατικός καί γνήσιος φίλος τοῦ Θεοῦ, ὅπως οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας¹⁰⁶, τῶν ὁποίων τὰ συγγράμματα

99. Ὁ.π., σ. 128.

100. Ὁ.π., σ. 128.

101. Ἀπαντα, τ. Ε', σ. 457.

102. Ὁ.π., σ. 439.

103. Ὁ.π., σ. 452.

104. Ὁ.π., σ. 457.

105. Ἀγγελικὸς Βίος, σ. 167.

106. Ἀγγελικὸς Βίος, σ. 162.

μαρτυροῦν ἀντίστοιχες καταστάσεις. Στήν κατάσταση αὐτή ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπίσης νηφάλιος, διακατέχεται ἀπὸ γαλήνη, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα του μένουν ἀτάραχα¹⁰⁷. Ὁμοια, ὁ Ἅγιος Νεκτάριος γράφει πὼς ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Φωτὸς ἐλαμπόμενος μένει ἀτάραχος, καὶ κατευθύνεται πάντα πρὸς τὸν σκοπὸ τὸν ὁποῖο καλέστηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ δὲν παύει νὰ πράττει τὸ ἀγαθόν, ξέρει νὰ δοκιμάζει τὰ πάντα καὶ νὰ κρατᾷ τὸ καλόν, ἐνῶ εἶναι πάντα γαλήνιος¹⁰⁸.

Σημαντικὸ εἶναι νὰ ἀναφερθεῖ πὼς κανένας ἀπὸ τοὺς Ἁγίους δὲν θεωρεῖ ἀπαραίτητη τὴν μόρφωση γιὰ τὸν τελικὸ σκοπὸ τοῦ μοναχοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ θέωση. Ὁ Ὅσιος Δανιήλ σὲ ἐπιστολὴ του ἐπισημαίνει πὼς τόσο σὲ παλαιότερους χρόνους, ὅσο καὶ στὴν ἐποχὴ του, τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δίνονται μερικές φορές σὲ «ἀνιδέους καὶ ἀγραμμάτους»¹⁰⁹. Ἐχοντας αὐτὰ ὑπόψη του ὁ Ἅγιος Νεκτάριος συμβουλεύει τὴν Ἡγουμένη Ξένη σχετικὰ μὲ μία μοναχὴ πού ἤθελε νὰ ἀφήσει τὸ μοναστήρι γιὰ νὰ σπουδάσει. Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῇ, ἐπικαλούμενος τὸν Μέγα Βασίλειο, γράφει πὼς δὲ εἶναι ἐπιτρεπτό γιὰ τὸν μοναχὸ νὰ ἀφήσει τὴν γνώση πού γίνεται ἀπὸ τὴν Θεῖα ἀποκάλυψη, γιὰ νὰ μάθει τὴν ἀνθρώπινη σοφία¹¹⁰.

Τελειώνοντας, πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ πὼς καὶ οἱ δύο Ἅγιοι ἐφιστοῦν τὴν προσοχὴ σὲ ὅσους ἀκολουθοῦν αὐτὴν τὴν πορεία γιατί πάντα ὑπάρχει ὁ κίνδυνος τῆς πλάνης. Συγκεκριμένα, ὁ Ὅσιος Δανιήλ ἔγραψε δύο ἐπιστολές γιὰ νὰ κερδίσει ἀπὸ τὴν πλάνη δύο ἀδελφούς μοναχοὺς. Σὲ αὐτές σώζονται πολλὰ περιστατικά ἄλλων πλανεμένων μὲ τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ νὰ νουθετήσῃ τοὺς δύο ἀδελφούς του μοναχοὺς¹¹¹. Ὁμοια, ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ἐφιστᾷ προσοχὴ ἀπέναντι στὴν φαντασία. Τονίζει πὼς ὁποῖος πιστεύει ὅτι μπορεῖ μὲ μέσο τὴν φαντασία νὰ βιώσῃ ἐμπειρίες ἐκτὸς σώματος καὶ κόσμου ἢ νὰ τοῦ ἀποκαλυφθοῦν μυστήρια, βρίσκεται σὲ μεγάλη πλάνη¹¹².

107. Ὁ.π., σ. 166.

108. Ἀπαντα, τ. Ε', σ. 452.

109. Ἀγγελικὸς Βίος, σ. 136.

110. Πρακτικὰ Μετεώρων, σ. 188 .

111. Ἀγγελικὸς Βίος, σ.133-173.

112. Ἀπαντα, τ. Ε', σ. 457.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι δύο μεγάλοι Άγιοι της Έκκλησίας μας, ο Άγιος Νεκτάριος Κεφαλάς Μητροπολίτης Πενταπόλεως και Όσιος Δανιήλ ο Κατουνακιώτης, έζησαν μία περίοδο κατά την οποία ο μοναχισμός βρισκότανε σέ διωγμό από τό νεοσύστατο Έλληνικό Κράτος. Τό γεγονός αυτό σέ συνδυασμό μέ ισχυρά φιλοσοφικά, πολιτιστικά και χριστιανικά ρεύματα πού εισχώρησαν στόν Έλλαδικό χῶρο από τήν Δύση όδήγησαν στόν σταδιακό μαρασμό τοῦ μοναχισμού στήν συγκεκριμένη περιοχή.

Όμως, ό Όρθόδοξος Μοναχισμός δέν έσβησε έντελῶς, αλλά διασώθηκε σέ όρισμένες περιοχές, μέ τίς όποιες οί δύο Άγιοι έχουν συνδεθεῖ. Ό Άγιος Νεκτάριος έζησε ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και έκάρη μοναχός στήν Χίο, ή όποία άποτέλεσε φορέα τής ήσυχαστικής παραδόσεως και ό Όσιος Δανιήλ έζησε τό μεγαλύτερο μέρος τής ζωής του και τελειώθηκε στό Άγιον Όρος. Οί έμπειρίες στους τόπους αυτούς σέ συνδυασμό μέ άλλα χαρακτηριστικά τους, ὅπως ή οίκογένεια τους, ό τόπος καταγωγής, ή μόρφωση τους, ανέδειξε τούς δύο Αγίους θεμελιωτές τοῦ σύγχρονου Όρθόδοξου Μοναχισμού.

Η γνωριμία τους άποτέλεσε σημαντικό γεγονός και για τούς δύο Αγίους. Αυτό καθίσταται φανερό από τίς έπιστολές πού άντάλλασαν. Μέσα από αυτές διαπιστώνουμε πώς μεταξύ τους υπήρχε άμοιβαῖος σεβασμός και εκτίμηση. Ό Όσιος Δανιήλ καταφεύγει στόν Άγιο Νεκτάριο, όταν αντιμετωπίζει προβλήματα γνωρίζοντας ότι θά λάβει βοήθεια από αυτόν. Ό Άγιος Νεκτάριος ζητάει από τόν Όσιο Δανιήλ νά γράψει συμβουλές στις άρχαιες Μοναχές τής Αἰγίνας.

Άνεξάρτητα από τίς μεταξύ τους έπιστολές, οί δύο Άγιοι έχουν συχνή άλληλογραφία μέ μοναχούς και μοναχές πού ζοῦν στό Άγιον Όρος και εκτός αυτού. Αυτές οί έπιστολές μαρτυροῦν τήν άγάπη τῶν δύο Αγίων για όλους εκείνους πού άκολουθήσαν τόν μονήρη βίο και τήν άγάπη τους για τόν μοναχισμό. Επίσης μέσα σέ αυτές τίς έπιστολές φανερώνεται ή διδασκαλία τους για τόν μοναχισμό.

Οἱ δύο Ἅγιοι τονίζουν τήν ἀξία τῆς παρθενικῆς ζωῆς, ὅμως ἐφιστοῦν τήν προσοχή πῶς αὐτή ἀπό μόνη της δέν εἶναι ἐπαρκής. Ἡ παρθενική ζωή πρέπει νά συνοδεύεται καί ἀπό ἄσκηση σέ συνδυασμό μέ ἀγάπη γιά τόν Χριστό. Αὐτά τά δύο ὁδηγοῦν τόν μοναχό μέσα ἀπό τήν κάθαρση, στόν φωτισμό καί στήν θέωση. Οἱ Ἅγιοι ἀποτελοῦν ἀπλανῆς ὁδηγούς μέσα ἀπό τίς ἐπιστολές τους, διαφυλάσσοντας ἀνόθευτη τήν θεραπευτική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Ὅλα αὐτά καθιστοῦν καίρια καί σημαντική τήν συνεισφορά τους στήν διάσωση καί ἐξάπλωση τοῦ Ὁρθόδοξου Μοναχισμοῦ στόν Ἑλλαδικό χῶρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άβραάμ Άγιορείτης, Μοναχός (2007). *Ρωμαίικο Όδοιπορικό, Τό Γένος σέ νέα αΐχμαλωσία*, Έκδόσεις: Ό Ποιμενικός Αΐλός.
- Άγίου Νεκταρίου, Άπαντα, τ. Ε΄, Έκδόσεις Ίερά Μητρόπολις Ίδρας, Σπετσών καί Αιγίνης, Ίερά Μονή Αγίας Τριάδος (Άγίου Νεκταρίου) Αιγίνης, Άθήνα 2011.
- Δανιηλαίοι (1987), Άγγελικός Βίος Γέροντος Δανιήλ Κατουνακιώτου, Έκδόσεις Ίεροϋ Ήσυχαστηρίου Μοναστικής Άδελφότητας Δανιηλαίων (Γ΄ Έκδοση), Άγιον Όρος.
- Δανιηλαίοι (1997), *Δύο Μεγάλες Μορφές τοϋ Αιώνα μας, Άναφορά στην Άλληλογραφία τους*, Έκδόσεις Ίεροϋ Ήσυχαστηρίου Μοναστικής Άδελφότητας Δανιηλαίων, Άγιον Όρος.
- Έλληνες Πατέρες τής Έκκλησίας, Γρηγορίου Θεολόγου *Έργα τ. 1*, Έκδοση: Πατερικές Έκδόσεις «Γρηγόριος ό Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1975.
- Εϋάγγελου Π. Λέκκου (2000). *Πανόραμα 20 αιώνων Χριστιανισμοϋ*, Άποστολική Διακονία, Έκδοση Α΄, Άθήνα.
- Ίερά Μονή Μεταμορφώσεως – Μεγάλου Μετεώρου (1990), *Πρακτικά Πανελληνίου Μοναστικού Συνεδρίου*, Άγια Μετέωρα.
- Ίωάννου Σ. Ρωμανίδη, Πρωτοπρεσβύτερου, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία τής Όρθοδόξου Καθολικής Έκκλησίας τ. Α*, Έκδόσεις Π. Πουρνάρα Θεσσαλονίκη 2009.
- Καλλίστου Γουέαρ, Έπισκόπου, *Ό Όρθόδοξος Δρόμος: Ό Θεός ως Μυστήριο, Τριάς, Δημιουργός, Άνθρωπος, Πνεϋμα, Προσευχή, Αίωνιότητα*, Έκδόσεις Έπτάλοφος, Άθήνα 1983.
- Κλεόπα Στρογγύλη, Μητροπολίτου Σουηδίας (2019), *Ό Άγιος Νεκτάριος Κεφαλάς, Μητροπολίτης Πενταπόλεως*, Έκδόσεις Άποστολική Διακονία τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, τ. Β΄, Άθήνα.
- Σώτης Χονδρόπουλος (2007). *Ό Άγιος τοϋ Αιώνα μας (Ό Όσιος Νεκτάριος Κεφαλάς)*, Έκδόσεις Καινούργια Γῆ, Άθήνα.
- Τίτου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου, *Άγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, Κατηχητικάί Έπιστολαί πρός τάς μοναχάς Ίεῤῥας Μονῆς Αγίας Τριάδος Αιγίνης*, Άθήνα 1984.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΤΣΕΡΕΒΕΛΑΚΗΣ

Φιλολόγος-Θεολόγος

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ

Πρίν από κάποια χρόνια, σέ τηλεοπτική έκπομπή, ένας πανεπιστημιακός καθηγητής διατύπωσε την άποψη ότι, αν ξύσει κανείς λίγο πίσω από την επιφάνεια της Έκκλησίας, θά συναντήσει την αρχαία Ελλάδα, έννοώντας προφανώς τή βαθιά επίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου στήν καθόλου ζωή τῆς χριστιανικῆς Έκκλησίας. εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ Έκκλησία, καί ὁ χριστιανισμός γενικότερα, δέχτηκε ὄντως τήν επίδραση τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἤ, ὀρθότερα, τοῦ ἑλληνιστικοῦ ἀλλά καί τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου σέ πολλές ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς της, μέ πρώτη τή γλώσσα ἀλλά καί τή λατρεία, τή θεολογική ὀρολογία, κάποιες ἠθικές ἀπόψεις, τό δίκαιο, τή μουσική, τήν ἀρχιτεκτονική κ.ἄ. Ἡ Έκκλησία, δηλαδή, δέν ἀπέρριψε τόν ἑλληνικό κόσμο, ἀλλά τόν ἀποδέχτηκε, ἀφοῦ ἤδη ἀπό τόν 2ο μ.Χ. αἰῶνα ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καί μάρτυρας, στή διδασκαλία του «οἱ μετὰ λόγου βίωσαντες Χριστιανοί εἰσι, κἄν ἄθεοι ἐνομίσθησαν, οἷον ἐν Ἑλληνι Σωκράτης καί Ἡράκλειτος»¹ καί ὅτι «ὁμολογῶ οὐχ ὅτι ἀλλότριά ἐστι τὰ Πλάτωνος δόγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστι πάντῃ ὅμοια, ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων, Στωϊκῶν καί ποιητῶν καί συγγραφέων»². Ὡστόσο, κι ἐδῶ εἶναι πού πρέπει νά προσέξουμε,

1. Ἀπολογία α', 46, 3.

2. Ἀπολογία β', 13, 2.

ὅσα στοιχεῖα ἀπό τόν περιβάλλοντα κόσμο υἰοθέτησε τότε ἡ Ἐκκλησία, τὰ ἐνέταξε στό πλαίσιο τῆς δικῆς της δογματικῆς διδασκαλίας, τοῦ δικοῦ της μηνύματος ζωῆς, τῆς δικῆς της λατρείας. Ἡ Ἐκκλησία, δηλαδή, κράτησε ὅσα καλά στοιχεῖα περιλάμβανε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, προσπαθώντας ταυτόχρονα νά διαστείλει τή διδασκαλία καί τή ζωή της ἀπό τίς κακοδοξίες ἢ τήν ἀνηθικότητα τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τό «πάντων καινῶν καινότατον» (Δαμασκηνός, *Ἐκθεσις ἀκριβῆς...*, 45, 44) τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος ἔπρεπε νά διαφυλαχτεῖ ἀλώβητο ἀπό τίς περιρρέουσες θρησκευτικές καί φιλοσοφικές δοξασίες, τίς συνήθειες καί τήν ἠθική χαλαρότητα τῆς ἐποχῆς.³

Στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς συνάντησής της μέ τόν ἀρχαῖο κόσμο, ἡ χριστιανική Ἐκκλησία ἦλθε σέ ἐπαφή μέ παλιές, παγανιστικές συνήθειες καί δοξασίες, ἔθιμα μέ διονυσιακό χαρακτήρα, ὅλα βαθιά ριζωμένα στή λαϊκή ψυχή, δεμένα μέ τή ζωή τῶν ἀνθρώπων, τά ὁποῖα ἦταν δύσκολο νά ξεριζωθοῦν ἀπό τή μιά μέρα στήν ἄλλη. Ἡ Ἐκκλησία ἦταν ὑποχρεωμένη, στήν προσπάθειά της νά διατηρήσει, ὅπως εἴπαμε, τή διδασκαλία της ἀνόθευτη, ἀντιδιαστέλλοντάς την ἀπό τά παγανιστικά ἔθιμα καί τίς παλιές εἰδωλολατρικές συνήθειες, εἴτε νά ἔλθει σέ σκληρή ἀντιπαράθεση καί πολλές φορές σέ σύγκρουση μέ τίς συνήθειες αὐτές εἴτε νά ἀνεχθεῖ τήν ὑπαρξή τους στή ζωή τῶν χριστιανῶν, ἐντάσσοντάς τις, ὅπου καί ὅσο αὐτό ἦταν δυνατόν, στό πλαίσιο τῆς δικῆς της διδασκαλίας καί τῆς δικῆς της ἠθικῆς στάσης ζωῆς καί δίδοντας τους νέο περιεχόμενο. Τά λαϊκά αὐτά ἔθιμα εἶχαν σχέση μέ τή λαϊκή, παγανιστική θρησκεία, κυρίως μέ μεγάλες εἰδωλολατρικές γιορτές τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καί τοῦ ρωμαϊκοῦ κό-

3. Ὅσα γράφει ὁ Παῦλος στήν πρὸς ρωμαίους ἐπιστολή του (1, 21-32) γιά τίς θρησκευτικές δοξασίες καί τήν ἔκπτωση τῶν ἡθῶν τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του, ἀλλά καί ἡ θέση του γιά τὰ εἰδωλόθυτα (α' κορ. κεφ. 8), ἀποτελοῦν ἓνα μικρό ἀλλά σαφές παράδειγμα τῆς προσπάθειας τῆς πρώτης Ἐκκλησίας νά κρατήσῃ ἀνόθευτο τό χριστιανικό κήρυγμα καί τό νέο τρόπο ζωῆς πού εὐαγγελιζόταν. Ἡ προσπάθεια αὕτη, πού ἐξελίχθηκε σέ ἀγώνα κατὰ τῶν αἱρέσεων, πού δημιουργήθηκαν ἀπό τή συνάντηση τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος μέ τήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία, συνεχίστηκε κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες, ὅταν δέν εἶχαν διατυπωθεῖ ἀκόμη οἱ δογματικές ἀλήθειες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖες διατυπώθηκαν ἀπό τόν 4ο αἰῶνα κι ἔπειτα μέ τοὺς ὅρους τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, πού ἔθεσαν τὰ ὅρια μεταξύ χριστιανικῆς ἀλήθειας καί αἵρεσης. (Χρήστος Γιανναράς, *Τό ἀλφαβητάρι τῆς πίστεως*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1983, σ. 31-32).

σμου, οι όποίες πολλές φορές είχαν διονυσιακό και όργιαστικό χαρακτήρα. Άς περιοριστούμε τώρα στά χριστουγεννιάτικα και πρωτοχρονιάτικα έθιμα, έξετάζοντας πρώτα τήν προέλευσή τους.

Τά έθιμα του Δωδεκαημέρου-προέλευση

Σύμφωνα μέ τόν Φαίδωνα Κουκουλέ⁴, τά χριστουγεννιάτικα και πρωτοχρονιάτικα έθιμα έχουν τήν καταγωγή τους από τό ρωμαϊκό έορτολόγιο: τά μέν χριστουγεννιάτικα από τήν έορτή τών βρουμαλίων, ή όποία σχετιζόταν μέ τήν αρχαία έορτή τών κρονίων ή Σατουρναλίων (Saturnus ήταν τό ρωμαϊκό όνομα του θεού Κρόνου), τά δέ πρωτοχρονιάτικα από τίς πρωτοχρονιάτικες καλάνδες ή καλένδες. Τά βρουμάλια, όπως και τά Σατουρνάλια, έορτάζονταν κατά τό χειμερινό ήλιοστάσιο, δηλαδή κατά τή μικρότερη μέρα του έτους, τήν όποία οι ρωμαίοι έλεγαν Bruma. Χαρακτηριστικά στοιχεία της έορτής τών Σατουρναλίων, πού διαρκούσαν από 17 έως 25 Δεκεμβρίου και είχαν λαϊκό χαρακτήρα, ήταν ή προσφορά στους ιερείς της Δήμητρας τών άπαρχών τών καρπών (έλαιου, οίνου, μελιού, σιταριού κ.ά.) και ή χοιροσφαγή, όταν, όπως είναι γνωστό, θυσιάζονταν από τούς γεωργούς χοίροι στό θεό κρόνο και στη θεά Δήμητρα, μέ σκοπό τήν αύξηση της εύφορίας της γής⁵. Οι θρησκευτικές γιορτές τών Σατουρναλίων, όπως και τών παλαιότερων κρονίων, κατέληγαν σέ μεγάλο γλέντι, μέ πολλά όμως παρατράγουδα. Τά βρουμάλια, ως συνέχεια τών Σατουρναλίων, έορτάζονταν στό βυζάντιο, διατηρώντας πολλά από τά στοιχεία της παλαιάς έορτής. Πρέπει, επίσης, νά προσθέσουμε ότι ή 25η Δεκεμβρίου ήταν μιά μέρα ξεχωριστή για τούς μή χριστιανούς της εποχής, έπειδή ήταν ή γενέθλια ήμέρα του Μίθρα, του άήττητου Ήλιου. Θεωρούνταν δέ ήμέρα γέννησης του Ήλιου, έπειδή ήταν ή ήμέρα του χειμερινού ήλιοστασίου, όταν έχουμε τή μεγαλύτερη νύχτα του έτους και, έπο-

4. βυζαντινών βίος και πολιτισμός, τόμος Β', Ι, έκδ. Παπαζήση, ά.χ.

5. Γ.Α. Μέγα, Έλληνικάί έορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας, Αθήναι 1963, σ. 49.

μένως, από τότε και στό έξης ή νύχτα αρχίζει νά μικραίνει και ή μέρα νά μεγαλώνει, όποτε αρχίζει και ή κυριαρχία του ήλιου⁶.

Τά πρωτοχρονιάτικα έθιμα έχουν, όπως είπαμε, τήν προέλευσή τους στη ρωμαϊκή έορτή τών καλανδών. Καλάνδες ή καλένδες ήταν ή 1η Ίανουαρίου για τούς ρωμαίους, ή έπισημότερη έορτή του ρωμαϊκού έορτολογίου. Ο ρήτορας Λιβάνιος (4ος μ. Χ. αϊ.) γράφει ότι ή έορτή αυτή είχε εξαπλωθεί σέ όλο τό ρωμαϊκό κράτος, στη διάρκεια της επικρατούσε μεγάλη χαρά παντού, στρώνονταν πλούσια τραπέζια σέ όλα τά σπίτια, ακούγονταν γέλια και οι άνθρωποι, όπως λέει, ένιωθαν τήν έντονη έπιθυμία νά ξεοδέψουν όλα όσα είχαν μαζέψει τόν υπόλοιπο χρόνο. Γράφει χαρακτηριστικά: «*πρότερον δέ είωθότες τήν γαστέρα κολάζειν, τότε όπόσον αυτή δύναται χαρίζονται και έτι τό κάλλιον*», καθώς ή έορτή επέτασσε νά τρώνε και νά πίνουν υπερβολικά, ενώ αντάλλασσαν δώρα και στόλιζαν τά σπίτια μέ άνθη⁷. Τόσο τά Βρουμάλια, όσο και οι Καλάνδες είχαν έναν ευετηριακό χαρακτήρα, έπρόκειτο δηλαδή για «διαβατήρια» έθιμα, ήτοι έθιμα πού ακολουθεί ό άνθρωπος, προκειμένου νά περάσει μέ καλούς οίωνούς από τή μιá κατάσταση σέ μιá άλλη, νά εκβιάσει τήν τύχη ή νά παρακαλέσει τό Θεό νά εύλογήσει τή νέα περίοδο⁸. Τέτοια έθιμα ήταν αυτό πού σήμερα ονομάζουμε «ποδαρικό», διότι οι ρωμαίοι πίστευαν ότι, όπως περάσει κανείς τήν 1η του έτους, έτσι θα διαβιώσει και καθ' όλη τή διάρκεια του. Γι' αυτό και προσπαθοῦσαν νά περάσουν τήν ήμέρα όσο γινόταν καλύτερα. Γράφει ό άγιος Γρηγόριος ό νύσσης σέ έπιστολή του προς τόν προαναφερθέντα λιβάνιο ότι οι ρωμαίοι, σύμφωνα μ' ένα πατροπαράδοτο έθιμο, έχουν τή συνήθεια νά έορτάζουν κατά τό χειμερινό ήλιοστάσιο, όταν ό ήλιος αρχίζει νά πορεύεται τήν αντίστροφη πορεία και ή ήμέρα αρχίζει νά μεγαλώνει. Θεωρούν τήν αρχή του μήνα ιερή και από

6. Έτσι έρμηνεύεται ίσως και ή προτεραιότητα πού δίδουν οι βόρειοι ευρωπαίοι στην έορτή τών Χριστουγέννων, για τούς όποιους ή είσοδος του ήλιου στό χειμερινό ήλιοστάσιο έχει μεγάλη σημασία, διότι σήμαινε τήν αρχή του τέλους του παγερού χειμώνα (Σπ. Μαρινάτου, «Η καταγωγή τών Χριστουγέννων και τών Θεοφανείων», περιοδ. Έλληνική Δημιουργία, έτος ζτ', τόμος 11ος, τεῦχος 118).

7. Λόγος 9, 4, 1 κ.έ.

8. Δημ. Σ. λουκάτος, *Χριστουγεννιάτικα και τών έορτών*, έκδ. Φιλιπότη, Αθήνα 1979, σ. 34-35.

αυτήν προοιωνίζονται ὅλη τή χρονιά καί προσέχουν ποιόν θά συναντήσουν, ἐνῶ φροντίζουν νά γλεντοῦν καί νά πίνουν⁹. Μέ ἄλλα λόγια, οἱ Ρωμαῖοι ἀλλά καί οἱ Βυζαντινοί εἶχαν εὐωχία τίς μέρες τῶν Βρουμαλίων καί Καλενδῶν καί πρόσεχαν ποιόν θά συναντήσουν καί ποιόν θά βάλουν στό σπίτι τους τήν 1η τοῦ ἔτους. Ἐπίσης, γιά τόν ἴδιο λόγο, τόσο οἱ ρωμαῖοι, ὅσο καί οἱ βυζαντινοί ἀντάλλασσαν δῶρα καί εὐχές, ἔδιδαν χρηματικά ποσά, κυρίως στά παιδιά ἀλλά καί στούς δασκάλους καί τούς γιατρούς, πού τά ἔλεγαν «καλανδικά», διακόπτονταν τά μαθήματα καί τά παιδιά ἔψαλλαν τά κάλαντα, μιά λέξη πού παραπέμπει στήν ἐορτή τῶν καλενδῶν, ἐνῶ ἀπό τίς ἐορταστικές ἐκδηλώσεις δέν ἔλειπαν καί οἱ μεταμφιέσεις. Ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Φ. Κουκουλές, ἀπό τά πειράγματα καί τήν ἀλλόκοτη συμπεριφορά, καί μάλιστα σέ ὦρα νυχτερινή, τῶν μεταμφιεσμένων, κάτι πού προκαλοῦσε φόβο στά παιδιά, γεννήθηκαν οἱ παραδόσεις γιά τούς καλικαντζάρους¹⁰. Ἐπίσης, ἀπό τά τραπέζια δέν ἔλειπαν τά γλυκίσματα, κυρίως ἀπό μέλι (ἢ μελιτοῦττα ἢ μελιτούς), κάποια ἀπό τά ὅποια τόσο οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ὅσο καί οἱ ρωμαῖοι προσέφεραν στή Δήμητρα. Ἐπρόκειτο γιά προσφορές μέ εὐετηριακό χαρακτήρα, πού συντρόφευαν τήν προσφορά τῶν ἀπαρχῶν τῶν καρπῶν τῆς γῆς.

Μετά ἀπό αὐτή τή σύντομη ἀναφορά στήν προέλευση τῶν χριστουγεννιάτικων καί πρωτοχρονιάτικων ἐθίμων, θά ἔλθουμε στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετώπισε τά ἔθιμα αὐτά καί τό νέο περιεχόμενο καί νόημα πού τοὺς ἔδωσε. Ἄς δοῦμε πρῶτα πῶς καί πότε καθιερώθηκε ἡ ἐορτή τῶν Χριστουγέννων. Πρό τῆς 4ης ἐκατονταετηρίδας, ἡ ἐορτή τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως ἦταν ἐνωμένη καί συνεορταζόταν μέ τήν ἐορτή τῶν Θεοφανίων.¹¹ Ἡ ταύτιση τῆς ἡμέρας τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μέ αὐτήν τῆς βαπτίσεως

9. «Ἐορτὴν ἄγειν σύνηθες τοῖς ρωμαίοις περὶ τὴν χειμέριον τροπὴν κατὰ τι πάτριον, ὅτε τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν ἄνω χώραν ἀναποδίζοντος, πλεονάζειν ἄρχεται τὸ ἡμερήσιον μέτρον· ἱερὰ δὲ νενόμισται τοῦ μηνὸς ἡ ἀρχὴ, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἡμέρας τὸ πᾶν ἔτος οἰωνιζόμενοι δεξιὰς τινὰς συντυχίας καὶ εὐφροσύνας καὶ πότους ἐπιτηδεύουσι.» (Ἐπιστολή 14, Λιβανίου σοφιστή, 1-2).

10. Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, τόμος β, Ι, ἐκδ. Παπαζήση, σ. 17.

11. Ὁ Μ. βασιλεῖος, ἀναφερόμενος στήν ἐορτή τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, γράφει: «Ἀστέρες διατρέχουσιν ἐξ οὐρανοῦ, μάγοι κινοῦνται ἐκ τῶν ἐθνῶν, γῆ ὑποδέχεται ἐν σπηλαίῳ. οὐδεὶς ἀσυντελής, οὐδεὶς ἀχάριστος. Φθελγώμεθ' αἰνὰ καὶ ἡμεῖς φωνὴν ἀγαλλιάσεως, ὄνομα θώμεθα τῇ ἐορτῇ ἡμῶν Θεοφάνια, ἐορτά-

ήταν αποτέλεσμα αφενός του γεγονότος ότι ήταν άγνωστη ή ακριβής ημέρα της Γεννήσεως¹² και αφετέρου, διότι Γέννηση και Θεοφάνια ή Έπιφάνια του Χριστού είχαν την ίδια θεολογική σημασία. Η διάκριση των δύο εορτών έγινε πρώτα στη ρώμη περί τό 330, επειδή εκεί κατά τον 3ο και 4ο αιώνα είχε μεγάλη διάδοση η λατρεία του ήλιακού θεού Μίθρα μεταξύ των ρωμαϊκών λεγεώνων, ενώ πρώτη μνεία της 25ης Δεκεμβρίου, ως γενέθλιας ημέρας του Χριστού, συναντούμε τό 354 μ.Χ. Πρώτος ο αυτοκράτορας Όνώριος ορίζει την ημερομηνία αυτή ως εορτάσιμη στη Ρώμη¹³, ως μία από τις μεγάλες εκκλησιαστικές εορτές, όπως των Θεοφανίων και του Πάσχα. Η επιλογή της 25ης Δεκέμβριου, όπως γράφει ο Ιωάννης Φουντούλης, έγινε όχι «γιατί κατ' αυτήν υπολόγισαν ότι έγεννήθη ο Χριστός», αλλά επειδή «ή 25η Δεκεμβρίου ήταν κατά τό τότε ήμερολόγιο ή ημέρα του χειμερινού ήλιοστασίου, κατά την οποία οι έθνικοί έόρταζαν τή γενέθλια ημέρα του άήττητου ήλιου, τήν αύξηση δηλαδή της ημέρας, τή νίκη του φωτός κατά του σκότους. Στην παγανιστική αυτή εορτή ή χριστιανική Έκκλησία πολύ σοφά άντέταξε τή γέννηση του άληθινου φωτός, του νοητού ήλιου της δικαιοσύνης, του Χριστού, πού άνέτειλεν εκ Παρθένου και έφώτισε τήν έν σκότει και σκιά θανάτου ανθρωπότητα. Ήταν τόσο έπιτυχής ο συνδυασμός αυτός, ώστε μέσα σε λίγα χρόνια ή εορτή των Χριστουγέννων διεδόθη σ' ολόκληρο σχεδόν τόν χριστιανικό κόσμο. Από τή ρώμη διεδόθη στην Δύσι· γύρω στό 376 τήν βρίσκομε στίς Έκκλησίες της Άντιοχείας και της καισαρείας καππαδοκίας, γύρω στό 431 στά Ίεροσόλυμα και βαθμηδόν σ' όλες τίς Έκκλησίες της Άνατολής, εκτός από τήν Άφρική»¹⁴.

σωμεν τὰ σωτήρια του κόσμου, τήν γενέθλιον ήμέραν της ανθρωπότητος». Μ. Βασίλειος, Όμιλία εις τήν άγίαν του Χριστού Γέννησιν, PG 31, 1472, 52 κ.έ.

12. Η ακριβής ημέρα της γεννήσεως του Χριστού δέν μās είναι γνωστή από τά ευαγγέλια. Από ένδείξεις πού έχομε από τόν ευαγγελιστή λουκά (άπογραφή, ταξίδι, επιτόκου γυναικός, παραμονή στό σταύλο των ζώνων, ποιμένες άγραιλούντες και φυλάσσοντες τάς φυλακάς της νυκτός) φαίνεται ότι ή γέννησίς Του δέν έγινε κατά τούς χειμερινούς μήνες, οι όπαδοί του βασιλείδου τήν καθόριζαν στάς 20 Μαΐου ή στάς 19 ή στάς 20 Απριλίου. (Ιωάννου Μ. Φουντούλη, Λογική Λατρεία, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 329).

13. Σπ. Μαρινάτος, ό.π. σ. 16.

14. Ιωάννου Μ. Φουντούλη, ό.π., σ. 330.

Τό νέο περιεχόμενο πού έλαβε ή έορτή τοῦ Ἡλίου, καθώς ἀντικαταστάθηκε ἀπό τήν έορτή τῆς γεννήσεως τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀποτυπώνεται στήν ὕμνογραφία. Ἀναφέρω μόνο τό ἀπολυτίκιο τῆς έορτῆς, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ «ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως», καί οἱ Μάγοι «ἐδιδάσκοντο ὑπὸ ἀστέρος προσκυνεῖν τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης καὶ γινώσκειν τὸν Χριστὸν» ὡς τήν «ἐξ ὕψους ἀνατολήν».

Εἶναι εὐλόγο ὅτι, ὅπως εἰπώθηκε ἤδη, παρόλο πού ή Ἐκκλησία ἔδωσε ἄλλο περιεχόμενο στήν έορτή τῶν βρουμαλίων, τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου καὶ τῶν καλενδῶν, οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἀδύνατο νά σβήσουν τίς προϋπάρχουσες συνήθειες καὶ τά εἰδωλολατρικά τους ἔθιμα, διότι κάθε λαός «θέλει νά συμμορφώνεται μέ τά διδάγματα καὶ τοὺς κανόνες τῆς θρησκείας πού πρεσβεύει, ὅμως διατηρεῖ καὶ ιδέες πού κάθε ἄλλο εἶναι παρά χριστιανικά· εἶναι δοξασίαι βαθιά ριζωμένες εἰς τό πνεῦμα τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου, ἰδίως κληρονομημένες ἀπὸ ἀπωτάτην ἀρχαιότητα καὶ ἐν πολλοῖς σύμφωνοι μέ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου», γράφει ὁ μεγάλος λαογράφος Γεώργιος Μέγας¹⁵. Αὐτές τίς δοξασίες καὶ τά ἔθιμα τῆς παλιᾶς θρησκείας ή Ἐκκλησία προσπάθησε συχνά, μέ νοθεσίες καὶ διδασκαλίες ἢ καὶ ἀπαγορεύσεις, νά τά ἐκρίζώσει ἀπὸ τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων. λόγω τοῦ περιεχομένου των καὶ τῶν ἐκτροπῶν πού παρατηροῦνταν κατά τή διάρκεια εἰδικά τῶν βρουμαλίων καὶ τῶν καλενδῶν, ή Ἐκκλησία ἀποστρεφόταν τίς συγκεκριμένες έορτές. αὐτή ή ἐκκλησιαστική δυσμένεια ἐκδηλώθηκε μέ τήν ἀπαγόρευση τους ἀπὸ τὸν 62ο κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου¹⁶ (691

15. Ὁ.π., σ. 7.

16. 16. **Κανόνες ΞΒ**. Θέλουμε νά ἐκλείψουν μία γιά πάντα ἀπὸ τή ζωή τῶν πιστῶν οἱ ἀποκαλούμενες καλάνδες καὶ τά λεγόμενα βοτά καὶ τά καλούμενα βρουμάλια καὶ τό πανηγύρι πού γίνεται τήν πρώτη μέρα τοῦ Μάρτη. Ἀλλά ἀπαγορεύουμε καὶ τοὺς δημόσιους χορούς τῶν γυναικῶν, ἐπειδὴ καὶ ἄσμενοι εἶναι καὶ μποροῦν νά προξενήσουν μεγάλη καταστροφή καὶ βλάβη, κι ἀκόμη τοὺς χορούς πού γίνονται ἀπὸ ἄντρες ἢ γυναῖκες στό ὄνομα τῶν θεῶν, πού ψευδῶς τοὺς δόθηκε αὐτό τό ὄνομα ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες, καὶ τίς τελετές πού γίνονται στή βάση κάποιου παλιοῦ καὶ ξένου πρὸς τή ζωή τῶν χριστιανῶν ἐθίμου, καθορίζοντας νά μὴ ντύνεται κανεὶς ἄντρας μέ γυναικεῖο φόρεμα ἢ γυναίκα μέ ἔνδυμα πού ἀρμόζει σέ ἄντρες. Ἀλλά οὔτε νά φοροῦν προσωπεῖα κωμικά ἢ σατυρικά ἢ τραγικά οὔτε νά φωνάζουν τό μιὰρὸ ὄνομα τοῦ Διονύσου πού στύβει τά σταφύλια στά

μ.Χ.) καθώς και από τη Σύνοδο της Ρώμης (743 μ.Χ.).¹⁷ Ὡστόσο, παρά τίς ἀπαγορεύσεις καί τίς διδασκαλίες τῶν Πατέρων, πολλά ἀπό τά ἔθιμα αὐτά διατηρήθηκαν, ἐνσωματωμένα πλέον στό πλαίσιο τῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν, παρά τίς παγανιστικές τους καταβολές. Ἐξάλλου, πρέπει νά ποῦμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ὄντας ἀντίθετη σέ κάθε γνωστικίζουσα, πλατωνική καί μανιχαϊστική ἰδέα περί περιφρόνησης τῆς σκοτεινῆς ὕλης, ὡς οὐσιαστικά κακῆς, ἐναντι τοῦ καλοῦ καί φωτεινοῦ πνεύματος, δέν καταδίκασε τήν ὑλική ζωή τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἀντίθετα τήν εὐλόγησε. Ὅ,τι ἀρνήθηκε καί πολέμησε ἡ Ἐκκλησία ἦταν ἡ ἀμαρτία, πού δέν βρίσκεται στήν ὕλη, ἀλλά εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀνθρώπινης προαίρεσης.¹⁸

Ἐπανέρχομαι, ὁμως, στό θέμα τῆς στάσης τῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τῶν ἐθίμων καί τῆς ἐνσωμάτωσής τους στή ζωή τῶν χριστιανῶν μέ ἕνα διαφορετικό νόημα καί περιεχόμενο. Ἐδῶ θά πρέπει νά ἀναφέ-

πατητήρια, οὔτε νά χαχανίζουν ὅταν βάζουν τό κρασί στά πιθάρια, κάνοντας, ἀπό ἄγνοια ἢ ἀπερισκεψία, πράξεις τῆς πλάνης τῶν δαιμόνων. Ἐκεῖνοι, ἐπομένως, πού ἀπό τώρα καί στό ἐξῆς θά ἐπιχειρήσουν νά κάμουν κάτι ἀπό ὅσα προειπώθηκαν, παρόλο πού γνωρίζουν τά παραπάνω, διατάζουμε, ἂν μέν εἶναι κληρικοί, νά καθαιροῦνται, ἐνῶ, ἂν εἶναι λαϊκοί, νά ἀφορίζονται.

17. 17. Ἀλλά καί ἡ Σύνοδος τῆς Κερθαγένης (419) εἶχε ζητήσει ἀπό τόν αὐτοκράτορα τήν κατάργηση τῶν εἰδωλολατρικῶν ἐθίμων: Κανόνας Ξ. Πρέπει, ὁμως, νά ζητήσουμε ἀκόμη ἀπό τοὺς χριστιανούς βασιλιάδες καί τό ἐξῆς: ἐπειδή, παρά τίς θεῖες ἐντολές, σέ πολλά μέρη τελοῦνται συμπόσια, πού προήλθαν ἀπό τήν εἰδωλολατρική πλάνη, μέ ἀποτέλεσμα καί χριστιανοί νά συγκεντρώνονται κρυφά μαζί μέ τοὺς Ἑλληνας (εἰδωλολάτρες) γιά τήν τέλεσή τους, νά διατάξουν νά ἐμποδιστοῦν τέτοια συμπόσια καί στίς πόλεις καί στά ἀγροκτήματα προπά- ντων, ἐπειδή ἀκόμη καί σ' αὐτά τά γενέθλια τῶν μακαρίων μαρτύρων, σέ κάποιες πόλεις καί στοὺς ἰδίους τοὺς ἱερούς τόπους, δέν κρύβονται, προκειμένου νά κάμουν τέτοιας λογῆς ἀμαρτήματα· τίς μέρες αὐτές, πράγμα πού εἶναι ντροπή καί νά τό λέει κανείς, τελοῦν μιαρούς χορούς στοὺς ἀγρούς καί στίς πλατεῖες, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐπιτίθενται μέ ἀσελεγεῖς ὕβριστικές πράξεις στήν τιμὴ τῶν οἰκο- δεσποινῶν καί στήν αἰδῶ ἄλλων ἀναρίθμητων γυναικῶν, πού παραβρέθηκαν μέ εὐλάβεια στήν ἁγία ἡμέρα ἔτσι, ὥστε σχεδόν νά ἀποφεύγεται τό πλησίασμα ἀκό- μη καί τῆς ἰδίας τῆς ἁγίας πίστεως.

18. Εἶναι γνωστά ὅσα γράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός: «οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δὲ τὸν τῆς ὕλης δημιουργόν, τὸν ὕλην δι' ἐμὲ γενόμενον καὶ ἐν ὕλῃ κατοικῆσαι καταδεξάμενον καὶ δι' ὕλης τὴν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον· καὶ σέβων οὐ παύσομαι τὴν ὕλην δι' ἧς ἡ σωτηρία μου εἵργασται.» (Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας, 1,16).

ρούμε ότι, σύμφωνα με τον Γεώργιο Μέγα, πολλά από τα έθιμα των Χριστουγέννων «είναι ὅμοια με τα ἐθιζόμενα κατά τήν πρώτην τοῦ ἔτους· εἶναι καθαυτό πρωτοχρονιάτικα ἔθιμα καί ἐξηγοῦνται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀπό τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος ἡ 25ῃ Δεκεμβρίου εἶχεν ὀρισθεῖ ὡς ἡ γενέθλιος ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ καί συνάμα ὡς ἀρχή τοῦ ἔτους. Ὅθεν ὁ ὀρισμός αὐτῆς προσέλαβε καί πολλά τῶν ἐθίμων τῆς ρωμαϊκῆς Πρωτοχρονιάς, ἥτοι τῶν καλενδῶν τοῦ Ἰανουαρίου, τά ὅποια παρέμειναν καί μετά τήν ἐπαναφοράν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους εἰς τήν 1ην Ἰανουαρίου».¹⁹

Πρῶτα-πρῶτα θά πρέπει νά ποῦμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ἐστιάζοντας τό ἐνδιαφέρον της στήν οὐσία τῆς ἐορτῆς καί θέλοντας νά προετοιμάσει τοὺς πιστοὺς, ὅρισε τήν 40ήμερη νηστεία πρό τῶν Χριστουγέννων, ὡς προετοιμασία τῶν πιστῶν γιά τήν ὑποδοχή τοῦ Θεοῦ βρέφους, καθόρισε τόν τρόπο τῆς λογικῆς λατρείας, τόν ἐκκλησιασμό (μάλιστα σέ παλαιότερους καιροὺς, ἰδίως τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, ὅταν ἀπαγορεύονταν οἱ καμπάνες, κάποιος ἀναλάμβανε νά ξυπνήσει λίαν πρωί τοὺς χριστιανοὺς γιά νά πᾶνε στήν ἐκκλησία) καθὼς καί τή Θεία Μετάληψη κατά τήν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων. Ἀπό ἐκεῖ καί πέρα τά παλιά ἔθιμα πού διασῶζονται εἶναι πολλά. Ἀναφέρω τά κυριότερα: 1. Τά **χοιροσφάγια**, πού ἔχουν τήν ἀρχή τους ὅπως εἶπαμε στά ἀρχαῖα κρόνια καί τά Σατουρνάλια. Ἡ σφαγή τοῦ χοίρου γίνεται τήν 23ῃ Δεκεμβρίου καί ὁ τεμαχισμός του τήν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων, τό δέ χοιρινό κρέας εἶναι ἡ βάση τῶν χριστουγεννιάτικων φαγητῶν. Ἡ γαλοπούλα εἶναι ἔθιμο πού ἦλθε ἀπό τή Δύση. 2. Τό **χριστόψωμο, ἡ βασιλόπιτα καί τά μελομακάρονα**: Γλυκίσματα, ὅπως εἶδαμε, εἶχαν καί στίς ἐορτές τῶν Σατουρναλίων, πού τά προσέφεραν στίς ὑποχθόνιες θεότητες καί στή θεά Δήμητρα. Ἐδῶ ὅμως τά γλυκίσματα τῶν ἡμερῶν ἔχουν τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ ἀγίου βασιλείου. Τό χριστόψωμο εἶναι ὁ βασικός ἄρτος τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων, τό εὐλογημένο ψωμί τοῦ τραπέζιοῦ καί τοῦ σπιτιοῦ, γι' αὐτό καί φτιάχνεται καί στολίζεται ἀπό τίς νοικοκυρές μέ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια. Ἔτσι ἓνα ἔθιμο εἰδωλολατρικό ἐμβολιάστηκε στή χριστουγεννιάτικη γιορτή. Τό ἴδιο συνέβη καί μέ τή βασιλόπιτα. Τό κόψιμο καί τό μοίρασμα τοῦ

19. Ὁ.π., σ. 47.

χριστόψωμου καί τῆς βασιλόπιτας ἔχει τελετουργικό χαρακτήρα καί γίνεται ἀπό τό νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ, πού λειτουργεῖ σάν ἕνας ἱε-
 ρουργός, καθὼς κόβει καί μοιράζει τό χριστόψωμο, ψάλλοντας τό
 ἀπολυτίκιό τῆς ἐορτῆς. Πρῶτα κόβει τὴ μερίδα τοῦ Χριστοῦ κι ἔπει-
 τα τὴ μερίδα τοῦ καθενός. Ἀντίστοιχα γίνεται καί στὴ βασιλόπιτα,
 μόνο πού ἐδῶ βγάζει μερίδα καί στὴν Παναγία, τὸν ἅγιο βασιλῆιο,
 τό σπίτι, τοὺς ξενιτεμένους, τοὺς ἀγρούς κ.ἄ. Ἡ βασιλόπιτα, ἡ με-
 λιτόπιτα τῶν ἀρχαίων, εὐλογα συνδέθηκε ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ πα-
 ράδοση μέ τὸν ἅγιο τῆς ἡμέρας, τὸν ἅγιο Βασίλειο, λαμβάνοντας
 ἔτσι ἕνα διαφορετικὸ περιεχόμενο, παρόλο πού διατηρεῖ τό ἐξωτε-
 ρικὸ περίβλημα τοῦ ἀρχαίου ἐθίμου. Ἐπίσης, τὰ μελομακάρονα συν-
 δέονται μέ τὴν ἀρχαία μελιτοῦττα, δηλαδή μέ ἕνα γλύκισμα φτιαγ-
 μένο μέ μέλι, πού προοριζόταν ὡς προσφορά στοὺς θεοὺς. Σήμερα
 ὑπάρχει ὡς συνέχεια τοῦ παλαιοῦ ἐθίμου, μόνο γιὰ νὰ κάνει πió
 εὐγευστο τό χριστουγεννιάτικο τραπέζι, τό ὅποιο, σημειωτέον, εἶναι
 ἱερό, πρᾶγμα πού φαίνεται ἀπὸ τὴν παλαιότερη συνήθεια νὰ μὴ λη-
 σμονοῦν ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα τοὺς φτωχοὺς, ἀλλὰ νὰ τοὺς προσφέ-
 ρουν χριστόψωμο καί χριστουγεννιάτικα ἐδέσματα. 3) **Τὰ κάλαντα.**
 Ἡ ἀπαρχὴ τους βρίσκεται στὰ «χελιδονίσματα» τῶν ἀρχαίων, πού
 τραγουδιοῦνταν τὴν 1η Μαρτίου καί ἐπεκτάθηκαν τὴν ἐποχὴ τοῦ
 χριστιανικοῦ βυζαντίου σέ ὅλες τίς μεγάλες ἐορτές. Τὰ χριστουγεν-
 νιάτικα κάλαντα, ὅπως γνωρίζουμε, ἔχουν ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς
 τους τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὅμως καί τραγούδια εὐχετικά
 πού περιέχουν ἐπαίνους στό νοικοκύρη, τὴ νοικοκυρά καί τὰ ἄλλα
 μέλη τῆς οἰκογένειας καί τραγουδιοῦνται κυρίως ἀπὸ τὰ παιδιά τὴν
 παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη, μπορούμε νὰ
 τὰ ἐντάξουμε στό ὅλο πνεῦμα τῶν εὐετηριακῶν δρωμένων τῶν
 ἡμερῶν τοῦ Δωδεκαημέρου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ χριστουγεννιάτικα
 κάλαντα, ὡς κατεξοχὴν θρησκευτικὰ δημῶδη ἄσματα, εἶναι δηλω-
 τικά τοῦ τρόπου πρόσληψης τοῦ γεγονότος τῆς Γεννήσεως τοῦ Θε-
 ανθρώπου ἀπὸ τό λαϊκὸ ἄνθρωπο: ἡ Παναγία παρουσιάζεται ὡς μιά
 καθημερινὴ γυναῖκα πού κοιλοπονᾷ καί γεννᾷ τό μονάκριβο παιδί
 της. βεβαίως, ὑπάρχουν καί ἄλλα πολλὰ καί διαφορετικὰ χριστου-
 γεννιάτικα ἔθιμα στίς διάφορες περιοχές τῆς Ἑλλάδας, εἰδικὰ τίς
 ἀγροτικές, ὅπως οἱ σπονδές οἴνου καί ἐλαίου στὴ φωτιά πού ἀναβε-
 στό τζάκι (κατάλοιπο τῆς ἀρχαίας λατρείας), ἐπισκέψεις στό νεκρο-

ταφεῖο, διανυκτέρευση, κυρίως γυναικῶν, στήν ἐκκλησία, παρατήρηση τοῦ καιροῦ, προσπάθειες νά μαντέψουν τό μέλλον καί βεβαίως οἱ ἐπισκέψεις, τά δῶρα καί οἱ εὐχές κ.ἄ.²⁰ Ἴσως προσέξατε ὅτι δέν ἀναφέρθηκα στό χριστουγεννιάτικο δένδρο, τό ἔκανα ὁμως ἐπειδὴ αὐτό δέν ἀνήκει στήν παράδοσή μας, εἶναι ξενόφερτο.

Πλούσια σέ ἔθιμα εἶναι καί ἡ Πρωτοχρονιά²¹. Ἀναφέρθηκα προηγουμένως στή στενή σχέση μεταξύ τῶν Βρουμαλίων καί τῶν Καλενδῶν. Στενή, ἐπομένως, εἶναι ἡ σχέση καί μεταξύ τῶν ἐθίμων τῶν δύο ἑορτῶν, ὅπως φαίνεται ἀπό τό χριστόψωμο καί τή βασιλόπιτα, στήν ὁποία ἀναφερθήκαμε. Ὡστόσο, ἡ Πρωτοχρονιά λαμβάνει ἰδιαίτερη σημασία γιά τόν χριστιανικό κόσμο, ἐπειδὴ τότε ἐορτάζεται ἡ μνήμη ἑνός ἀπό τοὺς μεγαλύτερους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Μεγάλου βασιλείου, ἕνα γεγονός πού κυριολεκτικά χαρακτηρίζει καί δίδει αἴγλη στήν ἑορτή. Ὅπως γράφει καί πάλι ὁ Γ. Μέγας, ὁ Μ. βασιλεῖος «γίνεται φορεὺς καί χορηγός τῶν εὐχῶν καί τῆς εὐλογίας, τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος εὕρισκόμενος εἰς τὴν ἀρχὴν μιᾶς νέας τοῦ χρόνου περιόδου, προσδοκᾷ καί ἐλπίζει ἀπὸ τόν δοτῆρα τῶν ἀγαθῶν, τόν Θεόν. Θέλων ὁμως ὁ πτωχὸς ἄνθρωπος νά ἐξασφαλίσαι καί οἰωνοὺς ὑπισχνουμένους εὐετηρίαν διὰ τόν καινούργιο χρόνο προβαίνει κατὰ παράδοσιν εἰς πράξεις καί ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι κατὰ βάσιν εἶναι μαγικαὶ καί ἔχουν τὴν προέλευσιν ἀπὸ τὰς καλένδας τῶν ρωμαίων, παρά τῶν ὁποίων παρέλαβον τόν ἐορτασμόν τῆς πρώτης Ἰανουαρίου καί τὰ σχετικὰ ἔθιμα οἱ βυζαντινοὶ μας πρόγονοι»²².

Ἀναφερθήκαμε ἤδη στὰ ἔθιμα τῶν ρωμαϊκῶν καί βυζαντινῶν κα-

20. Γ. Μέγας, ὁ.π., σ. 51 κ.έ.

21. Ἐδῶ θά πρέπει νά γίνει μιά σύντομη ἀναφορά στό πῶς ὁρίστηκε ἡ 1η Ἰανουαρίου ὡς ἀρχὴ τοῦ ἔτους, γνωρίζουμε ὅτι ἡ 1η τοῦ ἔτους στό ρωμαϊκὸ κράτος ἦταν ἡ 1η Μαρτίου. Τό 153 π.Χ. οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τοῦ κράτους ἀνέλαβαν γιά πρώτη φορά τό ἀξίωμά τους τὴν 1η Ἰανουαρίου, ἡ ὁποία ἔγινε ἔτσι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔτους. οἱ χριστιανοὶ ὁμως, ἀντίθετα μέ τοὺς εἰδωλολάτρες, ἐόρταζαν ὡς ἀρχὴ τοῦ ἔτους τὴν 6η Ἰανουαρίου, ἑορτὴ τῶν Θεοφανίων, καί ἀργότερα, τό 354 μ.Χ., ὅταν ὁρίστηκε ἡ 25η Δεκεμβρίου ὡς ἡμέρα Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὁρίστηκε καί ὡς ἀρχὴ τοῦ ἔτους γιὰ τοὺς χριστιανούς. Ἔτσι οἱ τρεῖς ἑορτές τοῦ Δωδεκαημέρου συνδέονται στενά, ἀφοῦ καί οἱ τρεῖς ὑπῆρξαν ἀρχὴ τοῦ ἔτους (Γ. Μέγας, ὁ.π., σ. 47-48, σημ. 1)

22. Γ. Μέγας, ὁ.π., σ. 55-56.

λενδῶν καί εἶδαμε ὅτι ὁ βασικός χαρακτήρας τους ἦταν μαγικός καί εὐετηριακός. Παράδειγμα εἶναι τὰ **κάλαντα** πού ψάλλουν τὰ παιδιά ἢ καί ἐνήλικες τό πρῶί τῆς Πρωτοχρονιαῖς, πού ἀποσκοπεῖ στήν ἐξασφάλιση τῆς ἐτήσιας εὐτυχίας. Ὅμως, στά κάλαντα τοῦ ἁγίου βασιλείου φαίνεται ὅτι ἡ λαϊκή συνείδηση προσέλαβε τόν ἅγιο βασιλῆα ὡς ζωντανό καί ὡς τέτοιο τόν ἐνέταξε στά ἔθιμά του. Ἔτσι, ὁ ἅγιος παρουσιάζεται ἄλλοτε ὡς ζευγολάτης πού ἔχει τό ζευγάρι του καί ὀργώνει καί σπέρνει, ὅπως ὅλοι οἱ ζευγολάτες, καί ἄλλοτε ὡς ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων πού ἔρχεται ἀπό τήν πατρίδα του, τήν καισάρεια, κρατώντας χαρτί καί καλαμάρι. Ἐπίσης, ἕνα ἄλλο, ρωμαϊκό ὅπως εἶδαμε, ἔθιμο εἶναι τό **ποδαρικό**, πού συνδέεται μέ τήν ἀναπτέρωση τῶν ἐλπίδων γιά τό ξεκίνημα μιᾶς νέας ζωῆς, εὐτυχέστερης ἀπό τήν προηγούμενη καί τό ὅποιο κάνει ὁ νοικοκύρης ἢ κάποιος θεωρούμενος τυχερός. Τό ἴδιο νόημα ἔχει τό πλούσιο πρωτοχρονιατικό τραπέζι, τό σπάσιμο τοῦ σπιτιοῦ μέ κλαδιά μυρτιᾶς ἢ ἄλλων φυτῶν, ἡ ἀγριοκρομμύδα πού εἰσάγεται στό σπίτι καί ἡ ὅποια ἐπειδή δέν μαραίνεται, συμβολίζει τήν ἀνανέωση τῆς ζωῆς, ἡ πέτρα μέ τὰ βρύα πού βάζουν οἱ νοικοκυρές στό σπίτι, γιά νά εἶναι τό σπίτι «βρυγιωμένο», δηλαδή πλούσιο σέ ἀγαθά, οἱ εὐχές, τὰ δῶρα πού ἀνταλλάσσονται, τὰ χρήματα πού δίδονται κυρίως στά παιδιά ἀπό γονεῖς καί συγγενεῖς («καλές χέρες» λέγονται στήν Κρήτη), τό νόμισμα πού κρύβουν στή βασιλόπιτα καί ἡ ἀντίληψη ὅτι ὅποιος τό βρεῖ θά εἶναι ὁ τυχερός τῆς χρονιάς καί τὰ τυχερά παιγνίδια. Μέ τήν Πρωτοχρονιά σχετίζονται καί ἄλλα ἔθιμα εὐετηριακά, ἔθιμα πού σκοπό ἔχουν τήν ἀνανέωση τῶν ὑδάτων, τήν πλούσια ἐσοδεία, τήν ὑγεία, τήν πρόγνωση τοῦ μέλλοντος ἢ τοῦ καιροῦ κ.ἄ.²³ Ὅλα τὰ παραπάνω σαφῶς ἔχουν τίς ἀπαρχές τους στίς καλένδες καί δέν σχετίζονται μέ τή χριστιανική διδασκαλία.

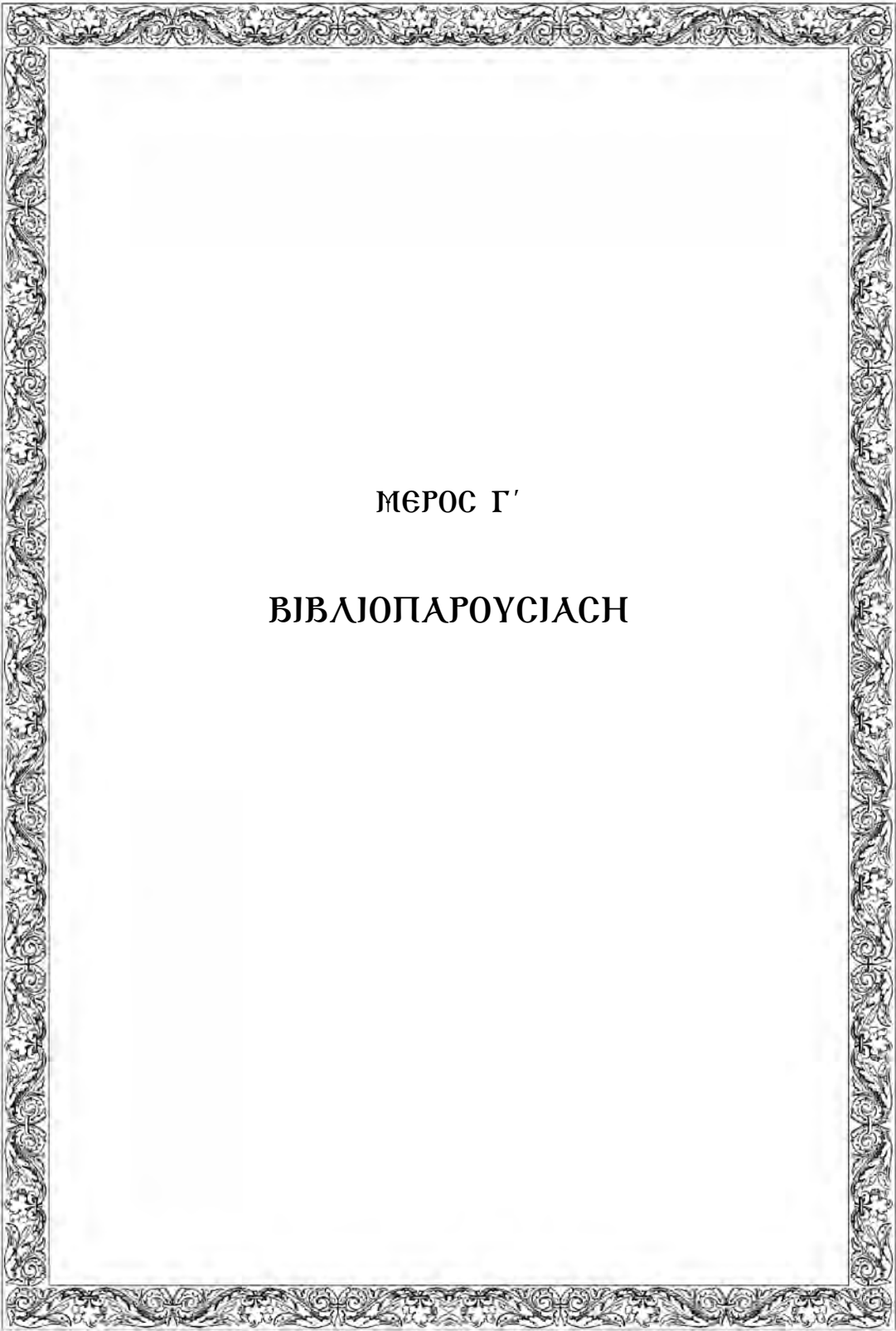
Παρόμοια εἶναι καί τὰ ἔθιμα τῶν Θεοφανίων, ὅπου ὅμως πρωταγωνιστικό ρόλο ἔχει τώρα τό ὑγρό στοιχεῖο: ἁγιασμός τῶν ὑδάτων, τῶν σπιτιῶν, τῶν ἀγρῶν, τῶν δένδρων μέ τό νερό τοῦ Μικροῦ λεγομένου Ἀγιασμοῦ, ἀλλά καί κάλαντα πού ψάλλονται τήν παραμονή τῶν Φώτων ἀπό τὰ παιδιά, ἀκόμη καί μεταμφιέσεις μέ ὄψεις πού προκαλοῦν τρόμο, ὥστε νά φύγουν οἱ καλικάντζαροι, τούς

23. Γ. Μέγας, ὁ.π., σ. 55 κ.έ.

οποίους, επίσης, σύμφωνα με την παράδοση, διώχνει καί τό ράντισμα τοῦ σπιτιοῦ μέ τόν ἁγιασμό. Ἔτσι ὁ ἁγιασμός λαμβάνει κι ἓνα ἀποτρεπτικό χαρακτήρα. Πάντως καί ἡ ἐορτή τῶν Θεοφανίων ἔχει, ὅπως καί τά Χριστούγεννα καί ἡ Πρωτοχρονιά, ἓνα ἀναγεννητικό χαρακτήρα. Ἔτσι ἡ Γέννηση καί ἡ βάπτισις τοῦ Χριστοῦ εὐλογοῦν καί ἀνακαινίζουν τά πάντα: τούς ἀνθρώπους, τόν χρόνο, τόν ὑλικό κόσμο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ὅλα ὅσα εἰπώθηκαν μᾶς ὁδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἐκκλησία προσπάθησε καί πέτυχε σέ κάποιες περιπτώσεις νά νοηματοδοτήσῃ τά ἔθιμα τοῦ Δωδεκαημέρου μέ τή δική της διδασκαλία καί ἀντίληψη ζωῆς, δέν μπόρεσε ὅμως νά ξεριζώσῃ ὅλα τά πανάρχαια ἔθιμα ἀπό τήν ψυχή τοῦ λαοῦ. Ἔτσι, ἀνέχθηκε, στό πλαίσιο τῆς ἀπό μέρους τῆς κατάφασης τῆς ὑλικῆς ζωῆς, τήν ὑπαρξη ἐθίμων σχετικῶν μέ τά βρουμάλια καί τίς καλένδες, χωρίς τίς διονυσιακῆς φύσεως ἀκρότητές τους, μέ τή μεταβολή τους σέ ἔθιμα οἰκογενειακά, προσπαθώντας συγχρόνως νά πείσῃ τούς ἀνθρώπους ὅχι νά μή χαίρονται, ἀλλά νά μήν ἁμαρτάνουν, δηλαδή νά κινοῦνται στό πλαίσιο τοῦ σεβασμοῦ ἑαυτῶν καί ἀλλήλων, νά μή γίνονται δοῦλοι τῶν παθῶν τους καί νά μήν ξεχνοῦν τόν ὑψηλό τους προορισμό ὡς εἰκόνες τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία μᾶς λέει ὅτι οἱ μέρες τοῦ Δωδεκαημέρου εἶναι ἀσφαλῶς μέρες χαρᾶς, ἀλλά μιᾶς χαρᾶς πού πηγάζει ἀπό τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. στήν προοπτική αὐτῆς τῆς χαρᾶς πρέπει νά ἐντάξουμε καί ὅλα τά ἔθιμα τοῦ Δωδεκαημέρου. Τά λόγια τοῦ ἀγγέλου πρὸς τούς ποιμένες τῆ νύχτα τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ δίνουν τόν τόνο τῆς ἐορτῆς: «Ἴδου εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτήρ, ὅς ἐστι Χριστὸς κύριος, ἐν πόλει Δαβὶδ» (λουκ. 2, 10-11). Ἡ Ἐκκλησία, χωρίς νά ἀρνεῖται τή χαρά τῆς γιορτῆς, χωρίς νά ἀρνεῖται τήν οἰκογενειακή εὐωχία, μᾶς διαμηνύει νά μήν ξεχνοῦμε τήν αἰτία τῆς χαρᾶς, πού εἶναι ὅχι τό πλούσιο τραπέζι, τά δῶρα, οἱ εὐχές καί τά ἄλλα ἔθιμα, ἀλλά ἡ κατανόηση καί βίωση τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Χριστός γεννήθηκε, ἦλθε στόν κόσμο, «ἐπεφάνη ὡς ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια» καί «ἔλαμψε φῶς τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ καθημένοις».

A decorative border with a repeating floral and scrollwork pattern surrounds the central text.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Βιβλιοκριτική του κ. Μηνᾶ Ἀλ. Ἀλεξιάδη, Ὁμότιμου καθηγητῆ Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ καί Ἀρχοντος Ὑπομνηματογράφου τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

ΑΣΗΜΩ ΗΛΙΑ-ΜΠΕΡΤΟΥ, *Ἀσκητική καί θεολογική ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Καρπαθίου* (Ἑλληνικό Ἀνοικτό Πανεπιστήμιο: Πάτρα, 2022), σσ. 196.

Ἡ Ἀσήμω (Μίνα) Ἡλία-Μπέρτου εἶναι πτυχιούχος τοῦ Τμήματος Πληροφορικῆς τοῦ Ἑθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Πρόσφατα ἀπεφοίτησε καί ἀπό τό Τμήμα Θεολογίας τοῦ ἰδίου Πανεπιστημίου μέ βαθμό «Ἄριστα». Παράλληλα, ὀλοκλήρωσε τό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδῶν στήν Ὁρθόδοξη Θεολογία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου, ἐπίσης μέ βαθμό «Ἄριστα». Εἶναι σύζυγος τοῦ Καρπάθιου οἰκονομολόγου Φραγκίσκου Μπέρτου, υἱοῦ τοῦ ἀείμνηστου διδασκάλου Ἀνδρέα Ι. Μπέρτου.

Ἡ κ. Ἡλία-Μπέρτου ἐκπόνησε Μεταπτυχιακή Διπλωματική Ἑργασία (Master) μέ θέμα «*Ἀσκητική καί θεολογική ἀποτίμηση τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Καρπαθίου*», ἐνός ἐκκλησιαστικοῦ ἀσκητικοῦ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἐντάχθηκε στό Ἀγιολόγιο τῆς Ἐκκλησίας τό 1985, μέ πρόταση τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Καρπάθου καί Κάσου κ. Ἀμβροσίου.¹

Τό ἔργο ἀποτελεῖται ἀπό πέντε κεφάλαια, τά ὁποῖα συνθέτουν μιά σφαιρική εἰκόνα τῆς προσωπικότητος, τοῦ ἔργου καί τῆς προοπτικῆς τοῦ ἁγίου, τόσο στή θεολογική ὅσο καί στήν ἀσκητική τους διάσταση.

Στό πρῶτο κεφάλαιο ἐπιχειρεῖται, μέσω τῆς ἱστορικῆς προσέγγισης, ἡ χρονολόγηση καί ταυτοποίηση τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Καρπαθίου. Πρόκειται γιά ἕνα ζήτημα μεγάλου ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, λόγω τῶν πενιχρῶν πληροφοριῶν ἀπό τίς πηγές. Ἡ συγγραφέας, ἀφοῦ παραθέτει τά λιγοστά διαθέσιμα στοιχεῖα καί τίς ποικίλες ὑποθέσεις τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος, διερευνᾷ τή σχέση τοῦ Ἰωάννη μέ τή νῆσο Κάρπαθο καί τήν τοπική Ἐπισκοπή,

1. Βλ. σχετικά ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, *Ἐπαινος Μητροπολίτου Καρπάθου καί Κάσου Ἀμβροσίου* (Ἀθήνα, 2000).

φωτίζοντας κάποιες πλευρές της προσωπικότητάς του. Τό κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μία προσπάθεια ανασύνθεσης του βίου του αγίου, με βάση τὰ εὐρήματα τῆς μελέτης.

Τό δεύτερο κεφάλαιο ἀποτελεῖ μία τυπική, γιά πατρολογικές μελέτες, παρουσίαση τῶν συγγραφῶν τοῦ Ἰωάννη τοῦ Καρπαθίου. Ἡ πλήρης καί λεπτομερειακή ἔκθεση βασίζεται σέ παλαιότερες σχετικές ἐπιστημονικές ἐργασίες καί περιλαμβάνει τή σωζόμενη χειρόγραφη παράδοση, καθώς καί τὰ γνήσια καί νόθα ἔργα τοῦ αγίου.

Στό τρίτο καί ἐκτενέστερο κεφάλαιο ἐκτίθεται, μέ συστηματικό τρόπο, ἡ θεολογική καί ἀσκητική διδασκαλία τοῦ Ἰωάννη. Ἐδῶ ἡ συγγραφέας ἀναλύει σέ βάθος τό ἔργο τοῦ αγίου καί καταδεικνύει τή στέρεη θεολογική θεμελίωση τῆς ἀσκητικῆς του. Παράλληλα, ὁ ἅγιος Ἰωάννης Καρπάθιος προβάλλει, ὡς εὐαίσθητος πνευματικός πατέρας καί δεινός ἐρμηνευτής τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Σημαντική εἶναι, ἐπίσης, ἡ ἀναφορά στίς φιλοσοφικές, θεολογικές καί ἀσκητικές ἐπιδράσεις πού δέχθηκε ὁ Ἰωάννης, καθώς καί ἡ ἐκτίμηση τῆς θέσης του στή νηπτική – ἡσυχαστική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Τό τέταρτο κεφάλαιο περιέχει τήν ἀξιολόγηση τῆς μέχρι σήμερα πρόσληψης καί ἀπήχησης τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη τοῦ Καρπαθίου σέ μοναχούς καί λαϊκούς, τόσο στήν Ἑλλάδα ὅσο καί διεθνῶς. Ἰδιαίτερη ἀναφορά γίνεται στή *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, ἡ ὁποία περιλαμβάνει δύο ἀπό τὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννη. Συγχρόνως, ἐπισημαίνονται οἱ σύγχρονες ἀναφορές στή διδασκαλία τοῦ αγίου καί οἱ μελλοντικές προοπτικές τοῦ ἔργου του.

Στό πέμπτο καί τελευταῖο κεφάλαιο παρουσιάζεται ἡ «τιμή» τοῦ Ἰωάννη ὡς αγίου, μέ τήν ἀγιοκατάταξη, τή συγγραφή τῆς Ἀκολουθίας καί τήν ἀγιογράφησή του ὡς μία ἀσκητική μορφή Ὁσίου. Ἡ μελέτη ολοκληρώνεται μέ δύο χρήσιμα παραρτήματα, τό πρῶτο μέ εἰκόνες καί χάρτες, τό δεύτερο μέ τήν Ἀκολουθία τοῦ αγίου.

Ἡ ἐξαντλητική καί συνεκτική αὐτή πατρολογική μελέτη ἀναδεικνύει τόν ἀσκητικό συγγραφέα καί ἅγιο Ἰωάννη Καρπάθιο ὡς ἕναν ἀληθινό θεολόγο μέ μικρή, ἀλλά ἀπόλυτα διακριτή καί ὀργανική παρουσία στήν ὅλη πορεία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας καί Θεολογίας.

Συμπερασματικά, θά ἔλεγα ὅτι τό ἔργο αὐτό εἶναι μία πρωτότυπη, ἐνδελεχῆς καί ἐξαιρετικά σημαντική ἐργασία τόσο γιά τήν ἐκ-

κλησιαστική ιστορία της Καρπάθου όσο και για την πατερική θεολογία και άσκητική. Άξιοσημείωτη είναι επίσης η πλούσια βιβλιογραφία και η τεκμηρίωση του έργου, με βάση κυρίως τις πατερικές πηγές, αλλά και τα πορίσματα της σύγχρονης έρευνας. Το έργο αυτό θα εκδοθεί συντόμως ως παράρτημα στη σειρά των εκδόσεων του Ίνστιτούτου Λαϊκού Πολιτισμού Καρπάθου του Τμήματος Φιλολογίας του Έθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Εύχομαι ή κ. Άσημω (Μίνα) Ήλία-Μπέρτου, έπειδή έχω διαγνώσει τον ζήλο και την έπιστημονική της διάθεση, νά συνεχίσει την έπιστημονική θεολογική εργασία της και στά πλαίσια Διδακτορικής Διατριβής.

ΜΗΝΑΣ ΑΛ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

